ئیسماعیل بێشکچی

کوردستان
کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتی

وەرگێڕانی
حەمە ڕەشید

پێشەکی
شاهۆ سەعید

ئیسماعیل بێشکچی

کوردستان
کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتی

وەرگێڕانی
حەمە ڕەشید

پێشەکی
شاهۆ سەعید

سلێمانی \ ٢٠٠٢

پێشکەشە بە (شەوبۆ)

ناوی کتێب: کوردستان کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتی
ناوی نووسەر: ئیسماعیل بێشکچی
ناوی وەرگێڕ: حەمە ڕەشید
بابەت: لێکۆڵینەوەی سیاسی
دەرهێنانی هونەری : سەیران عەبدولرەحمان
هەڵەچن: هەوار شەریف
تیراژ: ٦٠٠ دانە
ژمارەی سپاردن : ٣٠٩ ی ٢٠٠٢

زنجیرە کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم (١٨٣)
www.sardam.org

پێشەکی

بێشکچی لە نێوان ئاکاری زانستی و ئاکاری مرۆییدا

ئایا ئیسماعیل بێشکچی نموونەی زانستخوازێکی گەورەیە یان مرۆڤدۆستێکی گەورە، یان نموونەی هەردوکیانە پێکەوە؟ بەڵام ئایا جیاوازییەك لە نێوان زانستخوازی و مرۆڤدۆستیدا هەیە؟ داخۆ دەبێ هاوڕای ئەو کەسانە بین کە پێیان وایە زانین شتێکە مرۆڤ لە پێناو بەرژەوەندیەکانی خۆی بەرهەمی دێنێ، یان هاوڕای کەسانێك بین کە پێیان وایە خێرخوازی و زانستخوازی دوو دیوی یەك گەوهەرن؟!

ئەم پرسیارانە لە سەردەمی سۆفیستەکان و سۆکراتەوە هەمیشە دووبارە دەبنەوە، هەرچی سۆفیستەکان بوون پێیان وابوو مەعریفە شتێکە مرۆڤ بۆ تێرکردنی پێداویستیەکانی بەرهەمی دێنێ و بە جیاوازی بەرژەوەندیی مرۆڤەکان حوکمی مەعریفی لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دی دەگۆڕێ، بەڵام سۆکرات و هاوڕێکانی پێیان وابوو مەعریفە زادەی ئاستە قووڵەکانی ویژدانی مرۆڤایەتییەو تاوەکو مرۆڤ زیاتر لە مەعریفە نزیك بکەوێتەوە دەبێتە خاوەنی ئاکاری جوانتر هەڵوێستی ویژدانی گەورەتر.

مێژووی بیست و پێنج سەدەی ڕابردوو نموونەی چەندین بیریار و ڕۆشنبیری پێشکەشکردووین کە زۆربەیان کوڕی سەردەمی خۆیان و زادەی پێداویستی قۆناغی مێژویی خۆیان بوون، زۆربەشیان لە نێوان پێوەری زانستی و ئاکاری ویژدانیدا قوربانییان بە یەکێکیان داوە. بەڵام لە بەردەم پیاوێکی وەك ئیسماعیل بێشکچیدا دەبێ بە سەرلەبەری دیدو تێڕوانینەکانی خۆماندا بچینەوە و سەرلەنوێ بپرسینەوە: ئایا کام ئەنگێزە بێشکچی هاندەدا بە جورئەتێکی هێندە گەورەوە ڕازی نەبێت سازش

لەسەر هیچ تیزیکی خۆی بکا لەو تیزانەی کە بە گویرەی دەستوری تورکیاو ئایدیولۆجیای ڕەسمی ئەو وڵاتە لە خانەی حەرام و خیانەتی نیشتمانیدایەو خاوەنەکەی ڕاپیچی زیندان و قورسترین سزای یاسایی دەکا؟ ئەنگیزەی زانستی یان ئەنگیزەی ئەخلاقی؟ یان هەردووکیان پیکەوە کە دەشی ناوی بنیین (ئەخلاقی زانستی)؟!

بەڵام ئایا ئەو ئەخلاقە زانستییەی هەموو زانکۆکانی جیهان بانگەشەی بۆ دەکەن چەند ئەکادیمییەکی وەك بیشکچی بەرهەمهیناوە؟ یان بەلانی کەمەوە چەند جار ئەو (خاوەن ئەخلاقە زانستیانە!) بۆ بەرگریکردن لە کەسیکی وەك ئیسماعیل بیشکچی، کە زیندانی دەکری و ئەشکەنجە دەدری، یان کەسیکی وەك نەسر حامد ئەبو زەید کە تەکفیر دەکری و لە ژنەکەی جیادەکریتەوە، هاتوونەتە دەنگ؟

واتە ئەخلاقی زانستییش، وەك ئەخلاقی کۆمەڵایەتی، دروشمیك نیە، قسەیەك نیە بوتری و دووبارە بکریتەوە، بەڵکو هەڵویستیکە لە ژیان و نوسیندا پراکتیس دەکری. واتە وەك چۆن مرۆڤی ڕاستگۆ لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا پابەندی ئەخلاقیکە لە ڕیگای هەڵویستی ڕۆژانەیەوە پراکتیسی دەکا، بە هەمان شیوە ڕاستگۆیی ئەخلاقی زانستی بەندە بە ڕەنگدانەوەی ئەو ئەخلاقەوە لەناو نوسیندا. بەڵام کیشەیەك کە ڕووبەڕووی زانستە مرۆییەکان دەبیتەوە لە زۆربەی زانکۆکانی جیهاندا، بە تایبەتی لەو وڵاتە تۆتالیتارانەی کە دەسەڵات تیایدا خاوەنی ئایدیۆلۆجیای ڕەسمییە، ئەخلاقی زانستی زۆرجار وەك دروشمیکی سواو بەکاردەبری. و بە کردەوە دەچیتە خزمەتی ئایدیۆلۆجیای ڕەسمییەوە، یان زۆر جار ئەخلاقی زانستی بە جۆریك دەچیتە هاوپەیمانی لەگەڵ ئەخلاقی کولتوورییی باودا کە زانکۆ خۆی لە هەموو ڕووبەڕووبوونەوەیەکی کردەیی بە دوور دەگری و دەبیتە دریژکراوەی سیستمی خوێندنی حوجرەیی و پاساو هینانەوە بۆ دەسەڵاتە جیاوازەکانی کۆمەڵگا.

بیشکچی لە کتیبی (کوردستان کۆلۆنییەکی نیودەوڵەتی) هەست بەم قەیرانە ترسناکەی ئەخلاقی زانستی دەکا لە وڵاتیکی وەك تورکیا، بە ئاشکرا ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە ڕۆڵی مامۆستایانی زانکۆ و زۆربەی ڕۆشنبیرانی تورك زیاتر لە ڕۆڵی ئەو

ئەفسەرانەی سوپا یان ئەو سیخوڕانەی دەزگا ڕەسمییەکان دەچن بۆ شاردنەوەو شێواندنی ڕاستیەکان و خزمەتی ئەو ئایدیۆلۆجیا ڕەسمییەی دەوڵەت دەکەن کە وەك ئەرکێکی سەربازی بۆیان دیاری کراوەو دەبێ بێ یەك و دوو جێبەجێی بکەن. ئەمەش بەر لەوەی قەیرانێکی ئەخلاقیی-مرۆیی بێت قەیرانێکی زانستییە کە باخەکەی زانکۆکان و خوێندکاران و نێوەندە ڕۆشنبیری و ڕۆژنامەوانیەکان دەیدەن کە دەسبەرداری پەیامی ڕاستەقینەی خۆیان بوون و بە ناوی پەردەهەڵماڵین لەسەر ڕاستیەکان زیاتر پەردەپۆشیان دەکەن و دەیانشێوێنن.

کاتێك بێشکچی دەربارەی حەقیقەتی کورد و کۆیلایەتی کورد لە تورکیاو پارچەکانی کوردستان بە گشتی دەدوێ، کاتێك پەنجە بۆ بابەتێکی هێندە هەستیار و نامۆ بە ئەدەبیاتی تورك درێژ دەکا، هەرگیز بە نەغمەی شاعیرێك یاخود کەسێکی ڕۆمانسی نایەتە قسە، پەنا بۆ ئەو دەستەواژەو ڕستانە نابا کە هەستی بەرامبەر دەوروژێنن، بەڵکو وەك سۆسیولۆجستێکی ئەکادیمیك و وەك ئەوەی باس لە حەقیقەتێکی زانستی حاشاهەڵنەگر بکا قسەدەکا. واتە هەرگیز هەڵوێست بە بەرامبەرەکەی نافرۆشێتەوە بەوەی کە ئەو مرۆڤێکی بە ویژدان و دەگمەنە، تەنانەت کاتێك باس لەو جەللادە کوردانە دەکا کە لە زیندانەکاندا ئەشکەنجەی خودیی بێشکچی-یان داوە بە تۆمەتی ئەوەی باسی حەقیقەتی کوردبوونی کردووە، هیچ بوغزێکی خۆی بەرامبەری ڕەفتاری ئەو جەللادە کوردانە تۆمار ناکاو باس لەوە ناکا کە بە زەلکاوی نۆکەریدا ڕۆچوون.. بەڵکو وەك قوربانی گەلێك تەماشایان دەکا کە لە ئەنجامی چەوساندنەوەی درێژخایەنی میللەتەکەیاندا دووچاری تێکشکانی دەروونی هاتوون و ئیدی شەڕانگێزی و هەستکردن بە غەدر لە ناخیاندا چەکەرەی کردووە.

بێشکچی کە تورکێکی ڕەسەنی خەڵکی (چەروم)ە، بە جۆرێك دەربارەی کورد دەنوسێ وەك ئەوەی ماوەیەك لە پێستی نەتەوەکەی خۆی هاتبێتە دەرو بووبێتە کورد و هەموو ئەو ئازار و مەینەتیانەی چەشتبێت، کە خۆمان -وەك کورد- هێندە لە ئاستیدا خۆشە بووین دەشێ هەستی پێنەکەین. بێشکچی لە غەفڵەتێکی ترسناك و خەونێکی قووڵ بێدارمان دەکاتەوە، ئاوێنەیەکمان دەداتە دەست و پێمانده‌ڵێ بڕواننە

خۆتان ئــەو مرۆڤگەلـەی کـە لـە کۆتاییــەکانی سـەدەی بیسـتەمدا لـە دژوارتریـن دۆخـی کۆیلایـەتیدا دەژیـن. بـەوەش دوو دیــوی دژ بەیــەکی نەتــەوەی تورکمــان نیشــان دەدا، دیوێکی تاریك کە ئەفسەرەکان و شۆڤێنیەکان نوێنەرایەتی دەکەن، دیوێکـی ڕووناکیش کە ڕۆشنبیری وەك بێشکچی بەرهەم دێنێ.

بێشکچی وەك نووسەرێکی ئازادیخوا کە هەمیشە دژی داگیرکـاری و بـە کۆیلـەکردنی مرۆڤــە لــە هــەر گۆشــەو ســووچێکی دنیــادا بێــت، جیــاوازی لــە نێــوان دوو جــۆر کۆلۆنیالیزمدا دەکا: یەکێکیان زادەی هەڵپەی وڵاتە پیشەسـازییە سـەرمایەدارییەکانە لـە پێنــاو دۆزینــەوەی بــازاڕی نــوێ بــۆ کــاڵا بازرگــانی و بەرهەمــە پیشەســازیەکانیان و دەستگەیشــتنیان بــە ســەرچاوەکانی وزەو مــادە خامــەکان لــە جیــهاندا؛ ئــەم جــۆرە کۆلۆنیالیزمـە دوو قۆنـاغی سـەرەکی پیـادە دەکـا: یەکـەمیان داگیرکـاری ڕاسـتەوخۆ لـە ڕێگای سوپاوە، دووەمیان داگیرکاری ناڕاسـتەوخۆ لـە ڕێگـای پاشکەشـێ و بووژانـدنـەوەی ئـابوریی وڵاتـە کۆلۆنیــەکان تــاوەکو مــادە خامــەکانیان بــە نرخێکــی کــەم لێبکــڕێ و سـەرچاوە پیشەسـازییەکانیان بـە نرخێکـی گـران پــێ بفرۆشــێ، ئــەو مامەڵەیــەی کــە ئـەمریکاو خۆرئـاوا بـە گشـتی لەگــەڵ وڵاتــە پۆســت کۆلۆنیــەکانی دنیـای خۆرهــەڵات ئـەنجامی دەدەن. بـە بـڕوای بێشـکچی هەرچـەندە مەبەسـتی ئـەم جـۆرە کۆلۆنیالیزمــە هەڵپەو قازانجی ئابورییە بە پلەی یەکەم، بەڵام دیوێکی پۆزەتیڤیشی هەیە کە بریتییە لە گەشەی ئابوریی وڵاتە کۆلۆنیالەکان و کرانەوەیان بەسەر جیهانی دەرەوەدا.

بەڵام جۆری دووەمی کۆلۆنیالیزم، کە ترسناکترین و بەدترین جۆری کۆلۆنیالیزمـە، بریتییـە لـەو داگیرکارییـەی کـە لـە پێنـاو خـودی داگیرکـاری و سـڕینەوەی ئێتنـی و کولتووریدایـە، خـاوەنی هیـچ غایـەتێکی ئـابوری، بازرگـانی، پیشەسـازی نیــە جگـە لـە غایـەتی بـە کۆیلــەکردنی بەرامبــەر و تێکشـکاندنی کیبریـائی مرۆیــی و کولتــووری و نەتەوەیی. واتە لایەنی کۆلۆنیالیست هـەرگیز هـەوڵنادا ئـابووریی وڵاتـە داگیرکراوەکـان ببوژێنێتەوە بەڵکو کار بۆ داتەپاندنی زیـاتری بـاری ئـابوری و شارسـتانییان دەکـا تـاکو نەیانپەرژێتـە سـەر بیرکردنــەوە لــە ناسـنامەو حەقیقـەتی خۆیـان و لـەتاو هــەژاری نۆکەرایـەتی قبـووڵ بکـەن و لـە بـری شـەڕی داگیرکـەر شـەڕی یـەکتری بکـەن. بێشـکچی

سیاسەتی ئەم جۆرە کۆلۆنیالیزمە ناودەنێ سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە"، واتە پەرتیان بکە ئیدی بە ئاسانی بەسەریاندا زاڵ دەبیت، چونکە بۆ مانەوەی سەروەریی لایەنی داگیرکەر دەبێ کۆیلە بندەستەکان هەست بە ناسنامەی هاوبەشی نێوان خۆیان نەکەن و هەمیشە سەرقاڵی بوغز گۆڕینەوە و شەڕی یەکتربن. ئەو سیاسەتەی بە شێوەیەکی جەهەنەمی لە دژی کورد لە هەموو پارچەکانی کوردستاندا پێڕەو کراوە.

بەلام ئەم نارەزاییەی بێشکچی بۆ هەموو جۆرەکانی ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزمی جیهانی و نا وچەیی و لە پێش هەمووشیانەوە داگیرکەرانی کورد، ئەوە رەتناکاتەوە کە رەخنەیەکی توندیش ئاراستەی وەهمەکانی بزوتنەوەی چەپ لە جیهانی خۆرهەلات و تورکیا بە تایبەتی بکا، کە بە ئاگابن یان بێئاگا، بە ناوی دژایەتیکردنی ئیمپریالیزمەوە کار بۆ بەهێزکردنی دەکەن بە تایبەتی لە نیشتمانێکی وەك کوردستاندا، چونکە بزوتنەوەی چەپی تورکیا هەمیشە بە ناوی دژایەتیکردنی شۆڤێنیزم و سەرمایەداری و نادادپەروەریی ئابورییەوە رێگەی بە کورد نەداوە بیر لە حەقیقەتی کوردبوونی خۆی بکاتەوە و لە پاڵ چەوساندنەوەی ئابووریدا هەست بە چەوساندنەوەی نەتەوەییش بکا، بە جۆرێك ئەو قەناعەتە لای بەشێکی زۆری چەپە کوردەکانیش دروستبووە بەوەی قسەکردن لە جیاوازی نەتەوەیی دەچێتەوە خزمەتی سەرمایەداری و دژی خەباتی بزوتنەوەی چەپ و پرۆلیتارە. لە کاتێکدا جیاوازی نێوان تورك و کورد تەنها جیاوازییەکی ئێتنی یەتی نیە، بەڵکو جیاوازییەکی ئابووریشە، چونکە لە سایەی ئەو جیاوازییەدا ئابووری زۆر بە ناڕێکیی دابەشکراوە و بەشی هەرە زۆر بۆ نەتەوەی سەردەست بووەو بەشێکی کەمیش بۆ نەتەوەی ژێردەست بووە، کە لە رووی نەتەوەیی و ئابووریشەوە وەك هاوڵاتیانی پلە دوو ئەژمارکراون، بەلام ئەمە ئەو حەقیقەتەیە کە زۆربەی چەپەکان نایسەلمێنن.

بێشکچی ئەم حاڵەتە بە جۆرێك لە جۆرەکان گرێدەداتەوە بە بەکارهێنانی لە مێژینەی ئاینی ئیسلام لە لایەن نەتەوە سەردەستەکانەوە، بە تایبەتی لە لایەن عوسمانیەکانەوە، وەك ستراتیجێك بۆ لەیادبردنەوەی جیاوازیی ئێتنی نەتەوە ژێردەستەکان، ئەو ستراتیجەی کە کورد کلۆلترین قوربانیی بووە لە سایەیدا. چونکە

هەروەك چۆن دروشمی هاوخەباتی نێوان چینی پرۆلیتاری هـەموو نەتـەوەکانی جیـهان کراوەتە ئامرازی لـە یادبردنـەوەی هەسـتی نەتەوایـەتی لای کـورد کـە دواجـار چۆتـەوە خزمـەتی نەتـەوە سەردەسـتەکان، بـە هـەمان شـێوە دروشمـی برایـەتی موسـڵمانان وەك ئامرازێك بەکارهاتووە لە لایەن نەتەوە سەردەستەکانی وەك عەرەب و تورك و فارسەوە بـۆ لـە بـەینبردنی هەسـتکردن بـە جیـاوازی نەتـەوەیی لای کـورد و دواجـار بـۆ بەعەرەبکردن، یان بە تورککردن، یان بە فارسکردنی کورد.. لـە کـاتێکدا کـورد هـەرگیز ئـەو پرسـیارەی لـە خـۆی نـەکردووە: باشـە ئەگـەر باڵادەسـتی زمـانی عـەرەبی پەیوەندییەکی بە ئاینەوە هەبێت، ئەی بە زۆر سەپاندنی زمـانی فارسـی یـان تورکـی چ پەیوەندییەکی بە برایەتی نێوان موسڵمانانەوە هەیە.

لە تەك ئەم دوو ستراتیجە دەسەڵاتخوازەی داگیرکەرانی کورد، کە یـەکێکیان کـوردی بە هاوخەباتی بەرەی چـەپ و یـەکێکیان بـە هاوخـەباتی گـەلانی موسـڵمان لـە قەڵـەمی داوە، بەرەی سێهەم بەری شۆڤێنیەکانە کە نکوڵییان لە بوونـی نەتەوەیـەك کـردووە بـە ناوی کوردەوە، بەڵکو بە بەشێك لە نەتـەوەی سەردەسـت لـە قەڵـەمیان داوە. سـتراتیجی ئەم بەرەیەش ئەوە بووە کە هەروەکو چەپخواز و ئیسلامیخوازەکان بە کوردیـان وتـووە هەقە ئێوە شانازی بە خۆتانەوە بکەن، چونکە ئێوە بەشـێکن لـە میللـەتی سەردەسـت و جیاوازییەك لە ئارادا نیە، بەمەش هەر سێ بەرەکە چوونەتەوە خزمەتی یەك ستراتیج بەڵام بە سێ میکانیزمی جیـاواز کـە دواجـار لـە خزمـەتی بـە کۆیلـەکردن و گێلکردنـی کورد و سەروەرکردن و باڵادەستکردنی نەتەوە سەردەستەکاندا بووە.

لە پاڵ ئەم سێ ستراتیجەدا، کە وەك سێ ئایدۆلۆجیای دەسـەڵاتخوازی بـەکارهاتووە، لەسەر زەمینی واقعیش سیاسەتی پاکتاوکردنی ئێتنی و کوشـتن و وێرانکـاری و چـەکی کۆکوژ بەکارهاتووە، واتـە پرۆسـە سـەربازیەکان لـە دژی کـورد دیـوی کردەیـی ئـەو سـێ سـتراتیجەن. بۆیـە بێشـکچی لـە سـێ شـوێنی جیـاوازدا سـێ پرسـیاری جـوان ئاراسـتەی هەرسێ بەرەکە دەکا بەمجۆرە:

بەرەی یەکەم/ بەرەی چەپەکان: ئەگەر خەباتی کورد بەشێکە لـە خـەباتی میللەتـە چەوسـاوەکانی جیـهان لـە ڕووی ئابوورییـەوە دژی ئیمپریـالیزم و سـەرمایەداری.. باشـە

بۆچی چەپەکان لە ولاتێکی وەك تورکیا بۆ نموونە، نقەیان لێنەهات کاتێ ئەو هەموو ماڵوێرانی و کاولکارییە بەسەر هاوخەباتە چەپەکانیان لە کوردستان هات؟ یان بۆچی ولاتێکی وەك یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو نارەزایی بەرامبەر بە بەکارهێنانی چەکی کۆکوژ دژی کورد ڕانەگەیاند؟

بەرەی دووەم/ بەرەی ئیسلامیخوازەکان: ئەگەر کورد بەشێك بێت لە ئومەتی ئیسلام و مێژوویەکی هاوبەشی لەگەڵ موسڵمانانی جیهانی ئیسلامیدا هەبێ.. باشە بۆچی ولاتە ئیسلامی و بزوتنەوە ئیسلامیەکان هیچ نارەزاییەکیان بەرامبەر بە کۆمەڵکوشتنی برا موسڵمانەکانیان نیشاننەدا لە پارچەکانی کوردستان؟ تەنانەت بێشکچی نموونەیەکی جوان دێنێتەوە و دەڵێ: چوار ڕۆژ دوای کیمیابارانکردنی هەڵەبجە سەرجەم ولاتە ئیسلامیەکان کۆنگرەی خۆیان بەست زۆر بابەتی جۆراوجۆریان تاووتوێ کرد، بەلام لە دوور و نزیك باسیان لە کوشتنی پێنج هەزار موسڵمان نەکرد لە هەڵەبجە. ئەڵبەتە زۆربەی بزوتنە ئۆپۆزیسیۆنەکانی ئیسلامی سیاسیش ئەم ستراتیجە پێڕەو دەکەن کاتێ بزوتنەوەی کوردی بە بیدعەیەکی خۆرئاوایی لە قەڵەم دەدەن بۆ پەرتکردنی ڕێزەکانی ئومەتی ئیسلام.

بەرەی سێهەم/ بەرەی شۆڤێنیەکان: ئەوانەی نکوڵی لە میللەتێك دەکەن بە ناوی کوردەوە و بە بەشێك لە تورك یان عەرەب یان فارس لە قەڵەمیان دەدەن، بە تایبەتی لە ولاتێکی وەك تورکیا کە کورد بە تورکە کێوییەکان ناودەبرێ. بەلام بێشکچی پرسیارێك دەکاو دەڵێ: باشە ئەگەر کورد تورك بێت بۆچی جیاوازی دەکرێ لە نێوان تورکێکی ئەستەمبوڵ و تورکێکی دیاربەکردا؟ بۆچی پرۆژەی ئابوری و خزمەت گوزاری گەورەو زەبەلاح لە خۆرئاوای تورکیادا بنیاتدەنرێ، کەچی تورکەکانی باشوری خۆرهەلات لە زۆربەی پرۆژە خزمەتگوزاری و ئابوریەکان بێبەشن؟ چما هەموویان تورك نین؟ دواتر بێشکچی بە تەوسەوە بە مانایەکی لەمجۆرە پرسیاریان لێدەکا: ئەگەر کورد تورك بێت ئەی بۆچی نارەزاییتان لە ئاست کوشتنی پێنج هەزار تورك لە هەڵەبجە نیشان نەدا کاتێ لە لایەن ڕژێمی عێراقەوە بە غازی کیمیایی خنکێنران، لە

کاتێکدا بەرامبەر هەر ڕەفتارێکی خراپی بولگاریا بەرامبەر تورکەکانی ئەو وڵاتە گەورەترین ناڕەزایی دەردەبڕن؟!

بێشکچی بە درێژیی لەسەر پێکهاتەو بنیاتی کۆمەڵگای کوردی دەوەستێ و باس لە فاکتەرە خودی و بابەتیەکان دەکا لە پرۆسەی بە کۆیلەکردنیکورد-دا، بە وردی لەسەر ئەو دۆخە سایکۆلۆجییە نێرڤسییە دەوەستێ کە تاکەکانی کۆمەڵگای کوردی تووشی هاتوون و پێی وایە قەدەغەکردنی زمان و کولتوور لەسەر ئاستی دەروونی وەك قرتاندنی زمان وایە لەسەر ئاستی جەستەیی. هەروەکو چۆن کەسی زمان بڕاو تووشی پەشێوییەکی دەروو نی ئەوتۆ دەبێ کە ناتوانێ تەعبیر لە خۆی بکا، دەروونی کوردیش لەسەر ئاستی تاکەکان و کۆمەڵگا تووشی وێرانبوونێکی ترسناك بووەو کوردەکان هاوسەنگی دەروونی و سروشت و متمانەیان بە خۆیان لە دەستداوەو ڤێز لە بوونی خۆیان دەکەن. هەر ئەمەشە وا لە کورد دەکا لە کاتی جاشایەتی و نۆکەرایەتیدا گوێڕایەڵی بۆ داگیرکەر بەرێتە ئاستی پەرستنی داگیرکەر و زۆر دڵڕەقانە مامەڵە لەگەڵ هاوڕەگەزەکانی خۆی بکا. ئەم دۆخە لە لایەکەوە زادەی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە"یە کە داگیرکەرانی کورد پێڕەویان کردووە، لە لایەکی تریشەوە زادەی کولتوور و پێکهاتەی کۆمەڵگای کوردییە، کە کۆمەڵگایەکە لەسەر بنەمایەکی خێڵەکی بەرتەسك دامەزراوە و هەمیشە هاوپەیمانیی دەرەکی لە هاوپەیمانی ناوەکی پێباشترە.

سەرەڕای ئەو بەرگرییە سەرسەختەی بێشکچی لە حەقیقەتی کوردبوون و مەسەلەی کورد، بەڵام دواجار ئەو ڕۆشنبیرێکی ئەکادیمییەو بە شێوەیەکی بابەتی ڕەخنە لە پێکهاتەو بنیاتی ئەقڵیی کوردیش دەگرێ، لە وەهمێك بێدارمان دەکاتەوە کە ڕەنگە زۆربەمان تێی کەوتبین بەوەی "کورد میللەتێکی ئازایە". بێشکچی ئەو ئەفسانە لە بنەوە هەڵدەتەکێنێ و ڕەگەزەکانی هەڵدەوەشێنێتەوە، پێی وایە ئازایەتی کورد هەمیشە دژی کورد بووە، پەیوەندیی بە تۆڵە سەندنەوەی خێڵەکی و مەسەلەی شەرەف و شەڕی نێوان بنەماڵەکانەوە بووە، بەڵام هەر ئەو کوردانەی کە لەسەر مەسەلەی ناموسپەرستی گەورەترین شەڕ لە نێو خۆیاندا بەرپادەکەن، لە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو غەیرە کوردانەی کە خاکیان داگیردەکەن و دەستدرێژی دەکەنە سەر شەرەفی

خێزانـەكانیان بێدەنـگ و ملكـەچن. هـەروەها داگیركـەرانی كـورد هەمیشـە "ئازایـەتی كـورد"یـان وەك گەمەیـەك بـەكارهێناوە بـۆ پاكتـاوكردنی شـەڕەكانی خۆیـان لەگـەڵ نـەیارەكانیان، بـۆ نمونـە زۆرجـار داگیركـەرانی كـورد شـەڕی میللـەتانی تریـان بـە كـورد كردووە، لە سەردەمی جەنگی ئیمپراتۆریا ئاینیەكاندا كـە هەمیشـە عـەرەب یـان تـورك یـان فـارس سـەركردایەتییان كـردووە، كـورد لـە ڕیـزی پێشـەوەی سـوپای ئـەو ئیمپراتۆریانەدا بووە، تەنانەت لە سەردەمی تازەشدا كەمالیەكانی توركیا كە خۆیـان لـە بنـەڕەتدا عـەلمانی بـوون شـەڕی یۆنانیـەكان و ئەرمەنـەكانیان بـە كـورد كـردووە گوایـا كوشتنی ئەوانە غەزایە. بەمجۆرە ئەفسانەی "ئازایەتی كورد" هەمیشـە وەك چـەكێكی دووفاق لەلایەن داگیركەرانی كوردەوە بەكارهاتووە لە لایەكی بـۆ هەڵخەڵـەتاندنی كورد لە لایەكی تریشەوە بۆ لێدانی ئەو میللەتانەی لەگـەڵ داگیركـەرانی كـورد-دا لـە كێشـەدا بوون. لە سەردەمی زۆر تازەشدا هەمان چەك بەكارهاتووە بەڵام بە جۆرێكی دیكـە، بـە تایبـەتی لـە چوارچێـوەی هاوئاهـەنگیی پەنـهانی نێـوان هـەردوو حكومـەتی ئـەمریكاو توركیـا بـۆ لاوازكردنـی هەسـتی نەتەوایـەتی لای كـورد، بـەوەی حكومـەتی ئـەمریكا ئامۆژگاریی توركیای كـردووە كـە پشـتگیری بڵاوبوونـەوەی ئیسـلامی سیاسـی بكـا لـەناو كورد-دا تـاوەكو بـیر لـە مەسـەلەی نەتەوایـەتی و جیـاوازی ئێتنـی نەكەنـەوە، ئەمـە لـە كـاتێكدا توركیـا خـۆی حكومـەتێكی عەلمانییـەو لـە ناوچـە توركنشـینەكاندا دوژمنایەتییەكی سەرسەختی ئیسلامی سیاسی دەكا.

بەمجۆرە بێشكچی دەریدەخا كە كورد قوربانیی دەستی پیلانێكە هەموو چەكـەكانی تێـدا بـەكارهاتووە هـەر لـە چـەكی كولتـووری و خێڵەكییـەوە، بـۆ چـەكی چـەپخوازی و ئیسـلامی خـوازی، تـاوەكو چـەكی كۆڵۆنیـالیزمی ناوچـەپی و ئیمپریـالیزمی ئـەمریكی. لەمبارەیەوە لە شوێنێكدا دەڵێ "ناتوانین بە هیـچ شـێوەیەك گوزارشـت لـە تراجیدیـای كـورد بكـەین"، تراجیدیـای میللەتێكـە دوژمنـەكانی لەمپـەڕی چەپـەوە بـۆ ئەوپـەڕی ڕاست، لەمپەڕی جیهانەوە بۆ ئەوپەڕی جیهان، تەنها لە دژایـەتیكردنی ئـەودا دەبنـەوە بـە دۆسـت و هاوپـەیمان. واتـە ئەگـەر دوژمنـەكانی كـورد لـە هیـچ شـتێكدا كـۆك نـەبن لەسەر یەك شت كۆكن، ئەویش داگیركردنی كوردستان و بە كۆیلەكردنی كوردە.

له بەرامبەر ئەو داگیرکارییە ڕاستەوخۆیەدا بێشکچی باس لە داگیرکاری ڕۆحیش دەکا، کە ترسناکترین نموونەی بریتییە لە هەوڵدان بۆ سڕینەوەی یادەوەریی کورد و زمانی دایك و کولتووری میللی و هونەری کوردی. ئاماژە بۆ تەتریکی هونەری کوردی دەکا لە ڕێگای دەرهێنانی وشەی کوردی لە گۆرانیە میللیەکان و دانانی وشەی تورکی لە بیریان، یان لە ڕێگای جیاکردنەوەی منداڵ لە دایکی و هەوڵدان بۆ سڕینەوەی وێنەی دایك و زمانی دایك لە یادەوەریی منداڵداو دروستکردنی قوتابخانەی زۆرەملێ کە مانەوەی قوتابی تیایدا ئیجبارییەو تەنها وەك سەرباز چەند مانگ جارێك دەبێ مۆڵەت وەربگرێ.

ئیدی ئەو کوردەی نکوڵی لە ڕەچەڵەکی ڕاستەقینەی خۆی بکاو تەسلیم بەو دۆخە ببێ ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ژیانی ئاسا یی دەبێتەوە و دەتوانێ ببێتە فەرمانبەر و وەرزشکار و مامۆستاو گۆرانیبێژ و هاوڵاتی. بەڵام هەرگیز ناتوانی ببێتە "مرۆڤ" چونکە یەکەمین پەیوەندیی مرۆڤ بە حەقیقەتی مرۆڤبوونی خۆیەوە لە ڕێگای زمانی دایکییەوەیەتی.

بێشکچی کە لە دەرەوەی بنیاتی کوردییەوە تەماشای تراجیدیای کورد دەکا، هەندێ جار وەك پزیشکێك پەنجە دەخاتە سەر هەندێ شوێنی نەخۆشیەکانمان کە خۆمان نایانبینین یان نامانەوێ بیانبینین، تەنانەت هەندێ جار وەك گریمانە تورك دەخاتە جێگای کوردو باس لە تراجیدیای تورك دەکا تاوەکو سەرنجی خوێنەری تورك بۆ لای تراجیدیای کورد ڕاکێشێ، هەندێ جاریش بۆ ئەوەی کورد هەست بە کلۆڵیی خۆی بکا خۆی دەخاتە جێگەی کورد و لەبری ئەو بیردەکاتەوە، لە بری ئەو ڕێگەچارەی خەبات دادەنێ کە لە شوێنێکدا لە سێ خاڵدا چڕی دەکاتەوە: یەکەمیان فراوانکردنی ئاستی لێکۆڵینەوەی زانستی لەسەر کوردستان و کۆمەڵی کوردەواری، دووەم: فراوانکردنی ئاستی خوێندن و نوسین بە زمانی کوردی، سێهەم: چڕکردنەوەی خەباتی دیبلۆماسی بۆ خستنە ڕووی کێشەی کورد لە بەرچاو ڕای گشتی نێودەوڵەتیدا.

هەرچەندە زۆرجار ناوەندی زانکۆیی و ڕۆشنبیریی تورکیا، کە لەژێر کاریگەریی ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی دەوڵەتدان، دژایەتی ئیسماعیل بێشکچی دەکەن و هەندێ جاریش بە خائین لە قەڵەمی دەدەن، بەڵام ئەو سوورە لەسەر ئەوەی بە هەڵوێستە فیکریەکانی

بەر لەوەی خزمەتی کورد بکا خزمەتی تورك دەکا. بێشکچی زوو زوو هەڵوێستی نارەزایی ڕۆشنبیرانی فەرەنسا لە ئاست داگیرکردنی جەزائیر لە لایەن وڵاتەکەیانەوە دێنێتەوە یادی ڕۆشنبیرانی تورك و جەخت لەسەر ئەوە دەکا کە چاوداخستن لە ئاست حەقیقەتی کورد-دا هەرگیز خزمەت بە تورکیاو پاشەڕۆژی تورکیا ناکا، چونکە بە بڕوای ئەو نەتەوەی ئازاد ئەو نەتەوەیە نیە کە خۆی بە تەنها بە ئازادی دەژی، بەڵکو نەتەوەیەکە بە ئازادی و ئاشتی لەگەڵ نەتەوەکانی تردا دەژی.

شاهۆ سەعید

بەشی یەکەم

پێشەکی چاپی عەرەبی:

نوسینی: د. زوهێر عەبدولەلیك
دوکتۆرا لە بواری کۆمەڵناسی

ساڵی ١٩٩٠ کۆمەڵناسی ناوداری تورك ئیسماعیل بێشکچی لە ئەستەنبوڵ کتێبی "کوردستان کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتییە- Somurge Kurdistan Develetlerase"ی بلاوکردەوە. بێشکچی کەسێکی دەروەستە (ملتزم) بە میتۆدی لێکۆڵینەوەی زانستی و پشتگیری لە کێشەی گەلان و نەتەوە چەوساوەکان دەکات (بڕوانە گەشتی ژیانی ئیسماعیل بێشکچی). ئەم کتێبە بە دەرچونی بە تایبەتی لەنێو چەپی تورکیا هەلایەکی گەورەی نایەوە، هەروەها شۆکێکی گەورەش بو لە فیکری سیاسی باوی کورد لەنێو ڕێکخراوو پارتە سیاسیە کوردیەکاندا بە جیاوازی بیروڕایانەوە.

ئەم کتێبە ساڵی ١٩٩١ بە ناوی "Kurdistan International Kolonoe" لە کۆلۆنیا بە زمانی ئەڵمانی بلاوبۆتەوە. ساڵی ١٩٩٢ بە ناوی "Kurdistan Una Colnia Internationil" لە مەدرید بە زمانی ئیسپانی بلاوبۆتەوە، ساڵی ١٩٩٦ کاتێك سەرپەرشتی وەرگێڕانە فرەنسییەکەیم دەکرد بە ناوی "Kurdistan Une Coloinie International" زانیاری تەواوم لەسەر ئەم کتێبە پەیداکردو هەر لە زمانی فرەنسییەوە وەرمگێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی، ئەوەش بە بەراوردکردن لەگەڵ دەقە ئەسڵییەکەی و بە هاوکاری و کۆمەکی ژمارەیەك وەرگێڕی لێهاتو لە زمانی تورکی -ئەڵمانی و ئەڵمانی- تورکی، بۆ ئە وەی بە ئەمانەت و بە وردی فیکری نوسەر بگەیەنمە خوێنەری عەرەب.

خوێنەرانی عەرەبی زۆرن و زانیاریان لەسەر مەسەلەی کورد و لەسەر پەرەسەندن و بە دواداچونی گەشەکردنی وشیاری نەتەوایەتی کورد بایەخێکی گەورەی دەبێت، چونکە پەیوەندی مێژویی و شارستانی نەتەوەی عەرەب و کورد و نەتەوە موسڵمانەکانی دی پێکەوە دەبەستێتەوە، چونکە میللەتی کورد وەك هەر نەتەوەیەکی

موسـڵمانی دی پشـت بـە کۆمـەکی ئـەو نەتەوانـەو هـەوڵی ڕوناکبـیرو سیاسـیەکانی دەبەستێت تا لە کۆتی کۆیلایەتی ڕزگـاری بێـت و دەوڵـەتێکی سـەربەخۆ دروسـت بکـات وەك نەتەوە موسوڵمانەکانی تر.

بێگومان هەر ناونیشانی کتێبەکە بوو، سەرنجی ڕاکێشام بۆ ئەوەی وەریگێڕمـە سـەر زمانی عەرەبی، چونکە بەبێ ترس ناوەڕۆکی مەسەلەی کوردی دەستنیشـان کـردووە بـە شێوەیەك شایانی بایەخ پێدان و تێڕوانینی بیرکردنەوەیەکە دوو ڕەگـەزی بابەتگـەرایی و کرانەوەی بێشکچی پێوە دیارە، ئەمە سەرباری ئـەوەی دیـدو بۆچونـەکانی هێنـدە بـە ڕونی و ڕاشکاوی دادەڕێژێت سـەرنجی هـەمو ئـەو خەڵکانـە ڕادەکێشێت کـە گرنگـی بـە چارەسـەرکردنی مەسـەلەیەك دەدەن کـە لـە سـەرەتای سـەدەی بیستەمەوە تـا هەنوکـە بـەبێ چارەسـەر ماوەتـەوەو چـاوەڕوان دەکـرێ لـە سـەرەتای سـەدەی بیسـتویەکدا ئـەم کێشەیە بکەوێتە پێشەوەی کێشەکانی هـەردوو هـەرێمی ڕۆژهـەڵات نزیـك و ناوەڕاسـت، ئـەویش لـە ئـەنجامی ئـەو ئاڵۆزییـە نـاوخۆیی و هەرێمایـەتی و نێودەوڵەتیـەی لـە دابەشکردنی کوردستان لە نێوان دەوڵەتەکانی ناوچەکە دەکەوێتەوە، هـەروەها بـە پێـی بـەرژەوەندی مـادی و سیاسـی و سـتراتیجیان و بـە هـۆی ئـەو ڕەهـەندە سۆسـۆلوجیانەی میللـەتێك ژمـارەی خەڵکەکـەی بـە پێـی تێکـڕای گەشـەکردنی و تێکـڕای گەشـەکردنی دیموگرافی هەرێمەکە لە کۆتایی نیوەی دووەمی سەدەی داهـاتو بـە نزیکـەی (٦٣) ملیـۆن کەس دەخەمڵێنرێت، کە (٣٢,٣) ملیۆن کەسیان لە تورکیاو ١٦,٢ ملیۆن کەس لە ئێران و ١٠,٩ ملیۆن کەس لە عراق و ٢,٧ ملیۆن کەس لە سوریاو (٩٠٠) هـەزار کـەس لـە وڵاتـانی (یەکێتی سۆڤێتی جاران) دەژی.

(Mehndad R. Izady, The Kurds. P. 119. Taylor and Fzancis publisher, 1992)

لە خوێنەری ناشارمەو ە کە هەستکردن بە ترس پەیدابوویەوە لـە لام بـۆ یەکـەمجار پاش ماوەیەکی دورو درێژ لە وشەی کۆڵۆنیـالیزم و لـە وشـەی کۆڵۆنـی-یـش تـوڕە دەبم. ڕەنگە ئەمەش بگەڕێتەوە بۆ ژیانی گەنجێتیم کە لـە سـایەی کۆڵۆنیـالیزمی بـەریتانیدا بـە سـەرم بـردوە. ئـەم بیرۆکەیـە زیـاتر پـەیوەندی بـە کۆڵۆنیـالیزمی بـەریتانی و فەرەنسییەوە هەیە پاشان بە ئەمریکایەکانەوە، هەروەها پەیوەندی بە خـەبات لـە دژی باڵادەسـتی کۆڵۆنیـالیزم و تێکۆشـانی لـە پێنـاوی ڕزگـاربون و بـە دەسـت هێنـانی

سەربەخۆیی نیشتمان و دامەزراندنی سیستمێکی دیموکراسی سەربەخۆوە هەیە. سەرباری ئەوەش لە خۆم دەپرسم چۆن ڕوناکبیرانی عەرەب و فارس و تورك ڕازی دەبن و وڵاتەکەیان بەشێك لە نیشتمانی کورد داگیر بکەن و هەموویشیان پێکەوە کوردستان داگیر بکەن؟!!

چەمکی کۆلۆنیالیزمی ناوخۆیی لە ئەدەبیاتی کۆمەڵناسی سیاسیدا چەمکێکی زانراوە بۆ وەسفکردنی ئەنجامە جیاوازەکانی گەشەکردن لەسەر ئاستی هەرێمایەتی، هەروەها تیۆری پەیوەندیە ئەتنیکی‌یەکان بۆ ڕونکرنەوەی ئەو حاڵەتی بێبەش کردن و چەوساندنەوەی کەمایەتی‌یەکان لە کۆمەڵگەیەك لە کۆمەڵگەکان ڕووبەڕووی دەبنەوە بەکاری دێنن. مارکسیستەکان ئەم چەمکە بۆ نایەکسانی سیاسی و ئابوری نێوان هەرێمەکانی کۆمەڵگەیەك بەکاردەهێنن. دەکرێن لە نێوان سەرجەم ئەو میتۆدانەدا سەرنج بدەینە ئەم ڕەگەزە هاوبەشانەی لای خوارەوە.

١-ئەو گریمانەیە ڕەتدەکاتەوە کە دەڵێت گەشەسەندنی پیشەسازی لە ماوەیەکی دوردا دەبێتە مایەی دروستکردنی کۆمەڵگەیەکی کامڵ و هاوشێوەی یەك لە ڕووی شارستانیەوە کە لە سایەیدا هەمو دانیشتوان وەك هاووڵاتی مافی یەکسانیان دەبێت.

٢-جیاوازی نێوان هەرێمەکان دیاردەیەکی تێپەڕ نیە، بەڵکو پابەندە بە گەشەکردنی کۆمەڵگەی پیشەسازییەوە. ئەگەر پەیوەندی نێوان وڵاتی کۆلۆنیالیزم و کۆلۆنی – لە حاڵەتی کۆلۆنیالیزمی دەرەکیدا- بە نایەکسانی و چەوسانەوە بناسرێتەوە، ئەوا هەمان پەیوەندی نایەکسانیش بە نێوەندو لۆکاڵەوە دیارە. لە سایەی کۆلۆنیالیزمی ناوخۆدا ئەو ناوچانەی پەیوەندییەکی زیاتریان بە دەوڵەتەوە هەیە سامانێکی گەورەتریان دەست دەکەوێت. دانیشتوانی کۆلۆنی ناوخۆ لە ڕوی ئەتنی یا ئاینی یا زمان یا هۆکاری کولتوری دی لە تێکڕای دانیشتوان جیادەکرێتەوەو بە ئاشکرا یا بە نهێنی لە هەمو مافێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی ئاوارتە دەکرێن The Penguin Dictionary at of p. 112-113).

بەڵام وەك نوسەر دەڵێت: لە لایەکی دی، پێویستە ئەو زانیاریانەی لەسەر کوردستان بە دەستمان دەگات لەگەڵ ئەو پێشنیازانەی بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد پیشکەش

دەکرێ، تێکەڵ نەکرێت، بۆ نمونە بەکارهێنانی زاراوەی "کۆلۆنی" وەك چەمکێکی گرنگ بۆ ڕاڤەکردنی شێوەی پەرەسەندنی مێژوی کۆمەڵگەی کوردەواری. بەڵام هێندێك گروپ و تاقمی چەپی تورك ئەم چەمکە ڕەتدەکەنەوە بە بیانوی ئەوەی بنەمایەکی مادی بۆ دروستکردنی ڕێکخراوێکی جوداخوازانە دەخولقێنێ و هەروەها دەڵێن کوردستان کۆلۆنی نیە بەڵام ئەوانە بە هەڵەدا چوون، چونکە چەمکێك ڕەتدەکەنەوە توانای ڕاڤەکردنی سروشتی بونیادی کۆمەڵگەی کوردەواری هەیە. سەرباری ئەوەش کوردستان کۆمەڵگەیەکە تەنانەت لە ئاستی کۆلۆنی نزمترە.

پەرچەکردارەکان جیاواز دەبن، ڕەنگە نەك هەر لە لای ڕوناکبیرانی نەتەوە دراوسێکان بەڵکو لەنێو زۆرێك لە ڕوناکبیرانی کوردیش پێشبینی کردنی زەحمەت بێت. لەگەڵ ئەوەشدا کتێبەکەی بێشکچی شایانی لێکۆڵینەوەو تێڕوانینێکی قووڵە لەسەر ناوەڕۆکی ئەو تێزانەی پەیوەستە بە سیاسەتی ئەو دەوڵەتانەی کوردستان لە نێوان خۆیان دابەش دەکەن، بە تایبەتی دەوڵەتی تورکیا کە نکوڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی میللەتی کورد دەکات و ماوەی (٧٠) ساڵ زیاترە بە ئاگرو ئاسن بە شێوازێکی ڕەگەزپەرستانەی قێزەون مامەڵەی لە تەکدا دەکات.

ئیسماعیل بێشکچی (٣٥) ساڵ پێش ئێستا نوسیویێتی: "کاتێك گەیشتمە باشوری ڕۆژهەڵاتی تورکیا بە چاوی خۆم میللەتێکم بینی لە ڕووی زمان و مێژوو نەریتەوە لە ئێمەی تورك جیاوازە، ئەم میللەتە بە خۆیان نالێن "تورکی چیا" هەروەك تورك پێیان دەڵێن بەڵکو بە خۆیان دەڵێن ئێمەی کورد".

لە حەقیقە کۆنکرێتیەکانی مێژوی کۆن و نوێ و هاوچەرخی کوردستان حەقیقەتێك بەرجەستە دەبێت، ئەویش، کورد بۆ دەوڵەتە دراوسێکان و خەڵکانی دی ملکەچ ناکات، هەروەها لە هەمان کاتیشدا نەیتوانیوە سەربەخۆیی سیاسی بە دەست بهێنێ و دەوڵەتێکی سەربەخۆ دروست بکات، بەڵکو تاکە نەتەوەیە ژمارەی دانیشتوانی لە (٣٠) ملیۆن کەس زیاتر دەبێت (خەملاندنەکانی ١٩٩٦- هەمان سەرچاوەی پێشو) بەڵام قەوارەیەکی سیاسی نیە.

ئیسماعیل بێشکچی ئەم لایەنە بابەتیانە شیدەکاتەوەو دەست دەخاتە سەر لایەنی لاوازو پارچە پارچەبون و پێکهاتەی چینایەتی و ڕەفتاری کارێزما سیاسی و ئاینیەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری و تیشک دەخاتە سەرئەو فاکتەرە دەرەکی و ناوەکیانەی پەیوەندیان بە تراجیدیای ئەم میللەتە کلۆڵەوە هەیەو چارەسەرکردنی کێشە درێژخایەنەکانیش دەست نیشاندەکات.

هەوڵ و کۆششێکی زۆرمدا بۆ ئەوەی دەقە عەرەبی و تورکیەکە وەك یەك بن، ئەمەش کارێکی مەحاڵ بو بەبێ ڕاوێژکردن و ئاخاوتن لەگەڵ ئەو کەسانەی ناوەڕۆکی ئەم کتێبەیان لەلا مەبەست بو لە ئەتنیە جیاوازەکان و بەبێ هەوڵ و کۆششی- ڕاستکردنەوەی ڕەشنوسەکان و چاپکردن و دەرهێنانی کۆمپیوتەری کە وەختێکی زۆری لە خاتو (ماجیدە مایتونی و بەڕێز هیشام مەحجوب) گرت.

لە کۆتاییدا ئەم تەقەلا خاکییە پێشکەش بە کتێبخانەی عەرەبی دەکەم بە مەبەستی دەوڵەمەندکردنی پەیڤین و قوڵکردنەوەو بەرەو پێشەوەبردنی بۆ هەر شتێك خێرو خۆشی نەتەوەکانی تیابێ کە میللەتی کوردیش لە هەمو ئانوساتێکدا هاوبەشی لە ئێشو ئازارو هیواکانی کردوە.

ڕۆما

هاوینی ١٩٩٨

تێڕوانینێك دەربارەی ناسنامەی کوردو کوردستان
تێرامانێك یا تێڕوانینێك

پێشەکی

ساڵی ١٩٧١ لە ڕۆژهەڵات ساڵی گرتنی بە کۆمەڵ و دادگاییکردن بوو. یانەی کولتوری شۆڕشگێڕ لە ڕۆژهەڵات و پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا لەو ڕێکخراوە سەرەکیانە بون کە نوێنەرایەتی جەماوەرێکی بەرفراوانیان دەکرد. گرتوخانە سەربازییەکان جمەیان دەهات لەو گیراوانەی سەر بە چینە جیاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری بون، لەوانە قوتابی، خوێندکار، جوتیار، خاوەن وەرشەکان، کرێکار، پشەوەران و موچەخۆرە بچوکەکان، موڵکداری گەورە و شێخ و سەرەك خێڵەکان.. حاکمە سەربازییەکانی سەر بە فەرماندەیی ئەرکان لە شارەکانی دیاربەکرو سێرت، سوربون لە ئاراستەکردنی ئەو تۆمەتانەی بە هۆی ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی بوبون بە کلێشەیەکی زۆر باش زانراو، و بەبێ وەرزبون دوبارەیان دەکردەوە. لەگەڵ ئەوەدا کە گومانلێکراوەکان تاکە وشەیەکی تورکییان نەدەزانی و تەنها بە زمانی کوردی قسەیان دەکرد کەچی حاکمە سەربازییەکان و لێکۆڵەرەوەکان سەرباری ئەوەی وەرگێڕ لە نێوان دەستەی دادوەران و گومانلێکراوان دا هەبو بەڵام هەر سوربون لەسەر ئەوەی ئەوا نە تورکن و نکوڵییان لە زمانی کوردی دەکردو بە زاراو ەیەکی زمانی تورکییان دادەنا.

پرۆفیسۆر و زانکۆکان بە پەرۆشەوە پاساویان بۆ بیروبۆچونی حاکمەکانی دەوڵەت دەهێنایەوەو بە ناوی زانستەوە بانگەشەکانی ئەو حاکمانەیان بە ڕاست دادەناو بەوەی لێکۆڵینەوە زانستییەکان ئەم حەقیقەتەیان ڕوونکردۆتەوە.

لایەنێکی سەرەکی دادگاییکردنەکانی ڕۆژهەڵات لە ساڵی ١٩٧١ دژایەتی نێوان ئەم جەختکردن و واقیعە کردەییانە دەردەخات. لەبەرئەوە پێویستە ئەو دادگاییکردنانە

به یەکێك لەو هۆیانە دابنرێ کە ڕێگەی بۆ سەرەتای قۆنـاغێکی زۆر گرنـگ لـە مێـژوی کورد خۆشکرد. لە ماوەی ئەم دادگایی کردنانـەدا مرۆڤـی کـورد کەوتـە بیرکردنـەوە لـە ناسنامەی خۆی و لە میللەتی کورد و کۆمەڵگەی کوردەواری و لە مێژوی کورد و زمان و کولتور و ئەدەبی کوردی لە کوردستان و بەراوردکردنی بارودۆخی میللەتی کورد لەگەڵ میللەتانی دی، بۆیە گرتن و دادگاییکردن و گرتوخانەکان نەیانتوانی ڕێگە لـە پرۆسـەی گەشـەکردنی وشـیاری نەتەوایـەتی و گۆڕینـەوەی زانیـاری لەسـەر ئـەو بابەتانــە بگــرن بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەو بابەتانەیان چڕتر کردەوە.

لە پێش هەشـتاکاندا ئاسـتی زانیـاری لەسـەر کۆمەڵگـەی کـوردەواری بـە شـێوەیەکی قوڵترو لەسەر ئاستێکی بەرفراوانتر پەرەیسـەند. هـەروەها ئـەم قۆناغـە کـاریکردە سـەر شــێوەی بیرکردنــەوەی کــورد و هەڵوێـست و جــۆری ڕەفتاریــان، بــۆ نمونــە لــە کــاتی دادگاییکردنەکانی ساڵی ١٩٧١ کورد هەوڵی دەدا بە دادگاکانی بسەلمێنێ کە زمـانی کـوردی جیاوازی لەگەڵ زمانی تورکی هەیە، بەڵام لـە هەشـتاکان ڕاسـتەوخۆ بـە زمـانی کـوردی قســەیان دەکــردو بــە ســوربون و خۆڕاگــری خۆیــان ئــەم هەڵوێســتەیان بەســەر دادگاکاندا سەپاند.

ئــەم لێکۆڵینەوەیــە ئامــانجی باســکردنێکی قووڵــە لەســەر بــارودۆخی کۆمەڵگــەی کوردەواری لە تورکیاو ڕۆژهەڵاتی نزیك و لـە جیـهان هـەروەها لـەم لێکۆڵینەوەیـە ئـەو حە قیقەتە ئاشکرا دەکات کە کوردستان وڵاتێکی کۆڵۆنی نیە. بارودۆخی میللـەتی کـورد زۆر لە کۆڵۆنی خراپترە. لێرەدا نامــەوێت ڕونـی بکەمـەوە بۆچـی کوردسـتان و میللـەتی کورد نەکرا بە کۆڵۆنی یا بۆچی میللەتی کورد خرایە دۆخێکـەوە کـە ڕۆژێـك لـە ڕۆژان نابێت بە کۆڵۆنی.

بێگومـان ئــەم بابەتانــە پێویسـتیان بــە لێکۆڵینەوەیــەکی ورد هەیــە. بــەڵام ئــەم لێکۆڵینەوەیـە هـەوڵدەدا گرنگـی بــە هێندێـك ڕەهــەندی پــەیوەندیدار بــدات و تەنــها هێندێك پرسیار بخاتەڕوو.

دروستبونی کۆلۆنییەکانی سەدەی نۆزدەهەم

مێژوی کۆلۆنیالیزم دوو جۆری سەرەکی کۆلۆنی بە خۆیەوە بینیوە:

کۆلۆنـی و نیمچـە کۆلۆنـی. کۆلۆنییـەکان ئـەو کۆمەڵگانەیـە هێشـتا نەگەیشـتونەتە قۆناغی دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆ. لەم حاڵەتەدا ئەو دەوڵەتـە سـەرمایەدارییەی گەیشتۆتە قۆناغی ئیپمریالیزم ئابوری کۆمەڵگەیـەکی کلاسـیکی ژێردەسـتەڵاتی دەکاتـە ئـابورییەکی پاشکۆ ئینجا بۆ ئەوەی پرۆسەی چەوسانەوەی سیاسی ئاسان بکـات، شـێوەی ڕێکخستنی سیاسی خـۆی دەسـەپێنێ بەسـەر وڵاتـە کۆلۆنیەکـەدا. بێگومـان ئـەو نەزمـە سیاسییە سەپێنراوە بەرهەمی دەوڵەتـە ئیمپریالییەکەیـە، واتـە دەوڵـەتی کۆلۆنیـالیزم. دەوڵەتی ئیمپریالیزم بەمشێوەیە لە ڕوی سیاسـی و کـارگێڕی و سـەربازی و کولتـوری و کۆمەڵایەتییەوە کۆلۆنی دەخاتە ژێر دەستەڵاتی خۆیەوە.

لـە ڕێگـەی ئەمشـێوە ڕێکخسـتنەدا دەوڵـەتی کۆلۆنیـالیزم دەزگـاو ئیدارەکـانی خـۆی بەسەر کۆلۆنیدا دەسـەپێنێ. بەرپرسـانی ئـەو ئیدارانـە پێیـان دەوتـرێ حـاکمی گشـتی، کۆمیسـەر، سەرپەرشـت (وەسـی) و حـاکمی سـەربازی و هتـد. ئەمشـێوە ڕێکخسـتنە لـە وڵاتێکـدا دەسـەڵات دەگرێتـە دەسـت کـە پێشـتر سـنوری بـۆ دیـاریکراوە. بـە پێـی ئـەم مانایەش دەتوانین ئەم نەزمە بە دەوڵەتی کۆلۆنی وەسف بکـەین. بـۆ نمونـە پـەیوەندی بریتانیا بە وڵاتانی هیند و سیلان و مالیزیا و بۆرما لە ئاسـیا و پـەیوەندی بـە وڵاتـانی کینیا و ئۆگـەندا و سـۆماڵ و تانزانیـا لـە ئـەفریقیاو هینـدۆراس لـە ئـەمریکای باشـورو نیوزلەندە و ئۆقیانوسیا پەیوەندی فرەنسا بە مەغریب و جەزائیر و تونس و سەنگال و گانا و مۆریتانیا و ڤۆڵتای سەرو، و داهۆمـی و پـەیوەندی بـەلجیکا و زائـیر و پـەیوەندی پورتوگال لەگەڵ ئـەنگۆلاو موزامبیـق و گینیـا بیسـاو پـەیوەندی هۆڵـەنداو ئیندونیسـیا لەسەر هەمان بنەما دامەزراوە.

لەبەرئـەوەی دەزگـا ئـابوری، سیاســی، کۆمەلآیــەتی، کولتــوری و ئاینیــەکانی ولآتــە کۆلۆنیەکان دەکرێتە وێنەیەکی کۆپی کراوی ولآ تە کۆلۆنیالیزمەکان بۆیە پێویستی بـە چوارچێوەیەکی خۆجێ (محلـی) هەیـە. بـەلآم ئـەم چوارچێوەیـە تەنـها ئـەو خەلکانـەی دەگرتەوە کە سەر بە کۆلۆنیالیستەکان بون. ئەو خەلکانە لە ولآتەکەی خۆیان بـەرگری و پارێزگاری لە بەرژەوەندی کۆلۆنیالیزمەکان دەکەن و تا ڕادەیـەك وەك پاشکۆیەك لـە ولآتی کۆلۆنی نوێنەرایەتی ولآتە کۆلۆنیالیزمەکانیان دەکەن.

بـەلآم نیمچە کۆلۆنیـەکان ئـەو کۆمەلگانەیـە کـە دەولـەتی خۆیـان هەیـەو بـە پێـی سیسـتمێکی کۆمەلآیـەتی خـاوەن مێـژوو دروسـت بـوە. چـین و هینـد و ئیمـپراتۆرێتی عوسمانی نمونەی نیمچە کۆلۆنین، ئەم ولآتانە بە هۆی کاریگـەری و گوشـاری زۆری ولآتـە ئیمپریالیزمەکانی سەدەی نۆزدەهـەم پێویسـتیان بـەوە هـەبو چـاو بـە چوارچێـوەی کـاری فەرمانبەرە گەورەکاندا بخشێننەوەو دەزگا ئـابوری و کۆمەلآیـەتی و سیاسـی و کولتـوری و سـەربازییەکان ڕێـك بخەنـەوە. بـەلآم ئـەم دەرهاویشـتانە هیچیـان لـە سـەرباری کوردسـتان جێبەجێ نابێ. کورد لە هیچ شوێنێك وەك کورد قبولْ نەکرا بەلکو وەك تـورك و ئـێرانی و عـەرەبی پلـە دووەم قبـولْ کـرا. بۆیـە دەبینـین سیاسـەتێکی چـڕی بـە تـورك و فـارس و عـەرەب کـردن لـە دژی کـورد پیـادە دەکـرێ و بـەردەوام نکۆڵـی لـە ناسـنامەی کـورد و کوردستان دەکرێ. لە بەشی داهـاتودا گفتوگۆ لەسـەر ئـەو مافانـەی کـورد دەکـەین کـە لـە ململانێی چەکداری نێوان عراق- ئێران بەدەستیان هێناوە.

لــە دوای شــەڕی جیــهانی یەکــەم واتــە دوای داڕوخــانی ئیمـپراتۆرێتی عوسمــانی کۆلۆنیالیســتەکان دەولــەتی کۆلۆنــی وەك عــراق و ســوریا و ئـــەردەن و فەلەســتین و لوبنانیان دروست کرد بەلآم دەولەتێکیان لە کوردستان دروست نەکرد واتە کۆلۆنییەکی بریتانی لە کوردستان دروست نـەبو بۆیـە کوردسـتان نـەبوە کۆلۆنـی، بـەلکو لـە جیـاتی ئـەوە نەتـەوەی کـورد و هـەرچی شـتێك پـەیوەندی بـە کـورد و کوردسـتانەوە هـەبو دابەشکرا بۆ ئەوەی زمان و مێژوی کورد لەنێو زمان و مێژوی ئەوانی دی لەناو بچێت.

بەمشێوەیە بەشێکی کوردستان خرایە ژێر دەستەڵاتی دەوڵەتی تورکیا و بەشەکەی دی بە عراقی ژێر دەسەڵاتی ئینتدابی بریتانیاوە لکێنراو بەشی سێیەمی بە سوریای ژێر دەسەڵاتی ئینتدابی فرەنسییەوە لکێنرا.

بەڵام کوردستانی ڕۆژهەڵات هەر لە سەدەی حەڤدەهەمی زاینییەوە (١٦٣٩ز) لەژێر دەستی فارس مایەوە. ڕاپەڕینی کوردەکان لە دژی ستەم و لە پێناوی سەربەخۆیی و بۆ هێنانەدی مافە نەتەوایەتیەکانی خۆیان زۆر دلڕەقانە سەرکوتکرا. شۆڕشی گشت پارچەکانی کوردستان سەرکوت کران. لە کوردستانی باشور بە سەرکردایەتی شێخ مەحمود بەرزنجی و مەلا مستەفای بارزانی، لە کوردستانی ڕۆژهەڵات بە سەرکردایەتی سمکۆو قازی محەمەد، لە کوردستانی باکور بە سەرکردایەتی شێخ سەعید و ئیحسان نوری و سەید ڕەزا. ئەو ڕاپەڕینانە لە ڕێگەی ئۆپراسیونە سەربازییە هاوبەشەکانی نێوان ئیمپریالیزمی بریتانی و نۆکەرەکان لە ڕۆژهەڵاتی نزیکدا نوقمی ڕوبارێکی خوێن کران، لە بەر ئەوە ناکرێ قسە لەسەر سنورێکی ئاشکرای کوردستان بکرێ. ئەو دەوڵەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبەش لەنێو خۆیاندا دابەشدەکەن لە ڕێگەی پرۆسەی ڕاگواستنی کورد بۆ وڵاتان و هەرێمەکانی دی و پرۆسەی قەلاچۆکردنیان و سیاسەتی پێشوازیکردن لە پەنابەرانی بولگارستان و ئەفغانستان و لە ڕێگەی تەتریك و تەعریب و تەفریس کردنی کورد توانیویانە گۆڕانێکی گەورە بەسەر بونیادی دانیشتوانی کوردستان دا بهێنن، هە روەها بە گرتنەبەری هەمان ڕێوشوێن توانیویانە گۆڕانێکی لەبەرچاو بەسەر سنوری سروشتی کوردستان دا بهێنن.

کاتێك کورد لە ماڵ و مەزرای خۆی دەردەکرێ و گوندەکانیان دەکرێن بە شوێنی نیشتەجێ بوونی تورك و عەرەب و فارس و زەوت دەکرێ، کاتێك دەزگا کشتوکاڵییەکانی سەر بە دەوڵەت زەوییە بە پیتەکانی کورد بە کاردەهێنن یا پێگەی سەربازی لەسەر دروست دەکەن ئەوا بێگومان ئەم کارەیە پەیوەندی هەیە بە پەیڕەوکردنی سیاسەتێکی تایبەتەوە دژی نەتەوەی کورد.

هەروەها پێویستە ئەو بەشە بچوکەی کوردستانمان لە بیر نەچێتەوە کە بە زۆر بە سنوری ئەرمینیاو یەکێتی سۆڤێتەوە لکێنراوە. لەم بەشە بچوکەی کوردستاندا

سیاسەتی ڕاگواستنی بە زۆر پیادەکراوە، چونکە ساڵی ١٩٤٤ پرۆسەی ڕاگواستنی بە کۆمەڵ لە دژی کورد بەرەو ئاسیای بچوك پیادە کرا.

خەسڵەتەکانی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە"

ئەوەی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" جێبەجێ بکات زنجیرەیەك خەسڵەتی بۆ بەدیدەهێنێ -هەرکاتێك چەند وڵاتێك بیانەوێ بەرژەوەندییە هاوبەشەکانیان لە وڵاتێکی دی دەستەبەر بکەن، ئەوا ئەمجۆرە سیاسەتە بەشدارییەکی چالاك لە پاراستنی بەرژەوەندییەکانیان دەکات و پیادەکردنی ئەمجۆرە سیاسەتە دەبێتە کارێکی پێویست. چاوچنۆکی هەرێمایەتی نێوان ئەو وڵاتانە مەرج نییە بگاتە ئاستی پێکدادان بەڵکو بە پێچەوانەوە بۆ ئەوەی گەورەترین بەرژەوەندی هاوبەش بە دەست بهێنن گەشە بە پەیوەندی نێوانیان دەدەن و بە پێیی تواناش بە دوای ئەو ئامرازانەدا دەگەڕێن کە دژایەتی نێوانیان چارەسەر دەکات، هەروەها بەرژەوەندییە هاوبەشەکانیان وا دەخوازێ بەردەوام پەیوەندی نێوانیان خۆش بێت.

لە ساڵانی ١٩١٥-١٩٢٥ شەڕی ئیمپریالییانە لەسەر کوردستان هەڵایسا، ئەوانەی خۆیان بە خاوەنی کوردستان دەزانی بۆ ئەوەی دەست بەسەر کوردستاندا بگرن توشی شەڕێکی بەربڵاو بون. ئەم قۆناغە بە قۆناغی پێکدادان و شەڕی چەکداری دەناسرێتەوە، بەڵام هەر زوو لایەنە شەڕکەرەکان لەسەر تەماح و چاوچنۆکی و پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆیان ڕێگەی پیلانگێڕانیان لە کوردستان گرتە بەر کە لە ئەنجامدا پارچەپارچە کردن و دابەشکردنی کوردستانی لێکەوتەوە. بەڵام قۆناغی دواتر بە قۆناغی هاوکاری نێوان لایەنە نەیارەکان دەناسرێتەوە. ئەو دەوڵەتانەی کوردستان لە نێوان خۆیان دابەشدەکەن گەیشتنە ئەو باوەڕەی کە زامن کردنی بەرژەوەندییەکانیان تەنها لە ڕێگەی پتەوکردنی هاوکاری نێوانیانەوە دێتە دی.

لە ڕێگەی بەراوردکردنی سیاسەتی ئیسرائیل بەرامبەر بە فەلەستینیەکان و سیاسەتی هەر یەکێك لە ئێران و عێراق و تورکیا و سوریا بەرامبەر بە کورد چەند ئاماژەو نیشانەیەکی گرنگمان دەستدەکەوێت. ڕۆژنامەو تەلەفزیۆنەکانی تورکیا لە

سەرەتای ساڵی (١٩٨٨)ەوە هەواڵ و ڕیپۆرتاج لەسەر فەلەستینیەکان بڵاودەکەنەوە، بۆ نمونە شەڕی نێوان فەلەستینی و هێزەکانی ئاسایشی ئیسرائیل بە تێروتەسەلی بە وێنەو فیلمی تایبەت بەو ڕوداوانە بڵاودەکەنەوە، هەروەها لە ڕێگەی خۆپیشاندان و سازکردنی کۆڕو کۆبونەوە سیاسەتی ئیسرائیل بەرامبەر بە فەلەستینیەکان ڕەخنە دەکەن. هەمو ئەو چالاکیانە لە ڕۆژنامەو ڕادیۆ و تەلەفزیۆنەکانی تورکیا ئامادەگی خۆیان هەیە. هێزە سیاسیەکانی تورکیا بەبێ جیاوازی ڕاست و چەپیان بە ئەرکی سەرشانی خۆیان دەزانن بەهەر نرخێك بوە بەشداری لە خۆپیشاندانەکان بکەن. بێگومان ئەم ڕەفتارەی ڕۆژنامەو ڕادیۆ و تەلەفزیۆنەکانی تورکیا سەبارەت بە دەنگەوەچونی ئەو ڕوداوانە ڕەفتارێکی ئاساییە بەڵام کێشەکە پەیوەندی بە هەڵوێستی تورکیاوە هەیە بەرامبەر بەو ڕوداوانەی لە مەڵبەندێکی دی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نزیك ڕودەدا.

لە ناوە ڕاستی مانگی ئازار پێشمەرگە کوردەکانی دۆستی ئێران، شاری هەڵەبجەیان لە باشوری کوردستان ئازاد کرد. حکومەتی کۆڵۆنیالیزمی عراقی پەلاماری شارەکەیدا و دوای ئەوەی پێشمەرگەکانی ناچار کرد شارەکە بەجێ بهێڵن ئینجا کیمیابارانی شارەکەی کرد. بە پێی زانیاری ئاژانسەکانی هەواڵ ئەم هێرشە بوە هۆی ٥٠٠٠ کوژراو و زیاتر لە ١٠٠٠٠ بریندارى کورد بەڵام سەرچاوە کوردییەکان زیانە مرۆییەکانی ئەو هێرشە زۆر لەو ژمارەیە بە زیاتر دەزانن. بێگومان ئەم پرۆسەیە پەیوەندی بە پرۆسەی قەلاچۆکردنێکی گەورەتر هەیە کە قوربانیەکانی هەزاران منداڵ و ژن و پیر بون. ئەگەر لە نزیکەوە چاودێری هەڵوێستی حکومەتی تورکیاو پارتە سیاسیەکان و زانکۆکان و نوسەرو ڕۆژنامەو تەلەفزیۆن و ڕادیۆی تورکیا بکەن بەرامبەر بەم کارە درندەو وەحشیانەیە دەبینین ئەو دەزگایانەی لە کاتی هەڵایسانی شەڕی نێوان ئیسرائیل و فەلەستینیەکان بە ئاشکراو بە دەنگێکی بڵند لەسەر کوشتنی فەلەستینیەك نارەزایی دەردەبڕن بەڵام بەرامبەر بە قەتڵوعامکردنی نزیکەی ٥٠٠٠ کوژراو ١٠٠٠٠ بریندارى کورد بێدەنگ دەبن.

وڵاتە یەکگرتوەکان لە جەنگی ڤێتنامدا گازی ژەهراوی دژی دانیشتوان بەکارنەهێنا. یەکێتی سۆڤێت بە درێژایی شەڕی لەگەڵ موجاهیدەکانی ئەفغانستان ئەم چەکەی

بەکارنەهێنا. ئیسرائیل ناتوانێ دژی فەلەستینیەکان ئەم چەکە بەکاربهێنێ. ئیسرائیل چەند ڕق ئەستوربێ بەرامبەر فەلەستینیەکان و ڕێکخراوی ڕزگاریخوازی فەلەستین دیسانەوە هەر ناتوانێت ئەم چەکە بەکاربهێنێ و تەنانەت ئەگەر ئیسرائیل لە هەلومەرجێکی دیاریکراودا بیەوێ ئەم چەکە بەکاربهێنێ بەڵام بە فیعلی ناتوانێت ئەو کارە بکات چونکە ئیسرائیل لە ترسی پەرچەکرداری وڵاتە ئیسلامی و عەرەبی و وڵاتانی دراوسێ و ڕای گشتی جیهانی ئازایەتی ئەوەی نیە کە کیمیایی بەکاربهێنێ. هەروەها نابێ ئەوەشمان بیربچێتەوە کە کۆمەڵگەی ئیسرائیل کۆمەڵگەیەکی دیموکراتیە بۆیە لە ترسی پەرچەکرداری ڕای گشتی خودی ئیسرائیلیەکانیش ناتوانێت چەکی کیمیایی بەکاربهێنێ. بەڵام سەدام حوسەین زۆر بە ئاسانی چەکی کیمیایی بەکاردەهێنێت چونکە دەزانێت بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لە دژی کوردو وڵاتە دراوسێ و عەرەبی و ئیسلامیەکان و تورکیا ناوروژێنێ، ئەمە سەرباری ئەوەی سەدام حوسەین پەرچەکرداری ڕای گشتی جیهانی دیموکراتی بەلاوە گرنگ نیە. یەکێك لەو هۆیانەی سەدام حوسەینی والێکرد ئەم تاوانە دزێوە بکات لاوازی پەرچەکردارەکانی هەڵسەنگاندبو. بێگومان ئەم کارە یەکێکە لەو خەسڵەتانەی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" دەیڕەخسێنێ – عراق و ئێران لە ماوەی شەڕی نێوانیاندا چەکی کیمیاییان لە دژی ئەو کوردانە بەکاردەهێنا کە لە پێناوی سەربەخۆیی کوردستان بە تەنها درێژەیان بە خەباتی خۆیان دەدا.

ڕژێمی فاشیستی کۆلۆنیالیزمی عراق لە ڕۆژی ١٩٨٨/٣/١٧ شاری هەڵەبجەی لە کوردستانی باشور کیمیاباران کردو لە ڕۆژی ١٩٨٨/٣/٢٠ کۆنگرەی باڵای ئیسلامی لە کوێت بەسترا. ئەم کۆنگرەیە گفتوگۆی لەسەر تێکڕای بابەتەکان کرد، هەر لە مەسەلەی ئەفغانستانەوە تاکو کێشەی فەلەستین و لە جەنگی عراق و ئێرانەوە تا مەسەلەی چەوسانەوەی تورکەکانی بولگارستان- کۆنگرە لەسەر گشت مەسەلەکان بڕیاری خۆیدا کەچی قەتلوعامی کورد لەسەر خشتەی کارەکانی کۆنگرەدا نەبو، بۆیە قسەی لەسەر ئەم مەسەلەیە نەکرد، بەڵام کۆنگرە ناڕەزایی لەسەر ئەم مەسەلانە دەربڕی، سیاسەتی یەکێتی سۆڤێت لە ئەفغانستان و سیاسەتی تیرۆریستانەی ئیسرائیل بەرامبەر بە

فەلەستینیەکان و گۆڕینی ناوی تورکەکانی بولگارستان شەرمەزار کردو نارەزایی لەسەر دەربڕی بەڵام تاکە ئەندامێکی کۆنگرە بە خەیاڵیدا نەهات نارەزایی لە دژی رژێمی سەدام حوسەین دەربڕێت یا تەنها قسە لەسەر کوشتنی زیاتر لە (٥٠٠٠) منالْ و ژن پیر و بریندار بونی (١٠٠٠٠) کەس بکات.

ئەمەش یەکێکە لەو هۆیە سەرەکیانەی رێگەی بە رژێمی سەدام حوسەین دا بەبێ ترس یا رێگرێکی ویژدانی ئەم قەتلوعامە بکات. سەرەڕای دزێوی ئەم رەفتارە کەچی رێکخراوە نێودەوڵەتی و عەرەبی و ئیسلامیەکان نارەزاییان لەسەر دەرنەبڕی و نەیشیانوێرا لەسەر ئەو قەسابخانەیە لێپرسینەوەی لەگەڵدا بکەن. ئەم مەسەلەیە وەك پێویست نەخرایە بەردەم دەزگا نێودەوڵەتێکان. بەهەرحالْ، هەمو هەوڵێك کە لە توانادا بوو درا بۆ ئەوەی کورد نوێنەری لەو جۆرە دەزگایانەدا نەبێت.

ئەمەش خەسڵەتێکی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە"ی کۆلۆنیالیزمە لەبەر ئەوەی ئێمە کوردستان بە کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتی دادەنێین باشترە قسە لەسەر لایەنەکانی دی بکەین کە تایبەتە بەو جۆرە پەیوەندییانە.

بارودۆخی سیاسی کوردستان و میللەتی کورد

بارودۆخی سیاسی کوردستان لە بارودۆخی کۆلۆنی نیمچە کۆلۆنی ناچێت و تەنانەت لە ئاستی کۆلۆنیش نزمترە. میللەتی کورد بارودۆخێکی هەیە لە بارودۆخی هیچ میللەتێکی کۆلۆنیکراو ناچێت. بارودۆخی سیاسی کوردستان و میللەتی کورد زۆر لە بارودۆخی کۆلۆنی خراپترە. کوردستان بارودۆخێکی سیاسی دیاریکراو و شوناسێکی سیاسی نیە لەبەرئەوەی داگیرکەران دەیانەوێ میللەتی کورد ببێت بە کۆیلەو ناسنامەی خۆی لە دەست بدات، بە وشەیەکی رونتر دەیانەوێ کوردو شارستانی و زمانەکەی لەناوبەرن. فەوتاندن و لەناوبردنی ئەم میللەتە دوا ئامانجی ئەو دەوڵەتانەیە. بەڵام میللەتی کورد بەم بارودۆخە رازی نابێت یا راستترە بڵێین کورد ئەو بارودۆخە رەتدەکاتەوە کە دەوڵەتە ئیمپریالی و هاوکارەکانی لە چارەکی یەکەمی سەدەی

بیستەمەوە لە ناوچەی ڕۆژهەلاَتی نزیك بە سەریا سەپاندویانە بۆیە میللەتی کورد بۆ بەدەستهێنانی ئازادی خۆی پەنا بۆ هەمو ڕێگەیەك دەبات بە خەباتی چەکداریشەوە.

پێویستە چەمکی "دەولەتە ئیمپریالی و هاوکارەکانی" ڕاڤە بکەین. ئەو دەولەتانەی لە وێرانکردنی کوردستان و چەوسانەوەی میللەتی کوردو هاوکاری دەولەتە ئیمپریالیزمەکان دەکەن سیفەتی دەولەتێکی داگیرکەر وەردەگرن. بە پێچەوانەی هاوکاری نێوان ولاَتانی دی و دەولەتە ئیمپریالیزمەکان لە بوارە دیاریکراوەکاندا بە پەیمانی سەربازیشەوە وەك هاوکاری زۆربەی ولاَتان لە دوای جەنگی جیهانی دوەم بۆ نمونە هاوکاری میسرو ولاَتە یەکگرتوەکان بەلاَم هاوکاری تورکیا، عراق، ئێران و سوریا بە دەولەتە ئیمپریالیزمەکانەوە هەمیشە بە مەبەستی داگیرکردنی کوردستان بوە، چونکە ئەم دەولەتانە کوردستانیان داگیرکردوەو بە خاکی ولاَتەکەی خۆیانەوە لکاندوە.

بێگومان ئەم کاراکتەرانەی خوارەوەش لەسەر بارودۆخی کوردستان پیادە دەبێت:

هەرێمە کۆلۆنیەکان وەك سەرچاوەیەکی کەرەستەی سودیان لێوەردەگیرێ و سامانی ژێر زەوی و سەرچاوە سروشتیەکانی وەك نەوت و مس و خەلوزو فۆسفات و دارستان و ئاوی بەکاردەهێنرێت، هەروەها ئەم کۆلۆنیانە دەبێتە بازاڕێك بۆ ساغکردنەوەی بەروبومی دەولەتە کۆلۆنیالیزمەکان، بەلاَم ئەو خاسییەتانەی لە کوردستاندا هەیە لە کۆلۆنیە کلاسیکیەکان بە دیناکرێ چونکە ئەو خاسییەتانە ڕۆلی بنەڕەتیان وازیکردوە بۆ ئەوەی ئاستی بارودۆخی کوردستان لە کۆلۆنی خراپتر بێ. ئەو تایبەتمەندیانەی لە کۆلۆنیە کلا سیکیەکاندا بەرچاو ناکەوێ لە کوردستان زۆر بە جوانی دەبینرێ. ئەگەر چاوێك بە پەیوەندییەکانی بریتانیاو ئۆگەنداداا بخشێنینەوە ولاَتێك دەبینین پێی دەوترێ ئۆگەندا کە ولاَتێکی کۆلۆنیە، ئەم ولاَتە سنورێکی زانراو و دیاریکراوی هەیە، لەم ولاَتە میللەتێك دەژێت ئینگلیز نیە، و ئۆگەندەش نابێتە بەشێك لە بریتانیا، هەروەها هیچ هەولێك بۆ بە ئینگلیز کردنی ئەم میللەتە نادرێت. ئەم کارە ئینگلیز و ئۆگەندییەکان بە باشی لێی تێدەگەن. کاتێك ئۆگەندە لە کۆتایی شەستەکان لە ڕێگەی گفتوگۆی دەستوورییەوە سەربەخۆیی بە دەست هێنا سنورەکەی نەگۆڕاو هەر بەو سنورەشەوە سەربەخۆیی وەرگرت. پەیوەندی نێوان بریتانیاو هەر یەکێك لە هیندو

نیوزلەنداو کینیاو سۆماڵ و بۆتسوانا هەمان شتی لەسەر جێبەجێ دەبێت. هەروەها هەمان هێڵی سوریش لە نێوان پەیوەندییەکانی فرەنسا و تونس و جەزائیرو مەغریب بەدی دەکرێت. کۆڵۆنیەکانی مەغریب و جەزائیر و تونس نە فەرەنسی بون و نە هەوڵی بە فەرەنسی کردنیان دەدرا. ئەم ڕاستییە فەرەنسی و هاووڵاتیانی ئەو کۆڵۆنیانە بە باشی درکیان پێدەکردو هەمان شت لەسەر پەیوەندی نێوان پورتوگال و ئەنگۆلا و موزامبیق و غینیا- بیساو- یش جێبەجێ دەبێت.

دابەشکردنی ئەفریقیا لە نێوان وڵاتە ئیمپریالییە ئوروپاییەکانی بریتانیا و فرەنسا و بەلجیکاو هۆڵەندا و پورتوگال و ئیسپانیا و ئەڵمانیا جیاوازییەکی گەورەی هەیە لەگەڵ پارچە پارچەکردنی کوردستان کە لە لایەن دەوڵەتە ئیمپریالییەکانی فەرەنساو بریتانیاو بە هاوکاری ئێران و کەمالییەکان لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەمدا ئەنجامدرا.

ئێستا لە ئەفریقیا نزیکەی (٥٠) وڵاتی سەربەخۆ هەیە. ئەم وڵاتانە لە چوارچێوەی ئەو سنورە سەربەخۆییان بە دەست هێناوە کە دەوڵەتە ئیمپریالیەکان ساڵی ١٨٨٥ سنوریان بۆ کێشابوو. بەڵام ژمارەی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەگاتە نزیکەی (٣٠) ملیۆن کەس کەچی سەرباری ئەوەش بارودۆخێکی سیاسی شایستەی نیە. کورد بۆ پارێزگاریکردن لە ناسنامەی خۆی و ڕەتکردنەوەی ئەو فۆرمە ئیمپریالی و کۆڵۆنیالی و ڕەگەزپەرستانەی بەسەر یا سەپێندراوە پەنای بۆ خەباتی چەکداری بردوە.

ئیمپریالیزم لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە نەتەوەی عەرەبی دابەشکرد. بەڵام هەتەر (حریص) بون لەسەر ئەوەی دەوڵەتی عەرەبی ژێر دەسەڵاتی ئینتداب دروست بکەن، واتە دەوڵەتی سەر بە کۆڵۆنیالیزم. پاش جەنگی جیهانی دوەم ئەو دەوڵەتە عەرەبییانە توانییان سەربەخۆیی خۆیان وەرگرن. لە نێوان دابەشکردنی عەرەب و دابەشکردنی کورد پەرتەوازەکردنیان جیاوازییەکی گەورە هەیە. ئەڵمانیاو کۆریاو ڤێتنام بە هەمان ڕێگە دابەشکران. بەردەوام نەتەوەی دابەشکراو هەبوە. بەڵام کوردستان لە دوای داڕوخانی ئیمپراتۆرێتی عوسمانی لە نێوان دەوڵەتە تازە دروست بووەکان و ئێران دابەشکرا تا بە ڕێگەیەکی ئاسانتر ناسنامەی کورد و کوردستان لەناوببرێت.

كوردستان كۆلۆنييەكی هاوبەشە

لە ڕۆژهەڵاتی نزیك جیاوازییەكی گەورە لە نێوان حاڵەتی فەلەستین و كوردستاندا هەیە. كورد چواردەوری بە دەوڵەتی دوژمن گیراوە بۆیە پێویستە لە سەریان وەك ئەوەی لە دۆزەخ بژین بەرگری لە خۆیان بكەن. بەڵام فەلەستینیەكان چواردەوریان بە دەوڵەتی دۆست گیراوە یا بە لایەنی كەمەوە ئیدعای دۆستایەتی دەكەن. فەلەستین بە تەنها یەك دوژمنی هەیە ئەویش ئیسرائیلە. بەڵام ئیسرائیل تەنها فەلەستینیەكان دوژمنی نیە بەڵكو "٤٢" دەوڵەتی ئیسلامی دوژمنایەتی ئیسرائیل دەكات كە "٢٢" دەوڵەتیان عەرەبن. بەهەرحاڵ، ئەگەر ئەو وڵاتانە بە فیعلیش دژایەتی ئیسرائیل نەكەن ئەوا ئیدعای ئەوە دەكەن كە میانەیان لەگەڵ ئیسرائیل دا خۆش نیە. ئەمە لە كاتێكدا دابەشكردن و پارچە پارچەكردنی كوردستان ژمارەی دوژمنەكانی كوردی زیادكردوە و بەبێ دۆست ماونەتەوە. بەڵام لەم ساڵانەی دواییدا دەبینین كوردیش دۆستی بۆ پەیدا بوەو هەرچەند ژمارەی دۆستەكانی كورد بەردەوام زیاد دەكات بەڵام دۆستانێكی پەرتەوازەن و دوورن لە كوردستان.

فەلەستینیەكان كاتێك خەبات لە دژی ئیسرائیل دەكەن پشت بە كۆمەكی مادی و مەعنەوی وڵاتانی عەرەبی دەبەستن و لە حاڵەتی دژوارو تەنگژەدا یارمەتی لەم وڵاتانەوە وەردەگرن و هەر لە خاكی ئەوانیشەوە درێژە بە خەباتی سیاسی و سەربازی خۆیان دەدەن. فەلەستینیەكان دەتوانن پەنا بۆ دەوڵەتە عەرەبیەكان بەرن، وەك میسر، ئەردەن، سوریا، لوبنان، عراق، تونس، كوێت، میرنشینی عەرەبی سعودی، جەزائیر و یەمەن و ناوچەكانی دی. سروشت و ئاستی پەیوەندی نێوان فەلەستینی و دەوڵەتە عەرەبیەكان هەرچۆنێك بێ ئەو پەیوەندییە لە چ ڕادەیەكدا بێت، فەلەستینییەكان هەست دەكەن كە لە شوێنێكی پارێزراودان و ئەو دەوڵەتانە بۆ ئەوەی ڕای گشتی وڵاتەكەیان ڕازی بكەن، ناچارن یارمەتی مادی و مەعنەوی فەلەستینیەكان و ڕێكخراوی

ڕزگاریخوازی فەلەستین بدەن، ئیتر هەڵوێستی فەلەستینیەکان بەرامبەر بە ئیسرائیل و وڵاتانی دی، ئەو وڵاتانە ڕازی بکات یا نا دەچێتە خانەی دوەمەوە.

کورد لە باشوری کوردستان لە ترسی بۆردومانی گازی ژەهراوی پەنایان بۆ کوردستانی باکوری ژێر دەستەڵاتی تورکیا هێنا بەڵام کاتێك گەیشتنە تورکیا دەستەڵاتدارانی تورك لە ئۆردوگا تەلبەند کراوەکاندا دەست بەسەری کردن. ئەو کێشە دژوارانەی کوردەکان لە کاتی پەڕینەوەیان بۆ خاکی تورکیا لە ناوچە سنورییەکان ڕوبەڕوی بونەوە پێویستی بەوە نیە قسەیان لەسەر بکرێ چونکە لەسەر ئاستێکی فراوان ئەو دژوارییانە دەزانرێت. لە ڕاستیدا تورکیا هەمو شێوازێکی لە تواناو لەبەرچاو بۆ لەناوبردنی بزوتنەوەی کورد بەکاردەهێنێ بۆیە کارێکی زۆر ئاساییە تورکیا هاوکاری عێراق بکات. ئەمەش ڕەنگدانەوەی دیدو بۆچونێکی بابەتیانەی هەڵوێست و ڕەفتاری تورکیایە بەرامبەر بە کورد.

لە لایەکی دی، ئەنجامی پارچەپارچەکردن و دابەشکردن بە ڕونی لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی دەردەکەوێت لەبەرئەوەی کێشەی فەلەستین بە کێشەی عەرەب دادەنرێت بۆیە ئەو دەوڵەتانەی پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتە عەرەبیەکان دەبەستن یا بیانەوێ درێژە بە پەیوەندی ئاسایی نێوانیان بدەن بە شێوەیەك لە شێوەکان ناچاردەبن پاڵپشتی لە کێشەی فەلەستین و ڕێکخراوی ڕزگاریخوازی فەلەستین بکەن، بەڵام مەلەسەی کورد وەك مەسەلەیەکی دژ بە عەرەب دەردەکەوێت چونکە ئەو دەوڵەتەی بیەوێت لەگەڵ وڵاتە عەرەبیەکان گەشە بە پەیوەندییەکانی بدات پێویستە هەڵوێستێکی دژ بە کورد وەربگرێ، واتە پشتگیری لە بەرژەوەندی عێراق و سوریا بکات و بایەخ بە بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردو شۆڕشەکەی نەدات. لەبەرئەوەی وڵاتە عەرەبیەکان نەوتیان زۆرە بۆیە پتەوکردنی پەیوەندی بازرگانی لەگەڵ عەرەب و زیادکردنی هەناردەکان بۆ وڵاتە عەرەبیەکان و وەرگرتنی کەمکردنەوەی (مناقصە) ئاشکراو سەرمایەگوزاری لە وڵاتە عەرەبیەکان بووە بە چالاکییەکی ئابوری و سیاسی سەرەکی.

سەرباری ئەوەش، شۆڕشی کورد تەنها دژی عەرەب نیە بەڵکو شۆڕشێکە دژایەتی تورکیاو ئێرانیش دەکات. لەبەرئەوە ئەو وڵاتانەی بە مەبەستی گەشە پێدانی پەیوەندییەکانیان دانوستان لەگەڵ تورکیا و ئێران دەکەن هیچ جۆرە تێگەیشتنێکیان بەرامبەر بە خەباتی ڕەوای گەلی کورد نیە بۆیە ئەو وڵاتانە سیاسەتی کۆلۆنیالی و ڕەگەزپەرستی تورکیا و ئێران بەرامبەر بە کورد قبولْ دەکەن. گەشەپێدانی پەیوەندی ئابوری پێش چەمکە گشتییەکانی وەك چەمکی مافی مرۆڤ و یەکسانی نێوان نەتەوەکان دەکەوێت. تورکیا، ئێران، عراق و سوریا دەزانن چۆن قەوارەی بازرگانی و سەرمایەگوزاری و کەمکردنەوەکان (مناقصات) لە دەرەوە وەك ئامرازێکی گوشار بەکاربهێنن، "ئەگەر لەسەر ئەم بابەتە یا ئەو بابەتە بڕیار وەربگرن یا لەو بڕیاردانە بەشداری بکەن کە لە دەزگا نێودەوڵەتێکان دژی بەرژەوەندییەکانی ئێمە دەدرێ ئەوا پێشنامەکان (عروضات) ئێمەتان لە کیس دەچێت.. ئەگەر دژی تورکیا هەڵوێست وەرنەگرن دو پۆل فڕۆکەتان لێدەکڕین.. هتد".

لەسەر ئاستی سیاسی و لە دەزگا نێودەوڵەتییەکاندا زۆر بە گەرمی پشتگیری لە کێشەی فەلەستین دەکرێ و بە پێچەوانەشەوە بە هیچ جۆرێك یارمەتی کورد نادرێ ئەمە لە کاتێکدا خەباتی کورد وەك خەباتی فەلەستینیەکان خەباتێکی ڕەوایە کەچی بەردەوام کێشەی کورد پشتگوێ دەخرێ. خەباتی ڕێکخراوی ڕزگاریخوازی فەلەستین لە ناوەڕاستی شەستەکانەوە لە دژی ئیسرائیل دەستی پێکردوە بەڵام زۆر بە خێرایی بووە چاودێر لە دەزگا نێودەوڵەتییەکانی وەك نەتەوە یەکگرتوەکان و کۆنگرەی ئیسلامی و دەرفەتی ئەوەیان پێدراوە نوێنەرایەتی خۆیان بکەن. ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی فەلەستینیەکان لەسەر ئاستی سیاسەت و دەزگا نێودەوڵەتێکان دۆستی کاریگەریان زۆرە بەڵام کورد دوژمنی کاریگەری زۆرە.

دۆستەکانی کورد دوودڵن لە پشتگیری کردنی خەباتی ڕەوای کورد لەبەر ئەوەی ئیعتبار بۆ دوژمنانی کورد دادەنێن. ئەمەش هەڵوێستی هێندێك دەوڵەت و دەزگای نێودەوڵەتییە بەڵام ڕای گشتی جیهانی دیموکراتی گرنگییەکی زیاتر بە مەسەلەی کورد دەدات.

ولآتانی وەك یەكێتی سۆڤێت و ولآتـە یـەكگرتوەكانی ئـەمریكاو ڕێكخراوەكـانی وەك یــەكێتی ئوروپــاش هــەر لــەو چوارچێوەیــە گەشــە بــە سیاســەتەكانیان دەدەن. ئــەو دەوڵەتانـە لــە ڕووی توانـا ئـابوری و پیشەسـازیی زیـاتر لـە (١٠٠) ملیـۆن عەرەبـەوە تەماشای مەسەلەی كـورد دەكـەن، هـەمان پرەنسیپ لەسـەر توركیـا و ئـێران جێبـەجێ دەكـەن. سیاسـەتی ولآتــە سوسـیالیزم و كۆمۆنیزمــەكانیش هــەر لــەو چوارچێوەیــەدا دەســوڕێتەوە. ئەگــەر لــە ڕوانگــەی بڕیــاری مــافی چــارەی خۆنوســینی گــەلان كــە پرەنسـیپێكی بنـەڕەتی سوسـیالیزمە بڕوانینـە مەسـەلەی كـورد ئـەوا تـا ڕادەیــەكی زۆر هەڵوێستی ئەو دەوڵەتانە مایەی سەرسوڕمانە چونكە لـە واقیعـدا جیاوازییـەكی گـەورە لــــە نێــــوان سیاســــەتی ولآتــــانی سوســــیالیزم و كۆمۆنــــیزم و هەڵوێســــتی ولآتــــە سەرمایەدارەكاندا نیــە. سوسیالیست و كۆمۆنیستەكان زۆر بـە سـەركەوتویی سیاسـەتی خۆگێلكــردن و گــوێ لێخــەواندن پیــادە دەكــەن. عــراق لــە دوای كیمیابــاران كردنـــی كوردەكانی باشوری كوردستان لە لایەن ولآتـە یـەكگرتوەكان و یـەكێتی ئوروپـا و چـەند ولآتێكـی دی ڕوبـەڕوی پەرچــەكرداری لاوازو شــەرمنانە بــووە، بــەلآم ولآتــانی بلۆكـی ڕۆژهــەلآت لەسەرویشـیانەوە یــەكێتی ســۆڤێت بچوكــترین نارەزاییــان لــە دژی عــراق دەرنــەبڕی و ڕێكخـراوی ڕزگـایخوازی فەلەسـتینیش بێدەنگی لێكـردو بـە هیـچ جۆرێك ڕەخنە یا نارەزایی دەرنەبڕی بۆیە پێم وایە كاتێك ڕێكخـراوی ڕزگـاریخوازی فەلەسـتین پشتگیری لە ڕێو شوێنە كۆلۆنیالی و فاشییەكانی سەدام حوسـەین دەكـات بـەو كـردەوەی لایەنگری لە قەتلۆعام و كوشتنی بە كۆمەڵ دەكات. ئـەمجۆرە هەڵوێسـتە كارئاسـانی بـۆ سـەدام حوسـەین دەكـات بـۆ ئـەوەی پرۆسـەی قـەلآچۆكردن جێبـەجێ بكـات و بۆچونـە فاشیستی و كۆلۆنیالیەكانیش هاندەدا.

پیـادەكردنی سیسـتمی كۆلۆنیـالیزمی جیـهانی لــە كوردســتان و چەوسـانەوەی وەك كۆلۆنیەكی هاوبەش لە هەناوی ئەم كێشەیەدا هەیە.

پێشــتر ئــەوەمان باســكردوە ئیســرائیل نــە دەتوانــێ و نــە ئازایــەتی كیمیابــارانی فەلەسـتینیەكانی هەیـە. ئێسـتا ئەگــەر بــە مەبەسـتی ڕودانــی ڕوداوێكـی لــەو جـۆرە گریمانەیەكی زۆر لاواز وێنا بكەین: ئەگەر ئیسرائیل چەكی كیمیـایی بەكاربـهێنێ ئـەوا

سیاسەتی هەمو دونیا دەشڵەژێت چونکە لە وڵاتە عـەرەبی و ئیسلامی و وڵاتـەکانی دی خۆپیشاندان لـە بـەردەم بارەگـای ڕێکخـراوە نێودەوڵەتییـەکان سـازدەکرێ و بەیاننامـە دەردەکرێت و کـۆڕو کۆبونـەوەو کۆنگـرە دەبەسـترێت و سیاسـەتی ئیسـرائیل شـەرمەزار دەکرێت. پارلەمانەکانی دونیا بڕیار لـە دژی ئیسـرائیل دەردەکـەن و تاوانەکـە دەچێتـە خشـتەی کـاری دەزگـا نێودەوڵەتییەکانـەوەو پـڕۆژە لـە دوای پـڕۆژە گەڵاڵـە دەکرێـت و لەسەر ئاستی جیهان ئیسرائیل گۆشەگیر دەکرێ و سەپاندنی گەمارۆی ئابوری و دارایی و دیبلوماسی لەسەر ئیسرائیل گفتوگۆی لەسەر دەکرێ. بەڵام بە کیمیابارانکردنی کورد هیچ شتێکی لەو جـۆرە ڕونـادات بۆیـە ئـەو کەسـانەی سـەرەڕۆیی لـە جێبـەجێ کردنـی جینۆساید دەکەن دەرکردنی ناڕەزاییەك یا دو ناڕەزایی لاوازو شەرمن نایانترسێنێت.

واقیعی پارچە پارچەکردن و دابەشـکردنی کوردسـتان ئـەم حاڵەتـەی لێکەوتۆتـەوە. سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" خەسڵەتی گەورەی دەبێـت بـۆ ئـەو کەسـانەی پیـادە دەکـەن. دزینی سامانی کوردستان دەبێتە مایەی هاوکاریکردنی ئەو دەوڵەتانـەی کوردسـتان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش لە نێوان خۆیان دابەشدەکەن.

مەسەلەی کورد مەسەلەی کەمایەتی نیە

لێرەدا پێویستە بڵێین کورد کەمایەتی نیە چونکە کورد لە نیشتمان و لەسەر خاکی خۆی دەژی و خەڵکی ڕەسەنی ئەم وڵاتەیەو لـە هـەرێم و ناوچـەکانی دی نـەهاتووە بـۆ کوردستان، بەڵام تورك لە سەدەی یازدەهەمی زاینـی گەیشـتۆوەتە ئـەنادۆڵ. کورد وەك عەرەب و فـارس خـەڵکی ڕەسـەنی ڕۆژهـەڵاتی نزیکـە. کوردسـتان بـە ویسـتی سیاسـەتی ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزم پارچـە پارچـە و دابـەش و پەرتـەوازە کـراوەو دابەشـکردنی کوردستان ڕێژەی دانیشتوانی کورد لەناو سنوری هەر یەکێك لەو دەوڵەتانە کەمبۆتەوە، بەڵام ئەوەی شایانی جەخ ت لەسەر کردنە کە ئەستەمە قسە لەسەر کەمایەتیەك بکرێ ڕێژەی دانیشتوانی نزیکەی (٣٠) ملیۆن کەس دەبێت.

لەم دواییانەدا کەسانێك لە سیاسییە ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالیستە تورکـەکانی وەك بوڵند ئەجەوید دەڵێـن: کـورد کەمایـەتی نیـە، بـەڵکو وەك هـەر تورکێکـی دی سـەر بـە

زۆ رینەیەکە کۆماری تورکیایان دامەزراندوە، لەبەرئەوە نابێت کورد داوای مافی زمان و کولتـور و مافـە نەتەوایـەتیو دیموکراتیـەکانی بکـات چونکـە تەنـها کەسـانی جوداخـواز ئیدعای بارودۆخێکی تایبەت بە خۆیان دەکـەن، ئەمـە لـە کـاتێکدا ئـەوانیش وك تـورك میللەتێکن کۆماری تورکیایان دامەزراندوە. لە لایەکی دی، بولنـد ئەجـەوید "تـورك بـە گروپێکـی ئـەتنی دانـانێت بـەڵکو بـۆ نـاوی نەتەوەیـەك بـەکاریدەهێنێ لـە دوای دامەزراندنی کۆماری تورکیا لە چوارچێوەی پەیمانێکی نیشتمانی لە ڕێگەی تێکەڵ بون و توانەوەی تورك و کوردو عەرەب و قوقاز و ئەوانی دی دروست بوە".

پێویستە ئەم پێناسە هەڵەیە هەم بە درۆ بخرێتەوەو هـەم دژایـەتی بکـرێ. ئایـا لـە کوێ زۆرینەیەك هەیـە تەنانـەت وەك ئەرمـەن و یۆنـان و جولەکـەش مـافی کەمایـەتی نەبێت، چ جای دانپیانان بە مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی کورد؟! لە تورکیـا ئـەم ڕستەیە بەکاردەهێنرێ: "نەتەوەی کورد بونی نیە، ئەوانە هـەمویان تورکـن"، هـەرچی شـتێك لەگـەڵ ئـەم وتەیـە نـاکۆك بێت نکۆڵی لێدەکرێ، واتـە نکۆڵی لـە بونـی کـورد دەکرێت. کاتێك تورکیا ڕایدەگەیەنێت هەمو کورد تورکـە، دەیـەوێت بڵێـت نەتەوەیـەك بوونی نەبێت ئەستەمە داوای مافەکانی بۆ بکرێت. هێندێك لە سیاسییە ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالیسـتە تورکـەکانی وەك بولنـد ئەجـەوید لـە پـاڵ گـەلێك لـەو ڕوناکبیرانـەی دەڵێن: "کورد بەشێکە لە زۆرینە" کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دژایەتی مافـە نەتەوایـەتی و دیموکراتیـەکانی کـورد دەکـەن. ئـەم دوو فۆرمـە بـۆ ئایدۆلۆجیـای ڕەسمـی دەوڵـەت جیاوازییـەکی گـەورەی نیـە. ئـەم بیروڕایانـە بەرهـەمی چەمکێکـە لـە جـۆرە دیموکراسییەتێك کە تایبەتە بە تورك و بە ڕێگەیەکی تورکـی پـەتی لـە پێنـاوی تـورك دروسـت بـووە دیموکراسـییەتێکیش کـە ئـەم جـۆرە هەڵوێسـتە ڕەگەزپەرسـتی و کۆلۆنیالیزمەی لەخۆ گرتبێت دەبێ هەر بەم سـیمایەوە دەربکەوێ کـەچی خـودی ئـەو کەسـانە هـەر زوو تـوڕەو ناڕەحـەت دەبـن ئەگـەر ڕۆژنامەنوسـێکی بولگـاری لەسـەر کەمایەتی تورکی بولگارستان بنوسێت و بڵێت تـاوانی تـورك نیـە کـە نـازانێ بـە زمـانی بولگاری نادوێت چونکە دەوڵەت فێری زمـانی بولگـاری نـەکردون. ئـەم بۆچونـەش ئـەو ڕاسـتیە دەردەخـات کـە فـێربون و قسـەکردن بـە زمـانی تورکـی یەکێکـە لـە مافـە

سەرەكییەكان. ڕەگەزپەرستی چیە جگە لەوەی كاتێك مرۆڤ داوای مافی قسەكردن و مافی كولتوری بۆ كەمایەتیەكەی خۆی دەكات بەڵام هەمان ماف بۆ نەتەوەیەكی دی یا میللەتێكی دی ڕەتدەكاتەوە. ئەم هەڵوێستە زۆر بە ساكاری هەڵوێستێكی ڕەگەزپەرستانەیە. هەڵوێستی ڕەگەزپەرستی كۆڵۆنیالیزمی ڕەفتارو بیركردنەوەی تاك و دەزگاكان والێدەكات كە بە پێی پرەنسیپی بانێك و دو هەوا هەڵسوكەوت بكەن.

سیاسی و ڕوناكبیرە توركەكانی وەك بوڵند ئەجەوید ڕەخنە دوو هەڵوێستی و دووڕوویی وڵاتە ڕۆژئاواییەكان و ڕای گشتی ڕۆژئاوا دەگرن لەبەرئەوەی وەك پێویست ناڕەزایی لە دژی چەوسانەوەی توركەكانی بولگارستان دەرنابڕن بەڵام ئەو كەسانە تەنانەت بەمشێوە تاوانبار كردنەش ناتوانن دوو هەڵوێستی و دووڕوویی خۆیان بشارنەوە، چونكە لە توركیا كورد ڕووبەڕووی ستەم و چەوسانەوەیەك دەبێتەوە نەك هەر لە چەوسانەوەی توركەكانی بولگارستان ترسناكترە بەڵكو لە دونیادا وێنەی نیە، بۆیە هەتا سیاسی و ڕوناكبیرانی تورك لە دژی ستەم و چەوسانەوەی كوردەكان توركیا ناڕەزایی دەرنەبڕن و هەتا لە دژی كردەوە ڕەگەزپەرستی و كۆڵۆنیالیەكان لە تێكۆشان دوابكەن و هەتا لایەنگری لە سیاسەتی چەوسانەوەو ستەم بكەن و هەتا بەڵگە بۆ دووهەڵوێستی خۆیان بهێننەوە، لە لایەن وڵاتانی ڕۆژئاواوە داواكارییەكانیان لەسەر بارودۆخی توركەكانی بولگارستان بە هەند وەرناگیرێ. لەم ساڵانەی دواییدا ڕۆژئاوا بە شێوەیەكی باشتر دەڕوانێتە مەسەلەی كورد. ئەو گرنگییەی دەزگا دیموكراتیەكان و ڕای گشتی دیموكراتی وڵاتانی ڕۆژئاوا بە مەسەلەی كورد دەدا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاترو بەهێزتر دەبێت.

مەسەلەی كورد پەیوەندی بە كەمایەتی و مافی كەمایەتیەوە نیە. گەوهەری مەسەلەی كورد لەو ڕاستییەوە سەرچاوە دەگرێ كە دەوڵەتە ئیمپریالی و دەستوپێوەندەكانی لە ڕۆژهەڵاتی نزیكدا نەتەوەی كورد و كوردستانیان دابەش و پارچە پارچە كردوەو مافی دامەزراندنی دەوڵەتێكی سەربەخۆیان لە نەتەوەی كورد زەوتكردوە.

پێویسته سەرنج بدەینە ئەو چەمکەی لەم ڕۆژانەدا بە زۆری دوبارە دەبێتەوە، نوێنەرە نمونەییەکانی سیاسەتی کۆلۆنیالیزم و ڕەگەزپەرستە تورکەکانی وەك ئیردال ئینونو Erdal Inonu و جوشکون کیرجە Coskun Kirca بانگەشەی چەمکی "پان کوردیزم Pan Kurdisme " دەکەن، ئیردال ئینونو دەڵێت؛ نامانەوێت مەسەلەی کورد لە پرۆگرامی حزب گەلاڵە بکەین چونکە لەم حاڵەتەدا دەبێتە بانگەشە بۆ جوداخوازی. ئەوەی مایەی بێزاری و تورەبونە، ئەو سیاسی و نوسەرە تورکە ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالیستانەی بانگی یەکگرتن و لێك نزیك بونەوە دەدەن و چەمکی "پان کوردیزم" دادەهێنن بەرامبەر بە حەقیقەتی پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان بە هاوکاری ئیمپریالیزمی فەرەنسی و بریتانی بێدەنگ دەبن. ئەو خەڵکانە بارودۆخی کۆیلایەتی بۆ کورد پێشنیاز دەکەن و هەر لەبەر ئەو هۆیەش حەوت پارلەمانتاری کوردیان لە حزب دەرکرد لەبەرئەوەی لە ئوکتوبەری ١٩٨٩ لە پاریس بەشدارییان لە کۆنگرەی "کورد: مافی مرۆڤ ناسنامەی کولتوری" کردبو. پێش ئەوەش تورکیا حەسانەی (حصانە) لە پارلەمانتارێك سەندبووە لەبەرئەوەی وتەیەکی لەسەر میللەتی کورد لە ئەنجومەنی پارلەمانی کۆمەڵەی ئوروپا پێشکەش کردبو. ڕەفتاری پارتی گەلی سوسیال دیموکرات ئەو پارتەی ڕەگەزپەرستی و ئیمپریالگەرایی تورکی زیندوکردۆتەوە ڕەفتارێکی نامۆ نیە چونکە سیاسەتی پارتی ناوبراو ئیرادەی میللەت و پێداویستیەکانی لەبەرچاو ناگرێت. ئەم حزبە لەسەر ڕێبازی ئایدولوجیای ڕەسمی و دەزگا گرنگەکان خۆی ڕێکدە خات. ئەم ڕستەیەش بە جوانی ئەم بۆچونە ڕوندەکاتەوە: "ئەم کارە نەك پەیوەندی بە حەوت پارلەمانتارەوە هەبێت بەڵکو ئەگەر پەیوەندی بەهەر پەنجاو حەوت پارلەمانتارەکەوە بێت دیسانەوە هەر دەبێ لە حزب دەربکرێن، تەنانەت ئەگەر لە دوای ئەم ڕەفتارە پارلەمانتارەکان هەمویان بەشداری نەکەن، لەم حاڵەتەشدا هەر ناچار دەبین لە حزب دەریان بکەین".

بەڵام ئەوەی بە ڕاستی مایەی شەرمەزارییە، هێندێك کورد بەشداری و پاڵپشتی لە جێبەجێ کردنی ئەم سیاسەتە کۆلۆنیالیزمی و ڕەگەزپەرستانەیە دەکەن. ئەم ڕەفتارە سوك و ڕیسوایە سروشتی مرۆڤ پێشێل دەکات. هەڵوێستی هێندێك ئەندامی پارتی

گەلی سوسیال دیموکرات کە لە کانونی یەکەمی ساڵی ١٩٨٩ لە برۆکسل وەك چاودێر بەشدارییان لە کۆبونەوەکانی پارلەمانی ئوروپا کردوە لە نمونە زەقەکانی ئەم ڕەفتارەیە. کاتێك پارلەمانی ئوروپا ئەم بڕیارەی دەرکرد: "ئەو وڵاتانەی کوردی تیا دەژیت پێویستە مافی ئۆتۆنۆمی ئیداری و کولتورییان بۆ دەستەبەر بکرێ، ئەندامەکانی پارتی ناوبراو نارەزاییان لەسەر ئەم بڕیارە دەربڕی و هەوڵیاندەدا تەگەرەی بۆ دروست بکەن و ئەوەیان دووپات دەکردەوە کە هەست بە ئارامی دەکەن لە تورکیادا و ئۆ تۆنۆمییان ناوێت. پارلەمانتارەکانی ئوروپا ڤێزیان لەو ئەندامانەی پارتی گەلی سوسیال دیموکرات دەکردەوە کە ئۆتۆنۆمیان ڕەتدەکردەوەو ژیانی کۆیلایەتیان قبولْ دەکرد. ڕۆژنامەی جمهوریەتی تورکی لە ڕۆژی ١٩٨٩/١٢/٦ بەمشێوەیە لەسەر ئەم ڕوداوە دەنوسێت: "ئەو کەسانە هەمیشە لە ڕیزی پێشەوەن بۆ ئەوەی دەرسی دیموکراسی و سەربەخۆیی بە کورد بڵێنەوە" ڕەوانەکردنی پارلەمانتارە کوردەکان بۆ ئەمجۆرە کۆبونەوانە بە یەکێك لە سیاسەتە ئیستراتیجیەکانی پارتی گەلی سوسیال دیموکرات دادەنرێت و ئەمەش ڕوویەکی دزێو و ڤێزەونی سیاسەتی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیستی تورکیایە. ئەو کەسانەی داوای ئۆتۆنۆمی بۆ کورد دەکەن و دەیانەوێت لەو کۆبونەوانە وتارێك بخوێننەوە لە حزب دەردەکرێن وەك کۆبونەوەی برۆکسل بەڵام ئەوانەی ئۆتۆنۆمی ڕەتدەکەنەوە و کۆیلایەتی قبولْ دەکەن بە بیانوی ئەوەی خەڵکانی سوسیال دیموکراتن ڕەوانەی ئەو کۆبونەوانە دەکرێن. حکومەتی تورکیا پێی باشە ئەو جۆرە کارانە بە حزبی ناوبراو بسپێرێ.

پێویستە لەسەر مەسەلەی ڕەگەزپەرستی چەند وشەیەك باس بکرێ، ڕەگەزپەرستی تورکیا لە ڕەگەزپەرستی وڵاتە یەکگرتوەکان و سەردەمی پێشووی باشوری ئەفریقیا ناچێت بەوەی ڕەگەزەکان لەسەر ئاستی گەڕەك، خوێندنگە، گازینۆو کەناری دەریا لە یەکتری جیابکرێنەوە بەڵکو ڕەگەزپەرستی تورکیا دیوێکی دی هەیە، چونکە لە تورکیا تیرۆری دەوڵەت بە مەبەستی لەناوبردنی کولتوری کورد بەکاردەهێنرێ تاکو کولتورو زمانی تورکی بەسەر کوردا بسەپێنێت. ڕەگەزپەرستەکان نکوڵی لە بونی زمان و نەتەوەی کورد دەکەن و هەمو دانیشتوان بە تورك دادەنێن.

جیهان هاوتای ئەمشێوە ڕەگەزپەرستیەی بە خۆیەوە نەدیوە لەبەرئەوەی لە سیاسەتی ئەفریقیا زۆر وێرانکارترو کۆنەپەرستترە. ئەم سیاسەتە ڕەوشتێکی بەردەوامی کۆلۆنیالیزمی تورکیایە لە کوردستاندا.

هەڵوەشانەوەی کۆلۆنییە کلاسیکییەکان و کوردستان

جیاوازییەکی گرنگی دی لە نێوان کۆلۆنییە کلاسیکییەکان و کوردستان دا هەیە، کاتێك لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم لە چوارچێوەی کۆمەڵەی (عصبە) نەتەوەکان کۆلۆنیە تازەکان دروست کران یا ڕاستترە بڵێین دۆخێکی تازە بۆ کۆلۆنییەکان دەست نیشانکرا کەس پێی وا نەبو ئەو دۆخە تازەیە دەبێتە حاڵەتێکی هەمیشەیی، بەڵکو پێیان وابو کۆلۆنیەکان لە دوای ئەوەی پەیکەری ئابوری و سیاسی و کارگێڕییان بەهێز دەبێ ئیتر وڵاتە ئیمپریالییە کۆلۆنیالیستەکە دەکشێتەوەو کۆلۆنییەکانیش سەربەخۆییان پێدەبەخشرێ و تا ئەوەش دێتە دی کۆلۆنیالیزم ئەرکی بە سیڤیل کردنی میللەت -تمدین الشعب- ئەنجام دەدا. لە ئەفریقیا تەنها چەند دەوڵەتێکی دیاریکراو بە شۆڕشی چەکداری سەربەخۆییان بە دەست هێنا، ئەگینا زۆربەی وڵاتانی ئەفریقیا لە ڕێگەی تێکۆشان و کردەوەی یاساییەوە سەربەخۆییان بە دەست هێناوە، بەڵام کورد چارەسەرێکی هەتاهەتایی بەسەرا سەپێنراوە چونکە دەیانەوێ نەتەوەی کورد بۆ هەتاهەتایە بەبێ ناسنامەو بە کۆیلەیی لە دۆخێکی پارچە پارچەبون و پەرتەوازەییدا بمێنێتەو ە. لەگەڵ ئەوەی بارودۆخی کوردستان لە ئاستی کۆلۆنی نزمترە کورد و کوردستانیش بێ ناسنامەیە.

ئەو ڕوداوانەی بوە هۆی دروستبونی کۆلۆنییە کلاسیکیەکانی پەیوەندییان بە کوردستانیشەوە هەبو بەڵام ئەو کاتە مەسەلەی کورد نەخرایە ڕوو، هەروەها ئەو کێشانەی ڕوبەڕوی کوردستان بوونەوە لەکێشەی کۆلۆنییە کلاسیکیەکان ترسناکتر بوون. لە سەدەی نۆزدەهەم گەلێك هۆکار بووە مایەی سەرهەڵدانی کۆلۆنیالیزم. لە لایەك، وڵاتە پیشەسازییەکان پێویستیان بە کەرەستەی خاوی وەك نەوت و کرۆم و لاستیك و شتی دی هەبو کە بە زۆری لە ڕۆژهەڵاتی نزیك و دوور و لە ئەمریکای

ناوەڕاست و ئـەمریکای باشورو ئـەفریقیا پـەیدا دەبـو بۆیـە کـارێکی سروشـتی بـوو بایەخێکی زیاتر بەو هەرێمانە بدرێت. لە لایـەکی دی پێویست بـوو بـازاڕێکی تـازە بـۆ ساغکردنەوەی بەروبومە پیشەسازییەکان بدۆزرێتەوە بـە جۆرێـك ئـەو وڵاتـەی دەبێـت بـە سـەرچاوەی کەرەسـتـەی خـاو لـە هـەمان کـاتدا ببێـت بـە بـازاڕێکی تـازەش بـۆ ساغکردنەوەی بەروبومی وڵاتە پیشەسازییەکان.

لەبەرئەوەی هەر وڵاتێکی پشەسازی دەیویست پێش وڵاتەکانی دی بگاتە هەرێمەکـە دژایەتی نێوانیان زۆر گەرم بوو چونکە ئەو دەوڵەتانە بە پێی ئەم پرەنسیپە ڕەفتاریان دەکـرد: "ئەگـەر ئـەم هەرێمانـە بـۆ بـەرژەوەندی خـۆم مسـۆگەر نەکــەم، خــەڵکانی دی دەستی بەسەرا دەگـرن"، بەمشـێوەیە کاریـان دەکـرد بـۆ ئـەوەی بـە زووتریـن کـات ئـەو هەرێمانـە بـە ئـابوری و وڵاتەکـەی خۆیانــەوە بلکێنــن. ســەرەتا وڵاتــە کۆڵۆنیالییــەکان دەستیان کرد بـە نـاردنی خـەڵکانی هونـەری و فەرمانبـەرانی کـارگێڕی و مامۆسـتایانی زانکۆو پیاوانی ئاینی و پیاوانی ئاسایش و.. هتـد، دوای ئـەوەش هـاندەرێکی گرنگـی دی بـۆ دەرکـەوتنی سیسـتمی کۆڵۆنیـالیزم پـەیدابوو. دەوڵەتـە کۆڵۆنیالیزمـەکان بـۆ ئـەوەی هاووڵاتیانی خۆیان لە دانیشتوانی وڵاتەکەو مرۆڤ خۆرەکـان بپـارێزن ژمـارەی پیـاوانی ئاسایشیان لەو وڵاتانە زیاد دەکرد.

یەکێك لە هۆیەکانی بە کۆڵۆنیالیکردنی هەرێمێك یا لکاندنی بە ناوچەی کاریگەری ئیمپریالیزمـەوە هـۆی ئیسـتراتیجیە. بـۆ نمونـە بـەرژەوەندی سـەرەکی لـە نێـوان وڵاتـە یـەکگرتوەکان و ڤێتنـام لــە ســاڵانی شەســتەکان تەنــها لەســەر چۆنێتــی بــەکارهێنانی سەرچاوە سروشتیەکان یا دۆزینــەوەی بـازاڕی تـازە لـە هەرێمەکـە ڕانەوەسـتابوو بـەڵکو پەیوەندی بە بەرژەوەندییــە ئیسـتراتیجیەکانی ئـەمریکاوە هـەبو، واتـە هـەر دەوڵـەتێك ڤێتنام کۆنترۆڵ بکات دەرفەتی ئەوەی بۆ دەڕەخسێت سەرتاسـەری هـەرێمی ڕۆژهـەڵاتی دوور کۆنترۆڵ بکات بە پێچەوانەشەوە ئەگەر ڤێتنام لە دەسـت بـدات کاریگـەری لەسـەر گشت هەرێمەکە لاواز دەبێ. ئەم پرەنسـیپە لـە سیاسـەتی دەرەوەی وڵاتـە یـەکگرتوەکان بــە "تیــۆری دۆمینــۆ" نــاودەبرێت، واتــە ئەگــەر بزوتنەوەیــەکی شۆڕشــگێڕی یــا بزوتنەوەیەکی کۆمۆنیستی لە هەر وڵاتێکی باشوری ڕۆژهـەڵاتی ئاسـیا بتوانێـت ڤێتنـام

کۆنترۆڵ بکات ئەوا حکومەتەکانی هەرێمەکە یەك لە دوای یەك دەکەونە ژێر دەستی ئەو بزوتنەوە شۆڕشگێڕە، بەوەش سیاسەتی دەرەوەی وڵاتە یەکگرتوەکان توشی ئیفلیجییەکی تەواو دەبێت.

هەمان هۆکار لەسەر پرۆسەی بە کۆلۆنیکردنی کوردستان هەبوە، کەرەستەی خاوی وەك نەوت و ئاسن و مس و فۆسفات و کانە خەڵوزو سەرچاوەکانی دی کوردستان و پرەنسیپی "ئەگەر منیش ئەم سامانە بۆ خۆم نەبەم خەڵکانی دی دەستی بەسەرا دەگرن" و بیرۆکەی پاراستنی هاووڵاتیان هاندەری زۆر گرنگ بون لە کۆلۆنیکردنی کوردستاندا. ئایا تا ئەمرۆش هەمان هۆکارو هاندەر لە پشتەوەی مەسەلەی کورد نیە؟ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە بە دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی کوردستان ڕوندەبێتەوە، واتە سیاسەتێکی کۆلۆنیالیزمی بە شێوەیەکی هاوبەش لە لایەن ئەو دەوڵەتانەوە جێبەجێ دەبێت کە دەیانەوێت بەرژەوەندی ئیستراتیجی بەدەست بهێنن.

کاتێك چەند دەوڵەتێك بە شێوەیەکی هاوبەش سیاسەتی کۆلۆنیالیزمی پیادە دەکەن ئیتر مەسەلەکە پەیوەندی بە کێشەی چەندایەتییەوە نامێنێ، چونکە پیادەکردنی سیاسەتی کۆلۆنیالیزمی بە شێوەیەکی هاوبەش لە لایەن چەند د ەوڵەتێکەوە -کوردستان لە لایەن چوار دەوڵەتەوە- دەبێتە مایەی گۆڕانکاری چۆنایەتی لە خاسیەتی پەیوەندی نێوان میللەتی کۆلۆنیالیکراو کۆلۆنیالیستەکان ئەوەش ئەوەیە کە مەبەستمانە کاتێك دەڵێین "کوردستان وڵاتێکە تەنانەت لە ئاستی کۆلۆنی نزمترە".

هەروەها پێویستە "ئەو سیاسەتەی کە لە وڵاتەکانی بەلقاندا پەیڕەو کراوە تێکەڵ نەکەین لەگەڵ دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی کوردستان لەبەرئەوەی "بەلقەنە کردن" ئەڵتەرناتیفێکە بۆ سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە"، کەواتە بۆ ئەوەی ناوچەی بەلقان لە ڕوی سیاسییەوە ببێتە مەڵبەندێکی نائارام کاری شەڕئەنگێزی لە نێوان میللەتە دراوسێکانی ناوچەکە دەوروژێنرێ، بۆیە دەبینین کاتێك ئاگری ناکۆکی نێوان ئەو میللەتانە خۆشدەکرێ کە زۆر بە هێمنی و دۆستانە پێکەوە دەژین، بەوەش دوژمنایەتی نێوان ئەو میللەتانە تەشەنە دەکات. ئەمەش بەڵگەی ئەوەیە دژایەتی لە نێوان بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتە ئیمپریالیستەکان لەو مەڵبەندە قوڵتر بۆتەوە.

بەڵام ئەوەی لە کاتی پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان ڕویدا بە تەواوەتی پێچەوانەی ڕوداوەکانی ناوچەی بەلقان بوو چونکە ئەو دەوڵەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسێننەوە، بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆیان ڕێگەی تەبایی و هاوکارییان گرتەبەر. ئەگەر شەڕو پێکدادان لە نێوان هێزە نیشتمانیەکانی کوردو دەوڵەتە کۆلۆنیالیستەکان ڕوبدات ئەوا حاڵەتی نائارامی شەقلێکی زۆر جیاواز بە خۆیەوە دەگرێ. ئەم حاڵەتە بەبێ ئەوەی بیانەوێ بە بێ لەبەرچاوگرتنی ئارەزو و ئیجرائاتەکانی هەر چوار دەوڵەتە کۆلۆنیالیستەکە دروست دەبێت.

ململانێی ئیمپریالیزم لەسەر دابەشکردنی کوردستان

(١٩١٥–١٩٢٥)

پێشتر باسی ئەوەمان کردوە کە سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" سیاسەتێکی ئیمپریالییە. لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم کورد و کوردستان بە پێی پەیماننامەی لۆزان دابەشکرا. گرنگترین لایەنی پەیماننامەی لۆزان وەك پەیمانێکی ئیمپریالی لە ساڵی ١٩٢٣ بریتیە لە دابەشکردنی کوردستان و نەتەوەی کورد. ئەم پەیماننامەیە بۆ کوردو تورك بایەخ و گرنگی زۆر جیاوازی هەیە. ئەم پەیماننامەیە بۆ تورك مانای دروستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ دەگەیەنێ، و پەیماننامەیەکی نێودەوڵەتیە گرەنتی جۆراوجۆر بۆ تورکیای سەربەخۆ زامن دەکات. بەلام ئەم پەیماننامەیە بۆ میللەتی کورد بریتیە لە چەسپاندنی چەوساندنەوەو کۆیلایەتی و بە کۆلۆنی کردنی کوردستان و ملپێدانی بۆ سیستمی کۆلۆنیالیزمی نێودەوڵەتی -بۆئەوەی بتوانین بە شێویەکی ڕاست ڕوداوەکان بخوێنینەوە پێویستە تەنها لە ڕوانگەی ململانێی چینایەتییەوە تەماشای مێژوو نەکەین بەڵکو پێویستە لە ڕوانگەی ئیرادەو داواکاری گروپە ئەتنیەکانیشەوە (جماعات عرقیە) تەماشای مێژوو بکەین، بۆ نمونە تورك و یۆنانی تێڕوانینی جیاوازیان لەسەر شەڕی تورکیا- یۆنان هەیەو عەرەب و تورك بیروڕای زۆر جیاوازیان هەیە لەسەر دیاریکردنی هەڵوێستی ئیمپراتۆرێتی عوسمانی لە

ماوەی جەنگی جیهانی یەکەمداو تورك و ئەرمەن دید و بۆچونی زۆر جیاوازیان لەسەر مەسەلەی ئەرمەنیەکان هەیەو ڕاڤەکردنی مێژوونوسە بولگاری و ڕۆمانیەکان بۆ مێژوی تورك لەگەڵ ڕاڤەکردنی مێژوونوسە تورکەکان جیاوازی زۆرەو عەرەب و ئێرانیەکانیش یەك دیدو بۆچونیان لەسەر شەڕی کەنداو نیە. لەبەرئەوە پێویستە کورد خۆی بە دوای مێژوی خۆیدا بگەڕێت و لێکۆڵینەوەی لەسەر بکات چونکە مێژوی کورد هەرگیز لەسەر زانیارییەکانی زانکۆکانی تورکیاو ڕۆژنامەو دەزگا کولتورییەکان و ڕوناکبیرانی تورك نانووسرێتەوە، کەواتە ئەو زانیاریانەی لە کتێبخانەی زانکۆکان و لەلای نوسەرە تورکەکان دەستدەکەوێت بۆ ڕەوایەتی (الشرعیه) و درێژەپێدانی کۆلۆنیالیزمی تورك سوودیان لێوەردەگیرێ‌و هەمیشە بۆ بە تورك کردنی کورد، پشت بەو زانیاریانە دەبەستن.

دوبارەکردنەوەی ئەم بیرۆکەیە ئەرکی سەرشانی هەمو کەسێکە چونکە لێکۆڵینەوەی ڕوداوەکان لە ڕوانگەی گروپە ئەتنیەکانەوە بایەخی تایبەتی خۆی هەیە. ئەم پرەنسیپە لە هەمو دونیا پیادە کراوە. مارکسیەکان لەبەرئەوەی خۆیان بە مارکسیزمی دەزانن لە گۆشەنیگای چینە کۆمەڵایەتییەکانەوە لێکۆڵینەوە لەسەر ڕوداوەکان دەکەن. تەنها کاتێك دەتوانین کێشەی ناسنامەی نەتەوایەتی کورد پشت گوێ نەخەین ئەگەر لە گۆشەنیگای چینە کۆمەڵایەتێکانەوە تەماشای ڕوداوەکان بکەین.

هەروەها پێویستە بیرۆکەیەکی دی بۆ سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" زیاد بکرێ لەبەرئەوەی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" قەوارەی نەتەوە وێراندەکات و لەبەریەك هەڵیدەوەشێنێتەوە. ئەو میللەتەی دەبێتە ئامانجی ئەم سیاسەتە گەورەترین کارەساتی بەسەرا دێت. ئەو میللەتەی ئەمجۆرە لێدانە کەمەرکشێنەی بەربکەوێت زۆر جاران ناتوانێت خۆی بونیاد بنێتەوە. کۆمەڵگەی کوردەواری لە نیوەی یەکەمی سەدەی حەڤدەهەم ڕووبەڕووی ئەم کارەساتە بوویەوە، لە سەرەتای سەدەی بیستەمیش جارێکی دی کاریگەری ئەم کارەساتە گەورەتر بۆوە، کورد ماوەی (٧٠) ساڵ زیاترە هەوڵدەدا زیانەکانی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" قەرەبو بکاتەوەو ڕای گشتی وڵاتانی دیموکراسی لە ستەمی ئەم سیاسەتە تێبگەیەنێت. میللەتی ئەرمەن لە سەردەمی

حوكمی ئیمپراتۆریّتی فارس- عوسمانی ڕووبەڕووی پارچە پارچەبون و دابەشکردن بوەتەوەو پاشان جاری دوەم لە نیّوان ڕوسیای قەیسەری و ئیّران دابەشکرایەوە.

کاتیّك کەمالیەکان لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم و لە ماوەی شەڕەکانی یۆنان- تورکیاو تورکیا-ئەرمەن دژایەتی ئینگلیزەکانیان دەکرد لە ڕاستیدا تەماحیان لە بەشیّکی گەورەی کوردستان هەبو بۆیە ئەو شەڕە بە شەڕیّکی ئیمپریالی و کۆلۆنیالی دادەنریّ. شەڕی نیّوان کەمالی و ئینگلیزەکان هەرگیز سیمای دژ بە ئیمپریالیزمی نەبو.

چ ڕوداویّك لەوە خراپترە میللەتیّك ببیّت بە ئامانجی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە"؟ مەگەر بومەلەرزەیەك (٢٠-٣٠) ملیون کەس لە ڕۆڵەکانی ئەو میللەتە لەناوبەریّت. ڕەنگە میللەتیّك لەژیّر کاریگەری گوشاری دەرەکی بە تەواوەتی لەناوبچیّت وەك ئەمریکای ناوەڕاست و باشور لە سەدەی شازدەهەم و ئەمریکای باکور لە سەدەی نۆزدەهەم. کاتیّك کۆلۆنیالیستە ئسپانی و پورتوگالی و ئوروپاییەکانی دی بە خۆیان و چەکەکانیان بە ڕیّگەی ئاو گەیشتنە ئەمریکا، خەڵك و کولتورو شارستانی میللەتانی مایاو ئەنکاو ئەزتیك-یان لەناوبرد. میّژوی ئەو میللەتانە پڕە لە کارەساتی گەورە بەڵام ئاکامی کارەساتی ئەو میللەتەی دەبیّتە قوربانی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" نەك هەر لەو مەترسیانە کەمتر نیە بەڵکو لەوانەیە خراپتریش بیّت.

میّژوی کوردستان ڕوداوی یەکلایی کەرەوەی تیایە، بۆیە جیّگەی خۆیەتی لیّکۆڵینەوە بکریّ لەسەر پەیوەندی گوتی-ئاشوری و پەیوەندی پارس- میدیا لەگەڵ ئەو دەورەی ئۆراتۆ لەم پەیوەندییانەدا بینیویّتی. ئەو زانیاریانەی لەسەر گۆتیەکانی میزۆپۆتامیا (ناوچەی دوئاوان) هەیە بۆ ساڵی (٣١٠٠ پ. ز) دەگەڕیّتەوە.

شالاّوی ئاشورییەکان بۆ سەر کورد ڕوداویّکی گرنگ بو، تابلۆیەکی قوڕ دۆزراوەتەوە کە لەسەری نوسراوە: "سەرتاپای وڵاتی میللەتی گۆتی هەر لە شاخەکانی ئاراراتەوە تا حەران لە دەریایەکی خویّن نوقوم کرا". ساڵی ٦٠٠ پ. زاینی مادەکان مەملەکەتی ئاشورییەکانیان لەناوبرد.

لە سەدەی حەوتەمی زاینی وەرچەرخانیّکی گرنگ لە میّژوی کورد ڕویدا. لە دەوروبەری ساڵی ٦٤٠ زاینی و لە ڕۆژگاری خەلافەتی عومەری کوڕی خەتاب شەڕیّکی

خوێناوی لە نێوان کورد و ئیسلام ڕویدا، لەبەرئەوە پێویستە بە هەموو دڵنیاییەکەوە لێکۆڵینەوە لەسەر ئەم مەسەلانە بکرێ: سروشتی سیستمی کۆمەڵایەتی و سیاسی کورد تا سەدەی حەوتەمی زاینی چۆن بو؟ سروشتی سیستمی ئابوریان چۆن بوە؟ چاندن و دروێنەیان چۆن بو؟ چۆن کشتوکاڵیان دەکرد؟ ئامرازی بەرهەمهێنانیان چی بو؟ ئەو تەکتیکەی پشتیان پێدەبەست چی بو؟ چ جۆرە بیروباوەڕێکی ئاینیان لە پێش ئیسلام دا هەبو؟ دەزگا سیاسی و کۆمەڵایەتییە باوەکانی کوردستان لە پێش داگیرکردنی ئیسلام چۆن بوە؟ ئیسلام چۆن ئەو دەزگایانەی گۆڕیوە؟ ئەو بابەتانەی پەیوەندییان بە مێژوەوە هەیە زۆر گرنگن و پێویستە بە تێرو تەسەلی لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکرێ.

هەروەها لە سەدەی یازدەهەمی زاینی مێژوی کورد وەرچەرخانێکی گرنگی بە خۆیەوە دیوە چونکە کورد لە نیوەی دوەمی ئەم سەدەیەدا ڕووبەڕوی ئەو تورکە ئۆغۆزانە بۆوەتەوە کە لە ئاسیای ناوەڕاستەوە هاتبون. پێویستە لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو ڕوبەڕوبونەوەیەو دەرئەنجامەکانی بکەین. هەروەها پێویستە سروشتی سیستمی ئابوری و کۆمەڵایەتی کورد لە پێش ڕوبەڕوبونەوەی لەگەڵ تورکە ئۆغۆزەکان لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێ. سروشتی دەزگا ئابوری و کۆمەڵایەتییەکانی ئەو سەردەمەی کورد چۆن بوە؟ ڕواڵەتی ژیانی ڕوحییان چۆن بو؟ کاریگەری ئەو ڕوبەڕوبونەوەیە چی بو؟.. هتد.

لە سەدەی سیازدەهەم و چواردەهەم وەرچەرخانێکی یەکلایی کەرەوە لە مێژوی کورد ڕویدا، چونکە ئەمجارەیان کورد بەرەنگاری شاڵاوی مەغۆل و تەیمورەکان بووە. پێویستە شەڕەکانی نێوان هەردوولاو دەرئەنجامەکانی لەسەر کوردو کوردستان شیبکرێتەوە.

ڕوداوەکانی چارەکی یەکەمی سەدەی شازدەهەم بایەخێکی گەورەی هەیە. ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە دوای شەڕی چاڵدێران (ساڵی ١٥١٤ز) لە نێوان ئیمپراتۆرێتی عوسمانی- فارسی دەستی بەسەر بەشێکی گەورەی کوردستاندا گرت و بە هۆی کارامەیی ئیدریسی بەتلیسی زۆرینەی کورد ئیعترافیان بە سەروەری سوڵتانی عوسمانی کرد.

لە سـەدەی حەڤدەهـەمی زاینـی بـۆ یەکـەمجار کوردسـتان لـە نێـوان ئیمـپراتۆرێتی عوسمـانی- فارسـی دابەشکرا. هۆیـەکانی ئــەو دابەشـکردنە چـی بـو؟ چ کەسـێك لێـی بەرپرسیارە؟ ئەو دابەشـکردنە چۆن ئـەنجامدرا؟ ئـەو دابەشـکردنە چ خەسـڵەتێکی بـۆ سیاسـەتی هـەردوو ئیمپراتۆرەکـە بەدەسـت هێنـا؟ چـۆن دوژمنـەکانی بــۆ پیــادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە" سوودیان لە خاڵە لاوازەکان کـورد وەرگـرت؟ ڕووداوەکـانی ئـەو سەردەمە ئەم پرسیارانەو زۆرێك پرسیاری دی دەوروژێنێ.

لە چارەکی یەکەمی سەدەی نۆزدەهەم، لە ئاکامی ئەو شەڕانە لە نێوان وڵاتی فـارس و ڕوسیای قەیسەریدا ڕویدا کوردستانی نێـو سـنوری وڵاتـی فـارس کرایـە دو بەشـەوە و ڕوسیای قەیسەر بەشێکی گرنگی لە بـاکوری ڕۆژئـاوای کوردسـتان داگیر کـرد. کـورد بـە درێژایـی سـەدەی نۆزدەهـەم خـەباتی لــە دژی ئیمـپراتۆرێتی عوسمـانی کـردوە، بۆیــە ڕوداوەکانی ئەم سەدەیە بایەخێکی تایبەتی لە مێژوی کورد هەیە. ئەو سەردەمانەی بە کورتـی باسـم لـە خاسـێتە بنەڕەتیـەکانی کـردوە زۆر گرنــگ بـون بــەڵام ئــەو ڕووداوە یەکلاکـەرەوەکانی بوونـە هـۆی چەسـپاندنی بـارودۆخی ئێسـتای کوردسـتان لــە پـاش جـەنگی جیـهانی یەکەمـەوە هاتنـە ئـاراوە. ئــەگینا ئــەمڕۆ شـتێك بــەناوی مەسـەلەی کـوردەوە نـەدەبو چونکـە ڕوداوەکـانی سـاڵانی ١٩١٥-١٩٢٥ ئـەم مەسـەلەیەی تـا ئـەمڕۆ بـە زینـدوێتـی هێشـتۆتەوە. لـەم ماوەیـە شـەڕی ئیمپریـاڵی لەسـەر دابەشـکردنی کوردسـتان هەڵایسا. ئەو مەسەلەیەی کوردستان لەو سەردەمەدا دەوڵەتێکی سەربەخۆی هەبوە یانـا هیچ دەورێکی نیە بۆیە قسەکردن لەسەر ئەوەی "کوردسـتان لـەو سـەردەمەدا دەوڵـەتی سەربەخۆیی نەبوە" یا "کورد بە درێژایی مێژو دەوڵەتی سەربەخۆی نەبوە" وتەیـەکی بێمانایـە. ئیمپریـالیزمی ئورووپـی سـاڵی ١٨٨٥ دوای ئـەوەی ئـەفریقیای دابەشکرد ئنجـا سیستمی کۆلۆنی دامەزراند نـەك لـە ڕێگـەی هەڵوەشـاندنەوەی دەوڵەتـە سـەربەخۆکانی ئـەفریقیا. کـاتێك ئیمپریـالیزم پـەلاماری کۆمەڵگـە کلاسـیکییەکانی ئـەفریقیاییداو بـە ڕاستەو قەڵەم سنوری بـۆ کێشـان هێشـتا نەگەیشـتبونە قۆنـاغی دروسـتکردنی دەوڵـەتی سەربەخۆ، هەر بەمشێوەیەش کۆلۆنیالیستەکان بست بە بست ئەفریقیایان دابەشکرد.

لەم حاڵەتەدا پێویستە وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوە بدرێتەوە: ئەو هۆیانەی لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا هێندە بێڕەحمانە کوردی کرد بە قوربانی سیاسەتی دابەشکردنی ئیمپریالی چی بون؟ کام دەوڵەت بیری لە پیادەکردنی ئەو سیاسەتە کردووەتەوە؟ ئەم سیاسەتە چۆن پیادەکرا؟ پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" لە کوردستان خزمەتی چ بەرژەوەندییەك دەکات؟ بۆچی کوردستان وەك عراق و ئەردەن‌و سوریا نەبوو بە کۆلۆنی؟ بۆچی کوردستان لە نێوان عراق و سوریای کۆلۆنی و تورکیای پاشماوەی عوسمانی‌و ئێران دابەشکرا؟ چ لایەنێکی لاواز کوردی کردوە بە نێچیری سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە؟" لەسەرەوە باسمان کردوە کە عەرەبیش بە پێی لۆجیکی ئەم سیاسەتە دابەشکراوە بەڵام دابەشکردنی عەرەب شکلێکی دی وەرگرت و ئەو هۆ سەرەکیانەی کوردی کردوە بە قوربانی سیاسەتی دابەشکردن و پارچە پارچەکردن پەیوەندی نییە بەو لایەنە لاوازییانەوە بەڵکو پەیوەندی بە بنەمای کۆمەڵایەتی و هاوسەنگی ناوەکی و دەرەکی ئەو سەردەمەوە هەیە.

نابێ ئەوەشمان لەبیربچێتەوە کە عەرەبیش بەردەوام هەوڵیدەدا دەوڵەت یا دەوڵەتی ئینتداب دروست بکات. ئیمپراتۆرێتی عوسمانی لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم لە لێواری داڕوخان دا بو. نەتەوەکانی ناو سنوری ئیمپراتۆرێتی عوسمانی وەك عەرەب‌و ئەلبان‌و بولگارو ئە رمەن و کورد خۆیان ئامادە دەکرد تا سەربەخۆیی نەتەوەیی بە دەست بهێنن. ئیپمریالیزمی بریتانی و فەرەنسی هەوڵیاندەدا بەرژەوەندییەکانی خۆیان لە هەرێمەکە بپارێزن. ئەڵمانیاو ئیتالیاش دەیانویست بەشێکیان بەربکەوێ. ڕوسیای قەیسەری لە ململانێی بەرژەوەندیەکان دەورێکی مەزنی بینی و بە سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر لە ساڵی ١٩١٧ فاکتەرێکی نوێی جیهانی گۆڕانکاریی بەسەراهات.

بەمشێوەیە پێویستە مەسەلەی کوردستان لە چوارچێوەی هاوسەنگی لە ڕۆژهەڵاتی نزیك و لەسەر ئاستی جیهان لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێ: ئیمپراتۆرێتی عوسمانی داڕوخا، سەرەتا کێشەی یۆنانییەکان و ئەرمەن و جولەکەو بولگارو عەرەب قوتبونەوە ئنجا ململانێی نێوان ئیمپریالیزمی بریتانی فەرەنسی و ئەڵمانی‌و ڕوسیای قەیسەری و شۆڕشی ئۆکتۆبەرو پارتی ئیتحادوتەرەقی و مستەفا کەمال.. هتد، کەواتە پێگەی

(موقـع) مەسـەلەی کـورد لـە چوارچێـوەی ئـەم تـاقم و پەیوەندییـە ناوخۆییـەکانیان دەکەوێتە کوێوە؟ بۆ ئەوەی لەسەر فراوانترین ئاست ئـەو پەیوەندییـە ناوخۆیانـە ڕاڤـە بکرێ پێویستە پشت بـە زۆرتریـن ژمـارەی فاکتـە فیعلیـەکان ببەسـترێت چونکـە تەنـها بەس نیە پەیوەندی نێوان بزوتنەوەی کەمالی و ئینگلیز و فرەنسا یا بولشەفیك بخەینە ڕوو بەڵکو لە هەمان کاتدا پێویستە پەیوەندی نێوان بولشەفیك و ئینگلیز و کاریگـەری ئەو پەیوەندییانەش ئاشکرا بکەین.

لە تورکیا بڵاونامە (بیانات) ڕەسمییـەکان و نوسـەرو ڕۆژنامـە و بڵاوکـراوەی پارتـە سیاسییەکان و ئەوانی دی.. هەرگیز وشەی کورد بـەکارناهێنن. یـا ڕاسـترە بڵێـین قسـە لەسـەر جوداییخوازەکـان دەکـەن. ئـەم هەڵوێسـت و ڕەفتـارە بـۆ شـاردنەوەی سیاسـەتی "پەرتکـە- زاڵبـە" و ئەنجامـەکانێتی کـە لـە چـارەکی یەکـەمی سـەدەی بیسـتەمەوە دژی میللـەتی کـورد پیـادە دەکـرێ. لەبەرئـەوەی کـوردو کوردسـتان دابـەش و پارچـە پارچـە کراوە بۆیە ئیمپریالیزمی ئینگلیزی و فرەنسی و کەمالی و شان ئـێران جودایـی خـوازن، جودایـی خـواز ئـەو عەرەبانەیـە کـە بـە شـێوەیەکی توندوتـۆڵ هاوکـاری و هاوپـەیمانی لەگەڵ ئیمپریالیزمی ئینگلـیزی و فرەنسـی دەکـەن. پێشـتریش باسـی ئـەوەم کـردوە کـە ڕوسیای قەیسەری لە سەدەی نۆزدەهەم لە ئەنجامی شەڕی نێـوان ڕوسـیاو وڵاتـی فـارس بەشێکی لە باکوری ڕۆژئاوای کوردستان داگیرکرد.

سەرانی دەوڵەت و حکومەت و پارتـەکانی تورکیـا لـە ئاهـەنگی بۆنـە جیاوازەکـان دا ئـەم وشـانە دوبـارە دەکەنـەوە: ".. ئەوانـە دەیانـەوێت تورکیـا دابـەش و پارچـە پارچـە بکەن و نە تەوەی تورکیش لەسەر ڕووی زەمین و لە مێژو بسڕنەوە، ئەوانـە دەیانـەوێت نەتـەوەی تـورك بکـەن بـە کۆیلـە کـە چـەندین سـەدەیە بـە ئـازادی دەژیـت" بـەڵام شاردنەوەی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبـە و وێـران بکـە" لـە دژی کـورد تاکـە ئامـانجی ئـەم وتارانەیە، هەروەها شتێکی ئاشکرایە یەکێك لـە ئامانجـە سـەرەکییەکانی ئـەم سیاسـەتە چەواشـەکردنی میللـەتی کـوردە بـۆ ئـەوەی لـە ئامـانج و دەرئەنجامـەکانی ئەم سیاسەتە تێنەگات.

هەروەها دروشمی (یـەکێتی و یـەکرِیزی نەتـەوەی تـورك و یەکپارچـەیی دەوڵـەت و سنوری نیشتمانی تورکیا) کـە ئـەو نێوەندانـە دوبـارەی دەکەنـەوە هـەمان شـتی لەسـەر پیـادە بێـت چونکـە چەسـپاندن و دابەشـکردن و پارچـە پارچـەکردنی نەتــەوەی کـورد دوائامـانجی ئـەم دروشمانەیـە. بەمشـێوەیە دەیانـەوێ پیـادەکردنی سیاسـەتی "پەرتکـە-زاڵبەو لەناوبەرە" و ئەنجامــەکانی بشارنەوە. ئیمـپراتۆرێتی عوسمـانی لەبەرئـەوە پێـی دەوترا "ئیمپراتۆرێتی جیهانی" چونکە لـە نەتـەوە جیاوازەکـانی وەك تـورك، عـەرەب، یۆنانی، ئەرمەن، سرب، کـراوت، ڕۆمـان، بولگـار، کـورد، قۆقـاز و لاس و هتـد، پێکهاتبو، کەواتە چۆن دەکـرێ کۆمـاری تورکیـا بـە کۆمـارێکی "نەتـەوەیی" وەسـف بکـرێ کـە بـە لایەنی کەمەوە دوو نەتەوە لە چوارچێوەی سنورەکەی دەژی؟ چۆن دەوتـرێ تورکێـك و کوردێك دەکاتە دوو تورك؟ ئایا تورکێك و کوردێك ناکاتە تورکێك و کوردێك؟

کوردستان لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم دابەش و پارچە پارچە کرا، واتە لە دوای داڕوخـانی ئیمـپراتۆرێتی عوسمـانی و لـەماوەی شـەڕی تورکیـا- یۆنـان و شـەڕی تورکیـا- ئەرمـەن و لـە مـاوەی شـەڕی تورکیـا- کـورد لـە (کوکجـری) و لـە مـاوەی شـەڕی کـورد و ئینگلیز لە کوردستانی باشور. بەمشێوەیە تورکیا و ئێران و بریتانیا لە جیاتی عـراق و فرەنسا لە جیاتی سوریا بوون بە خاوەنی هەمو کوردسـتان. لـە سـەرەوە باسمـان کـردوە کە هێندێك لەو دەوڵەتانە، لەژێر دەسەڵاتی ئینتدابدا بون، واتە کۆڵۆنی بون.

بۆچی کوردستانیان دابەش و پارچە پارچە کرد؟ بۆچی سیاسـەتی ئیمپریـالیزم لـە کوردستان پیادە دەکـەن و ئەنجامـەکانی ئـەو سیاسـەتە چیـە؟ ئـەو ڕوداوە مێژوییانـەی بایەخی سەرەکییان هەیە پێویستیان بە شیکردنەوەو لێکۆڵینەوە هەیـە بۆیـە پێویسـتە ئەم بابەتە گەشەی پێبدرێ تا گشت ڕەهەندو وردەکارییـەکانی بگرێتـەوە. هـەروەك لـە پێشەکی ئەم کتێبەدا هاتوە مەبەستی ئەم کتێبـە شـیکردنەوەو لێکۆڵینـەوە نیـە بـەڵکو ئامـانجی ئـەم نووسـینە گرنگـی بـە هێندێـك لایـەنی ئـەم مەسـەلەیە دەداو چـەند پرسیارێکیش گەڵاڵە دەکات.

گەوهەری مەسەلەی کورد: پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە و لەناوبەرە" لە دژی میللەتی کورد.

کوردستان دەکەوێتە ناوجەرگەی ڕۆژهەڵاتی نزیکەوە. ئەمەش مانایەکی گرنگی هەیە کاتێك میللەتێك لەناوجەرگەی ڕۆژهەڵاتی نزیك دابەش و پەرتەوازە دەکرێ، بۆچی دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی کوردستان و پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە" لە دژی نەتەوەی کورد بوە بەرازێك. پێم وایە هۆی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ سەرچاوەی نەوتی کوردستان، هەروەها لە پرۆسەی "پەرتکە- زاڵبەو لەناوبەرە" تێدەگەین، بۆیە دەبینین سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" کە سیاسەتێکی کۆلۆنیالیزمی کلاسیکیە لە کوردستان بووە بە سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبەو لەناوبەرە". بە پێی ئەم سیاسەتە یەکەمجار تایبەتمەندییە نەتەوایەتییەکانی کورد لەناو دەبرێت: واتە (مافی ئەوەی کۆ مەڵگایەکی کوردی یان هەبێ، واتە ئەوەی کە وێران کرا ناسنامەی کوردی و کوردستان بوو، کە ئەو دوانە خاسیەت و بەها نەتەوایەتێکانی کوردن. کاتێك ترس و تۆقاندن ناتوانێت کورد بکات بە کۆیلە یا سەرەڕای هەمو جۆرە چەوسانەوەو تیرۆرێکی دەوڵەت هێشتا واز لە مافە نەتەوایەتییەکانی خۆیان ناهێنن، ئیتر لەو حاڵەتەدا پێویستە قەلاچۆ بکرێن و کۆتایی بە بوونیان بهێنرێ، واتە هەمو شێوازێك بە تیرۆری دەوڵەتیشەوە بەکاردەهێنرێ بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی خەبات لە پێناوی داواکارییەکانی کورد دەکەن پاکتاوی جەستەیی بکرێن.

هەرچەندە سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" سیاسەتێکی ئیمپریالیە، بەڵام سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبەو لەناوبەرە" سیاسەتێکی ئیمپریالی نیە، بەڵکو سیاسەتی هاوکارەکانی ئیمپریالیزمە لە هەرێمەکەدا. ئیمپریالیزم میللەت و کولتوری وڵاتە داگیرکراوەکە لەناو نابات، تەنانەت کاتێك ئیمپریالیز م بە مەبەستی فراوانکردنی پشتێنەی ناوچەکانی ژێر دەستەڵاتی بۆ ئەوەی بازاڕێکی نوێ بۆ بەروبومەکانی بدۆزێتەوە نەك هەر ڕێگە لە گەشەکردنی کۆمەڵایەتی و کولتوری وڵاتانی ژێر دەستەڵاتی ناگرێت بەڵکو زۆر جاران هانیاندەداو بەشداری لاوەکیش لە چالاکییە کولتورییەکانیان دەکات. بۆ نمونە،

ئینگلیزەکان قوتابخانەیان بۆ فێربونی زمانی کوردی لە عێراق دروست دەکرد و فرەنسییەکانیش لە سوریا رێگەیان لە بلاوبونەوەی ئەلفبای کوردی و دەرکردنی کتێب و گۆڤار بە زمانی کوردی نەئەگرت، هەروەها ئیمپریالیزم رێگر نەبو لە بەردەم ئەو هەولانەی بۆ گەشەپێدانی زمان و ئەدەبی کوردی دەدرا. سەرباری ئەوەش لەناوبردنی دانیشتوان بە چەکی کیمیایی و بایۆلۆجی بەشێك نیە لە سیاسەتی ئیمپریالیزم بەڵکو سیاسەتی دەستوپێوەندەکانی ئیمپریالیزمە لە هەرێمەکەدا.

مستەفا کەمال لە سالانی سییەکان لە بەردەم ئەندامانی کۆمەڵەی مێژوی تورکیا گوتارێکی خوێندەوەو تێیدا دەربارەی شەڕی رزگاریخوازانەی نەتەوەکانی بەلکان لە دژی ئیمپراتۆرێتی عوسمانی باس لە دیدو سەرنجەکانی خۆی دەکات و لەوێدا دەپرسێت: "بۆچی گەلانیبەلکانمان لە دەست دا"، مستەفا کەمال هەر خۆی وەلامی پرسیارەکەی دەداتەوە چونکە گەلانی بەلکان بەیمانگەی توێژینەوەی سلاڤیان دامەزراندو بە تێروتەسەلی لێکۆڵینەوەیان لەسەر زمان و ئەدەب و مێژوو کولتوری خۆیان دەکرد. مستەفا کەمال بە ئاشکرا دەڵێت با ئەو کردەوەو گفتوگۆیانەی لەم بارەیەوە ئەنجامدرا وشیاری نەتەوایەتی لەنێو ئەو میللەتانەدا خولقاند کە دواتر بوە هەوێنی شۆڕشی ئەو میللەتانە لە دژی ئیمپراتۆرێتی عوسمانی

(utkan Kocaturk: Ata turk un fikin ve dusun celeri' Turhan Kitapevi, Ankara, 1984, p. 149).

پێویستە بیروڕاکانی مستەفا کەمال ئەتاتورك لە بارەی زمان و کولتورو وشیاری نەتەوایەتی و مێژوو.. هتد، بە هەند وەربگرین. دەکرێ لەو بیروبۆچونانەی بە کورتی لە سەرەوە باس کراوە دوو ئەنجام دەربهێنین: ئەنجامی یەکەم پەیوەندی بە توانای ئەو کەسانەوە هەیە کە ژێردەستەی بێگانە قبولْ ناکەن بەڵکو ئەوانیش وەك هەمو میللەتانی دی دەیانەوێت بە ئازادی و بەسەربەرزی بژین و ئەو میللەتانە لەسەریان پێویستە شارەزای مێژوو زمان و شارستانییەت و هونەری خۆیان بن. مستەفا کەمال لە دوای دامەزراندنی کۆمار دەستیکرد بە پرۆسەیەکی تایبەت بە نەتەوەی تورك کە هاوتای پرۆسەی گەلانی بەلکان بو چونکە ئەلفبای نوێی داناو پەیمانگەی زانستی وەك کۆمەڵەی زمانی تورکی و کۆمەڵەی مێژوی تورکیا-ی دامەزراند. زانکۆو پەیمانگاو ئەو

بەشانەی لەو بوارەدا کاردەکەن دەستیان کرد بە توێژینەوە لەسەر زمان و مێژوو و هونەرو شارستانییەتی تورك. لە سایەی سیاسەتی پەروەردەیی و بۆ دروستکردنی کولتورێك توانرا نەوەیەکی نوێ بەم ئاراستەیە ئامادە بکرێ. دەوڵەت خوێندکاری بۆ دەرەوەی وڵات ڕەوانە دەکرد بۆ ئەوەی لەم بوارەدا لێکۆڵینەوەی ئەنجام بدەن. ڕۆژنامەو ئیدارە حکومیەکان زانیارییان پێدەدرا بۆ ئەوەی چالاکانە لەم بوارەدا کاربکەن.

هەروەها لەو بیروڕایانە ئەنجامی دووەمیش دەردەهێنین: ئەگەر بمانەوێت نەتەوەیەك سەرشۆڕ و کۆیلەو بێناسنامە بێ‌و ئەگەر بمانەوێت کۆلۆنیالیزم لە ناوچەیەك بە باڵادەستی بمێنێتەوە پێویستە ئەلفبای ئەو نەتەوەیە لەناوبەرین و ڕێگە نەدەین ئەو نەتەوەیە بە زمانی خۆی قسە بکات و ببێتە ڕێگر لە نێوان خۆی و کولتورەکەیدا. ئەمەش بە کورتی مانای ئەوە دەگەیەنێت ڕێگە نەدەین وشیاری نەتەوایەتی ئەو میللەتە گەشە بکات. هەرکاتێك میللەتێك وشیاری نەتەوایەتی پەیدا بکات ئیتر لە ژیانی خۆی دەڕوانێ و مێژوی خۆی دروستدەکات و لە دوایشدا لە دژی چەوسێنەرەکانی شۆڕش هەڵدەگیرسێنێ. ئەو میللەتەی لە قەدەغەکردنی زمانەکەی تێنەگات، میللەتێکی ترساو، و بێهەست و کۆیلەیە. هەر وڵاتێك ئەمجۆرە میللەتەی هەبێت هەرگیز ناتوانێ سەربەخۆیی ئابوری و سیاسی بە دەست بهێنێ.

ئەگەر ڕێگە لە بەکارهێنانی زمانی نەتەوایەتی بگیرێت لەسەر ئاستی تاکە کەس دەرئەنجامی دەرونی ئەوتۆی لێدەکەوێتەوە وەك ئەوەی بە زۆر زمانی کەسێك لە بنا ببڕیت. هەروەها قەدەغەکردنی زمانی نەتەوایەتی دەبێتە هۆی وێرانکردنی یەکێتی کۆمەڵایەتی و دەرونی تاکەکان چونکە ئەم حاڵەتە کەسانی ناساغ و نەخۆش دەخاتەوە کە بە دەستی تێکچونی هاوسەنگی سروشتی و دەرونی و باوەڕ بە خۆنەبون دەناڵێنن و قێزیان لە خۆیان دەبێتەوە و بێئەندازەش زیادەڕەویی لە توانای فەرمانبەرانی دەوڵەت و سەرکردەکانی دەکەن. کۆمەڵگەیەك لەو کەسانە دروست بێت کۆمەڵگەیەکی گەندەڵ و نەخۆشی لێدەردەچێت بۆیە زۆر زەحمەتە سەرکردایەتی و ڕێنوێنی ئەو جۆرە کەسانە بکرێ. ئەم کۆمەڵگە تەنها بە دەرکردنی فرمانێك کە شێوازی‌توندوتیژی و دڵڕەقی و هەڕەشەی پێوە دیار بێت هەمو شتێك جێبەجێ دەکات و زۆر بە ئاسانی دەتوانرێ بە هەمو لایەکدا بڕەتێنرێ.

تاکە ڕێگە بۆ چاککردنەوەی ئەم کۆمەڵگەیە هاوکاری کردنێتی بۆ ئەوەی لە هۆیەکانی ئەو قەدەغەکردنە تێبگات و لەسەر ناسنامەو ڕەسەنایەتی پرسیاری لێبکرێت چونکە تا ڕاستی زیاتری بۆ ئاشکرا بکرێت سیستمی کۆلۆنیالیزمیش زیاتر لە ڕەگەوە دەردەهێنرێت.

پێویستە هەر لەم چوارچێوەیە تەماشای هۆیەکانی حەرام کردنی زمانی کوردی و قەدەغەکردنی توێژینەوە لەسەر زمان و ئەدەب و کولتورو مێژوی کورد و ڕێگەگرتن لە پیادەکردنی دابونەریتی شارستانییان بکرێ چونکە ئامانجی ئەو ڕێوشوێنانە ئەوەیە ڕێگە لە وشیاری نەتەوایەتی کورد بگیرێت و هەمو ئامادەکاری و ئامرازێکیش بەکاردەهێنرێ بۆ ئەوەی ئاسەواری زمان و ئەدەب و کولتورو شێوەی ژیانی کورد نەمێنێ.

بێگومان سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" سیاسەتێکی ئیمپریالی بەسودە. ئەم سیاسەتە خزمەتی بەرژەوەندییەکانی ئیمپریالیزم دەکات و کەشوهەوایەك دەخولقێنێ لە سایەیدا بەرژەوەندییەکانی ئیمپریالیزم بە شێوەیەکی باشتر گەشە دەکات. حکومەتی تورکیاو ئێران و حکومەتە عەرەبیەکان لە کاتی دابەشکردنی کوردستاندا هاوکاری ئیمپریالیزمی ئەنگلوفرەنسیان دەکرد. لە ئەنجامی ئەو هاوکارییەشدا بە لایەنی کەمەوە گۆڕانکاری لە بونیادی ئابوری و سیاسی و سەربازی لەناو چوار دەوڵەتی ڕۆژهەڵاتی نزیك بە جۆرێك بوو لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی ئیمپریالیزم دەگونجا. ئەمەش مانای ئەوە دەگەیەنێت ئەو بیروڕا نوێیانەی شۆڕشی ئۆکتۆبەر لە ساڵی ١٩١٧ لەگەڵ خۆیدا هێنای سنوری ڕوسیای قەیسەری نەبەزاند. هەمو ئەوانەش دەبەسترێتەوە بە پاراستنی هیندستان و ڕێگەکانی کە کۆلۆنیەکی گرنگی بریتانیا بو.

کوردستان لەو کاتەدا کە پرەنسیپی مافی چارەی خۆنوسینی گەلان هەستێکی گشتی پڕ جۆش و خرۆشی لە ڕۆژهەڵاتی نزیك وروژاند بو. کوردستان بووە قوربانی دابەشکردنی وڵاتە ئیمپریالییەکان. کوردستان بە هۆی سیاسەتی هاوبەشی دەوڵەتە جیاوازەکان ناچار کرا مل بۆ دەستەڵاتی بیگانە کەچ بکات. تێنەگەیشتن لە بارودۆخەکە یا تێگەیشتن و هیچ نەکردن بۆ ڕوبەڕوبونەوەی ئەنجامە چاوەڕوانکراوەکان یەکێك بو لە لایەنە لاوازە ترسناکەکانی بولشەفیزم. ئەمەش

جیاوازی نێوان تیۆری مافی چارەی خۆنوسینی گەلان و پیادەکردنی ڕاستەقینەی سوسیالیزم ئاشکرا دەکات چونکە هەوڵەکانی ئایدولوجیای ڕەسمی سۆڤێتی بۆ پیادەکردنی ئەم تیۆرەیە لە واقیعی عەمەلیدا سیستمی سوسیالستیتی گەیاندە ڕێگەیەکی داخراو، و بەشێك لە متمانەی (مصداقیە) خۆی لە دەست دا. بۆیە پێویستە دژایەتی نێوان تیۆرەو پراکتیك و شێوازەکانی زاڵبوون بەسەر ئەو دژایەتیانە ڕاڤەبکرێت، هەروەها پێویستە ڕەخنە لەو پراکتیکەش بگیرێت.

لەبەرئەوە نابێ شەڕەکانی تورکیا-یۆنان و تورکیا-ئەرمەن و کورد-ئینگلیز و کورد-تورکیا لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم بە تەنها کورت بکرێتەوە بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر پەیوەندی نێوان کەمالی و ئینگلیز یا کەمالییەکان و بولشەفیك بەڵکو لەپاڵ ئەوەشدا پێویستە لێکۆڵینەوە لەسەر پەیوەندی نێوان بولشەفیك و ئینگلیز و فرەنسیەکان بکرێ.

کوردستان کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتییە

لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەمەوە تاکو ئێستا گەورەترین ڕوداوی تراجیدی مێژوی ڕۆژهەلاتی نزیك و دونیا بریتیە لە نەهامەتی میللەتێك کە ڕازی نیە بەو چارەنوسەی سیستمی سیاسی کۆلۆنیالیزمی دەوڵەتی لە کوردستان پیادە دەکات. کورد لە چارەکی یە کەمی سەدەی بیستەمەوە شێلگیرانە دژی چارەنوسێك خەبات دەکات کە دەوڵەتە ئیمپریالییە گەورەکان و هاوکارەکانی لە هەرێمەکە بە سەریا سەپاندویانە. لە واقیعدا جگە لە وشەی "تراجیدیا" وشەیەکی دی شکنابەین خەباتی سەرکێشانەی کورد لە دژی چەکی کیمیایی و بایۆلۆجی وەسف بکات، بۆیە هەر دەبێت خەباتی درێژخایەن و لێنەبڕاوانەی کورد ڕۆژێك لە ڕۆژان ببێتە مایەی چارەسەرکردنی کێشەکە.

لەمڕۆوە هاندەرێکی گرنگی دی لە کۆلۆنیکردنی کورد ئاشکرا دەبێت کە پەیوەندی بە لایەنی ئیستراتیجییەوە هەیە. کارێکی لۆژیکییە پرۆسەی دابەشکردنی کوردستان ببێتە مایەی پتەوکردنی پەیوەندی نێوان ئەو چوار دەوڵەتەو بەرژەوەندییەکانی

ئیمپریالیزم، هەروەك دەزانرێ كورد لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆی درێژە بە خەباتی خۆی دەداو هەر دەرفەتێكی بۆ هەڵكەوتبێ شۆڕشی هەڵایساندوە. هـەمو میللـەتێك دژی چەوسـانەوەی بـەرگری لـە مانـەوەی خـۆی دەكـات بـەڵام حكومەتـەكانی هەرێمەكـە بـۆ ئەوەی شۆڕشەكانی كورد سەركوت بكەن نەك هەر ئاواتەخوازن دەوڵەتە ئیمپریالیـەكان یارمـەتییان بـدەن بـەڵكو داوای یارمـەتییان لێدەكـەن لەبەرئـەوە ئیمپریـالیزم لـە چوارچێوەی دەستەڵاتی خۆیدا دەیانهێڵێتەوە. بەمشێوەیە لە چـارەكی یەكـەمی سـەدەی بیستـەم بـە هاوكـاری بریتانیـا هـەمو ڕاپەڕینـەكانی كوردسـتانی باشـورو ڕۆژهـەڵات سەركوتكران، بۆیە بە هەڵەدا دەچین گەر پێمان وا بێت ئینگلیز لـە بـاكوری كوردسـتان یارمەتی شۆڕشەكەی شێخ سەعیدی داوە چونكە ڕێك لـەو ماوەیـە شـەڕێكی خوێنـاویی بەسـەر باشـوری كوردسـتاندا سـەپاندبو. سـەرەڕای ئـەوەش توركیـا بـەبێ كۆمـەكی فرەنسیەكان نەیدەتوانی سوپاكەی بە خاكی سوریا بـە شـەمەندەفەر لـە ئەنقـەرەوە بـۆ دیاربـەكر بگوێزێتـەوە چونكـە لەوكاتـەدا سـوریا كۆڵۆنیـەكی فرەنسـی بـو، بۆیـە ئەگـەر فرەنسا ڕێگەی بە تێپـەڕبونی سـوپای توركیـا نەدایـە ڕەنگـە شۆڕشـەكەی شـێخ سـەعید سەركەوتنی بە دەست بهێنایە، یا لەوانە بو بـە لایـەنی كەمـەوە دەرفـەتی تۆمـاركردنی سەركەوتنێكی بۆ بڕەخسایە.

لە لایەك كوردستان هۆیەكی سەرەكی ململانێ و جیاوازی نێـوان هـێزە ئیمپریـالی و هاوپەیمانەكانی بوو لە ڕۆژهەڵاتی نزیكـدا چونكـە هـەر یـەكێك لـەو هێزانـە دەیویست دەسـت بەسـەر گـەورەترین بەشـی كوردسـتاندا بگرێـت. چەسـپاندن و جێگـیربونی كۆڵەكەكانی سیستمی كۆلۆنیالیزمی نێودەوڵـەتی لـە كوردسـتان سـەرەتا بـە ڕێكـەوتن و پاشان لە ڕێگەی هاوكاریكردن ململانێی نێوانیان یەكلایی كرایەوە. لـە لایـەكی دی ئـەم هاوكاریكردنە بوە هـۆی چەسـپاندنی و پاڵپشـتی كردنـی كۆلۆنیـالیزمی نێودەوڵـەتی لـە كوردستاندا.

دروشمەکانی کەمالیزم

سەرەڕای ئەوەی لە کاتی پرۆسەی پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان هاوکاری نێوان کەمالی و ئیمپریالییەکان زۆر توندوتۆڵ بو کەچی کەمالیەکان هەمیشە ئەو دروشمەیان دوبارە دەکردەوە کە ئەوان یەکەم میللەت بون دژایەتی ئیمپریالیزم و کۆڵۆنیالیزمیان کردوەو میللەتانی چەوساوەو کۆڵۆنیکراویان بۆ شۆڕش هانداوە بەڵام نەك هەر رەتیان دەکردەوە قسە لەسەر کوردو بەشداری ئەو گفتوگۆیانە بکەن کە لەسەر کورد دەکرا نەك هەر ئەوە بەڵکو ئەو شۆڕشگێڕە کوردانەش کە خەباتیان لە دژی کۆلۆنیالیستەکان دەکرد تەسلیم بە پۆلیس دەکردەوە، ئەمە لە کاتێکدا بە شێوەیەکی زۆر جارزکەرانە دوبارەیان دەکردەوە کە ئەوان یەکەم کەسبون دژایەتی ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزمیان کردوە. هەروەها سخوریيان بەسەر کوردەکانەوە دەکردو هەواڵی چالاکی تێکۆشەرە کوردەکانیان بۆ پۆلیس دەبرد بۆ ئەوەی زیندان و بێدەنگ بکرێن. ئەو سیخوڕانە لە ڕۆژنامە و تەلەفزیۆن و ڕادیۆو دەزگا پەروەردەیی و سەربازگەو مزگەوتەکاندا بڵاوبونەتەوە، بۆیە ڕیسواو شەرمەزار دەبین ئەگەر بەراوردێك لە نێوان نوسین و گوتەکانی مستەفا کەمال لە ساڵانی بیستەکاندا.

کەمالییەکان ڕێگایەکی تریان گرتووەتە بەر بۆ پەردەپۆشکردنی کردەوەکانیان بەرانبەر بە کورد ئەویش ئەوەیە کە کورد بە ڕەگەزپەرست وەسفدەکەن، بەڵام قەدەغەکردنی زمان و کولتوری کورد و سەپاندنی زمانی تورکی و ملپێدانی کورد بۆ پرۆسەی توانەوەو تەتریك کردن و گۆڕینی ناو و شوێنە کوردییەکان بە ناوی تورکی و سزادانی ئەو کەسانەی بە زمانی کوردی قسەدەکەن و لەناوبردنی کورد و کولتوری نەتەوایەتیان ئەمانە هەمووی لە دیدی کەمالیەکانەوە شێوازی دیموکراسی و شۆڕشگێڕانەیە، کەچی کاتێك کورد داوای مافی نەتەوایەتی دەکات و خۆی بۆ بە دەستهێنانی مافەکانی ڕێکدەخات، ڕێبازێکی شۆفینییانە دەگرنە بەر بەڵام کاتێك تورکەکانی بولگارستان هەمان ڕێگای کوردەکان دەگرنە بەر بە پێشکەوتوخواز لە قەڵەم یان دەدەن و کردەوە نامرۆڤانەکانی بولگارستان ڕیسوا دەکەن.

دەزگاكـانى مـافى مـرۆڤ لــە كۆمەڵگەيــەكى پارچــە پارچــەكراو دابەشــكراوى وەك كوردستان چۆن دەتوانێت كاربكات كە ناوچەكانى لەژێر دەستەڵاتى چـەند دەوڵەتێكەو دۆخێكـى كۆڵۆنـى نێودەوڵـەتى هەيـە؟ چـۆن مـافى مـرۆڤ لـە كۆمەڵگەيـەك ئيسـتيعاب دەكـرێ كـە سياسـەتى "پەرتكـە- زاڵبـەو لەناوبـەرە" لــە دژى بــەكاردێت و لــە ڕێگــەى بـــەكارهێنانى كێڵگـــەى مـــين و تـــەلى دڕكـــاوى و قوللـــەى چـــاودێرى لـــە يـــەكترى جيادەكرێنەوە؟

مافەكانى مرۆڤ و كورد

لە توركيا كورد بە مەرجێك چێژ لە ئازادييە گشتيەكان و يەكسانى وەردەگرێت كـە نكۆڵى لە ناسنامەى نەتەوايەتى خۆى بكات لەبەرئەوەى لە توركيا پرەنسيپى يەكسانى كە پرەنسيپێكى بنەڕەتى و ديموكراسى و مافـەكانى مـرۆڤ و ئـازادى و مـافى ئـابورى و كۆمەڵايەتيە لەسەر كورد پيادە نـاكرێت ئەگـەر نكۆڵـى لـە ناسـنامەى كوردايـەتى خـۆى نەكا ت. بێگومان ئەو كارە بە زۆر ئەنجامدەدرێ. ئەم زۆرە ملێيە بە گوشارو ئەشكەنجە لە بنكەكانى جەندرمەو پۆليس و بنكەى پاسەوان و لە زيندانەكان پيادە دەكرێ و ئـەم زۆرەملێيـە لـە بەڵگەنامـەو بڕيارەكـانى دادگـاش ڕوندەبێتـەوە. وەك چـۆن ئـــەم زەبـــرو زەنگە لە ڕاديۆو تەلەفزيۆنەكانى توركيا لە پاڵ ئيدارە حكوميـەكاندا دەردەكـەوێت. بـە هەمان شێوە لەسەر دەزگا زانستى و ئاينيەكانيش.

ئەگـەر كوردێـك نكۆڵـى لـە نەتـەوەى خـۆى بكـات و ببێـت بـە تـورك و بڵێـت بـە توركبونـى بەختـەوەرە، هـەمو شـتێكى دەسـتدەكەوێ، واتــە دەتوانــێ ببێتــە كرێكــار، پاسـەوان، پارلـەمانتار، خوێندكـار، وەرزشـــەوان، قايمـــەقام، والى، ســەرمايەدار، ســەرباز، فێركارو وەزير يا مامۆستاى زانكۆ. بەڵام ئەگەر سوربێ لەسەر كوردبونـى خـۆىو داواى مافـە نەتەوايەتييـەكانى بكـات تەنـها دەرفـەتێكى بــۆ دەمێنێتــەوە ئــەويش: يــا دەبــێ هەڵهاتوو بێ يا زيندانى بێ.

واتە ئـەو كەسـەى نكۆڵـى لـە ناسـنامەى نەتەوايـەتى خـۆى دەكـات و بـە كۆيلـەيى و بێكەسـايەتى خـۆى ڕازى دەبـێ. كۆيلـەو كەسـى بێشەخسـيەت بونـــەوەرێكى ترســنۆك و

شەڕخوازی لێدەردەچێت بـەڵام ئـەو کەسـەی مـل بـۆ چەوسـانەوەو سـتەمی دەسـتەڵاتی کۆلۆنیـــالیزم کـــەچ دەکـــات، دەســـتدرێژی دەکاتـــە ســـەر چ کەســـێك؟ بێگومـــان شەڕخوازییەکەی ئاراسـتەی خـێزان و هاوڕێکـانی خـۆی دەکـات بـەوەی بێقیمـەت تریـن بیـانو دەقۆزێتـەوە بـۆ ئـەوەی زێدەڕەویـی بـە تورەبونەکەیـەوە بکـات و پاسـاو بـۆ شەڕخوازییەکەی بهێنێتەوە.

دووفاقی هەڵوێست لە ڕاڤەکردنی پرەنسیپی "یەکسانی"دا

پیادەکرد نی پرەنسیپی دادپەروەری و مافـەکانی مـرۆڤ و ئـازادی و مافـە ئـابوری و کۆمەڵایەتییـەکان دەبێتـــە ڕەفتـــارێکی ڕەگەزپەرســـت و کۆنـــەپارێزو ئامـــانجی دەبێتـــە لەناوبردنی ڕەگەزی مرۆڤ کاتێك دەبەسـترێتەوە بـەوەی مـرۆڤ بـەبێ خوایشـتی خـۆی نکۆڵـی لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتی بکـات. ئەمـەش بـارودۆخی کوردسـتانی لـە کۆلۆنـی خراپتر کردوە. ئـەم ڕەفتـارە دژایـەتی سیاسـەتی ئـەو بـەهاو چەمکانـە دەکـات کـە یاسا نێودەوڵەتێکان پشتی پێدەبەستێ بـۆ فراوانکردنـی ئاسـتی مافـەکانی مـرۆڤ و بـەرگری لێکردنـی لەگـەڵ هـەردوو پرەنسـیپی یاســاو دادپــەروەری و جاڕنامــەی نێونەتــەوەیی مافەکانی مرۆڤ و ڕێکەوتننامەی ئوروپـا بـۆ مـافی مـرۆڤ لـە دواییشـدا ئـەم سیاسـەتە دژایەتی کۆنوسی کۆتایی کۆنگرەی هێلسینکی دەکات. سـەرکردەکانی تـورك و ڕۆژنامـەو زانکۆکانی تورکیا، ئەوانەی سیاسەتی توانەوەوقەلاچۆکردن دەرهــەق بـە میللـەتی کـورد پیادە دەکەن بەردەوام ئەو بەه او چەمکانە بەکاردەهێنن کەچی سیاسـییەکانی تـورك و پیاوانی دەوڵەت و ڕۆژنامــەو زانکۆکـانی تورکیـا بـەبێ دوودڵـی چەوسـانەوەی کەمینـەی تورکـەکانی بولگارسـتانی بـەو بـەهاو چەمکانـە ڕیسـوا دەکـەن. هـەروەها سیاســییەکانی تورك و ڕۆژنامەو مامۆستایانی زانکۆ بەو بەهاو چەمکانە بەرگری لە مافـەکانی مـرۆڤ دەکـات دژی چەوســانەوەی تورکـــەکان و ســـکالانامە بـــۆ ڕێکخـــراوە نێودەوڵتییـــەکان بەرز دەکەنەوە.

کەواتە ئــەم کـارە پــەیوەندی بـە دووفـاقیی هەڵوێسـت لـە وتـارو کـرداردا هەیـە: لـە لایەك سیاسەتی توانەوەو قەلاچۆکردن لە بولگارستان شەرمەزار دەکەن، لـە لایـەکی دی

چەندین ساڵە بە چەکێکی تر سیاسەتێکی ترسناکترو بە دیسپلینتر دژی کورد لە زێدو نیشتمانی خۆی پیادە دەکەن. ئەو کەسانە سیاسەتی توانەوەی تورکەکانی بولگارستان شەرمەزار دەکەن بەڵام پشتگیری و لایەنگیری لە هەمان سیاسەت و تیرۆر دەکەن کە دەوڵەت و حکومەتە کانی تورکیا لە دژی کورد پیادەی دەکەن.

"لە تورکیا هەمو کەسێك بە یەکسانی و بەبێ جیاوازی زمان و رەگەز مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ" پیاوانی دەوڵەت و سیاسیەکان زۆر جاران ئەم وتەیە دەڵێنەوەو مامۆستایانی زانکۆ و رۆژنامەنوس و نوسەرە تورکەکانیش بەردەوام دەیجوونەوە بەڵام بە راڤەکردنی ئەم وتانە دوفاقیی هەڵوێستیان ئاشکرا دەبێت. ئەو رستەیەی کە دەڵێت: "لە تورکیا هەمو کەسێك ئازادە بەبێ جیاوازیی رێورەسمی ئاینی جێبەجێ بکات" بەمشێوەیە راڤە دەکرێ: لە تورکیا مەسیحی و موسڵمانەکان ئازادن رێورەسمی ئاینی پیادە بکەن و یۆنانی و ئەرمەنیەکان کنیسەی خۆیان هەیەو یەهودییەکانیش کینستی خۆیان هەیە. هەمو کەسێك ئازادە خواپەرستی بکات بەڵام لە ئازادی خواپەرستیدا پێویستە یەکەمجار ژمارەی ئایینەکان ئامار بکەین ئنجا قسە لەسەر یەکسانی نێوانیان بکەین چونکە هەمو کەسێك بەبێ جیاوازی زمان و رەگەز لە تورکیا یەکسانە بەم مانایە راڤە ناکرێ لەبەرئەوەی لە تورکیا هەمو کەسێك بە تورك دادەنرێ و تورکیش هەموویان یەکسانن بۆیە سورن لەسەر ئەوەی کە جیاوازی زمان لە نێوانیاندا ناکرێ چونکە خۆیان لە جیاوازی و ژمارەی زمانەکانی تورکیا گێلدەکەن. ئەم یەکسانیە جگە لە ملدان بۆ پرۆسەی تەتریك کردن هیچ مانایەکی دی نابەخشێت. کاتێك دەڵێن هەمو کەس ئازادە بە زمانی زگماکی خۆی قسە بکات مەبەستیان لە زمانی تورکییە لەبەرئەوەی تەنها بەم رێگەیە دادپەروەری بۆ هەمو کەسێك دەستەبەر دەکرێ.

هەروەها دەوترێ ئەو کەسەی تە تریك قبولْ بکات بە تورك حیساب دەکرێ. سەرەتا ئەم بیرۆکەیە سیمای لێبوردنی پێوە دیارە. ئێستا وا دابنێین کەسانێك هەیە هەست بە تورکبونی خۆیان ناکەن، واتە ئەوانەی بە خۆیان دەڵێن کورد، ئایا هەر بە گیانی لێبوردن مامەڵەیان لە تەکدا دەکرێ، بەڵام ئەم گریمانەیە هەڵەیەکی گەورەیە چونکە لە تورکیا لێبوردنی لەو جۆرە نیە و بە پێی ئایدۆلوجیای رەسمی هەمو کەسێك

تورکـەو کوردبـون قەدەغەیـە. بـۆ نمونـە، لـە مـاوەی نێـوان ساڵانی ١٩٨١-١٩٨٤ تەنـــها لــە گرتوخانـەی دیاربـەکر زیـاتر لـە (٤٠) شۆڕشـگێڕی کـورد لـەژێر ئەشـکەنجە گیانیـان لەدەست دا لەبەرئەوەی سـوربون لەسـەر ناسـنامەی کوردایـەتیان و قبوڵیـان نـەکرد بـە دەنگێکی بەرز بڵێین "من تورکم و بەختەوەرم بـەوەی کـە تورکـم"، ئـەو شۆڕشـگێڕانە گیانی خۆیان بەخت کرد بۆ ئەوەی پەیامەکەیان بگەیەنن بە ڕای گشتی. بـە وشـەیەکی دی، ئـەو شۆڕشـگێڕانە بەرامبــەر بــە ڕەتکردنــەوەی تــیرۆری دەوڵــەت گیــانی خۆیــان بەختکرد. هەروەها ئەو کەسانەی ژیانیان لە پێناوی کوردایـەتی بـەخت کـرد ژمارەیـان زۆر لە (٤٠) کەس زیاتر بو.

دروشمی "یەکێتی و هاوکاریکردن"

لە تورکیا ئـەو دروشمـەی لـە هـەمو دروشمـەکانی دی زیـاتر دەوترێتـەوە لـە دەوری چەمکی تە مومژاوی یەکێتی و هاوکاریکردن تەوەرە دەبەستێ. سەرانی دەوڵەت و پارتــە سیاسییەکان بەردەوام ئەو وتەیــە دووبـارە دەکەنـەوە: "تـورك و کـورد بـران، دولایـەنی یەکێتیەکن قابیلی جیابونەوە نیە هەروەك چـۆن گۆشـت و ئێسـقان قـابیلی جیابونـەوە نیە. تورك و کورد دوو میللەتی یەکگرتو ن و یەك ئاینیان هەیەو بەبێ جیاوازی ماوەی هەزاران ساڵە لە وڵاتێکدا پێکـەوە دەژیـن و پێکـەوە حوکمڕانـی ئـەم وڵاتـەش دەکـەن". بێگومان دەوڵەتی تورکیا هەرگیز بە ڕەسمی پشـتگیری لـەم دروشـم و قسـەڵۆکانە ناکـات بەڵام ڕێگە بە سیاسییە ناوخۆیی و ڕۆژنامـەکان دەدات بـە پێـی پێویسـت ئـەم دروشمـە بڵێنەوە. ئەم دروشمە جگە لـە پـارتی گـەلی کۆمـاری و پـارتی گـەل سوسـیال دیموکـرات، هەمو ڕێکخسـتنە سیاسـیەکان بـە پـارتی بزوتنـەوەی نیشتمانیشـەوە (MHP – پـارتێکی شۆڤینیە) قسە لەسەر برایەتی تـورك-کـورد دەکـەن بۆیـە لـەم حاڵەتـەدا پێویسـتە ئـەم پرسـیارانە بکـەین: چـۆن ئـەم یەکێتیـە پتـەو و تۆکمەیـە لـــە ســاڵانی بیســـتەکان هەڵوەشایەوە؟ چۆن ئەم یەکێتیە لە سەدەی حەڤدەهەم داڕوخا؟ بۆچی ئێران بەشـێکی لە کوردستان داگیرکردوە؟ چۆن عـراق بـوە بـە خـاوەنی بەشـێك لـە کوردسـتان؟ بۆچـی تورکیا بەشێکی لە کوردستان داگیرکردووە؟ کوردستانی سوریا چ مانایـەك دەگەیـەنێت؟

بۆچی کەمالیەکان لەسەر پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان و لە پێناوی جێبەجێکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە" دژ بە خواستی خەڵکی کورد هاوکاری ئیمپریالیزمی ئینگلیزی و فرەنسییان دەکرد؟ ئەگەر بە قوڵی بڕوانینە ئەم پرسیارانە دەبینین ئەم دروشمانە هیچ پەیوەندییەکیان بە حەقیقەتەوە نیەو دووبارە کردنەوەی ئەم دروشمانەش تەنها بۆ مەبەستی شاردنەوەی مۆرکی داگیرکردن و تیرۆر و بەربەرییەت و توندوتیژی و تیرۆری دەوڵەتە کە ڕوبەڕوی نەتەوەی کورد دەبێتەوە.

دەوترێت ئێمە پێکەوە هەست بە غەموپەژارەو خۆشی و شانازی دەکەین. ئەم هەستە هاوبەشەمان بەڵگەی هاوپشکیمانە. هەروەها دەوترێ پێکەوە لە قوبرس شەڕی یۆنانیەکانمان کردوە. تەنها حەقیقەت ساختەیی ئەم دروشمانە ئاشکرا دەکات. لە ناوەڕاستی مانگی ئازاری ١٩٨٨ حکومەتی کۆلۆنیالیزمی و ڕەگەزپەرستی عراق لە پرۆسەیەکی جینۆساید زیاتر لە (٥٠٠٠) ژن و منداڵ و پیاو و پیری ئەم شارەی بە چەکی کیمیایی کوشت. ئایا حکومەتی تورکیاو سیاسیەکانی تورك لە بەرامبەر ئەم قەتڵوعامە بە لایەنی کەمەوە ڕاچڵەکین؟ سەرۆکی دەوڵەتی تورکیا لە کاتی ئەنجامدانی ئەم تاوانە لە شاری کویت بەشدا ری کۆنگرەی باڵای ئیسلامی دەکرد، ئایا لە بەردەم کۆنگرەی باڵای ئیسلامی ئەو تاوانەی وروژاند کە دەرهەق بە کورد ئەنجامدرابو؟ ئایا ڕەفتارمان بەمشێوەیە دەبێت ئەگەر ئێمە یەکگرتوین و پێکەوە هەست بە غەموپەژارەی یەکتری بکەین؟ کەچی ڕێك پێچەوانەکەی ڕویدا چونکە دوو هەفتە لە دوای ئەو تاوانەو لە سەرەتای مانگی نیسان تورگوت ئۆزالی سەرەك وەزیری تورکیا سەردانی بەغدای کردو لەکاتی سەردانەکەیدا بە شێوەیەك ڕەفتاری دەکرد وەك ئەوەی پیرۆزبایی لە کۆلۆنیالیستە عراقییەکان بکات. لە لایەکی دی ئێمە زۆر باش دەزانین بەرپرسە حکومەییەکانی دەوڵەتی تورکیا چۆن لەسەر خەمی فەلەستینیەکان قسەدەکەن بەڵام تورکیا لە بارەی کوردەکانی کوردستانی باشور شتێکی ئەوەندە ناچیزی دەربڕی کە نەئەگەیشتە یەك لەسەر هەزاری ئەو بایەخەی بە خەمی فەلەستینیەکانی دەدا بەڵکو هێندێك جار بە دەستی ئەنقەست هێرشی ئاسمانی دەبردە سەر کوردەکان تا بەرەو سنوری تورکیا نەچن. ئەو بایەخەی تورکیا بە تورکەکانی قوبرس و بولگارستان و

هەرێمی تراکیای ڕۆژئاوای یۆنانی دەدا هەرگیز لەگەڵ ئەو بایەخەی لە مەسەلەی کوردی دەدا بەراورد ناکرێ. تورکیا لە لایەك ئاوارە ئەفغانیەکان لە ناوچە بە پیتەکانی کوردستان نیشتەجێ دەکات، لە لایەکی دی بە هەمو شێوازێك هەوڵدەدا کوردەکان لە ناوچە کشتوکاڵییە بە پیتەکان دەربکات. لەگەڵ ئەوەشدا، جەخت لەسەر هاوپشکی لە غەمو پەژارە و خۆشی و شانازی دەکەنەوە بۆیە بێمانایی ئەو دروشمانە بە جوانی دەردەکەوێت. سەرکەوتنی کوردەکانی باشووری کوردستان بەسەر کۆلۆنیالیزمە عراقیەکان دا بە خۆشی و بە شانازی لەنێو کوردەکانی کوردستانی باکوور دەنگدەداتەوە، ئەمە لە کاتێکدا ئەو سەرکەوتنانە سەرانی دەوڵەت و حکومەتەکانی تورکیا زیاتر نارەحەت دەکات بەڵام بۆ ئەوەی سەرکەوتنی کوردەکانی کوردستانی باشوور بەردەوام نەبێت و هەلومەرجی لەبار بۆ سەرکەوتنی یەکجارەکی فەراهەم نەبێت تورکیا بە بیانوی ڕاوەدونانی "چەتەکان" هێرشی ئاسمانی دەباتە سەر کوردستانی باشور، هەروەها تورکیا لە ڕێگەی هاوکارییەکی چڕوپڕ لەگەڵ حکومەتی کۆلۆنیالیزمی عراق پێکەو ە هەوڵدەدەن سەرکەوتنەکانی کورد بێناوەرۆك بکەن.

هەڵوێستی ڕۆژنامەو پارتە سیاسی و سەندیکا کرێکاری و زانکۆ و نوسەرەکان.. هتد، جیاوازی لەگەڵ ڕەفتاری بەرپرسەکانی دەوڵەت نیە. بەم شێوەیە ئەو لایەنانە گرنگییان بە قەتلۆعامی خەڵکی هەڵەبجە نەداو بێدەنگییان لێ کرد. بەڵام بۆ نمونە هەمومان دەزانین ئەو لایەنانە بەرامبەر بە تورکەکانی بولگارستان چۆن ڕەفتاریان دەکرد. ئەم هەڵوێستانە ڕونیدەکەنەوە ئەو دروشمەی قسە لەسەر هاوپشکی لە غەمو پەژارەو خۆشی و شانازی دەکەن چەند پوچ و بێناوەرۆکە. بەڵام دروشمی "ئێمە جیاوازی پێکەوە لە قوبرس شەڕی یۆنانیەکانمان کردوە" جگە لە دووڕویی و درۆزنی هیچی دی نیە چونکە کوردیان بە شەڕێکی بێ دەسکەوتەوە تێوەگلاند بۆ ئەوەی خزمەتی ئامانجەکانی تورکیای کۆلۆنیالیزم و ڕەگەزپەرست بکات. کورد و یۆنانی دوژمنایەتی و ململانێیان لە نێوان دا نیە لەبەرئەوەی کوردستان لە لایەن یۆنانیەکانەوە داگیرنەکراوە بۆیە بە قسەی بێسەرو بەرو خۆهەڵکێشان بە شەڕی هاوبەش دژی یۆنانیەکان ڕویەکی دی کۆلۆنیالیزم و ڕەگەزپەرست ئاشکرا دەبێت. ئەگەر یۆنانیەکان لەسەر دابەشکردنی کوردستان هاوکاری

ئیمپریـالیزمی بریتانییـان بکردایــەو بەشــێکی کوردســتانیان داگـیر بکردایــە تەنــها لــەو حاڵەتەدا بەشداریکردنی کورد لە شەڕی یۆنانیـەکان مانـای دەبـو، بۆیـە جێگـەی خۆیـەتی بپرسـین: ئایـا تـورك لـە کوردســتانی باشــوور دژی کۆلۆنیــالیزمی عــراق بەشــداری شــەڕ دەکات؟، نەخێر نەك هـەر بەشـداری ناکـەن بـەڵکو لـە دژی کـورد هاوکـاری عـراق دەکـەن، بەمـەش دەگەینـە ئـەو ئەنجامـەی کـە دروشمـی "هاوپشـکی لـە غـەمو پـەژارەو خۆشـی و شانازی" جگە لە شـاردنەوەی سیاسـەتی پـەیمانی تـەمومژاوی و فریـودەر کـە مۆرکـی دوو هەڵوێستی و دوڕویی پێوەیە هیچی دی نیە.

ئێمە زۆر باش دەزانین تورکە دەرکراوەکانی بولگارستان چۆن لە تورکیا پێشوازییان لێدەکرا: "١٠٣ هاووڵاتی گەیشتنە تورکیـا"و "ئێمـە ئامـادەین پێشـوازی لـە هاووڵاتیـانی خۆمـان بکـەین" و "ژمـارەی هاووڵاتیـە گەیشـتوەکان لـە (٣٥٠٠٠) کـەس تێپـەڕی کــرد" پێشوازییەکی گەرم و پڕ لە دلۆڤانی.. هەرگیز بیرمان ناچێتەوە دەستەڵاتدارانی تورکیـا چۆن پێشوازییان لە کوردەکانی باشور دەکرد کە لە ترسی بۆردومانی چەکی کیمیـایی و بـایۆلۆجی سـەدام حوسـەین لــە ناوچـەی هـەکاری بـۆ پەناگەیـەك دەگـەڕان. تورکیـا ماوەیەکی دورو درێژ سنوری لێیان داخست بەڵام ئەوانـەی سـنوریان بـەزاندبو تەسـلیم بە عراق کرانەوەو حکومەتی عراقیش یەکسەر لە سێدارەی دان. پاشـان ڕایاندەگـەیاند: "ئەوانەی لە باکوری عراقەوە هاتون بودجەی دەوڵەت شەکەت دەدەن" و "ئەوانەی لە بـاکوری عراقــەوە هــاتون کێشــە دروســتدەکەن" و "پێشــمەرگە سەرئێشــەمان بــۆ دروستدەکات" و "دەبێ بە زووترین کات پێشمەرگە دەربکرێـت". ڕۆژنامـەکانی تورکیـا بەردەوام ئەو وتانەیان بلاودەکردەوە. ئەم شین و شەپۆڕە لە دوای گەیشـتنی کوردەکـان دەستی پێکرد. ژن و گەنج و پیرو منالیان لـە ئوردوگـای زۆرەملـێ دەسـت بەسـەر کـردو ڕێو شوێنی تایبەتیان گرتـە بـەر بـۆ ئـەوەی لـە سـادەترین پێداویسـتی ژیـان بێبەشـیان بکەن و هاوکـاری و بایـەخدان بـە کـورد قەدەغـە کـرا. کوردەکـانی باشـووری کوردسـتان مامەڵەی زیندانی و دەستەبەسەریان لەگەڵدا دەکرا بۆیە لەبەر دەرگـای چونـە ژورەوەی کامپـەکان بنکـەی پۆلیسـیان دروسـتکرد و بـەوەش تەلبـەند کردنـی کەمپـەکان گرنگــی زیاتری پەیداکرد.

فەرمانبەرەکانی دەوڵەت و لێپرسراوانی تورکیا بە درێژایی چەند مانگ ڕۆژانە قسەیان لەسەر ئەوە دەکرد کە دەبێ وڵاتانی ڕۆژئاوا بەشێکی گەورەی تێچوونی (تکالیف) داڵدەدانی (٤٠٠٠٠- ٥٠٠٠٠) پەنابەری باشوری کوردستان لە ئەستۆ بگرن. بچوکترین دەرفەتیان دەقۆزتەوە بۆ ئەوەی ئەم وتانە لە بەردەم نوێنەرانی وڵاتانی ڕۆژئاوا دوبارە بکەنەوە. بەڵام دەربارەی تورکە دەرکراوەکانی بولگارستان دەیانوت: "دەتوانین (٢) ملیۆن هاوڵاتی لە تورکەکانی بولگارستان داڵدەبدەین" و "تورکیا وڵاتێکی گەورەو دەوڵەمەندە".

حکومەتی تورکیا کوردەکانی باشوری لە ئۆردوگای زۆرەملێ دەست بەسەر دەکردو ڕێگەی پێنەئەدان لە باکوری کوردستان پەیوەندی بە کەسوکاری خۆیانەوە بکەن کەچی تورکەکانی بولگارستانی ڕەوانەی لای کەسوکارەکانیان دەکرد ئەگەر کەسێکیان لە تورکیا هەبوایە. کەواتە کاتێك جیاوازییەکە هێندە ئاشکرا بێت ئیتر چۆن قسە لەسەر چەمکی هاوپشکی لە غەمو پەژارەو خۆشی و شانازی دەکرێت؟ ئەو ئیدعایانە چ کەسێك باوەڕی پێدەکات؟ تەنها ئایدولوجیای ڕەسمی دەیەوێت بڕوا بەو ئیدعایانە بکەین و هەر کەسێکیش بڕوای پێنەکات یا ڕەخنەی لێبگرێ سزادەدرێ.

پێویستە کورد هەرگیز ئەو ڕاستیانەی بیر نەچێتەوە کە بە کورتی لە سەرەوە باسمان کردوە. کورد لە ئەیلولی ١٩٨٨ بە ناچاری پەنای بۆ تورکیا برد بەڵام لە حوزەیرانی ١٩٨٩ تورکەکانی بولگارستان بە پاسپۆرتەوە ڕەوانەی تورکیا کران.

دەڵێن لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم کورد و تورك پێکەوە لە ڕۆژئاوا دژی یۆنانیو لە ڕۆژهەڵات و باشور دژی ئەرمەنەکان شەڕیان کردوە. هەروەها دەڵێن: پێکەوە لە دژی دوژمنی هاوبەش بەرگریمان لە نیشتمان و وڵات کردوە. بەڵام دوژمنی هاوبەش کێیە؟ بۆچی یۆنانی و ئەرمەنەکان دوژمنی کوردن؟

ئەگەر وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە بخەینە لاوەو زۆر بە سادەیی لە خۆمان بپرسین، کورد لە دوای ئەو شەڕانەی لە دژی "دوژمنی هاوبەش" کردی چ دەسکەوتێکی هەبو؟

"لەم وڵاتە هیچ جۆرە نایەکسانیەك نیەو تورکیا وڵاتی ئەو کەسانەیە کە هەست بە تورکبونی خۆیان دەکەن"، کاتێك بیر لەم وتانە دەکەینەوە ئنجا بەم ئەنجامـە دەگـەین: ئەگەر کورد واز لە ناسنامەی تایبـەتی خـۆی بـهێنێ، واتـە ئەگـەر نکوڵـی لـە ناسـنامەی کوردایەتی بکات و بە ئاشکرا بڵێت من تورکم و بەختەوەرم بەوەی کە تورکـم دەتوانـێ بەشداری لە هەمو چالاکییەکی سیاسی و ئابوری و کاریگێڕی و کولتوری بکات.

بێگومان ئەو کەسانە لە هەمو شوێنێك کاریان دەستدەکەوێت، بەڵام ئەگەر کەسـێك دەستبەرداری ناسنامەی کوردایەتی نەبێ و بەرگری لێبکات و داوای مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی کورد بکات هەرگیز کاری دەستناکەوێ چونکە لە تورکیا ئەو کەسانە یا ڕاکردو یا زیندانی دەبن. هەمو کوردێك بۆی هەیە بەشداری لە چالاکی و توێژینـەوەی زمـانی تورکـی بکـات و بـە هـەمو شـێوەیەکیش پشـتگیری دەکــرێ و هــان دەدرێ مــادام هاوبەشی ئەکا لە پاراسـتنی کولتـوری تورکـی لـە ئیمپریـالیزمی کولتـوری کـە لـە وڵاتـە یــەکگرتووەکانی ئــەمریکا وە ڕووی کردووەتــە تورکیــا، بــەڵام ئەگــەر هــەمان کــورد هــەوڵبدات فەرهــەنگێکی کــوردی دابنێــت یــا بــۆ پاراســتنی کولتــوری کــوردی لــە ئیمپریالیزمی کولتوری وەك عراق و ئێران و سوریاو تورکی پێشنیازێك پێشکەش بکات ئــەوا توشـی سـزای یاسـایی دەبـێ. هەڵبەتـە هـەمو کوردێـك دەتوانــێ دژی کردەوەکـانی بولگارستان و ناوچەی تراکیای ڕۆژئاوای یۆنان بەرامبەر بە کەمایـەتی تـورك بەشـداری چــالاکی سیاســی و دیبلۆماســی بکــات و بــە هــەمو شــێوەیەکیش پشــتگیری لــە بەشـداریکردنەکەی دەکـرێ، بـەڵام ئەگـەر قەدەغـەکردنی زمـان و کولتـوری کـوردی لــە تورکیا شەرمەزار بکات یا ڕەخنەی لێبگـرێ ئـەوا ڕوبـەڕوی دادگـاییکردن دەبێتـەوە. لـە تورکیا بە تورك بونی کورد مەرجێکی زەرورییە بۆ ئەوەی بەشداری لـە ژیـانی سیاسـی و دیبلۆماسی بکات.

پێویستە کورد زمان و کولتورو نیشتیمان و مێژوی کۆلۆنیالیزمە تورك و ئـێرانی و عەرەبـەکانی خـۆش بوێــت وەك ئــەو دایکــەی شــیری پێــداوە. کــورد تــا لەســەر ئــەو خۆشەویستیەی بمێنێتەوە "هاوڵاتیەکی باش و ڕەگەزێکی دڵسـۆزە" بـەڵام کـاتێك کـورد

زمـانی کـوردی و کوردسـتان و ناسـنامەی کوردایـەتی خـۆی خـۆش بوێـت ئیـتر وەك "ڕێگر"و "دز" و "خائین" و "نەفس نزم" مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت.

سەرەڕای ڕاوەدوونان و دادگاییکردن لەم مـاوەی دواییـدا دیـاردەی هاوبەشـی کردنـی کوردەکان لە داکۆکی کردن لە مـافی نەتەوایـەتی و سیاسـی و کولتوریـەکانیان ڕوو لـە زیاد بوونە.

کەسـانێك هـەن بـاوك و دایکیـان کـوردە بـەڵام وازیـان لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتی و کوردایـەتی هێنـاوە و وەك تـورك بیردەکەنـەوە. ئـەو کەسـانە ئەگـەر لوتـی تورکێـك لـە بولگارسـتان خوێنـی لێبێت ئـەوا بـە خۆیـان و پرۆژەکانیانـەوە بـە هەڵـەداوان بـۆ دەربڕینـی بێزاری لەو ڕووداوە بەرەو پارلەمانی ئوروپا ڕادەکەن و هەوڵدەدەن پارلـەمانی ئوروپـا بهێننـە لـەرزە. ئـەو کەسـانە مەسـەلەی تورکـەکانی تراکیـای ڕۆژئـاواو قوبـرس و ناوچـەکانی دەوروبـەری کـەرکوك جـۆش و خرۆشـێکی بـەگڕیان دەوروژێنێـت، کـەچی بەرامبـەر بـە ئەشـکەنجەدانی (٤٠) گـەنجی کـورد تـا مـردن لـە گرتوخانـەی دیاربـەکر تەنـها لەبەرئـەوەی ڕەتیان کردەوە بە دەنگێکی بڵند بڵێن: "ئێمـە تورکین و بەختـەوەرین بـەوەی کـە تورکین" بێدەنگیـان لێکـرد. ئـەو کەسانە لـە ئاست ئـەو جـۆرە ڕووداوانـە کوێـرو کـەڕوالڵ دەبـن بـەڵام کاتێك ڕووبەڕووی ڕاستی ئەو ڕووداوانەش دەکرێنەوە دەڵێن ئەوە شتێکی گرنگ نیە.

لە کاتی شەڕی کەنداوی یەکەمدا ئەو کەسانە زۆر ناڕەحەت و قەڵس دەبـون ئەگـەر ئێران ناوچە کوردنشینەکانی داگیربکردایەو عەقڵیان لەسەردا نەئەما ئەگەر پێشمەرگە کوردەکان سەرکەوتنێکی لەبەرچاویان بەدەست بهێنایە. لە ئاست ئەو پرسیارەی تـورك بەرامبەر کەرکوك دەیەوێت چ بکات؟ نیگەرانی خۆیان دەردەبڕی و داوایان لە دەوڵـەتی تورکیـا دەکـرد ئەرکـەکانی سەرشـانی بـەجێ بـهێنێ. بـەڵام کـاتێك بـە چـەکی کیمیـایی قەسـابخانەیەك بـۆ زیـاتر لـە (٥٠٠٠) کـورد سـاز دەکـرێ هیـچ پەرچـەکردارێك نـابێت. کۆلۆنیـالیزمی تورکـی زۆر مەنتیقیانـە لاوازی ئـەو کەسـانە دەقۆزێتـەوەو بـە ئـەرکی تایبەت ڕەوانـەی ڕێکخـراوە نێـو دەوڵەتییـەکانیان دەکـات و چارەسـەرکردنی بـارودۆخی تورکـەکانی بولگارسـتان و تراکیـای ڕۆژئاوایـان پێدەسـپێرێ. ئـەم بارودۆخـە تراجیدیەکانی ئەم چەرخە دەنوێنێ!!

زۆر ئاساییە کۆلۆنیالیستەکان سود لەو کەسانە وەربگرن چونکە کاتێك کەسایەتی و ڕوناکبیرانی دیموکراتخواز و شۆڕشگێڕ ئەو ڕوداوانە ڕیسوا ناکەن و لاوازییەکانی ئەو کەسانە ناقۆزنەوە ئیتر ئەو کارە زۆر بە ساکاری دەگاتە ئاستی ئابڕوچون. ئەو ئابڕوچونەش لەوەدایە کە دەڵێن: "سەرەڕای ئەوەی ئەم کەسە کوردە کەچی داوای مافەکانی خۆی ناکات و نکوڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی دەکات و وە ك هەر تورکێك دەربەستە بەرگری لە مافەکانی تورك بکات"، ئایا هەمان شت بۆ نمونە لەسەر ئەو فەلەستینانە دەڵێن کە پاڵپشتی لە سیاسەتی دەوڵەتی ئیسرائیل دەکەن؟ ئایا هەمان شت بەو تورکانە دەڵێن کە بون بە بولگاری و خزمەتی ئامانجەکانی دەوڵەتی بولگارستان دەکەن یا ئەو تورکانەی لە تراکیای ڕۆژئاوا بون بە یۆنانی؟

حکومەت و لێپرسراوانی دەوڵەت و ڕۆژنامەکانی تورکیا ئەو کەس و ڕێبەرە ئاینیانەی وازیان لە تورکایەتی خۆیان هێناوەو لە بولگارستان بون بە بولگاری و ئەوانەی پاساو بۆ ئامانجەکانی دەوڵەت و حکومەتی بولگاریا دەهێننەوەو دەستبەرداری ناسنامەی تورکایەتی بون بە خائین وەسف دەکەن، هەروەها ئەو تورکانەی لە تراکیای ڕۆژئاوا بون بە یۆنانی و وازیان لە ناسنامەی تورکایەتی هێناوە بە "کرێگیراو" و "خائنی نەتەوە" وەسف دەکرێن. وەك چۆن فەلەستینییەکان، دەست لەگەڵ دەوڵەتی ئیسرائیل تێکەڵ دەکەن، بە خائین دادەنێن. کەچی لێپرسراوانی دەوڵەت و دەزگا ڕەسمییەکانی ڕاگەیاندن، بە شانو باڵی ئەو کوردانەدا هەڵ ئەدەن و ستایشیان دەکەن کە بون بە تورك و وازیان لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان هێناوەو بەرگری لە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی تورکیا دەکەن و ئەم پیاهەڵدان و ستایشە هەر کۆتایی نایێت، بەلام ئێستا هەموو دنیا بەم دووڕوویی و دوو هەڵوێستییەی زانیوەو بوە بە جێگەی پرسیار.

مەسەلەی ناسنامە لەلای "ڕوناکبیرانی کورد"

لێرەدا پێویستە شتێك لە بارەی "ڕوناکبیرانی کورد" بڵێین. ڕوناکبیرانی تورك بە شێوەیەکی بەردەوام لە کۆڕە نیشتمانی و دەولییەکان وەك ڕوناکبیرانی تورك شانازی بە تورك بونی خۆیانەوە دەکەن. ئایا دەتوانین هەمان شت لەسەر ڕوناکبیرانی کورد بڵێین؟ بۆچی ڕوناکبیرانی کورد ناتوانن ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان ئاشکرا بکەن، ئەمە لە کاتێکدا ڕوناکبیرە تورکەکانی هاوڕێیان لە تەنیشتیانەوە بە ئاشکرا شانازی بە تورکایەتی خۆیانەوە دەکەن؟ ئایا هەمان شت لەسەر ڕۆژنامەنوس و سترانبێژو شانۆکارو سینەماکاران و ئەوانی دی پیادە نابێت؟ ئایا ئەم بارودۆخە لانێکی تراجیدی نیە؟

نەتەوە یەکگرتوەکان و کورد

مەسەلەی کورد یەکێکە لە مەسەلە گرنگەکان لە بەردەم نەتەوە یەکگرتوەکاندا، نەتەوە یەکگرتوەکان لە دوای جەنگی جیهانی دوەم دەوری سەرەکی لە لابردنی سیستمی کۆڵۆنیالیزم هەبو، هەروەها نەتەوە یەکگرتوەکان دەوری سەرەکی هەبو لە خەباتی کۆڵۆنیەکان دژی هێزەکانی ئیمپریالیزم و کۆڵۆنیالیزمی بریتانیاو فرەنساو بەلجیکاو زەوییە نەوییەکان (هۆڵەندا) و ئیسپانیاو پورتوگال. بەڵام بە هۆی پارچە پارچە کردن و دابەشکردنی کوردستان نەتوانرا کێشەی کورد بخرێتە بەردەم کۆمەڵگەی گەلان و نەتەوە یەکگرتوەکان. بە هەوڵ و کۆششی بەردەوام و هاوبەشی ئەو هێزانەی کوردستانیان دابەش و پارچە پارچە کردوە واتە ئیمپریالیزمی ئینگلیزی (عراق) و ئیپمریالیزمی فرەنسی (سوریا) و تورکیا و ئێران مەسەلەی کورد لە بەردەم کۆمەڵەی گەلان و نەتەوە یەکگرتوەکان چارەسەر نەکرا. کاتێك عراق و سوریا سەربەخۆییان لە ئیمپریالیزمی بریتانی و فرەنسی وەرگرت بە هەمان ئاراستە درێژەیان بە هەوڵەکانی خۆیان دەدا. لە ساڵانی شەستەکان هەوڵەکانی عراق بۆ گەشەپێدان و پەرەپێدانی پەیوەندییەکانی لەگەڵ یەکێتی سۆڤێت گۆڕانێکی ئەوتۆی لە

چارەنوسی کوردستانی باشور نەهێنایەدی بەڵکو بە پێچەوانەوە پیادەکردنی سیاسەتی سەرکوتکردن و قەتڵوعام و قەلاچۆکردن و ڕاگواستنی حزبی بەعس بە سەرکردایەتی سەدام حوسەین گوژم و تینێکی زۆر زیاتری پەیدا کرد. ئەو کوردانەی ڕوبەڕووی سەدان پرۆسەی قەتڵوعام و ڕاگواستن و خیانەت و پیلان بوونەوە، نەیانتوانی کۆت و زنجیری گەردنیان بشکێنن و هاوارو ناڵەیان بگەیەننە ڕێکخراوە نێودەوڵەتێکان.

له شوباتی ساڵی ١٩٦٣ حزبی بەعس لە عیراق بە کودەتایەکی سەربازی کۆتایی بە حوکمی عەبدولکەریم قاسم هێنا. دوا بەدوای کودەتاکە شالاوێکی سەرکوتکەرانەی بەرفراوان دەستییپێکردو بە هەزاران ئەندام و سەرکردەی حزبی شیوعی لەژێر ئەشکەنجە گیانیان لە دەست دا و بە تەنها ئەو کەسانەی بۆ کوردستان ڕایانکرد بە سەلامەتی دەرچون و ئیجرائاتی سەرکوتکەرانەش لە دژی کورد چڕتر بویەوە. لەو هەلومەرجەدا یەکێتی سۆڤێت بە مەبەستی ئاگادارکردنەوەی عیراق ویستی لە ڕێگەی مەنگۆلیاوە مەسەلەی کورد بخاتە بەردەم نەتەوە یەکگرتوەکان. لە کۆتایی ساڵی ١٩٦٣ بەعسیەکان بە کودەتایەکی سەربازی نوێ لە دەستەڵات دورخرانەوەو ئەمەش بوە هۆی باشبوونی پەیوەندی نێوان حکومەت و شیوعیەکان و وردە وردەش لەگەڵ یەکیەتی سۆڤێتدا، لە بەرامبەر ئەوەشدا یەکێتی سۆڤێت داواکارییەکەی خۆی کێشایەوە بەوەی مەسەلەی کورد بخاتە بە ردەم نەتەوە یەکگرتوەکان و بەمشێوەیە ئەم فایلە داخرا.

لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم و لە چوارچێوەی کۆمەڵەی گەلان لێکۆڵینەوە لەسەر دروستکردنی دەوڵەتێکی یەهود دەکرا. لە دوای جەنگی جیهانی دوەم لە سایەی هەوڵە چڕەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان دەوڵەتێکی یەهودی لە فەلەستین دروستکرا. بەڵام نە لە چوارچێوەی کۆمەڵەی گەلان و نە لە چوارچێوەی نەتەوە یەکگرتوەکان هیچ هەوڵێك بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد نەدرا، بەڵكو بە پێچەوانەوە لایەنگیری و پشتگیریان لە پارچە پارچە کردنی کوردستان و پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" دەکرد.

بە ڕاستی ئابڕووچوونە نەتەوە یەکگرتوەکان بڕیار دژی سیاسەتی ئاپارتاید (التمییز العنصری) لە باشوری ئەفریقیا دەربکات بەڵام لە ئاست سیاسەتی

ڕەگەزپەرستی و كۆلۆنیالیزمی لە كوردستان چاوپۆشی بكات. كارێكی ئاساییە ڕەگەزپەرستی لە دوو وڵاتدا جیاوازی هەبێت. لە باشوری ئەفریقیا بە پێی ڕەگەز شوێنە خزمەتگوزارییەكان دابەش دەكرێ و بەشێكی زۆر كەمیان بۆ ڕەشپێستەكان تەرخاندەكرێ. بەڵام لە توركیا ڕێگە بە كورد نادرێت سود لە خزمەتگوزارییە گشتیەكان وەربگرێت ئەگەر نكوڵی لە ناسنامەی كوردایەتی و ئیدعای توركبونی خۆی نەكات. ناچاركردنی كورد بۆ ئەوەی نكوڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی بكات و ناسنامەی نەتەوەی سەردەست هەڵبگرێ، ترسناكترین جۆری ڕەگەزپەرستیە ئەمەیان ڕەگەزپەرستییەكە لەسەر شێوازی توركی.

دەوڵەتی توركیا پشتگیری لە توركەكانی بولگارستان و قوبرس و تراكیای ڕۆژئاوای یۆنان دەكات. هەروەها ئامادەیە بۆ بەرگریكردن لە مافەكانی تورك و ڕێگەگرتن لە چەوسانەوەیان بكەوێتە شەڕەوە، بۆ نمونە وەك ئەوەی لە قوبرس ڕویدا. دەوڵەتی توركیا هەوڵدەدا دەزگا نێودەوڵەتییەكان لە چەوسانەوەی توركەكانی بولگارستان ئاگادار بكاتەوە. ئە م مەسەلەیە لە پەیوەندییە دووقۆڵی و نێودەوڵەتییەكان بناغەی سیاسەتی دەرەوەی كۆماری توركیا پێكدەهێنێ، بەڵام چەوسانەوەی كورد ناخرێتە بەردەم دەزگا نێودەوڵەتییەكان. چ كەسێك دەتوانێت ئەو كارە بكات؟ كورد نەتەوەیەكی بێدەوڵەتە. سیستمی كۆلۆنیالیزمی نێودەوڵەتی بە مەبەستی تالانكردنی سەرچاوەی سروشتی و نەوت و ئاو و كانزاكانی دی و بێدەنگ كردنی كورد نایەوێت دەوڵەتێكی كوردی لە كوردستان دروست بێت، بۆیە تەنها بزوتنەوەو دەزگا دیموكراتیەكانی چەند و لاتێكی دونیا گرنگی بە مەسەلەی كورد دەدەن.

لە سەرەتای مانگی ئەیلولی ساڵی ١٩٨٨ هەزاران كورد لە كوردستانی باشور بە ناچاری لە ترسی چەكی كیمیایی پەنایان بۆ باكوور هێنا. كاتێك بەكارهێنانی چەكی كیمیایی بوو بە شتێكی ڕاست و نەتەوە یەكگرتوەكان لەبەر ڕۆشنایی سكالانامەی بریندارەكان بڕیاریدا تیمێكی پسپۆڕ بە مەبەستی لێكۆڵینەوە ڕەوانەی ناوچەكە بكات. عیراق ڕێگەی نەدا پسپۆڕەكان لێكۆڵینەوە لەسەر خاكی عیراق بكەن، بۆیە نەتەوە یەكگرتوەكان هەوڵیدا بریندارە كوردەكانی ناو پەنابەرەكانی توركیا ئازمایش بكات

کەچی تورکیاش ڕێگەی نەدا تیمە پسپۆڕەکە لێکۆڵینەوە لەسەر خاکی تورکیا بکات. لە ناوەڕاستی حوزەیرانی ساڵی ١٩٨٩ دەستەلاتدارانی بولگارستان تورکەکانی بە پاسپۆرتەوە ڕەوانەی تورکیا کردەوەو هەر خودی تورکیا ڕایگەیاند ئەو تورکانەی لە بولگارستان ماونەتەوە بە زۆر کوتراون و گومان لە سروشتی سیرەمی (لقاح) کوتانەکەش دەکات لەبەرئەوە تورکیا بۆ ئازمایشکردنی کوتراوەکان بە تایبەتی مناڵان داوای لە نەتەوە یەکگرتوەکان کرد تیمێك ڕەوانەی بولگارستان بکات. ئەو تورکیایەی ڕێگەی نەدا تیمێکی پسپۆڕ لێکۆڵینەوە لەسەر بەکارهێنانی چەکی کیمیایی بکات داوا لە نەتەوە یەکگرتوەکان دەکات تیمێکی پسپۆڕ بە مەبەستی لێکۆڵینەوەیەکی لەو شێوەیە ڕەوانەی بولگارستان بکات. تورکیا لە هەردو حاڵەتەکە وەك دەوڵەتێکی سەربەخۆ داوای ماف و ئیمتیازەکانی خۆی دەکرد، بۆیە لەسەر نەتەوە یەکگرتوەکان و دەزگا نێودەوڵەتیەکانی دی پێویستە بایەخی زیاتر بە ڕۆڵی سیستمی کۆلۆنیالیزمی جیهانی بدەن کە ئێستا لە کوردستاندا پیادە دەکرێ.

پێشتر ڕونمان کردەوە تورکیا چۆن کوردەکانی باشوری کوردستان لە ئۆردوگای تەلبەندکراودا دەست بەسەر کرد و وەك زیندانی سەودای لەگەڵ پەنابەرە کوردەکان دەکرد. هەروەها لەو نارەحەتیانەش تێگەیشتین کە ڕوبەڕوی ڕۆژنامەنوس و دیپلۆماتە بیانی و نوێنەرانی دەزگا دیموکراتیەکان و خەڵکانی دی دەبووە کاتێك دەیانویست لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو ئۆردوگایانە بکەن بۆیە زۆرێك لە نوێنەرانی ئەو دەزگایانە ڕێگەیان پێنەدرا سەردانی ئۆردوگاکان بکەن. ئەو تورکیایەی دیپلۆماتە بیانی و نوێنەرانی ئاژانسی هەواڵ و ڕۆژنامەنوسەکانی لە ئەنقەرەوە بۆ سنوری بولگارستان دەگوێزایەوە تا بیرۆکەیەکیان لەسەر چۆنیەتی ڕەوانەکردنی پەنابەرە تورکەکانی بولگارستان لەلا دروست بێت هەر ئەو تورکیایە ڕازی نەبو لەسەر هەلومەرجی دالدەدانی کوردەکان لێکۆڵینەوە لە ئۆردوگاکانیدا بکرێ.

نوێنەرانی حکومەت و دەوڵەتی تورکیا دەیانەوێ ئەوە دوپات بکەنەوە کە تورکە دەرکراوەکانی بولگارستان بە باشی مامەڵەیان لەتەکدا کراوەو بە باشترین شێوەش پێداویستیە سەرەکییەکانیان بۆ دابین کراوە چونکە لەوە دەترسان بولگارستان لەسەر

بارودۆخی ژیـانی نالـەباری کوردەکـان پڕوپاگـەندە لـە دژی تورکیـا بکـات. بـەڵام بۆچـی کەس گرنگی بە چارەنوسی کوردەکانی باشور نادات کە بـە خراپـترین شـێوە مامەڵـەیان لەگەڵدا دەکرێ؟ شتێکی ئاشکرایە هیـچ دەوڵـەتێك نـاڕەزایی لـە دژی تورکیـا دەرنـابڕێ. بۆچی تورکیا پێشبینی ناکات نەتەوە یـەکگرتوەکان و ڕێکخـراوە نێودەوڵـەتێکان لەسـەر خراپی مامەڵەکردنی کورد ناڕەزایی لە دژی دەربڕن؟

یـەکێك لـەو مامەڵـە خراپـەی دەرهـەق بـە کـورد کـرا دەرمـانخواردکردنی پەنابـەرە کوردەکان بو. لە ناوەڕاستی حوزەیرانی ساڵی ١٩٨٩دا لە ئۆردوگای قزلتەپەی Kizil Tepe تورکیـا زیـاتر لـە ٥٠٠ کـورد لـە ڕێگـەی نانـــەوە دەرمـــانخوارد کـران. سـەرەڕای ئـەوەی لێپرسراوانی تورك و ڕۆژنامەکانی تورکیا حاشایان لە حەقیقەتی ڕوداوەکە کرد کـەچی دواتـر ئاشـکرابو کـە سـیخوڕەکانی تورکیـاو عـراق دەسـتیان لـە ژەهـراوی کردنـــی نـانی پەنابەرە کوردەکاندا هەبوە (2000 e Dogru, 18/6/1989, p. 24).

تورکیـا بـە ئـەرکی سەرشـانی خـۆی دەزانـی جیـهان لـە سـەرکوتکردنی تورکـەکانی بولگارسـتان ئاگـادار بکاتـەوە، هـەروەها بـــە ئـــەرکی سەرشـانی خۆیشـی دەزانـی کـورد سەرکوت بکات.

دوورخستنەوەو ڕاگواستن لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکـی دی یەکێکـە لـەو ڕوداوانـەی کـە دەلالەتی زۆر نیگەتیڤی هەیە؟ بەڵام مـرۆڤ لەسـەر دورخسـتنەوەی نـاو نیشـتمانەکەی خۆی چ بڵێت. کاتێك تورکە دورخراوەکـانی بولگارسـتان دەگەنـە تورکیـا برادەرەکانیـان پێشوازیان لێدەکەن یا بە لایـەنی کەمـەوە دورخراوەکـان دڵنیـان لـەو شـوێنەی کـە لێـی دەمێننەوە. ئایا دەتوانـرێ ئـەم حاڵەتـە لەگـەڵ حاڵـەتی کوردەکـان بـەراورد بکـرێ؟ بـۆ نمونـە چـۆن حاڵـەتی ئـەو خەڵکانـە وەسف بکـەین، کـە لـە باشـوری کوردسـتانەوە بـۆ ناوجەرگـەی بیابانـەکانی باشـوری عـراق گوێزرانـەوە. عـراق بـە ڕێگەیـەکی ڕون و دیـاریکراو بـەردەوام سیاسـەتی ڕەگەزپەرسـتی و کۆڵۆنیـالیزمی پیـادە دەکـات بۆیـە پێویستە لەسەر نەتەوە یەکگرتوەکان ئەم مەسەلەیە چارەسەر بکات.

كوردستانی ئەمڕۆ، كوردستانی جاران نیە

ئەمڕۆ زۆر شت گۆڕانی بەسەرا هاتوەو كوردستانیش بە پرۆسەی گۆڕانێكی گەورەدا تێپەڕ دەبێت كە تێیدا ئاستی كاری سیاسی پێ بە پێی ئەو گۆڕانە گەشــە دەكات. كورد بە تایبەتی لە هەشتاكانەوە پرسیاری دیاریكراو لەسەر ناسنامەی نەتەوایەتی و مێژوی خۆی دەكات و دەپرسێت بۆچی توركیا بەشێكی كوردستانی داگیركردوە؟ بۆچی ئێران و عراق و سوریا بەشەكانی دی كوردستان داگیر دەكەن؟ كەی ئەو دەوڵەتانە كوردستانیان دابەش و پارچە پارچە كــرد؟ چــۆن سیاســەتی "پەرتكــە- زاڵبــە" پیــادە كــرا؟ كــام هەڵوێستی لاوازی كورد كارئاسانی كردوە بۆ ئەوەی ئەم سیاسەتە لە دژی بەكاربهێنرێ؟ كــورد كــام شــەڕی لــە دژی سیاســەتی "پەرتكــە- زاڵبــەو لەناوبــەرە" كــردوە؟ بۆچــی شۆڕشەكانی كورد ئامانجی خۆیان نەپێكاوە؟، بە پیــادەكردنی ئایدیۆلۆجیایــەكی ڕەسمــی چەقبەستوی نەگۆڕ كە تەنها خزمەتی تیرۆری دەوڵەت دەكات و هیــچ نەرمییــەكی تێدا نــەبێ. ئەســتەمە ســەركردایەتی كردنــی كۆمەڵگەیــەك كــە بــەم خێراییــە دەگــۆڕێ و ڕۆڵەكانی ئــەو پرسـیارانە لــە ڕابــردو و ئێســتای خۆیــان دەكــەن. دەتوانــین بــارودۆخی كوردستان لەم فۆرمەدا كورت بكەینەوە: كوردستان وەك جــاران نەماوەتــەوەو نەتــەوەی كوردیــش ئــەو وزە خامۆشــە نیــە بــە ئاســانی بــە درۆی ئەفســانەكانی گــەورەیی تــورك و بــەوەی بــەهای تاكــە توركێــك هاوتــای بــەهای هــەموو دونیایــەو بــە ئیدعــای زەبــەلاحی سوپاو پۆلیس و جەندرمەی تورك دەستەمۆ بكرێ.

كورد وەك جاران لاواز نیە چونكە ئەم ســەردەمە ســەردەمی ڕابوونــی بــیرو وشــیاری نەتەوایەتی كوردە. لە دایك بوونی وشیاری سیاسی و كۆمەڵایەتی و ئابوری پابەندە بــە لە دایك بونــی وشـیاری نەتەوایەتییــەوە. وشـیاری میللــەتی كــورد لــە مۆركــی ســاكاری و نەزانی و تەوەزەلی ڕزگاری بوە.

گۆڕانكارییــەكانی كوردســتان كاریگــەری لەســەر چــەپی تــورك و ڕوناكبــیرانی تــورك هەیەو خەریكە بیروڕایان لەســەر مەســەلەی كــورد دەگــۆڕێ و كاریگــەری ئایدیۆلۆجیــای ڕەسمیش زۆر بە هێواشی لەسەر هێندێك كەس و چەند دەزگایەك ئەمســەرو ئــەو ســەر

دەكات. بێگومان ئەو گۆڕانكارییانە بە شێوەیەكی كتوپڕو لە ماوەیەكی كورت ڕویان نەداوە. پێویستە گرنگی كەڵەكەبونی ئەزمونەكانی ڕابردو، و كاریگەرییان لەسەر ئێستا بە هەند وەربگرین، لەوانەش ڕوداوەكانی سەردەمی حوكمی ئیمپراتۆریتی عوسمانی، دابەشكردن و پارچە پارچەكردنی كوردستان و بزوتنەوەو شۆڕشە زۆرەكانی هەمو پارچەكانی كوردستان بۆ نمونە بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوایەتی لە باشوری كوردستان بە سەركردایەتی شێخ مەحمود بەرزنجی و مەلا مستەفای بارزانی، ڕاپەڕینی ڕۆژهەلاتی كوردستان بە سەركردایەتی سمكۆو دامەزراندن و ڕوخانی كۆماری مەهاباد، شۆڕشەكانی باكوری كوردستان دوجیری و شێخ سەعید و ئاگری و دەرسیم و.. هتد. ئەم شۆڕشانە بە درێژایی چەند ساڵ بون بە بەشێك لە ئەزمونە كەڵەكەبوەكانی كوردستان. ئەگەر لێكۆڵینەوە لەسەر سی (٣٠) ساڵی دوایی كوردستانی باكوور بكەین، جارێكی دی سەرنجی چەند ڕوداوێكی گرنگ دەدەین، لەوانە گرتنی (٤٩) تێكۆشەری كورد لە ساڵی ١٩٥٩ و گرتنی (٢٣) تێكۆشەری دی لە ساڵی ١٩٦٣ ئەمە ئەگەر ڕوداوەكانی ساڵی ١٩٤٣ لەبیر نەكەین كە لە سایەی حوكمی نائاساییدا (٣٣) تێكۆشەری كورد گوللەباران كران یا ئەوەی بە ناوی "سوپای جەنەراڵ مستەفا موغلالی" دەناسرێتەوە*.

هەروەها دامەزراندنی پارتی دیموكراتی كوردستان لە ساڵی ١٩٦٥ و یانەی كولتوری شۆڕشگێڕ لە ڕۆژهەلات لە ساڵی ١٩٦٨ ڕوداوی مێژوی گرنگ و وەرچەرخانێكی گەورە بو لە مێژوی كوردستانی باكوردا.

دەركردنی گۆڤاری (پێشكەوتنی نیشتمان- Ileri Yurt) ساڵی ١٩٥٨ لە دیاربەكرو گۆڤاری (دەنگی سلیڤان- Silvanin Sesi) ساڵی ١٩٦٢ لە سلیڤان و گۆڤاری (دیجلە- فورات- Dicla- Firat) ساڵی ١٩٦٢ لە ئەستەنبوڵ و گۆڤاری (دەنگی ڕۆژانو- Dengy' Roja Newe) ساڵی ١٩٦٣ لە ئەستەنبوڵ و گۆڤاری (وێنەی نوێ- Yeni Akis) ساڵی ١٩٦٦ لە ئەنقەرەو پەخشنامەكانی یانەی كولتوری شۆڕشگێڕ لە ڕۆژهەلات، لەگەڵ لێپرسینەوەو گرتن و

---

* بەڕێز ئاسۆس هەردی ئەم كتێبەی بە ناوی "سی و سێ گوللە" وەرگێڕاوەتە سەر زمانی كوردی.

داوانامـەکانی پۆلیسی تورکیا لـە دژی ئـەو گۆڤارانـە، دەوری گرنگیـان لـە پێشخسـتنی وشیاری نەتەوایەتی کورد وازیدەکرد.

نابێ ناوی گۆڤارێکی تر لەبیر بکەین کە بە ناوی (Sere Siyar- سـاڵی ١٩٧٠ لـە دوگـو بایـەزید دەردەچـو). پرۆفیسـۆر والی دەدە ئۆغلـو – Veli Dade oglu بـە بیـانوی نـاوی گۆڤارەکە زنجیرە وتارێکی لە ڕۆژنامەی جمهورییەت بلاوکردەوە کە تێیدا شـالاو دەباتـە سـەر دەسـتەی نوسـەرانی گۆڤارەکـە. دەدە ئۆغلـو دەنوسـێت؛ نـاوی گۆڤارەکـە خـۆی لـە خۆیدا مانای جوداخوازی دەگەیـەنێت چونکـە تەنـها بـەکارهێنانی نـاوێکی نـاتورکی بـۆ گۆڤارەکـە خیانەتـە لـە نیشـتمان، بڕوانـە (Turkiye Halklari, Yakin Tarihini Zder (lhametlen, Cum hwriyet. 3-5/2/1970

پرۆفیسۆری ناوبراو، خەباتی شۆڕشگێڕو دیموکراتخوازەکانی کورد لە دژی موڵکدارە گـەورەکان (ئەریسـتوکراتەکان) لـە پێنـاوی دیموکراتـیزم و سوسـیالیزم بـە خیانـەت لـە قەڵەم دەدا، هەروەها دەدە ئۆغلو تەنـها نـاوێکی کـوردی بەسـە بـۆ ئـەوەی گۆڤارەکـە بـە خیانەت تاوانبار بکات، کەچی تا ئێستاش نازانرێت کەسێکی شۆڕشگێڕو دیموکراتخوازی وەك پرۆفیسـۆر دەدە ئۆغلـو چـۆن توانـی خیانـەت لـە کێشـەی شۆڕشـگێڕو دیموکراتخوازەکـانی تـورك بکات، بـەڵام وشـیاری نەتەوایـەتی کـورد لـە ڕێگـەی ئـەو داوانامانەی دژی گۆڤارەکەو دەستەی نوسەرانی بەرزدەکرایەوە زیـاتر بەرجەسـتە دەبـو تا لە ڕێگەی ناوەڕۆکی ئەو وتارانەی گۆڤارەکە بلاویدەکردەوە. مەسەلەی کورد سـنوری دیموکراسی تورکیاو ناوەڕۆکی چەمکی دیموکراتی لەلای ڕوناکبیرانی تورك ئاشکرا کـرد. ئەم دژایەتیە ئاسۆی تێڕوانین و فیکری کورد فراوانتر دەکات.

جارێکی دی دوپاتی دەکەمەوە لێکۆڵینەوەی ئەم کێشانە بە نیوەنـاچڵی دەمێنێتـەوە ئەگەر تەنها لە گۆشەنیگای چینە کۆمەڵایەتییـەکان تەماشـایان بکـرێ، بـەڵکو پێویسـتە لـە گۆشـەنیگای گروپـە ئەتنیەکانیشـەوە لێکۆڵینـەوە لەسـەر ئـەو کێشـانە بکـرێ. تێکۆشەرێکی پێناوی دیموکراسی وەك پرۆفیسۆر والی دەدە ئۆغلو خیانەت لە کێشـەکەی خۆی دەکات کاتێك نکۆڵی لە میللەتی کورد دەکـات و مەسـەلەی نیشـتمانپەروەرێتی پـێ قبـوڵ نـاکرێ. بێگومـان پرۆفیسـۆر دەدە ئۆغلـو کەسـایەتییەکی نیشـتمانپەروەرو

دیموکراتخوازەو جێگەیەکی گرنگی لەلای تورك هەیە بەڵام کورد وەك خائنێك تەماشای دەکات چونکە دوژمنی کوردو ڕەگەزپەرستێکی تورکەو دوژمنی مافە نەتەوەیی و دیموکراتیەکانی کوردەو یەکێکە لە نوێنەرە لەبەرچاوەکانی ئایدولوجیای ڕەسمی تورکیا کە لە شیکردنەوەکانی دا پشت بە درۆو دەلەسە دەبەستێت.

لە تورکیا هەرزوو خەسڵەت و کەسایەتی کەسەکان ئاشکرا دەبێت کاتێك لە گۆشەنیگای گروپە ئەتنیەکانەوە لێکۆ ڵینەوە لەسەر کێشەکان دەکرێ چونکە مەسەلەی ئەتنی لە گەڵای گوڵەبەڕۆژە دەچێت. لەبەرئەوەی کەسانی پرۆفیسۆر ئاسای بابەتی باسەکەمان بۆیە پێویستە توانای وێناکردنی ئەوەیان هەبێت کە کوردیش نشتمانپەروەرەو وڵاتەکەی خۆی خۆشدەوێت.

لە رابردوویەکی نزیك ڕوداوی زۆر گرنگ ڕویدا کە بووە هۆی بەرجەستەبونی وشیاری نەتەوایەتی کورد وەك دادگاییکردنەکانی ڕۆژهەڵات کە ڕیژێم لە ١٩٧١/٣/١٢ دەستی پێکرد. کورد بۆ یەکەمجار لەم دادگاییکردنەدا بە ڕێکوپێکی و بە خۆڕاگری و بە وشیاری بەرامبەر بە دەوڵەتی تورکیا بەرگری لە ناسنامەی کوردایەتی لە خۆی دەکرد. ئەم هەڵوێستە کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر کۆمەڵگەی کوردەواری هەبو. لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە گەلێك ڕێکخراو بە هۆی چاپەمەنی جۆراجۆر بە دیارکەوتن کە ڕەگوریشەیان بۆ یانەی کولتوری شۆڕشگێڕ لە ڕۆژهەڵات دەگەڕایەوە، وەك: ڕزگاری (یانەی شۆشگێڕی کولتوری میللی) و (یانەی کولتوری شۆڕشگێڕی دیموکراسی-Devrimci Demokrat) و تێکۆشین و کاوەو ڕێکخراوی دی، ئەمە جگە لە ڕۆژنامەی خودی ڕێکخراوەکان. لەنێو گۆڤارەکان تەنها دو گۆڤار ناوبانگیان دەرکرد کە بریتین لە گۆڤاری (ڕۆژاوەلات Roja Welat) و گۆڤاری (ڕۆژانو Roja Nu). هەروەها خانەی پەخشی کۆمال Komal و ڕێگەی ئازادی Ozgurluk Yolu و کۆڕال Koral و.. هتد، نوسینی گرنگیان لەسەر مێژوو و زمان و کولتوری کوردی و بونیادی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواری بڵاودەکردەوە.

لەم میانەدا پێویستە ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان و ڕێکخراوی ڕزگاریخوازانی کوردستان لە یاد نەکەین. ئەو دو ڕێکخراوەو ڕۆژنامەکانیان لە ڕاڤەکردنی ئەو ڕاستیە

تازانەی پەیوەندییان بە کوردستانەوە هەبو لەگەڵ خوێندنەوەی نوێ بۆ مێژووی کورد ڕۆڵی گرنگیان وازیکرد. لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە تیژی بە کۆلۆنیکردنی کوردستان گەشەی پێدراو هەمو ڕێکخراوە کوردستانیەکانیش بە پشت بەستن بە خودی چەمکە فیکرییەکان و لە چوارچێوەی هەمان زاراوەی زمانەوانی بڕیاریان لەسەر ئەو تێزەدا بەلام ڕێکخراوە چەپەکانی تورکیا، جگە لە ژمارەیەکیان وەك ڕێکخراوی Kurtulus هەمویان سەرلەبەری ئەو تێزەیان ڕەتکردەوە، بەڵکو هێندێك لە تەوژمە سیاسییەکانی ئۆپۆزیسیون هەوڵیاندەدا بە هەمان چەمکی فیکری و زاراوەی زمانەوانی تێزی بە کۆلۆنیکردنی کوردستان ڕەتبکەنەوە. ئەوانە دەوری گرنگیان لە گەشەسەندنی وشیاری نەتەوەی کورد وازیکرد.

دامەزراندنی پارتی کارگەرانی کوردستان لە کۆتایی حەفتاکان کاریگەرییەکی پڕبایەخی لەسەر بەرجەستەبونی وشیاری نەتەوایەتی کورد هەبو. هەروەها ئەو هەرایەی دانیشتنی دوەمی دادگاییکردنەکانی ڕۆژهەڵات لە دوای کودەتاکەی ١٢ ئەیلولی ١٩٨٠ وروژاندی و ڕوداوەکانی گرتوخانەی دیاربەکرو شەڕی چەکدارانەی ئیرۆو شەمدینلی لە ١٩٨٤/٨/١٥ و تێگەیشتن لە چەمکی کوردستانی کۆلۆنی لە بەرجەستەکردنی وشیاری نەتەوایەتیدا ڕوداوی زۆر گرنگ بون، بۆیە لێرەدا دەتوانین وتەیەکی فرانس فانون بهێنینەوە کە دەڵێت: ئەو ڕوداوانە "یەکەم پزیسك" بون.

سەرباری ئەوەش پارتی کرێکارانی تورکیا لە سەرەتای حەفتاکاندا لە کۆنگرەی دوەمی خۆی، ئەم بڕیارەی خوارەوەی لەسەر کورد دەرکرد: "کورد لە ڕۆژهەڵاتی تورکیا دەژی" لەبەر ئەم بڕیارە دادگای دەستوری چالاکییەکی ئەم پارتەی قەدەغە کرد بەلام سەرکردایەتی ئەم پارتە نەیتوانی لە بەردەم دادگای دەستوری بەرگری لە بڕیاری کۆنگرەی دوەم بکات و تەنازولی زۆر گەورەیان بۆ ئایدۆلۆجیای ڕەسمی کرد. ئەم ڕوداوە زەرورەتی دامەزراندنی ڕێکخراوێکی سەربەخۆیی تایبەت بە کرێکارانی هێنایە ئاراوە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە دەوری پارتی کرێکارانی تورکیا لە "خۆپیشاندانەکانی ڕۆژهەڵات" لەبەرچاوبگرین کە ساڵی ١٩٦٧ لە ڕۆژهەڵاتی تورکیا ڕێکخرا.

ڕوناكبیرو شۆڕشگێڕو كەسایەتییە دیموكراتخوازەكانی كورد لە دوای كودەتاكەی ١٩٨٠/٩/١٢ بە كۆمەڵ بەرەو ئوروپا ڕەویان كردو دەورێكی سەرەكییان بینی لەوەی مەسەلەی كورد بخەنە بەردەم دەزگا دیموكراتیەكانی ئوروپا. ئەو كەسانە خەسڵەتی چۆنایەتی و چەندایەتی باشیان هەبو. هەروەها لە دوای ١٩٨٣/٥/٢٥ دەستێوەردانی هێزەكانی سوپای توركیا بۆ سەر باشوری كوردستان ڕەهەندی نێودەوڵەتی مەسەلەی كوردی ئاشكرا كرد.

ڕۆژئاوا بە درێژایی ساڵانی ١٩٢٥-١٩٣٨ بە هیچ جۆرێك بایەخیان بە ئۆپراسیونە سەربازییەكان و قەتڵوعام و ڕاگواستنی دانیشتوانی كورد نەدەدا كە كۆڵۆنیالیزمی توركی لە كوردستان پیادەی دەكرد. ئەو ڕوداوانە بەبێ جوڵاندنی ڕای گشتی ئوروپا زۆر بە هێمنی و بەبێ ئەوەی كەس هەستی پێبكات و بەبێ پەرچەكردار جێبەجێ دەكران. بەڵام پەلاماری سوپای توركیا لە ڕۆژی ١٩٨٣/٥/٢٥ بۆ سەر هێزەكانی كورد لە باشوری كوردستان ئەو ڕاستیەی ئاشكرا كرد كە بارودۆخی كوردستان گۆڕاوەو وەك جاران نیە. ئێستا ڕای گشتی جیهانی بایەخی زیاتر بە كوردستان دەدا هەرچەندە ئەو بایەخە زۆر كەمە ئەگەر بەراوردبكرێ لەگەڵ ئەو بایەخەی ڕای گشتی جیهانی بە مەسەلەی فەلەستین و ئەرمەنی دەدا بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا كردەوەكانی كۆڵۆنیالیزمی توركیای لە كوردستان ئاشكرا كرد.

خەباتی ڕزگاری نیشتمانی باشوری كوردستان لە دژی عراق و ڕۆژهەڵاتی كوردستان لە دژی ئێران و ڕەفتاری ئەو دەوڵەتانەی كوردستانیان دابەشكردووەو هەڵوێستی سوریا بەرامبەر بە چەند ڕێكخراوێكی دیاریكراوی كورد ڕاستەوخۆ كاردەكاتە سەر بارودۆخی باكوری كوردستان. لە ساڵانی شەستەكان كورد بایەخێكی ناچیزی بە خەباتی ڕزگاری نیشتمانی باشوری كوردستان دەداو سەركەوتن و شكستەكانی بزوتنەوەی كوردایەتی وەك ئێستا هەستی نەدەجووڵاندن چونكە ئەو سەردەمە گەنجانی كورد زیاتر بایەخیان بە بزوتنەوەی ڕزگاری نیشتمانی ڤێتنام و ئەمریكای لاتین و ئەفریقیاو فەلەستین دەدا بەڵام ئەمڕۆ زۆرێك لە جوتیارو كرێكارو پیشەوەرو گەنجانی كورد گرنگیەكی زۆر بە خەباتی ڕزگاری نیشتمانی كورد دەدەن.

بارودۆخی ئەمڕۆی کوردستان بە تەواوەتی جیاوازە چونکە ئەمڕۆ هەر ڕوداوێك پەیوەندی بەهەر پارچەیەکی کوردستانەوە هەبێت سەرنجی گشت پارچەکانی کوردستان ڕادەکێشێ. ئێستا خەڵکی د میانەوێت زانیارییان لەسەر ڕوداوەکانی کوردستان هەبێ و لە ناوەڕۆك و ڕەهەندی ڕوداوەکانیش تێبگەن، بۆیە بیستنی هەواڵی سەرکەوتنی پێشمەرگایەتی و سیاسی هەر پارچەیەك خۆشحاڵیان دەکات و بە ژێرکەوتن و شکستەکانیشیان خەفەتبار دەبن.

ئەو هەستە گەرموگوڕو بە تەنگەوەچونەی کوردەکانی باکور پیشانیاندا بەرامبەر بەو کوردانەی لە دوای کیمیابارانی باشوری کوردستان پەنایان بۆ تورکیا هێنابو، ئەو بارودۆخە تازەیە بە جوانی دەردەخات، بەڵکو سەرەڕای قورسی باری گوزەران و تیرۆری دەوڵەتی تورکیا ئەو هاوکاری و گیان بەخت کردنە ئاماژەیەکی گرنگ بو لەسەر هاوبەشی لە غەم و خۆشی و هەست بە شانازیکردن".

ئەو دەوڵەمەندەی یارمەتی مادی هاوڕێکانی دەدات بە دەستیاری (مساعدة) وەسف دەکەین، بەڵام هەژارێك دەست پێشخەری لە دەستیاری مادی هاوڕێکانی بکات پێی دەوترێ قوربانیدان. کوردەکانی باکور بەردەوام قوربانی دەدەن بۆ ئەوەی هاوکاری کوردەکانی باشوری کوردستان بکەن.

گەشەکردنی سەرمایەداری لە کوردستان و داڕوخانی بونیادی خێڵایەتی و کزبونی کاریگەری سیستمی شێخایەتی بوە مایەی هەڵوەشاندنەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیە کلاسیکیەکان و ئیعتباراتی نیشتمانی و دیموکراتی گەشەیان سەند، هەروەها بە هۆی زیادبونی ژمارەی دانیشتوان و بەرهەمهێنانی ئابوری و دروستکردنی قوتابخانە لە گوندەکان و کردنەوەی ڕێگەوبان و پێشکەوتنی سیستمی پەیوەندیکردن و گەشەکردنی دەزگاکانی ڕاگەیاندن میللەتی کورد زیاتر بیردەکاتەوەو ئەو ئیعتباراتانەش زیاتر گەشە دەکەن. ئەمڕۆ کورد بایەخی زیاتر بە هەواڵ و دەنگوباسی ئەو شۆڕشانەی دونیا دەدا کە لە پێناوی ئازادی دیموکراسیدا دەکرێت، ئەمە سەرباری ئەوەی ژمارەی ئەو گەنجانەی لەسەر ناسنامەی نەتەوایەتی پرسیار لە خێزان و هاوڕێ و خەڵکانی دی دەکەن بەردەوام زیاد دەکات.

دەوڵەت پەیمانێکی توندوتۆڵ لەگەڵ هێزە کلاسیکییەکاندا بەستووە بۆ ئەوەی ئەم پرۆسە مەزنە لەناوبەرێت یا بەلایەنی کەمەوە کۆسپی بۆ دروست بکات بۆیە هەمو توانایەکی خۆیان بۆ پشتگیری کردن لە دەزگای سەرەك خێڵ و شێخ و موڵکدارە گەورەکان خستۆتە گەڕ و هەنوکە دەوڵەت لەسەر ئاستێکی بەرفراوان پشت بەم تاکتیکە دەبەستێ. و تا ئێستاش کەمالییەکان پشتگیری لە مانەوەی ئەم دەزگا کۆنەپارێزانە دەکەن. چونکە ئەم دەزگا کۆنەپارێزانە لە یەك کاتدا هەم کۆسپ لە بەردەم ڕابوونی بزوتنەوەی نەتەوایەتی میللەتی کورد دروستدەکەن و هەم پشتگیری لە دەوڵەتیش دەکەن. لەبەرئەوە کاتێك دەزگای هەوالگری دەوڵەت شێخێك یا سەرەك خێڵێك بەلای خۆیدا ڕادەکێشێت ئیتر لە چاودێری کردنی هەزاران یا دەیان هەزار کەس ڕزگاریان دەبێت بۆ یەکاتێك کار لەو جۆرە کەسایەتیانە دەکەن کۆنترۆڵی جەماوەرێکی بەرفراوان زامن دەکەن.

دەوڵەت بە مەبەستی کۆنترۆڵکردنی بزوتنەوەی کورد وە لای (ولاء) گروپە ناکوردەکانی هەرێمەکە بەلای خۆیدا ڕادەکێشێت، بۆ نمونە عەرەب. دەوڵەت لە دوای شۆڕشی دەرسیمی ساڵی ١٩٣٧-١٩٣٨، واتە دوای ئەوەی هەمو نێوەندەکانی شۆڕشی لە کوردستان لەناوبرد، دوو ڕێگەی خستە بەردەم "چینە دەستەڵاتدارەکانی کورد": یا لایەنگری دەوڵەت بکەن یا وەك شێخ سەعید و سەید ڕەزا لە سێدارە دەدرێن. لە بەرامبەر ئەم دو ڕێگەیە چینە دەستەڵاتدارەکانی کورد، واتە شێخ و موڵکدارە گەورەو سەرەك خێڵەکان لایەنگری و نۆکەرایەتی دەوڵەتیان هەڵبژارد. ئێستا گەلێك لەو کەسانە هاوکاری توندوتۆڵیان لەگەڵ پۆلیسی نهێنی دەوڵەت دا هەیە بۆیە دەوڵەت پەیمانێکی نهێنی لەگەڵ ئەو کەسانە بەستوە کە بە پێی ئەو پەیمانە یارمەتی مادی و مەعنەوییان دەدا. دەوڵەت بەم ڕێگەیە هەوڵدەدا بزوتنەوەی ڕابوونی نیشتیمانی کورد لەناوبەرێت. هەروەها دەوڵەت هەوڵدەدا لە ڕێگەی بانکی دڵنیایی (بنك الائتمان) و قەرزدان بۆ کرینی تۆو و تراکتۆر و مۆڵەت پێدان بۆ فرۆشتنی کەلوپەلی بەکاربردن (السلع الاستهلاکیه) یا لە ڕێگەی مۆڵەتدان بە کردنەوەی وێستگەی فرۆشتنی سوتەمەنی دەستەڵاتی بەسەر ئەو کەسانەدا زیاد بکات.

پارتە سیاسیەکان لە جیاتی ئەوەی پشت بە میللەت ببەستن و شێوازی دیموکراسی بەکاربهێنن کەچی دەستەڵاتێکی تەواو بە هێندێك کەسایەتی دەستڕۆیشتو دەبەخشن و لە سەروی حزبەوە دایاندەنێن بۆ ئەوەی میللەت بەلای خۆیاندا ڕابکێشن و بەمشێوەیەش مافە دیموکراتیەکانی میللەت کۆتدەکەن و دەیشێوێنن.

ناکۆکیە ناوخۆییەکانی پارتی گەلی سوسیال دیموکرات کە لە سەرەتای حوزەیرانی ساڵی ١٩٨٩ بووە هۆی بەستنی کۆنگرەی نائاسایی، ڕەگوڕیشەی بۆ ئەو جۆرە کێشانە دەگەڕێتەوە چونکە دەیانویست ئەو کەسانەی پەیوەندی توندوتۆڵ و بەهێزیان بە میللەتەوە هەیەو پشتگیری لە داواکارییە شۆڕشگێڕو دیموکراتیەکانی میللەت دەکەن لە حزب دوربخەنەوە – بە تایبەتی پارلەمانتارەکان- و ئەو کەسانە لە جێگەیان دابنێین کە ئایدۆلۆجیای ڕەسمیان ئیستیعاب کردوە بۆیە دەیانویست لە ڕێگەی گەشەپێدانی پەیوەندییەکانیان پاڵپشتی لەو کەسانە بکەن، هەروەها بۆ ئەوەی ئەو کەسانە بسەپێنن دەستەڵاتی تەواویان پێدەبەخشین تا ڕێگە لە چالاکی ڕێکخراوە ناوچەییەکان بگرن، سەرباری ئەوەی ئەو هەقەشیان پێدەدان مافی خەڵکانی زەوتبکەن.

ت یێزی تورك- ئیسلام هەمان ئامانجی هەیە چونکە ئەم تێزەش دەیەوێت بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد لە چوارچێوەی ئوممەی ئیسلامدا بتوێتەوە. بۆ نمونە مەلای مزگەوت بە فێرخوازەکانی خۆی دەڵێت: پێویستە هەمومان موسڵمان و مرۆڤ و برابین چونکە نیشتمانپەروەرێتی دژایەتی ئاینی ئیسلام دەکات. لێرەدا مەلا بە زمانی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی قسە دەکات و ئاین وەك لەمپەرێك لە بەردەم ڕابونی نیشتمانی کورد بەکاردەهێنێت بەڵام بۆ ئەوەی بەم ئامانجەی بگات هەڵوێست لە دژی عەلمانیەت وەردەگرێت. سەرباری ئەوەش، ڕۆژانە ژمارەی هێزەکانی ئاسایش زیاد دەکەن و گرتووخانەی تازە دروستدەکەن و چاودێری پۆلیس لە ڕوی چەندایەتی و چۆنایەتی زیاد دەکەن و دەزگای هەوالگری دەوڵەت ڕێکخستنی تۆکمەی هەیە. سەرەڕای ئەوەش کوردستان بە هۆی دینەمۆی ناوەکی دەگۆڕێت کە بە کورتی خاسیەتە گشتیەکانیان خستۆتە ڕوو. کوردستان وەك جاران نەماوەتەوە.

مەسەلەی کوردو پرۆژەی باشوری رۆژهەلاتی ئەنادۆڵ (GAP)

دەوڵەت پرۆژەی باشوری رۆژهەلاتی ئەنادۆڵ بە مەبەستی توانەوەی دانیشتوانی هەرێمەکەو تێکەڵکردنیان لەگەڵ دانیشتوانی تری وڵات پیادە دەکات، بۆیە لە ڕێگەی بەڵێندەری ئوروپی و کەمکردنەوەی باج و کارئاسانی بۆ هاوردنی مەکینەو ئامێرەکان جەخت لەسەر هەوڵەکانی پرۆسەی گۆرانی ڕۆژهەلات دەکات. دەوڵەت ئاواتەخوازە لە ڕێگەی گەشەکردنی ئابوری‌یەوە ئەم هەرێمە بە ڕۆژئاوای وڵاتەوە بلکێنێت، ئەویش بە پشت بەستن بەو بیرۆکەیەی کە دەڵێت: هەر کاتێك گەشەکردنی بازرگانی و پیشەسازی لەم هەرێمە هاتە دی ئەوا بە شێوەیەکی ئۆرگانی بە ڕۆژئاوای وڵات دەبەسترێتەوە. هەروەها گەشەکردنی ئاستی بازرگانی و پیشەسازی ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێ لە بلاوبونەوەی زمانی تورکی، لەبەر ئەوەی هەرکاتێك دانیشتوانی ئەم هەرێمە پەیوەندی بازرگانی و پیشەسازی لەگەڵ ڕۆژئاوای وڵات ببەستن ئەو دەمە بە ناچاری فێری زمانی تورکی و بەکارهێنانی دەبن. زمانی تورکی زمانێکی پێشکەوتووە بەلام زمانی کوردی زمانێکی سەرەتاییەو هەژاری بونیادی زمانەکە ڕێگەی پێنادات لە بواری ئابوری و بازرگانی و پیشەسازی و کاروباری بانکیدا بەکاری بهێنێ بۆیە هێدی هێدی کورد زمانەکەی خۆی بیردەچێتەوە چونکە زمانی کوردی زمانێکی سەرەتاییەو بە ئاسانی بیردەچێتەوە.

بێگومان ئەم هیواو ئاواتەی دەوڵەت و حکومەتی تورکیا هەرگیز نایەتەدی چونکە گەشەکردنی ئابوری پێداویستیەکانی بلاوبونەوەی دیموکراسی پتەوتر دەکات و پاڵپشتی لە بزوتنەوەی نەتەوایەتیش دەکات لەبەر ئەوەی گەشەکردنی هەڵوەشانەوەی دەزگا کلاسیکییەکان خێراتر دەکات. هەڵوەشانەوەو داتەپینی دەزگا کلاسیکیەکان مانای لە دایکبونی مرۆڤی ئازاد دەگەیەنێت کە خەبات دەکات لە پێناوی ئازادیدا. ئەگەر پەیوەندی توندوتۆڵی نێوان گەشەکردنی سەرمایەداری‌و بوژانەوەی بزوتنەوەی نەتەوایەتی سالانی شەستەکان وەبیر بهێنینەوە دەبینین ئەو گریمانەیەی دەڵێت: زمانی کوردی زمانێکی سەرەتاییەو ناتوانیت پەیوەندییە ئابوری و بازرگانییەکان دەربڕێت بە

تەو اوەتی بە هەڵە دەردەچێت. ئەمە سەرەڕای ئەوەی ئەو گریمانەیە تەعبیر لە دیدێکی ڕەگەزپەرستانە دەکات چونکە ئـەو ڕۆژهەڵاتناسـانەی لێکۆڵێنـەوەیان لەسـەر زمانـە ڕۆژهەڵاتییەکانی وەك زمانی عەرەبی، فارسی و تورکی کردوەو شارەزایشیان لـە زمـانی کـوردی هـەبوە بـە نمونـە دەیسـەلمێنن کـە زمـانی کـوردی زمـانێکی زۆر دەوڵەمـەندە. قەدەغەکردنی ئاخاوتن و نوسین و ئەدەبیاتی زمـانێك و جـەخت کـردن لەسـەر ئـەوەی کە زمانێکی سەرەتاییە جۆرێکە لە دوڕویی ڕەگەزپەرستی.

سەرباری ئەوەش دروستکردنی یانەی کولتوری شۆڕشـگێڕ لـە ڕۆژهـەڵات لـە کۆتـایی شەستەکا ن پرۆسەی توانەوەی لە شوێنی خۆی ڕاگرت. ئەو ڕاگرتنەش بەمشێوەیە ڕاڤـە دەکرێ: کاتێك چەوساوەکان لە قۆناغێکی دیاریکراوی ژیانیان لە ناسنامەی نەتەوایـەتی خۆیـان تێدەگـەن و هـەوڵدەدەن بزانـن بۆچـی بـە زمـانی زگمـاکی خۆیـان قسـەناکەن و دەوڵەت و حکومەت بەرامبەر بـەم کێشـەیە چـۆن ڕەفتـار دەکـات و بـە دوای هۆیـەکانی قەدەغـەکردنی زمانەکـەیاندا دەگـەڕێن دەپرسـن و بۆچـی ئـەو کەسـەی سـەرپێچی لـەو قەدەغەکردنـە دەکـات ڕوبـەڕوی دادگـاییکردن دەبێتـەوە، بۆیـە توانـەوەی کەسـانێکی هێندە وشیار و خـاوەن ئـەزمون لـە بۆتـەی توانـەوە دەبێتـە کـارێکی نابـەجێ و گـەلێك هۆکاری دی هەیە خەڵکی بۆ پرسیارکردن هاندەدا: کەمبونەوەی ڕیژەی نـەخوێندەواری و کاریگـەری دەزگاکـانی ڕاگـەیاندن (ڕادیـۆ، تەلـەفزیۆن، ڕۆژنامـە، کتێـب و سـینەما) و چـاکبونی هۆیـە سـەرەکییەکانی گواسـتنەوە لـە ڕوی چەندایـەتی و چۆنایـەتی و فراوانبونـی ئاسـتی بـە یەکگەیشـتنی خـەڵکی لـە بـازاڕو گـازینۆو ڕێگـەوبان و گۆڕەبانـە گشـتیەکان. بێگومـان میتـۆدی خوێنـدن و بەرنامـەی ڕادیـۆو تەلـەفزیۆن و سـینەما پرۆسـەی توانـەوە خـێراتر دەکـات بـەڵام هـەر خـودی ئـەو دەزگایانـە ئەگـەرچی بـە شێوەیەکی شێواویش بێت هەواڵی شۆڕشی ڕزگاری نیشـتمانی و یەکسـانی و دیموکراسـی بڵاودەکەنـەوە. فیلـم و وێنـەی تایبـەت بـە چالاکییـە جیاوازەکـانی بزوتنـەوەی ڕزگـاری نیشـتمانی لـە ڤێتنـام و وڵاتـانی ئـەمریکای ناوەڕاسـت و باشـور و باشـوری ئـەفریقیاو وڵاتانی ئاسیاو ئەفریقیاو فەلەستین و ئەفغانستان لەسەر شاشەی تەلـەفزیۆن و لەسـەر لاپە ڕەی ڕۆژنامەکان بڵاودەکەنەوەو دەزگاکانی ڕاگەیاندن هەواڵی تورکەکانی قوبـرس و

بولگارستان و تراكیای ڕۆژئاوا بلاَودەكەنەوە، ئەگەرچی ئەو هەوالاَنە باسی كورد ناكـەن بـەلاَم لای ئــەوان مانایــەكی زۆر دەبەخشــێت چونكـە كــورد لــە چوارچێــوەی ئــەو بارودۆخـەی تیایـە دەژیـت ئـەو شـتانەی دەیبینــێ و دەیبیســتێ و دەیخوێنێتــەوە لێــی تێدەگـات و لـە ڕێگـەی مامەڵـەكردن لــە دوو هەڵوێسـتی و زوڵـم و سـتەمی حكومــەت تێدەگات. هەروەها گەشەكردنی وشیاری لەسەر ئەسڵ و شـوێنی كـورد لـە چوارچێوەی پەیوەندییە نێودەوڵەتیەكان بەردەوام بەرەو پێشەوە دەچێت.

لـە هـەمان كـاتدا بزوتنـەوەی نەتەوایـەتی لــە كـاتی ڕوبەڕوبونــەوەی لەگـەڵ درۆو دەلەسەكانی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی گەشەی زیاتر دەكات، وەك "ئێوە تورك كوڕی توركـن، ئێـوە توركـی بێگـەردن" و "ئــەو كەسـانەی بـە خۆیـان دەڵێـن تــورك خــەڵكانێكی بەختـەوەرن" و "بـەهای تاكـە توركێـك هاوتـای بـەهای هـەمو دونیایــە"، ئــەی تــورك، شانازی بكە بە توركایەتی خۆتەوەو كاربكەو باوەڕت بە خۆت هەبێ.

ئەگەر مرۆڤ لە پرۆسەی توانەوەی خـۆی تێنـەگات و لـە جیـاتی ئـەوەی بـە زمـانی نەتەوایەتی قسە بكات بە زمانی نەتەوەی بالاَدەست قسە بكات ئـەوا پرۆسـەی توانـەوە سـیفەتی خواكـرد وەردەگرێـت (القضـاء و القـدر) چونكـە كۆلۆنیـالیزم گــەورەترین سـەركەوتن بـە دەسـت دەهێنـێ ئەگـەر میللـەت تێنـەگات ڕێگـەی بیرچونــەوەی زمــانی نەتەوایەتی گرتۆتە بەر. بەلاَم سەرەڕای هەمو ڕێوشوێنێكی دەوڵەت ئەگـەر مـرۆڤ لـە سیاسـەتی توانـەوە تێبگـات و چـاودێری بكـات و پرسـیار لەسـەر ڕوداوە دیاریكراوەكـان بكـات واتـە ئـەو میللەتـە پرۆسـەی توانـەوەی لـە شـوێنی خـۆی ڕاگرتـوە. لـە كۆتـایی شەسـتەكان زۆرێـك لـە دامەزرێنـەرانی یانـەكانی كولتـوری شۆڕشـگێڕ لـە ڕۆژهـەلاَت لـە جیاتی ئەوەی بە زمانی زگماكی خۆیـان قسـە بكـەن بـە زمـانی توركـی قسـەیان دەكـرد بۆیە بە پێی پێودانگـی دەوڵـەت ئـەو كەسـانە تـورك بـون بـەلاَم ئـەو كەسـانە هـەر زوو تێگەیشتن كە زمانی كوردی گەوهـەری ناسـنامەی نەتەوایـەتی پێكدەهێنـێ و هەسـتیان دەكرد دەربارەی ئەم مەسەلەیە پێویسـتیان بـە دیـالۆگی دیموكراسـی هەیـە، لەبەرئـەوە ژمارەیەك لەو كەسانە فێری نوسین و خوێندنـەوەی زمـانی كـوردی بونـەوە كـە بیریـان چوبوەوە یا بە ناچاری لە بیریان چوبووە. هەروەها بەشێك لەو كەسـانەی سـالاَنی ١٩٧٤-

١٩٧٥ وتاريان دەنوسی و خانـەی پەخشـيان دادەمـەزراند زمـانی كورديـيان نـازانی بـەلأم دركيان بە هۆيەكانی نەزانينی زمانی كوردی و گرنگـی ناسـنامەی نەتەوايـەتی دەكـرد. هەنوكە كوردەكان لـە كـاتی دادگـاييكردن لـە بـەردەم دادگاكـان بـە زمـانی كـوردی قسـە دەكەن هەرچەندە شارەزاييەكی زۆر باشيان لە زمانی توركیدا هەيە. پێشـتر بـە كورتـی ئاماژەمان بە پرۆسـەی توانـەوە كـرد بـەلأم ئـەنجامی ئـەو پرۆسـەيە لەسـەر هەڵوێسـتی دەوڵـەت و حكومـەتی توركيـا چۆن دەبێـت سـەبارەت بـە توانـــەوەی كـورد. پێـم وايـە هـەرگيز پـرۆژەی باشـوری ڕۆژهـەلأتی ئـەنادۆل (GAP) لـە چوارچێـوەی پەيوەنديیـە ناوخۆييەكان تەماشا ناكرێت.

تيۆری "يەكەم گوللە"

فرانس فانون يەكێكە لەو كەسانەی بەشداری لە خەباتی ڕزگاری نيشتمانی جەزائير كردوە. فانون لە (مارتنيك)ی كۆلۆنی فەرەنسی لە دايك بوەو هەر لـەوێش گـەورە بـوە، لە سەرەتای پەنجاكان كۆليجی پزيشكی لـە پـاريس تـەواو كـردوەو هـەر لـەو سالأنەشـدا گرنگـی بـە بزوتنـەوەی ڕزگـاری نيشـتمانی جـەزائير داوەو وەك پزيشـكێكی حكومـەتی فەرەنسـی ڕەوانـەی جـەزائير كـراوەو لـەوێ بـە نـهێنی پـەيوەندی بـە بـەرەی ڕزگـاری نيشتمانی جەزائيرەوە كردوە.

فرانس فانون تێزێكی پڕ بايەخی لەسەر ولأتە كۆلۆنيەكان داناوە: ڕێكخسـتنی ميللـەت و هـاندانی ولأتـە كۆلۆنيـەكان لەسـەر شۆڕشـی چـەكداری زۆر زەحمەتـە لەبەرئـەوەی خـەڵكانی ئەو ولأتانە چاوشكاو و ترسنۆك و هيوا بڕاون. هەروەها كۆلۆنيـاليزم دەيـەوێت ميللـەت لێـی بترسێ و سەرپێچی لە فرمانەكانی نەكات چونكە تيرۆرو زەبروزەنـگ و تـەنگ پێهـەڵچنين و ڕيسـواكردن درزێكـی قـوڵ دەكاتـە ڕەوشـتی كۆمەڵگـە و ميللـەت بـڕوای بـە خـۆی و خـێزان و عەشيرەت و گوندو كەسوكارو بە دوارۆژ نامێنێ و هەسـتدەكات خـۆی و خـێزان و كەسـوكارو نەتەوەكـەی كەسـانێكی سـوك و پلـەنزمن كۆلۆنيـاليزميش وەك هـێزێكی لــە ئاسـابەدەر (خـارق)و بێكۆتـا (سـرمدی) دەردەكـەوێت بۆيـە پێويسـتە مـل بـۆ چارەنووسـی خۆيـان كـەچ بكەن و هەوڵی خۆ ڕزگاركردن نەدەن.

دەسـتەڵاتدارانی کۆلۆنیـالیزم دو شـت لـە میللـەتی کۆلۆنـی داوا دەکـات: یەکـەم، پێویسـتە بزانـین ئێمـە حوکمتـان دەکـەین، ئەگـەر ئێمـە لـەم وڵاتـە نـەبین و فەرمانڕەوایـەتیتان نەکـەین ڕوبـەڕوی کارەسـات دەبنـەوە چونکـە ئێـوە میللـەتێکی بـێ شارسـتانی و پەککەوتـەو هیـچ لـەبار نـەبوو هـەژارن، ئێـوە مانـای دادپـەروەری نـازانن، جیـاوازی لـە نێـوان شـتی ئیـداری و شـتی ئـابوری ناکـەن و ئێـوە نـازانن تـەکنولوجیا بەکاربهێنن. دوەم، پێویستە لێمان بترسن و گوێڕایەڵی فرمانەکانی ئێمـەبن. لـە سـایەی ئـەم کەشـە کۆمەڵایـەتی و ڕەوشـتیەدا مرۆڤـی کۆلۆنیکـراو وەك ئـەوەی دژایـەتی سـتەم بکات ئارەزوە د ەرونیەکانی دادەمرکێنێتەوە بۆیە دەبینین مرۆڤی کۆلۆنیکـراو هەمیشـە خۆی لە ئاست کۆلۆنیالیست دادەنێ. مرۆڤی کۆلۆنیکراو کە لە ئاست تـەنگ پێهـەڵچنین و سـوکایەتی کۆلۆنیـالیزم ملکەچ و سەرشـۆڕ دەکـات بچوکـترین ڕەخنـە یـا هەڕەشـەی هاوڕێ و خێزان و هاوزمانەکانی وەك مە سەلەی شەرەف بە هەستیاری وەردەگرێت.

لـە سـایەی ئـەم ژینگـە کۆمەڵایـەتی و کەشـە دەرونیـەدا مرۆڤـی ژێـر دەسـەڵاتی کۆلۆنیـالیزم دەیـەوێ خواسـت و ئارەزووەکـانی خـۆی دابـین بکـاو ڕوو دەکاتـە بەرەنگاربوونـەوەی سـتەم. لەبەرئـەوە ئـەو مرۆڤـە خـۆی لـە شـوێنی دەسـەڵاتی هـێزی داگیرکـەردا دادەنـێ و ئـەو کەسـەی کـە مـل کـەچی پیشان ئـەدا بەرانبـەر بـە سـتەم و تەنگەتاو کردنی هێزە داگیرکەرەکان، بە شێوەیەکی ناسك هەڵس و کەوت ئەکا بەرانبەر بچوکـترین ڕەخنـەو هەڕەشـە کـە لـە هاوەڵەکانیـەوە ئاراسـتەی دەکرێ یـا لـە خـێزان و هاووڵاتییانەوە، ئەو ڕەخنەو هەڕەشەیە بە شتێکی گەورە دادەنێ و پێی وایە پەیوەندی بە شەرەف و سەربەرزی ئەوەوە هەیە.

دەسـتەڵاتدارانی کۆلۆنیـالیزم ئـەم بـارە دەرونیـە بـە باشـی بـۆ بەرژەوەندییـەکانی خۆیـان دەقۆزنـەوە بـەوەی ناکۆکییـەکانی نێـوان کۆمەڵگـەی کلاسـیکی زلدەکـەن و پیـادەکردنی سیاسـەتی "پەرتکە- زاڵبـە" لەسـەر ئاسـتی وڵات چڕدەکەنـەوە و بـەناوی "تۆڵەسـەندنەوە" شـەڕو دژایـەتی نـوێ دەخولقێنـن و یارمـەتی مانـەوەی دەزگـا کلاسـیکیەکان دەدەن و پیـاوانی ئاسـایش لـە ناوچـە کشـتوکاڵییەکان لـە پێـش چـاوی مێردەکانیان دەستدرێژی دەکەنە سەر ژنە جوتیارەکان یا بەلایەنی کەمەوە هەوڵدەدەن

دەسـتدرێژی بکەنـە سـەر ژنـەکانیان و ڕێگـە بـە کـەس نـادەن دەنگـی نـاڕەزایی بەرزبکاتەوەو بە ناوی پاراستنی شەرەف هەستی دانیشتوان دەجوڵێنن و ڕوداوی بچـوك گەورە دەکەن و دەیکەنە کێشەیەك شایانی تۆڵەسـەندنەوە بێت. دەوڵـەتی کۆلۆنیـالیزم خەڵکانی پسپۆڕ لە بواری ئەشکەنجەدان، ئەوانـەی بـە پـیر ئـەو عەقڵیەتـەوە دەچـن لـە بنکەکانی پۆلیس و ئیدارەی گرتوخانەکان دادەنێت.

ئەمەش ئـەوە دەسـەلمێنێ کۆمەڵگـەی کۆلۆنیکـراو لـە واقیعـدا کۆمەڵگەیەکـە هیچـی پێناکرێت بۆیە هەر کۆمەڵگەیـەك شـۆڕش لـە دژی سـتەمکار نـەکات و مـل بـۆ ئـیرادەی ستەمکار بدات لە ڕاستیدا کۆمەڵگەیەکە لە ناخەوە بەزیوەو هەمان شتیش لەسەر کورد پیادە دەبێ.

فرانس فانون زۆر بە جوانی ڕونیدەکاتەوە ئەو میللەتـەی لـەو باردۆخـە بژیـت زۆر زەحمەتـە دژی هێزەکـانی کۆلۆنیـالیزم بـۆ شۆڕشـی چـەکداری ئامـادە بکـرێ، بـەلام بـە پێویستی دەزانی کاری چڕوپڕ بۆ چارەسەرکردنی ئەو دژوارییانە بکرێ. فرانـس فـانون دەڵێت: دەکرێ ئەو هەلومەرجە نائاساییە تێپەڕێنرێ و خەڵکی بۆ ڕێکخستن بانگهێشت بکرێ چونکە ئەو شۆڕشـگێڕەی یەکـەم گوللـە لـە دژی دەوڵـەتی کۆلۆنیـالیزم دەتـەقێنێ سەرلەنوێ لە دایك دەبێتەوە. فرانس پێی وایە یەکەم گوللە لە پێشدا خودی کەسایەتی کۆلۆنیکراو و چەوساوەی ئەو تێکۆشەرە دەکوژێت کە پێشـتر لـە سـایەی تـرس دا ژیـاوە ئنجا دەبێت بە کەسێك بـڕوا بـە خـۆی و خـێزان و هاوزمـان و نەتەوەکـەی بکـات و بـە چـاوێکی سـوك تەماشـای خـۆی و میللەتەکـەی نـەکات و وەك جـاران زیـادەڕەوی بـە بالادەستی هێزەکانی کۆلۆنیالیزم نەکات و شتەکان لە شـوێنی شـیاوی خۆیـان دابنێـت و هـێزی خـۆی و دوژمـن هەڵسـەنگێنێ و لەسـەر ئـەو بنەمایـەش هەڵوێسـت و ڕەفتـاری شایستە وەربگرێت.

پێویسـتە دەسـتەواژەی "یەکـەم گوللـە" تەنـها وەك چـەك تەماشـا نـەکرێ بـەڵکو پێویسـتە ئـەم دیاردەیـە لـە چوارچێوەیـەکی زۆر فراوانـتر شـیتەڵ بکـرێ چونکـە چاپکراوەیـەك لـە کـات و شـوێنی خۆیـدا ئاراسـتەی کۆلۆنیـالیزم بکـرێ هـەمان ئـەرکی یەکەم گوللە ئەنجام دەدا،.

تیرۆری دەوڵەت لە كوردستاندا

ئەمرۆ نەوەیەكی نوێ لە كوردستان پێدەگات بە چاوی خۆیان هێزی سوپاو پۆلیس و جەندرمەیان دیوە چۆن بە شەق و بەدار مامەڵەیان لەگەڵ باوك و باپیرانیان دەكـرد. هـەروەها ئـەم نەوەیـە بـە چـاوی خـۆی كوشـتن و ئەشـكەنجەی بـراو مامـەكان و كونجە تاریكەكانی زیندانی خوشـك و براكانیـان دیـوە. ئـەم نەوەیـە لـە سـەردەمێكدا دەژی بـە چاوی خۆی قژ ڕاكێشان و تێهەڵدان و ئەتك كردنی دایك و پـورو داپـیرەو براژنـەكانیان دیوە. ئەم نەوەیەی ئەمرۆ لە كوردستاندا گەورە دەبێت ڕۆژانە بە چاوی خۆی دەیبینی یا بە گوێی دەیبیست چۆن براو خوشك و خەڵكی گوندەكەیان بە "خـائین" و "ڕێگـر" و "چەتە" و "نیشتمانفرۆش" وەسف دەكرد. بۆیە كارێكی زۆر نابەجێیـە ئـەو منالانـە پرسیار لەسەر ئەو شتانە نەكەن چونكە ئەستەمە ئەو ڕوداوانەیان لە بـیر بچێتـەوە یـا لە بیریان ببرێتەوە. ئەمەش تەنـها یـەك مانـای هەیـە: بـا خـەبات لـە پێنـاوی شـكاندنی كۆتی كۆیلایەتیدا بكەین، خەبات لە پێناوی ژیانێكی شایستە بە ژیان بكـەین و خـەبات لە پێناوی ناسنامەی نەتەوایەتیان بكەین.

كۆمەڵگەی كۆڵۆنیكراو كۆمەڵگەیەكی بریندارەو ئـەم برینـەش ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ لـە سایەی حوكمی كۆڵۆنیالیزمدا قوڵتر و گەورەتر دەبێت تا جەستەی كۆمەڵگە دەڕزێنیت.

باشترین دەرمان بۆ چارەسەركردنی ئەم برینە بریتیە لـە درێـژەدان بـە خـەبات لـە پێنـاوی ئـازادی و ژیـانێكی سـەربڵند لـەژێر چـەتری یەكسانی لـە مافـەكاندا، تەنانـەت ئەگەر ئەم خەباتە لە ماوەیەكی كورتیش ئامانجەكانی خۆی بە دەست نـەهێنێ لەگـەڵ ئەوەشدا بە پێشكەوتنێكی گەورە دادەنرێـت لـە خـەباتی میللـەتێك دژی كۆیلایـەتی بـۆ ئەوەی مرۆڤ سەرلەنوێ ناسنامەی خۆی وەربگرێتەوە.

ئایـا دامەزرێنـــەرانی یانـــەی كولتـــوری شۆڕشـــگێڕ لـــە ڕۆژهـــەلات ســـاڵی ١٩٦٨ و گومانلێكراوەكـــانی دادگاییـــەكانی ڕۆژهـــەلات لـــە ســـاڵی ١٩٧١، منالـــە ورگ ئاوســـاو و سەرتاشراو و جل شڕ و چاو ڕیپۆقاوی و لوت چڵمنەكانی سالانی پـەنجاكان نـەبون، ئایـا ئەو گەنجانەی ئەمرۆ لە چیاكانی كوردستان شۆڕش دەكەن هەر ئەو منالە ورگ ئاوسـاو

سەر تاشراوو چاو ڕیپۆڤاوییانە کە گوێیان بە ئەفسـانەکانی "تورکـی مـەزن" پـڕ دەکـرا ئایا ئەو گەریلا کوردانەی ئەمڕۆ بە ورەیەکی بەرز لە چیاو گوندو شارەکانی کوردستان شەڕ دەکەن منالآنی سالآنی کۆتایی شەستەکان نین کە جـەورو سـتەمی یەکـەی تایبـەت "کۆماندۆ"یان دەچێشت؟ ئایا ئەو گەریلانە بە منالّی دایك یا خوشك یا پورێکی خۆیان نەدیوە بە ڤژڕاکێشان پەلکێشی بەندیخانە بکرێـت؟ ئایـا ئـەو گەریلانـە بـاوك و باپـیری خۆیان نەدیوە بە زەکەر (کێ ر) لە پێش چاوی کچ و ژنەکانیان بە ناو گوندا ڕاکێشرێن؟

ڕۆژنامـەنوس و ڕوناکبـیرانی تـورك شـەیدای وێنـەگرتنی منـالآنی هـەژاری پێپــەتی ورگ ئاوساو سەرتاشراو و چلّماوی بون. ڕۆژنامەو ڕۆژنامەنوسەکان لە نێـوان خۆیـان دا کێبــەرکێیان دەکــرد بــۆ ئــەوەی لەســەر هــەژاری خــەلّکی کوردســتان لێکۆلّینــەوەی ڕۆژنامەنوسی بکەن، هەروەها بازرگانییان بە نەهامـەتی و هـەژاریی خـەلّکی کوردسـتان دەکردو لەسەر لێکۆلّینـەوەکانیان خـەلآت دەکـران بـەلآم کـاتێك ئـەو منالآنـە دوای ١٠-١٥ سالّ گەورە دەبن و پرسیار لەسـەر ناسـنامە و چەوسـانەوەو کۆیلایـەتی و هەلومـەرجی گوزەرانی ژیانی خۆیان و خێزانەکانیان دەکەن و کاتێك لە پێناوی ئازادی و لـە پێنـاوی ژیـانێکی سـەربلّند شـۆڕش دەکـەن، ڕۆژنامــەکان بەمشـێوەیە لـە سـەریان دەنوســن: "چەتـەکان بـۆ وەحشـییەتی خۆیـان گەڕانـەوە" و "چەتــەکان ژمارەیـان زیـادیکردوە" هەروەها قسە لەســەر "پلانـە نهێنییـەکانی خائنـان" دەکـەن و هەڕەشـە دەکـەن "ئێمـە ناوی ئەو هێزە دوژمنکارانە دەزانین کە پشتگیری لە خائنــان و ڕەشـو ڕووتـە بـەرەلآکان دەکـەن" و "نـاوی ئەوانـەمان داوە بـە هێزەکـانی ئاسـایش و پۆلیسـی نـهێنی دەولّـەت"، بەلآم گەریلاکان هەر منالّەکانی ١٠-١٥ سالّ لەمەوبەرن کـە لەسـەر هـەژاری و نەهامـەتی لە کوردستان وێنەیان دەگیراو لێکۆلّینەوەی ڕۆژنامەنوسیان لەسەر دەکرا.

ڕۆژنامەو ڕوناکبیرانی تورکیا لەسەر هەژاری و نەهامەتی منـالآنی کـورد هەسـت بـە دلّەڕاوکێیـەکی زۆر دەکـەن. بـەلآم بەرامبـەر داواکـاری‌و شۆڕشـەکەیان دوژمنانـە ڕەفتـار دە کەن و خیانەت لە کێشەکەیان دەکەن.

لە کاتی دادگاییکردنەکانی ڕۆژهەلآت لە سالّی ١٩٧١ چی دەوتـرا؟: "ئـەمڕۆ لـە هۆلّـی دادگاکـان جێگـەمان نابێتـەوەو سـبەینێش ژمارەمــان ئــەوەندە زیـاد دەکـات لـە هیــچ

گۆڕەپانێکی وەرزشی جێگەمان نابێتەوەو هەر بە فیعلیش دوای ئەوەی شۆڕش گەیشتە ناوچە گوندنشینەکان و لە چیاو پێدەشتەکان دەنگی دایەوە گیراوەکان لە هۆڵ و گۆڕەپانە وەرزشیەکان جێگەیان نەدەبووە.

جاران کورد کە بە خراپی مامەڵەی لەگەڵ دەکراو دەیانکوشتن، میللەت جەللادەکانی لەبیر خۆی دەبردەوە بەڵام ئەمڕۆ کاتێك ئەو ڕوداوانەیان بیردەکەوێتەوە لە پێناوی ژیان و لە پێناوی ئەوەی نەکوژرێن شۆڕش دەکەن. کوردستان وەك جاران نەماوەتەوە بۆیە کۆمەڵگەیەك بەم خێراییە بگۆڕرێت ئەستەمە بە ئایدۆلۆجیایەکی دوگما حوکمڕانی بکرێت

بنەما مادی و مەعنەوییەکانی زەبروزەنگی گەریلا

لە سەرەوە باسی ئەوەی نوێی کوردو بۆچونەکەیمان کردوە بەڵام پێویستە بزوتنەوەی گەریلا بە پەرچەکردارێکی تۆڵە سەندنەوە دانەنرێت بەڵکو پێم وایە ئەو ڕایە ڕاستە کە دەڵێت گەریلا بزوتنەوەیەکە باڵادەستی کۆڵۆنیالیزم لەناودەبات چونکە لە ڕاستیدا کۆڵۆنیالیزم تەنگ بە میللەت هەڵدەچنی و سوکایەتی پێدەکات بۆیە پێویستە بە سەریدا زاڵبین و شۆڕشی گەریلاش ئەو ئامانجە بەدی دەهێنێت و تێگەیشتن لە حەقیقەتی کۆڵۆنیالیزم و کردەوەکانی دەبێتە هۆی دەرکەوتنی بزوتنەوەی گەریلا. ئەو ستەمەی بە دەستیەوە دەناڵێنین بنەمای مادی و مەعنەوی ئەو جۆرە ڕێکخستنە پێکدەهێنێ لەبەرئەو دژایەتی کردنی باڵادەستی کۆڵۆنیالیزم تەنها پەرچەکردارێك نیە بەڵکو ئامانج تێکشکاندنی کۆلۆنیالیزمە بۆ هەتا هەتایە، بەڵام هەروەك لە سەرەتا ڕونمکردۆتەوە نە کوردستان کۆڵۆنیەو نە نەتەوەی کوردیش نەتەوەیەکی کۆڵۆنیکراوە.

"ماو" دەڵێت: ئەو بیرۆکەیەی جەماوەر قبوڵی بکات و بە شێوەیەکی ئۆرگانی تەعبیر لە بەرژەوەندییەکانی بکات، دەبێت بەهێزێکی مەزن. ئەو بیرۆکەیەی جەماوەر وەریدەگرێت دەبێتە هێزێکی مادی ئەوتۆ بە زەبری چەك لەناوناچێت بۆیە پڕ بایەخە نەتەوەیەك بیربکاتەوەو پرسیار لەسەر ئێستاو ڕابردوی خۆی بکات چونکە ئەو

پرسیارکردنە دەبێتە مایەی ڕابونی وشیاری نەتەوایەتی و سیاسی و کۆمەڵایەتی چونکە وشیاری مێژویی و کۆمەڵایەتی لە دایك نابێت لە کۆمەڵگایەکدا نەبێت کە خۆی بپرسێت "ئێمە کێین؟" ڕاڤەکردنی ستەم و چەوسانەوەو شێوەکانی سوکایەتی و ڕیسواکردن کە ڕووبەڕووی میللەتێك دەبێتەوە پرسیاری "ئێمە کێین؟" لە قۆناغێکی دیاریکراو لە قۆناغەکانی گەشەسەندنی کۆمەڵایەتی و سیاسی گەڵاڵە دەکات و ئەو میللەتەی بیر لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی بکاتەوە ئەو جۆرە پرسیارە لە خۆی دەکات بەوەش هەنگاوێکی گەورەی لە ڕێبازی ڕزگاری نیشتمان دەبڕێت.

کاریگەرە نێگەتیڤەکانی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی

بابەتێکی دی کە پێویستی بە چارەسەرکردن هەیە پەیوەندی بە بابەتی ئایدۆلۆجیاوە هەیە. چونکە ئەو کەسانەی دەبن بە ئامانجی (هدف) ئایدۆلۆجیای ڕەسمی کاردانەوەی نێگەتیڤیان لەلا دروست دەبێت چونکە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی زۆرجاران باس لە ئەفسانەی "مەزنی تورك" دەکات ئەو ئەفسانەیە ئیدعا دەکات بەهای تاکە تورکێك هاوتای بەهای هەمو دونیایە و تورکبون شەرەفێکی گەورەیە بۆ مرۆڤ و کورد هەمیشە کۆیلەو ڕێگرو خائین و دەربەدەرو دواکەوتوو بوە. سەرباری ئەوەش ئێمە کاتێك هەوڵدەدەین ئایدۆلۆجیای ڕەسمی بە زەبری هێزو توندوتیژی و لێدان و ئەشکەنجە بسەپێنین ئەوا کاریگەری نێگەتیڤی ئایدۆلۆجیا دەبێتە هۆکارێکی دی یارمەتی ڕزگاربون و تێپەڕاندنی دۆخی کۆیلایەتی دەدا.

ئەو ڕوداوانە ئاشکرای دەکەن کوردستان وەك جاران نەماوەتەوە، بۆیە پێویستە ئەو دەوڵەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبەش و کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتی دەچەوسێننەوە لەم ڕاستیە تێبگەن. هەروەها پێویستە دەزگا نێودەوڵەتیەکانی وەك ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکان و ئەنجومەنی ئەوروپاو کۆنگرەی ئاسایش و هاوکاری ئەوروپا کە پاراستنی مرۆڤ و پێشخستنی کردوە بە ئامانجی خۆی لەو ڕاستیە تێبگەن. بێگومان ڕێکخراوەکانی نەتەوە یەکگرتوەکان لەم چوارچێوەیەدا ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕن.

لە واقیعدا پێویستە نەتەوە یەکگرتووەکان بارودۆخێك چارەسەر بکات زۆر لە بارودۆخی کۆلۆنی خراپترە نەك بە ئەنقەست پشت گوێی بخات چونکە بەو هەڵوێستەی متمانەپێکردنی خەڵك لە دەست دەداو ئەرکەکانی جێبەجێ ناکات. ڕێکخراوی کۆنگرەی ئیسلامیش ڕووبەڕوی هەمان حاڵەت دەبێتەوە، لەبەرئەوەی لە لایەك بەرامبەر بە سەرکوتکردنی فەلەستینیەکان ڕەخنەی توند لە ئیسرائیل دەگرێ و سزای بە سەرا دەسەپێنێ و لە لایەکی دی هەر خودی کۆنگرەی ئیسلامی بەرامبەر ئەو سەرکوتکردنەی وڵاتە ئیسلامیەکانی وەك عراق و سوریاو ئێران و تورکیا دەرهەق بە میللەتی کورد ئەنجامی دەدەن بێدەنگ دەبێت کە زۆر لە کردەوەکانی ئیسرائیل ترسناکترە، بۆیە کارێکی زۆر نابەجێیە ئەو دوو هەڵوێستییە ئامانجەکانی بهێنێتە دی، لەبەرئەوەی کەس ئەم هەڵوێستە بە هەند وەرناگرێ چ جای خودی ئیسرائیل. ئەگەر ئیسرائیل بڵێت تورکیا نکوڵی لە بونی نەتەوەی کورد دەکات و کورد لە هەمو وڵاتەکانی دی قەتلوعام و کیمیاباران دەکرێ.. هتد، لەم حاڵەتە دەوڵەتە ئیسلامیەکان وەڵامیان چ دەبێ؟ هەمان دوو هەڵوێستی نەتەوە یەکگرتووەکانیش دەگرێتەوە بۆیە ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان ناتوانن ئەرك و چالاکیەکانیان ئەنجام بدەن.

لەبەرئەوەی کۆمەڵگەی کوردەواری، کۆمەڵگەیەکی موسڵمانە بۆیە ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکانی وەك ڕێکخراوی کۆنگرەی ئیسلامی هەوڵێکی زۆر دەدا بۆ ئەوەی مەسەلەی کورد فەرامۆش بکرێ. بەڵام ئێستا بارودۆخەکە سەبارەت بەو ڕێکخراوانەش گۆڕاوە بۆیە زۆر زەحمەتە ئەو ڕێکخراوانە بتوانن تا سەر باڵادەستی کۆلۆنیالیزمی وڵاتە ئیسلامییەکان دەرهەق بە نەتەوەی کورد پشتگوێ بخەن چونکە دوو هەڵوێستییان لە بیرکردنەوەو کارکردن زۆر بە جوانی ئاشکرا بووە، ئەمە سەرەڕای ئەوەی ئەم مەسەلەیە بوە بە جێگەی قسەو باسی هەمو خەڵکی.

وێرانکارییەکانی تورکیا لە باکوری کوردستان زۆر گەورەترە، بۆ نمونە لە وێرانکارییەکانی بریتانیا لە هیند یا هەر کۆلۆنییەکی دی. چونکە سیستمی ئابوری پێشکەوتوی وڵاتێکی وەك بریتانیا لە ڕێگەی سیستمی دارایی و بانکی و پەیوەندی بازرگانی و پیشەسازی دەتوانێ حوکمی کۆلۆنیەکانی بکات. هەروەها سیستمی بورژوای

پێشکەوتو زۆر بە ئاسانی دەتوانێ لە کۆلۆنیەکانی درێژە بە دەسەڵاتی بدات. بەڵام وڵاتانی وەك تورکیاو ئێران و عیراق و سوریا تەنها لە ڕێگەی تیرۆری دەوڵەت و بە هاوکاری سوپاو پۆلیس و جەندرمە دەتوانن کوردستان کۆنترۆڵ بکەن. ئێران و عیراق بە ڕێگەیەکی زۆر سەرەتای کورد کیمیاباران دەکەن و میللەتی کورد قەلاچۆ دەکەن و ژینگەی کوردستان پیسدەکەن و دارستانی دەسوتێنن و خاکەکەی سوتماك و بێ پیت دەکەن و گوندەکانی وێراندەکەن. ئامانجی ئەم سیاسەتەش لەناوبردنی ورەی کوردەکانەو باوەڕ نەمانیانە بەهێزی فیکرو سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی و بە کۆیلەکردنی ئامانجی لەبەرئەوەی دەیانەوێت ترس بەسەر عەقڵ و هەستی کورددا زاڵ بێت و بە جۆرێك بێورەی بکەن، بڕوای بە خۆی و نەتەوەو دواڕۆژی نەمێنێ. ئامانجی ئەم سیاسەتە لەناوبردنی دەزگا کۆمەڵایەتی و کولتورییەکانی کۆمەڵگەی کوردەوارییە، واتە بە هەم و مانایەکی وشە کورد بکەن بە کۆیلە. هەروەها دەیانەوێت بەهاو نەریت و زمانی کوردی لەناوبەرن و بەبێ بەرگریکردن خۆیان بە دەستەوە بدەن چونکە خەڵکی کۆیلەو هیوابڕاو داوای مافە نەتەوایەتی و مەدەنیەکانی ناکات بەڵکو تەنها مل بۆ ئاغاکانی کەچ دەکات.

کۆلۆنیالیستەکان دەیانەوێ هەمیشە ئەم هەستە لە ناخی گەلانی کۆلۆنیکراو بچەسپێت: "نابێ ئەوەتان لە بیر بچێتەوە کە ئێمە حوکمتان دەکەین، بۆیە دەبێ لێمان بترسن".

ئەم پێوەرە حوکمی پەیوەندی نێوان کۆلۆنیالی و گەلانی کۆلۆنیکراو دەکات. ئەگەر لێکۆڵینەوە لەسەر سروشتی ئەو پەیوەندییانە بکەین پێویستە بە شێوەیەکی تایبەت فاکتەرە هەستی و فیکرییەکان لەبەرچاو بگرین و بەهەر نرخێك بوە چارەسەریان بۆ بدۆزینەوە لەبەرئەوەی گرنگی شیکردنەوەی ئەو هۆکارانە لە شیکردنەوەی هۆکارە ئابورییەکان کەمتر نیە چونکە لە سایەی ژینگەی ملکەچ کردن و تەسلیم بون چەوسانەوەی ئابوری دێتە دی.

تورکیا بەرامبەر بە گەورەیی و خۆڕاگریی خەباتی گەریلا پشت بە سیستمی "پاسەوانانی گوندەکان" دەبەستێ و هەوڵدەدا سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبەو لەناوبەرە"

چڕتر بکات. بە هاوکاری "پاسەوانی گوند" شێوازە جۆراجۆرەکانی توندوتیژی کۆمەڵگەی کۆلۆنیالی لە دژی گەریلاو خێزان و کەسوکارو گوندەکانیان پیادە دەکات، چونکە لە لایەك بەو شێوازانە چاودێری خەباتی گەریلای پێدەکەن کە دەوڵەتی کۆلۆنیالیزمی خستۆتە مەترسییەوە، لە لایەکی دی بە هێواشی و بە بەردەوامی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبەو لەناوبەرە" پیادە دەکەن.

نەتەوە یەکگرتوەکان بە مەبەستی بەدی هێنانی ئارەزوی حکومەتە کۆلۆنیالیەکانی تورکیاو ئێران و عراق بەرگری و پارێزگاری لەو بارودۆخە دەکات، ئەمە سەرەڕای ئەوەی کورد هەقی خۆیەتی چێژ لە مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی وەربگرێ. ئەم هەڵوێستە زیان لە ڕاستگۆیی نەتەوە یەکگرتوەکان دەداو ناهێڵێت ئەو دەزگایە ئەرکەکان خۆی بەجێ بهێنێت. هەمان شتیش لەسەر دەزگاکانی دی وەك ڕێکخراوی کۆنگرەی ئیسلامی پیادە دەبێ. بۆیە پێویستە سەرنجی ئەو تایبەتمەندییانە بدرێ کە لە سەرەتای ئەم لێکۆڵینەوەیە ئاماژەمان بۆ کردوە: سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" سیاسەتێکی کلاسیکی کۆلۆنیالییە بەڵام لە کوردستاندا بوە بە سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبەو لەناوبەرە". هەڵبەتە لەناوبردن و پێشێل کردنی ناسنامەی کوردو کوردستانە، واتە لەناوبردن و پێشێل کردنی بەهاو تایبەتمەندیەکانی نەتەوەی کورد. بەڵام سەرەڕای تیرۆری دەوڵەت و هەمو جۆرە ستەم و ئەشکەنجەو چەوسانەوەیەك ئەگەر کورد خەبات لە پێناوی ناسنامەی نەتەوایەتی بکات پێویستە تا دوا کەسیان لەناو ببرێن و پاکتاوی جەستەیی بکرێن.

ڕۆژ لە دوای ڕۆژ دڕندەیی سوپای داگیرکەری ئەو دەوڵەتانە زیاتر دەبێت، چونکە بەبێ سڵ کردنەوە هەمو جۆرە تیرۆرێك پیادە دەکەن. گوندەکان گەمارۆ دەدەن و دەیان پشکنن و بە کۆمەڵ ئەشکەنجەیان دەدەن و چێژ لە کوشتنیان وەردەگرن و گرتوخانە دروست دەکەن و ناوچە ئاوەدانەکان بە گازی ژەهراوی بۆردومان دەکەن و ئاوی خواردنەوە پیس دەکەن و بە خورتی کورد لە گوندەکانی خۆیان ڕادەگوێزن. سوپای کۆلۆنیالیزم بە پێی هەلومەرجەکە لە یەك کاتدا یا گشت ئەو ئیجرائاتانە پیادە دەکات یا بەشێکی پیادە دەکات. هێندێك کەڕەت لەنێو جوتیارە گیراوەکان یا لەنێو ژنە

جوتیارەکان خەڵکانی خۆپەرست و سیخوڕی دەوڵەتیش دەگیرێن بەڵام ئەو کەسانە زۆر بە ئاسانی ئازاد دەکرێن.

ئەو دەوڵەتانە هەمو کاتێك دەتوانــن کەلوپــەل و بەرهــەم و ئــاژەڵ و ئــالیکی ئــاژەڵی جوتیاران زەوتبکەن. سەربازە چەکدارەکان دەتوانن بە ئاسـانی بچنــە گوندەکـان و هــەر ماڵێکیان بویێت لێی بمێننەوەو ز ەویوزاری جوتیارانی کورد داگیر بکەن و ناچاریان بکەن زەوییــەکانیان بــۆ بچێنــن و بەروبومەکەیشــیان بــۆ کۆبکەنــەوەو فرمانیــان پێــدەدەن ئاسایشی گوندەکە بپارێزن و دەتوانن داوا لە کەسوکاری پێشمەرگەکان بکەن کوڕەکانیان تەسلیم بکەنەوە، ئەگەر ڕازیــش نــەبن دەســتەڵاتی گرتنــی کەســوکاری پێشـمەرگەکانیان هەیە، هەروەها هەمو کارێك دەکەن بۆ ئەوەی خەرجی پاسەوانی گوند بخەنــە ئەســتۆی جوتیاران.. هتد، بۆیە بەرامبــەر بــەو ڕێوشـوێنانە تەنـها دوو ڕێگـەمان بـۆ دەمێنێتـەوە ئەویش یا بەرگری لە خۆمان بکـەین، لـەم حاڵەتـەدا سـەربازەکان تەقـەمان لێدەکـەن و ژمارەیەکمان لێدەکوژن یا دەبێ بـەو ڕێوشـوێنانە ڕازی بـین، لـەم حاڵەتەشـدا پێویسـتە دەست پانبکەینەوەو داوای سۆزو بەزەیی بکــەین. بەمشـێوەیە هەسـت کردنـی کـورد بـە شەرمەزاری و ترس کەسایەتییەکەی وێران دەکاو دڵی دەمرێنێ.

لە هەمو حاڵەتێکدا هێزی سوپاو پۆلیس دەگـەن بـە ئامـانجی خۆیـان، لەبەرئەوەیـە دەڵێین کۆمەڵگەی کۆلۆنیکراو، کۆمەڵگەیەکی بریندارە بەڵام بارودۆخی کوردسـتانی لـە کۆلۆنی خراپترە.

پسپۆڕە ناوخۆیی و بیانیەکان بـە مەبەسـتی پشـتگیری کردنـی دەوڵـەت لێکۆڵینــەوە لەسەر ئەو پیادەکردنانە دەکەن کە بە پلەی یەکەم ئاراستەی گەریلا دەکرێ.

نابوتی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی

تورکیا بە شێوەیەکی ئاسایی سیاسەتی تیرۆری دەوڵەت لە کوردستان پیادە دەکات چونکە دەوڵەتی تورکیا تەنها سیاسەتی تیرۆری بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد هەیە. تورکیا بۆ ئەوەی کەس نەوێرێ وشەی (کورد) بەکاربهێنێ و داوای مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی کورد بکات بەردەوام سیاسەتی سەرکوتکردن پیادە دەکات. تورکیا لۆجیکی سیستمی سزادان و تۆقاندن تەنها دژی ئەو کەسانە بەکارناهێنێ کە قسە لەسەر مەسەلەی کورد دەکەن بەڵکو خێزان و گوند و عەشیرەتەکانیشیان دەگرێتەوە لەبەرئەوەی بەمشێوەیە ناچاریان دەکەن گرنگی بە مەسەلەی کورد نەدەن، کەچی سەرەڕای هەژاری و ئەشکەنجەدان و کوشتوبڕو دەربەدەرکردن و سزادان ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ژمارەی ئەو لێکۆڵینەوانەی لەسەر کوردستان و زمان و کولتوری کوردی ئەنجام دەدرێ لەگەڵ ئاستی داواکردنی مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکان زیاترو بەرفراوانتر دەبێ و بەشکلی جۆراوجۆریش دەخرێتە ڕوو، و یانەی کولتوری شۆڕگێڕ لە ڕۆژهەلات پرۆسەی توانەوەی ڕەگەزی لەباربرد. گەشەکردنی لەسەرخۆی سەرمایەداری و دیموکراسی چەمکی نەتەوایەتی کوردو پەرەسەندنی خێرای بزوتنەوەو بنکە جەماوەرییەکەی پێشدەخات، و لەگەڵ چڕی و گشتگیری بەکارهێنانی شێوازی تیرۆری دەوڵەت کورد هەر سورە لەسەر داواکردنی مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی خۆی و بەرهەڵستی تیرۆری دەوڵەت و مەترسیەکانی دەکات. ئەمەش مانای شکستی پیادەکردنی تیرۆری دەوڵەت دەگەیەنێ، واتە شکستی سیاسەتی تیرۆر بۆیە لەم حاڵەتەدا تیرۆری دەوڵەت ئەرکەکانی لە دەست دەدا. دەوڵەتی تورکیا تەنها ئەم سیاسەتەی بەرامبەر بە کورد هەیە.

ئەگەر چاودێری گۆڕانکارییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی ئەم چەند ساڵەی دوایی ڕۆژهەڵاتی نزیك بکەین دەبینین هەر دەوڵەتێك سیاسەتێکی تایبەتی خۆی بەرامبەر بە کورد هەیە، یەکێتی سۆڤێت و وڵاتە یەکگرتوەکان و وڵاتانی فەرەنساو ئەڵمانیاو بریتانیا سیاسەتی تایبەتیان بەرامبەر بە کورد هەیە. هەمان شتیش لەسەر ئێران و

سوریا و وڵاتە عەرەبییەکانی دی جێبەجێ دەبێت چونکە کورد فاکتەرێکی گرنگی ئەوتۆیە پێویستە لەبەرچاوبگیرێ لەبەرئەوەی کاردەکاتە سەر تێکڕای گۆڕانکارییە سیاسی و سەربازییەکانی ڕۆژهەڵاتی نزیك.

ئەو بابەتانەی پێویستە لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکرێ بریتیە لەوەی کام سیاسەت لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی میللەتی کورد دەگونجێت و کام سیاسەتیان ناگونجێت و ئەو سیاسەتە وەڵامی داواکارییەکانی کورد دەداتەوە یا نا بۆیە زۆر گرنگە کورد لە ڕۆژهەڵاتی نزیك ببێتە هۆکارێکی کاریگەر لەسەر پەیوەندییە نێودەوڵەتێکان.

دەوڵەتانی وەك تورکیاو عێراق پێیان وایە لە ڕێگەی تیرۆری دەوڵەتەوە دەتوانن چارەسەری مەسەلەی کورد بکەن. ئەم دوو دەوڵەتە سیستمی کۆلۆنییالیزمی نێودەوڵەتی لە کوردستاندا پیادە دەکەن.

ئەنجامە هەست پێکراوەکانی زەبروزەنگی گەریلا

لەگەڵ دەستپێکردنی خەباتی پێشمەرگایەتی لە ئێروٚ و شەمدینلی لە ڕۆژانی ١٤ و ١٥/ ئاب/ ١٩٨٤ بە سەرکردایەتی پارتی کارگەرانی کوردستان دو شت لە باکوری کوردستان بە شێوەیەکی بنەڕەتی گۆڕانی بەسەرا هات: لە لایەك، خودی گەریلا گۆڕانی بەسەرا هات چونکە هەرەسی بە ترس و ڕەشبینی هێناو بو بە یەکەیەکی شەڕکەری تۆکمە و بڕیاردەرو وشیار، واتە بووە یەکەیەکی تێکۆشەر، هەروەها بە هەڵوێستی نەگۆڕو پتەو و وشیاری گەریلا پارتی کارگەرانی کوردستان لە خەباتدا بووە پارتێکی پێشڕەوی ئەوتۆ کە خودی گەریلاو تێکۆشانی میللەتی کرد بە دەزگایەکی کامڵ بۆیە دەبینین ئەمڕۆ گەریلا هێزێکە دۆست و دوژمن حیسابی بۆ دەکات و جەماوەری کوردستانیش پارتی کارگەرانی کوردستان بەو هێزە دەبینێ کە توانای بەرەنگاربونەوەی هێزەکانی ئاسایش و سوپاو جەندرمەی تورکیای هەیە.

ئەم نمونانە بە ئاشکرا ڕونیدەکەنەوە چۆن هێزەکانی گەریلا هەرەسیان بە ترس و ڕەشبینی هێناوەو چۆن ڕەوینەوەی ترس لە ژیانی ڕۆژانەیاندا دەردەکەوێت. گەلێك جار ڕادیۆ و تەلەفزیۆنەکانی ئەم زانیاریانە بڵاودەکەنەوە: "پیاوانی ئاسایش لێرەو

لـەوێ کۆمـەڵێك تیرۆریسـتیان خسـتۆتە بۆسـەوەو لـە هـەمو لایــەك گــەمارۆیان داون و داوایـان لێکـردون خۆیـان بـدەن بـە دەسـتەوە بـەڵام تیرۆریســتەکان بــە تەقــە وەڵامــی هێزەکانی ئاسایشیان داوەتەوە و لە ئەنجامدا شەڕ لە نێوان هەردوولا هەڵایساوە". پێـم وایە ئەم نمونەیە بەڵگەیەی بەزاندنی ترس و ڕەشبینی و بەڵگـەی سـوربونی گەریلایـە لەسەر درێژەدان بە خەبات وەك هێزێکی پێشڕەو لە تێکۆشاندا.

لە دوای ١٩٨٠/٩/١٢ زایندانیە سیاسییە دەسبەسەرەکان لە دژی ستەم و سەرکوتکردن مانیان لە خواردن گرت و داوای ژیانێکی سەرفرازیان دەکرد بۆ ئەوەی دونیا لـە خراپـی مامەڵـەی زیندانــە تایبەتــەکان ئاگاداربکەنــەوە. ئەفســـەرە بەرپرســـەکانی ئاسایشـــی زیندانەکان بە مانگرەکان دەڵێن: "سوپا نانتان دەداتێ و ئێوە ڕەتیدەکەنــەوە و دەشـڵێن بەردەوام ڕەتیدەکەنەوە، پێمان ناڵێن ئـەم ئازایەتیـەتان لـە کـوێ هێنـاوە؟ ئەفسـەرەکان بەوپەڕی لە خۆبایی بـون و لـوت بـەرزی و تورەییـەوە ئـەو قسانەیان دەکـرد" "سـوپاو دەوڵـەتی تورکیـا نـان و خۆراکتـان پێــدەداو ئێـوەش ڕەتیدەکەنــەوە، وەریگــرن، دەبــێ وەریبگرن، خواردن و نەخواردنی هـەرگیز بەلامانـەوە گرنـگ نیـەو تەنـها لەسـەرپێچی کردنـی فرمانـەکانی سـوپاو دەوڵەت خـۆش نـابین" لـە ڕاسـتیدا ئەفســەرەکان هــەرگیز بیریان لە تەندروستی مانگرتووەکان نەئەکردەوە چونکە بـۆ ئـەوان دابەشـکردنی نـان و خـۆراك جگـە لــە مەســەلەی فرمــان و تــەعلیمات هیچـی دی نــەبو. ئــەو ئەفســەرانە دەیانویسـت ســەرپێچی لــە فرمانــەکانی سـوپاو دەوڵــەت نــەکرێت. پێویســتە لەســەر زیندانییەکان نان و خۆراکی دەوڵەت و سـوپا وەربگـرن، بـە وشـەیەکی دی پێویسـتە بـە زەبــری هــێز فرمــانی دەوڵــەت و ســوپا جێبــەجێ بکــرێ بۆیــە تەنــها وەرگرتنــی خواردنەکەیان لەلا مەبەست بـو بـەڵام خواردنـی یـا نـەخواردنی هـەرگیز گرنـگ نـەبو. کاتێك پاسەوانە مەدەنیەکانی زیندان یا بەڕێوەبەری زیندان یا داواکاری گشـتی "نـان و خـۆراك دابـەش بکـەن" لـەم حاڵەتـەدا وەرنـەگرتنی ئـەنجامێکی خراپـی لێناکەوێتـەوە. بەڵام کـاتێك ئەفسـەر یـا پلـەدار یـا کەسـانی پـەیوەندیدار بـە سـوپا فرمـانی وەرگرتنـی خۆراك دەربکەن ئەوا لەم حاڵەتەدا وەزعەکە بە تەواوەتی جیاواز دەبێ. چۆن کەسـێکی سوپا ناتوانێ فرمانەکانی بسەپێنێ؟ ئەمەیان کارێکە هەرگیز قبوڵ ناکرێ بۆیـە کـاتێك

مانگرەکان مان لە خواردن دەگرن تەنها بە سەرپێچی کردن لە قانونەکانی زیندان و گەلاڵەنامەی ئیدارە تاوانبار ناکرێن بەڵکو بە تاوانی دەستدرێژی کردنە سەر شانوشەوکەتی سوپاش تاوانبار دەکرێن"

تەقەکردن لە دوژمن لە جیاتی چەکدانان باشترین بەڵگەیە لەسەر گۆڕانی چۆنایەتی گەریلا چونکە گەریلا لە شەڕی ڕوبەڕوبونەوەی دوژمن ناترسێت و دەتوانن بە درێژایی چەندین ڕۆژو هەفتە توانایەکی بەرز شەڕی دوژمن بکات.

لە لایەکی دی چالاکیەکانی گەریلا گۆڕانی چۆنایەتی بەسەر دانیشتوانی ناوچەکەدا هێنا. ئەو میللەتەی لە ترسان بڕوای بە خۆی نەمابو، سەرلەنوێ بڕوای بە ژیان پەیداکردەوەو هەستایەوە سەرپێ و کەوتە داواکردنی مافەکانی خۆی. ڕەنگە خەباتی گەریلا لە ماوەیەکی کورت سەرکەوتن بە دەست نەهێنێ، بەڵام کارێکی پڕ بایەخە هەڵوێستی ئایدۆلۆجیای میللەتێك و بونیادی فیکری بگۆڕێت لەبەرئەوە پێویستە ئەو گۆڕانکارییانە بە هەند وەربگرین. لەم حاڵەتەدا میللەت هەمیشە داوای مافی زیاتر دەکات لەوەی کە پێی دەدرێت. لە هێندێك ناوچەدا کورد داوای یەکسانی دیموکراسی دەکات و دیموکراتیەت دەکەنە مەرجێکی پێشوەخت. کورد بارودۆخی خۆی لەگەڵ گەلانی تورکیاو ڕۆژهەڵاتی نزیك و دونیا بەراورد دەکات. کورد لەسەر ئاستی سیاسی، ئابوری، سەربازی و کۆمەڵایەتی و کولتوری بارودۆخی خۆی لەگەڵ بارودۆخی تورك و عەرەب و فارس بەراورد دەکات و لە ڕێگەی ئەو بەراوردکردنەوە لە مەودای بەدبەختی و کلۆڵی هەلومەرجی ژیانی خۆی تێدەگات. ئەو گۆڕانکارییانە بەرهەمی شۆڕشی بە ورەو ئیرادەی گەریلایە. سەرباری ئەوەش پێویستە چالاکییە سیاسی و ئایدۆلۆجیەکانی ناوەوەی تورکیا بە هەند وەربگرین، هەروەها ئەو لێکۆڵینەوانەی لەسەر مەسەلەی کورد دەکرێن بە شێوەیەکی هەستپێکراو بەشداری لە گۆڕینی بارودۆخی کوردستان دەکەن.

ئەگەر بیست یا سی ساڵ لەمەوبەر لە تەبلیس یا دیاربەکر یا هەر ناوچەیەکی دی لەسەر مافە نەتەوایەتییەکانی کورد قسەمان لەگەڵ جوتیارێکی کورد بکردایە بەمشێوەیە وەڵامی دەداینەوە: "بەڕێزان، ئێمە هەمومان موسڵمان و برای ئاینین و

قسەکردن لەسەر کورد گرنگ نیە. ئەمە سەرباری ئەوەی دەوڵـەت هـەرگیز ئـەو مافانـە بۆ کورد بە ڕەوا نابینێ چونکە کورد بێـهێزو دەوڵـەتیش زۆر بـەهێزو بەتوانایـە بۆیـە دەوڵەت لەناومان دەبات ئەگەر خۆمان بـەم کێشانەوە سـەرقاڵ بکـەین. ئەگـەر دەوڵـەت ڕێگەمان بۆ لێبـدات و خوێندنگـە دروسـت بکـات و ئـاوی خواردنـەوەمان بـۆ ڕابکێشـێت ئـەوا هیچی دیمـان لێـی نـاوێت، بـەڵام ئەگـەر درێژەمـان بـە قسـەکانی خۆمـان بدایـە: "لەبەرئەوەی دەوڵەت بە ئاشتی مافی کورد نادات بۆیە پێویستە بە شۆڕش ئـەو مافانـە بەدەسـت بـهێنین چونکـە نوسـین و قسـەکردن یەکێکـە لـەو مافانـەی کـەس نـاتوانێت پێشـێلی بکـات و ئـەو مافانـەش شـایانی ئەوەیـە شۆڕشـی بـۆ بکـرێ". ئـەمجارە پەرچـەکرداری جوتیارەکـە زۆر توندتـر دەبـو: "سـەیدا گوێ ڕادێـرە، خـەبات لـە دژی دەوڵەت پێویستی بە دەوڵەت هەیە بەڵام ئێمە میللەتێکی هـەژارو نـەزانین و تورکیـاش دەوڵەتێکی گەورەو بـەهێزەو سـوپا، فڕۆکـە، زریپـۆش، تـۆپ، تفـەنگ، پۆلیس، زینـدان، خوێندنگـە، ڕۆژنامـەو ڕادیـۆی هەیـە، هـەمو شـتێکی هەیـە، ئـەی ئێمـە چیمـان هەیـە؟ هیچمان نیە.. ئەو خەباتەی تۆ باسی دەکەیت هـەر زوو هـەرەس دەهێنـێ بۆیـە باشـترە بێدەنگ بین". بەڵام ئەگەر بۆ جاری سێیەم باسمـان لـە مەسـەلەی مافـە نەتەوایـەتی و دیموکراتیەکان بکردایە، ئەوا جوتیارەکە بەمشێوەیە وەڵامـی دەدایـەوە: "قسـەکەی تـۆ ڕاسـتە، بـەڵام ئێمـە میللـەتێکی بێدەسـتەڵاتین و کـەس یارمـەتیمان نـادات و دۆسـتمان نیـە". خـەباتی گـەریلا ئـەو بونیـادە عـەقڵیو مەعنەوییـەی هەسـت بـە بچوکـی خـۆی دەکات لەناو بردوە یا دەستیکردوە بە لەناوبردنی.

ئەو گەریلانەی سەریان بۆ هێزەکانی ئاسـایش شـۆڕنەکردو لـە شـەڕگەکان یـا دواتـر شەهید بون دەورێکی زۆر گرنگیان بینی بۆ ئەوەی سەرلەنوێ میللەت بـڕوا بـە خـۆی و نەتەوەو گوندو کەسوکاری بهێنێتەوەو میللەتیش لەلای خۆیەوە گەیشتە ئـەو بڕوایـەی ئەو گەریلا شۆڕشگێڕانەی ئامادەگییەکی مەزنی خۆبەخت کردنیان تیایـە هـێزێکی زۆر گرنگ لە ڕووبەڕووبونەوەی هێزەکانی ئاسایشدا دروستدەکەن بۆیـە میللـەت بـڕوای بـە ڕۆڵەکانی خۆی زیاتر دەبێت کە ڕۆژ بە ڕۆژ گەورە دەبن.

گرنگی دانی خەڵکی بە تەرمی ئەو گەریلانەی بە دەست هێزەکانی ئاسایش شەهید دەبن و پرسەی شۆڕشگێڕان و پرسەنامەو سەرەخۆشی کردن و بەسەرکردنەوەی کەسوکاری شەهیدان و میواندارى کردنیان کە هێندێك جار چەندین هەفتە دەخایەنێت چ مانایەك دەگەیەنێ، ئایا ئەمەش بەڵگەیەکی دی نیە لەسەر گۆڕانی عەقڵیەتی خەڵکی؟

لە ساڵانی یەکەمی دوای دەسپێکردنی شۆڕشی گەریلا میللەت لە ترسی تۆڵەسەندنەوەو ئەشکەنجەدانی پیاوانی ئاسایش زاتی نەئەکرد داوای تەرمی ڕۆڵەکانی خۆی بکات و دەترسا لەوەی پێی بڵێن: "چۆن دەبێتە باوکی پیاوێکی خۆفرۆش و گێرەشێوێن، کەواتە تۆش دەستت لەگەڵ تێکەڵ کردوە". دەترسا هەزارو یەك بیانوی بۆ بدۆزنەوە بۆ ئەوەی ئەشکەنجە و مامەڵەی خراپی لەگەڵدا بکەن بۆیە لە کوڕو کەسوکارە کوژراوەکانی خۆیان نەئەپرسییەوە. تەرمی گەریلا شەهیدەکان لەسەر لوتکەی چیاو لە دۆڵەکان بەجێ دەهێڵران تا هێزەکانی ئاسایش تەرمەکانی کۆدەکردەوەو فڕێی دەدایە دەریاوە.

لە واقیعدا هێزەکانی سوپاو ئاسایش مەبەستیان بوو کەسوکاری گەریلاکان بایەخ بە تەرمی ڕۆڵەکانیان نەدەن بۆ ئەوەی بەمشێوەیە برەو بە بانگەشەکانی خۆیان بدەن: "ئەو کەسانە کۆمەڵێك چەتەو ڕێگرن و پەیوەندییان بە میللەتەوە نیەو تەنانەت لە لایەن کەسوکاری خۆشیان دەرکراون، هەروەها دەڵێن: "میللەت پشتگیری لەو چەتانە ناکات بەڵکو میللەت پشتگیری لە دەوڵەت دەکات و تەنانەت کەسوکاری گەریلا کوژراوەکان داوای تەرمەکانیشیان ناکەنەوە".

لەم ساڵانەی دواییدا وەزعەکە بە تەواوەتی گۆڕاوە چونکە ئێستا میللەت داوا لە هێزەکانی سوپاو ئاسایش دەکات تەرمەکانیان بداتەوە، ئەگەرچی ئەوان گەریلا بە "ڕێگر" و "خائین" وەسف دەکەن بەڵام کەسوکاری گەریلا شەهیدەکان، کوڕەکانیان بە نیشتمانپەروەر وەسف دەکەن. کاتێك تەرمی شەهیدەکانیان وەردەگرنەوە زۆر بەڕێزو شکۆمەندی بە خاکی دەسپێرن.

ئـەمرۆ بـە زۆری تێبینـی ڕوداوی لـەمجۆرە دەکـەین: بـۆ نمونـە، کـاتێك لـە گوندێـك "پاسەوانێکی گوند" دەکوژرێت بە دەگمەن کەسێك دەدۆزینەوە بچێتە ژێـر تابوتەکـەی یا سەرەخۆشی لە کەسوکاری کوژراوەکە بکات، ئەمە لە کاتێکدا خـەڵکی زۆر گرنگـی بـە ڕێوڕەسمی ناشتن و بە خاك سپاردنی گەریلا دەدەن و بەشدارییەکی گەورەی تیا دەکەن و پرسەکەیشـی ماوەیـەکی زۆر دەخایـەنێت. کـاتێك خـەڵکی قسـە لەسـەر گـەریلا کوژراوەکە دەکەن بە شەهید ناوی دەبەن.

فیلمی یۆلْ-ڕێگەـی یەلماز گونەی دیمەنێکی کاریگەری تیایە. لەو فیلمە لـە ئـەنجامی پێکدادانی جەندرمەو قاچاغچیەکان زۆربەی قاچاغچیەکان دەکوژرێن و بە سـەیارەیەك تەرمی کوژراوەکان دەبەنەوە بۆ گوندەکەیان. فەرماندەی هێزی جەندرمە بە مەبەستی ناسینەوەی کوژراوەکان جوتیارەکان لە دەوری سەیارەکە کۆدەکاتەوە بـەڵام جوتیارەکـان حاشا لە ناسینەوەی کوژراوەکان دەکـەن، ئەمـە لـە کـاتێکدا کـوژراو شـاهیدەکان خـەڵکی یەك گوندو کەسوکاری یەکبـ ون. خەڵکی گوندەکە کە دەترسان لەوەی ئەگەر کوژراوەکان بناسـنەوە ئـەوا هێزەکـانی ئاسـایش پەیوەندییـەك لـە نێـوان تـاوانی کوژراوەکـان و دانیشـتوانی گوندەکـە دروسـت بکـەن، لـێرەوە دەردەکـەوێ کۆلۆنیـالیزم تـا چ ڕادەیـەك دەتوانێت مرۆڤ لە ناسنامەو کەسایەتی خۆی داماڵێت.

لەم ساڵانەی دواییەدا دیاردەی گرنگیدان بە تەرمی گەریلاو وەسفکردنی بە شەهید و دروسـتکردنی پەیکـەری شـەهیدان لـە شـارو گوندەکـان بـووە بـە بەشـێکی گرنـگ لــە گەشەسەندنی سیاسی و کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردەواری.

شتێکی ئاشکرایە پشتگیری کردنی میللەت لە گەریلا، دەوڵەت زۆر نارەحـەت دەکـات بۆیـە دەوڵـەت تـاکتیکی خـۆی گۆڕیـوە چونکـە ئـەمرۆ تەنـها چـاودێری هەڵسـوکەوتی ئەندامانی پارتی کارگەرانی کوردستان ناکات بەڵکو چاودێری ئـەو جـەماوەرەش دەکـات کـە پشـتگیری لـە حـزب دەکـات و پەناگـەو خـواردن بـۆ ئەندامـەکانی دابـین دەکـات، لـە بەرامبەر ئەوەشدا دەوڵەت هەوڵدەدا گەریلا لە جـەماوەر دابـبڕێت. دەوڵـەت لـە ڕێگـەی چاندنی سیخورەکانی دەزگای هەواڵگری لە نیو ڕیزەکـانی گـەریلاو ئنجا بـەکارهێنانیان وەك شـاهێدێکی سـەرەکی بـۆ گرتنـی دەیـان و هـەندێ جار هـەزاران کـەس و گرتنیـان

هـەوڵدەدا پلەوپایـەی گـەریلا لـە نێـو جوتیـاران و بازرگانـە بچوکــەکان کــەم بکاتــەوە. سەرباری ئــەوەش هـەر بـۆ چاوشـکاندن ئەشـکەنجەیان دەدەن، هـەروەها هـەوڵدەدەن لـە ڕێگەی شێوازی ئەشکەنجەدانی دیاریکراو نەفسـیەتی مرۆڤـی کـورد بشـکێنن، بـۆ نمونـە "گوو دەرخواردی زیندانیەکان دەدرێ". ئامانجی ئـەم پرۆسـەی ئەشـکەنجەدانە بریتیـە لە ڕوخاندنی نەفسـیەتی کـوردو ژیـاندنی لـە ترسـێکی بـەردەوام و تێکشـکاندنی گیـانی بەرزی بەرگری نەتەوەی کورد.

دەستەڵاتدارانی تورکیا بۆ ئەشکەنجەدانی زیندانییەکان پشت بە "پاسەوانی گونـد" دەبەسـتن و ئیمتیـازاتی تایبـەتییان پێـدەدەن لـە ئەشـکەنجەدانی ئـەندامانی پـارتی کارگەرانی کوردستان و ئەو کەسانەی گومـانی ئـەوەیان لێدەکرێ لایـەنگیری لـەو پارتـە دەکەن لـە جوتیـارو بازرگانـە بچوکـەکان. پاسـەوانی گونـد لـە بەرامبـەر ئـەو کەسـانەی دەیـانکوژن لـە پـاڵ موچەکـەی خۆیـان خـەڵاتی مـادی-یـش دەکرێـن بـەڵام بـڕی پـارەی خەڵاتەکە دەکەوێتە سەر پلەو پایەی ڕێکخر اوەیی کوژراوە کە. دەستەڵاتداران ڕێگـە بـە پاسەوانی گوند دەدەن هەمو کارێك بکەن وەك سوتاندنی خـانوی کەسوکاری گـەریلا یـا کەسـوکاری لایـەنگرانی گـەریلا و کوشـتنی مـەڕومالات و سـوتاندنی ئـالیك و خەڵـەو خـەرمانیان لـەپاڵ ڕفـاندنی کچـانی هـەرزەکار. زۆربـەی پاسـەوانە گوندەکان لــە کۆنــە تاوانبـارە ڕاکردووەکـان یـا حوکمدراوەکـانن. دەوڵـەت دوای ئـەوەی بـۆی دەرکـەوت ئــەو تاوانبارانـە ئامـادەن شـەڕی پـارتی کرێکـارانی کوردسـتان بکـەن، ڕێگـەی پێـدان چـەك هــەڵبگرن و حوکمەکــەی لەســەر لابــردن و دۆســێکەیانی داخســت. ســەرەڕای ئــەو ســەرپێچیانەش کــەچی چـالاکی گــەریلا هــەر بەردەوامــەو هێـدی هێـدی ڕەهــەندی فراوانتر وەردەگرێ.

هەروەك پێشتر ئاماژەمان بۆ کردوە خەباتی گـەریلا گۆڕانێکـی گـەورەی لـە شـێوەی بیرکردنەوەی کورد هێنایە ئاراوە، هەروەها گرنگی زۆر دەدەن بەوەی بارودۆخی خۆیـان لەگەڵ بارودۆخی گەلانی دی بـەراورد بکـەن. بـۆ نمونـە ئـەو کوردانـەی لـە حوزەیرانـی ساڵی ١٩٨٩ لـە تەلــەفزیۆنی تورکیـا تەماشـای ئەڵقـەی بەلەنـە- Belene- یـان دەکـرد، بـارودۆخی خۆیـان لەگـەڵ بـارودۆخی تورکـەکانی بولگارسـتان بـەراورد دەکـرد چونکـە

بەسەرهات و ڕوداوەکانی ئەو زنجیرەیە ڕوداوەکانی پێش ١٢/ ئەیلولی زیندانی دیاربەکری وەبیر کوردەکان دەهێنایەوە. لە یەکێك لە لقەکانی ئەو زنجیرەیەدا پۆلیسی بولگارستان ناسنامەی مامۆستای گوندێکی تورکنشین زەوتدەکەن دواتر بۆی دەگێڕنەوە بەلاّم ڕۆژانە زەوتکردنی ناسنامەی تاکە کەسێك یا گشت دانیشتوانی گوندە کوردنشینەکانی کوردستان دوبا رە دەبێتەوە. لە دیمەنێکی دی ئەو ئەلّقە تەلەفزیۆنیەدا کاتێك زیندانیەکی تورك لە ژوری زیندانیەکەی کۆمەڵێك مشك دەبینێ لە کونی زێرابەکەوە دێتە دەرەوە سەرەتا شێت دەبێ پاشان دەمرێت بەلاّم لە گرتوخانەی دیاربەکر زیندانییەکان ناچار دەکرێن مشك بخۆن. ئێستەش لە یادمانە کە هەندێك لە زیندانییەکان لە دوای ئازادبونیان هەمو دانەکانیان هەڵکێشا. هەر لەو ئەلّقە تەلەفزیۆنیەدا زۆر جاران ئەفسەرو پیاوانی هەوالگری بولگارستان پڕ بە دەمیان هاوار دەکەن "یەکێتی، یەکێتی، یەکێتی"، لە تورکیاش دروشمی "یەکێتی و هاوکاری" گرنگترین دروشمی ١٢ / ئەیلولە، هەروەها ئەم دروشمە لە سەرەتای دامەزراندنی کۆماری تورکیاوە سەرەکیترین دروشمی دەوڵەت و حکومەتی تورکیایە. لەو ئەلقانەدا منالاّنی تورکەکانی بولگارستان لە ترسی دەستەلاّتدارانی بولگارستان بە دزییەوە خەتەنە دەکرێن بەلاّم دەستەلاّتدارانی تورکیا لە دوای /١٢/ ئەیلول زیندانییە ئەرمەنییەکانیان لە زیندانە تایبەتەکاندا بە تۆپزی سوننەت دەکرد.

هەر لەو ئەلّقانەدا سەربازو پۆلیسی بولگارستان چەندین جار پەلاماری گوندە تورکنشینەکان دەدەن بەلاّم لە کوردستان ڕۆژانە دەسەلاّتدارانی تورکیا پەلاماری گوندە کوردنشینەکان دەدەن و سەرو سامانیان زەوت دەکەن و کاتێکیش ئابڵوقەی گوندە کوردنشینەکان دەدەن و دزێوترین ڕەفتاریان دەرهەق دەکەن و هێندێك جار گووی ئاودەستەکانیان دەرخوارد دەدەن. ئەو ئەلقانە باس لە زەوتکردنی موڵك و پارەی تورکەکانی بولگارستان دەکات بەلاّم لە تورکیا سەربازو هێزە تایبەتیەکانی تورك و پاسەوانانی گوند بەردەوام ماڵ و موڵکی جوتیارە کوردەکان بە تالاّن دەبەن. لەو زنجیرە تەلەفزیۆنیانەی تورکیا دەستەلاّتدارانی بولگارستان بە زۆر ناوی تورکی بە ناوی بولگاری دەگۆڕن بەلاّم لە تورکیا قەدەغەکردنی ناوی کوردی و تەتریك کردنی ناوی

گونده کوردییەکان بەشێکی بنچینەیی سیاسەتی دەوڵەتی تورکیا پێکدەهێنێ. هەر لەو ئەڵقانەدا تورکەکانی بولگارستان نوێژ بە نهێنی دەکەن بەڵام ئایا ڕیژێمی ١٢/ ئەیلول هاووڵاتیانی عەلەوی شیعە مەزهەبی ناچار نەئەکرد نوێژ لە مزگەوتەکانی ئەهلی سوننە بکەن؟

ئەو ئەڵقە تەلەفزیۆنیانە شتێکی دی ئاشکرا دەکەن: ئەو تورکانەی ناوی خۆیان بە ناوی بولگاری دەگۆڕن هەمو دەرگاکانیان بۆ ئاواڵە دەکرێت، واتە یەکسانی نێوان تورك‌و بولگار دەبەسترێتەوە بەوەی تورك نکوڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی بکات و ملبدات بۆ پرۆسەی بە بولگاری کردن. ئەمەش خاڵی سەرەکی و گەوهەری چەمکی دیموکراسی یەکسانی دەستەڵاتدارانی تورکیایە. کورد خەریکە لەم ڕاستیە تێدەگات: پیاوانی دەوڵەت و حکومەتی تورکیاو ڕۆژنامەو پارتە سیاسی و سەندیکا کرێکارییەکانی وەك ڕێکخراوی تورکسی و دەزگا دادوەرییەکانی وەك یانەی پارێزەرانی تورکیا.. هتد، بایەخێکی زۆر بە کێشەی تورکەکانی بولگارستان دەدەن بەڵام لە ئاست کێشەکانی کورد خۆیان کەڕ دەکەن.

بەمشێوەیە ڕوندەبێتەوە خەباتی گەریلا تەنها شێوەی بیرکردنەوەی کوردی نەگۆڕی بەڵکو بونیادی عەقڵیەتی کوردی گۆڕی. سەرباری ئەوەش، کورد لەسەر ئاستێکی بەرفراوان ڕوداوە جۆراوجۆرەکان بەراورد دەکات. بێگومان ئەم گەشە فیکرییەی کورد کار لەسەر بیروڕاو هەڵوێستی نوێنەرەکانیان دەکات لە ئەنقەرە.

پارلەمانتارە بە ڕەچەڵەك کوردەکان هەوڵدەدەن لایەنگری داواکارییە دیموکراسی و نەتەوایەتییە کانی جەماوەری کورد بکەن. پارتە سیاسییەکانی وەك پارتی گەلی سوسیال دیموکرات و پارتی ڕێگەی ڕاست و پارتی نیشتمانی دایك کە پشت بە دەزگای سوپاو پۆلیسی نهێنی دەبەستن هەمو توانایەکی خۆیان دەخەنەگەڕ بۆ ئەوەی دەنگی دیموکراسی و مافە نەتەوایەتییەکان کپ بکەن بەڵام شێوازی حزبەکان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانیان زۆر ڕون و ئاشکرایە.

هەڵسوکەوتەکانی کۆلۆنیالیزم و ڕوناکبیرانی تورك

شـەڕی ڕزگـاریخوازی جـەزائیر یەکێکـە لـە خوێناویـترین شـەڕی ڕزگـاری نیشـتمانی کەتێیدا زیاد لە ملیۆنێك مرۆڤ گیانیان لە دەست دا. ڕوناکبیرانی فرەنسی بە ڕاو بیرو بۆچـوون و چالاکییـەکانی خۆیـان بەشـدارییان لـە شـەڕی ڕزگـاری جـەزائیردا کـردو نمونەیەکی مەزنی ئەوتۆیان پێشکەش کرد کە سەرجەم مرۆڤایەتی سەربڵند دەکات.

شەڕی ڕزگاریخوازی جەزائیر لە ساڵی ١٩٥٤ تا ساڵی ١٩٦٠ درێژەی کێشا.

زۆربــەی ڕوناکبــیرانی فرەنسـا بــە درێژایـی ئـەو شـەڕە پشـتگیرییان لـە بــەرەی ڕزگـاریخوازی جــەزائیر دەکــردو بــە کۆمــەڵ گوشــاریان دەخســتە ســەر سیاســەتی کۆلۆنیالیزمی و بیروبۆچون و کردەوەکانی حکومەتی فرەنسا. فرەنسیەکان دوای ئەوەی لە بیروڕاو چالاکیەکانی فرانس فانون تێگەیشتن ئاستی ڕەخنەکانیان بـەرفراوانتر کـرد. ئـەو پێشـەکییەی جـان پـۆڵ سـارتەر بـۆ کتێبەکـەی فرانـس فـانونی نوسـی "ئـازار چەشـتوەکانی سـەرزەمین" بـە تـەواوەتی هەڵوێسـتی فرەنسـیەکانی لەسـەر مەسـەلەی جەزائیر گۆڕی.

هەڵبەتـە ئـەو گۆڕانکارییـە هەڵوێسـت و فیکـری گشـت فرەنسـییەکانی نەگرتـەوە. هەرچـەندە نـەیارانی فرنسـا نوێنەرایـەتی کەمایـەتیان دەکـرد بـەڵام کاریگەرییـەکی بەهێزیان لەسـەر پەلـەکردن بـە جێبـەجێکردنی پرۆسـەی چارەسـەرکردنی مەسـەلەی جـەزائیردا هـەبو. ئۆپۆزیسـیۆنی فرەنسی بـۆ پشـتگیری کردنـی بـەرەی ڕزگـاریخوازی جەزائیر لە زانکۆکان چەند ڕێکخراوێکیان دروستکرد. سـەرەڕای ئـەوەی دامەزرێنـەرانی ئەو ڕێکخراوانە بە کۆمەڵ دووچاری گێچەڵ و نارەحـەتی دەبونـەوەو هێندێکیشـیان لـە زانکۆکان دەرکران بەڵام دروستکردنی ئـەو ڕێکخراوانـە و ئـەندامێتی ژمارەیـەکی زۆری مامۆسـتایان تیایـاندا خـۆی لـە خۆیـدا کـارێکی گرنـگ بـو. لـەنێو ڕاگـری زانکۆکـان خەڵکانێك هەبو بڵێت: "هەست بە شەرمەزاری دەکەم ڕاگری (عمید)ی زانکۆی وڵاتێکم کۆلۆنیەکی بە نـاوی جـەزائیرەوە هەیـە، بۆیـە وەك نارەزاییـەك لەسـەر ئـەم بارودۆخـە جلـی ڕاگـری لەبـەر دادەکـەنم و واز لـە پیشـەکەم دەهێنـم". ڕۆژنامـەکانی فرەنسـا

زۆرجاران به وتارەكانیان هەڵوێستی پۆزەتیڤیان لەسەر بەرەی ڕزگاریخوازی جەزائیر وەردەگرت و ڕەخنەیان لە دەوڵەت و حکومەتی فەرەنسا دەگرت و ناڕەوایەتی بوونی فەرەنسایان لە جەزائیر دووپات دەكردەوە. پارتە سیاسیەكانیش پەرچەكرداری پۆزەتیڤیان هەبو.

سیاسەتی كۆلۆنیالیزمی و ئیمپریالی حكومەتی فرەنساو هەڵسوكەوتەكانی لە جەزائیر بە سازكردنی خۆپیشاندان و بەستنی كۆڕو كۆبونەوەو كۆنگرەو دەركردنی بڵاوكراوە چارەسەر دەكرا. گەلێك فرەنسی پەیوەندییان بە ڕیزەكانی بەرەی ڕزگاریخوازی جەزائیرەوە كرد.

هەروەها هەڵوێستی كنیسەی فرەنساش بەرامبەر بە خەباتی ڕزگاریخوازی جەزائیر هەڵوێستێكی ئابڕومەندانە بوو، چونكە زۆرێك لە ڕەبەن و قەشەكان بە نهێنی و بە ئاشكرا پشتگیرییان لە خەباتی ڕزگاری نیشتمانی جەزائیر دەكرد.

تەنها فرەنسیەكان هەڵوێستی پۆزەتیڤیان بەرامبەر بە خەباتی ڕزگاریخوازی میللەتان وەرنەگرتووە بەڵكو لە ساڵانی شەستەكان ڕوناكبیرانی ئەمریكاش پشتگیریان لە بزوتنەوەی ڕزگاری نیشتمانی ڤێتنام دەكردو ڕەخنەیان لە سیاسەتی حكومەتی ئەمریكا لە ڤێتنام دەگرت و لایەنگیرییان لە خەباتی "ڤیتكۆنگ" دەكرد.

میللەتی ئیسرائیل نمونەیەكی دی ئەم بوارەیە. ئیسرائیل لە ئەنجامی هێرشەكەی بەهاری ١٩٨٢ بۆ سەر لوبنان و ڕێكخراوی ڕزگاریخوازی فەلەستین لە لایەن هێندێك توێژی یەهودی ڕوبەڕوی شەپۆلێكی ناڕەزایی توند بویەوەو لە تەلئەبیب و قودس خۆپیشاندان سازكراو خەڵكێكی زۆر لە دژی سیاسەتی شاڵاوی ئیسرائیل بەشداریان لەو خۆپیشاندانە كرد. شەرەفێكی گەورەیە بۆ مرۆڤایەتی جولەكەیەك ڕەخنە لە سیاسەتی حكومەتی ئیسرائیل بگرێ و پشتگیری لە بیروڕاو ڕەوایەتی خەباتی ڕێكخراوی ڕزگاریخوازی فەلەستین بكات.

ئیسرائیل قازانج دەكات كاتێك دەوڵەتی عیبری دژایەتی ئەو جولەكانە ناكات كە پشتگیری لە كێشەی فەلەستین دەكەن و بە تۆمەتی خیانەت زیندانیان بكات یا ئەشكەنجەیان بدات.

لەســـەر ئـــەو پێكدادانـــە ترســـناكەی نێـــوان هێزەكـــانی ئاسایشـــی ئیســـرائیل و فەلەستینیەكان لە ناوچە داگیركراوەكان هێندێك لە ئیسرائیلیەكان ڕەخنە لە سیاسەتی حكومەتی ئیسرائیل دەگرن بەرامبەر بە فەلەستینیەكان، بەم ڕەفتارەشـیان بـە ئاشـكرا پشتگیری لە فەلەستینیەكان دەكەن بۆیـە بەشـداری لـەو خۆپیشـاندانە دەكـەن كـە دژی حكومەتی ئیسرائیل سازدەكرێ.

شـتێكی ئاشـكرایە ئـەم ڕەفتـارو كـرداره زۆر دوره لــە ڕەفتــارو كــرداری زانكۆكـانی توركیا. زانكۆكانی توركیا لە بەرهەم هێنـان و بڵاوكردنـەوەی ئایدۆلۆجیـای ڕەسمـی لـە پێشەوەی ئەو دەزگایانە دێت كە پشت بـە درۆ و دەلەسـە دەبەسـتێ. زانكۆكـانی توركیـا میتۆدی زانسـتی لەسـەر مەسـەلەی كـورد بـەكارناهێنن بـەڵكو وەك هۆبەیـەكی (شعبه) سەر بە هەواڵگری توركیـا كاردەكـەن- بێگومـان لێكۆڵینـەوە لەسـەر مەسـەلەی كـورد لـە چوارچێوەی كارو ئەركی زانكۆكانی توركیا نییە، ئەگـەر یـەكێك لـە زانكۆكـانیش بڕیـار بدات لێكۆڵینەوەی لەو جۆرە بكات ئەوا یەكسەر پەیوەندی بـە زانكۆكانـەوە دەپچڕێـت، بە پێچەوانەوە زانكۆكانی توركیا بەردەوام لەسەر بـە تـورك كردنـی كـورد و سـەلماندنی نەبوونی زمانی كوردی توێژینەوە سازدەكەن و ئەو جۆرە توێژینەوانەش هاندەدەن.

هـەمان شـت لـە سـەر ڕۆژنامـەو پارتـە سیاسـیەكانی توركیـا جێبـەجێ دەكـرێ ئـەو دەزگایانـە وەك هۆبەیـەكی هـەواڵگری قســە لەســەر مەســەلەی كــورد دەكــەن. كــاتێك خوێندنگەی گوندەكان دەبنە بنكەی ئەشكەنجەدان یـا تێكـڕای دانیشـتوانی گوندێـك بـە ژن و پیـاو و منـداڵ و گــەنج و پــیرەوە بــۆ ئەشــكەنجەدان لــە بینــای خوێندنگەیــەك كۆدەكرێنەوە ڕۆژنامەكانی توركیا هیچ شتێكی لەسەر بڵاوناكەنەوە. بەڵام ئەگەر پارتی كرێكارانی كوردستان پەلاماری یەكێك لەو بنكەی ئە شكەنجەدانە بدات بیسوتێنێ ئــەوا ڕۆژنامەكانی توركیا بە بیانوی سوتاندنی خوێندنگەیەك دونیا ژێرو ژور دەكەن.

لە توركیا بارەگای كۆمەڵەی مافی مرۆڤ لەناو دەزگا ڕەسمیەكان دامەزرا، بـۆ نمونـە كۆمەڵەی مافی مرۆڤ لە كۆلێجی زانستە سیاسییەكان لە زانكۆی ئەنقـەرە یـا كۆمەڵـەی مـافی مـرۆڤ لـە دەزگـای ئیـدارەی گشـتی توركیـاو ڕۆژهـەڵاتی نزیـك. هەڵوێســتی ئــەم كۆمەڵانە و هەڵوێستی زانكۆ و پارتـە سیاسـی و ڕۆژنامـەكانی توركیـا لەسـەر مافـەكانی

مرۆڤی کورد جیاوازییەکی زۆریان نیە. بەلأم سەبارەت بە کۆمەڵەی مافی مرۆڤی سەربەخۆ کە ژمارەیەك ڕوناکبیر دروستیان کردوە هێشتا هەڵوێستی لەسەر مافەکانی مرۆڤی کورد وەرنەگرتوە بەڵکو زۆر بە سانایی خۆی لەم مەسەلەیە دەدزێتەوە. بەهەرحاڵ ناتوانین بڵێین ڕوناکبیرانی تورك پشتگیری لە خەباتی ڕزگاری نیشتمانی کورد دەکەن بەڵکو بە پێچەوانەوە سیاسەتی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی دەوڵەتی تورک یا لەنێو ئەندامانی ئەو کۆمەڵەیەدا لایەنگری بەرچاویان هەیە.

کۆمەڵەی مافی مرۆڤی تورکیا دڵسۆزی و پێزانینیان بۆ بەها پیرۆزەکانی دەوڵەتی تورکیا هەیە. ئەو کۆمەڵانە بە شێوەیەك ڕەفتار دەکەن وەك ئەوەی کێشەی کوردیان نەبێت و هەمو هەڵسوکەوت و کردارەکانیشیان گەواهی ئەو ڕاستیە دەدەن چونکە ئەو بایەخەی بە مەسەلەی کوردی دەدەن ناگاتە دەیەکی ئەو بایەخەی بە مەسەلەی فەلەستین و تورکەکانی بولگارستانی دەدەن بەلأم گرنگیدان بە مەسەلەی فەلەستین و هاوسۆزییان لەگەڵ تورکەکانی بولگارستان ئەنجامێکی دیاریکراوی ئەوتۆی لێناکەوێتەوە شایانی ئەوە بێت باس بکرێ ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە بیروڕاو کردەوەکانیان شەقڵی دووڕوویی پێوەیەو هیچ بەرچەکردارێکی پێویست لەلای خەڵکی دروست ناکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە ڕووبەڕووی تۆمەتبارکردن دەبنەوەو دەبنە ئامانجی بلأوکراوەی دوژمنەکانیان.

ڕوناکبیرانی فەرەنسا دەزانن فرنسا کۆلۆنیەکی هەیە و لەبەرئەوە ڕەخنە لە دەوڵەتەکەیان دەگرن چونکە دەزانن ڕزگارکردنی ئەو کۆلۆنیە مانای ڕزگاربونی خودی فەرەنسا دەگەیەنێت.

بەلأم "ڕوناکبیرانی تورك"ی مرۆڤدۆست و ئازادیخوازو کولتور پەروەر دوای تێپەڕبونی ماوەیەکی دورودرێژ دەبوا بیانزانیایە تورکیا کۆلۆنیەك یا ناوچەیەکی هەیە بارودۆخی زۆر لە بارودۆخی کۆلۆنی خراپترەو ڕۆژانە دەوڵەتی تورکیا لەو کۆلۆنیە تاوان دەرهەق بە میللەتی کورد دەکات بۆ ئەوەی ڕوناکبیرانی تورکیا و نەتەوەی تورك چێژ لە ئازادییەکی زۆرتر وەربگرن و زمان و کولتوری تورکیش زیاتر گەشە بکات.

گرنگی لێکۆڵینەوە زانستیەکان

لێکۆڵینـەوەی زانسـتی بـۆ بـە دەسـت هێنـانی زانیـاری لەسـەر سروشـت و کۆمەڵگـەو مێـژو میتۆدێکـی زۆر بـە گرەنتـی و بـەربلاوە، هـەروەها یەکێکـە لـەو میتـۆدە زۆر گرنگانەی کە عەقڵی مرۆڤ بۆ تێگە یشتن و گۆڕینی دونیا گەشەی پێداوە. بابەتگـەرایی (الموضوعیـة) شـەقڵێکی سـەرەکی لێکۆڵینـەوەی زانسـتیە لەبەرئـەوەی زانسـت بـە تەنـها پشت بە فاکتی کردەیی دەبەستێ. زاناکان بەردەوام تێبینی سروشت و مێژو و کۆمەڵگە دەکەن و چاودێری فاکتە کردەیی و پەیوەندییەکانی نێوانیان دەکەن، هـەروەها تێبینـی سروشـت و مێـژو و کۆمەڵگـە دەکـەن و هـەوڵدەدەن لـە گەوهـەری ئـەو پەیوەندییانــە تێبگەن بە تایبەتی چاودێری کردنی ڕەفتاری خەڵك و پەیبردن بە لایەنـە شـاراوەکانی، ئنجا دەست بە پرۆسەی تێڕامان و بیرکردنەوە دەکەن و هەر لە سەرەتاشەوە گریمانـەی ئەو بیروڕایانەی ڕەنگە پێی بکەن لە پێـش چاوی خۆیـان دادەنێـن چونکـە گریمانـەکان پـەیوەندی نێـوان فـاکت و ڕوداوەکـان ڕاڤـە دەکـات پاشـان پـەیوەندی نێـوان هۆیــەکان و ئەنجامـەکانی دەسـت نیشـان دەکـەن. دوای ئـەوەش لەبـەر ڕۆشـنایی فاکتـەکان چـاو بــە گریمانەکانیان دەخشێننەو ە بۆ ئەوەی لە دروستی و نادروستی گریمانەکان دڵنیابن. بەم پرۆسەیە بەنرخترین و کۆنکرێترین زانیاری بە دەست دەهێنن.

ئێمە خۆمان بەرامبەر بە میتۆدێك لە بیرکردنـەوە دەبینـین بـە سـەرنجدان دەست پێدەکات و لەسەر بنەمای پشت بەستن بە پرۆسـەی تێڕامـان و بیرکردنـەوەش گریمانـە دادەنێـت، ئنجـا هـەوڵدەدا لــە ڕێگــەی چــاودێریکردنی ڕوداوەکانــەوە ئەنجامــەکان هەڵهێنجێنێ. خاسیەتی بنەڕەتی ئەم میتۆدە ئەوەیە پشت بـە ڕووداوەکـان دەبەسـتێت چونکە بەبێ ئەوە وێنای چالاکی زانستی ناکرێ بۆیە پێویستە لێکۆڵەرەوەی زانستی بـە پلـەی یەکـەم ئـەو ڕوداوانـە لەبـەرچاو بگرێت، هـەروەها پێویسـتە پرۆسـەی تێبینـی و ڕاڤەکردنی ڕوداوەکان بەوپەڕی وردبینیەوە ئەنجام بـدرێ. لێکۆڵیـاری زانسـتی هـەرگیز ڕێگە بە خۆی نادات نکۆڵی لە ڕوداوە فیعلیەکان بکات یا پشت گوێیان بخات ئـا ئیدعـای ڕونەدانیان بکات. ئەرکی لێکۆڵیاری زانستی چاودێری کردنی ڕووداوەکانـە نـەك ئـەوەی

خەيالّى لێدەكاتەوە يا حەز بە ڕودانى يەكێك لە ڕوداوەكان بكات بەڵكو پێويستە لێكۆڵينەوە لەسەر ڕاستيە بەرجەستەكان بكات نەك ئەو ڕاستيانەى لە مێشكى خۆى دروستى دەكات. زاناكان هەرگيز پشت بە شيكردنەوەى پڕوپاگەندە نابەستن و ئەو ڕايانەش بە هەند وەرناگرن كە پشت بە بەلگەى ڕاست و پتەو نابەستن و پێشتر لێكۆڵينەوەيان لەسەر نەكردبێ. لێكۆڵيارى زانستى ئەو زانيارييانەى پێى دەدرێ كارى پێناكات ئەگەر لە بێژنگى نەدات و لە ڕاستى بابەتيانەى دلْنيا نەبێ و بە هەستێكى ڕەخنەيى شى نەكاتەوە.

لە توركيا هێندێك بيروڕا لەسەر ئەم خالّە دەبێتە بابەتى دادگاييكردن چونكە دەيانەوێ ئەو بابەتە سەرەكييانەى بەشێك لە ژيانى كۆمەلايەتى و سياسى توركيا پێدەهێنێ وەك بابەتى بێنرخ و سوك تەماشا بكرێت. دەولّەت و ئايدۆلۆجياى ڕەسمى لێكۆڵينەوە لەسەر هێندێك بابەتى ديايكراو قەدەغە دەكەن و پێويستە هەمو كەسێك پابەندبێ پێيانەوە، تەنانەت ئەگەر هێندێك لەو بابەتانە ڕاستى و هەلّقولاوى هەلومەرجێكى بابەتيش بێت، ئەوا لەم حالّەتەدا بە فرمانێك نوسين و لێكۆڵينەوە لەسەر ئەو بابەتيانەى پەيوەنديان بەو ڕاستيانەوە هەيە، قەدەغە دەكرێن.

ئەم كارە تێڕمان و بيركردنەوە لە ڕووداوەكان و لێكۆڵينەوەى پەيوەندى نێوانيان قەدەغە دەكات، بۆيە جگە لە زانيارييەكانى دەولّەت هيچ زانيارييەكى دى دزە ناكات، هەروەها نابێ بە هيچ شێوەيەك ئەو زانياريانە ڕەخنەيان لێ بيگرێ يا گفتوگۆيان لەسەر بكرێ يا گومان لە ڕاستييان بكرێ.

دەولّەت دوپاتيدەكاتەوە كە زانيارى نوێى لەسەر ئەو بابەتانە لەبەردەست نيە بۆيە بە ئاشكرا دەوترێ هەر كەسێك ڕەخنە لە شێوازى خستنەڕوى بابەتەكان بگرێ يا جەخت لەسەر دژەكەى بكات دادگايى دەكرێت و سزاى خۆى وەردەگرێ. بە پێى ئايدۆلۆجياى ڕەسمى توركيا ئاخاوتن لەسەر ئەو بابەتانەى مەبەستيان مەسەلەى كورد و كێشەى كوردستانە نەك هەر بە تاوان دادەنرێت بەلّكو يەكێكە لە تاوانە مەترسيدارەكان. بەلام ئەم گوشارانە دژى ميتۆدى زانستيە. ئەوانەو دەستێوەردانەكانى دى بە ئاشكرا دەريدەخەن لە توركيا كەشێكى لەبار نيە كە لە سايەيدا زانست پێش بكەوێت.

هەركاتێك كۆمەڵگەیەك توانی بیروبۆچون و ڕەخنەگرتن بەبێ كێشە یا ترسی گرتن پیادە بكات، مانای وایە كەشێكی لەبار بۆ گەشەكردنی زانست هەیەو پێچەوانەكەیشی ڕاستە. كاتێك دەوڵەت هەمو تواناییەكی خۆی بەكاربهێنێ بۆ ئەوەی بیروبۆچونێكی دیاریكراو بەسەر جەماوەردا بسەپێنێ و ڕەخنەگرانی ئەو بیروبۆچونە سزا بدات، لەم حاڵەتەدا دەوڵەت ڕاستگۆیی لە دەست دەدا. لە سایەی ئەم هەلومەرجەدا بیروبۆچونە جیاوازەكان ململانێ ناكەن. لە توركیا تیرۆری دەوڵەت لە دژی بیروڕاكان پیادە دەكرێ. ئەمەش لەو یارییە گەرم و بەهێزە دەچێت كە دەروازەو وانەكەی "گۆڵچی" بە پایەی دەروازەكەدا ببەسترێتەوە. لە توركیا ئایدۆلۆجیای ڕەسمی هەمیشە بەمشێوەیە هەڵوێست و ڕەفتار لە بەرامبەر بیروڕا جیاوازەكان وەردەگرێ. ئەمە سەرباری ئەوەی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی بەردەوام لەم چوارچێوەیە شێوازی بیركردنەوەو كاركردن دەسەپێنێ.

كاتێك جەخت لەسەر سوڕانەوەی زەوی دەكەین لەبەر ئەوەیە دەتوانین بە پێوەری زانستی سوڕانەوەی زەوی بسەلمێنین. بەڵام چ بكەین ئەگەر ئایدۆلۆجیای ڕەسمی ڕێگە نەدات جەخت لەسەر سوڕانەوەی زەوی بكەین لەبەرئەوەی: "جەخت كردن لەسەر سوڕانەوەی زەوی خیانەتێكی ترسناكە و بە دەست تێكەڵكردن لەگەڵ دوژمنی دەرەكی دادەنرێت، هەروەها سوربون لەسەر سوڕانەوەی زەوی دژایەتی بەرژەوەندی میللەت دەكات و ئەوانەی دەڵێن زەوی دەسوڕێتەوە بەختیاری میللەت و هیوای خۆشگوزەرانی بەرەو نادیار دەبەن بۆیە ئەو كەس و دەزگایانە سزای قورس دەدرێن و سەری ئەو كەسانەش دەقرتێنرێ كە دەڵێن "زەوی دەسوڕێتەوە".

لە بارودۆخێكی ئاوادا لێكۆڵیارانی بواری كۆمەڵگەو مێژو چۆن بیردەكەنەوەو چ هەڵوێستێك وەردەگرن و چۆن ڕەفتار دەكەن؟ لەم هەلومەرجەدا تەنها دوو ڕێگەمان هەیە: یا مل بۆ ڕێساكانی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی كەچ بكەین و بڕوا بە خۆمان بهێنێن كە زەوی ناسوڕێتەوە یا سوربین لەسەر سوڕانەوەی زەوی و بەرگەی ئەنجامەكەیشی بگرین- كاتێك دەڵێین زەوی دەسوڕێتەوە وەهەم بەرهەم ناهێنین بەڵكو بەرگری لە تێزێك دەكەین هەمیشە دەتوانین لە ڕێگەی ڕوداوەكانەوە ڕاستی ئەو تێزە بسەلمێنین.

لە حاڵەتی یەکەمدا مەحاڵە زانست پێش بکەوێت بۆیە پێویستە زانست بتوانێت ڕەخنە لە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی بگرێت. ئەگەر زانستە کۆمەڵایەتیەکان نەتوانن لە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی ڕەخنە بگرن ئەوا ڕێزی پێویستیان لێناگیرێت.

زانست لە ڕێگەی ڕەخنەگرتن لە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی گەشە دەکات، بەڵام ئەگەر پشت بە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی ببەستین یا لە ژێر کاریگەری بمێنینەوە مەحاڵە زانست پێش بکەو ێت چونکە لە شەڕێك دەچێت پێشوەخت ئەنجامەکەی یەکلایی کرابێتەوە. ئەمجۆرە هەوڵانە بەردەوام ئایدۆلۆجیای ڕەسمی بەرهەم دەهێنێتەوە.

تەسلیم بون و لایەنگری کردن لە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دژایەتی هەمو بیرۆکەیەکی ژیانی مەدەنی دەکات لەبەرئەوەی تەنها لە ڕێگەی ڕە خنەگرتن لە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی مەدەنیەت دێتە دی. بیرۆکەی مەدەنیەت بە مانای ڕەخساندنی دەرفەت دێت تا بەبێ ترس لە دادگاییکردن بە هەمو جۆرێك ڕەخنە لە سیاسەتی دەوڵەت بگیرێ. ئەم پرەنسیپە بناغەی "شارستانی ڕۆژئاوایە". تەنها بەم شێوازەی ژیان مافەکانی مرۆڤ و ئازادییەکانی دەستەبەر دەکرێ و زانستەکانیش لەم کەشوهەوایە گەشە دەکەن. ئەمەش پێویستی بە دامەزراندنی سیستمێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەوتۆیە لە سایەیدا ئایدولوجیای ڕەسمی سیفەتی دەزگای نەبێت.

بەشی دووەم

تێڕامانێك لەسەر "چینە باڵادەستەكانی كورد"

هەر كەسێك پێویستی بە زانست هەبێت، پیادەی دەكات، كوردیش پێویستیەكی زۆری بە زانیاری زانستی هەیە. ئەو دەوڵەتانەی حوكمی كورد دەكەن هەمو توانایەكی خۆیان دەخەنەگەڕ بۆ ئەوەی شتێكی دیاریكراو لەسەر كورد نەدركێنن چونكە یا بەڵگەنامەكانیان لەناوبردووە یا لە شوێنێك هەڵیانگرتوە بە زەحمەت دەستیان پێدەگات، بەڵام ئەو بەڵگەنامانەی ڕێگەی بڵاوكردنەوەیان پێدەدرێ بە شێوەیەك لە شێوەكان ساختەی تیاكراوە. بە شێوەیەكی گشتی ئەو لێكۆڵینەوانەی تورك ئەنجامی داوە بەشێكی زۆری سنوری ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی دەوڵەتی نەبەزاندووە لەبەرئەوە كارێكی ئاساییە كورد خۆی لێكۆڵینەوە لەسەر خۆی بكات.

هەر كۆمەڵگەیەك پێویستە لێكۆڵینەوەی تێرو تەسەل لەسەر ئێستاو ڕابردوی خۆی بكات. ئەو گۆڕانكارییانەی بەسەر دەزگا كۆمەڵایەتی و سیاسی و كولتورییەكانیدا هاتوە بە ڕەچاوكردنی هەلومەرجی مێژویی و ژینگەی دامەزراندن و پەرەسەندنیان پێویستە ببێتە بابەتی لێكۆڵینەوەیەكی قووڵ. هەروەها پێویستە لێكۆڵینەوە لەسەر ئەو دینەمۆ ناوەكی و كاریگەرە دەرەكیانەش بكرێ كە كاردەكاتە سەر پێشكەوتنی كۆمەڵ. لەم لێكۆڵینەوەیە هێندێك بیروبۆچون دادەڕێژین پەیوەندییان بە چینە باڵادەستەكانی كوردەوە هەیە.

دروشم

لە توركیا بیروبۆچوونێكمان بەرگوێ دەكەوێ كە دەنگی داوەتەوە بە تایبەتی لە لای چەپی تورك ئەوەش بریتیە لە: چینە باڵادەستەكانی تورك و كورد حوكمڕانی توركیا دەكەن. بەرنامەی پارتی كرێكاری توركی و پارتی شۆڕشی نەتەوەیی دیموكراتی

له شەستەکان و بەرنامەی پارتە سوسیالیستەکان و بزوتنەوە سیاسیەکان لە سالآنی حەفتاکان توێژە کۆمەلآیەتیە کوردەکانی وەك مولکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێلەکان لەنێو چینە بالآدەستەکان پۆلێن دەکەن. بە بۆچونی من ئەم پۆلێنە هەلەیە. پێم وایە ئەم توێژە کوردیانە بە چینی بالآدەست وەسف ناکرێن لەگەل ئەوەدا کە شوێن و پایەیان هەیە لەناو ئەو چینانەدا چونکە کاتێك بیرو رۆل و سەرجەم چالاکیەکانیان شیتەل دەکەین وەك توێژێکی بە کرێگیراو دەردەکەون. هەمان شتیش لەسەر نوێنەرانی هەردوو کەرتی بازرگانی و پیشەسازی پیادە دەبێ، هەروەها ئەو کەسانە لە ژیانی پیشەییدا سەرکەوتنیان بەدی هێناوە لەبەرئەوەی نکۆلیان لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان کردوە و بوون بە توێژێکی بە کرێگیراو. ئەم توێژانە لە بڕیاردانی سیاسەتی ئابوری و کۆمەلآیەتی دەولەتی تورکیا لە کوردستاندا هیچ دەستەلآتێکی دیاریکراویان نیە بەلکو ئەرکەکانیان تەنها برتییە لە جێبەجێ کردنی ئەو بڕیارانەی تەعبیر لە بەرژەوەندییەکانی دەولەتی تورکیا دەکات و ڕێو شوێنی پێویست بگرنە بەر بۆ ئەوەی پرۆسەی جێبەجێکردنی ئەو بڕیارە ئاسان بکەن. ئەگەر ئەم توێژە لە ئەنجامدانی ئەرکەکانیان دوانەکەون خەلآتی مادی و مەعنەوی دەکرێن، بەمشێوەیە ئاشکرا دەبێ کە بیرو رۆلی ئەم توێژە کوردیانەو سەرجەم چالاکیەکانی بە هیچ شکلێك ناچێتە خانەی پێناسەی چینی بالآدەستەوە، بەلکو دەکرێ پێیان بوترێ "چینی بەکرێگیراو".

چۆن "چینی بالآدەستی کورد" بوە چینێکی بەکرێگیراو، رۆلی ئەم چینە چۆن گەشەی کردوەو ئەنجامەکانی ئەو گەشەکردنە چیە، ئەم بابەتە یەکێکە لە گرنگترین بابەتی مێژوی ئابوری و کۆمەلآیەتی کوردستان کە پێویستە لێکۆلینەوەی لەسەر بکرێ.

دابەشکردن و پارچەپارچە کردنی کوردستان یەکێکە لە ڕەهەندە بنەڕەتیەکانی مێژوی کورد. ئەو دەولەتانەی حوکمڕانی کوردستان دەکەن هەمیشە ئەو توێژانەیان شکاندوە کە بەرەنگاری دەستەلآتیان بونەتەوە بۆیە بەردەوام هەولدەدەن توێژێکی بە کرێگیراوی کورد دروست بکەن. دەتوانین بلێین بە تواناترین توێژو دینەمۆی

كۆمەلگەی كوردەواری بە گشتی ئەو توێژانە بون كە ئالای شۆڕشیان هەلگرتبو. بەلام دامركاندنەوەی شۆڕشە یەك لە دوای یەكەكانی كورد بووە مایەی لاوازكردنی هێزی كۆمەلایەتییان و توێژە بەكرێگیراوەكانیش لەبەر گەلێك هۆ بوون بە گەورەترین هێزو نێوەندی تازەی بەرگرییان دروست كرد كەچی ئەو دەولەتانەی حوكمڕانی كوردستان دەكەن لە ڕێگەی دابەشكردن و لەبەریەكهەلوەشاندنەوەو پاشان لێدانیان نەیانهێشت ئەو نێوەندە بەرگرییانە زۆر بەهێزتربن بەوەش پرۆسەی لاوازكردنی كۆمەلگە در ێژەی كێشاو بناغەیەكی لەباری بۆ دیاردەی نۆكەرایەتی دروستكرد.

لێرەدا پێویستە زاراوەی چین" ڕاڤە بكرێ. زاراوەی "چین" چەمكێكە پەیوەندی بە بەرهەمهێنان و خاوەندارێتی ئامرازەكانی بەرهەم هێنانەوە هەیە.

لەم سەردەمەدا دوو چینی سەرەكی بورجوازی و پرۆلیتاریا هەیەو لە بەرامبەر ئەوەشدا كۆمەلەی وەك بیروكراتەكان و ڕوناكبیران و جوتیاران و.. هتد، بە چینی كۆمەلایەتی دانانرێن بەلكو پێیان دەوترێ "گروپ" یا "توێژی كۆمەلایەتی"، واتە توێژی بەكرێگیراو لە كوردستان چینێكی كۆمەلایەتی پێكناهێنێت چونكە بە پێچەوانەی چن یە كۆمەلایەتیە ڕاستەقینەكان خاوەنی بەهاو ڕەوشتی تایبەت و جێگیر نیە. بەلام ئەوەی نوێ زۆر جاران نەك هەر ڕەتیدەكاتەوە وەك باووباپیرانی ڕۆلی بەكرێگیراو بگێڕن بەلكو شەرم دەكەن نۆكەرایەتی بكەن. لە توركیا قسە لەسەر "چینی تەكنوكرات" دەكەن و لەوەشدا مەبەستیان توێژێكی كۆمەلایەتی دیاریكراوە. بەلام لەبەرئەوەی "چینی بەكرێگیراو توێژو گروپە كۆمەلایەتیە جیاوازەكان دەگرێتەوە بۆ نمونە مولكدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێلْ و بازرگان و ئەندازیارو بیرۆكراتە گەورەو فەرمانبەرو خوێندكارو نوسەرو ڕۆژنامەوان و.. هتد، لەبەرئەوە ناكرێ ئەو توێژو گروپانە لە تاكە توێژێكی كۆمەلایەتی كۆبكرێتەوە بۆیە ناچارم پێیان بلێم "چینی بەكرێگیراو" چونكە هیچ دەروازەیەكی دی شك نابەم. ئەم چینە هەمو ئەو كەسانە دەگرێتە كە ئامادەن دەوری بەكرێگیراو ببینن.

لە لایەكی دی تا ئێستا شێوەی بەرهەمهێنانی پێش سەرمایەداری لە كوردستاندا برەوی هەیە. ئەگەرچی دینەمۆی گەشەكردنی سەرمایەداری لە كوردستان ڕێگەنادات

قسه لەسەر چینی دەرەبەگایەتی (فیودال) بکرێ، بەڵام دەکرێ قسە لەسەر "پاشماوەی دەرەبەگایەتی" بکرێ. هەروەها پێویستە جەخت بکرێت لەسەر ئەوەی: سەرهەڵدانی دیاردەی نۆکەرایەتی نابەسترێتەوە بە هەڵوەشانەوەی پەیوەندی دەرەبەگایەتی یا بە گەشەکردنی پەیوەندی سەرمایەدارییەوە بەڵام گەشەکردن و پەرەسەندنی لە قۆناغی بەرجەستە بونی پەیوەندی سەرمایەداریدا بووە. لە کوردستان قسەکردن لەسەر گەشەکردنی سەرمایەداری تەنها پەیوەندی بە دیاردەی سەرهەڵدانی "چینی بەکرێگیراو" هەیە.

جوگرافیای کوردستان لایەنێکی بنەڕەتی مێژوی کورد پێکدەهێنێ چونکە کوردستان دەکەوێتە ناوچەیەکی گرنگ لەسەر ڕێگەی هاتوچۆی دگیرکەران. تێپەڕبونی یەك لە دوای یەکی داگیرکەران بە خاکی کوردستانداو دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی بووە هۆی ئەوەی دەسەڵاتێکی نێوەندی بەهێزو جێگیر دروست نەبێ. هەروەها سامانی سروشتی کوردستان بە تایبەتی نەوت فاکتەرێکی کاریگەر بو لە دیاریکردنی چەخەری (معالم) مێژوی نوێی کوردستان.

دەوڵەتی عوسمانی لە سەدەی نۆزدەهەمدا دەستیکرد بە گرنگیدان بە سامانی سروشتی کوردستان بەڵام ئەو گرنگیدانەی دەوڵەتی عوسمانی بە تایبەتی لە کاتی دەرکەوتنی بزوتنەوەی تورکیای گەنج (ترکیا الفتاة) بە شێوەیەکی دیاریکراو پەرەیسەند. ئیمپراتۆرێتی عوسمانی لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمدا بە تەواوەتی تێگەیشت کە ناتوانێ لە ناوچەی بەلقان پارێزگاری لە پێگەکانی خۆی بکات، بۆیە بڕیاریدا هێدی هێدی لە ناوچەی بەلقان بکشێتەوە. فیکری شۆڕشی فرەنسی (١٧٨٩) و کاریگەری لەسەر گەلانی ئوروپا کشانەوەی عوسمانیەکانی لە ناوچەی بەلقان خێراتر کرد. بەڵام ئیمپراتۆرێتی عوسمانی سەبارەت بە دەست هەلگرتن لە کوردستان و ئەرمینیاو وڵاتە عەرەبیەکان هەمان نەرمی پیشان نەدا. بەڵکو پلان و بەرنامەی دادەڕشت بۆ ئەوەی ئەو وڵاتانە لە قەوارەی دەوڵەتێکدا کۆبکاتەوە، بۆیە لەو سەردەمەدا ئیمپراتۆرێتی عوسمانی لە قۆناغی جێبەجێکردنی پلان و بەرنامەکانی خۆی بو.

له دوای جەنگی جیهانی یەکەم ململانێی ئیمپریالیزم لەسەر کوردستان توندتر بووە. ئەم ململانیەش بووە هۆی ئەوەی سەرلەنوێ کوردستان دابەش و پارچە پارچە بکرێتەوە. ئیپمریالیزمی بریتانی و کەمالیستە تورکەکان وەك دوو ململانێکاری بە توانا لەسەر دابەشکردنی کوردستان بەدیارکەوتن. ئەمجارەیان سێ لایەن بەشداری شەڕیان دەکرد، ئیمپریالیزمی بریتانی و کەمالییەکان لە لایەك، کوردیش لە لایەکی دی. هەڵبەتە هاوپەیمانی ئیمپریالیزمی بریتانی و کەمالییەکان بەهێزتر بو. پڕوپاگەندەی سیاسی و ئایدۆلۆجی سروشتی پەیوەندی ڕاستەقینەی ئەو هاوپەیمانیەی شاردبووە. لە نێوان هێندێك ڕوداوی دەستکردو هێندێك پاڵنەری ڕاستەقینە کە پەیوەندی نێوان ئەو لایەنانەی کۆنترۆڵ دەکرد جۆرە تێکەڵ کردنێك دەکرا. بەلام داواکارییەکانی کورد لە پێناوی سەربەخۆیی و ئازادی نوقمی خوێن کرا. ململانێی نێوان بریتانیاو کەمالیەکان کە لەسەر گەورەترین پشکی کوردستان بو وەك ململانێ دژ بە ئیمپریالیزم وەسف دەکرا. لە ململانێی ئیمپریالیدا، ئیمپریالیزمی فرەنسی لە پاڵ دەوڵەتە ئیمپریالییەکانی دی و کۆلۆنیالیزمی عەرەب و فارس دەورێکی لاوەکی لە دابەشکردنی کوردستان وازید ەکرد. کوردستان لە ماوەیەکدا دابەش و پارچە پارچە کرا کە دروشمی مافی چارەی خۆنوسینی گەلان بە شێوەیەکی بەرفراوان لە ئاسیاو ڕۆژهەلاتی نزیك و لە باکوری ئەفریقیا خۆی سەپاندبو. بەلام بولشەفیکی ڕوسیای سۆڤێتی نەك هەر لە پرۆسەی دابەشکردنی کوردستان هەڵوێستی تەماشاکاری هەبو بەڵکو لە لایەکی دی پشتگیریان لە کەمالیستە تورکەکان دەکرد.

ململانێ لەسەر کوردستان گرنگترین دیاردەی ڕۆژهەلاتی نزیك بو لە ماوەی سالانی ١٩١٥-١٩٢٢ . لەم ماوەیەدا کەمالییەکان بۆ ئەوەی لە شەڕی دژی ئەرمەن و یۆنانیەکان لە سالانی ١٩١٩-١٩٢٢دا پالپشتی کورد مسۆگەر بکەن نەرمییان بەرامبەر بە کورد دەنواندو بەڵێنیان بە کورد دەدا دوای ئەوەی سەردەکەون بەسەر کافراندا مافە نەتەوایەتییەکانیان دەدرێتێ. بە بۆچونی من ئەو بەڵێنانە ئیجرائاتێکی تاکتیکی بو چونکە دوای ئەوەی شەڕەکەیان بردەوە لە بەڵێنەکانی خۆیان پاشگەز بونەوە.

لێکۆڵینەوە لەسەر ئـەو هۆیانـەی لـە پشت پیـادەکردنی سیاسـەتی "پەرتکـە-زاڵبـە" بەرامبەر بە میللەتی کورد لە چوارچێوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەچێتە دەرەوە. بەڵام لـە دیدی چینە بالادەسـتەکان و لـە چوارچێـوەی دەرکـەوتنی بـیری نەتەوایـەتی و بنـەمای چینایـەتی بزوتنـەوەی نەتەوایـەتی کـورد هـەوڵدەدەم ئـەوە ئاشـکرا بکــەم کـە لایەنــە پەیوەندیدارەکانی پەیوەندییە دیاریکراوەکان بوە مایەی پیادەکردنی ئەم سیاسەتە.

یـەکێك لـە ئامانجـە بنچینەییـەکانی کۆمـاری تورکیـای تــازە دروسـت بـوو، دەسـت بەسـەراگرتن و لکـاندنی کوردسـتانی بـاکور بـوو. ئەمـەش مانـای ئــەوە دەگەیــەنێ کـە کۆمـاری تـازە هێنانـەدی فیکـرو بەرنامــەی ڕێکخـراوی تورکیـای گـەنج و بزوتنــەوەی ئیتحادو تەرەقی لە سەروی کارنامەی خۆیەوە دانابو، بۆیە لە ناوەڕاستی بیستەکانەوە داواکارییــەکانی نەتــەوەی کــورد یــان نوقمــی خوێــن دەکــرد ئەگــەر لــە ڕوداوەکــانی کۆچیرییەوە دەست پێبکەین دەتوانین ئەم مێژووە بە کۆتایی ساڵی ١٩٢٠ دەست نیشان بکەین. دەستەڵاتدارانی تورکیا لە دوای شەڕەوە بە مەبەستی لاوازکـردن و لـەناوبردنی هێزی ئەو شۆڕشگێڕە کوردانەی داوای مافی نەتەوایەتی خۆیان دەکرد دەستیان کرد بە جێبەجێکردنی پرۆسەی لە سێدارەکان و ڕاگواسـتنی نـاوەکی و دەرەکـی و قـەتڵوعام و لـەناوبردن بـەڵام هـەروەك دەزانـرێ ڕاپەڕینـەکانی میللـەتی کـورد و کـاتی بـەرپابونیان هاوزمان نەبون. شۆڕشەکەی شێخ سەعید لە ساڵی ١٩٢٥ بە سەرەتای بـەرگری نەتـەوەی کورد دادەنرێ و دوابەدوای ئەویش لە ساڵانی ١٩٢٧ و ١٩٣٠ تـا ١٩٣٢ و لـە ١٩٣٢ و ١٩٣٥ لـە زۆر شــوێنی کوردســتان ڕاپــەڕین بــەرپابوو، شۆڕشــی دەرســیمیش دوا ئەڵقــەی ئــەو ڕاپەڕینانە بوو. دەسـتەڵاتداری تورکیـا بـۆ خـامۆش کردنـی شۆڕشـی دەرسـیم پرۆسـەی قەڵاچۆکردنێکی هەمەگیریان ئەنجامدا. هەروەها ساڵانی ١٩٢٩ و ١٩٣٠ تا ١٩٣٢ لـە "زیـلان د ەرەسی" هەمان ڕێو شوێنیان گرتە بەر.

هـەر لــە هــەمان کـاتدا لــە ڕۆژهــەڵات و باشــوری کوردســـتان شــۆڕش لــە دژی کۆلۆنیالیزمی بریتانی و عەرەب و فارسی بەرپابوو.

كوردو ڕێوشوێنی سەركوتكەرانەی دەوڵەت

لـە سـاڵانی ١٩٣٧-١٩٣٨ شۆڕشـی دەرسـیمیان بـە دڕندانـەترین شـێوازی شـەڕی قـەلاچۆكردن دامركـاندەوەو هـەمو نێوەندەكـانی بـەرگری و ئـەو نێوەندانـەی ئەگـەری شۆڕشی لێدەكرا لە كوردستانی باكور لە ناویان برد. ئینجا كەوتنە ئەوەی كوردستان بە قەوارەی دەوڵەتی توركیاوە بلكێنـن. بێگومـان بـۆ هێنانـەدی ئـەم ئامانجـە ڕێگـای بـانگ كردنی كورد بۆ خزمەتی سـەربازی و بـاج وەرگرتنیـان هـەڵبژارد. بەمشـێوەیە میللـەتی كورد لـە سەرتاسـەری كوردسـتانی بـاكور هەسـتی بـە بونـی دەوڵـەتی توركیـا دەكـرد. هـەروەها دەسـتیان كـرد بـە جێبـەجێكردنی سیسـتمی فـێركردنی توركـی و هـەمو شـێوازێكیان بـۆ بڵاوكردنـەوەی كولتـوری توركـی بـەكاردەهێنا و ئامـانجی ئـەو ڕێـو شـوێنانەش سـڕینەوەی ناسـنامەی كوردایـەتی و بـە تـورك كردنـی كـورد بـو. دەوڵـەتی توركیا هەر لە سەرەتای جێبەجێكردنی ئەم پرۆسەیەوە چینـە باڵادەسـتەكانی كـوردی واتە شێخ و سەرەك خێڵ و موڵكدارە گەورەكانی لە بەردەم دوڕێیانێك دانا، یا دەبێ بە تـەواوەتی واز لـە دابونـەریت و ناسـنامەی كوردایـەتی خۆیـان بـهێنن و نكۆڵـی لـە كوردبونی خۆیان بكەن و ببنە تورك یا وەك شێخ سەعید و سەید ڕەزاو ئەوانی دی لە سێدارە دەدرێن. چینە باڵادەسـتەكانی كـورد ڕێگـەی سـێیەمان لەبـەردەمدا نـەبو، بۆیـە ئەگەر بیانویستایە بە زیندوێتی بمێننەوە دەبوایە ڕێگەی تورك بون هەڵبژێرن.

دەوڵـەت تەنـها بـە شـێوازێكی نیگەتیڤانـە نكۆڵـی لـە بونـی كـورد و لـەناوبردنی ناسنامەی كوردایەتی نەئەكرد بەڵكو دەبوایە ئەو كەسانە هاوكاری دەزگاكانی هەواڵگری توركیاش بكەن و ببنە نۆكەری دەوڵـەت. تەنـها توركبـون و هەڵگەڕانـەوە لـە ناسـنامەی نەتەوایەتی بۆ كورد بەس نەبو بەڵكو پێویست بو سیخوڕیی بەسـەر ئـەو كەسانەشـەوە بكەن كە داوای مافە نەتەوایەتییەكانی كـورد دەكـەن و بـە توركبـون ڕەتدەكەنـەوە. لـە هێندێك حاڵەتدا پێویست بـوو بـە شـێوازی جۆراوجـۆر دژی "چەتـەكان" بەشـداری لـە شەڕەكانیشدا بكەن.

لەم خاڵەدا پێویستە جەخت لەسەر ڕوبەڕوبونەوەی نێوان چینە باڵادەستەکانی کوردو داواکارییەکانی دەوڵەت بکرێتەوە چونکە ئەم ڕوبەڕوبونەوەیە لە ماوەیەکدا ڕویدا کە سەرجەم نێوەندەکانی بەرگری کورد لەناوبرابوو، هەروەها نەتەوەی کوردیش بە تەواوەتی کەوتبوە ژێر بەزەیی دەوڵەتی تورکیاوە. هەڵبەتە هەڕەشەکان هەر بەدەم دەکران بۆیە ئەستەمە بەڵگەنامەیەك لەم بارەیەوە پەیدا بکرێ. یەکێك لە کارەکانی هێزەکانی ئاسایش هەڕەشەکردن بو چونکە لە لایەك بە زەبری هێز ئەنجامی دداو لایەکی دی بە هەڵڕشتنی خەڵاتی مادی و مەعنەوی بە تایبەتی لە ڕێگەی کڕینی ویژدانی کەسەکانەوە ئەنجامی دەدا ئەم شێوازە تا ئەمڕۆش پیادە دەکرێت.

لە ساڵانی چلەکاندا زۆربەی موڵکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵەکان بوون بە نۆکەری دەوڵەت و دوژمنایەتی بزوتنەوەی ڕزگاری نیشتمانی کوردیان دەکرد.

کارێکی بە سودە جیاوازی لە نێوان توێژی شێخەکان و توێژی سەرەك خێڵ و موڵکدارە گەورەکان بکرێ. توێژی یەکەم ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە کوردستان بە لایانەوە گرنگ بوو بە ئاشکرا بیروڕای خۆیان لەسەر کوردستان دەردەبڕی و هەوڵیان دەدا شتێك بۆ کوردستان بکەن، بۆیە هەموویان بەرەو پەتی سێدارە پەلکێش کران بەڵام توێژی دوەم ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە بە تەواوی نکۆڵیان لە کێشەی کورد کردووەو بون بە تورك. بەشداری لە ئیدعاکانی تورکیا دەکەن و ئەو کەسانە بۆ دواجار بوون بە نۆکەری دەوڵەت. ئەم پرۆسەی گۆڕانە لە ساڵانی بیستەکانەوە دەستی پێکردوە (یا لەوانەیە لە دوا ساڵەکانی تەمەنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیەوە دەستی پێکردبێ). ئەو کەسانە لە لایەن دەوڵەتەوە بەرامبەر بە گوێڕایەڵییان و هەڵوێستی دوژمنکارانەیان لە کورد، واتە بەرامبەر بە نۆکەرایەتی کردنیان بۆ دەوڵەت خەڵات دەکران. بۆ نمونە، مستەفا کەمال کە سەرۆکی دەوڵەت و پارتی کۆماری خەلق فرقەسی بوو (ناوی پارتی گەلی کۆماری بوو لە ساڵانی ١٩٢٣-١٩٣٥) پلەی پارلەمانتاری بەو کەسانە دەبەخشی.

لەبەرئەوە ناتوانین شێخ سەعید بۆ نمونە لەگەڵ شێخ ئیبراهیم ئارڤاسی بەراورد بکەین. شێخ سەعید هەمو ژیانی لە پێناوی کێشەی کورد بەخت کرد و تەنانەت لە بەردەم پەتی سێدارەشدا بیری لە کوردستانێکی سەربەخۆ دەکردەوە بۆیە دوای لە

سـێدارەدانی خێزانەکـەیان دورخسـتەوە و دەسـتیان بەسـەر مـاڵ و سـامانەکەیدا گـرت. بـەڵام شـێخ ئارڤاسـی نکۆڵی لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خـۆی کردبـوو، و بـرەوی بـە نـاوەڕۆکی ئایدۆلۆجیـای ڕەسمـی دەدا بۆیـە سـەرەتا لـە لایـەن مسـتەفا کـەمال و دوای ئـەویش لـە لایـەن عیسـمەت ئینینـو-ەوە پاداشـتی نۆکەرایەتیەکـەی وەردەگـرت. شـێخ ئارڤاسـی لـە سـاڵانی ١٩٢٠، ١٩٢٣، ١٩٢٧، ١٩٣١، ١٩٣٥، ١٩٣٩، ١٩٤٣، ١٩٤٦ کرایـە پارلـەمانتار. لـە سە روی ئەوانەشەوە ئەو کەسانە خەڵاتی دارایی جۆراوجۆر دەکران، دەوڵـەت نـەك هـەر بـواری بـەو جـۆرە شـێخانە نـەدەدا دەسـت بەسـەر خانوبـەرەی ئەرمـەن و کـوردە دورخراوەکاندا بگرن بەڵکو هانیشدەدان ئەو کارانە بکەن.

پێشتر ئاماژەمان بەوە کردوە کەسانی چینە باڵادەستەکانی کورد، ئەوانـەی لـە کـاتی حکومەتی تاك حزبی لـە تورکیـا نکۆڵییـان لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خۆیـان دەکـردو دەبون بە تورك و پاڵپشـتی پڕوپاگـەندەکانی دەوڵـەت و دژایـەتی نەتەوایـەتی کوردیـان دەکرد وەبون بە پارلەمانتار و بەو پلەوپایەیەش دەستەڵاتیان لە ناوچە ئەسڵییەکانی خۆیان زیاتر د ەبو چونکە تا دەستەڵاتی ئەو کەسانە زیاد بکـات هێنانـەدی ئامانجـەکانی ئایدولوجیای ڕەسمی و پڕوپاگەندەکانی تەتریك کردن دەرفەتی باشتری بۆ دەڕەخسێت. تا پشتگیری مادی و مەعنەوی ئەو چالاکییانە لە لایەن دەزگاکانی هەوالگرییـەوە زیـاتر بێت پرۆسەی نکۆڵی کردن لە بونی میللەتی کورد و تایبەتمەندییـە نەتەوایەتییـەکانی چڕتر دەبێتەوە.

جێبـەجێکردن و سەرخستنی ئـەو پرۆسـەیە گرنگـی زۆری بـۆ دەوڵـەت هەیـە. بـۆ نمونە کاتێك دەوڵەت شێخێك بەلای خۆیدا ڕادەکێشێ دەیکات بە ئەندامی ڕێکخراوێکی نـهێنی ئیـتر پێویسـتی بـەوە نامێنـێ بایـەخ بـە دەیـان هـەزار کـەس بـدات لەبەرئـەوەی فرمانـەکانی شـێخ لـە ناوچەکـەی خۆیـدا حوکمـی یاسـای هەیـە. لەسـەر هـەمان شـێوازی دەوڵەت پێویستی بەوەش نامێنێ وانەی پرەنسیپەکانی ئایدولۆجیای ڕەسمی بە خـەڵکی بڵێتـەوە چونکـە بـە پێـی پەیوەندییـە کلاسـیکییەکان شـێخ دەبێتـە چـاودێر بـە سـەر ڕەفتاری ڕەعیەتەوە هەروەها خودی شـێخ لـە ڕێگـەی وتـاری ئاینیـەوە پرەنسـیپەکانی ئایدولوجیای ڕەسمی بە خەڵکی دەڵێتـەوە. هـەر خـودی شـێخ گرەنتـی بـە دەوڵـەت دەدا

هەڵوێست و ڕەفتاری دەستوپێوەندەکانی لەگەڵ پرەنسیپەکانی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی یەکانگیر بکات. هەمان شت لەسەر دەزگای سەرەك خێڵ و موڵکدارە گەورەکان پیادە دەبێت. ئەو دیاردانە بە درێژایی حوکمی کەمال ئەتاتورك لە چلەکانەوە زۆر بە وشیاری و وریای و ڕێکوپێکی جێبەجێ دەکرا.

بۆچی دەزگا کلاسیکیەکانی وەك دەزگای موڵکدارە گەورەو سەرەك خێڵ و شێخەکان تا ئێستا ماونەتەوە؟ چۆن تا ئەمڕۆ ئەو دەزگا فیودالی و کۆنەپەرست و دواکەوتووانە بەرگەی هۆکارەکانی هەڵوەشانەوەیان گرتوە؟ پێم وایە مەسەلەی کورد هۆی سەرەکی مانەوەی ئەو دەزگایانەیە. کەمالییەکان یا ڕەنگە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەیانەوێ ئەو دەزگایانە بمێننەوەو هەموو هەوڵ و کۆششەکانیان لە پێناوی مانەوەی کاریگەری ئەو دەزگایانە دەخەنە گەڕو لە ڕێگەی تواناکانیانەوە کە بە پێی کات و شوێن دەگۆڕێ دەوڵەت بەردەوامبونی ئەو دەزگایانە دابین دەکات. هەڵوەشانەوەی ئەو دەزگایانەو گەشەسەندنی پرۆسەی دیموکراسی وا لە مرۆڤی کورد دەکات زووتر لە ناسنامەی نەتەوایەتی تێبگات و داوای مافە نەتەوایەتییەکانی بکات و بارودۆخی خۆی لەگەڵ بارودۆخی گەلانی دی بەراورد بکات و دواکەوتویی هەلومەرجی سیاسی و کۆمەڵایەتی خۆی ئاشکرا بکات. بۆ ئەوەی ئەم ئاراستەیە هان نەدرێ ئایدۆلۆجیای ڕەسمی هەوڵدەدا کاری گەری بەردەوامبونی ئەو دەزگا کۆنەپەرستانەیە بپارێزێت. دەزگای پاسەوانی گوند لە ناوچەی هەکاری بەهێزترین دەزگایە لەبەرئەوەی هێشتا نەزمی خێڵەکی لەم ناوچەیە زۆر بەهێزەو سەرەك خێڵێك زۆر بە ئاسانی دەتوانێ ئەندامانی خێڵەکەی بۆ چەك هەڵگرتن و پاسەوانی گو ند ڕازی بکات بۆیە دەوڵەت سەرەك خێڵێکی بەسە بەلای خۆیدا ڕابکێشێ و بیکات بە نۆکەری خۆی.

ئەگەر ئەو دیوی ئەم دیاردەیە وێنا بکەین: نەزمی خێڵەکی لەبەر یەك هەڵبوەشێتەوەو پرۆسەی دیموکراسی گەشەیەکی خێرا بکات و پەیوەندییە کلاسیکییەکانی نێوان شێخ و دەست و پێوەندەکانی لاوازبێ. پەیوەندی نێوان موڵکدارە گەورەکان و کۆیلەکانی بچڕی و هێدی هێدی کاریگەری ئەم دەزگایانەش نەمێنێ، لەم حاڵەتە خەڵکی بە پێی بەرژەوەندییەکانی خۆیان بیردەکەنەوە نەك بە پێی

بەرژەوەندییەکانی سەرەك خێڵ و موڵکدارە گەورەکان و هەر لەسەر ئەو بنەمایەش هەڵوێست و ڕەفتاری تازە وەردەگرن بۆیە لەم حاڵەتەدا هەرگیز دەزگای پاسەوانی گوند بەم ئاسانیە دروست نابێت.

لە سەرەوە ئەو پرسیارەم کردوە، بۆچی تا ئێستا دەزگا فیودالەکان ماونەتەوە و ئەوەشم ڕونکردۆتەوە کە وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە بە شێوەیەکی توندوتۆڵ پەیوەندی بە مەسەلەی کوردەوە هەیە، هەروەها قەدەغەکردنی زمانی کوردی هۆیەکی سەرەکی بەردەوامبونی ئەو دەزگایانەیە. چۆن مرۆڤی کورد بە قەدەغەکردنی زمانەکەی دەتوانێت پەیوەندی ڕەسمی لەگەڵ دەستەڵاتدارانی ئیداری و بنکەکانی جەندرمەو پۆلیس ببەستێ؟ ئەو پەیوەندییە تەنها لە ڕێگەی کەسی سێیەمەوە دەبەسترێت کە شارەزای لە زمانی تورکی هەبێت. بەڵام چ کەسێك لە ساڵانی یەکەمی دروستبونی کۆماری تورکیاو تەنانەت لە ساڵانی پەنجاکانیش واتە لە سەردەمی حکومەتی تاك حزبیدا زمانی تورکی دەزانی؟ جگە لە سەرەك خێڵ و شێخەکان کەسی دی زمانی تورکی نازانێ چ جای کوردە ساکارەکان. بەمشێوەیە ئەگەر کەسێك مامەڵەیەکی ڕەسمی لەگەڵ ئیدارەی تۆمارگەی زەویوزار، نوسینگەی باج، نوسینگەی تۆمارکردنی داوانامە، پۆلیس، جەندرمە، داواکاری گشتی و دادگا یا لەگەڵ دادوەرەکاندا هەبوایە پەنای بۆ ئەو کەسانە دەبرد.

شێخ و موڵکدارە گەورەکان سەرباری ئەرکە کۆمەڵایەتی و ئابورییەکانیان بە هۆی شارەزاییان لە زمانی تورکی لە نێوان دەوڵەت و میللەت دەوری میانەگەرییان دەبینی. "خەمت نەبێ، لەلای داواکاری گشتی باسی کێشەکەتم کردوە"، "کێشەکەت دەخەمە بەردەمی ئیدارەی تۆمارگەی زەویوزارو قسە لەگەڵ پشکنەر (مفتش) دەکەم و چارەسەرێك بۆ کێشەکەت دەدۆزمەوە"، "ئەگەر ڕۆژێك سەردانی سەرۆکی نوسینگەی تۆمارگە بکەم لە چەند چرکەیەکدا کێشەکەت جێبەجێ دەکەم و لە ئێستاوە وابزانە مەسەلەکەت چارەسەر کراوە". ئەم کارەی موڵکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵەکان ئەنجامی لەبەرچاوی بەدەست هێنا چونکە ئەو کەسانە میللەتیان بە دەزگاکانی دەوڵەت دەبەستەوە و کێشەو ماندبونی نەزانینی زمانی تورکیشیان لە کۆڵ میللەت دەکردەوە،

هــەروەها ئـــەو دەزگایانـــە دەوری بنـــەڕەتیان لـــە بڵاوکردنـــەوەی ئایدۆلۆجیـــای ڕەسمی دەبینی.

بەڵام ئەو کەسانە هیچ کات ڕاستی کێشەی کوردە هـەژارەکانیان بـە دەسـتەڵاتدارانی تورکیـا نەدەگـەیاند چونکـە لەلایـەك شـارەزایی تـەواویان لـە زمـانی تورکـی نـەبو، لـە لایــەکی دی بــە ئەنقەســت ڕاســـتگۆیانە ڕەفتاریـــان نـــەدەکرد بـــە تایبـــەتی کـــاتێك بەرژەوەندییە تا یبەتیەکانی خۆیان لەبەرچاو دەگرت. کاتێك لە ئیدارەی جیاکردنەوەی زەویــوزارو تۆمــارکردنی دەوری دەبینـــی، بـــۆ نمونـــە دەیـــانتوانی ڕووبـــەری زەوی و خانوبـەرەکانی خۆیـان زیادبکـەن. دەوڵـەت ئـەو جـۆرە کـارە نایاسـاییانەی پشـتگوێ دەخستو بەرهەڵستی ئەو یاریکردنەی نەدەکرد کە بە ماڵ و موڵکی خەڵکییەوە دەکرا چونکە ئـەو کەسـانەی سـەرپێچیان دەکـرد بـە هـۆی بـەرزی پلەوپایـەی کۆمەڵایـەتییان برەویان بە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەدا. بەمشێوەیە دەوڵەت دەسـتی لەگـەڵ ئـەو کەسـانە تێکەڵ دەکرد.

مەبەسـت و ئامـانجی سـەرۆکی دەوڵـەت لـەناوبردنی بزوتنـەوەی ڕزگـاری نیشـتمانی کورد بوو. ئەمەش تاکـە سیاسـەتی دەوڵەتـە. حکومـەت هـەمو هـەوڵێکی خـۆی بـۆ ئـەم بابەتە دەخاتە گەڕ.

سـەبارەت بـە حکومـەت ئـەم سیاسـەتە خەسـڵەتێکی جـەبری لـە خـۆی دەگـرێ. لەبەرئەوەی دەزگای شێخەکان لە چوارچێوەی پرەنسیپی نێونەتەوەیی ئیسلامدا توانای لاوازکردنــی بزوتنــەوەی ڕزگــاری نیشــتمانی کــوردی هەیــە بۆیــە ئــەم دەزگایــە لــە چوارچێوەی ئایدولۆجیای ڕەسمی دەوڵەت بایـەخێکی گـەورەی پـەیداکردوە. لەبەرئـەوە دەوڵەت پارێزگاری لەم دەزگایە دەکات. هەروەها دەزگای سـەرەك خێـڵ لـە چوارچێـوەی سیسـتمێکی هـەرەمی دیـاریکراودا میکـانیزمی فرمـان دەرکـردن و بـە گـوێ کردنیـان چـالاكو دەسـتەبەر دەکـات هـەروەها لـە چوارچێـوەی پەیوەندییـە کۆمەڵایەتییـەکانی نـاوخۆی خێڵیشـدا بـە ئاسـانی ئاراسـتەیەکی دیـاریکراو بەسـەر تاکـەکان دا دەسـەپێنرێ چونکە پـەیوەندی خزمایـەتی حوکمـی سیسـتمی خێـڵ دەکـات بۆیـە کارئاسـانی لـە هێنانەدی ئەو ئا راستەیە دەکات. ئەمە لە کاتێکدا سروشتی پـەیوەندی نێـوان موڵکدارو

دەستوپێوەندەکانی ستەمێکی ئابوری و کۆمەڵایەتی ئەوتۆی لێدەکەوێتەوە کە ڕێگـە لـە ڕەعیەت و جوتیارەکان دەگرێت بە ئازادی بیربکەنەوەو بە ئازادی کاربکەن.

دەزگاکانی شێخ و سەرەك خێڵ گرنگییەکی سەرەکی لە بزوتنەوەی ڕزگاری نیشتمانی کوردا هەیە، کەواتە بۆ ئەوەی خەباتی ڕزگاری نیشتمانی کورد سەرکەوتن بەدەست بهێنێ، پێویستە ئەو دوو دەزگایە بەلای خۆیدا ڕابکێشێ یا کار بۆ لەناوبردنیان بکات.

لەبەر رۆشنایی ئەو پەیوەندییانەی لە سەرەوە باسمان کردوە دەتوانین تا ڕادەیەکی گەورە بەپێی کات و شوێن هەڵوێستی جیاواز وەربگرین. پێویستە ئەم هەڵوێستە ئاشکراو یەکلایی کەرەوە بێ. لەوانەیە ڕاکێشانی ئەو دەزگایانە لە ماوەیەکی کورت دا ئەنجامی باش بەدی بهێنێ بەڵام دەبێ کاری جیدی بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەو دەزگا کۆنەپەرستی و دواکەوتوانەیە بکرێ لەبەرئەوەی دەوڵەت زۆر بە ئاسانی دەتوانێ کار لەم دەزگایانە بکات و بەلای خۆیدا ڕایبکێشێ چونکە دەوڵەت هەموو ئامرازێکی پێویستی لە بەردەستدایە. بۆ ئەوەی ویژدانی ئەو کەسانە بکڕێت و بیانکات بە دەزگایەك لە دەزگاکانی دەوڵەت. لاوازکردن و لەناوبردنی ئەو دەزگایانە گەلێك خاسیەتی هەیە کە لە ماوەیەکی دوردا پەرەسەندنی پەیوەندی کۆمەڵایەتی دروست و ئەنجامی گرنگ بۆ فراوانکردنی ئاستی پرۆسەی گەشەسەندنی دیموکراسی دەستەبەر دەکات. لەبەرئەوەی ئەو دەزگایانە بەبێ دوودڵی کۆسپ لە بەردەم پرۆسەی گەشەسەندنی کۆمەڵایەتی و سیاسیدا دروستدەکەن.

دەرکەوتنی چینێکی بەکرێگیراوی دەوڵەمەند کە نکوڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی دەکات و بانگی ڕزگاری نیشتمانی کورد بە تاوان دادەنێ و خیانەت لە کێشەی نەتەوایەتی دەکات دیاردەیەکی پڕ بایەخە. ئەم دیاردەیە بە تەنها کوردستانی باکور ناگرێتەوە بەڵکو لە هەموو پارچەکانی کوردستان بەدی دەکرێ. ئەو دیاردەیە ڕەنگدانەوەی گۆڕانێکی مێژویی بنەڕەتییە.

گۆڕانكارييەكانی بونیادی چینە كۆمەڵایەتییەكانی كوردستان لە سەدەی نۆزدەهەمدا

پێویستە پێكهاتەی ئابوری و كۆمەڵایەتی كوردستان لە كاتە جیاوازەكاندا شیبكرێتەوە بۆ نمونە كوردستان لە قۆناغی پێش ئیسلام و گۆڕانكارییەكانی ئەو قۆناغەو ئەو بونیادەی لە كاتی شالاوی توركە ئۆغۆزەكان دروست بو، ئەو گۆڕانكارییانەی دواتر بە سەریدا هاتووە، سەردەمی سەلجوقیەكان و ماوەی حوكمڕانی ئیمپراتۆرێتی فارسی.. هتد، دەكرێ لەسەر بنەمای كۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی لێكۆڵینەوەی سەربەخۆ بكەین.

كاتێك لێكۆڵینەوە لەسەردەمە جیاوازەكان دەكەین پێویستە هیچ خەسڵەتێك لە خەسڵەتە تایبەتییەكانی بونیادی كۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی فەرامۆش نەكەین.

دەرەبەگایەتی كلاسیكی ئوروپی و دەرەبەگایەتی ڕۆژهەڵاتی و ئیسلامی بە تایبەتی دەرەبەگایەتی كورد-ئیسلام جیاوازیی لەبەرچاویان هەیە. لە حاڵەتی یەكەمدا ئەركی كنیسە جیاوازی لەگەڵ ئەركی دەرەبەگەكان یا دەزگا فیودالەكاندا هەیەو ئەركەكانی پەیوەندی بەرهەمهێنان و ئەركە ئاینیەكان لە دەستی تاكە كەسێك كۆنابێتەوە. بەڵام لە حاڵەتی دەرەبەگایەتی كورد- ئیسلام دا ئەركە ئاینیەكان و ئەركەكانی پەیوەندی بەرهەمهێنان لە دەستی تاكە كەسێك كۆدەبێتەوە. لە كوردستان میر لە ئەركە ئاینیەكانیش بەرپرسیارە بۆیە دەبینین هەردوو دەزگای شێخ و سەرەك خێڵ لە دەستی تاكە كەسێك دا كۆدەبێتەوە.

ئەو كەسانە بەناوی یەزدانەوە كاروباری ئاینی بەڕێوەدەبەن و ڕۆژانی هەینی پێشنوێژی دەكەن لە مزگەوتەكاندا یا كەسێك لە جیاتی خۆیان بۆ پێشنوێژی دادەنێنو لە سەر ڕووی زەمین نوێنەرایەتی یەزدان دەكەن. لەبەرئەوەی جیاوازی لە نێوان ئەركی كنیسە و ئەركی دەرەبەگەكان دا هەیە بۆیە زۆر جاران كنیسە وەك دەزگایەك پاساو بۆ پەیوەندی بەرهەمهێنان ناهێنێتەوە. لە ڕۆژئاوا لە كاتی هەڵوەشانەوەو

داڕوخانی سیستمی دەرەبەگایـەتی کنیسـە بـە بیـانوی بـەردەوامبون و بـەرگریکردن لـە سیسـتمی دەرەبەگایــەتی وەك باشــترین سیســتم نــە هەڵوێســتی وەرگــرت و نــە داوای مانەوەی هەتا هەتایی بۆ کرد. بەڵام لەبەرئەوەی دەزگا ئاینیـەکان لـە سـایەی سیسـتمی دەرەبەگایـەتی ڕۆژهـەڵاتی و ئیسلامی ڕاسـتەوخۆ دەکەوێتـە ژێـر سەرپەرشـتی مـیر یـا گـەورە فیودالــەکانی دی بۆیــە ئــایین بــەردەوام بەرامبــەر گەشەســەندنی پــەیوەندی بەرهەمـهێنانی پێشـکەوتوتر دەوری کۆنـەپارێزی وازیدەکات. ئـاین هەمیشە هـەوڵدەدا پاساو بۆ سیستمی دەرەبەگایەتی بهێنێتەوە. لە ئوروپا جیاکردنەوەی کنیسەو دەرەبەگ گواستنەوەی سیستمی دەرەبەگایەتی خـێراتر کـرد، ئەمـە لـە کـاتێکدا تێکـەڵبوونی ئـەو دوو سیستمە بوە هۆی درێژبونەوەی تەمەنی دەرەبەگایەتی کورد- ئیسلامدا.

لـە کوردسـتان خێـڵ یەکەیـەکی سـەربەخۆیە. بـەڵام مێـژوی ئـەو خێڵانـە پـڕە لـە ملکەچی بۆ ئەو میرەی دەکەوتنە ژێر دەسـتەڵاتییەوەو دەبـون بـە بەشـێك لـە ناوچـەی ژێردەسـتەڵاتی (میرایـەتی). مـیر دەسـتەڵاتی لـە ئـەرکی سـەرەك خێڵـی یـا لـە ئـەرکی پێشـەوای ئـاینی وەردەگرێـت. مـیر بـە پێـی نوسـراوێك (بـۆ نمونـە لـە دەسـتەڵاتدارانی عەباسـی یـا فارسـی یـا عوسمـانی) دەسـتەڵاتی ئـەوەی پێـدەدرێ سـود لـە ناوچەیـەك وەربگرێـت بــەڵام ئــەو ســودوەرگرتنە بــە مانــای تــەواوی وشــە مــافی خــاوەندارێتی ناگرێتـەوە بـەڵکو مـافی سەرپەرشـتی تـەواوی زەوییـەکان دەگرێتـەوە. ئـەو مافـەش بـە میراتی لە دوای خۆی بۆ منداڵەکانی دەمێنێتەوە. ئەو مـیرەی مـافی سەرپەرشـتی کردنـی زەوی نەبوایە لە ڕێگەی باج و دەیەك وەرگرتن دەستەڵاتی خۆی دەسەپاند.

دەستەڵاتی میر لە ناوچەکەی خۆی هاوتای دەستەڵاتی حکومەتێکی سـەربەخۆ بـوو. میر لەبەرئـەوەی ئـەرکی سیاسـی و ئـایینی بـەرفراوانی هـەبو پێویسـتی بـە زیـادکردنی ڕوبەری موڵکەکانی خۆی نەبوو.

بـە شـێوەیەکی گشـتی بـارودۆخی کوردسـتان تـا سـەدەی نۆزدەهـەم بەمشـێوەیە بـو. بەڵام لە سەدەی نۆزدەهەم گۆڕانکاری گرنـگ بەسـەر بونیـادی چینـە کۆمەڵایەتیـەکاندا هـات. لـە سـەرەتای ئــەم ســەدەیەدا شــەڕێکی تونــد لــە نێــوان کــوردو ئیپمراتۆرێتــی عوسمانی هەڵایسا.

دەوڵـەتی عوسمـانی دوای ئـەوەی تێگەیشت ئەسـتەمە پێگـەکانی لەناوچـەی بـەلقان بپـارێزێت بڕیـاریدا هێـدی هێـدی بکشـێتەوە لەبەرئـەوە بـە دوای ڕێگەیـەك دەگـەڕا یارمەتی بدات شوێن پێی لە هەرێمەکانی کوردستان و ئـەرمینیاو وڵاتـە عەرەبیـەکان و ئـەنادۆڵ قـایم بکـات، هـەروەها دەیویسـت بـە شـێوەیەکی ئۆرگـانی کوردسـتان بـە ئیمپراتۆرێتی عوسمانییەوە بلکێنێت. ئیمپراتۆرێتی عوسمانی دەیویست لە ڕێگـەی باج وەرگرتن و سەربازگیرییەوە بەم ئاما نجەی بگات. دەوڵەت بێشومار پەلاماری کوردستانی دەداو ئەو پەلامارانەشی پەرچـەکردارێکی تونـدی لـەلای کـورد وروژانـد کـە بـووە هـۆی ئەوەی گەلێك شەڕی خوێناوی بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ لە نێوان هەردولا هەلگیرسێت. دەرەبەگـە کوردەکـان کـە زۆربەشـیان سـەرەك خێـڵ بـون سـەرکردایەتی شـەڕەکانیان دەکـردو چینـی ئورسـتوکراتی کـورد لـەو شـەڕانەدا پشـتگیری لـە دەرەبەگـەکان دەکـرد. سـەرکردایەتی کردنـی دەزگـای دەرەبەگایـەتی بـە مـیراتی لـە باوکـەوە بـۆ کوردەکـانی دەمایەوەو لە نێـوان دەوڵـەتی عوسمـانی و فارسـیدا نیمچـە سـەربەخۆییەکیان هـەبو، و ڕادەی سەربەخۆیـیان بە پێی سروشتی "حکومەتە کوردییەکە" و ڕوبەری ناوچـەکانی ژێر دەستەلاتیان و ناوچەکانی سەربە حوکمڕانیەکـەیان حیسـابی بـۆ دەکـرا. بـە گشـتی سەرجەم تەشکیلاتەکانی کوردستان سەربەخۆییەکی ناوخۆییان هەبو. لەناوبردنی ئـەو تەشکیلاتە سەربەخۆیانەو لکاندنیان بە قەوارەی دە وڵەتەوە ئامانجی دەوڵەتی عوسمانی بو. شەڕو دورخستنەوەو لە سێدارەدان کە ماوەیـەکی دورو درێـژ بـەردەوام بـۆ جێگـەی بـە چینـە باڵادەسـتەکانی کـورد لـەفکرد، واتـە بـە گشـتی دەسـتەڵاتی سـەرەك خێـڵ و دەرەبەگەکانی لاوازکرد. جەنەراڵی ئەڵمانی (مۆلتکە- Molthka) کە لەو سـەردەمەدا بـۆ خزمەتکردنی سوپای عوسمانی بانگ کرابو. لە کتێبەکەیدا بـە نـاوی "چـەند نامەیـەك لە بارەی هەلومەرج و ڕوداوەکانی تورکیا لە ساڵانی ١٨٣٥-١٨٣٩" بەشێك لەو شەڕانە باس دەکات کە ڕێگەی ئەوەمان پێدەدات لێکۆڵینەوە لەسـەر هێندێك لایـەنی گرنگـی بکـەین ساڵانێکی دورودرێژ لە دورخستنەوەو زەوتکردنی ماڵ و موڵکی دەرەبەگەکان کەسانێکی تازەی دروستکرد بۆ ئەوەی بە ئەرکی میرایەتی هەستن و ئەو کەلێنەش پڕبکەنەوە کـە دەرەبەگەکان بەجێیان هێشتبو. ئەو کەسانە یـا لـەلای مـیر کاریـان دەکـرد یـا لـە کەسـە

نزيكەكانى مير بون. ئەو كەسانە سەرەتا زەويوزارى نەيارانى دەوڵەتى عوسمانييان داگير كرد، وەك ئەو سەرەك خێڵانەى دەوڵەت دورى خستبونەوە يا ئەوانەى لە كاتى شەڕەكاندا كوژرابون يا لە سێدارە درابون- ئەوانە سوديان لە شەڕى نێوان ميرو عوسمانيەكان وەرگرت. بەمشێوەيە ئەو ئاغايانە دەركەوتن كە ميانەيان لەگەڵ مير خۆش نەبو. ئەگەر مير نوێنەرايەتى چينى ئۆروستۆكراتى خانوبەرەى دەكردو ئەسڵى ئاغاكانيش بۆ كەرتى بازرگانى و كشتوكاڵى و ئاژەڵدارى دەگەڕێتەوە. ئەو كەسەى ئەمڕۆ پێى دەوترێ ئاغا پێشتر وەرزێرێكى مير يا بازرگانێكى بچوك بوەو لە سنورى دەستەڵاتى مير كارى دەكرد يا ئاژەڵدارى دەكرد. مێژوى ئەو ئاغايانە لە ١٥٠-١٦٠ ساڵ تێناپەڕێت. مێژووى ئابورى و كۆمەڵايەتى كوردستان پێويستى بە شيكردنەوەى كەوتنى توێژى ميرو سەرهەڵدانى توێژى ئاغا هەيە.

لە ساڵى ١٨٤٨ بە مەبەستى لەناوبردنى بونيادى تەشكيلاتە نيمچە سەربەخۆكانى كوردستان لە چوارچێوەى دەوڵەتى عوسمانى بير لە دروستكردنى دەوڵەتێكى كوردى دەكرايەوە، واتە تەنها هەنگاوێكى ئيدارى بوو تا بە ڕێگەيەكى ئاسانتر بەو ئامانجە بگەن. بە پێى بەڵگەنامەكانى ئيمپراتۆرێتى عوسمانى ئەو دەوڵەتە نزيكەى (٢٠) ساڵ بەردەوام بووە. هەروەها ياساى ساڵى ١٨٥٨ى خانوبەرەى عوسمانى هەمان ئامانجى هەبوە. بۆيە پێويست بوو دواى لەناوبردنى ئەو تەشكيلاتە نيمچە سەربەخۆييانەى كوردستان سيستمى عوسمانى لە كوردستان پيادەبكرێ و هەرێمەكەش بە قەوارەى دەوڵەتى عوسمانييەوە بلكێنرێت.

تا دەستەڵاتى ئاغاكان بەهێزتر بوايە دەستەڵاتى دەرەبەگەكانيش هێدى هێدى لاوازتر دەبو. دەوڵەتى عوسمانى لە يەك كاتدا هەم لە دژى دەستەڵاتى سەرەك خێڵەكان پشتگيرى لە ئاغاكان دەكردو هەم ڕێوشوێنى پێويستى دەگرتە بەر بۆ ئەوەى زياتر ئاغاكان بخاتە ژێر كۆنترۆڵى خۆيەوە. كۆلۆنياليزمى عوسمانى و فارسى لە گشت پارچەكانى كوردستان هەمان سياسەتيان پيادە دەكرد. لە ڕێگەى شەڕو لە سێدارەدان و دورخستنەوە هێزى بەرگرى كوردستانيان لەناودەبردو هەوڵياندەدا ئەو كەسە تازانەش كۆنترۆڵ بكەن كە دەيانويست جێگەيان بگرنەوە. بەمشێوەيە جارێكى دى دەستيان

كردەوە بە پیادەكردنی سیاسەتی "پەرتكە-زالبە" و لە نێوان ئاغاو سەرەك خێڵەكاندا دژایەتییان دەخولقاند و هەموو توانایەكی خۆیان بۆ لەناوبردنی كاریگەری سەركردە بەهێزەكانی كوردستان دەخستەگەڕ. دروستكردنی سوارەی حەمیدی لە ساڵی ١٨٩١ یەكێكە لە خەسڵەتە دیارەكانی سیاسەتی "پەرتكە- زالبە"، چونكە دروستكردنی سوارەی حەمیدی لەلایەك ناكۆكی نێوان كوردو ئەرمەنی قوڵ دەكردەوەو لە لایەكی دی ناكۆكی نێوان كوردو كورد قوڵتر دەبووە. سوارەی حەمیدی بە سەركردایەتی سەرەك خێڵەكانی سەر بە دەوڵەتی عوسمانی و موڵكدارە گەورە تازە پێگەیشتوەكان دروست بو، ئەو كەسانەی هەنگاویان دەنا بۆ ئەوەی سەرلەنوێ شوێن پێی خۆیان قایم بكەن.

بونیادی چینەكانی كوردستان لەو ماوەیەدا بە شێوەیەكی هەست پێكراو گۆڕانكاری بەسەرا هات. لە چلەكانی سەدەی بیستەم نیشانەی لەناوچونی یەكجارەكی دەستەڵاتی چینە باڵادەستەكانی كورد بەدیاركەوت. لە كۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەم موڵكدارەكان بیریان لە گێڕانەوەی دەستەڵاتی خۆیان دەكردەوەو بۆ ئەم مەبەستە خێزانی ئەو سەرەك خێڵانەی دژایەتی دەوڵەتی عوسمانیان دەكردو بە "خێزانە فەرمانڕەوا كان" ناسرابون لایەنگیرییان لە تێڕوانینی موڵكدارەكان دەكرد.

لە سەرەتای سەدەی بیست و لە ماوەی ململانێی دابەشكردنی ئیمپریالییانەی كوردستان و لە دوای ئیمزاكردنی پەیمانی لۆزان ئەو خێزانانە شۆڕشیان هەڵگیرساندو داوای مافە نەتەوایەتیەكانی كوردیان دەكرد. دامركاندنەوەی ڕاپەڕین و لەناوبردنی نێوەندەكانی بەرگری كورد بەسەرەتای قۆناغی ڕوبەڕوبونەوە دادەنرێ كە تێیدا دەوڵەتی توركیا سەركەوتنێكی گەورەی بە دەست هێناو لە هەمان كاتیشدا چینێكی بەكرێگیراوی دروست كرد بۆیە هەرگیز بە توێژێكی بەكرێگیراو ناوترێت "چینی باڵادەستی كورد" چونكە ئەم توێژە بانگەشە بۆ ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەكات و ڕێگە لە پەرەسەندنی بزوتنەوەی كرود دەگرێت، ئەمە سەرەڕای ئەوەی لە كوشتن و دورخستنەوەو ئەشكەنجەدان و قەلاچۆكردنی كوردا هاوكاری حكومەت دەكات.

شێخ خزمەتی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەکات

شێخ سەیدا لە ساڵی ١٩٦٨ لە ناوچەی جزیرە دەژیا، ئەم شێخە هەمیشە بەمشێوەیە ئامۆژگاری پەیڕەوانی خۆی دەکرد: گرنگ ئەوەیە مرۆڤ موسڵمان بێت و برایانە هەڵسوکەوت بکات بەڵام ئەوەی کوردایەتی بکات دژایەتی ئاینی ئیسلام دەکات و هەروەها لەبەرئەوەی ئێمە خۆمان بە ئومەتی پێغەمبەر دەزانین پێغەمبەری خودا داوامان لێدەکات ئەو جۆرە کەسانە لە ڕیزەکانی خۆمان دەربکەین.

هەر لەو ماوەیەدا شەڕی چەکداری لە نێوان کوردو عراق هەڵایسا. خەباتی ڕزگاری نیشتمانی لە باشوری کوردستان کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر باکوری کوردستان هەبو، بە تایبەتی لە ناوچەی هەکاری و سێرت و ماردین و وان و گەنجان بە هەمو توانایەکی خۆیان پشتگیرییان لەو شۆڕشە دەکرد، ئەمەش نۆبەرەی جوڵانەوەی کوردستانی باکور بوو. ئامۆژگارییەکانی شێخ سەیدا بایەخێکی گەورەی پەیداکرد چونکە ڕێگەی لە ڕابوونی وشیاری نەتەوایەتی کورد دەگرت. شێخ گرنگی بە ئیسلام و ئیسلامەتی دەدا بۆیە کاتێك شێخ جەختی لەسەر ئیسلام دەکرد مەسەلەی نەتەوایەتی گرنگی خۆی لە دەست دەدا لەبەر ئەوەی کاتێك شێخ جەخت لەسەر دژایەتی نێوان ئینتمای نەتەوایەتی و ئیسلام دەکات، دەیەوێت بە موریدەکانی بڵێت خوداو پێغەمبەری خودا دژی مەسەلەی کوردن بۆیە موسڵمان تاوان دەکات ئەگەر بەرگری لە مەسەلەی کورد بکات و داوای مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی بکات. لەبەرئەوەی شێخ سەیداو شێخەکانی دی بە پێی پرەنسیپەکانی ئایدولۆجیای ڕەسمی ڕەفتار دەکەن بە تەنها دژایەتی ئینتمای نە تەوایەتی کورد دەکەن و بەرامبەر بە تورك و فارس و عەرەب هیچ ناڕەزاییەك دەرنابڕن و هەمو دیاردەیەکی نیگەتیڤی دی قبوڵ دەکرێت مادامەکی ڕێگە لە ڕابوونی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد دەگرێت. بەڵام ئەو کەسانە ورتە ناکەن ئەگەر مەسەلەکە پەیوەندی هەبێ بە ڕەخنەگرتن لە عیلمانییەت وەك ئەوەی بوترێ "پرەنسیپەکانی عەلمانیەت جێگەی گومانە".

پێویسته ئەم لایەنەش لەبەرچاو بگرین: ئەگەر لە نزیکەوە شێخ سەیدا بناسین ئنجا پەیوەندی توندوتۆڵی ئەو شێخەمان لەگەڵ دەزگای هەوالگری تورکیا بۆ دەردەکەوێت چونکه ئەو پەیوەندییە تەنها یەك مانای هەیە: بانگهێشت بۆ ئوممەی ئیسلامی له هەمان کاتدا بانگهێشته بۆ ئایدولوجیای ڕەسمی. شێخەکان بەم کارەیان هەوڵدەدەن ڕێگه له ڕابونی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد بگرن، لە بەرامبەر ئەوەشدا دەوڵەت خەڵاتی مادی و مەعنەوییان دەکات. دەوڵەت دەیەوێت شێخ کاریگەری ئابوری گەورەی هەبێت چونکه کاریگەری شێخەکان لەسەر جەماوەر زیاتر دەبێ بە زیادبونی دەستەڵاتی ئابورییان بۆیە شێخ و دەستو پێوەندەکانی لە وەرگرتنی قەرزی بانك و وەرگرتنی مۆڵەتی کردنەوەی بەنزیخانە له بێشتر لە خەڵکانی دی، هەروەها دەوڵەت چاویان لێدەپۆشێت ئەگەر به شێوازێکی ناڕەواش دەست بەسەر زەویوزاری خەڵکانی دی بگرن و.. هتد.

له دوای مردنی شێخ سەیدا نورولای (نورالله) کوڕی جێگەی گرتەوە بەلام کوڕەکەی هەمان ڕێچکەی باوکی نەگرتەبەرو پەیوەندی لەگەڵ هەوالگری دەوڵەت نەبەست و فرمانەکانی دەوڵەت و حکومەتی جێبەجێ نەدەکرد شێخ نورولا دوای چەند ساڵێك بە ڕوداوێکی ئۆتۆمبیل گیانی لە دەستداو تا ئێستاش لایەنە نادیارەکانی ئەو ڕوداوە ئاشکرا نەبوە.

ئیلهان سەلجوق له چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ "نادر ماتەر" لە بارەی پارلەمانتارانی ڕۆژهەلاتی تورکیاوە دەڵێت: ".. لە کاتی فرە حزبیدا هاوسەنگییەك لە نێوان حکومەتی ئەنقەرەو سەرەك خێڵ و شێخەکان هەبوو. ئەو سەرەك خێڵ و شێخانەی نوێنەرایەتی ڕۆژهەلات باشوری ڕۆژهەلاتیان دەکرد هەر زوو خۆیان لەگەڵ پێداویستییەکانی ڕژێمی نوێ گونجاند. بەلام لەسەر هەستی نەتەوایەتی و داواکارییە دیموکراتییەکانی میللەتی ناوچەی ڕۆژهەلات قسەیان نەدەکرد. یەکێك لەو سەرەك خێلانە لە پارلەمان نەیوت: "داوای مافە دیموکراتیەکانی میللەتە چەوساوەکەمان دەکەین"، بەلام نەك لە پەنجاکان و شەستەکان بەڵکو تا ناوەڕاستی حەفتاکانیش شتێکی لەم بابەتەمان نەبیست("Dun un ve bugunun defterleri en Turkiye sorunlari I, julio de 1988, Alan Yayin lari, p. 14)

شتێكی ئاساییە موڵكدارو شێخ و سەرەك خێڵەكان، ئەوانەی لە ماوەی تاك حزبیدا دامەزرابون یا ئەوانەی لە ماوەی فرە حزبیدا بە پارلەمانتار هەڵبژێران داوای مافە نەتەوایەتییەكانی كورد نەكەن چونكە ئەو كەسانە هەر لە بنەڕەتەوە نكۆڵیان لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان كردبوو، هەروەها ئەو بە كرێگیراوانە لە ناوچەكانی خۆیان كارئاسانییان بۆ سیاسەتی بە تورك بوون دەكرد و ئەمەش لە كاتی حوكمڕانی سەرۆكی پارتی گەلی كۆمار ی مستەفا كەمال ئەتاتورك و حوكمی عیسمەت ئینونو كاری پێدەكرا، هەروەها بە قۆناغی فرە حزبیشدا پەیوەندییە سیاسی و كۆمەڵایەتییەكان لەسەر هەمان شیرازەی پێشوی بەڕێوە دەچو، بۆیە قۆناغی فرە حزبی هێندەی سەرە دەرزییەك ئەو بارودۆخەی نەگۆڕی. چونكە دەستەڵاتدارانی توركیا هەمیشە پشتگیری لەو پاڵێوراوانە دەكەن كە لە لایەك نكۆڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان دەكەن، لە لایەكی دی بەرگری لە سیاسەتی تەتریك دەكەن.

بەڵام ئەو كەسانەی بەرگری لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان دەكەن بە شێوازی جۆراوجۆر لەناو دەبرێن ئەمەش ڕاستیەكی بەڵگەنەویستە. كەمالیستەكان بناغەی پیادەكردنی سیاسەتێكی بە بەرنامەیان بۆ كوردستان داڕشتووە كە تا ئێستاش دەوڵەت هەمان سیاسەت پیادە دەكات. لە توركیا هەر سیاسەتێك پەیوەندی بە كوردستانەوە هەبێ بە بەشێك لە سیاسەتی دەوڵەت دادەنرێت. ئەم سیاسەتە لە هەمو سیاسەتەكانی تری حكومەت لە پێشترە. حكومەتەكانی توركیا تەنها سیاسەتی دەوڵەت پیادە دەكەن، بۆیە زانینی تەنها هێندێك وردەكاری لەسەر ئەو پارلەمانتارە كوردانەی بەرگری لە مافە نەتەوایەتی و دیموكراتییەكانی خۆیان ناكەن، بەس نیە بەڵكو پێویستە هەڵوێست و ڕەفتارو ئەو هۆیانەش ڕاڤە بكەین كە وایان لێدەكات بەرگری لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان نەكەن.

ئەستەمە بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەو سیاسەتەی كەمالییەكان بۆ كوردستانیان داڕشتوە بەم تەفسیرە بكەین چونكە ڕاڤەكردنی زانستی هیچ ڕێگەیەكی بۆ نامێنێتەوە ئەگەر بمانەوێت لە لایەك گۆڕانكاری ئابوری و كۆمەڵایەتی و سیاسی كۆمەڵگەی كوردەواری بە میتۆدی زانستی ڕاڤە بكەین و لە لایەكی دی پاساو بۆ شكۆمەندی

کەمالیزم بهێنینەوە. بەڵام ئەو ڕوناکبیرە تورکانەی پڕوپاگەندەیان بۆ کەمالیزم دەکـرد زۆر زەحمەتە بتوانن لەگەڵ کـەمالیزمدا حساباتی خۆیـان یـەکلا بکەنـەوە. ئەگـەر بـە وردی سەرنج بدەینە هەڵوێستی ئـەو ڕوناکبیرانـە ئنجـا تێدەگـەین بۆچـی بۆچونـەکانی ئیلهان سەلجوق و ئایدۆلۆجیای ڕەسمی لەسەر ڕاپەڕینی کوردەکان یەکدەگرنەوە[١](*).

لە ساڵانی یەکـەمی دامـەزراندنی کۆمـاری تورکیـا، واتـە لـە مـاوەی حوکمڕانـی تـاك حزبیـدا سـەرانی دەوڵـەت و حـزب و ڕۆژنامــەو نوســەرانی تـورك بــەردەوام میللــەتی کوردیان بە خێڵی سەرەتایی و ئەو "کۆمەڵانـەی بـەها مرۆڤایەتییـەکان ڕەتدەکەنـەوە" نـاودەبرد و شـێخ و کوێخاکانیشـیان بـە خوێـن مـژی ئـەو کۆمەڵە سـەرەتاییانە دادەنـا. بەهجەت کەمال یەکێکە لە نوسە رە ڕەسمییەکانی دەوڵەت بەم وشانە ئەو حاڵەتەی باس کـردوە هاوکـات لەگـەڵ ڕاگـەیاندنی پرۆســەی چاکسـازی لـە لایـەن سـوڵتان عـەبدول مەجیدەوە لە ساڵی ١٨٣٩دا ڕیفۆرمـی (ڕێکخسـتن و ئـازادی) هەڵمـەتی بانگەشـەی کـورد دەسـتی پێکـرد ئـەو ڕیفۆرمــە خـاکێکی بـە پیتـی بـۆ گەشـەکردنی لـەنێو میللــەت نەدۆزییەوە. ئەو گۆڕانکارییانەی سەرەتا لە ڕێگەی ڕیفۆرمی سیاسی و پاشان لە ڕێگەی ڕیفۆرمی دەستوری دەوڵەت (مەشروتیەت) بە ئەنجام گەیشت لەوانە بوو شێوەی ژیـانی کورد بگۆڕێت و کاریگەری و دەستەڵاتی ئاغاو دەرەبـەگ و شـێخ و کوێخاکـانیش لەسـەر ئەو خێڵە سەرەتاییانە لاواز بکات.

بیرۆکـەی کوردایـەتی لـەلای ئـەو کۆمەڵـە کەسـانەی هێشـتا لـە مانـای مرۆڤایـەتی تێنەگەیشـتوون و بونـی خـۆی لـە مشـتێك گەنمەشـامی یـا جـۆدا دەبینێتـەوەو نـازانێت مانای کۆمار چییەو لە پشت ئەو شاخەوە کە لە بناریدا دەژیت چی هەیەو ئەوانەی کە تەنیا پڕوپاگەندەی ئایینی دەیانبزوێنێت، ئەمەش ئەوە بوو کە ڕویدا.

ئەم ئاراستە لە مـاوەی ڕیفۆرمـی سیاسـی (ڕێکخسـتن- تـەنزیمات)دا بەرجەسـتە بـو، چونکـە شۆڕشـی کەمالییـەکان سـەپاندی بەسـەر حکومـەتداو بـە دەرکــەوت پێــش ڕاگەیاندنی سیستمی کۆماری و لەکاتی جەنگی ڕزگاری نیشتمانیدا پاشان ئەم ئاراستەیە بەسەر بونیادی سیاسی و کۆمەڵایەتی تورکیا باڵادەست بو.

کـاتێك ئاشـكرا بـو ئـازادی و سـەربەخۆی هێشـتا بـەدی نـەهاتوە بـە ئـازادی و سەربەخۆیی کوردیشەوە ئیتر ئەو کەسانەی یارییان بـە خوێـن و هـێزی کـاری میللـەتی کورد کردبوو هەستیان بە دڵەڕاوکێیەکی زۆر دەکرد بە تایبـەتی دوای ئـەوەی مەترسـی لە دەستدانی میللەتی کوردیان بە ڕونی بۆ دەرکەوت!

(Behcet Cemal, El jeque Said Isyani, Hisar Matbaasi 1955, P. 19Turkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, 1924- 1938, Hazirlayan: Em Kur- Alb. Resat Halli, Geneikrmay Bashanligi Yay, Ankara, 1972, P. 79).

کـارێکی زۆر ئاشـکرایە مـافی نەتـەوەیی بـۆ بزوتنـەوەکانی کـورد ناسـەلمێنن چونکـە دەڵێن کورد بنـەمای نەتەوایـەتی نیـە، هـەروەها دەڵێـن: "ئـەو خێڵـە سـەرەتاییانەی لـە مانـای مرۆڤایـەتی حـاڵی نـابن" و "بونـی خۆیـان لـە مشـتێك گەنمەشـامی یـا جـۆدا دەبیننەوە" و "لە مانای کۆمار تێناگەن" و "نازانن لە پشت ئەو شاخەی لێی دەژیـن چ ڕوودەدا" و هێشتا ئاسـتی گەشەسـەندنیان نەگەیشـتۆتە ئـەو قۆناغـەی ڕێگـەی پێبـدات داوای مافە نیشـتمانییەکانی خۆیـان بکـەن، هـەروەها دەڵێـن، ئاغـاو شـێخ و دەرەبـەگ و کوێخاکـان خوێنـی ئـەو چینـە سـەرەتاییانە دەمـژن، سـەرباری ئـەوەش دەڵێـن پێویسـتە لێیان بدەین و لەسەر ڕووی زەمین نەیانهێڵین.

شـتێکی ئاشـکرایە مەبەسـتیان ئـەو ئاغـاو شـێخ و سـەرەك خێڵانەیـە کـە هەسـتی نەتەوایـەتیان هەیـەو هـەوڵدەدەن بـە خـەبات ئـەو هەسـتە دەربـڕن بۆیـە لـە لایـەن دەوڵەتو نوسەرو ڕۆژنامەکان ڕوبەڕوی شاڵاوێکی توند دەبونـەوە بـەڵام ئـەمڕۆ زۆرێـك لـە شـێخەکان لایـەنگیری لـە دەوڵـەت دەکـەن و نکۆڵییـان لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتییان کردوەو بون بە نۆکەری دەوڵەت لەبەرئەوە دەوڵەت بـە پاڵپشـتێکیان دەزانـێ بـۆ خـۆی. ئەگەر دید و بۆچونەکانی نێوان دەوڵـەت و نوسـەرو ڕۆژنامـەکانی سـاڵانی بیسـتەکان و هەشتاکان بەراوردێك بکرێن هێمای زۆر گرنـگ لە بـارەی سروشـتی سیسـتمی سیاسـی و کۆمەڵایەتی تورکیا ئاشکرا دەبێ.

"دادگاییەکانی ڕۆژهەڵات" لە ١٩٧١دا

ئـەو ڕوداوانـەی سـاڵی ١٩٧١ لـە کـاتی دادگاییـەکانی ڕۆژهـەڵات لـە دیاربـەکر ڕویـاندا شایانی ئەوەیە یاد بکرێتەوە. بە درێژایی چەندین ساڵ هەفتانـە لـە شـوێنێکی ئاواڵـەدا سـەردانی زیندانیـەکان دەکـرا بـەڵام ڕیزێـك تـەلی دڕکـاوی زیندانیـەکانی جیـادەکردەوە لەوانەی دەچنە سەردانیان و ئەگەر ژمارەشیان زۆر نەبوایە ماوەی سەردانەکە لـە کـاتی دیاریکراوی خـۆی زیـاتر درێـژەی دەکێشـاو زیندانیـەکانیش دەرفـەتی ئـەوەیان پێـدەدرا لەگەڵیاندا قسە بکەن. جارێکیان برادەرێکم پێی وتم: "بـاوکی ئـەو کابرایـە لـە دەزگـای هەواڵگری کاردەکات (پۆلیسی نهێنی تورکیا- MIT) و مـامی ئـەم یـا ئـەو پـەیوەندی بـە دەزگـای هەواڵگرییـەوە هەیـە" و "خـاڵی فـلان کـەس زۆر دەمێکـە کـار لەگـەڵ دەزگـای هـەواڵگری دەکـات". هێندێـك دۆسـت و بـرادەرو ئـەندامی خــێزانی گیراوەکـان کـە لـە گرتوخانەی دیاربەکر سەردانیان دەکردن شتی لەو بابەتانەیان بۆ دەگێڕاینەوە.

ئەو پەیوەندییانە نە شانازییان پێـوە دەکـراو نـە مایـەی سـوکایەتی بـو بـەڵکو وەك شـتێکی ئاسـایی باسـی دەکـرا. لێکۆڵینـەوەی مێـژوی سیاسـی و کۆمەڵایـەتی کوردسـتان سـودێکی گـەورە لـەو جـۆرە پەیوەندییانـە وەردەگرێـت. سـاڵانی شەسـتەکان زۆرێـك لـە ئەندامەکانی بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی دیموکراتی لـە بـاکوری کوردسـتان سـەر بـە چینـی فیوداڵـەکان بـون. ئـەو کەسـانە زۆر بـە تونـدی پـەیوەندی بـاوك و باپیرانیـان لەگـەڵ دەوڵەت و حکومەتی تورکیا شەرمەزار دەکردو ئەو ڕەفتارەیان کێشـمە کێشـێکی تونـدی لەنێو خێزانەکانیان بەرپاکرد.

لەوکاتەی داوانامە لە دژی ڕێکخراوەکـانی یانـەی کولتـوری شۆڕشـگێڕ لـە ڕۆژهـەڵات بەرزدەکرایەوە شتێکی زۆر گرنگ ڕویدا. داواکـارە گشـتییە سـەربازییەکان لـە سـەرجەم بڕیارەکانیاندا نکۆڵییان لە بونـی نەتـەوەی کـورد دەکـردو جـەختیان لەسـەر تورکبونـی ئەسـڵی کـورد دەکـردو زمـانی کوردیـان بـە زاراوەیـەکی زمـانی تورکـی دادەنـا. داواکـارە گشـتییەکان سـوربون لەسـەر تاوانبـارکردنی زیندانیــەکان لەبەرئــەوەی وتویانــە ئێمــە کوردیـن. هـەر لەسـەر ئـەو بنچینەیـەش تاوانبارەکانیـان ســزا دەدا. بەمشـێوەیە دادگـا

بڕیاری خۆی دەرکردو لەسەر نکۆڵیکردن لە نەتەوەی کوردو بە تورککردنی کوردە حوکمدارەکان و نەبونی زمانی کوردی و کردنی بە زاراوەیەکی زمانی تورکی هەروەها ئەم بڕیارە دوای ئەوەی دادگای پیاچونەوەی سەربازی پەسەندیکرد سیفەتی یاسایی وەرگرت، بۆیە بە پێی ئەو بڕیارانە تورکبونی کورد بۆ یەکجارەکی دیاریکرا.

داواکارە گشتییە سەربازییەکان لە سەرجەم بڕیارەکانی تاوانبارکردن و بە بەکارهێنانی هەمان وشەو زاراوە جەخت لەسەر تاوانبار کردنی کورد دەکەن و هەمان شتیش لە دەقی بڕیاری دادگا مەدەنی و سەربازییەکاندا دوبارە دەبێتەوە، هەروەها هەمان بیروبۆچون بەلاّم بە تیرۆتەسەلتر لە دژی یانەی کولتوری شۆڕشگێڕ لە ڕۆژهەلاّت دەرکراوە.

هێندێك لە گەنجە گیراوەکان دەیانویست دژی ئەو بڕیارانە نارەزایی دەربڕن و ئەوەندەی هەلومەرجی ناو زیندان بواریان پێبدات کارێکی ڕێك و پێك بکەن بۆ ئەوەی ئیدیعاکانی دەستەلاّتدارانی تورکیا لەسەر نکولّی کردن لە بونی نەتەوەی کورد و بە تورککردنی گەنجە حوکمدراوەکان بە درۆ بخەنەوە. ئەو گەنجانە لە نامەیەکدا بە ناونیشانی "وەلاّمدانەوەی بڕیارەکانی تاوانبار کردن" سووربون لەسەر ئەو ڕاستییەی کە دەلّێت: میللەتی کورد پێش ئەوەی تورکەکان لە سەدەی یازدەهەم لە ناوچەی ئاسیای بچوکەوە بگەنە ئەنادۆلّ بە ماوەیەکی دورو درێژ لە ڕۆژهەلاّتی نزیك و ئەنادۆلّ دەژیا. زمان و مێژوو شارستانی و نەریتی میللەتی کورد دەیسەلمێنێت کورد نەتەوەیەکی جیاوازەو لە نەتەوەی تورك ناچێت چونکە ئەسلّی تورك تۆرانییە بەلاّم ئەسلّی کورد ئارییە.

گەنجەکان پەرچی ئەو درۆو دەلەسانەیان دەدایەوە کە دەلّێت زمانی کوردی زمانێکی سەربەخۆ نیە بەلّکو زاراوەیەکی تورکییە و ڕێژەی لە ٤٠٪ی تورکیەو لە ٣٠٪ عەرەبییە و لە ٢٨٪ی فارسییە ئەو ڕێژەی لە ٢٪ کە دەمێنێتەوە ئەسلّی وشەکانیان ئەرمەنی و جۆرجی و سریانی کۆنە. گەنجەکان دەیانوت ئەو ئیدیعاو قسەلۆکانە پشت بە بنەمای زانستی نابەستێ بۆیە پشتیان پێنابەسترێت و هەروەها باسی جیاوازی نێوان زمانی کوردی و تورکییان دەکرد لە ڕوی ڕێزمان و شێوەی ئاخاوتن و ڕستە

بەندییەوەو ئاماژەیان بەوەش دەکرد کـە زمـانی تورکـی دەچێتـە ڕیـزی کۆمەڵـە زمـانی (ural- Altay)، لە کاتێکدا زمانی کوردی زمانێکی ئارییەو دەچێتە ڕیزی کۆمەڵـە زمـانی هیندی- ئوروپییەوە.

ئەو گەنجانە لە هاوینی ١٩٧١ لە زیندانی سەربازی شاری دیاربەکر بە هەستکردن بە ئەرك و بەرپرسیارێتی وەڵامەکەیان ئامـادە دەکـرد. کـاتێك وەڵامەکـەیان ئامـادە دەکـرد هەمو کەسێك هەستی بە پەرۆشی و دڵسـۆزییان دەکـرد. گەنجـەکان زۆربـەی کارەکـەیان لـە چێشـتخانەی زیندانەکـەدا ئـەنجامدەدا. ئـەو برادەرانـە هـەتا نیوەشـەوێکی درەنـگ کاریـان دەکـرد بـەڵام سـیخوڕەکانی نـاو زینـدان لـە کـن ئیـدارەی بەندیخانەکـە بۆیـان تێچـاندن: "ئەوانـــە هـــەتا نیوەشـــەوێکی درەنـــگ دادەنشـــین و کاردەکـــەن و کتێـــب دەخوێننـەوەو دەنوسـن و گفتوگۆ دەکـەن.."، ئیـدارەی بەندیخانـە هـەوڵیدەدا ڕێگـە لـە کارەکەیان بگرێ بۆیە هێنانی کتێب و ڕۆژنامـەیان لـە گیراوەکـان قەدەغـەکردو کەوتنـە پشـکنینی بەندیخانەکـەو دەسـتیان گـرت بسـەر هـەموو سـەرچاوەو ئـەو نوسـینەی گەنجەکان ئامادەیان کردبوو.

کـەچی سـەرەڕای ئـەو ڕێوشـوێنانەش گەنجـەکان بـەردەوام خۆیـان بـۆ وەڵامدانــەوە ئامـادە دەکـرد، بـەڵام دەزگـای هـەواڵگری (MIT) لـە ڕێگـەی کەسـوکاری گەنجەکانــەوە کۆسپێکی گەورەو سەرەکی دروست کرد چونکە کاتێك سـەردانی زیندانیـەکانیان دەکـرد پێیان دەوتن: "ئاگاداریی وەڵامی نارەزایی لە دژی بڕیاری حوکمەتەکەتان ئامادە دەکەن بۆیە د اواتان لێدەکەین لەو کارە پەشیمان ببنەوە".

گەنجـەکان دژی نـاوەڕۆکی بڕیـاری تاوانبـارکردن و بڕیارەکـانی دادگـا کـە داواکـاری گشتی سەربازی پشتی بەستبوو پێیانەوە بەرگرییان لـە ناسـنامەی کوردایـەتی و زمـانی کـوردی دەکـرد و ئەمەشـیان بـۆ کەســوکارەکانیان شــیدەکردەوە بــەڵام کەســوکاری زیندانیەکان هەستیان بە دڵەڕاوکێیەکی زۆر دەکردو سوربون لەسـەر ئـەوەی گەنجـەکان واز لەو پرۆژەیە بهێنن چونکە پێیان خۆش نەبو کوڕەکانیان بەشداری لەو کارەدا بکەن بۆیـە ئامۆژگارییـان دەکـردن بەهـەر شـێوەیەك بـووە وەڵامدانەوەکـە ئیمـزا نەکـەن.

هەڵوێست و ڕەوشتی خێزانەکان مشتومڕێکی زۆری دروست کرد بەڵام گەنجەکان بە هەستێکی بەرزو لێپرسراوانەوە درێژەیان بەکارەکانی خۆیان دەدا.

لە سەردانی دواتر باوك و کەسوکاری زیندانییەکان بە تین و تاوێکی دی دەگەڕانەوە: "نە بەرگری نامە بنوسن و نە قسە لەسەر کورد بکەن و پێیان مەڵێن کورد نەتەوەیەو زمانی کوردی جیاوازی لەگەڵ زمانی تورکی هەیەو مەڵێن کورد چەوساوەیە.."

جارێکی دی گەنجان نەك هەر بیروبۆچون و هەڵوێستی خۆیان بە گوێرەی پێویست شیکردەوە بەڵکو ڕەخنەشیان لە کەسوکارەکانیان دەگرت و پێیان دەوتن: "ئێوە هچیتان بۆ کورد نەکردوەو بە ژیانی کۆیلایەتی ڕازیبون". لە وەڵامدا باوکان پێیان دەوتن: "هەق بە ئێوەیە، لێتان تێدەگەین، بەڵام چ بکەین؟ پێویستە زۆر شت قبوڵ بکەین، هیچ دەستەڵاتێکمان نیە..". جارێکی دی ترس و دڵەڕاوکێی خۆیان بۆ کوڕەکانیان دوبارە کردەوە.

جارناجاریش هێندێك لە فەرمانبەرە گەورەو بچوکەکانی دەوڵەتی تورکیا، ئەوانەی کەسوکاری زیندانییەکان ڕێزیان دەگرت لێیان سەردانی گەنجەکانیان دەکردو هەوڵیان دەدا پاشگەزیان بکەنەوەو پێیان دەوتن: "سوپاس بۆ خوا کە هەمومانی بە موسڵمان و تورك دروستکردوە. جیاوازییەکان گرنگ نیە. کاتی خۆتان بەم شتانەوە بەفیڕۆ مەدەنو هەوڵبدەن بەبێ چەرمەسەری زیاتر لەم بارودۆخە ڕزگارتان بێو چێژ لە گەنجێتی خۆتان وەربگرن. داواکاری گشتی چ شتێکی پێخۆشە ئەوەی پێ بڵێن: "لە دوای هەر سەردانێك گوشاری کەسوکاری زیندانیەکان زیاتر دەبو بەڵکو هێندێك لە خێزانەکان هەوڵیاندەدا کوڕەکانیان دەم چەور بکەن: "ئەگەر واز لەم فیکرە بهێنی ئۆتۆمبیلێك یا خانویەکت بۆ دەکڕم.

کاتی ئەوەت هاتوە ژن بهێنی و خێزان پێکەوە بنێیت و ببیت بە باوك، پێویستە چێژ لە ژیان وەربگریت". بەڵام گەنجەکان بە شێوازێکی شیاو وەڵامیان دەدایەوە: "ئەو شتانە چارەسەرێکی گونجاوی مەسەلەکە ناکەن".

لە سـەردانێکی دی باوکـان بـە کوڕەکانیــان دەوت: "وەڵامێکــی هاوبــەش پێشــکەش مەکەن و قسە لەسەر کورد مەکەن چونکە ئەگـەر بـەرگری سیاسـی لـە خۆتـان بکـەن و قسە لەسەر کورد بکەن، ئەوانیش گوندەکانی کوردستان بوردومان دەکـەن. ئێـوە دەڵێـن لە پێنــاوی کامـەرانی میللـەتی کـورد خەباتدەکـەین بـەڵام کردەوەکانتـان ئێشـوئازارێکی زیاتری لێدەکەوێتەوەو ئەوان لەسەر هەڵوێست و بیروڕاکـانی ئێـوە گوندەکـان تۆپبـاران دەکـەن. وەڵامێکـی هاوبـەش پێشـکەش مەکـەن.."، هـەر کەسـێك دەیچرپـاند بـە گوێـی کوڕەکـەی یـا خزمەکـەیدا، مادامـەکی لـە زینـدان دەمێنیتـەوە وەڵامەکـە ئیمــزا مەکــە، پێویست ناکات خۆت لەو جۆرە کێشانە هەڵقورتێنیت با خــەڵکانی دی ئـەو کـارە بکـەن. کەسوکاری زیندانییەکان بە ترس و لەرزو دڵەڕاوکێ ئەو قسانەیان دەکرد.

سـەرەڕای ئـەو مەترسـییانەو گوشـاری کەسـوکاری زیندانییـەکان کــەچی گەنجــەکان وەڵامێکیــان لــە ١٦٧ لاپــەڕەدا بـــە ئیمـــزای خۆیـــان ئامـــادەکرد، لـــە دوای ئـــەوانیش زیندانییـــەکانی دی لـــە کـــاتی دادگاییکردنـــەکانی دی یانـــەی کولتـــوری شۆڕشـــگێڕ لـــە ڕۆژهەڵات هەمان ڕێوشوێنی ئەوانیان گرتەبەر وەڵامێکی دییان لە ٢٦ لاپەڕە بە ئیمزای خۆیان لە دژی بڕیارەکانی تاوانبارکردن پێشکەش کرد(٢).

(Devrinci Pogu Kultur Ocaklari Dava Dosyasi I, Komal Yayinevi, Ankara, 1975, PP. 113-277, 305-317).

ئامانجی من ئەوە نیە پرۆسەی ئامادەکردن و پێشکەش کردنــی وەڵامدانەوەیــەك لـە (١٦٧) پـەڕەدا بخەمـەڕوو، بـەڵکو کـاتێك ئـەم پرۆسـەیە دەخەمــە ڕوو دەمــەوێت باســی پــەیوەندی نێــوان ئیــدارەی گرتوخانــە بــە هاوکــاری دەزگاکــانی ئاســایش و بـــاوك و کەسوکاری هێندێك لە زیندانیـەکان بکـەم. بەمشـێوەیە ئیـدارەی گرتوخانـە کەسـوکاری زیندانیـەکانی بـۆ هێنانـەدی مەبەسـتەکانی بـەکاردەهێنا یـا ڕێگـە لـە هێندێـك ڕوداوی دیاریکراوی ناو زیندان بگرن. لەو کاتەوە خێزانەکان دەورێکی گرنگ وازیدەکەن.

بە هەڵە دەچین ئەگەر بڵێین گوشارو کاریگەری کەسوکاری زیندانییـەکان بـێ ئاکـام بوو چونکە لە کـاتی ئامـادەکردنی هـەردوو وەڵامەکـە هێندێـك لـە گەنجـەکان ئیمزایـان لەسەر نەکرد بەڵکو داواکاری تایبەتی خۆیان هەبوو بــەڵا م نــەیانتوانی ئـەو داواکارییـە پێشکەش بکەن و ناوەڕۆکی داواکەشیان ئاشکرا نەکرد.

کودەتا سەربازییەکان دوو بواری گرنگ بۆ کارکردن هەڵدەبژێرن

لە ساڵانی سییەکانەوە گفتوگۆی گرنگ دەکرێ لەسەر ئەوەی ئایا پێویستە لە ڕۆژهەڵات ڕێگەوبان و خوێندنگە دروست بکەین؟ ئایا پێویستە ئاوی خواردنەوە بۆ ناوچەکە دابین بکرێ؟.. هتد. ئایا کردنەوەی ڕێگەوبان و دروستکردنی خوێندنگەو کارگەو دامەزراندنی تۆڕی ئاو و هێزی کارەبا بێداربوونەوەی نیشتمانی کوردەکان خێراتر دەکات؟ ئایا ئەم کردەوانە دەبێتە فاکتەری بە ئاگاهاتنەوەی ویژدانی "کوردە خەوتوەکان"؟ لە قۆناغی فەرمانڕەوایی تاك حزبیدا بە هۆی ئەم ترس و گومانەوە سەرمایەگوزاری (استثمارات) گرنگ لە ڕۆژهەڵاتی تورکیا ئەنجام نەدرا. بەڵام ساڵانی پەنجاکان ئەو گفتوگۆیانە بە ڕادەیەکی کەم ئەنجامێکی دی لێکەوتەوە بۆیە دەستیان کرد بە دروستکردنی هێندێك شوێنی خزمەتگوزاری گشتی، بۆ نمونە لێدانی چەند ڕێگەوبان و دروستکردنی خوێندنگە بۆ ئەوەی ڕێگە لە بێداربوونەوەی کورد بگرن، ئەو کارەی هەمیشە پێشبینی دەکەن و لێی دەترسن، کەچی لە پاڵ ئەوەشدا دەستیان کرد بە پیادەکردنی سیاسەتی توانەوەو تەتریك کردن. هەرچەندە سیاسەتی توانەوەو تەتریك چ وەك پیادە کردن و چ وەك چەمك پێشتر هەر هەبوو بەڵام چڕترو ڕێکوپێکتر و گشتگیرتر کرا. ئەم سیاسەتە لە دوای هەر کودەتایەکی سەربازی بە مەبەستی پتەوکردن و بە زۆر پیادەکردنی سەرلەنوێ چاوی پێدا دەخشێنرێتەوە. لەمڕۆوە پێویستە دەزگای شێخ و موڵکدارە گەورەکان بە دەزگای پیادەکردنی تەتریك و تواندنەوە دابنرێت.

لە تورکیا دوای هەر کودەتایەکی سەربازی دوو بابەت دەوروژێنرێ. لە لایەك گفتوگۆ لەسەر جێبەجێکردنی ڕیفۆرمی کشتوکاڵی دەکرێ، لە لایەکی دی پیادە کردنو چڕکردنەوەی سیاسەتی تواندنەوەو تەتریك کردنی خێراتر دەکەن. ئەو گفتوگۆیانەی تایبەتە بە ڕیفۆرمی کشتوکاڵی لە ڕوی پرەنسیپەوە پشت بە ناحاڵی بونێکی دیاریکراو دەبەستێ چونکە پێیان وایە ئاغاکان پشتگیری لە بزوتنەوەی کورد دەکەن و میللەت بۆ شۆڕش هاندەدەن بۆیە دژایەتی کردنی موڵکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵەکان و

دوورخستنەوەیان لە وڵات و زەوتکردنی ماڵ و موڵکیان بە پێویست دەزانن. لەبەرئەوەی کودەتا چییەکان پێیان وایە بەم کارەیان کاریگەری ئەو گروپانەو بزوتنەوەی کورد لەناو دەبەن. لە دوای کودەتا سەربازییەکەی ١٩٦٠/٥/٢٧ لە زانکۆکانی تورکیاو لەسەر ئاستی پارتە سیاسیەکان و توویژی زۆر لەسەر مەسەلەی ڕیفۆرمی کشتوکاڵی ئەنجام دەدرا.

هەر لەو ماوەیەدا پارتی دیموکراتی کوردستان بە سەرکردایەتی مەلا مستەفا لە کوردستانی باشور شۆڕشی ڕزگاری نیشتمانی هەڵایساند. ئەم ڕوداوە ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەی تورکی زۆر نارەحەت کرد (ئەم ئەنجومەنە لە سەرۆکی ئەرکانی سوپاو سەرکردایەتی هەر چوار سوپاکە پێك دێت و لە دوای هەر کودەتایەکی سەربازی شوێنی پارلەمان دەگرێتەوە). خەباتی باشوری کوردستان لە لایەن دانیشتوانی وان و سێرت و ماردین و دیاربەکرو شوێنەکانی دی پشتگیری گەورەی لێدەکراو خەڵکی ئەو ناوچانە پیتاکیان بۆ بزوتنەوەکەی باشور کۆدەکردەوە، بەڵام کودەتا چییەکان وەك شێخ و موڵکدارێکی گەورە یا سەرۆکی خێڵی بارزان تەماشای مەلا مستەفای بارزانیان دەکرد بۆیە دەترسان بزوتنەوەیەکی لەو بابەتە لە باکوری کوردستانیش سەرهەڵبدات، لەبەرئەوە (٤٨٥) کەسیان لە موڵکدار و شێخ و سەرەك خێڵەکان گرت و لە ئۆردوگای سیواس زیندانی کران و ژمارەیەکی زۆریان ڕوبەڕوی ئەشکەنجەیەکی زۆر دڵڕەقانە بونەوە وەك دان شکاندن و لە گوهەڵکێشان و.. هتد. لەو ژمارەیەش (٥٥) کەسیان بە تۆمەتی ڕادیکاڵی تونڕەو بۆ ناوچە تورك نشینەکانی ئەدرینە، بالیقەسر، ئایدن، ساکاریا، قوتاهیاو چورو) دورخرانەوە.

ژیان و چالاکی و بیری ئەو خەڵکە مشەختانە (دورخراوانە) و ئەوانەی ڕێگەیان پێدرا بگەڕێنەوە بۆ گوندەکانی خۆیان لە لایەن دەوڵەتەوە خرانە ژێر چاودێرییەکی وردەوە. بەڵام موڵکدارو شێخ و سەرەك خێڵەکان خەڵکانێکی بە سام و هاندەری کورد و بزوێنەری بزوتنەوەی کوردایەتی نەبون بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەو کەسانە دەورێکی زۆر گرنگیان لە بڵاوکردنەوەی بیروڕای دەوڵەت و ڕێوشوێن و پلان و بەرنامەکانی دەوڵەت وازیدەکرد، بۆیە پێویستە بەدورخستنەوە یا زەوتکردنی ماڵ و موڵکیان

هەڵنەخەڵەتێین مادامەکی لە جیاتی بەشداری و پشتگیری کردنی بزوتنەوەی کورد ڕێگە لە گەشەکردنی دەگرن، بەڵکو بڕیار درا پشتگیری لەو گروپانە بکرێ و ئاستی کاریگەری مادی و مەعنەوییان بەرزبکرێتەوە. و لەسەر هەمان بنچینەش پەیوەندی نێوان دەوڵەت و دەرەبەگ و شێخ و سەرەك خێڵەکان هێدی هێدی ڕەگی دادەکوتا. لە کۆتاییدا کودەتاچیەکان بۆ ئەوەی ئەو گروپانە ناڕەحەت نەکەن پێیان خۆش نەبو گفتوگۆ لەسەر ڕیفۆرمی کشتوکاڵی بکەن بەڵکو کاتێك شێخ و موڵکدارو سەرەك خێڵەکان دەگەڕانەوە بۆ گوندەکانیان سوپاس و پێزانینی خۆیان دەردەبڕی. بۆیە ناونیشانی "کودەتا سەربازییەکان دوو بواری گرنگ بۆ کارکردن هەڵدەبژێرن" ناونیشانێکی ڕاست نیە.

بەڵام بۆچی دروشمی ڕیفۆرمی کشتوکاڵی لە ١٩٦٠/٥/٢٧ خرایە سەر خشتەی کارەکان؟ پێشتر ڕونمکردۆتەوە بۆچی ئەم کێشەیە بە هەڵە بە مەسەلەی کوردەوە دەلکێنرێ. بێگومان بیروڕا ڕادیکاڵیەکانی فەرمانبەرە کەمالیستەکان دەوری خۆیان دەبینی کاتێك گفتوگۆ لەسەر ڕیفۆرمی کشتوکاڵی دەکرا. ئەو کەسانە بە خاتری بەرژەوەندی جوتیارە نەدارەکان سوربون لەسەر ئەوەی هێندێك گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی بکەن. بەڵام دوای ئەوەی ڕۆڵی شێخ و موڵکدارو سەرەك خێڵەکان لەسەر مەسەلەی کورد و پشتگیری کردنی دەوڵەت ئاشکرابو ئەو دروشمەش لە خشتەی کارەکان لابرا.

بەڵام ئایا لە شێخ و موڵکدارو سەرەك خێڵەکان نیە پشتگیری لە بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد بکات؟ بەڵێ، بە دڵنیاییەوە هەیە، بەڵام ژمارەیان زۆر کەمە، لەبەرئەوە دەوڵەت و حکومەت لە هەمو ئانوساتێك دەتوانێت بێلایەنیان بکات و سنورێك بۆ دەستەڵاتی مادی و مەعنەوییان دابنێت. ئەو کەسانە هەمیشە ماڵ و موڵکیان لە مەترسیدایە چونکە بەردەوام ڕکەبەرایەتی دەوڵەت دەکەن.

لە دوای کودەتاکەی ١٩٧١/٣/١٢ ئەو شێخ و موڵکدارو سەرەك خێڵانە بە بارمتە گیران و دواتریش درانە دادگاو زیندانی کران.

لە نێو ئەو (٥٥) فیودالە کەسایەتی بەهێزو پاك هەبو، بۆ نمونە کەسایەتیەکی وەك سەیدا (فایەق بوچاك) لە نێو گیراوەکان بو. هەروەها ساڵانی شەستەکان کەسایەتی

دامەزرێنەرو چالاكی كورد لە ڕیـزی پـارتی كرێكـارانی توركیـا نوێنەرایـەتی مەڵبـەند و ناوچەكانیان دەكرد كە ژمارەیەكیان لـە شـێخ و موڵكـدارو سـەرەك خێڵـەكان بـون. ئـەو كەسایەتیانە ژمارەیەكیان چالاكانە بەشدارییان لـە خۆپیشـاندانەكانی ١٩٦٧ی ڕۆژهـەڵات كردبـو. زمـان و قسـەكردن و دابونـەریت و جلوبــەرگ و شــێوەی ژیــانی ئــەو كەســانە گـەواهی دەدەن كـە شـانازی بـە نەتــەوەی كـوردەوە دەكـەن و وە ك كوردێكـی بێگـەرد هەڵوێســت و ڕەفتاریــان دەكــرد، هــەروەها هێندێــك لــەو كەســایەتیانە بــە وشــیاری بـەرگرییان لـە بـەها كۆمەڵایەتییـەكانی كـورد دەكـرد. بـەڵام بـە هـۆی پەرەســەندنی پەیوەندی سەرمایەداری لە كۆتایی شەستەكان هێندێكیان وازیان لە بەهای نەتەوایـەتی هێنـاو هێندێكــی دی بــون بــە تــورك و ئــەوانی دی بــون بــە ئــامرازێكی دڵ ڕەق لــە ئامرازەكـانی تواندنــەوەو تـەتریك كـردن. هــەركاتێك پــەیوەندی ســەرمایەداری بــەبێ ڕوبەڕوبونــەوەی چـالاكی سیاسـی و ئـایدولۆجی نێوەنــدە بــەهێزەكانی بــەرگریكردن و پاراستنی بزوتنەوەی نەتەوایەتی كورد دەرفـەتێك بـۆ گەشەسـەندنی خـۆی بدۆزێتـەوە ئــەوا بــەها نەتەوایەتییــەكانیش مەترســی لــەناوچونیان لێدەكــرێ. بــەڵام ئــەمڕۆ بارودۆخەكـە گــۆڕاوە چونكـە گەشەســـەندنی پــەیوەندی ســـەرمایەداری و نێوەنـــدە بــەهێزەكانی بــەرگریكردن هاوزەمــان گەشــەدەكەن، هــەروەك پێشــتر باسمــان كــردوە گەشەكردنی سەرمایەداری هەمیشە ئەنجامی وێرانكاریانە بەرهـەم ناهێنـێ. دواتـر ئـەم بابەتە بە تێرو تەسەلی باس دەكەین.

لە دوای كودەتاكەی ١٩٧١/٣/١٢ جارێكی دی بابـەتی ڕیفۆرمـی كشـتوكاڵی خزایـە نێـو خشـتەی كارەكـان بـەڵام ئـەمجارەیان وەك بابـەتێكی پـەیوەندیدار بـە مەســەلەی كـورد خرایە ڕوو. بێگومان بۆ جاری دوەم ناحـاڵی بونێـك لـە مەسـەلەكەدا هـەبو. بـەڵام وەك جاران ماوەیەكی زۆر گفتوگۆیـان لەسـەر ڕیفۆرمـی كشـتوكاڵی نـەكرد چونكـە هـەر زوو هەڵوێسـتی شـێخ و موڵكـدار و سـەرەك خێڵـەكانیان بـۆ ئاشـكرا بـو كـە دواجـار هـەر هاوپەیمانێتی دەوڵەت دەكەن و لەسەر ئەو بنەمایەش حكومـەتی عەسـكەری پـەنای بـۆ پیادەكردنی ئیستراتیـ جیەكی جیاواز برد: بەرەیەكی لە گەنجانی شۆڕشگێڕو ڕوناكبیرانی تورك و ڕۆژنامەكانی توركیای لە دژی بزوتنەوەی ڕزگاری نیشتمانی كورد دروستكرد.

گەنجانی شۆڕشگێڕی تورك بە درێژایی شەستەكان وتووێژی چڕوپڕیان لەسەر مەسەلەی كورد دەكردو ژمارەیەكی زۆری بەشداربوان چارەسەری دیموكراسییان بۆ مەسەلەی كورد پەسەند دەكرد. لەم حاڵەتەدا كودەتاچیەكانی ١٢ی ئازار بە پێویستیان دەزانی ئەم پرۆسەیە ڕابگرن و كۆسپی بۆ دروست بكەن و ڕێكخستنەكانیان لەناوبەرن بۆیە ئەو دروشمەی ئیدعای دەكرد شێخ و دەرەبەگ و سەرەك خێڵ و چینە كۆنەپا ڕێزەكانی دی بزوێنەری مەسەلەی كوردن مانایەكی نوێی وەرگرت چونكە زۆر بە ئاسانی دەیانویست مەسەلەی كورد دۆست و لایەنگر لەنێو شۆڕشگێڕو دیموكراتخوازەكان پەیدا نەكات. ئەمەش كارێكی زۆر گرنگە ئەگەر بزانین مەسەلەی كوردیان بە چ ڕێگەیەك شێواندوە و چۆن بە خراپی لێی حاڵی بون بۆیە كاتێك شێخ و دەرەبەگ و سەرەك خێڵەكان بە دینەمۆی مەسەلەی كورد تاوانبار دەكەن دەیانەوێت ڕێگە نەدەن گەنجان و جوتیارە هەژارەكان كە هێزێكی زیندوی پاشەڕۆژن هاوكاری مەسەلەی كورد بكەن لەبەرئەوەی بە قوڵی قسە لەسەر ئەم مەسەلەیە دەكەن و بایەخی زیاتر بە چارەسەركردنی مەسەلەكە دەدەن.

بابەتی ڕیفۆرمی كشتوكاڵی دوای كودەتاكەی ١٩٧١/٣/١٢ پێویستی بە لایەنی ئابوریش هەیە. لەبەرئەوەی بوژانەوەی پیشەسازی و كەرتی بانكی و بازرگانی زیاتر لە ڕۆژئاوای توركیا بایەخی پێدەدرێ بۆیە ساغكردنەوەی بەروبومەكەیان پێویستی بە بازارێكی گەورە هەیە، لەم حاڵەتەشدا ڕۆژهەلات بازارێكی گرنگی چاوەڕوانكراو بو، بەلام دانیشتوانی ڕۆژهەلات پێویستیان بە زیادكردنی هێزی كڕین هەبو تا بتوانن كالا بەرهەمهێنراوەكانی ڕۆژئاوا بكڕن و هەر لەبەرئەو هۆیە بیریان لە پیادەكردنی ڕیفۆرمی كشتوكاڵی دەكردەوە.

لە دوای كودەتاكەی ١٩٨٠/٩/١٢ گفتوگۆ لەسەر ڕیفۆرمی كشوكاڵی دەستی پێكرایەوە، بەلام پەیوەندی ڕیفۆرمی كشتوكاڵی بە مەسەلەی كورد و مولكدارەكان زۆر جەختی لەسەر نەكراو هەر زوو لەسەر خشتەی كارەكان لابرا. هەروەك لە سەرەوە ئاماژەی پ ێكراوە گفتوگۆ لەسەر لایەنە ئابورییەكانی ڕیفۆرمی كشتوكاڵی دەكرا.

بابـەتی دوەم لـە خشـتەی کارەکـانی کودەتـا سـەربازییەکان مەسـەلەی تـەتریك و تواندنەوە بو. چ ئەلفبایەك هەڵبژێرین بۆ ئەوەی منالآن بە ئاسانی فێری زمانی تورکی ببن؟ چ شێوازو سیاسەتێکی فێرکردن پیادە بکەین بۆ ئـەوەی دانیشـتوان فـێری زمـانی تورکی بکەین و زمانی کوردییان لەبیر بەرینەوە؟ چ شێوازێك بۆ لەناوبردنی ناسـنامەی کورد پەیرەو بکەین بۆ ئەوەی هەمو کوردێك پـڕ بـە زاری هـاوار بکـات "مـن تورکـم و بەختەوەرم بەوەی کە تورکـم". ئـەم بابەتـە لـە مـاوەی کودەتـا سـەربازییەکان خـاڵێکی سـەرەکی گفتوگۆکـان بـو. بێگومـان گفتوگـۆ کـردن لەسـەر ئـەم بابەتـە لـە مـاوە دیاریکراوەکان و لە کودەتایەکەوە بـۆ کودەتایـەکی دی تایبەتمـەندێتی خـۆی هـەبو. بـۆ نمونە ساڵی ١٩٦٠ ئەم بابەتە زۆر بە پەرۆشەوە گفتوگـۆی لەسـەر دەکـراو لـە ڕۆژنامـەو لە زانکۆکان و لە یـەکێتی فوتابیـان بـە دورودرێـژی گفتوگـۆ لەسـەر هـەمو لایەنـەکانی تواندنەوەو تەتریك دەکرا.

ساڵی ١٩٦٠ کتێبەکەی محەمەد شەریف فورات "کەرتی ڕۆژهەڵات و مێـژوی ناوچـەی وارتـۆ" چاپکرایـەوەو لەسـەر ئاسـتێکی فـراوان بڵاوکرایـەوە. ئـەم کتێبـە یەکێکـە لـەو نوسینە سەرەکیانەی نکوڵی لە بونی کـوردو زمـانی کـوردی دەکـات و کـورد بـە تـورك و زمانی کوردیش بە زاراوەیەکی ناوچەیی زمانی تورکی دادەنێ.

نوسـەر سـاڵی ١٩٤٨ ئـەم کتێبـەی دانـاوە بـەڵام وەزارەتـی ڕۆشـنبیری سـاڵی ١٩٦٠ ئـەم کتێبـەی بـە پێشـەکی جەنـەراڵ (کـەمال گورسـەل) سـەرۆکی ئـەو کاتـەی ئەنجومـەنی ئاسا یشی نەتەوەیی و سەرۆکی دەوڵەتی تورکیا بڵاوکردەوە. ئەم کتێبە بە خۆڕایی و بە شـێوەیەکی بـەربڵاو بەسـەر جـەماوەرو مامۆسـتایانی زانکـۆو یـەکێتی خوێندکـاران و ڕۆژنامـەو گۆڤارەکـان و کتێبخانـەو خوێندنگـەو سـەربازگەو خانـەی زانکۆکـاندا دابەش دەکرا.

هـەر لـە هـەمان مـاوەدا وتـارێکی زۆر لەسـەر بـە تـورك کردنـی کـورد لـە ڕۆژنامـە بڵاودەکرایەوە. زمانەوانەکان هەوڵێکی زۆریان دەدا بۆ ئەوەی بیسەلمێنن زمـانی کـوردی زاراوەیەکە لە زاراوەکانی زمانی تورکی. فەرمانبەران و مامۆستایانی زانکۆ لەسـەر ئـەم بابەتە کۆڕو کۆبونەوەی جەماوەرییان ساز دەکرد.

له سەرەتای شەستەکان لەسەر ئاستێکی بەرفراوان پێشوازی لەو هەوڵ و کۆششانە دەکرا چونکە خەڵکی بە تورك کردنی کوردو نکۆڵی کردن لە زمانی کوردییان بە گەورەترین هەنگاوی شۆڕشگێڕی و فیکری پێشکەوتوخواز لە قەڵەم دەدا، ئەمە لە کاتێکدا بیروباوەڕی بزو تنەوەی ڕزگاری نیشتمانی کوردو وتنی "من کوردم" یا "زمانی کوردی زمانێکی سەربەخۆیە" بە کۆنەپارێزی دادەنرا بۆیە جارێکی دی گەڕانەوە سەر ئەو بڕوایەی کە شێخ و موڵکدارو سەرەك خێڵەکان بزوێنەری ئەو ڕوداوانەن بەڵام تورکەکان بۆ ئەوەی تورکبونی کورد بسەلمێنن دەبوایە بە ئەرکی نیشتمانی خۆیان هەستن بەوەی کورد لەو مەسەلەیە تێگەیەنن. لەم بارەیەوە مامۆستایانی قوتابخانەکان بە تایبەتی مامۆستایانی زمانی تورکی دەورێکی سەرەکیان دەبینی و ئەو مامۆستایانەشیان لە قوتابخانەکانی ڕۆژهەڵات دادەمەزراند کە خۆیان بە دیموکراتخوازو شۆڕشگێڕ دەزانی.

ئەم بۆچونە هاوڕێ لەگەڵ کارێکی چڕوپڕ بۆ ماوەی سێ ساڵ (١٩٦٠-١٩٦٣) باڵادەست بو. لە کۆتایی شەستەکان بە تورك کردنی کوردو دانانی زمانی کوردی بە زاراوەیەکی زمانی تورکی کەوتە بەر ڕەخنەگرتن. ئەو ڕەخنانە سەرەتا لەناو کوردەکان سەریهەڵدا پاشان تورکە شۆڕشگێڕەکانی گرتەوە ئنجا ئاستی ڕەخنەکان فراوانتر بو تا بوە دیاردەیەکی گشتگیر. خۆپیشاندانەکانی هاوینی ١٩٦٧ زۆربەی مەڵبەندو شارە سەرەکییەکانی کوردستان و خۆپیشاندانەکانی ساڵی ١٩٦٩ی یانەی کولتوری شۆشگێڕ لە ڕۆژهەڵات ئەو دیاردەیەی چڕتر کردەوە، هەروەها دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا ساڵی ١٩٦٥ ڕوداوێکی گرنگ بوو لە بەرزکردنەوەی ورەی ناوچە گوندنشینەکان. بەمشێوەیە ئاستی گفتوگۆکان فروانتر بویەوەو هەڵوێستی شۆڕشگێڕو دیموکراتخوازەکانی تورکیا بە پێچەوانەی هەڵوێستی سەرەتای شەستەکانیان بە تورککردنی کوردو دانانی زمانی کوردیان بە زاراوەیەکی ناوچەیی زمانی تورکی ڕەتدەکردەوەو لە جیاتی ئەوەش دروشمی تێکۆشانی برایانەی هەردوو میللەتیان لە دژی ئیمپریالیزم بەرزدەکردەوە. بەڵام ڕاستڕەوانی تورکە ڕادیکالە ئاینگەراکان و ڕەگەزپەرستە تورکە کان و لیبرالەکان بیروبۆچونەکانی خۆیان نەگۆڕی.

داواكـاره گشــتييه ســەربازييەكان دەربــارەی ئــەو بڕيارانــەی لــە دوای كودەتاكــەی ١٩٨٠/٩/١٢ لەسەر بە تورككردنـی كـوردو نـاڕەسمێتی زمـانی كـوردی دەريـانكردبو زيـاتر بيروبۆچونەكانی خۆيان دەردەبڕی. هـەروەها جـەختيان لەسـەر ئـەوەش دەكـردەوە كـە ڕەتكردنـەوەی ئـەو بيروبۆچونـە تاوانێكـە سـزای ياسـايی لـە سـەرە بۆيـە بـە فيعلی لـە دادگاكانەوە بڕياری بە گوێكردنی فرمانەكانی داواكاری گشتی سەربازی دەركراو دادگای پياچونەوەش ئەو بڕيارانەی پەسەند كرد. ڕۆژنامـەكان لـە بـارەی تواندنـەوەو تـەتريك كـردن وتاريـان بلاودەكـردەوەو كۆنگرەيـان بـۆ هـەمان مەبەسـت دەبەسـت، بـەڵام ئـەو چالاكييانە وەك ساڵانی شەستەكان گشـتگيرو پـڕ جۆش و خـرۆش نـەبون بـەڵكو تەنـها لەسەر لاپەڕەی ڕۆژنامەكان مايەوە. كتێـب و چاپكراوەكـانی لەسـەر بودجـەی دەوڵـەت چاپدەكراو بەسەر قوتابخانەو كتێبخانە گشتيەكانی شارە گەورەو شـارۆچكەو گوندەكـان بـە تايبـەتی مەڵبـەندە كوردنشـينەكان دابەشـدەكرا. ئـەم بابەتـە لـە دوای كودەتاكـەی ١٩٧١/٣/١٢ گۆڕانكـاری زۆر گرنگـی بـە سـەرا هـات، ئـەويش زيندانيــەكان بــە شـێوازێكی لۆجيكييانــە ڕەخنــەيان دەگــرت لــە ديــدو بۆچونــەكانی داواكــاری گشــتی ســەربازی. زيند انييەكان بە شێوازێكی ڕێكوپێك و شێلگيرانە دژی ئەوەی سـەربازەكان بـە تاوانيـان دەزانی بەرگرييان لە خۆيان دەكرد.

ڕاديۆو ڕۆژنامەو تەلەفزيۆن و نێوەنـدە فێرگوزارييـەكان يـەكێك بـون لـەو ئـامرازە سەرەكيانەی بانگەشەيان بـۆ سياسـەتی تواندنـەوەو تـەتريك كـرد و هـەمو شـێوازێكيان دەگرتە بەر تا ئەو قوتابخانەی لە كوردستان بە زمانی توركی دەيـانخوێند كاريگـەرييان زيـاتر بێـت، بۆيـە لـە شەسـتەكان بـە دواوە لــە هێنديـك شـاری كوردســتان "فێرگــەی ناوخۆيان" دروستكرد.

ئـەو فێرگـە ناوخۆييانـە بـە مەبەسـتی تواندنـەوەو تـەتريك كردنـی مرۆڤـی كــورد دروست دەكران. بە پێی سياسەتی ئەو فێرگانە كاتێك منالٌ دەگەيشتە تەمــەنی خوێنـدن لـە خێزانەكـەی وەردەگـيراو لـە كەسـوكارو گونـدو دەوروبەرەكـەيان دادەبـڕی. دەوڵــەتی توركيا ئەو فێرگە ناوخۆيانەی وەك دەسكەلايەكی زۆر لـەبار بـۆ پيـادەكردنی پرۆسـەی تـەتريك و تواندنـەوەی كـورد بـەكاردەهێنا. ئــەو منالانــە لــە هۆڵــی خوێنــدن و ژوری

نوستنو له كـاتى نـانخواردندا لـەژێر كاريگـەرى ئايدولۆجيـاى دەولـەتى توركيـا دەبـون. هـەروەها ئيـدارەى فێرگـەكان ئـەو منالانـەى دەخسـتە ژێـر چاودێرييـەكى وردەوەو بــە درێژايـى سـالى خوێنـدن وانـەى پرەنســيپەكانى ئايدۆلۆجيـاى رەسمييــان پێدەوتنــەوە چونكـە پێيـان وابـو دابرِيـن و دورخسـتنەوەى منـالان لــە كەسـوكارو دەوروبەرەكـەيان باشترين رِێگەيە بۆ تەتريك كردن.

ئەگـەر لـەم گۆشــەنيگايەوە بروانينــە فێرگــەكان دەبينــين ئــەو فێرگانــە هاوتــاى فێرگەكانى سەردەمى عوسمانييە، لەوانەش فێرگەى دەرچواندنى ســەربازو فەرمانبــەرو نێوەندەكانى دروستكردنى ئينكشارييەت*.

دەســەلاتداران منــالانى مەســيحيان (بــە تايبــەتى منــالانى ناوچــەى بــەلقان) لــە كەسـوكاريان دادەبـرِى و بـۆ فێرگــەكانى دەربــار دەيانگواســتنەوەو بەمشـێوەيە تـورك موسـلمانيان لـەو منالانـە دروسـتدەكرد. بێگومـان دواتـر ئــەو منالانــە بــە يــەكجارەكى پەيوەنديان بە كەسوكاريانەوە پچرِا.

دابرِينى منالانى كورد لە خێزانەكانيان كارى سەرەكى "فێرگە ناوخۆييـەكان" بـوو. چونكە منالێك لەو فێرگانــە تۆمـار بكـرێ بـە تەنـها بەرِێوەبـەرى فێرگـە نـاوى بـاوك و گوندەكەى و كۆمەلێك زانيارى دى لەسەر ئەسلى منالەكە دەزانێت. منالەكان زانيارييان لەسـەر بـاوكى هاوپۆلـەكانيان نيـە، رِێگـەيان پێنـادرێ قسـە لەسـەر بــاوك و كەسـوكارو هاورِێكانيان بكەن. تەنها رِێگە بە باوكى منالەكە دەدرێ سەردانى كورِەكەى بكات بـەلام رِێگـە بـەويش نـادرێت هـەوالى كورِەكـەى لـە هـاورِێى كورِەكـەى بپرسـێت. بەمشـێوەيە رەنگـە فـێرخوازێك داوى پێنـج سـال واتـە دواى ئـەوەى خوێنـدنى تـەواو دەكــرد ئنجـا دەيزانـى يـەكێك لـە بـرادەرە خۆشەويسـتەكانى خزمـى خــۆى بـوە. پەرتــەوازەكردنى ئەندامانى خێزان و گوندو خێل ئامانجى ئەو دابرِينە بو چونكە پێيان وابـو پـەيوەندى

---

* ئينكشــاريەت: واتــەتازە ســەرباز، ســوپايەكى بەديســپلين بـو، عوسمانيــەكان لــە ســەدەى چواردەهەم دروستيان كرد بەلام پاشان گيانى سەربازييان لە دەستداو لـە دەولـەت هەلگەرِانـەوە بۆيە سولتان مەحمودى دوەم لـە سالى ١٨٢٦ لـەناويبرد (منجد الاعلام ص ٨٤، الطبعة الثانية عشر".

نێوان ئـەندامانی خـێزان و گونـدو خێڵ ئەگـەر پرۆسـەی بیرچونـەوەی زمـانی کـوردی نەکاتە ئەستەم ئەوا دەبێتە مایەی خاوکردنـەوەی پرۆسـەکە. هـەروەها دەیـانزانی ئـەو پەیوەندییانـە شـــێوەی ژیـانی کـورد دەپـارێزێت و کاریگـەری ئایدولوژیـای ڕەسمیـش لاواز دەکات.

لەو "فێرگە ناوخۆیانـە" منـداڵ دەخرایـە ژێـر دیسـپلینێکی وردەوە. لـە دوای هـەر دوو کودەتاکـەی ١٩٧١/٣/١٢ و ١٩٨٠/٩/١٢دا سـەربازو سـەربازە خانەنشـینەکان شـوێنی بەڕێوەبەری ئەو فێرگانـەیان دەگرتـەوە. ئەمـە سـەرەڕای ئـەوەی میتـۆدی فـێرکردن تـا ڕادەیەکی زۆر هاوتای میتۆدی فێرکردنی فێرگە سەربازییەکان بوو.

لە دوای کودەتاکەی ١٩٨٠/٩/١٢ جارێکی دی بابەتی تواندنەوەو تەتریك کردن کەوتە نێو خشتەی کاری کودەتاچییەکان، بەڵام هەوڵدەدرا لە ڕێگەی کتێـب و چاپەمـەنی بـەو ئامانجە بگـەن. بۆچی وەك جـاران چالاکانـە گفتوگۆیـان لەسـەر ئـەم بابەتـە نـەدەکرد؟ بۆچـی ڕۆژنامـەکان وەك جـاران وتـاری زۆریـان لەسـەر نەدەنووسـی؟ بۆچـی زانکۆکـان لەسـەر ئـەم بابەتـە کـۆڕو کۆنگرەیـان ساز نـەدەکرد؟ بۆچـی لەسـەر ئاسـتێکی فـراوان گفتوگۆیان لەسەر بابەتی تەتریك و توانەوە ناکرد؟ وەڵامدانـەوەی ئـەم پرسـیارانە زۆر ئاسانە: لەبەرئەوەی دەیانویست جارێکی دی ئەم مەسـەلەیە نەگەڕێتـەوە بـۆ یـادەوەری ڕای گشتی چونکە ئەو کەسانەی باس و گفتوگۆیان لەسەر هـەمو لایەنـەکانی مەسـەلەی کورد دەکرد بەردەوام ژمارەیان زیادی دەکرد.

ئەو کەسانەی داوای چارەسەری دیموکراسی بۆ مەسـەلەی کـورد دەکـەن ڕۆژ بـە ڕۆژ ژمارەیان زیاتر دەبێت بۆیە دەبینین هـەمو ڕەخنـەکان ئاراسـتەی ئایدولوجیـای ڕەسمـی دەکرێت و خەڵکی گاڵتەیان بەو کەسانە دێت کە نکوڵی لە مەسـەلەی کـورد دەکـەن. لـە سایەی ئەم هەلومەرجەدا هەر گفتوگۆیەکی گشتی لـە لایـەن ڕۆژنامەکانـەوە، بـۆ نمونـە قسەکردن لەسـەر شـێوازەکانی تـەتریك و تواندنـەوەو بـە ئاشکرا داوای هێنانـەدی ئـەم ئامانجـە بکرێـت بـە تەنـها دەبێتـە مایـەی گەشـەکردنی وشـیاری ڕای گشـتی. هەنوکـە بەشـێکی گرنگـی ڕای گشـتی ڕەخنـە لـە شـێوەی ڕەفتـارو ئیجاراتاتـەکانی ئایدولۆجیـای ڕەسمـی دەگـرن. بۆیـە گفتوگۆکـردن لەسـەر مەسـەلەی تـەتریك و تواندنـەوە لـە

چوارچێوەی ئـەو گروپـە بچوکـە پسـپۆڕانە سازدەکرا کـە بڕیاریـان لەســەر دەســتەبەر کردنـی شـێوازی هێنانـەدی ئـەو ئامانجـە دەدا. لـە بەرامبـەر ئەوەشـدا دەوڵـەت ژمــارەی بەرنامەی ڕادیۆو تەلەفزیۆن و کاریگەری "فێرگە ناوخۆییەکانی" زیاد دەکرد.

ســەرەڕای هــەمو ئەوانــەش دەزگاکــانی وەك "پەیمانگــەی لێکۆڵینــەوەی کولتــوری تورك" و "ڕێکخراوی ڕۆژنامەگەری ئەنادۆڵ" لەسەر بـە تـورك کردنـی کـورد و لەسـەر ئەوەی زمانی کوردی زمـانێکی سـەربەخۆ نیـە بـەڵکو زاراوەیەکـە لـە زاراوەکـانی زمـانی تورکـی هێشـتا هـەر گوشـار دەخەنـە سـەر ڕای گشـتی. ئـەم دوو دەزگایــە بــە هاوکـاری دەستەڵاتە خۆجێییەکان و سوپاو زانکۆکان هەوڵدەدەن بە تایبەتی لە شـارە کوردییـەکان کۆبونەوەی زانستی ببەستن و لەسەر ئاستی پەیوەندییە گشـتیەکانیش هـەوڵی چڕوپـڕ دەدەن بـۆ ئـەوەی ئـەم ئامانجـە بهێننــە دی. هــەروەها لــە دوای کودەتاکـەی ١٩٨٠/٩/١٢ هەڵمـەتی نەهێشـتنی نـەخوێندەواری لـە سەرتاسـەری وڵات دەسـتی پێکــرد، بــەڵام لــە ڕۆژهەڵات ئومێدی هێنانەدی هەمان ئەنجامی لێدەکرێ.

بەکارهێنانی ئایدولۆجیای ئیسلامی لە دژی مەسەلەی کورد

ئەگەر هەڵبژاردنە گشتیەکانی ساڵانی ١٩٧٣-١٩٧٧ی تورکیـا بـەراورد بکرێـن ئـەنجامی سەرنـج ڕاکێشەری لێدەردەهێنرێت. لە هەڵبژاردنەکانی ١٩٧٣ پارتی سەلامەتی نەتەوەیی ئەم پارتە ئایدیایەکی ئاینی هەیەو ناوی پێشوی پارتی ڕەفا بو)، (٤٨) کورسی پارلـەمان و ڕێـژەی لـە ١١,٨٪ی تێکـڕای دەنگــەکانی بەدەســت هێنــا. ئــەو ڕێژەیــەی لــە هەرێمــە کوردنشـینەکان بـە دەسـتی هێنـا زۆر لـە ڕێـژەی ئـەو دەنگانـەی لـە شـوێنەکانی تـر بـە دەستی هێنابوو زیاتر بوو، لە ناوچەکانی ئادیامان، ئاگری، بنگـۆڵ، دیاربـەکر، ئـەلازیخ، ماڵاتیا، قارەمان ماراش، ماردین، ئورفەو ئەرزرووم دوو هێندەی ئەو ڕێژەیەی شـوێنانی تــری بەدەســت هێنــا. بــەلام لــە هەڵبژاردنــەکانی ١٩٧٧ ڕێــژەی دەنگــدان و ژمــارەی کورسییەکانی ئەم پارتە کەم بۆیـەوەو تەنـها (٢٤) کورسـی پارلـەمانی بـە دەسـت هێنـاو ڕێژەی لە ٣,٣ ٪ی دەنگەکانیشی لە دەست دا ئەگەرچی لە هەرێمە کوردییــەکان دەنگێکـی وای لە کیس نەچوو، بەڵکو ڕێژەیەکی سەدی گرنگی خستە پاڵ دەنگـە کۆنـەکانی خـۆی

له ساڵی ١٩٧٣دا چونكه له بتلیس، هەكاری، ماردین، سـێرت، وان، قـارس، مـوش، ئورفـەو مالآتیا ژمارەیەكی زۆری دەنگدەرانی كورد دەنگیان بـۆ پـاڵێوراوانی ئـەم پارتـه دا بـەڵام ڕێژەی دەنگدەرانی له ١٩٧٣ له بنگۆل و دیابەكر و ئادیامان وەك خۆی مایەوەو به تەنها لـه ئـەرزروم پـارتی بزوتنـەوەی نەتـەوەیی فاشیسـتی لەسـەر حسـابی ئـەم پارتـه سەركەوتنی به دەست هێنا

(Ismail Beskci, Bilim Yontemi, Turkiye' deki Uygulama 3 Cum huriyet Halk Firkasi' nin Tuzugu (1927) Ve Kurt sorunu, Komal. Yayinevi, Istanbul, 1978, PP. 243- 278).

بـەڵام پـارتی گـەلی كۆمـاری لـه هەڵبژاردنـەكانی سـاڵی ١٩٧٧ بـه بـەراورد لەگـەڵ هەڵبژاردنـەكانی ١٩٧٣ ڕێـژەی ٨،١٪ی دەنگـەكانی خسـته سـەر دەنگـه كۆنـەكانی خـۆی هەرچەنده پـاڵێوراوانی ئـەم حزبـه لـه هێندێـك ناوچـەی ڕۆژهـەڵات دەنگێكی كـەمیان بەدەست هێنا. پارتی سەلامەتی نەتـەوەیی (msp) سـاڵی ١٩٧٧ لـه چاو هـەڵبژاردنەكانی ١٩٧٣ ڕێژەی ٣،٣٪ دەنگەكانی له دەست دا لەگەڵ ئـەوەدا كـه سـەركەوتنی بەدەسـت هێنـا له زیادبوونی دەنگدەران له ناوچه كوردییەكاندا هەمان شتیش لەسەر پارتی ڕەفا پیاده دەبێـت كـه جێگـەی پـارتی سـەلامەتی گرتـەوە. پـارتی ڕەفـا لـه هەڵبژاردنـەكانی ١٩٨٧دا نزیكـەی ڕێـژەی لـه ٢٠٪ی كـۆی دەنگـەكانی لـه ناوچـەكانی دیاربـەكر، بنگـول، بتلیـس، ئەلازیخ، سێرت، وان، موش، ئادیامان، ئورفەو ئاگری به دەست هێنا بـەڵام تەنـها ٧،٨٪ی له كۆی گشتی دەنگەكانی بەدەست هێنا.

شـتێكی ئاشـكرایه حزبێكـی وەك حزبـی ڕەفـا پشـتگیریكردنی ئایدۆلۆجیـای ڕەسمـی پێویست ه ئەگەرچی ناوبەناو لافی ركەبەرایەتی كەمالیزم لێبدات. بەڵام ئـەو ئیدعایـەی نابێتـه هـۆی پشـت تێكردنـی دەزگاكـانی ئاسـایش چونكـه حزبـی ڕەفـا بانگـەوازی نێونەتـەوەیی ئیسلامی دەكـات. بـه گشـتی چالاكییـەكانی پـارتی سـەلامەت و ڕێكخـراوه هاوشێوەكانی له كوردستان هەرگیز به مەبەستی لاوازكردنیان ڕووبەڕووی گوشار نابنەوە.

له دوای كودەتا سەربازییەكەی ساڵی ١٩٧١ دادگای دەستوری چالاكی پارتی كرێكارانی له توركیای قەدەغەكرد، هـەروەها مۆڵـەتی لـه (پـارتی نـیزامی نیشـتمانی)ش سـەندەوە (پارتێكی سیاسییەو ساڵی ١٩٦٩ له پێش پارتی سـەلامەتی نەتـەوەیی دامـەزراوە). بـەڵام

ئەم جۆرە حزبانە لە سەرەتای دادگاییکردنەکانی ڕۆژهەلات پێویست بو، لەبەرئەوەی هەر تەوژمێك ئاینی ئیسلام بكات بە پرەنسیپی سەرەكی خۆی جەماوەرێكی زۆر لە دەوری كۆدەبێتەوەو دەتوانێ ڕێگە لە گەشەسەندنی بزوتنەوەی نیشتمانی كورد بگرێت بۆیە پا راستن و پشتگیری كردنی ئەو جۆرە تەوژمانە پێویست بون.

ئەفسەرەكانی سوپا بە ڕاشكاوی پشتگیری گەڕانەوەی ئەندامانی پارتی نیزامی نیشتمانییان دەكرد كە بە ناچاری بۆ دەرەوەی وڵات ڕایانكردبو، بۆیە بە پەلە گەڕانەوەو پارتێكی تازەیان بە ناوی پارتی سەلامەتی نەتەوەیی دامەزراند و بەشدارییان لە هەڵبژاردنەكانی ساڵی ١٩٧٣دا كرد. كارێكی ئاساییە دەوڵەت قسە لەسەر ئەم مەسەلەیە نەكات چونكە ڕێكەوتننامەكەیان تەنیا بە دەم بوو و نەنووسرابوو.

پرۆفیسۆری ئەمریكی فرەی Frey ساڵی ١٩٦٢ لە چوارچێوەی هاوكاری نێوان ئیدارەی لێكۆڵینەوە لە وەزارەتی ڕۆشنبیری و (AID) ئەمریكی لێكۆڵینەوەیەكی لەسەر ئاستی توركیا ئەنجامدا. ئەم لێكۆڵینەوەیە لە وڵاتە یەكگرتوەكان بڵاوكرایەوە. بەڵام لە توركیا دەستەڵاتداران هەوڵیاندەدا ئەم لێكۆڵینەوەیەو ئەنجامەكانی لە جەماوەر بشارنەوە، لەگەڵ ئەوەشدا هێندێك لایەنی پەیوەندیدار بەو لێكۆڵینەوەیە بڵاوكرایەوە (بڕوانە، ئیسماعیل بێشكچی، هەمان سەرچاوەی پێشو. ل ٢٧٥- لاپەڕەكانی دواتر). ئەو لێكۆڵینەوەیە ئاشكرای دەكات لێپرسراوانی حكومەتی ئەمریكا كارگوزاری ڕاوێژكاری (خدمات استشاریە) پێشكەش بە حكومەتی توركیا دەكەن. باشترین خزمەتی كارگوزاریش بۆ چارەسەركردنی كێشە كۆمەڵایەتییەكان بە تایبەتی چارەسەركردنی مەسەلەی كورد دامەزراندن و پشتگیری كردنی حزبی ئیسلامی سیاسییە. ئەم هەنگاوە بۆ كوردستان بایەخێكی سەرەكی هەیە چونكە لەو كاتەوە كەمالی و بیروكراتە سەربازیو مەدەنییە گەورەكان لە لایەك و شێخ و دەزگاكانیان لە لایەكی دی دژایەتییان لە نێواندا نەما. شتێكی ئاشكرایە ڕاوێژكارانی حكومەتی ئەمریكا لەژێر كاریگەری گروپەكانی ئاشتی ئەمریكا بون، ئەو گروپانەی چالاكی بەرفراوانیان لە توركیا ئەنجامدەدا.

لەم میانەدا پێویستە دوو خاڵ ڕونبکەینەوە: لە لایەك حاڵی حازر ناتوانین بڵێین گشت شێخەکان دوژمنی کوردن، هەروەها ناتوانین ئیدعای ئەوەش بکەین گشت شێخەکان هاوکاری دەزگاکانی ئاسایشی تورکیا دەکەن چونکە لەنێو شێخەکانیشدا خەڵکانی نیشتمانپەروەر هەیە، واتە خەڵکانێك هەیە پارێزگاری لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی بکات بەڵام ڕۆژ لە دوای ڕۆژ کاریگەرییان وەك شێخ لاواز دەبێ، لەبەرئەوەی کاریگەری شێخەکان لەسەر میللەتی کورد بە شێوەیەکی هاوتەریب لەگەڵ توانای ئابوری شێخ زیاد دەکات، واتە لەگەڵ پشتگیری دەوڵەت لە شێخەکان و لەگەڵ وەرگرتنی ئامرازو ئامێری کشتوکاڵی کە ئەوەش پێویستی بە زیادبوونی ڕوبەری زەوییەکانیان هەیەو لەگەڵ فراوانی ئاستی پەیوەندی بازرگانی و دەستەڵاتی شێخەکان بۆ وەرگرتنی مۆڵەتی کردنەوەی وێستگەی فرۆشتنی سوتەمەنی و وەکالەتی فرۆشتنی مەکینەی کشتوکاڵی و توانای خەرجکردنی پارە بۆ دانانی کۆمپانیای گواستنەوەی نەوت.

شێخەکان تا دەوڵەمەندترین کاریگەرییان زیاتر دەبێ. ئەو پەیوەندییانە لە ڕێگەی پشتگیری دەوڵەت و دەوڵەمەندکردنی شێخەکان دەستەبەر دەکرێ بۆیە کارێکی سروشتیە ئەو شێخانەی شانازی بە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیانەوە دەکەن کاریگەرییان کەمبێتەوە چونکە دەوڵەت بە نهێنی و بە ئاشکرا پەلاماریان دەداو ڕێگە لە دەوڵەمەندبونیان دەگرێت و بەردەوام هەوڵی ترساندن و جاڕزکردنیان دەدا.

لە لایەکی دی، شێخەکان تەنها لە کاتی هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن پڕوپاگەندە لە دژی کورد ناکەن بەڵکو هەمو ساتێك و بە پێی کاتو شوێن پڕوپاگەندە لە دژی کورد دەکەن و بچوکترین دەرفەت دەقۆزنەوە بۆ ئەوەی ڕایگەیەنن: گرنگیدان بە مەسەلەی کورد مانای بێباوەڕی و کۆمۆنیستی و خیانەتی مەزن دەگەیەنێ. لە پێش کودەتاکەی ١٩٨٠/٩/١٢ تەنها پارتی سەلامەتی نە تەوەیی ئەو بانگەشانەی نەدەکرد بەڵکو ئەندامانی پارتەکانی وەك پارتی عەدالەت و پارتی بزوتنەوەی نەتەوەیی و پارتی گەلی کۆماری یا بە هاوکاری پێشوەخت لەگەڵ حزبەکانی خۆیان یا بە شێوەیەکی سەربەخۆ ئەو پڕوپاگەندانەیان دەکرد. زۆرجاران ئەو شێخانەی لە ڕیزی پارتە جیاوازەکان کاریان

دەکرد کەسوکاری یەکتربون. لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٧٧ ئەو دوو شێخەی لە شاری موش لە سەروی لیستی پاڵێوراوانی پارتی سەلامەتی نەتەوەیی و عەدالەت بون ئامۆزای یەکتر بون، هەروەها خزمی پاڵێوراوی یەکەمی پارتی سەلامەتی نەتەوەیی-یش بوون لە بەتلیس. لە بتلیس دوو شێخی برا نوێنەرایەتی بزوتنەوەی (ئیرادەی نیشتمانی)یان لەنێو خۆیاندا دابەشکردبوو، یەکێکیان وەك پارلەمانتارو ئەویتریان وەك ئەندامی ئەنجومەنی پیران بەڵام خودی بزوتنەوەی (ئیرادەی نیشتمانی) لە ڕێگەی چەسپاندنی پایەکانی کۆلۆنیالیزم و هێشتنەوەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی نێو دەوڵەتی وەك ئامرازێك چاودێری جەماوەری کوردستان و بنەماکانی دژایەتی کردنی بزوتنەوەی کوردایەتی دەکرد.

شتێکی ئاشکرایە ئایدۆلۆجیای کەمالی بە سودوەرگرتن لە دەستەڵاتی نێوەندی، واتە پەیوەندی ئابوری لەگەڵ تورکە کۆلۆنیالیە کان دەیویست شێخەکان بکاتە سەرمایەدار.

بەڵام لە هەمان کاتدا دەیەویێت پەیوەندی نێوان شێخ و جوتیارەکان لە چوارچێوەی پەیوەندییە کلاسیکییەکان بمێنێتەوە بۆیە پشتگیری لەم میکانیزمە دووفاقەییە بکات ئەمەش وایان لێدەکات لە جیاتی ئەوەی لە پێناوی بەرژەوەندی جوتیارە هەژارەکان و خاوەن زەوییە بچوکەکان کاربکەن تیرۆری دەوڵەت بەکاردەهێنن بۆ ئەوەی داواکارییە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانیان سەرکوت بکەن، ئەمە لە کاتێکدا باری ئابوری شێخەکان باشتر دەکەن. لەبەرئەوە تا میللەتی کورد گیرۆدەی دەستی ئەو پەیوەندییە کلاسیکیانە بێت ئەوا ناتوانێت داوای مافە دیموکراسی و نەتەوایەتییەکانی بکات، هەروەها ئاستی وشیاری ناگاتە ڕادەیەك ئەو داوایانە بسەپێنێت. بە وشەیەکی دی، پەیوەندییە کلاسیکییەکان کارئاسانی بۆ ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەکات تا چاودێری جەماوەری کوردستان بکات و درێژە بە تەمەنی سیستمی کۆلۆنیالیزمی بدات.

شێخەکان تەنها کاریگەرییان لەسەر مەسەلەی کورد نیە بەڵکو ئەو دەزگایە کار لە پەیوەندی کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی و کولتوریش دەکات چونکە ئەو بونیادە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابورییە کلاسیکییە دەپارێزێت کە جموجۆڵ و گەشەکردنی کۆمەڵ کۆنترۆڵ دەکات و هەمو پێشکەوتنێك بەرەو دوارۆژێکی پرشنگدار دوادەخات

هـــەروەها ئـــەم دەزگايـــە بـــەردەوام هـــەوڵدەدا هـــەموو توانـــا شۆڕشـــگێڕو ديموكراتييەكان لەناوبەرێت.

هاوئـايىنى نێـوان نەتـەوەی كۆلۆنـی كـوردو دەوڵـەتی ڕەگەزپەرسـت و كۆلۆنيـاليزمی توركی يا بۆ شاردنەوەی ململانێی ئەتنی سودی لێوەردەگـیرێت، بۆيـە شـێخەكان بـوون بـە دەزگايــەكی ئــەوتۆ كۆلۆنياليســتەكان نــاتوانن دەســتەبەر داری بــن. هــەروەها ئــەو دەوڵەتانەی دەيانەوێت كوردستان لە ئاستی كۆلۆنييەكی نێودەوڵەتی بمێنێتـەوە هـەمان حاڵـەتيان تيـا بـەدی دەكرێت، بـەڵام ميللــەتی كـورد هێشـتا بـارودۆخی نەتەوەيــەكی كۆلۆنيكراويشی نييە، چونكە كوردستان بارودۆخێكی سياسی دياريكراوی نييە.

كاتێك قسە لەسەر شێخ دەكـەين يەكسـەر (كامـەران ئينـان)مـان دێت بـە خـەياڵدا. كامـەران هـەرگيز كـورد بوونـــی خـــۆی ڕانەگــەياندووە بــەڵكو بــەردەوام بانگەشــە بــۆ سياسـەتی تـەتريك دەكـات. ئينـان شـانازی بــە نوێنەرايـەتی كردنـــی ئــەم سياســەتەوە دەكاتو بە پەرۆشەوە كار بۆ جێبەجێ كردنی دەكـات. ئەگـەر ئـەمڕۆ خوێنـێ لـە لوتـی توركێكـی بولگارسـتان بێت ئـەوا سـبەينێ سـەيدا ئينـان پـرۆژەی بڕيـارێكی بـەم دەقــە پێشـكەش بـە ئەنجومـەنی ئوروپـا دەكـات: "توركــەكانی بولگارسـتان دەچەوسـێننەوەو بولگارسـتان مافـە مرۆڤايەتييـەكانی تـورك ڕەتدەكاتــەوە بۆيــە پێويسـتە ئەنجومــەنی ئوروپـی دژی ئـەو مامەڵـە نامرۆڤانەيـە ڕێوشـوێنی پێويست بگرێتەبـەرو دەبـێ گوشـار بخەينـە سـەر بولگارسـتان بـۆ ئـەوەی گوێڕايـەڵی ئـەو بڕيارانـە بێت. ئينـان بـە هــەمو توانايەكی خۆيەوە هـەوڵدەدا ئـەندامانی ئەنجومـەنی ئوروپـا بـەم ئاراسـتەيەدا بـەرێت. سـەيدا ئينـان لـە مـاوەی شـەڕی عـراق- ئـێران بەمشـێوەيە ترسـی خـۆی لـە پێشـڕەوی هێزەكانی ئێران بۆ سەر خاكی عراق دەردەبڕێـت: توركـەكانی كـەركوك چييـان بەسـەر دێت، بۆيە لە حكومەتی توركيـا دەپرسـێت سـەبارەت بـە دوارۆژی توركـەكانی كـەركوك نيازی چی هەيە. بەرامبەر بەم كێشەيە هەستی بە دڵەڕاوكێيــەكی قـوڵ دەكـرد. كـاتێك توركەكانی تراكيای ڕۆژئاوا لە يۆنان و توركــەكانی قوبـرس و ڕوبـەڕوی سـتەم دەبنـەوە هەميشە سەيدا ئينان يەكەم قسەكەرو يەكەم كەسە نـاڕەزايی دەردەبـڕێ. بـەڵام كـاتێك كورد ڕوبەڕوی ستەم و چەوسانەوە دەبێتەوە ئەوا ئينان قڕوقەپی لێدەكـات. بـۆ نمونـە

له هەشتاکان چل گەنجی کورد له زیندانی سەربازی شاری دیاربەکر لەژێر ئەشکەنجه گیانیان لە دەست دا کەچی سەیدا ئینان بەرامبەر بەم ڕوداوە جگە لە بێدەنگی و پشتگوێ خستنی هیچی دی نەکرد. ئینان هەمان هەڵوێست دەنوێنێ ئەگەر گوندێکی کوردنشین ستەمی لێبکرێ یا ڕوبەڕوی تیرۆر ببێتەوە یا ئەشکەنجەی تیا بدرێ یا گەمارۆی بەسەرا بسەپێنرێ. کاتێك (٥٠٠٠) هەزار ژن و منداڵ و پیرەمێردی کورد لە شاری هەڵەبجە بە چەکی کیمیایی گیانیان لە دەست دا شێخ ئینان دژی ڕژێمی ڕەگەزپەرست و فاشیستی کۆلۆنیالیزمی سەدام حوسەین ناڕەزایی دەرنەبڕی. بەلام هەمو توانایەکی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ ئەوەی مەینەتی و ئازاری تورکەکانی کەرکوك و تراکیای ڕۆژئاوا سووك بکات، کەچی کاتێك میللەتی کورد ڕوبەڕوی مەینەتیەکی زۆر ترسناکترو دڵەڕەقانەتر دەبێتەوە سەیدا ئینان فزە ناکات.

دەوڵەتی تورکیا پێویستیەکی زۆری بەو جۆرە شێخانە هەیە. ئەو جۆرە شێخانە بانگەشە بۆ ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەکەن و نکۆڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن و بەبێ هیچ کۆت و بەندێك بەرگری لە ناسنامەیەك دەکەن کە دەوڵەت و سیاسەتی ڕەگەزپەرستی کۆلۆنیالیزمی تورکیا زۆر پێویستی پێی هەیە.

دەست نیشانکردنی ئەو پارتەی (کامەران ئینان) دەچێتە ناوی بێ سودە چونکە هەمیشە لە ڕیزی پارتی فەرمانڕەوایە یا لە ڕیزی ئەو پارتەیە کە بەرەو دەستەلات دەچێت. ئینان بیرۆکراتێکی پایەبەرزە.

حکومەتی بولگارستان لە سەرەتای هەفتەی یەکەمی حوزەیرانی ساڵی ١٩٨٩ دەستی بە ڕاگواستنی تورکەکانی بولگارستان کرد. ژمارەی ڕاگوێزراوەکان لە ماوەیەکی کورتدا گەیشتە (١٠٠٠٠) هەزار تورك بەلام لە سەرەتای مانگی ئاب ژمارەی ڕاگوێزراوەکان گەیشتە (٢٣٠٠٠) هەزا کەس و لە کۆتایی هەمان مانگ ژمارەیان گەیشتە (٣٠٠٠٠٠) هەزار کەس، کارگەیشتە ئەوەی حکومەتی تورکیا ناچار بوو سنوری خۆی لەگەڵ بولگارستان دابخات. هیچ ڕێکەوتننامەیەك بۆ ڕێکخستنی پرۆسەی ڕاگواستن لە نێوان حکومەتی تورکیاو بولگارستان نەبوو تورکەکانی بولگارستان تەنها ڕێگەی برێك پارەو کەلوپەلێکی کەمیان پێدەدرا بۆیە ئەم حاڵەتە بووە مایەی ناڕەزاییەکی توندی

نوێنـەرانی حکومـەت و دەوڵـەتی تورکیـا. حکومـەتی تورکیـا بەرامبـەر بـــە ڕاگواســتنی زۆرەملێی بولگاریا هەوڵیدە دا پەرچەکردارێکی گونجاو لە لایەن دەزگا نێودەوڵەتیــەکانی مـافی مـرۆڤ و ڕای گشـتی ڕۆژئـاواو دەوڵەتـە ڕۆژئاوایییەکانـەوە مسۆگەر بکـات، بـەڵام کـاتێك ئـەو لایەنانـە پەرچـەکردارێکی پێویسـتیان نـەنواند، پیـاوانی دەوڵـەتی تورکیـاو سیاســەتمەداران و ڕۆژنامــەو ڕادیــۆو تەلــەفزیۆن و پارتـــە سیاســـییەکان و ســـەندیکا کرێکارییـــەکانی وەك ڕێکخـراوی (تورکیـش) و دەزگـــا یاســـاییەکانی وەك ســـەندیکای پـارێزەران و زانکۆکـانی تورکیـا.. هتـد، ڕەخنەیـەکی توندیـان ئاراسـتەی دەزگاکـانی ڕای گشتی ڕۆژئاواو حکومەتە ئوروپاییەکان و پارلەمانی ئوروپا دەکرد.

وەزیـری دەوڵـەت (کامـەران ئینـان) لـە پـاریس کۆنگرەیـەکی ڕۆژنامەنوسـی بەسـت. ئینان لەو کۆنگرەیەدا (ڕەخنەیەکی توندوتیژی ئاراستەی دەوڵەتە ڕۆژئاواییەکان و ڕای گشتی و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤی ئوروپـا کـرد. دەوڵەتـە ڕۆژئاواییـەکان لەبەرئـەوەی فشاریان بۆ بولگاریا نەهێنابوو لەسەر ئەو سیاسـەتەی بەرامبـەر بـە تورکـەکان پیـادەی دەکرد بۆیە ئینان بە گرتنەبەری سیاسەتی دووریی تاوانباری دەکردن. هـەروەها ئینـان بولگارسـتانی وشـیارو ئاگـادارکردەوە کـە هێمنـی و ئـارامی تورکیـا بـۆ مەبەسـتی خـۆی نەقۆزێتەوە (ڕۆژنامەی Milliyet، ڕۆژی ١٩٨٩/٦/٢٧).

لە هەفتەی یەکەمی مانگی حوزەیرانی ١٩٨٩ دا هەزاران کوردی پەنابەر لە ئوردوگـای قزلتەپە دەرمانخوارد کران. ژمارەیەك لە دەرمانخواردکراوەکـان توشـی ئیفلیجـی بـون و هێندێکی دییان نیشانەی ترسناکیان لێدەرکـەوت. بـە پێـی گەواهینامـەی ژمارەیـەك لـە پەنابەرە ڕاکردوەکانی ئوردوگـای قزلتەپـە نـانی پەنابـەرەکان بـە مـادەی کیمیـایی وەك ژەهری مشك ژەهراوی کرابو. تاوانباران بۆ ئەوەی بە ئاسانی تاوانەکەیان ئـەنجام بـدەن هەویرەکـەیان بـە شـرینقە ژەهــراوی کردبـو بــەڵام خۆشــبەختانە گـەرمی تەنورەکـە کاریگەری ژەهراوەکەی لەسەر ژیانی پەنابەران کەمکردبووە.

کوردەکان سوورن لەسەر ئەوەی کە پیاوانی هـەوالگری تورکیـاو عـراق ئـەو کارەیـان ئـەنجام داوە. پیـــاوانی هــەوالگری عراقــی بــە هاوکــاری ژمارەیــەك وەرزێــری گونــدی (کابالا)ی نزیك بە ماردین کە پەیوەندیی بازرگانییان لەگەڵ عـراق هـەبو ئـەو کارەیـان

ئـــەنجام داوە (گۆڤـاری Medya Gunesi 2000 e Dogru، ژمـارەی ١٩٨٩/٨/١٨، گۆڤـاری حوزەیران و مایس ١٩٨٩، ل ٢٥).

دوای ئـــەوەی ڕۆژنامـــەکان ئـــەم هەواڵـــەیان بڵاوکـــردەوە، دەســـتەڵاتدارانی تورکیـــا ڕێگەیان بە کەس نەدا هاتوچۆی ئۆردوگاکە بکات، هـەروەها ڕێگـەیان بـە پەنابـەرانیش نـەدا لـە قزلتەپـەو مـاردین پێداویسـتییەکانیان بکـڕن. ژمارەیـەك وتـەبێژی حکومـەت حاشـایان لـەو ڕووداوە کـردو ئـەم وتانـەیان بڵاودەکـردەوە: "لـە دوای لێکۆڵینـەوە هیـچ ئاسـەوارێکی دەرمـانخواردکردن لـە ڕیزەکـانی پێشـمەرگە بـــەدی نـــەکراوە" (ڕۆژنامـــەی Tercuman، ڕۆژی ١٩٨٩/٦/١٠). بـالۆیزی عـراق لــە ئەنقــەرە عــەبدول جــەبار جــەواد (عبدالجبـار جـواد) لـە وتەیـەکدا دەڵێـت: هێزەکـانی بـارزانی پەنابـەرە کوردەکـانی قزلتەپەیان دەرمانخوارد کردووە هەر ئەوانیش هەڵەبجەیان قـەتڵوعام کـرد (ڕۆژنامـەی Milliyet، ڕۆژی ١٩٨٩/٦/٢٧).

حکومەتی ڕەگەزپەرستی فاشیستی و کۆڵۆنیالیزمی عراق سیاسەتی سوتماك لە دژی کوردەکانی باشوری کوردستان پیادە دەکات و بە دەیان شارو گوندی کوردنشـینی لەسـەر زەوی سـڕیوەتەوەو کـورد لـە زێـدی باوباپـیرانی دەردەکـات و بـە کۆمـەڵ بـۆ ناوچـە بیابانیەکانیان دوردەخاتەوەو لە ئۆردوگای زۆرەملێ دەسـت بـە سـەریان دەکات. ڕژێمـی سەدام حوسەین تاوانی ترسناکی دەرهەق بە کوردەکانی باشوری کوردستان ئەنجام داوە.

پرۆسـەی دەرمـانخواردکردنی کوردەکـانی ئۆردوگـای قزلتەپـە هاوکـات بـو لەگـەڵ پرۆسەی ڕاگواستنی بە کۆمەڵی تورکەکانی بولگارستان بۆیە پـر بایەخـە ئاگـاداری ئـەو کات دیاری کردنە بین. لە تورکیـا زۆر بـە گـەرمی پێشـوازی لـە تورکـە ڕاگوێزراوەکـانی بولگارستان دەکرا. تورکیا ڕەخنەیەکی توندی ئاراستەی ڕای گشتی ڕۆژئاوا دەکرد لەبەر ئەوەی بایەخی زۆریان بە چەوسانەوەی تورکەکانی بولگارستان نەدابوو. ڕێك لە هەمان کاتدا ئەو کامەران ئینانەی بەرامبەر بـە نکولێکردنـی لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خـۆی پۆسـتی گرنگـی لـە دەوڵـەت پێدەسـپێردرێ وەك وەزیـــری دەوڵـــەت دوای بەســـتنی کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەوانی دەکرد. سەیدا ئینان لـەو کۆنگـرە ڕۆژنامەنوسـیەدا "سـتەمی بولگـار"ی بـۆ ڕۆژنامەنوسـەکان شـیدەکردەوە بـەڵام ئینـان لەسـەر چەوسـاندنەوەی

کوردەکانی باشوری کوردستان و دەرمانخواردکردنی ئۆردوگای قزلتەپە قسەی نەکرد چونکە کامەران نکۆڵی لەو جۆرە کێشانە دەکرد. ئینان نوێنەرایەتی ئەو هاووڵاتیانەی ڕۆژهەڵاتی دەکرد کە بە هەوڵ و کۆششی ئەوان دەوڵەتی تورکیا دامەزرابوو بۆیە پێویستە هاووڵاتیانی ڕۆژهەڵات لە هەمو سوچێکی ئەم دونیایە لە تورك زیاتر بایەخ بە کێشەکانی تورك بدەن و کێشەی کورد پشتگوێ بخەن و مافی ئەوەیان نیە هیچ شتێك لەسەر کورد بزانن و بە شێوەیەك ڕەفتار بکەن وەك ئەوەی کێشەی کوردیان نەبێت. بەڵام ئەگەر لە حاڵەتێکدا ناچار بون شتێك بڵێن ئەوا پێویستە ئەمە بڵێین: ئێمە هەمومان تورك و موسڵمانین و لە سایەی یەك ئایندا ماوەی هەزار ساڵە پێکەوە دەژین.

بە دڵنیاییەوە سیاسەتی بولگاریا بەرامبەر تورکەکان شایانی ئەوەیە ڕیسواو شەرمەزار بکرێ و دەبێ بە شێوازێکی کاریگەر ڕەخنە لەو سیاسەتە بگیرێ. بەڵام ئەو ڕاستیەی حاشای لێناکرێ ئەوەیە کاتێك تورکە ڕاگوێزراوەکانی بولگارستان دەگەنە تورکیا لە لایەن جەماوەرێکی زۆری تورکیاوە پێشوازی گەرمیان لێدەکرێ و هەمو یارمەتیەکی پێویستیان پێشکەش دەکرێ و دەرفەتی ئەوەیان پێدەدرێ سود لە هەمو شوێنە خزمەتگوزارییەکان وەربگرن بۆ ئەوەی یەکسەرو بەبێ کۆسپ کێشەکانیان چارەسەر بکەن. ئایا دەتوانین هەمان شت لەسەر کوردەکانی باشوری کوردستان بڵێین کە بە زۆر لە نیشتمانی خۆیان وە وەدەرنران و تاڵی و سوێری دورخستنەوەی بیابانەکانیان چێشتوە؟ کوردەکان بە تۆپزی لە نیشتمانی خۆیان دەرکران و لەنێو خەڵکانی ناحەز نیشتەجێ کران و نازانین کێ پێشوازی لێکردن و چۆن لە تاراوگە پێشوازییان لێکرا. دورخستنەوەی ناوخۆی وڵات زۆر بێبەزەییانەترو بەسوێترە. هەروەها ئەگەر بپرسین ئەو کەسانەی لە ترسی چەکی کیمیایی پەنایان بۆ تورکیا هێنا چییان بەسەرهات؟ ئەو تورکانەی لە بولگارستانەوە ڕایانکردبوو وەك هاووڵاتی ئاسایی پێشوازییان لێدەکرا بەڵام کوردەکانی باشوری کوردستان چۆن پێشوازییان لێدەکرا؟ ئێمە زۆر باش دەزانین چۆن پێشوازییان لێکرا ئەو کوردانە لە ئوردوگای زۆرەملێی چواردەور گیراو بە تەلی دڕکاوی دەست بەسەر کران و ڕێگە بە دانیشتوانی ناوچەکە

نەدرا یارمەتییان بدەن و لە سادەترین پێداویستی ژیان بێبەش کران و ئەو کۆمەکانەی ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ بە ناوی کوردەوە ڕەوانەی کردبوو لەسەر سنور گلدرایەوەو پاشان بۆ شوێنەکەی خۆی ڕەوانە کرایەوە، زۆربەی منالآن بە هۆی سەرماو سۆڵەو لەبەر بێ شیری دەمردن، بۆیە ناتوانرێ کێشەی کوردەکانی باشوری کوردستان و کێشەی تورکەکانی بولگاریا بەراورد بکرێت. بەڵێ: تورکەکانی بولگارستان پارەو کەلوپەلێکی کەمیان لەگەڵ خۆیان بۆ تورکیا هێنا بەڵام ئەو کوردانەی لە ترسی چەکی کیمیایی کوردستانیان بەجێهێشت جگە لە ژیانی خۆیان هیچی دییان بۆ ڕزگار نەکرا چونکە هەرچی سامان و کەلوپەلیان هەبو لە شوێنەکەی خۆی سوتێنرا. لە بەرامبەر ئەم واقیعەدا "هاووڵاتیانی ڕۆژهەڵات" لە وێنەی سەیدا کامەران ئینان کاتێك ئەو کێشانە پشتگوێ دەخەن دەیسەلمێنن چ توانایەکی مەزنیان هەیە و بە هۆی ئەو توانایەشیانەوە بەرزترین پۆست بە بیرۆکراتیەتی تورکیا وەردەگرن.

گرنگی تەبایی تورك- ئیسلام و مەسەلەی کورد

تەبایی تورك- ئیسلام یەکێکە لە فۆرمە هەنوکەییەکانی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی. ئێستا لە ناوچە کورد نشینەکان پڕوپاگەندەکانی تەتریك ڕوبەڕوی بەرگری دەبێتەوە. هەروەها بە هۆی ئەو پەرچەکردارەی بەرامبەر ئایدۆلۆجیای پارتی بزوتنەوەی نیشتمانی و چالاکییەکانی لە ئارادایە جەخت کردن لەسەر پرۆسەی تەتریك کارێکی ئاسان نیە، لەبەرئەوە پێویستیان بە دروشمێکی تازە هەبوو کە هەمان ناوەڕۆکی هەبێت بەڵام جەخت لەسەر ئیسلامەتی بکات. ئەم دروشمە بە شکلی تەبایی نێوان تەتریك و ئیسلام کەوتەڕوو. ئەم دروشمە تەنها لە کوردستان پڕوپاگەندەی بۆ دەکرێ. لە ساڵی ١٩٨٤ بە دواوە وەزارەتی کاروباری ئاینی چەندین تیمی بە ناوی "تیمەکانی چاودێری" دامەزراند (ڕێنمایی کردنی گیانی و ڕەوشتی) و لە شارەکانی ماردین، سێرت، هەکاری، وان، ئەلازیخ، بنگوڵ، ئاگری، ئادیامان، قارەمانماراش، ئورفە، دیاربەکرو تونجەلی، هەروەها لە گوندو شارۆچکەکان و گازینۆو مزگەوت و فێرگەو سەربازگەکان کۆڕی ئایینیان دەبەست. لە کاتی وتوێژەکان هەوڵدەدرا ئایدۆلۆجیای

ئــەتاتورك و ئیســلام لــە یــەكتری نزیــك بكرێنــەوەو كردەوەكــانی پــارتی كارگــەرانی كوردستانیشیان بە دژی ئیسلام و مۆڤایەتی بـە خـەڵكی دەناسـاندو داوایـان لـە میللـەت دەكرد دژایەتی ئەو پارتە بكات.

پێویستە لەم چوارچێوەیەدا گفتوگۆ لەسەر تەبایی تورك- ئیسلام بكـەین. هـەروەها لـە زانكۆكـان لیژنـەی لـەو جۆرەیـان دروســتكردو مامۆســتایانی زانكـۆش هـەوڵیاندەدا بەرگری لەو بیروبۆچونە بكەن[٣].

هاوئاینی لە نێوان كـورد و ئـەو دەوڵەتانـەی كوردسـتان وەك كۆلۆنییـەكی هاوبـەش دەچەوسـێننەوە هەڵـەی كوشـندەی لـە هەڵسـەنگاندن لێدەكەوێتــەوەو دروشمــی (بــرای ئاینی) دەبێتە هۆی شێواندن لە شـێوازی خسـتنەرووی كێشـەو داواكـاری و ئامانجـەكانی میللـەتی كـورد. هـەروەها هێندێك جــار ئــەو دروشمــە ڕێگــە لــە دەربڕینــی هەســتی نەتەوایەتی كورد دەگرێت.

دەوڵەتــە كۆلۆنیالیزمــەكان بــە پێــی هەلومــەرجی بــاوی سیاســی و كۆمەڵایــەتی هـەوڵدەدەن دژایـەتی مێژویـی نێـوان عەلـەوی و سـوننە قـووڵ بكەنــەوە. لـە ڕێگـەی بەگژاكردنەوەی كوردە عەلەوی و سوننەكان هەوڵدەدەن سـیمای نەتەوایـەتی مەسـەلەی كورد بسڕنەوەو هەمو توانای خۆیان دەخەنەگەڕ بۆ ئەوەی مەسەلەی كورد وەك شـەڕی نێوان ڕێبازە ئاینییەكان بكەوێتەڕوو.

ئایدۆلۆجیای ئاینی چـاوەڕوانی ئـەوەی لێدەكـەن گەشـەكردنی هەسـتی نەتەوایـەتی لاواز بكات و كۆسپ بۆ بزوتنەوەی نەتەوایەتی دروست بكات. تەنـها لـە كوردسـتان ئـەو كـارە پیـادە دەكـەن. ئەمــەش مانــای وایــە ڕێگــەگرتن لــە گەشەســەندنی بزوتنــەوەی نەتەوایەتی كورد ئەو ئەركە تایبەتەیە كە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی لە كوردستان بە ئـاینی ڕاسپاردوە. بەڵام ئەگەر لێكۆڵینەوە لەسەر بزوتنەوەی ڕزگاری نیشتمانی جیهان بكـەین ئـەوا دەبینـین لـە زۆر شـوێنی دونیـا ڕێبـازی نەتەوایـەتی و هەسـتی ئـاینی تێهـەڵكێش كراوە. بەمشێوەیە بزوتنەوەی مەهدی لە سـودان لـە كۆتـایی سـەدەی نۆزدەهـەمدا وەك بزوتنەوەیەكی ئاینی دەهاتە بەرچاو وەك ئەوەی هەوڵ بۆ هێنانەدی ئامـانجێكی ئـاینی بـدات بـەڵام ئەگـەر لـە نزیكــەوە لێكۆڵینــەوە لەســەر ئــەم بزوتنەوەیــە بكــەین ئنجـا

ڕوندەبێتەوە لە پشت ئایدیای ئاینیەوە ڕەگەزێکی نیشتمانی هەبوە لە واقیعدا خودی ئەم بزوتنەوەیە بوە مایەی ئەوەی عەرەبی سودان شۆڕش لە دژی بریتانیا بەرپا بکات. هەمان شتیش لەسەر بزوتنەوەکەی عومەر موختاری لیبیا لە سەردەمی مۆسۆلینی پیادە دەبێ لەم حاڵەتەدا عەرەب لە ڕوانگەی ئاینەوە شۆڕشیان دەکرد دژی ئیتالییەکان.

لە لایەکی ترەوە دەتوانین سەرنجی ئەوە بدەین کە هەموو بزوتنەوە ڕزگاریخوازەکانی جیهان لە قۆناغێکی دیاریکراودا ئایدۆلۆجیای ئاینی بەکاردێنن. بزوتنەوەکەی مستەفا کەمال لە ناوچەی ئەنادۆڵ لە دژی یۆنانی و ئەرمەنەکان باشترین نمونەیە.

بێگومان تەبایی تورك-ئیسلام پەیوەندییەکی توندوتۆڵی بە شۆڕشی پێشمەرگانەی خەڵکی کوردستانەوە هەیە چونکە لەگەڵ گەشەسەندنی خەباتی گەریلا دەوڵەت بە فڕۆکە جۆرە بڵاونامەیەکی بەسەر خەڵکی کوردستاندا دابەشدەکرد ناوی هیچ لایەنێکی لەسەر نەبو. دەوڵەت لە ڕێگەی ئەو بڵاونامانەوە داوای لە خەڵکی کوردستان دەکرد دژایەتی پارتی کارگەرانی کوردستان بکەن چونکە پارتی کارگەرانی کوردستان دەستدرێژی دەکاتە سەر کچ و ژنیان و شەرەفیان دەشکێنێ و بۆیە پێویستە لە سەریان سنورێکی بۆ دابنێن. بەڵام لەبەر ئەوەی دەوڵەت پارێزگاری لە ئیسلام دەکات پێویستی بە هاوکاری جەماوەر هەیە تا بتوانێت دژایەتی ئەو چەتە ڕێگرانە بکات..

یەکێك لەو ئەنجامە گرنگانەی خەباتی گەریلا لە کۆمەڵگەی کوردەواری بە دەستی هێناوە پرۆسەی بیرکردنەوەو وتووێژکردنە کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ قوڵترو چڕتر دەبێتەوە. بەڵام ئەو پرۆسەیە دوای ئەوەی تورکیا بە هاوکاری ڕژێمی عێراق هێرشی ئاسمانی کردە سەر باشوری کوردستان بە گوڕتر بو. ئێمە کێین؟ بۆچی ئێران و عێراق و سوریا و تورکیا هەریەکێکیان بەشێك لە کوردستان داگیر دەکەن؟ بۆچی کوردستان دابەش و پارچە پارچە کراوە؟ بۆچی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە" دژی نەتەوەی کورد پیادە دەکرێ" کام خاڵی لاواز نەتەوەی کوردی کردوە بە ئامانجی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە"؟.. هتد. مەبەست لە تەبایی تورك-ئیسلام ئەوەیە ڕێگە لە فراوان بونی ئاستی

ئـەو گفتوگۆيانـە و قووڵبونـەوەی ناوەڕۆكەكـەی بگـرێ. لەبەرئـەوە گـەریلا بـە "چەتـە كۆمۆنيسـتەكان" و "نۆكـەری گـاوران" و "دزان" و "خائنـانی نيشـتمانی" و "ئەرمـەن كوژەكـان" و "تـۆڕی پيـاوكوژان" و "ڕێكخـراوی مافيـا" و.. هتـد، وەسـف دەكـەن. بۆيـە دەوڵـەت داوا لـە دانيشـتوان دەكـات شـان بـە شـانی هێزەكـانی حكومـەت دژی گـەريلا بەشداری جيهاد بكەن[٤].

بەڵام ناوچەی ئەنادۆڵی ناوەڕاست و ناوچەكانی هاوشانی دەريـای ئيجـە كێشـەيەكی ئـەوتۆيان نـەبوو پێويسـت بـە نـاردنی تيمـەكانی چـاودێری بكـات و بـە هەليكۆپتـەر بڵاونامە بەسەر دانيشتوانەكەيدا بڵاوبكەنەوە.

لە بەشی پێشووی ئەم كتێبەداو لە ڕێگـەی نوسـينەكانی بەهجـەت كەمالـەوە بۆمـان دەركەوت دەوڵەت لە مـاوەی حوكمڕانـی تـاك حزبيـدا چۆن موڵكـدارە گـەورەو سـەرەك خێڵـەكانی هەڵدەسـەنگاند. هـەروەها وەزعـی ئـەو كەسـانەشمان لـەنێو ئـەو توێژانـە ڕونكردۆتەوە كە ئامادەبون لە پێناوی هێنانەدی مافە نەتەوايەتييەكاندا خەبات بكەن.

بنـاغە كلاسيكييەكـانی بيرۆكەی نيشتمـانپەروەری

لەنـاوبردنی و ئە نجامەكانی

نۆكەرايـەتی شێخ و موڵكدارە گەورەو سـەرەك خێڵـەكانی كوردسـتان پەيوەنديـيـەكی تونـدوتۆڵـی هەيـە بـە ڕێگـەگرتن لـە گەشـەكردن و بڵاوبونـەوەی بيرۆكـەی نيشتمانپەروەرىيەوە. كاتێك چينێكی باڵادەست دەبێت بە چينێكـی بـەكرێگيراو مانـای داڕوخـانی ئـەو چينـە دەگەيـەنێت كـە ئـەركی سەرشـانی بـوو بـەرگری و پشـتگيری لـە بيرۆكـەی نيشـتمانپەروەری بكـات. ئەگـەر كۆمەڵگـەی كـوردەواری خـۆی مێـژوی خـۆی دروسـت بكردايـەو گەشـەی بـە ميكـانيزمی نـاوەكی بدايـەو كاريگـەرە دەرەكيـەكان ئـەو ميكانيزمەيان لەناو نەبردايە ئەوا گەشەكردنی سەرمايەداريش سـيمای ئاشـكرای دەبـو، چونكە بورجوا زييەكی كورد دروست دەبو ناسنامەی نەتەوايـەتی خـۆی هـەبو يـا هـێزە

فیوداڵەکان دەبون بە توێژی بورجوازی و بــە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خۆیانـەوە پابـەند دەبـون. کـاتێك قسـە لەســەر بورجـوازی ئـەڵمانی و ئینگلـیزی و ڕوسـی و فرەنسـی و عـەرەبی و تورکـی و فارسـی دەکــەین دەبینــین دەسـت نیشـانکردنی ئــەتنی هەمیشـە دەورێکـی گرنـگ وازیدەکـەن. هـەروەها ڕەگەزنامـەی بورجـوازی مانایـەکی پـڕ بایــەخی هەیــە چونکــە بورجــوازی لــە پەیوەندییــە نێودەوڵــەتێکانیدا نکۆڵــی لــە ناســـنامەی نەتەوایەتی خۆی ناکات.

کــاتێك بورجــوازی عــەرەب یــا تــورك بــۆ نمونــە چاویــان لــە نوێنــەرانی هــێزە ئیمپریالیەکان دەکەوێت هەرگیز نکۆڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان ناکەن.

چینی باڵادەست نیە بەڵکو چینی بەکرێگیراو هەیە

پێویستە لێکۆڵینەوە لەسەر سێ ڕەهەندی سەرەکی ئەو دیاردەیە بکرێ کە لە ساڵی ١٩٤٠ بەدواوە خەریکە لە کوردستان بەرجەستە دەبێت. ڕەهـەندی یەکـەم ئـەو هەوڵانـە دەگرێتەوە کە شـێخو موڵکـدارو سـەرەك خێڵـەکان دەکاتـە بـەکرێگیراو. ڕەهـەندی دوەم پـەیوەندی بـەو سیاسـەتەوە هەیـە کـە پشـتگیری لـە مانـەوەی دەزگـاو بـەهای سیسـتمی فیودالیزم دەکات و بە هەمو شێوازێك دەیەوێت گەشەکردنی سەرمایەداری بـە شـێواوی بمێنێتە وە. هەروەها هەموو ئامادەبوونی پێویست وەردەگرن بۆ ئەوەی سەرچاوەی ئـەو سەرمایەی دەکرێ لە ڕۆژهەڵاتدا بخرێتە گەڕ بۆ ڕۆژئاوا بگوێزرێتەوە.

گرنگیەکی زۆری بۆ حکومەت و دەوڵەتی تورکیا هەیە سەرمایەگوزاری لە ڕۆژئـاوای وڵات بکرێ نەك لە ڕۆژهەڵات با سەرمایەکەش زۆر کـەم بـێو سـەرمایە لـە ڕۆژهـەڵاتدا ناخرێـتە گـەڕ تەنـها لـە لایـەن دەوڵەتـەوە نـەبێت. دەوڵـەت بــە مــەرجێك ڕێگــە دەدا سەرمایە لە ڕۆژئاواوە بۆ ڕۆژهەڵات بگوێزرێتەوە کە خاوەن سەرمایەکان بــە ڕەچەڵـەك کورد نەبن. ئەمەش سێیەم ڕەهەندی دیاردەکەیەو بەشێکی گرنگ لە سیاسەتی دەوڵەت پێکدەهێنێت.

گروپـه جیاوازەکـانی چـەپی تورکیـا بـه هـەمان بیروبۆچوونـەوه ئـەم بابەتــه ڕاڤــه دەکـەن و قسـه لەسـەر تورکیایـەك دەکــەن کــه دوو چینــی باڵادەســتی تــورك و کــورد بەشــداری لــه حوکمــی تورکیــادا دەکــەن و دەڵێــن لەبەرئــەوەی بورجــوازی هاوکــاری ئیمپریالیزم دەکات بۆیه ئەمڕۆ بورجوازییەك به ناوی بورجوازی نیشـتمانی نیـه. ئـەو وتانه بەدحاڵی بونێکی گەورەو زۆرێك چەمکی شێواوی تیایه. بێگومان ئەو بیرۆکەیەی دەڵێت دوو چینی باڵادەستی تورك و کورد حوکمڕانی تورکیـا دەکـەن بـه هیـچ جۆرێـك ڕاست نیه چونکه موڵکدارو شێخ خێڵه کو ردەکان وەك بورجوازی کورد بەشداری حوکم ناکەن لەبەرئەوەی نکۆڵییان له نەتــەوەی کـورد کـردووەو وازیـان لـه بـەهای نەتەوایـەتی کورد هێناوەو دژایەتی ئەو کەسانەش دەکەن بەرگری له بەها نەتەوایەتییـەکانی کـورد دەکەن، هەروەها دەوڵەتی تورکیاو بورجوازی تورك به هەندەکی (جزئی) بـه هاوپشـکی ئەو کەسانه ڕازی دەبن بەو مەرجەی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی پەیڕەو بکەن و به تەواوەتی له ئایدۆلۆجیای دەوڵەتی تورکیادا بتوێنەوه. ئەمه سەرەڕای ئـەوەی هاوپشـکییان قبـوڵ ناکرێ ئەگەر ئاماده نـەبن لـه کوردسـتان نۆکەرایـەتی بـۆ دەوڵـەتی تورکیـا بکـەن بۆیـه ناکرێ پێ یان بوترێ چینی باڵادەست بەڵکو پێناسەی چینی بـەکرێگیراو پـڕ بـه پێسـتی ئەو کەسانەیه ئەویش لەبەرئەوەی هەرگیز بەکرێگیراو نابێت به چینی باڵادەست.

لەوانەیـه قوڵبونـەوه لـەم بابەتـه سـودی هـەبێ. ئـەو چینانــەی بـه نـاوی چینـه باڵادەستەکانی تورکیا یا بورجوازی تورکیـا دەناسـرێتەوه چییـان پێدەکـرێ؟ پـەیوەندی ئـابوری و سیاسـی و کولتـوری پیشـەوەرو بـانکدارو بازرگانـەکان چۆنــه؟ بــەناوبانگترین خێزانی بورجوازی تورکیا له وێنـەی ئەجزاجباشـی Eczacibasi و کـۆچ Koc و سـایانجی Sabanci ئـەوانی دی چـۆن ڕەفتـار دەکـەن؟ چ ئـەرکێکیان لەسـەر ژیـانی کۆمەڵایــەتی و کولتوری هەیه؟ بۆ نمونه کاتێك یەکێك لەو بورجوازییەکانی تورك ڕۆمانێکی جـوان یـا شـیعرێکی تورکـی نایـاب دەنوسـێت یــا لــه بــواری زمــان و ئــەدەبی تورکــی یــەکێکیان لێهەڵدەکەوێ خەڵاتی دەکەن. ئەمه له پاڵ ئـەو خەڵاتـه جۆراوجۆرانـەی کـه دەوڵـەت و بانك و پیشەسازو پیشەوه رەکان بۆ هەمان مەبەست تەرخانیان کردوه. له بواری شـانۆو مۆسیقاو وەرزش و وێنەشدا خەڵاتی لەو بابەتـه هەیـه. ئەوانـه بـه مەبەسـتی هـاندانی

شیعرو ئـەدەب و وێنـە و مۆسـیقاو شـانۆو وەرزش خـەڵات دابەشـدەکەن، هــەروەها بــە پێویستی دەزانن بواری پەیوەندی کۆمەڵایـەتی و سیاسـی تورکیـا لێکۆڵینـەوەی زانسـتی لەسـەر بکـرێ و پرۆسـەی پـەرەپێدانی سیسـتمی فـێرکردن و زمـان و کولتــوری تورکــی بایـەخی زیـاتری پـێ بـدرێ چونکـە بورجـوازی تورکـی ئـەو کارانـە بـە ئــەرك و مــافی سەرشانی خۆی دەزانێت. ئەو هەمو بایەخ پێدانەش بۆ ئەوەیە تورکیا لە چوارچێوەی پەیوەندییـــەکانی لەگـەڵ دەوڵەتـە ئیمپریالیـــەکاندا ســـەربەخۆیی ناســـنامەی خـــۆی بپارێزێت. گەشەپێدانی پـەیوەندی لەگـەڵ دەوڵەتـە ئیمپریالیـەکان هیـچ مـەرجێك بـۆ دەستبەرداربون لە ناسنامەی نەتەوایەتی دانـانرێ. ئـەو کەسـانەی جیـهان بـە ئـەدەب و وێنەو شانۆو کولتوری تورکیا دەناسێنن. خەڵاتی مادی و مەعنەوی دەکرێن.

بـەڵام ئـەم کـارە بـۆ کـورد بـە تـەواوەتی جیـاوازە. ئایـا دەوڵەمــەندە کوردەکـان لــە موڵکدارو شێخەکان قەت خەڵاتیان بەسەر نوسەران دابەشکردوە یا کۆمەکی دارایی ئـەو کەسانەیان کردوە کە شارەزاییان لە زمانی کوردی هەیە؟ ئایا تاکە کوردێکی بازرگـان یـا خـاوەن پیشـەیەك شـانازی بـە بـەهای نەتەوایـەتی کـوردەوە دەکـات؟ ئایـا ئـەو کەســانە پشتگیری لە پێشکەوتنی زمـان و کولتـوری کـورد و فراوانکردنـی پانتـایی بـەکارهێنانی، دەکەن؟ ئایا بورجوازی کورد پشتگیری و کۆمەکی چالاکی مۆسیقاو وێنەو شانۆی کوردی دەکات؟.. هتد؟

کورد ئەو جۆرە بورجو ازییەی نیە. ئەگەر پشتگیریکردن و هاندانی ئــەدەبی کـوردی بەلاوە بنێین، تەنانـەت خـودی ئـەو کەسـایەتیە شۆڕشـگێڕو دیموکراتخـوازە کوردانـەش ڕوبـەڕوی ئیجارائـاتی سـەرکوتکەرانە دەبنـەوە کـە داوای مـافی ئاخــاوتن و نوســین بــە زمـانی کـوردی دەکـەن. هەڵوێسـتی شـێخ و موڵکـدارو سـەرەك خێڵــەکان بەرامبــەر بــە پێشخستن و هاندانی زمان و کولتوری کـورد زۆر بـاش دەزانـرێ بۆیـە بـە هەڵـە دەچـین ئەگەر بـڕوا بکـەین بـەوەی شـارەزایانی زمـانی کـوردی یـا ئەوانـەی کـار بـۆ پێشخسـتنی زمانی کوردی دەکەن خەڵات دەکرێن بـەڵکو بـە پێچەوانـەوە دژایـەتی دەکرێـن و لـەلای دەستـەڵاتداران لێیان دەخوێنن و بەمـەش سـۆزی دەسـتەڵاتداران بـۆ خۆیـان ڕادەکێشـن، لەبەرئـەوە بـە چینـی باڵادەسـت دانـانرێن بـەڵکو بـە توێژێکـی بــەکرێگیراو دادەنرێــن.

لەگەڵ ئەو ڕاستیانەشدا دوپاتی دەکەنەوە دوو چینی باڵادەستی تورك و کورد پێکەوە حوکمڕانی تورکیا دەکەن. هەرچەندە موڵکدارو سەرەك خێڵەکان بە ڕەچەڵەك کوردن بەڵام لە ناخەوە هەست بە تورکبونی خۆیان دەکەن، ڕاستە لە دایك و باوکی کورد کەوتونەتەوە بەڵام بە پێی پێودانگی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی خۆیان بە تورك دەزانن. ئەمە سەرەڕای ئەوەی ئەو کەسانە لە چوارچێوەی پەیوەندیەکانیان بە دەوڵەت و چینی باڵادەستی تورکیاوە نکوڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن و هاوکاری نێوان ئەم دوو چینەش پشت بەم بنەمایە دەبەستێت.

نوسەرو هونەرمەندە تورکەکان شانازی بە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیانەوە دەکەن. ئایا نوسەر یا هونەرمەند یا سیاسەتمەدارانی کورد جەخت لەسەر ئنتمای نەتەوایەتی خۆیان دەکەن؟ باشتر وایە لە نزیکەوە لێکۆڵینەوە لەسەر چەمکی بورجوازی بکەین. ناوەڕۆکی ئابوری ئەم چەمکە بایەخێکی ئەوتۆی نیە مادامەکی لە هەمو بارێکدا ئەم چەمکە ناوەڕۆکێکی ئەتنی هەیە وەك "بورجوازی تورکی" و "بورجوازی ئەڵمانی" و "بورجوازی عەرەبی". پێم وایە موڵکدارو بازرگان و پیشەوەرو شێخ و بەڵێندەرە گەورەکان و.. هتد، ئەوانەی نکوڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن و ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی دەوڵەتیان کردوە بە ئایدۆلۆجیای خۆیان و بەرامبەر بە بزوتنەوەی نەتەوایەتی دە وری بەکرێگیراو دەبینن سیفەتی "بورجوازی کوردی"یان تیا نیە چونکە بورجوازی کوردی جگە لە هێنانەدی مافە نەتەوایەتییەکانی میللەتی کورد هیچ مانایەکی دی نیە.

شتێکی ئاشکرایە چینی باڵادەستی کورد بە مانای وشە چینێکی گەندەڵە. ئەمەش مانای وایە ئەو چینەی گەشە بە هەستی نەتەوایەتی دەداو بەردەوامی گەشەکردنی دەستەبەر دەکات و بونی دەبێتە بنەمای ئەوپرۆسەیە توشی گەندەڵی و داوەشان بووەتەوەو زۆر زەحمەتە هێنانەدی گەشەکردنێکی تەندروست بە پرۆسەیەك پشت بە بناغەی چینایەتی نەبەستێ. ئەمەش یەکێکە لە هۆیەکانی گەشەکردنی ناتەواوی پەیوەندی کۆمەڵایەتی و سیاسی کوردستان گریمان بورجوازییەت تایبەمەندییە نیشتمانییەکانی لە دەست داوەو بووە بە بورجوازی بازرگانی؛ ئەم گریمانەیە ناتوانێ

دیاردەی یەکگرتنی موڵکدارو سەرەك خێڵ و شێخ و بازرگان و پیشەوەرو بەڵێندەرە گەورەکان لە بواری ئاوەدانکردنەوە وە لەگەڵ چینی باڵادەستی تورکدا ڕاڤە بکات چونکە تەنها ئاماژەکردن بەوەی هاوکاری دەوڵەت دەکەن نە ئەم ڕەفتارە ڕاڤە دەکات و نە شەقڵی چینایەتییان دیاریدەکات لەبەرئەوەی لە هەردوو حاڵەتەکەدا زاراوەی نیشتمانپەروەری مانایەکی دی دەبەخشێت. کاتێك دەڵێین ئەمڕۆ بورجوازی خەسڵەتە نیشتمانییەکانی لە دەستداوە دەمانەوێت بڵێین بورجوازی نوێنەرایەتی بەرژەوەندییەکانی نەتەوە ناکات بەڵکو بۆ ئەوەی وڵات بچەوسێنێتەوە هاوکاری ئیمپریالیزم دەکات. بەڵام لەو حاڵەتەشدا بورجوازی تورکی بۆ نمونە نکۆڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی ناکات و تەنازول بۆ شتێك ناکات پەیوەندی بە ناسنامەی نەتەوایەتییەوە هەبێت.

بورجوازی تورکی وەك تورك درێژ بە پەیوەندییەکانی خۆی دەدا هەروەك چۆن بورجوازی عەرەبی و ئێرانی و یۆنانی و.. هتد، وەك خۆیان درێژە بە پەیوەندییەکانیان دەدەن. بەڵام بێگومان باوردۆخەکە لە کوردستان جیاوازە چونکە ئەم پەیوەندییە تا ڕادەیەکی زۆر بۆ کورد سروشتێکی کۆنەپەرستانەی هەیە. ئەو موڵکدارو سەرەك خێڵ و شێخانەی لە بۆتەی بورجوازی تورکیدا تواونەتەوە بایەخ بە بەرژەوەندییەکانی نەتەوەی کورد نادەن. بەڵکو هەمو توانایەکی خۆیان دەخەنەگەڕ بۆ ئەوەی بورجوازی تورك هەم سامانی کوردستان بدزێ و هەم کارئاسانی لە چەوسانەوەی زیاتری خەڵکی کوردستان دەکەن. بەڵام تێزەکەی من دورتر دەڕوات. کاتێك ئەو خەڵکانە میانەیان لەگەڵ چینی باڵادەستی تورك خۆشدەکەن ئیتر نکۆڵی لە ناسنامەی کوردایەتی خۆیان دەکەن و کوردبونی خۆیان ڕەتدەکەنەوەو ناسنامەی نەتەوەی سەردەست هەڵدەگرن- واتە نەتەوەی تورك- بۆیە تا ئەم پرۆسەیە بەردەوام بێت ئەو کەسانەش لە بۆتەی نەتەوەی سەردەست دا دەتوێنەوەو نکۆڵی لە ناسنامەی تایبەتی خۆیان دەکەن.

پێویستە لە گرنگی ئەم دیاردە کۆمەڵایەتی و سیاسییە کەم نەکرێتەوە، چونکە ئەم دیاردەیە بونیادێکی جیاوازو شەقڵێکی تایبەتی بە کۆمەڵگەی کوردەواری دەبەخشێت.

لەوانەیە جارێکی دی لە سەرتاسەری ئەم دونیایە کۆمەڵگەیەك بە تایبەتمەندێتی کۆمەڵگەی کوردەواری نەدۆزینەوە.

سەرەڕای ئەوەش هەر جار ناجارێك هێزەکانی ئاسایشی تورکیا ڕاپۆرت بەم دەستەواژانە دەنوسن: "ئەو خێلانەی دۆستایەتی دەوڵەت دەکەن و ئەو خێلانەی دژایەتی دەوڵەت دەکەن" یا "ئەو مولکدارە گەورانەی لایەنگری لە دەوڵەت دەکەن و ئەوانەشی دژایەتی دەوڵەت دەکەن". بەلام ئەم دەستەواژانە مانایەکی ئەوتۆی تیا بەدی ناکرێت دژایەتی ئەو قسانەی سەرەوە بکات بۆیە ئەو شتانە تاکە شتێك بە ڕونی ئاشکرا دەکات: هەرچەندە ئەو کەسانە ئامادەگی نۆکەرایەتیان هەیە بەلام دەوڵەت بەردەوام بە گومانە لێیان. لە کاتی دادگاییکردنی ڕۆژهەلات لە ساڵی ١٩٧١ لە بڕیارەکانی تاوانبارکردنی یانەکانی کولتوری شۆڕشگێڕی لە ڕۆژهەلات چەند بڕگەیەکی لەو ڕاپۆرتانەی تیایە کە وەزارەتی ناوخۆو سەرکردایەتی جەندرمەی تورکیا نوسیویانە. ئەو "ڕاپۆرتە نهێنیانە" وەك بەلگەیەك لە دژی تاوانبارەکان بەکارهێنراون. گۆڤاری Eogra 2000 لە ژمارەکانی ٢٠-١٩٨٧/١٢/٢٦ یەکێك لەو ڕاپۆرتە نهێنیانەی لەسەر خێڵە خائن و خێڵە دۆستەکانی سەر بە دەوڵەتی بلاوکردۆتەوە.

بەپێی ڕونکردنەوەکانی سەرەوە بارودۆخی شێخ و مولکدارو سەرەك خێڵە کوردەکان بۆ دو قۆناغی جیاواز دابەشدەکرێ: قۆناغی یەکەم لە ساڵی ١٩٢٥ بۆ ساڵی ١٩٣٨ دەست پێد ەکات. لەم قۆناغەدا هێندێك مولکدارو شێخ و سەرەك خێڵ پشتگیرییان لە بزوتنەوەی ڕزگاری نیشتمانی کورد دەکرد بۆیە ئەو کەسانە بە شێوازی جۆراوجۆر پاکتاوکران. بەشێکیان لە کاتی شەڕەکاندا کوژران و هێندێکیان لە کاتی لێکۆڵینەوە یا لە کاتی گرتن لەژێر ئەشکە نجەدا گیانیان لە دەست دا و هێندێکی دی لە سێدارە دران و بەشێکی دییان لە تاراوگەی ناوخۆی تورکیا یا لەکاتی ڕاکردن بۆ دەرەوەی تورکیا مردن.. هتد. بەشێك لەو مولکدارو شێخ و سەرەك خێلانەی بەشدارییان لە شۆڕشەکانی کوردستاندا کردبو لە ڕێگەی بەرتیل و خۆفرۆشتن و نۆکەرایەتی کردن ژیانی خۆیان ڕزگار کرد بەلام کاتێك تورکیا شۆڕشەکانی دامرکانەوە ئەوانیشی لەگەڵ ئەو کەسانە دورخستەوە کە بەشدارییان لە شۆڕش دا کردبوو.

کۆمەڵگەی کوردەواری پێش دامەزراندنی کۆماری تورکیا سیمای ئاشکرای خۆی هەبوو، بۆیە دەکرێ لە ڕووی سروشتی پەیوەندییەکان و ئامرازو شێوەکانی بەرهەمهێنان کۆمەڵگەی کوردەواری لەو سەردەمەدا بە کۆمەڵگەیەکی فیوداڵی دابنرێ. خێڵ و گوندەکانی ئەو سەردەمە وێنەی کۆمەڵگەیەکی داخراو بوو تەنها بە بەرهەمی خۆکرد دەژیان، ئەمەش کۆمەڵگەی کوردەواری والێکرد بە ڕووی دونیای دەرەوە نەکرێتەوە. ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزم بە هۆی ئەم بونیادە داخراوەی کۆمەڵگەی کوردییەوە نەیانتوانی بە تەواوەتی کوردستان کۆنترۆڵ بکەن. زۆربەی موڵکدارو شێخ و سەرەك خێڵەکانی ئەو سەردەمە هەستی نەتەوایەتییان هەبوو بۆیە بەردەوام قسەیان لەسەر کوردایەتی دەکردو حوجرەی خوێندنیان بۆ وتنەوەی زمانی کوردی دروستدەکرد و حیکایەتخوانی شارەزای گۆرانی و چیرۆکیان لە ماڵەوە ڕادەگرت، هەروەها شێخ و سەرەك خێڵەکان دەروێش و بێدەرەتانێکی زۆریان لە ماڵەکانی خۆیان بەخێو دەکرد.

ئەمەش یەکێکە لەو هۆیانەی مانەوەی زمان و کولتوری کوردی ڕاڤە دەکات. لە کاتی شۆڕشەکانی سەردەمی عوسمانی یا لە ماوەی ساڵانی یەکەمی دوای دامەزراندنی کۆماری تورکیا وموڵکدارو شێخ و سەرەك خێڵەکان بە هۆی پلەوپایەو دەستەڵاتیانەوە سەرکردایەتی شۆڕشەکانیان دەکرد یا دەست پێشخەرییان دەکرد بۆ ئەوەی جڵەوی شۆڕش بگرنە دەست. بەڵام ساڵی ١٩٨٤ و لە دوای پەلامارەکانی هێزەکانی گەریلا لە ئیرۆو شەمدینلی بە سەرکردایەتی پارتی کارگەرانی کوردستان گۆڕانێکی بنەڕەتی لە بواری سەرکردایەتی ڕویدا.

قۆناغی دوەم لە چلەکانەوە دەست پێدەکات کە بە قۆناغی دەرکەوتنی بورجوازی و سەرەتای سەرمایەداری دادەنرێ. لەم قۆناغەدا موڵکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵەکان لە چوارچێوەی ئەم پرۆسەیە لە ڕووی داراییەوە بون بە نۆکەر.

لە سەرەوە باسمان کردوە چۆن مانەوەی دەزگاکانی موڵکدارو شێخ و سەرەك خێڵەکان هاوکاری قەدەغەکردنی زمانی کوردییان کردوە بۆیە ئەگەر ئەم دیاردەیە بە "بورجوازی کورد" ببەسترێتەوە ئەنجامی قێزەونی لێدەکەوێتەوە. ئایا لە جیهاندا

بورجوازییەك هەیە نكۆڵی لە ناسنامەی نەتەوایەتی بكات و بانگەشە بۆ بەهاكانی نەتەوەی سەردەست بكات؟

ئێستا دەتوانین ئەم پرسیارە بكەین: دوای ئەوەی ئەو چینە كۆمەڵایەتیەی بنەماكانی بەرەو داڕوخان دەڕوات، نەیتوانی نوێنەرایەتی و بەرگری لە بەها نەتەوایەتێكان بكات، ئایا بەرگریكردن یا دەربڕینی بیرو هەستی نەتەوایەتی ناكەوێتە سەرشانی ئێمە؟

ئایا پێویست نیە دژی سەركوتكردنی زمان و كولتوری كوردی ڕاپەڕین؟ بەڵێ، پێویستە بەرگری لە زمان و كولتوری كورد بكەین و دژی ئەو كردەوانە ڕاپەڕین كە زمان و كولتوری نەتەوەی كورد ڕوبەڕوی دەبێتەوە. پێویستە لێكۆڵینەوە لەسەر ئەدەبو زمان و مێژوی كورد بكەین و كاری جیدی بكەین بۆ ئەوەی هەستی نەتەوایەتی كورد گەشە بكات. ئەمەش ئەركی سەرشانی هەمو شۆڕشگێڕو دیموكراتخوازێكە.

بەڵام لێرەدا ڕوبەڕوی جۆرێك لە شێواندن دەبینەوە. ئەم شێواندنەش ناگەڕێتەوە بۆ فیكری شۆڕشگێڕو دیموكراتخوازەكان بەڵكو ئەنجامێكی ئەنقەستی بونیادی كۆمەڵگەی كوردەوارییە. لەپاڵ ئەو دیاردە ناشرینانەش پێویستە لە نێو پرۆسەی گەشەكردنی كۆمەڵگەی كوردەواری ئەم ڕەهەندەمان بیرنەچێتەوە: هەر بزوتنەوەیەك موڵكدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵ و بازرگان و پیشەوەران بەشداری تیا نەكەن بزوتنەوەیەكی دیموكراسیە چونكە ئەو بزوتنەوەیەی لە ڕێگەی ململانێی ئەو هێزانەوە دروست بێت ڕەگەزی دیموكراسی تیا سەروەر دەبێ بۆیە تا موڵكدارو شێخ و سەرەك خێڵ و بیرۆكرات و بازرگانەكان بەرهەڵستی ئەم بزوتنەوەیە بكەن ئەوا ڕەگەزی دیموكراسی دەبێتە پێشەنگی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی كورد.

ئەو ئەركەی دەكەوێتە سەر شانی شۆڕشگێڕانی كوردو پێویستە زۆر بابەتییانە بەجێی بهێنن بریتیە لە: پاراستن و بەرگریكردن لە زمان و كولتوری كورد دژی ئەو كەسانەی نكۆڵیان لە بەهای چینایەتی خۆیان كردوە. بەشێكی گەورەی تەوژمەكانی چەپی توركیا ئەم بیرۆكەیە جۆرێك بە شێواوی دەیبینن و دەڵێن پێویستە شۆڕشگێڕان

نێونەتەوەییانـە بیربکەنـەوەو بـە پێـی ئایدۆلۆجیـای چینـی پرۆلیتاریـا ڕەفتـار بکـەن چونکـە مەسـەلەی نەتەوایـەتی ئـەرکی شۆڕشـگێڕانی نێونەتـەوەیی نیـە. هـەرکاتێك شـۆڕش هاتـەدی و سیسـتمێکی سوسیالیسـتی دامـەزرا ئـەم مەسـەلەیەش خۆبـەخۆ چارەسەر دەبێ. لەبەرئەوە پێویستە شۆڕشگێڕان تەنازول بۆ هیچ شتێك نەکەن. چەپی تورکیـا تـا پێـش سـاڵی ١٩٨٠ بـەرگری لـەم هەڵوێسـتە دەکـردو تەنانـەت تـا ئێسـتاش خـەڵکانێك هەیـە داکۆکـی لـەم هەڵوێسـتە دەکـەن وەك ئـەوەی بونـی مرۆڤـی شۆڕشـگێڕ لەسەر ئەم بیرۆکەیە بەند بێ. ئەم هەڵوێستە یەکەمجار وەك هەڵوێستێکی ڕاسـت دێتـە بەرچاو بەڵام ئەگەر لەبەر ڕۆشنایی ڕاستی بارودۆخی کوردسـتان تـاوتوێی بکـەین ئـەوا نـەك هیـچ مانایـەك نابەخشـێت بـەڵکو پێمـان دەڵێـت بەرامبـەر بـەو ڕێوشـوێنە سـەرکوتکەرانەیەش دەستەوەسـتان بـین کـە زمـان و کولتـوری میللـەتێکی چەوسـاوە ڕوبەڕوی دەبێتەوە. ئەم هەڵوێستە بە تەواوەتی فیکرو ڕێو شوێنەکانی چینی باڵادەست بەهێز دەکات. هەروەها دوبارە کردنەوەی وتەکانی لینین و سـتالین سـەبارەت بـە مـافی چارەی خۆنوسینی گەلان ئەم کێشـەیە چارەسـەر ناکـات. لـە لایـەکی دی ئـەم بیرۆکەیـە مانـای قبولکردنـی دیـاردەی کۆنەپەرسـتی وەك دیـاردەی تواندنـەوەو تـەتریك کردنـی میللەتی کورد دەگەیەنێت[٥].

بارودۆخی کوردستانی باشورو ڕۆژهەڵات

ئـەو بارودۆخـەی سـەرەوە زیـاتر پـەیوەندی بـە کوردسـتانی بـاکورەوە هەیـە. بـەڵام بـارودۆخی ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان (ئـێران) و باشـوری کوردسـتان (عـراق) تـا ڕادەیـەك جیاو ازی هەیە. سیاسەتی تەعریب و تەفریس لە ئێران و عراق سەرکەوتنێکی گەورەی بەدەست نەهێناوە یا لەبەر ئەوەی ئەو دوو دەوڵەتە وەك پێویسـت سـور نـەبون لەسـەر جێبـەجێ کردنـی سیاسـەتی تـەعریب و تـەفریس پێـش دامـەزراندنی کۆمـاری تـازەی تورکیا دەستی پێکردوەو کوردەکانی ناوچەی خوراسان و ئیـدارەی شـارەکانی کوردسـتان باشترین نمونەی سیاسـەتی تـەفریس کردنـە، هـەروەها سـەرەتاکانی تـەعریب کـردن لـە تەمـەنی دەوڵـەتی عـراق کۆنـترە بـەڵام سـەردەمی حوکمڕانـی بـەعس بـە دژوارتریـن

قۆنـاغی کـورد دادەنرێـت چونکـە بـە مەبەسـتی پیـادەکردنی تــەعریب کردنــی کــوردو خاکەکەی سل ٌ لە سیاسەتی جینۆسایدیش نەکراوەتەوە). لە ئێران ئەگەر پێکهاتەی فرە نەتەوەیی کۆمەڵگەی ئێران لەبەرچاو بگرین کە لە ئـازەرو کـوردو تورکمـان و بـەلوچ و عەرەب پێکدێت خودی نەتەوەی فارس دەبێت بە کەمایەتی. عراق تا سـاڵی ١٩٣٢ لـەژێر ئینتدابـی بریتـانی (کۆڵۆنـی) بـو. ئینگلـیز و فرەنسـی و هـێزە ئیمپریالیــەکانی دی سیاسەتی سڕینەوەی ناسنامەی ئەتنیان لە کۆڵۆنیەکانی خۆیان پیـادە نـەکردوە. کـاتێك عـراق کۆڵۆنـی بریتـانی بـو دەرفـەتی گەشـەکردنی بـە زمـانی کـوردی درابــو، هــەروەها تایبەتمەندییە میللیەکانی نەتەوەی کورد خۆی چەسپاند بـو. بـە هـۆی ئـەم بارودۆخـە نەتوانراوە نکۆڵی لە بونی کورد بکرێ.

عراق و ئێران دەوڵەتێکی نێوەندی زۆر بەهێزیان نەبو. دەوڵەتی ساوای عـراق وەك بەشـێك لـە نەتـەوەی عـەرەب تـازە دروسـت کرابـو، هـەرچی ئێرانیشـە نەتـەوەکانی دی لەچاو فارس زۆرینە پێکدەهێنـن. لـەم هەلومەرجـەدا کـورد بـۆ بەدەسـت هێنـانی مافـە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی پەنای بۆ چـەك بـردوەو هێنـدێك مـافی دیـاریکراوی بـە دەست هێناوە. بۆیە لەو هەلومەرجەدا ئەستەم بوو نکۆڵی لە نەتەوەی کورد بکرێت.

پەیوەندی نێوان موڵکدارو شێخ و سەرەك خێڵەکان و دەوڵەتە پــەیوەندیدارەکان لـە هەرد وو پارچەکەی کوردستان بە شێوزای جۆراوجۆر گەشەی سەندووە: لە ڕۆژهەڵات و باشوری کوردســتان موڵکـدارو شـێخ و سـەرەك خێڵـی سـەر بـە دەوڵـەت هەیـە. ئـێران و عراق بە هەمو جۆرێك پشتگیری لەو کەسانە دەکەن و دژایەتی کوردە شۆڕشگێڕەکانیان پێدەکەن. لە عراق بە گشتی ئەو کەسانە پێیان دەوترێ جـاش و دەوڵـەت بەرامبــەر بـە ئەرکە گرنگەکانیان خــەڵاتیان دەکات. جاشـەکان لـە ڕیـزی هێزەکـانی حکومـەت شـەڕی براکانی خۆیان دەکەن و حکومەتیش بە پـارە پشـتگیریان لێدەکات. لـە واقیعـدا شـەڕی نێوان هەردو پارچەکەی کوردستان شەڕی نێوان پێشمەرگەو جاشەکانە.

ئەم پەیوەندییە ڕەهەندێکی تایبەتی گرنگی هەیە: موڵکدارە گەورەو ســەرەك خێـڵ ٌ و شـێخ و بازرگـان و بیرۆکراتـە کوردەکـان لـە عـراق و ئــێران پــەیوەندی توندیــان بــە

هەردوو دەوڵەتەکەوە هەیە بەڵام دەوڵەت وەك کورد مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات و ئەوانیش ئەو ڕاستییە دە زانن و وەك کورد هەڵسوکەوت دەکەن.

لەم ڕووەوە نمونەیەکی بێشومار هەیە، جیهانگیر ئاغا لە ئێران و بەشیر ئاغای هەولێری لە عراق پەیوەندییان بە ڕژێمی خومەینی و سەدام حوسەین هەیە. بەڵام نابێ ئەم دیاردەیە بە یەکێتی نێوان هێزە باڵادەستەکان تێبگەین وەك یەکێتی نێوان موڵکدارو شێخ و سەرەك خێڵ و بازرگانەکانی کورد و نێوان بورجوازی عەرەب و ئێرانی. ئەم دوو دەوڵەتە تەنانەت کاتێك ناسنامەی کورد قبوڵ دەکەن سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە" چڕتر دەکەنەوە چونکە عراق و ئێران بەردەوام و چالاکانە "کوردە چاونەترسەکان" لە دژی "چەتە کوردەکان" بەکاردەهێنن بۆیە خەڵاتی مادی و مەعنەوی کوردە چاونەترسەکانیان دەکەن.

بێگومان ئەم نمونەیە هەرگیز لەسەر موڵکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵە کوردەکانی عراق و ئێران پیادە ناکرێت لەبەرئەوەی زۆرێك لەو کەسانە پلەو پایەی بەرزیان لە شۆڕشی ڕزگاری نیشتمانی هەیە. بەڵام ئەو کەسانەی دژایەتی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد دەکەن، دەوڵەت بە شێوەیەکی باشتر بەرژەوەندی چینایەتیان دەپارێزێ.

چەپی تورك و مەسەلەی کورد

کارێکی بەسودە ئەگەر هەڵوێستی ئەم قۆناغەی چەپی تورکیا بەرامبەر بە مەسەلەی کورد ڕونبکەینەوەو لەسەر ئاستی دوو ڕەهەند دەتوانین ئەم کارە ئەنجام بدەین. لەساڵانی شەستەکان واتە لە دوای کودەتاکەی ١٩٦٠/٥/٢٧ چەپی تورکیا لە قۆناغی گەشەکردنی وتوێژی لەسەر کۆمەڵێك مەسەلە دەکرد بە مەسەلەی کوردیشەوە. تەوژمە جۆراوجۆرەکانی چەپی تورکیا چارە سەرکردنی مەسەلەی کوردیان بە پێویست دەزانی بەڵام زۆربەی ئەو گفتوگۆو باسانە لەسەر ئاستێکی دیاریکراو ئەنجام دەدرا بۆ ئەوەی کەمالییەکان جاڕز نەکەن بۆیە پێویستە ئەم دیاردەیە بە هەوڵێکی پۆزەتیڤانە هەڵسەنگێنین بەڵام نابێ زیادەڕەوی لە هەڵسەنگانیدا بکەین. ئەم

دیاردەیە بە هەوڵی کوردەکانی – واتە ئەو کوردە شۆڕشگێڕانەی بە ڕەچەڵەك کورد بون- نێو بزوتنەوە سیاسییە جیاوازەکان بەرجەستە بو. هەڵوێستی چەپی تورك لە ساڵانی بیستەکان و سییەکان بەرامبەر بە مەسەلەی کور هەڵوێستێکی کەمالییانە بو، واتە دەتوانین بڵێ ین هەڵوێستێکی دوژمنانەی بەرامبەر بە کورد هەبوو.

ڕەهەندی دوەمی ئەم مەسەلەیە کاریگەری نێگەتیڤانەی چەپی تورکە بەرامبەر بە بزوتنەوەی کورد. ئەم کێشەیە بە تایبەتی پەیوەندی بە گرنگی و بەهای وشەی نەتەوەی "نەتەوەپەرستی" هەیە لەبەرئەوەی ئەو بیروڕایانەی پەیوەندی بە نەتەوەپەرستی تورك و کوردەوە هەیە لە ڕووی گەشەکردنی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە جیاوازی زۆریان هەیە. تورك نەتەوەیەکی سەردەستە بۆیە نوسین و قسەکردن بە زمانی تورکی کێشەیەك دروست ناکات، ئەمە سەرەڕای ئەوەی هیچ گرفتێکی ئەوتۆی نیە تا دەزگاکانی حکومەت یا کەرتی تایبەت خەڵاتی ئەدەبی لەسەر دابەش بکەن.

دەوڵەت لە ڕێگەی دەزگا زانستیەکانی هەر لە قوتابخانەی سەرەتاییەوە تا زانکۆکان و لە ڕێگەی ئیدارەی گشتی و زیندان و سوپاو پۆلیس و ڕادیۆو تەلەفزیۆن، هەوڵدەدا زمانی تورکی پێشبخات. هەروەها پێشکەوتنی زمان و ئەدەبی تورکی ڕەهەندێکی پڕ بایەخی بۆ ئایدۆلۆجیای ڕەسمی هەیە.

بەڵام کورد نەتەوەیەکی بندەستەو مافی نەتەوایەتی و دیموکراسی لێزەوتکراوەو لە ناوجەرگەی ڕۆژهەڵاتی نزیکدا دابەش و پارچە پارچە کراوە. هەمو ڕێوشوێنێکی پێویستیان گرتۆتە بەر بۆ ئەوەی زمان و کولتوری کورد لەناوبەرن و نەتەوەی کوردیش لە بۆتەی نەتەوە دراوسێکان دا بتوێننەوە. هەروەها هەمو دەزگاکانی گوشاری ئایدۆلۆجیای دەوڵەت وەك دەزگاکانی پەروەردەو زانکۆو پارتە سیاسیەکان و ئاین و خێزان و ڕۆژنامەو ڕادیۆو تەلەفزیۆن.. هتد، بەکاردەهێنن بۆ ئەوەی ئەم ئامانجە بهێننەدی.

کاتێك ئەو دەزگایانە ئامانجە داواکراوەکان بەدی ناهێنن، پەنا بۆ دەزگاکانی هێزو زەبرو زەنگ دەبەن وەك دەزگاکانی پۆلیس، بەندیخانە، دادگا، هێزی چەکدارو جەندرمەو.. هتد، بۆ ئەوەی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد لەناوبەرن، وەك ئەوەی

نكۆڵی كردنی چینی باڵادەست ی كورد لە ناسنامەی خۆی و بونی بە چینێكی بەكرێگیراو و توانەوەی لەناو چینی باڵادەستی تورك بەس نەبێت بۆ ئەوەی ئامانجە خوازراوەكان بەدی بهێنن. لەم هەلومەرجەدا كارێكی لۆجیكیە هێندێك كۆمەڵی دیاریكراو بەرگری لە خاسێتە نەتەوایەتییەكانی خۆیان و بەرهەڵستی ئەو ڕێوشوێنە سەركوتكەرانەیە بكەن كە دژیان بەكاردەهێنرێ. هەڵبەتە لێرەدا پاراستنی بەها نیشتمانی و تایبەتمەندییە نەتەواییەكان دێتە ئاراوە، لەبەرئەوە ئەركی سەرەكی هەمو شۆڕشگێڕو دیموكراتخوازێكە لەو چوارچێوەی لە سەرەوە باسمان كردوە بەرگری و پارێزگاری لە بەها نیشتمانییەكان بكەن. چەپی توركیا "نەتەوەپەرستی" و شۆڕشكردن و بەرگریكردن لە بەها نەتەوایەتییەكان یاساغ دەكات و شۆڕشگێڕو دیموكراتخوازەكانی كورد بە ناشۆڕشگێڕو نەتەوەپەرستی تاوانبار دەكات. ئەو ڕەخنانەش كارێكی زۆری كردە سەر شۆڕشگێرە كوردەكان، بۆیە دەبینین لە ساڵانی شەستەكان كورد لە ترسی ئەوەی بە نەتەوەپەرست تاوانبار نەكرێن تەنانەت لە نێوان خۆشیان بە زمانی كوردی قسەیان نەدەكرد و نەیاندەوێرا بە ئاشكرا بە خۆیان بڵێن كوردو هەوڵێكی زۆریان دەدا بۆ ئەوەی بە دڵسۆزترین لایەنگری ماركسیزم و لینینیزم دەربكەون و لەوەش زیاتر هەوڵیان دەدا خەسڵەتی كوردایەتییان بشارنەوە.

لە پێش هەشتاكان تاوانبار كردنی شۆڕشگێڕانی كورد بە ناماركسی و نالینینی بە سوكایەتی دادەنرا بۆیە كوردەكان لە هەمو كەسێك زیاتر خۆیان بە ماركسی و لینینی پیشان دەدا یا بە لایەنی كەمەوە هەوڵیان دەدا لە بنەماكانی ئەم تیۆرییە شارەزایی پەیدا بكەن. بۆیە هەر كەسێك بە "نەتەوەپەرستی" تاوانبار بكرایە هەستی بە سوكایەتی دەكرد. چەپەكان بەرهەڵستی سەركوتكردنی زمان و كولتوری كوردی و ئازادی قسەكردن بە زمانی كوردی و داواكردنی دەوڵەتێكی سەربەخۆ بۆ كورد بە جۆرێك لە نەتەوەپەرستی دەزانن. لە لایەكی دی بیرۆكەی نەتەوەپەرستی وەك تاوانێكی ڕووت و بێناوەڕۆك بەكاردەهێنرا چونكە جیاوازییان لە نێوان نەتەوەپەرستی نەتەوەی سەردەست و نەتەوەپەرستی نەتەوەی بندەست نەدەكرد. بەمشێوەیە ئەڵیاسلان توركیش (سەرۆكی پارتی بزوتنەوەی نەتەوەی فاشیستی) و مەلا مستەفای

بارزانی- یان لەیەك تویْژ پۆلیْن دەکرد. ئایا کام سیاقی کۆمەلآیەتی- سیاسی لەگەلْ نەتەوەپەرستی یەکدەگریْتەوە؟ چ کەسیْك بە "نەتەوەپەرست" وەسف دەکریْ؟ داواکاری نەتەوەپەرستەکان چیە؟

بۆ نمونە ئەو کەسانەیان بە نەتەوە پەرست تاوانبار دەکرد کە داوایان دەکرد چەوسانەوە لەسەر زمان و کولتوری کورد نەمیْنیْ و نوسین و قسەکردن بە زمانی کوردی ئازاد بکریْ. ئەرکیْکی سەرەکی چەپەکانە بەرامبەر بە سیاسەتی رەگەزپەرستیو کۆلۆنیالی و سیاسەتی تواندنەوەی کورد بەرگری لە زمانی کوردی بکەن، لەبەرئەوە پیْویستە هیْلیْکی جیاکەرەوە لە نیْوان نەتەوایەتی نەتەوەی سەردەست و نەتەوایەتی نەتەوەی بندەست دابنیْین. دروشمی "تورکیای سەربەخۆ" بە بەلگەی گیانی شۆڕشگیْڕیْتی دادەنراو دوپاتیان دەکردەوە کە ئەم دروشمە تەعبیر لە فیکرو کرداری شۆڕشگیْڕانە دەکات. بەلآم ئەوانەی قسەیان لەسەر "کوردستانیْکی سەربەخۆ" دەکرد بە خەلکانیْکی نەتەوەپەرست دادەنران ئایا بەرزکردنەوەی دروشمی "تورکیای سەربەخۆ" مانای ڕازی بون نیە لەسەر دابەشکردنی کوردستان کە لە سەرەتای بیستەکانی سەدەی بیستەمەوە ئیمپریالیزم بەسەر کوردستانیدا سەپاندوە؟ لە سایەی هاوکاری ئینگلیزو کەمالییەکانەوە توانرا سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" پیادە بکریْ و بەشیْکی گرنگی کوردستان بکەویْتە ژیْر دەستەلآتی دەولەتی تورکیا. بەرزکردنەوەی دروشمی "تورکیای سەربەخۆ" بە مانایەك لە ماناکان دانپیانان و پیادەکردنی سیاسەتی ئیمپریالیزم دەگەیەنیْت.

ئەگەر لیْکۆلیْنەوە لەسەر هەلویْست و بیروڕای چەپی تورکیا بەرامبەر بە مەسەلەی کورد بکەین ئەوا پیْویستە بە شیْوەیەکی تایبەت جەخت لەسەر ئەم بابەتە بکەین: کیْشەکانی تورکیا هەمیشە لە دیدی چینە کۆمەلآیەتییەکانەوە چارەسەر ناکریْت بەلکو پیْویستە لە گۆشەنیگای کۆمەلە ئەتنیەکانیشەوە لیْکۆلیْنەوە لەسەر کیْشەکان بکەین. ئەو مارکسیستانەی سورن لەسەر ئەوەی لە گۆشەنیگای ململانیْی چینایەتییەوە چارەسەری کیْشەکان بکەن، لە ڕاستیدا وەك مارکسییەکی تورك مامەلە لەگەلْ مەسەلەی کورد دەکەن. ئەمە لە کاتیْکدا ڕەنگە دەزگا کۆمەلآیەتی و سیاسی و

ڕێكەوتننامـەو ڕوداوە مێژوییـەكان مانـای جیاوازیـان هـەبێت ئەگـەر لـە گۆشـەنیگای كۆمەڵە ئەتنیەكانەوە تەماشـایان بكـەین، بیروڕاكـانی (میـهری بیلـی) باشـترین نمونەیـە لەسەر ئەو تێڕوانینە.

سەیدا میهری بیلی یەكێكە لە سەركردە ماركسیستە- لینینستەكانی چەپی توركیا و شوێنێكی گرنگی لە مێژوی ئەم بزوتنەوەیەدا هەیە. بیلی لە سییەكانی سەدەی بیستەم وەك گەنجێك توركیای بەجێهێشت و بەرەو وڵاتە یەكگرتووەكان ڕۆیشـت و لـە ئـەمریكا زانسـتەكانی ئـابوری خوێنـدووە. لـە سـەرەتای جـەنگی جیـهانی دووەم گەڕاوەتــەوە بـۆ توركیاو لە سوپای توركیـا بـوە بـە سـەرباز. بیلـی لـە پێـش سـاڵی ١٩٥٠ وەك دەزگایـەكی پێشكەوتنخواز و شۆڕشـگێڕ سـەیری سـوپای توركیـای دەكـرد. بۆیـە بیلـی بـە پێویسـتی دەزانـــی هـــەمو سوسیالســـت و كۆمۆنیســـتەكان وەك ســـەرباز لـــە دژی پـــەلامارە چاوەڕوانكراوەكـەی نازییـەكان بـەرگری لـە وڵات بكـەن چونكــە توركیـا ئـا ئــەو كاتــە ئەندامی پەیمانی ناتۆ نەبو لەبەرئەوە بیلی دوپاتیدەكردەوە توركیا سەربەخۆیی خۆی لە دژایەتیكردنی ئیمپریالیزم پاراستوە. بڕوانە:

(Mihri Belli, Anilar, ed. Por Koray. Durgoren, en Milliyet, 20/6- 30/ 7/ 1989).

هەر توركێك یـا ماركسـیيەكی تـورك هـەقی خۆیـەتی بەمشـێوەیە تەماشـای سـوپای توركیا بكات. ئایا كۆمۆنیستێكی كورد یا چەپێكی كورد یا تەنانەت ماركسیستێكی كورد ئەو كارە دەكات؟ سوپای توركیا هەر لە كاتی دامەزراندنی كۆمـاری توركیـاوە لـە كـات و شـوێنە جیاوازەكـاندا زۆر دڕندانـە ڕاپـەڕین و شۆڕشـەكانی كـوردی لـەناوبردوە. سـوپای توركیا لە زیلان و دەرسیم تاوانی جینۆسایدی دەرهەق بە دانیشـتوانی كـورد كـردو بـە فڕۆكەو بە تۆپ هەمو گوندەكانی ناوچەی (زیلان و دێرسـی)یـان سـوتاند و دانیشـتوانی ئـەو ناوچانـەیان لـە بنكـە جیاوازەكـان دەسـت بەسـەر كـردو لـە دواییشـدا هــەمویانیان گوللەباران كرد.

خـەڵكی دەرسـیم چـەندین كـەڕەت بەمشـێوەیە قـەتڵوعام كـراوە. دەوڵــەتی توركیــا هــەمو جــۆرە ئەشــكەنجەیەك بــەكاردەهێنێت بــۆ ئــەوەی داواكارییـــە دیموكراســـی و نەتەوایەتییـەكانی كـورد لـە خشـتەی كارەكـانی خـۆی لابـەرێت و میللـەتی كـورد ناچـار بكات واز لە مافەكانی خۆی بهێنیٚو ترسی لـە داواكردنـی هـەبێت. دەوڵـەتی توركیـا بـۆ

ئەوەی پشتگیری کورد لە شەڕی دژی یۆنان و ئەرمەن لە ساڵی ١٩١٩-١٩٢١ مسۆگەر بکات، سوپای تورکیاو بزوتنەوەی نەتەوەیی تورکیا بەڵێنیان بە کورد دەدا مافە نەتەوایەتییەکانی بسەلمێنن و سنوری ناوچە تورك نشین و کوردنشینەکان لە چوارچێوەی یەکێتی و هاوکاری دیار بکەن چونکە شانبەشانی یەکتری پێکەوە شەڕێکی هاوبەش دەکەن کەچی دوای دامەزراندنی کۆماری تورکیا نەك هەر مافەکانی کوردیان نەسەلماند بەڵکو نکۆڵییان لە بونی کوردیش کرد.

مێژووی دونیا بە تەنها لە ڕوداو و فاکتە نوسراوەکانی ناو کتێبەکان دروست نابێ. بەڵکو گەلێك ڕوداو بە فیعلی ڕویداوە بەڵام لەبەرئەوەی تۆمار نەکراوە سەرنجی ئەو لێکۆڵیارانەی ڕانەکێشاوە کە بایەخ بە خوێندنەوەی مێژو دەدەن. بەرزکردنەوەو گەورەکردنی بەهای ڕوداوە لاپەڕەکان و شاردنەوەی سیمای ڕوداوەکانی دی مەسەلەیەکە بە گشتی پەیوەندی بە کاریگەری ئایدۆلۆجیاوە هەیە بە تایبەتی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی ئەو کارەش زانست ڕەتدەکاتەوە.

ئێمە زانیاری تەواومان لەسەر ئەو تاوانانە هەیە کە هیتلەر بەرامبەر جولەکەکان ئەنجامی داوە چونکە تاوانەکان تۆمارکراون و بون بە بەڵگەنامە، بۆیە دەبینین لە کاتی دادگاییکردندا بڕیاری تاوانبارکردن دەردەکران لەبەرئەوەی تاوانبارو شاهید و پارێزەرو بڕیاری دادوەر هەبو، بەڵام قەتڵوعام و قەڵاچۆکردنەکانی کورد تۆمار نەکراون بۆیە ئەگەرێکی زۆر هەیە ئەو بەڵگەنامە ڕەسمییانەی پەیوەندییان بە ڕوداوەکانەوە هەبوە لەناوبرابێت یا شاردرابێتەوە یا لە شوێنێکدا دانرابێت بە زەحمەت دەستی لێکۆڵیارانی پێدەگات.

بەڵام سەرەڕای تۆقاندن و سەرکوتکردن ڕوداوەکانی ناوەڕاستی ئازاری ١٩٨٨ی هەڵەبجە تۆمار کراو چوە مێژوەوە. لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە کوشتنی بە کۆمەڵی خەڵکی هەڵەبجە پشتگوێ نەخەین. حکومەتی فەرەنسی ساڵی ١٩٨٩ کۆنگرەیەکی بۆ قەدەغەکردن و لەناوبردنی چەکی کیمیایی سازکرد. کوردەکان بە سیفەتی ئەوەی زۆرجاران لەسەر ئاستێکی فراوان کیمیاباران کراون داوایان کرد بەشداری لە کۆنگرەکە بکەن، بەڵام ئەو دەوڵەتانەی ئەم چەکەیان لە دژی کورد بەکارهێنابوو ڕازی نەبوون

نوێنـەرانی کـورد بەشـداری لـە کۆنگرەکـە بکـەن. کۆنگـرە داواکـاری ئـەو دەوڵەتانـەی جێبەجێ کردو نوێنەرانی قوربانیەکانی چەکی کیمیایی لە کۆنگرەکە دورخرانەوە. بـە تەنها ئەو ڕوداوە بە شێوەیەکی زۆر ناشیرین ئاشـکرای دەکات بـاری مافـەکانی مـرۆڤ و مافی میللەتان چەند فشەڵ و پڕ مەترسییە.

لەم حاڵەتەدا پێویستە کورد گەشـە بـە تواناکـانی خـۆی بـدات بـۆ ئـەوەی لـە دیـدی ئەتنیەوە چاودێری ڕوداوە مێژوییەکان بکات چونکە تورك و مارکسیستە تورکـەکانیش بە فیعلی هەر ئەو کارە دەکەن. ناوبەناو مارکسییـە تورکەکان دەڵێن لەبـەر سـەرقاڵییان ناپەرژێنە سەر ئەوەی گرنگی بە هێندێـك بابـەتی دیـاریکراو بـدەن. ئـەو جـۆرە قسـانە بەشێك لە شێوازی بیرکردنەوەیان ئاشکرا دەکات کە لە سەرەوە ڕاڤەمان کردوە.

سەیدا (شەفیق حوسنو) یەکێکە لـە پیـاوە ناودارەکـانی چـەپی تورکیـاو لـە جـەنگی جیهانی دوەم بووە بە سەرباز لە سوپای تورکیـا. چـەپ و مارکسـییە تورکـەکان حوسـنو بە سەرکردەی خۆیان دەزانن و پشتی پێدەبەستن بەڵام یەکێکە لـە دوژمنـەکانی کـورد. حوسـنو هەمیشـە دژایـەتی شۆڕشـەکانی کـوردو پشـتگیری لـە کەمالییـەکان کـردوەو دەستخۆشی لە قەتڵوعام و قەلاچۆکردنـەکانی کورد کردوەو ئیجرائاتی کەمالییەکانی بە "پێشـکەوتنخوازو شۆڕشـگێڕانە" لـە قەڵـەم داوە. ئایـا چ شـتێك لـەوە سـەیرترە چـەپی تورك داوا لە کورد بکات شەفیق حوسنو وەك سەرکردەیەکی مێژویی بناسێت؟

گفتوگۆکانی نێوان هەردوو گۆڤاری "میدیا گوینئیشی- Medya Gunesi" و "ئۆزگـور گەلەجەك- Ozgur Gelecek " بە دەسپێشخەری گۆڤاری یەکەم گرنگیەکی تایبەتی هەیە، ئەویش دوای ئەوەی گۆڤاری دوەم لە ژمـارەی (٣) لـە بـەرواری ١٩٨٩/٥/٣دا: "بـە بۆنـەی یادی سییەمین (٣٠) ساڵڕۆژی کۆچی دوای دکتور شـەفیق حوسـنو دیمـیر" بانگـەوازێکی بڵاوکردەوە، سینان دۆغرو Sinan Dogru لـە گۆڤـاری یەکـەمدا دەڵێـت: شـەفیق حوسـنو بوە بە نۆکەری بورجوازی و دوژمنی کورد بۆیە بەشداری لە ئاهەنگی ساڵڕۆژی ناکـەن. بڕوانە:

("zorunlu Aciklama" si Uzerine Medya Gunesi, No, 10. 1989).

پەیماننامەی لۆزان بەڵگەنامەیەکە بۆ کورد و تورك مانای جیاوازی هەیە.

عوبەیدولای نەهری و عەلی شێرو شێخ سەعیدو ئیحسان نوری و سمکۆ و سەید ڕەزاو قازی محەمەدو مەلا مستەفای بارزانی و گەلێکی دی لە وڵاتپارێزە ناودارەکانی کوردن. بەڵام تورك و چەپی تورکیا بۆ ئەوەی لە پلەوپایەی ئەو کەسایەتیانە کەمبکەنەوە بە کۆنەپەرست و نۆکەری ئینگلیز و ڕێگرو دزو چەتە وەسفیان دەکەن.

چەمکی "ڕەگەزپەرستی کەمایەتی"

هێندێك لە سیاسەتمەدارو سەروتارنوسەکانی وەك تورهان فەیزی ئۆغلو Turhan Feyzi Oglu، ئالپاسلان تورکش Turkes Alpaslan، ئیسماعیل جەم Ismail Cem، چوشکون کیرجە Coskun Kirca، ڕەئوف تامور Rauf Tamer ئورغور مومجو Ugru Mumcu و ئەرگون گویزە Ergun Goze کورد بەوە تاوانبار دەکەن کە ڕێبازی "ڕەگەزپەرستی کەمایەتی" دەگرنە بەر. ئوغور مومجو-ی نوسەر لە چاوپێکەوتنێکیدا لەگەڵ خەلیل بەرکتای Halil Bazktay بۆ گۆڤاری ساجاك Sacak سێ مەرج بۆ سوسیالیزمی تورکیا دادەنێ:

١ -پێویستە سوسیالیزمی تورکیا نەبێتە ئامرازی ڕەگەزپەرستی کەمایەتی واتە بیری کوردایەتی.

٢ -پێویستە چەپی تورکیا لە هەمو بۆنەیەك بە توندی دژایەتی ئەم ڕێبازە ترسناکە بکات.

٣ -پێویستە سوسیالیزمی تورکیا سەربەخۆیی ئایدولوجیای خۆی بپارێزێ. (گۆڤاری ساجاك، ٢٥/ شوبات/ ١٩٨٦، ل ٣٠).

پێویستە بە وردی لێکۆڵینەوە لەسەر ناوەڕۆکی ئەم چاوپێکەوتنە بکرێت چونکە وێنەیەکی نمونەیی هەڵوێست و ڕەفتاری نوسەر و سەروتار نوسەکانی تورکە بەرامبەر بە مەسەلەی کورد. ئەو نوسەرو سەروتار نوسانەی داواکارییەکانی کورد و بەرگریکردنی لە بون و ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی و بەرهەڵستی کردنی تواندنەوەو کردەوەکانی کۆڵۆنیالیزم بە "ڕەگەزپەرستی کەمایەتی" ناودەبەن و سورن لەسەر ئەوەی سوسیالیزمی تورك بە هیچ جۆرێك بایەخ بە مەسەلەی کورد نەدات. ئەو

نوسەرو سەروتار نوسانەی چەمکی "ڕەگەزپەرستی کەمایەتی" بەکاردەهێنن هەتا ئێستا بچوکترین ڕەخنەیان ئاراستەی سیاسەتی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی حکومەت و دەوڵەتەکەیان نەکردوە کە لێبڕاوانە هەوڵدەدا ناسنامەی نەتەوایەتی کورد بسڕێتەوە. زۆر بە سادەیی، شەرمەزارییە داواکارییەکانی کورد لە پێناوی مافی دیموکراسی و نەتەوایەتی و خەباتی کورد بەم شێوەیە ناوبەرێت. مادامەکی ئەو نوسەرانە چەپڵە بۆ سیاسەتی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی دەوڵەت و حکومەت لێدەدەن و کردەوەکانی بە هەڵوێستی دیموکراسی و شۆڕشگێڕی لە قەڵەم دەدەن بە دڵنیاییەوە دژایەتی ما فە دیموکراسی و نەتەوایەتییەکانی میللەتی کورد دەکەن. چۆن خەباتی کورد لە پێناوی مانەوەو بەرهەڵستی کردنی هەزاران شکڵی سەرکوتکردن کە ئامانجی لەناوبردنی ناسنامەی نەتەوایەتی کوردە بە ڕەگەزپەرستی وەسف بکەین؟ ئایا کورد دەڵێت: "بەهای تاکە کوردێك هاوتای بەهای هەمو دونیایە"؟ ئایا کورد دەڵێت "ئەو کەسە بەختەوەرە کە بە خۆی دەڵێت من کوردم"؟ ئایا کورد دەڵێت "ئەی کورد شانازی بە خۆتەوە بکەو کاربکەو باوەڕت بە خۆت هەبێت"؟ لە چ شتێکدا کورد ڕەگەزپەرستی دەکات؟ ئایا کورد بە مەبەستی بە کوردکردنی تورك و عەرەب و فارسو بە مەبەستی لەناوبردنی ناسنامەی تورك و عەرەب و فارس دەزگای تایبەت دروستدەکات؟ ئایا کورد دەزگای پێویست بۆ بەرجەستەکردنی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی دروستدەکات؟ چ کەسێك ڕێگە بە خۆی دەدا کورد بە ڕەگەزپەرستی تاوانبار بکات؟

ڕادیۆ و ڕۆژنامەو تەلەفزیۆن و دەزگاکانی پەروەردەو دادگاو زانکۆو ئیدارەی گشتیو پارتە سیاسییەکان و ئاین و خێزان و سەندیکا پیشەییەکان و ئەو دەزگایانەی توندو تیژی پیادە دەکەن بەشێکە لە ئامێرەکانی سەرکوتکردنی ئایدولۆجیای دەوڵەت. شتێکی ئاشکرایە ئەو دەزگایانە پێویستن بۆ جێبەجێکردنی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی و سیاسەتی تەتریك.

بەڵام هەر خودی نوسەر دوپاتیدەکاتەوە کە پیادەکردنی ئەنقەستی تواندنەوەی ڕەگەز جۆرێکە لە جۆرەکانی "ڕەگەزپەرستی" و "ئیمپریالییەت".

نابێت ماف و ئازادییە بنەڕەتیەکان لە وڵاتێك پیادە بکرێ و وڵاتێکی دی لەو مافانە بێبەش بکرێ. سەرەڕای ئەوەش کاتێك سیاسەتی ئاپارتاید پیادە دەکەن ئیتر ڕووی دزێوی "ڕەگەزپەرستی" و "ئیمپریالی" بە تەواوەتی ئاشکرا دەبێت، واتە کۆمەڵگەیەك کۆمەڵگەکانی دی لە خۆی بەنزمتر دەزانێ و تەنها داوای ئازادی و مافە بنەڕەتییەکان بۆ کۆمەڵگەکەی خۆی دەکات بۆیە ئەو جۆرە کۆمەڵگانە گوناهێك بەرامبەر بە مرۆڤایەتی دەکەن شایانی لێبوردن نیە.

ئێمە ناتوانین ماف و ئازادییە بنەڕەتییەکان لە کۆمەڵگەیەکەوە بۆ کۆمەڵگەیەکی دی و لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی دی بگۆڕین و لامان وانەکە بێبەشکردنی ئەم یا ئەو کۆمەڵگە لە مافەکانی زیانی نییە.

(Ugur Mumcu ڕۆژنامەی جمهورییەت، ڕۆژی ١٩٨٣/١٢/١٩).

ئەو دەقەی سەرەوە ڕەخنە لە سیاسەتی تواندنەوەی تورکەکانی تراکیای ڕۆژئاوای یۆنان دەگرێت. کەواتە ئەرکێکی مرۆیانەو دیموکراتییانەیە ڕەخنە لە سیاسەتی تواندنەوەی تورك بگیرێ و پێویستە بەرهەڵستی سیاسەتی تواندنەوە بکرێ مادامەکی لە دژی تورکەکانی یۆنان یا قوبرس یا بولگارستان یا هەر شوێنێکی دی جیهان پیادە دەکرێ. بەڵام ڕەخنەگرتن لە سیاسەتی تواندنەوەو تەتریك کردنی دەوڵەتی تورکیا بەرامبەر بە کورد ئەوە ئەکرێ تا قیامەت بەردەوام بێ و ڕەخنەگرتن لەم سیاسەتە جۆرێکە لە ڕەگەزپەرستی کەمایەتییەکان. ڕەگەزپەرستی ئەوەیە داوای مافی نەتەوایەتی بۆ نەتەوەی تورك بکەین و بە نەتەوەی کوردی ڕەوا نەبینین، نەك هەر ئەوەندە بەڵکو پشتگیری ئەو پلان و ڕێوشوێنانەش دەکەن کە ناسنامەی کورد و کوردستان لەناو دەبات.

ئۆغور مومجو Ugwr Mumcu لە وتارێکیدا بە ناوی "دەمامك" دەڵێت: "لە ڕابردو ڕەگەزپەرستی کەمایەتی کۆنەپارێز بە هاوکاری پەنابەران سەریهەڵدا کەچی ئەمرۆ لەژێر دەمامکی چەپرەوی دەگەڕێتەوە بەڵام ئەگەر ئەو دەمامکە لابەرین جوداخوازیو ڕەگەزپەرستی کەمایەتی بە پاڵپشتی و هاوکاری بێگانە بە نەگۆڕاوی دەمێنێتەوە.. کۆماری تورکیا ئەو شەڕئەنگێزانە تەفرو توونا دەکات و هەمو کارێکی تیرۆریستیش لە

ســايەی کۆمەڵگەیــەکی ئــازادو دیموکــرات لــەناودەبات بۆیــە پێویســتە نــــەیارانی ڕەگەزپەرستی کەمایەتی و نەیارانی هەمو جۆرە تیرۆرێك پێکەوەو دەست لەنێو دەست خۆبەخشانە کاربکەن" (ڕۆژنامــەی جمهوریــەت، بــەراوری ١٩٨٤/١٠/١٣، ووتــارێکی ئۆغــور مومجو بە ناوی شۆڤێنزمی کەمایەتی، هەمان ڕۆژنامە ١٩٨٤/٩/١٢).

ئیسماعیل جـەم Ismail Cem دو وتـاری بڵاوکردۆتـەوە بـە نـاوی: "ئایـا سـەرەڕای شارســتانی ڕەگەزپەرســتی هــەر بـــەردەوام دەبــێ؟" (Gunes، بــەرواری ١٩٨٦/١٠/٦) و "جوداخوازی ڕاست و جوداخوازی چەپ" (هەمان ڕۆژنامە، بەرواری ١٩٨٦/١٠/١٨)، جـەم لـە هـەردوو وتارەکـەیدا گوزارشــت لــە دیدوبۆچونــەکانی ئۆغــور دەکــات. جــەم بــیرو چالاکییـەکانی کـورد بـە ڕەگەزپەرستی ناودەبـات و پیـادەکردنی سیاســەتی حکومــەتی تورکیـا لـە کوردســتان بــە مەدەنیــەتی هاوچــەرخ دادەنــێ. ئــەو نوســەرانە پشــتگیری تورکەکانی بولگارستان دەکەن کە لە پێناوی دیموکراسی و مامەڵەی زیـاتری مرۆڤانـەدا خەباتدەکـەن، هـەروەها لـە پێنـاوی پاراسـتنی ناسـنامەی نەتەوایــەتییان دژایــەتی نــاو گۆڕینیشیان دەکەن. لەم نوسینەدا بـە شـێوەیەکی بـەرفراوان بـاس لـە دوو هەڵوێسـتیی بزووتنــەوەی دیموکراتــی کۆمەڵایـەتی تورکیـا دەکـەین ئـەو نوسـەرانەی بـەردەوام لافــی چـەپڕەوی لێـدەدەن و خۆیـان بـە بەشـێك لـە بزوتنـەوەی سوسـیال دیموکراتــی تورکیــا دادەنێن چۆن چەمکێکی وەك "ڕەگەزپەرسـتی کەمایـەتی" بـەکاردەهێنن کـە سیاسـەتی ڕۆژنامـەنوس و نوسـەرە ڕاسـتڕەوەکان هەمیشـە بـەکاریدەهێنن؟ چــۆن بــە دڵنیاییــەوە لەسەر بەکارهێنانی ئەم چەمکە بەردەوامن؟

پێویستە ئەو شوێن و کاتە لەبەرچاو بگرێـن کـە ئـەو وتارانـەی تیـا نوسـراوە بۆیـە لــەمڕۆوە ڕەوشـــی بەندیخانــەی دیاربــەکر لــە دوای کودەتاکــەی ١٩٨٠/٩/١٢ وەبــیر دەهێنینەوە کە هێزەکانی ئاسایش زیاتر لە (٤٠) شۆڕشگێڕو گەنجی دیموکراتخوازیان تـا مردن ئەشکەنجەدا. ئەو گەنجانەیان کوشـت چونکـە ڕازی نـەبوون بـەوەی بـە دەنگێکی بەرز بڵێن بە تورکبونیان بەختەوەرن، هەروەها لەبەرئــەوەی بـەرگرییان لـە ناسـنامەی کوردایـەتی دەکـردو کـرداری ڕەگەزپەرسـتی و کۆڵۆنیـالیزمی و فاشـییانەیان شــەرمەزار دەکـرد. هـەمو کەسـێك دەزانێـت بەندیخانـەی دیاربــەکر چ دۆزەخێکـە بـۆ زیندانــی و

کەسوکارەکانیان. بەڵام هاوبیچمەکانی ئۆغور مومجو و ئیسماعیل جەم بە هیچ شێوەیەك ڕەخنە لە سیاسەتی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی و فاشیيانەی تورکیا ناگرن کە زەحمەتە لە هیچ وڵاتێکی دونیا وێنەی هەبێت. ئەو نوسەرانە لەسەر ڕەگەزپەرستی و فاشیزم و کۆلۆنیالیزمگەرایی و ئەشکەنجەدان بێدەنگ دەبن و بەو بێدەنگیەشیان پەنجەمۆر لەسەر ئەو کردەوانە دەکەن بەڵام شۆڕشی کورد بە "ڕەگەزپەرستی کەمایەتی" ناودەبەن. ئەو نوسەرانە مافە نەتەوایەتی و دیموکراتییەکانی کورد و پێداویستیەکانی مەدەنیەت بە ناکۆك دەزانن.

بە گشتی نوسەرو ڕۆژنامەنوسەکانی تورکیا بە بیانوی پاساو بارودۆخی باوی کوردستان و بە بیانوی ئەوەی ئایدۆلۆجیای ڕەسمی ڕێگە بە ڕەخنەگرتن نادات گرنگی بە مەسەلەی کورد نادەن و ڕەخنە ناگرن لە کردەوە نادیموکراتییەکانی دەوڵەت لە کوردستان. ئەمەش یەکێکە لە هۆ گرنگەکان بەڵام هۆیەکی نهێنی دی هەیەو ئاشکرای ناکەن. هۆی دوەم دەلالاتی زیاتری هەیە: ڕۆژنامەو ڕۆژنامەنوسەکان بڕیاریان داوە دژایەتی کورد بکەن چونکە ملیان بۆ چەوساندنەوەو ستەم کەچ کردووە بۆیە پێم وایە ئەم هۆ گرنگە ڕۆژنامەو ڕۆژنامەنوسەکانی تورکیا وا لێدەکات بایەخ بە مەسەلەی کورد نەدەن(٦).

کاتێك قسە لەسەر "ڕەگەزپەرستی کەمایەتی" دەکەن، سەرەڕای ئەو قسانەی سەرەوە پێویستە ناڕەزایی ئەوەش دەربڕین کە کورد کەمایەتی نیە، ئەمە ڕاستیەکی حاشا هەڵنەگرە بەڵام ناوەڕۆکی بابەتێکی ترە. ئەگەر کورد بە کەمایەتی دابنێین هەروەك سەروتار نوسەکان گەرەکیانە، ئایا پێش ئەوەی کورد "بە ڕەگەزپەرستی کەمایەتی" تاوانبار بکەین پێویست نیە دان بنێین بە بونی کورددا ئنجا بەرگری لە مافی کەمایەتی کورد بکەین؟ ڕۆژنامە نوسەکان لەسەر پێشێلکردنی ئەو مافانەو داواکارییە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی کورد تەنها وشەیەك نانوسن. ئەمەش لایەنی ئەخلاقیی مەسەلەکەیە. ئەو ڕۆژنامەنوسانە لەسەر داواکاری مافەکانی کورد بێدەنگ دەبن کەچی بۆ تاوانبارکردنی کورد دەبن بە کاسەی لە ئاش گەرمتر.

ئەگەر لە نزیکەوە چاوبخشێنینەوە بەو هەلومەرجەی ئەو وتارانەی تیا نوسراوەو لاپەڕەی ڕۆژنامەکان لە دوای جەنگی ئابی ١٩٨٤ هەڵدەینەوە ئەوا دەبینین خەباتی پێشمەرگانەی پارتی کارگەرانی کوردستان لە دژی هێزەکانی ئاسایشی تورکیا دەبێتە جەمسەری هەموو ڕوداوەکان. ڕۆژنامەنوسەکان سەرەڕای ئەوەی زانیاری تەواویان لەسەر ڕوداوە سیاسییەکان هەیە بەڵام هیچ شتێکی لەسەر نانوسن. هێزی گەریلا لە کاتی هێرشەکانی بۆ سەر هێزەکانی ئاسایش لە ڕێگەی دابەشکردنی چاپەمەنییەوە جەختی لەسەر مافە نەتەوایەتیو دیموکراتییەکانی میللەتی کورد دەکرد، هەروەها گەریلا بە کتێب و ناميلكە لە پاڵ ژمارەیەك داواکاری دی بەرگری لەو مافانەش دەکرد کە پەیوەندی بە هەلومەرجی پێشکەوتنی خودی کۆمەڵگەی کوردەوارییەوە هەبو، سەرباری ئەوەی داوای دەکرد سنورێك بۆ چەوساندنەوەی ڕەگەزپەرستی و کۆڵۆنیالیزمی لەسەر زمان و کولتوری کوردی دابنرێت. ئەو نوسراوانەی کاریگەرییەکی پۆزەتیڤی گەورەیان لەسەر میللەتی کورد هەبوو. بەڵام ڕۆژنامەکان ناوەڕۆکی ئەو کتێب و ناميلكانەيان بڵاونەدەکردەوە کە گەریلا کوردەکان دابەشیان دەکرد، ئەمە لە کاتێکدا نوسەرو ڕۆژنامەنوسەکان زانیاری تەواویان لەسەر بڵاوکراوەکان هەبوو بە تایبەت هەندێکیان. پێم وایە پەرچەکرداری نوسەرو ڕۆژنامەنوسە تورکەکان دژی چالاکی ڕاگەیاندنی گەریلا ئاراستە دەکرا بۆیە هەرگیز قسەیان لەسەر ئەو بابەتە نەدەکرد بەڵکو تەنها ئاماژەیان بە پێکدادانی نێوان گەریلاو هێزەکانی ئاسایشی تورکیا دەکرد.

پێم باشە بەبێ درێژەپێدان لێکۆڵینەوە لەسەر بابەتێکی دی بکەم. پێشتر ئەو شێوازەمان شیکردۆتەوە کە چینە دەوڵەمەندەکانی کوردستان وەك چینی موڵکدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵەکانی کردوە بە چینێکی بە کرێگیراو، و ئەم پرۆسەیە بەرەو کوێ دەڕوات و ئاکامەکانی چی دەبێ. هەروەها پێشتر ئەوەم باسکرد کە چەپ و سوسیال دیموکراتەکانی تورك بە سوکی تەماشای هەست و بیروڕاو کردەوەکانی نەتەوەی کورد دەکەن چونکە سروشی (الهام) وزەو چەمکەکانیان لە نەتەوەگەرایی تورکەوە سەرچاوە دەگرێ بۆیە سوکایەتیکردن بە هەستی نەتەوایەتی کورد و

ڕەخنــەلێگرتنیان بەلگــەی خۆپەرســتی و دوو هەلۆیســتییانە. لــێرەوە بۆمــان ڕوون دەبێتــەوە کــە ڕۆژنامــەو نوســەرو زانکۆکــانی تورکیــا ئــەو دەزگایانــەن کــە دەرفــەتێکی باشـیان ڕەخساندوە بـۆ پێگـەیاندنی کۆمـەڵی بــەکرێگیراو کــە زیــاتر لــە هــەموان لــە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی تێگەیشتوون و هەمو توانایەکی خۆیـان بـۆ ئـەم ئامانجـە خستۆتە گـەڕ. لـە بەندیخانـەکان بێگوێدانـە هیـچ هەسـتێکی مرۆیـی، گیراوەکـان دەکـوژن و زۆر بێڕەحمانە و بە دڵڕەقانەترین شێواز گیراوەکان ئەشکەنجە دەدەن و ئەوانەی ئەو کارانە ئـەنجام دەدەن زۆربـاش دەزانـن لەسـەر کردەوەکانیـان بـە هیـچ شـێوەیەك سـزا نـادرێن. حکومەت لە ڕەخنەو لێپرسینەوەی ڕۆژنامەکان ناترسێت ئـەگینا هێنـدە بـە دڵنیـایی و بێباڵی هەڵوێستی لەو جۆرە لە مەسەلەی کورد وەرناگرێت.

لـەوە دەچێــت ڕۆژنامــەکان و حکومــەت پــەیمانێکی ژێــر بــە ژێریــان بەســتبێت. حکومـەت درێـژە بـە ئەشـکەنجەدان دەداو ڕۆژنامــەو ڕۆژنامــە نوســەکانیش ســەرەڕای ئەوەی زانیاری تەواویان لەسەری هەیە بەڵام نـەك هـەر بێدەنـگ دەبـن و هیـچ شـتێکی لەسەر نانوسن بەڵکو ستایشی سیاسەتی حکومەت دەکەن لە کوردستاندا.

کـاتێك چـەپی تورکیـا کـورد بـە ڕەگەزپەرسـت تاوانبـار دەکـات لـە ڕاسـتیدا بـە ئەندامانی پارتی بزوتنەوەی نەتەوەیی ڕەگەزپەرست بـەراوردیان دەکـات، بـەڵام ئـەوەی ئەم پارتەو ئەندامەکانی دەکات بە ڕەگەزپەرست ئەوەیە بەرگری لە تورکەکانی وڵاتانی دی دەکـەن کـەچی بـەرگری لـە مافـەکانی ئـەو میللەتـە ناکـەن کـە لـە تـەکیدا دەژیـت، هەروەها ئەو مافەی بۆ تورك بە ڕەوای دەبینن بۆ گەلانی دی بە تایبـەتی بـۆ کـورد بـە ڕەوای نابینن چونکە دەیانەوێت کورد بە ڕەهایی بکەوێتە ژێر کۆنترۆڵیانەوەو پرۆسەی تواندنەوەو لەناوبردنی ناسنامەی نەتەوایەتییان خێراتر بکرێت. چەپی تورکیاو پارتی بزوتنەوەی نەتەوەیی فاشیستی و تەوژمە سیاسییەکانی دی جیاوازییەکی گـەورەیان لـە نێواندا نیە. لەوانەیە کوردێك دوای ئەوەی واز لە ناسنامەی نەتەوایەتی دەهێنێت و بە ئاشکرا بڵێت بە تورکبونی بەختــەوەرە، جێگەیـەك لـە نێـو پـارتی گـەلی کۆمـاری پـەیدا بکات بەڵام لـەنێو ڕیزەکـانی پـارتی بزوتنـەوەی نەتـەوەیی فاشیسـتی جێگـەی نابێتـەوە لەبەرئەوەی ئەم پارتە تەنها تورکی بێگەرد لە ڕیزەکانی خۆی بە ئەندام وەردەگرێت.

بەلاّم ماوەیەکە هەلّوێستی ڕۆژنامەنوس و نوسەرانی تورك بەرامبەر بە مەسەلەی کورد خەریکە دەگۆڕێت و ئەم گۆڕانکارییەش بە تایبەتی لە بیروڕاو هەلّوێستی چەپەکان تێبینی دەکرێت. ئێستا چەپی تورك لە نزیکەوە ئەو سیاسەت و کردەوانەی حکومەت چاودێری دەکات کە لە دژی کورد پیادەی دەکات. ڕوداوی زیندانەکانی تورکیاو شۆڕشی پێشمەرگانەی خەلّکی ڕۆژهەلاّت نوسەرو ڕۆژنامەنوسەکانی والێکردوە جدیتر بیر لەم مەسەلەیە بکەنەوە. بابەتی تورکەکانی بولگارستان و پەرچەکرداری ڕۆژنامەکان و هەلّوێستی حکومەت لەسەر ئەم مەسەلەیە ئیدعاکانی حکومەت بەوەی بەرگری لە بیری دیموکراتیەت دەکات چەپی تورکیای بە دوو هەلّوێستی خۆی ئاشناکردوە. هەروەها سەرنجی ئەوەشیان دەدا چۆن حکومەتی بولگارستانیان تاوانبار دەکرد لەبەرئەوەی ناوی تورکەکانی بە ناوی بولگاری دەگۆڕی و چۆن بێدەنگ دەبون کاتێك حکومەتی تورکیا هەمان سیاسەتی بەرامبەر بە کورد پیادە دەکرد. ئەو فیکرەی ئەم بەراوردکردنە بکات پێویستی بە میتۆدێکی دیموکراسی هەیە لە بیرکردنەوەدا.

کاتێك فیکرێك پرسیار لە ئایدولوجیای ڕەسمی و دروشمەکانی دەکات ئەو فیکرە ڕێگەی ڕزگاربون دەگرێتە بەر. سەرباری ئەوەش ناوەڕۆکی مەسەلەی کورد تا ڕادەیەکی زۆر ئاشکرا بوە.

گرنگی وتووێژەکان دەربارەی شێوەی بەرهەمهێنان لە کوردستاندا

لە کاتی شیکردنەوەی گۆڕینی چینە بالادەستەکانی کورد بۆ بەکرێگیراو و کاریگەری نیگەتیڤی ئەم پرۆسەیە لەسەر گەشەکردنی بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد بابەتی وتووێژ لەسەر شێوەی بەرهەمهێنان لە کوردستان سەرنجی ڕاکێشاین و تەوەرەی وتووێژەکانیش لەسەر شێوەی بەرهەمهێنانی فیودالی یا سەرمایەداری بو. پێم وایە ئەمجۆرە وتووێژانە ناتوانێت زانستێك لە کوردستان بەرهەم بهێنێ پشت بە بنەمایەکی پتەووەو ببەستێت و دەرگایەکی گەورە بۆ لێکۆلّینەوە ئاواڵە بکات چونکە دینەمۆی ناوەکی کۆمەلّگە هە میشە بڕیار لەسەر ئاراستەی گەشەکردنی پەیوەندی بەرهەمهێنان نادات بەلّکو لە هێندێك کات و شوێنی دیاریکراودا پەیوەندییە دەرەکییەکان بڕیار

لەسەر کۆمەڵگەی کۆلۆنی دەدەن بە فیـودالی بمێنێتـەوە یـا بـەرەو سـەرمایەداری گەشـە بکات چونکە ئەم کۆمەڵگانە مل بۆ دەستێوەردانە دەرەکیە گرنگەکان کەچ دەکـەن. ئـەو دەستێوەردانە دەبێتە مایەی لەناوبردنی دینەمۆی ناوەکی بـەوەش وڵات و کۆمەڵگـە لـە دۆخێکـدا دەژێـت کـە لـە سـایەیدا نـاتوانێت مێـژوی تایبـەتی خـۆی دروسـت بکـات و پایـەکانی دینـەمۆی نـاوەکیش ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ لـە بەریەکهەڵدەوەشـێتەوە. دانیشـتوان توشـی سسـتی و لاوازی دەبـێ و هێـدی هێـدی توانـای جموجوڵـی نامێنـێ و فاکتـەرە دەرەکییەکان زاڵدەبن و مێژوی کۆمەڵگە دەبێتـە مێـژوی بـەرژەوەندی ئـەو بیانییانـەی دەست لە کاروباری وەردەدەن.

بەڵێ، ئەمە بارودۆخەکەیـە بۆیـە پێویسـتە تێبگـەین هۆکـاری دەرەکـی و دینـەمۆی ناوەکی چۆن ئەرکەکانی خۆیان بەجێ دەهێنن. هەروەها پێویستە لەناوچونی پایەکانی دینـەمۆی نـاوەکی و لـە دەسـتدانی کاریگـەری لەسـەر ژیـانی کۆمەڵایـەتی و ئـابوری و سیاسـی بـە درێژایـی ئـەم پرۆسـەیە لێکۆڵینـەوەی لەسـەر بکـرێ بۆیـە لـەم حاڵەتـەدا کۆمەڵگە مێژوی خۆی دروست ناکات بەڵکو مێژوی ئەوانی دی دروست دەکات. ئەمشێوە پەیوەندییە سەرجەم کۆمەڵگەو وڵاتە کۆلۆنییـەکان دەگرێتـەوە بـەڵام ڕەنگدانەوەیـەکی توندتـری لەسـەر کوردسـتان هەیـە چونکـە سـەرەڕای ئـەو پەیوەندییانـەش چینـی باڵادەستی کوردستان بووە بە چینێکی بەکرێگیراو.

لەم بارو دۆخەدا هەمیشەو سروشتی پەیوەندی باوی بەرهەمهێنان لە کۆمەڵگەیەکی دەرەبەگایەتی بە پێی دەستێوەردانی دەرەکی ئەو دەوڵەتانەی دەستێوەردانەکە ئاراستـە دەکەن بڕیاری لەسەر دەدرێ و ئەو دەسـتێوەردانە دەرەکییانـە کاریگەرییـەکی یـەکلایی کەرەوەیان هەیە. بەڵام ناتوانێت کاریگەری دینەمۆی نـاوەکی کۆمەڵگـە لەناوبـەرێت بـە تایبـەتی ئەگـەر دینـەمۆی نـاوەکی بـە هـێزو زینـدو بێـت، هـەروەها نـاتوانێت بونیـادی کۆمەڵگە ئیفلیج بکات و سیاسەتی کۆمەڵایـەتی و ئـابوری و کولتـوری لـە وڵات بـە پێـی پێداویستیەکانی بەرژەوەندی ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزم جێبەجێ بکات چونکە ئەگـەر دینـەمۆی نـاوەکی بـەهێزبێ، پەیوەندییـەکانیش بـە ئاراسـتەی بـەرژەوەندی خـودی وڵاتەکە ڕێچکە دەگرێت. لـەمجۆرە حاڵەتـەدا تەنـها لـەم گۆشـەنیگایەوە وتوویـژ لەسـەر

پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان دەکرێ بۆیە لەم دۆخەدا بە شێوەیەکی باشتر تێدەگەین بۆچ ی پەیوەندی بەرهەمهێنان مۆرکی فیودالی وەردەگرێ یا بە ئاراستەی سەرمایەداری گەشە دەکات.

دینەمۆی ناوەکی و کاریگەرە دەرەکییەکان

سەبارەت بە دینەمۆی ناوەکی و کاریگەرە دەرەکییەکان دیدو بۆچونەکانم بە سێ نمونە ڕوندەکەمەوە:

أ-کۆلۆنیالیزمی ئسپانی و پورتوگالی و لە ناوبردنی شارستانی ڕەسەنی ئەمریکا نمونەی یەکەم بریتیە لە پەلاماری کۆلۆنیالیزمی ئیسپانی و پورتوگالی بۆ سەر شارستانی ئەمریکای ناوەڕاست و ئەمریکای باشور. لە کۆتایی سەدەی پازدەهەم و سەرەتای سەدەی شازدەهەم شارستانی (ئەزتیك) لە مەکسیك و (مایا) لە گواتیمالا و ولاتانی دی ئەمریکای ناوەڕاست و شارستانی (ئەنکا) لە پیرۆ ڕوبەڕوی دەستدرێژی داگیرکارانی ئیسپان و پورتوگال بونەوە. داگیرکەرە ئەوروپییەکان بۆ یەکەمجار تفەنگ و میکرۆبی نەخۆشییە درمەکانیان لەگەڵ خۆیان بۆ ئەمریکای ناوەڕاست گواستەوە بەلام لەبەرئەوەی شارستانی ئەزتیك و ئەنکاو مایا لەسەر ئاستی بەرهەمهێنانی سەرەتایی دەژیان تفەنگیان نەدیبو. دەستدرێژی دەرەکی داگیرکەران زۆر توندوتیژ و وێرانکەر بو بە ڕادەیەك گورزێکی کەمەر شکێنی ئاراستەی ئەو شارستانییانە کردو تووشی شکستی کردن و دینەمۆی ناوەکی کۆمەڵگەکانی ئەزتیك و ئەنکا و مایا توانای ئەوەیان نەما چالاکانە بەرهەڵستی کۆلۆنیەکان بکەن، هەرچەندە بەرگرییەکی بێوێنەیان لە خۆیان کرد بەلام لە دواییدا تەسلیم بون و زۆربەی دانیشتوانەکەی قەتلوعام کران. تفەنگ و نەخۆشییە درمەکان دانیشتوانی ئەو شارستانیانەی زۆر بە کارایی لەناوبرد، هەروەها لەبەرئەوەی دانیشتوانی ئەو شارستانیانە تا ئەو کاتە ئەسپیان نەدیبو بۆیە داگیرکەران ئەسپەکانیشیان وەك ئامرازێکی شەڕ بەکاردەهێنا[٧].

پرۆسەی قەتلوعام و قەلاچۆکردن ڕەهەندێکی ترسناکی بە خۆیەوە گرت چونکە لە دوای کوشتنی بە کۆمەڵی دانیشتوانی ناوچەکە کەس نەمایەوە لە کێڵگەو کانەکان

كاربكات، واته هێزكار به شێوەیەكی ترسناكی ئـەوتۆ كەمبویـەوە داگیركـەران ناچـاربون بۆ بەگەڕخستنەوەی ڕەوڕەوەی بەرهەمهێنان كۆیلە لە ئەفریقیاوە بهێنن.

كۆمەڵگەی ئەمریكای ناوەڕاسـت و باشـور بـە پێـی پێداویسـتییەكانی كۆلۆنیـالیزمی پورتوگالی و ئیسپانی ڕێكخرایەوە. هەروەها بونیادی ئـابوری و پەیوەندییـە سیاسـیەكان و دەزگــا كۆمەڵایــــەتی و كولتورییــــەكانیش بــــە شـــێوەیەك ڕێكخرایـــەوە لەگـــەڵ پێداویسـتییەكانی كۆلۆنیـالیزمدا بگونجێت. ئـەو كۆمەڵگانـە لـە جیــاتی دروسـتكردنی مێـژوی خۆیـان مێـژوی پورتوگــال و ئیسـپانییەكانیان دروسـت دەكـرد، واتــە مێــژوی كۆلۆنیالیزمیان دروست دەكرد.

هیندییەكانی ئەمریكای باكوریش هەمان چارەنوسیان هـەبو. بێگومـان لـە هـەردوو حاڵەتەكەدا دەستێوەردانە دەرەكییەكان ڕۆڵی یەكلایی كەرەوەیان دەبینــی، لەبەرئـەوەی دینەمۆی ناوەكی كۆمەڵگە خۆجێییەكانی لەناوبرد. دینەمۆی ناوەكی ئـەو كۆمەڵگانـە بەرامبەر هێرشی دەرەكی و ئامرازە داپڵۆسێنەرەكانی نەیتوانی بەرگری لە خـۆی بكات و هێزی پێویستی بۆ بەرگری كردن لە قەوارەی خۆی لە دەست دا.

ئەو حاڵەتەی بەسەر كۆمەڵگە خۆجێییەكاندا سەپێنراوە پێی دەوتـرێ "پێكهاتـە- Synthese ". ئەگەر شارستانی و كۆمەڵگەكانی تەزتیك و ئەنكاو مایا بە "كێشە- These" دابنێـین، ئەوكاتـە دەتوانــین دەسـتێوەردانە دەرەكیـەكان، واتــە پورتوگـال و ئسـپان و ئوروپاییـەكانی دی بـە "دژەكێشـە- Anithese" ناوبـەرین ســەرەڕای هێرشــی دەرەكــی و دەسـتدرێژی توندوتیـژو ورە ڕوخێنـەر و داتــەپینی پەیوەندییــە ناوەكییــەكانی بــەڵام جۆرێك بەرهەڵستی دیاریكراو لەنێو ئەو كۆمەڵگانە هەر مایەوە بۆیە پەیوەندی نێـوان كارو پەرچەكردار ئەو كۆمەڵانەی بەرەو دۆخێكی تازە برد. واتە پێكهاتەیەكی تازە. بــە تێپەڕبونی كات ئەم پێكهاتە یە بووە بە كێشەیەكی تازە.

تەنانــەت كۆمەڵگــەی هیندیــە ســورەكانی وەك ئــەزتیك و مایـا ئـەنكاش كـە بــە دڕندانـەترین شـێوازی چەوسـانەوەی دەرەكـی ڕوبــەڕوی لــەناوبردن بونەتــەوە هــەمان حاڵەت ڕویدا، چونكە شارسـتانی ئـەو كۆمەڵگانـە بـە نـەمری دەمێنێتـەوە لەبەرئـەوەی ئەستەمە بە چەك لەناوبرێت بۆیە لە خۆم ڕادەبینـم ئـەم دیاردەیـە بەمشـێوەیە ڕاڤـە

بکەم: پەیوەندی نێوان دینەمۆی ناوەکی و کاریگەری دەرەکی پەیوەندی نێوان کارو پەرچەکردارە، بەوەش کۆمەڵگە دەچێتە دۆخێکی تازە، واتە پێکهاتەیەکی Synthse تازە. هێزی شاڵاوبەرو داگیرکەری دەرەکی ناتوانێت هێزی بەرهەڵستکار بە تەواوەتی لەناوبەرێت، ئەمە لە کاتێکدا هێزی ناوەکی دەتوانێت کۆمەڵ لە چوادەوری ئامانجەکانی خۆی کۆبکاتەوەو هێزێکی کۆمەڵایەتی تازەی یارمەتیدەر دروست بکات بۆیە ئەگەر هەوڵەکانی سەرکەوتن بە دەست بهێنێ ئەوا ئەو هێزە کۆمەڵایەتیە تازەیە پشتگیری مادی و مەعنەوی پەرەسەندنی ئەو هێزە تازەیە دەکات و کاریگەری زیاتر دەبێت. لە هەمان کاتدا ڕێگە بەو هێزە تازەیەش دەدرێ بە شێوەیەکی باشتر لە کۆمەڵگە تێبگات بەڵام زۆر زەحمەتە لە هیچ ئانوساتێکدا خەڵکانێك نەبێت هاوکاری ئەو هێزە بکات، دەشێت لەم حاڵەتەدا لەسەر ئاستی پەیوەندی کەسایەتی چەند سەرکەوتنێك بە دەست بهێنێت بەڵام پەیوەندی ئابوری و کۆمەڵایەتی و سیاسی دەکەوێتە ژێر کاریگەری فاکتەرە دەرەکیەکان.

ب-ئیمپریالییە ئوروپییەکان و پەیوەندییان لەگەڵ ئەفریقیادا.

نمونەی دوەم بریتیە لە ئەفریقیای سەدەی هەژدەهەم و نۆزدەهەم دا. لە سەدەی حەڤدەهەم و هەژدەهەمی زاینی هاوکات لەگەڵ گەشەسەندنی سەرمایەداری لە ئوروپا دوو بابەتی سەرەکی گرنگی تایبەتیان پەیداکرد:

١ -چۆن کەرەستەی خاو بە دەست دەهێنرێ و بە گرەنتی بە ڕێگەی ئاو بۆ ئوروپا دەگوێزرێتەوە؟

٢-دۆزینەوەو گەشەپێدانی بازاڕی نوێ بۆ بەرهەمەکان پێویستی بە چ ئامرازێك هەیە؟ وڵاتە ئوروپاییەکان لە دەرەوەی ئوروپا بە دوای ئەو پێداویستیانەدا دەگەڕان. بەمشێوەیە پرۆسەی لەناوبردنی کیشوەری ئەفریقیا دەستی پێکرد.

لە کاتی جێبەجێکردنی ئەم پرۆسەیەدا پرسیارێکی گرنگی دی هاتە پێشەوە کە پەیوەندی بە دابین کردنی ئاسایش بۆ تەکنیککاران و کارگێڕان و موژدە بەخشەکانی (مبشرین) وڵاتە ئیمپریالیەکانەوە هەبو. ئەمەش وایکرد ئامادەکاری پێویست بۆ هێنانەدی ئەم ئامانجە بکرێ.

کاتێك قسە لەسەر پەیوەندی نێوان ئیپمریالیزمی ئوروپی و ئەفریقیا دەکەین پێویستە قسە لەسەر کۆیلایەتی بکەین. چۆن ڕەشپێستەکانی ئەفریقیا بون بە کۆیلە؟ ڕەشپێستەکانی ئەفریقیا لە هەرێمە جۆراوجۆرەکانی ئەمریکا چ دەورێکیان لە بەرهەمهێنانی کشتوکاڵدا بینی؟ پێشتر باسمان کرد ئەو قەتلوعام و قەلاچۆکردنەی لە دوای شالاوی ئیسپان و پورتوگالەکان ڕویدا چۆن بوە مایەی کەمبونەوەی بەرهەم لەبەر ئەوەش پێداویستی زیادکردنی بەرهەم بوە هۆی لە دایك بونی بیرۆکەی بەکارهێنانی ڕەشپێستەکانی ئەفریقیا. لە مرۆوە جارێکی دی وەك کێشەیەکی گرنگ ڕوبەڕوی مەسەلەی دینەمۆی ناوەکی و کاریگەرە دەرەکییەکان دەبینەوە بۆیە پرۆسەی بە کۆیلەکردنی ڕەشپێستەکانی ئەفریقیا یارمەتیان دەدا بە شێوەیەکی باشتر لەم کێشەیە تێبگەین.

بە گشتی کۆمەڵگەی ئەفریقیا لە ژیانی ڕۆژانەیدا پشتی بە ڕاوکردن و کۆکردنەوەی خواردن دەبەست و تیروکەوانی بەکاردەهێناو لە کەنار دەریاو ڕوبارەکان ڕاویان دەکردو لە پاڵ ئەوەشدا کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی سەرەتایی دەبینرا. هەر لەو ماوەیەدا ڕاوچییە ئوروپاییەکان بە خۆیان و چەکەکانیانەوە گەیشتنە ئەو ناوچەیەو دەستیان کرد بە ڕاوکردنی چالاکترین ڕۆڵەی ئەو کۆمەڵگانە، واتە ئەو گەنجانەی تەمەنیان لە نێوان ١٠-٢٠ ساڵ بو. ئەو گەنجانەیان وەك ئاژەڵ ڕاودەکردو بە هەمو شێوەیەك دەیانویست بە زیندوێتی بە دیل بیانگرن. پێش ئەوەی بەرەو ئەمریکا ڕەوانەیان بکەن بۆ ماوەیەك لە سەربازگەکان گلیان دەدانەوە پاشان لە ئەمریکا لە کێڵگەکانی بەرهەمهێنانی قامیشی شەکرو لۆکەو پاقلەی سودانی و بەرهەمی ناوچە گەرمەکان و لە کانەکان و لە کاری بیناسازی و پیشەسازیدا بێگارییان پێدەکردن. ژمارەی ئەو گەنجە ڕەشپێستانەی بەم ڕێگەیە لە ئەفریقیاوە بۆ ئەمریکا گوێزرانەوە بە ملیۆنان کەس دەخەملێنرێ.

بەلام نزیکەی نیوەی ئەو کەسانەی بە شێوازی زۆر دڕندانە لە ناوجەرگەی ئەفریقیا هەڵکەندران یا لە کاتی پرۆسەی بە دیل گرتنیان یا دوای ماوەیەك گیانیان لە دەست دەدا. هەروەها زۆرێك لەو کەسانە لە کاتی گواستنەوە لەژێر ئەشکەنجەو بە نەخۆشی و بە برسێتی و بە تینوێتی دەمردن و هێندێکی دییان لەبەرئەوەی بە

شێوەیەکی کتوپڕ لە خێزان و خێڵەکانیان دادەبڕان گیانیـان لـە دەسـتدەدا خـەڵکی ئـەو کۆمەڵگـە کلاسـیکیانە لـە کـاتی گواسـتنەوەیان بـۆ ئـەمریکا لـە دڵڕەقـی سپیپێسـتەکان تێگەیشـتن. بـەڵام ئەوانـەی بـە زیندوێتـی گەیشـتنە ئـەمریکا دەمودەسـت وەك کۆیلـە فرۆشران. پرۆسەی گواستنەوەی ڕەشپێستەکانی ئەفریقیا لە سـەدەی هەڤدەهەمـەوە تـا سـەرەتای سـەدەی نۆزدەهـەم درێـژەی کێشـا. ئـەم ماوەیـە بـە قۆنـاغی بازرگـانی کۆیلە دەناسرێتەوە.

دەسـتێوەردانەکانی ئیمپریـالیزم و کۆلۆنیـالیزم بـووە هـۆی لـەناوبردنی دینـەمۆی نـاوەکی کۆمەڵگـەی ئـەفریقیا. ئـەو کۆمەڵگانـە هـەوڵیان دەدا بـەرگری لـە خۆیـان و بەرهەڵستی شاڵاوی سپیپێستەکان بکەن بەڵام دینەمۆی ناوەکییان بەو هەوڵانە لاوازتـر دەبـو بۆیـە کۆمەڵگـەی ئـەفریقیا نـەیتوانی مێـژوو، و شارسـتانی خـۆی بنوسـێتەوە. لـە لایـەکی دی، ئـەو کۆمەڵگانـە لەبەرئـەوەی ڕوبـەڕوی پـەلاماری دەرەکـی دەبونـەوە وەك پێویست بەشدارییان لە پرۆسەی بەرهەمهێنان نەدەکرد چونکـە زۆربـەی تاکـەکانی بـۆ پاراستنی ژیانی خۆیان شەڕی پەلامارە دەرەکییەکانیان دەکرد بۆیە شاڵاوە دەرەکییەکان کێشەیەکی تازەی ئەوتۆی بۆ دروست کردن لە گەوهەردا جیـاوازی هـەبو لەگـەڵ شـەڕی کلاسیکی نێوان خێڵەکانی ئەفریقیا چونکە ئەمەیان ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە دینەمۆی خودی کۆمەڵگەی ئەفریقیاوە هەبو.

کاریگەرە دەرەکییەکانی ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزم سیمای کۆمەڵگەی ئـەفریقایان چـۆن دیـاریکرد. سـاڵی ١٨٨٥ وڵاتـە کۆلۆنیالیزمـەکانی وەك بریتانیـا، فەرەنسـا، بـەلجیکا، ئـەڵمانیا، ئیسـپانیا پورتوگـال و هۆڵـەندا بـە ڕەسمـی کۆمەڵگـەکانی کیشـوەری ئـەفریقیایان لـە نێـوان خۆیان دابەشکرد ئـەویش دوای ئـەوەی دینـەمۆی نـاوەکی ئـەو کۆمەڵگانـەیان بـە شـێوەیەکی ئـەوتۆ لـەناوبرد کـە نـەتوانن مێـژوی خۆیـان دروسـت بکـەن بـەڵکو مێـژوی دەوڵەتـە ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزمەکانیان دروست دەکرد. تاکـە پێـوەری سـەرەکی دابەشـکردنەکەش بریتـی بـو لـەوەی "چ کەسـێك یەکـەمجار گەیشـتۆتە" ئـەو شـوێنە، واتـە تەنـها گەیشـتنی گەشـتیارێك یـا زانایـەکی ئـەنترۆپۆلۆجی یـا هـێزێکی چـەکداری وڵاتێکـی ئیمپریـالی پێـش ئەوانی دی بەس بوو تا سەرتاپای ناوچەکە بـە موڵکـی ئـەو وڵاتـە کۆلۆنیالیـە دابـنرێ. ئیـتر

هێدی هێدی ئابوری ناوچەکەش بووە پاشکۆی ئابوری وڵاتە کۆلۆنیالییەکە. کۆلۆنیالیزم بۆ ئەوەی پاساوێکی سیاسی بۆ چەوساندنەوەی ناوچە داگیرکراوەکانی بە دەستەوە بێت دەوڵەتی کۆلۆنی دروستکرد. بەڵام زۆر زەحمەتە ئەو تەشکیلاتە سیاسییانە بە دەوڵەت دابنرێت لەبەرئەوەی چینی باڵادەست لە فەرمانبەرانی وڵاتی کۆلۆنیالی بوون و تەنها ئەو کەسە ئیدارییانەی کاروباری سەربازیو مەدەنییان بەرێوە دەبرد خەڵکی ناوچەکە بون لەوانەی گۆش کرابوون بە کولتوری وڵاتە کۆلۆنیالیزمەکان. بێگومان تاقمێکی واش هەبوو کە بە کرێگیراوو گوێ لە مستی دەوڵەتە ئیمپریالی و کۆلۆنیالیزمەکان بوون و پشتگیرییان دەکرد لە تاڵانکردنی سامانی وڵاتەکەی خۆیان. وڵاتە کۆلۆنیالییەکان دەستبەجێ ئەو خەڵکانەیان لەناوبرد کە گومانیان هەبوو لە دڵسۆزییان و مەترسی ئەوەیان لێ دەکرا بەشداری یاخی بوون بکەن لە دژیان.

هەروەها لە رێگەی پێشکەش کردنی دیاری و پارەو بەرتیل و رەوشت تێکدان و شێوازی دی، ئەو کەسانەیان دەکرد بە نۆکەر کە مەترسی ئەوەیان لێدەکرا سەرپێچی لە فرمانەکانیان بکەن. بەمشێوەیە بەرهەڵستارەکانیان لەناوبرد، بەڵام ئەو کەسانەی نەچونە ژێر بارو هەڵنەخەڵەتان هەمویان کوژران. کۆلۆنیالیزمەکان بە مەبەستی خزمەتکردنی ئوروپاییەکان هەوڵیاندەدا چینێکی گوێ لە مست دروست بکەن بۆیە بە هەمو شێوەیەك یارمەتی مادی و مەعنەوی ئەو چینەیان دەدا، رەنگە نەتوانین بڵێین ئەو چینە بەکرێگیراوە پاشگەزبوونەوە لە رەگەزی خۆیان و هیچ هەوڵێکیش نەدرا بۆ بە فرەنسیکردن یا بە ئینگلیزیکردنیان و پێشیان نەدەوترا ئەگەر ناسنامەی ئسپانی یا پورتوگالی رەتبکەنەوە هێندێك مافی دیاریکراوتان لە کیس دەچێ، ئەمە خۆی کارێك بوو نەدەکرا لەبەر رەنگی پێست و جیاوازی ئاینیان کە خەڵکانێکی روح پەرست (ئەنیمیست) بون ئەم جیاوازی رەنگ و ئاینە، (بە بۆچوونی سپی پێستەکان) بووە هۆی ئەوەی تواندنەوەیان بکا بە کارێکی نەکراو.

ئیدارەی کۆلۆنیالیزم جگە لەوەی پاڵپشتی ئابوری ئەم چینە بەکرێگیراوەی دەکرد هەوڵیشی دەدا ژمارەی تاکەکانی ئەم چینەو بڵاوبونەوەیان لەسەر ئاستی هەرێمەکە زیاد بکات.

پێکدادانی دینەمۆی ناوەکی و کاریگەرە دەرەکییەکان دۆخێکی (پێکهاتە- Synthese) تازەی دروستکرد بەڵام لەبەرئەوەی کاریگەرە دەرەکییەکان کاریگەرتر بون ئەم پێکهاتە تازەیە لە بەرژەوەندی ئیمپریالیزم و کۆڵۆنیالیەکان تەواو بو. ئەگەر بمانەوێ باسی کاریگەری دەرەکی و دینەمۆی ناوەکی و پەیوەندی نێوان ئەو دوو هێزە بکەین، لەم حاڵەتەدا پێویستە قسە لەسەر نمونەی تایبەت بە ئەفریقیا بکەین.

ج-نمونەی کوردستان

نمونەی سێیەم پەیوەندی بە کوردستانەوە هەیە. لە بیستەکانی سەدەی بیستەمدا لە ئەنجامی پارچە پارچەکردنی و دابەشکردنی کوردستان لە لایەن ئیمپریالیزم و دەستوپێوەندەکانیەوە لە ڕۆژهەڵاتی نزیك و پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە" مەسەلەی کورد هاتە ئاراوە. ئەگەرچی مەسەلەی کورد تا ئەمڕۆ بە زیندویی ماوەتەوە بەڵام ڕوداوی بیستەکان بنەمای مێژویی پێکدەهێنێ.

بێگومان مێژوی کوردستان ڕوداوی یەکلایی کەرەوەی دی تێدایە. بۆ نمونە بە یەك گەیشتنی کورد و ئیسلام، واتە کوردو سوپای عەرەب لە سەدەی حەوتەمی زاینیدا- چ سیستمێکی ئابوری و کۆمەڵایەتی لە پێش ئیسلام لە کوردستان باڵادەست بو؟ چیان دەچاند؟ ئامرازو پەیوەندییەکی بەرهەمهێنان لەو سەردەمەدا باو بوو؟ کورد پێش ئیسلامبونی چ دەزگایەکی ئابوری و کۆمەڵایەتی و سیاسی هەبو؟ شێوازی ئاژەڵدارییان چۆن بو؟ لە کوێ ئاژەڵیان بەخێو دەکرد یا زەوییان دەچاند؟ ئایا کورد نیشتەجێ بو؟ لە کوێ دەژیا؟ کورد لە پێش ئیسلام چ بڕوایەکی ئایینی هەبوە؟ چۆن خواپەرستییان دەکرد؟ لەگەڵ چ میللەتێك بە ئاشتی دەژیا؟ لەگەڵ چ میللەتێك شەڕیان دەکرد؟ ئایا پەیوەندییان هەبو لەگەڵ ئەرمەن، عەرەب، فارس، ساسانی، ئاشوری، ئەرسۆزوکسی، سریانی، ڕوس و جۆرجی.. هتد؟ هەڵوێستیان بەرامبەر بە یەهودی و مەسیحی چۆن بو؟

سروشتی پەیوەندی نێوان خودی کوردەکان چۆن بو؟ لە سەردەمی بڵاوبونەوەی مەسیحیەت دا بارودۆخی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی کورد چۆن بو؟ هەڵوێستی کورد بەرامبەر بە مەسیحیەت چۆن بو؟ بۆچی، بۆ نمونە کورد نەبو بە مەسیحی؟

چۆن ئیسلامبونیان لێکبدەینەوە؟ ئایا لە دوای شەڕێکی دورودرێژی خوێناوی لەگەڵ سوپای عەرەبی ئیسلامدا باوەڕیان بە ئیسلام هێناوە؟ ئایا بە تۆپزی یا بەخۆشی خۆیان بوون بە ئیسلام؟ بۆچی بون بە ئیسلام و نەبون بە مەسیحی؟ ئیسلام بە چ شێوازێك کاری لە دەزگا ئابوری و کۆمەلایەتی و سیاسیەکانی کوردستان کرد؟ ئیسلام چ دەورێکی گێڕا لە پێشخستنی کۆمەلگەی کوردەواریدا؟ کورد لە سەردەمی خەلیفەی دوەم عومەری کوڕی خەتاب ڕوبەڕوی سوپای ئیسلامی عەرەب بویەوە. ئەو ڕوداوانە وەرچەرخانێکی گرنگ بوو لە مێژووی کوردا.

دەرکەوتنی تورکە ئۆغۆزەکانی ئاسیای ناوەڕاست کە لە خورسان و ولاتی فارسەوە گەیشتنە ناوچەی ئەنادۆڵ یەکێکە لە ڕووداوە گرنگە یەکلایی کەرەوەکان لە کوردستاندا کە لە سەدەی یازدەهەمدا ڕویدا. ساڵی ١٠٧١ شەڕی مەلازگرد کۆتایی بە حوکمی ئیمپراتۆرێتی بێزەنتی هێناو سەرەتای دەستەلاتی سەلجوقیەکان دەستی پێکرد. کاتێك تورکە ئۆغزەکان لە خوراسان و ولاتی فارس گەیشتنە کورستان و ئەنادۆڵ سروشتی سیستمی کۆمەلایەتی و سیاسی کوردەکان چۆن بو؟ سروشتی پەیوەندی سەربازی و سیاسی و ئابورییان لەگەڵ نەتەوە دراوسێکان چۆن بو؟ چۆن دەزگا ئاینی و کۆمەلایەتییەکان ئەرکەکانی خۆیان ئەنجامدەدا؟ ئایا کوردی ناموسڵمان هەبو؟ ئەو کەسانە پەیوەندییان لەگەڵ کوردە موسڵمانەکان و عەرەب و گەلانی دی چۆن بو؟ ئاشکرایە کە وەلامدانەوەی ئەم پرسیارانە و ڕونکردنەوەی سروشتی پەیوەندییەکان کارێکی زۆر پڕ بایەخە.

مەسەلەی گەیشتنی تورکە ئۆغۆزەکان بۆ ئێران و کوردستان و ئەنادۆڵ و عراق و سوریا و شالاوەکانی بۆ سەر ئەو مەڵبەندانە و ئەو گۆڕانکارییانەی لەسەر ئاستی پەیوەندی و دەزگاکان ڕویاندا پێویستی بە لێکۆڵینەوە هەیە. شێوەی ململانێی نێوان تورکە ئۆغۆزەکان و کورد چۆن بو؟ ئەو ململانێ و شالاو و داگیرکردنە چەند درێژەی کێشا؟ کەی و چۆن تورکە ئۆغۆزە موسڵمانەکان و کوردە موسڵمانەکان بە شەڕ هاتن و کەی پێکەوە هاوکارییان کرد؟

چۆن پەیوەندی نێوان ئـەو تورکانـەی هێشتا موسڵمان نـەبووبوون لەگـەڵ کـورددا گەشەی سەند؟ شێوەی ئەو شەڕانەی تورك و کوردەکان لە دژی بیزەنتیە مەسیحیەکان بەرپایان کرد چۆن بو؟ کاریگەری ئەو ڕوداوانـە لەسـەر دەزگـا کۆمەڵایـەتی و سیاسـی و ئابورییەکان و گەشەکردنی کۆمەڵگەی کوردەواری چۆن بو؟

شاڵاوی مەغۆلەکان بۆ سەر ئێران و کوردستان و ئەنادۆڵ و عراق و سوریا سەبارەت بە کوردو کوردستان قۆناغێکی مێژوی یەکلایی کەرەوە بو. سیمای ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابوری کورد تا سەرەتای شاڵاوی مەغۆلەکان چۆن بـو؟ پەرچـەکرداری کـورد بەرامبـەر بەو شاڵاوە چۆن بو؟ سروشـتی پـەیوەندی نێـوان تـورك و کـورد و مـەغۆل و عـەرەب و ئەرمـەن و فـارس چـۆن بـو؟ کـێ لـە دژی کـێ یـەکیدەگرت؟ نوشوسـتی مەغۆلـەکان چ ئەنجامێکی لێکەوتەوە؟ ڕەهەندی هەڵوێستی سەرەکی کورد لە دژی شاڵاوبەران و هـێزی داگیرکەران چۆن بو؟ ئایا بەرەنگاری سوپای داگیرکەران بونەوە یا بۆ پاراستنی مانەوەی خۆیان ڕێگـەی ملکـەچ بوونیـان هـەڵبژارد؟ ژمـارەی کوژراوەکـانی شـاڵاوی مەغۆلـەکان و شـاڵاوەکانی پێشـتر چـەندبو؟ ئـەو شـەڕانەی هاوزەمـانی شـــاڵاوو داگیرکردنـــەکان بـــوون کاریگەرییان لەسەر بەرهەمهێنان چۆن بو؟

لەبەرئـــەوەی کوردســـتان دەکەوێتـــە ناوجەرگـــەی ڕۆژهـــەڵاتی نزیـــك کۆمەڵگـــەی کورد ەواری لە حاڵەتێکدا نەبوە مێژووی خـۆی دروسـت بکـات و زۆربـەی کـات ملکـەچی کاریگەرە دەرەکییەکان بووە. بە هـۆی ئـەوەوە کـە کەوتووەتـە سـەر ڕێگـای داگیرکـەران، سوپای ئەسکەندەری گەورە لە کوردستانەوە شاڵاوی بردۆتـە سـەر وڵاتـانی ڕۆژهـەڵات و سـوپای فارسـیش هـەر لـە کوردسـتانەوە پـەلاماری ڕۆژئـاوای داوە. کوردسـتان لـە نێـوان سەدەی چوارەمی پێش زاینی و سەدەی یەکەمی زاینـی ناوچەیـەکی گرنگـی هـاتوۆچۆی داگیرکەران بوە بۆیە داگیرکردنی ئامانجی سوپای ڕۆمان و بیزەنتی و ساسانییەکان بو.

سەرباری ئەوەش دەوڵەتەکان لەسەر خاکی کوردستان حسـاباتی خۆیـان کۆتـایی پـێ دەهێنـا، شـەڕی نێـوان ساسـانی و عـەرەب و شـەڕی تورکـە ئۆغۆزەکـان و بـێزەنتی لـە کوردستان هەڵایسا. ساڵی ١٥١٤ز سوڵتان سـەلیم بـە مەبەسـتی کۆنـترۆڵکردنی کوردسـتان

شەڕی چالدێرانی هەلگیرساند. هاوپەیمانی فیودالە کوردەکان و ئیدارەی عوسمانی لە ساڵی ١٥١٤ ڕ ێگەی بۆ قۆناغێکی زۆر گرنگ لە مێژوی کوردستان خۆشکرد.

هەمو شەڕو ململانییەکانی نێوان ئیمپراتۆرێتی عوسمانی و ئیپمراتۆرێتی فارسی لە کوردستان ڕویانداوە. ئەو دوو ئیمپراتۆرە لە نیوەی یەکەمی سەدەی حەڤدەهەم بە دابەشکردنی کوردستان حساباتی خۆیان بڕییەوە بۆیە پڕ بایەخە لێکۆڵینەوە لەسەر دەزگا ئابوری و سیاسی و کۆمەڵایەتی و سەربازییەکانی کۆمەلگەی کوردەواری لە پێش ئەو دابەشکردنە بکرێ. دابەشکردنی کوردستان لە نێوان هەردوو ئیمپراتۆرییەتدا چ ئاکامێکی لەسەر ئەو دەزگایانە هەبو؟ کام لایەنی لاوازی کۆمەلگەی کوردەواری ڕێگەی بەو دوو ئیپمراتۆرییەتەدا سیاسەتی "پەرکە- زاڵبە" پیادە بکەن؟ لە دوای دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی پەیوەندی نێوان کوردو عوسمانی و کوردو فارس چۆن گەشەی سەند؟ بۆیە زۆر گرنگە شەڕەکانی نیوەی یەکەمی سەردەمی نۆزدەهەم شیبکرێتەوە چونکە بەشێکی کوردستان لە باکوری ئێران کەوتە ژێر کۆنترۆڵی ڕوسەکانەوەو لە واقیعدا ئەمەش دوەم دابەشکردنی کوردستان بو. هەروەها زۆر پێویستە لە پاڵ ئەوەی لێکۆڵینەوە لەسەر بزوتنەوەکەی شێخ عوبێدولای نەهری لە ساڵی ١٨٨١ دەکرێ، پەرەسەندنی پەیوەندی نێوان عوسمانی و کورد- فارس و کورد لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێ چونکە لە ڕوداوە گرنگەکانی مێژوی کورد دادەنرێ.

د-ململانێی ئیمپریالی لەسەر دابەشکردنی کوردستان لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەمدا

ئەو ڕوداوانەی سەرەوە ڕوداوی یەکلایی کەرەوەی مێژوویی بون، بەلام ڕەوشی ئێستا دەگەڕێتەوە بۆ سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە"ی کۆلۆنیالیزم کە لە ساڵانی بیستەکانی سەدەی بیستەمەوە لە کوردستان پیادەی دەکات. ڕوداوەکانی ساڵانی بیستەکانی سەدەی بیستەم بە تایبەتی ساڵانی ١٩١٥-١٩٢٥ هۆی سەرەکی چارەسەرنەکردنی مەسەلەی کورد و بە زیندوویەتی مانەوەی ئەو مەسەلەیە بوون. ئەم سیاسەتە لە سەدەی حەڤدەهەمەوە تا سەدەی نۆزدەهەم پیادەکراوە بەلام لە بیستەکانی سەدەی بیستەم بە شێوەیەکی تۆکمەتر پیادە دەکرێ و بنکەکەیشی فراوانتر

دەبێ. لە سەدەی نۆزدەهەم شەڕی گەورە لەسەر کوردستان قەوماوە. ئەم مەسەلەیە لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم لە بە ڕژەوەندی ئیمپریالیزم تەواو بوە.

شتێکی ئاشکرایە سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" سیاسەتێکی ئیمپریالی و کۆلۆنیالییە بەڵام کێ بوو بە قوربانی پارچە پارچەکردن و دابەشکردن؟ چ کەسێك ئەم سیاسەتەی داڕشتوە؟ لەگەڵ کێ هاوکاری کردوە؟ کەی ئەم سیاسەتە گەشەی سەندو پیادە کرا؟ چ لایەنێکی لاواز نەتەوەی کوردی کردوە بە ئامانجی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە"؟ بۆچی نەتەوەی کورد ئەم سیاسەتەی پوچەڵ نەکردۆتەوە؟ پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبەو لەناوبەرە" چ دەرئەنجامێکی هەیە؟

ناوەرۆکی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە"

ئەو میللەتەی دەبێت بە ئامانجی سیاسەتی "پەرتکە-زاڵبە" ڕوبەڕوی گەورەترین کارەسات دەبێتەوە لەبەرئەوەی ئەم سیاسەتە هێزی نەتەوە ئیفلیج دەکات. هەر نەتەوەیەك ئەم لێدانە بەهێزەی بەربکەوێت وای لێدێت نەتوانێت هۆشی بێنێتەوە سەر خۆی، لە کاتێکدا لە دوای جەنگی جیهانی دوەم تا ڕادەیەك هەمو کۆلۆنیەکان بە شێوەیەك لە شێوەکان سەربەخۆیی خۆیان بە دەستهێنا، کەچی باری کوردستان وەك خۆی مایەوە. ساڵی ١٩٤٦ ساڵی دامەزراندن و ڕوخاندنی کۆماری مەهاباد بو، یەکێتی سۆڤێت کاریگەرییەکی تا ڕادەیەکی زۆری هەبوو لە دامەزراندن و ڕوخانی کۆماری مەهاباددا.

ترسناکی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" لە دوبارەکردنەوەیەتی. لە هەمو سوچێکی ئەم دونیایە نمونە تراجیدیەکانی پیادەکردنی ئەم سیاسەتە دەبینرێ. بۆ نمونە، ئێران لە کاتی شەڕی عراق-ئێران لە سۆنگەی جیاوازەوە پشتگیری لە پارتی دیموکراتی کوردستان بە سەرۆکایەتی (مەسعود بارزانی) و یەکێتی نیشتمانی کوردستان بە سەرۆکایەتی (جەلال تالەبانی) دەکرد. بەڵام هەر خودی ئێران تا سەر ئێسقان دژایەتی پارتی دیموکراتی ئێران بە سەرۆکایەتی عەبدولڕەحمان قاسملۆ دەکردو بەردەوام لە جەنگدا بووە لەگەڵی.

ئايا لەم هەلومەرجەدا دەتوانین سەرکردەکانی کورد لە دەوری مـێزێك کۆبکەینـەوە بۆ گفتوگۆ کردن لەسەر دانانی سیاسەتێکی هاوبەش لە پێناوی کوردستاندا؟

ئەم کارە لە ڕوی بابەتییەوە دەکرێ بـەڵام ئەسـتەمەو ئەستەمیەکەشـی ئـەنجامێکی جێبەجێکردنی سیاسەتی "پەرتکەو زاڵبە" ئەم سیاسەتە بـەردەوام دووبـارە دەبێتـەوە، نابێ ئەوەش لە بیر بکەین کە عێراق ڕۆڵێك دەگێڕێ لە یارمەتیدانی پـارتی دیموکراتـی کوردستانی ئێراندا.

نمونەی دوەم پەیوەندی بە خەباتی پارتی کارگەرانی کوردستانەوە هەیـە. هێندێـك سەرکردەی ڕێکخراوە کوردستانیەکانی باشـوری کوردسـتان جارناجـارێك دەڵێـن: "ئێمـە کێشەمان لەگەڵ تورکیا نیە بـەڵکو پـەیوەندی سیاسـیمان لەگـەڵ تورکیـا هەیـەو پـارتی کارگـەرانی کوردسـتان دوژمنـی تورکیایـەو دوژمنــی تورکیــا لــە وڵاتــی ئێمــە جێگــەی نابێتـەوە. لەهـەر شـوێنێك پێشـمەرگەی پـارتی کارگـەرانی کوردسـتان بـەدی بکـەین یـا تەقەی لێدەکەین یا دەیگرین و تەسلیم بە تورکیـای دەکەینـەوە". پێویسـتە ئـەم وتانـە ڕوون بکرێتـەوە بـە تایبـەتی وتـەکانی پـارتی دیموکراتـی کوردسـتان بـۆ ئـەوەی بزانــین ئەوەی دەیلێن بە کردەوەش جێبەجێی دەکەن. بەڵام تەنها بڵاوکردنەوەی ئـەم هەواڵـە لـە ڕۆژنامـەکانی تورکیـا گرنگییـەکی زۆری هەیـە. ڕێکخـراوە کوردسـتانییەکان نـاکۆکی گرنگیـان لەگـەڵ پـارتی کارگـەرانی کوردسـتان نییـە بـەڵام ڕێکخــراوە کوردســتانیەکانی باشور بە تایبەتی پارتی دیموکراتی کوردستان دژایەتی ڕون و ئاشکرایان لەگـەڵ تورکیـا هەیە. پەلامارە ئاسمـانی و زەمینیـەکانی تورکیـا بـۆ سـەر باشـوری کوردسـتان بـە نـاوی ڕاوەدونـانی چەتـەو ڕێگرەکـان بەڵگـەی ئـەو دژایەتیانەیـە. ئـەم بارودۆخـە نمونەیــەکی دییە لە پەرەپێدان و پشتگیری کردنی سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە".

سیاسـەتی "پەرتکە-زاڵبـە" لـە هـەمو ئانوسـاتێکدا پیـادە دەکـرێ و لـە خشـتەی کارەکاندا جێگـەی خـۆی هەیـەو پیـادەکردنی چڕتـر دەکرێتـەوە. بـۆ نمونـە، ژمارەیـەك ڕێکخـراوی کـورد بـە ناچاری پـەنا بـۆ سـوریا دەبـەن و سـوریاش جیاکاری لـە نێوانیـان دەکات بەوەی پێشوازی لە هێندێکیان دەکات و داواکاری هێندێکـی دییـان ڕەتدەکاتـەوەو تەسـلیمی تورکیایـان دەکاتـەوە. هـەروەها پشـتگیریکردنی مـادی عـراق بــۆ جاشــەکان و

توركيا بۆ پاسەوانی گونـد جۆرێکە لـە جۆرەکـانی سیاسـەتی "پەرتکـە-زاڵبـە". کـاتێك بۆمان دەردەکەوێت کە هێندێك پاسەوانی گوند لە ناوچـەکانی هـەکاری و سـێرت و وان لە ساڵانی شەستەکان و حەفتاکان ئەندامی پـارتی دیموکراتـی کوردسـتان بـون ئنجا لـە مەودای پیـادەکردنی سیاسـەتی "پەرتکـە- زاڵبـە" و کاریگـەری کاولکارانـەی تێدەگـەین. دەوڵەت بە تەنها زەبروزەنـگ بـەکارناهێنێ بـەڵکو دەرامەتـە مادییـەکانی بەردەستیشی بەکاردەهێنێ بۆ ئەوەی ویژدانی هێندێك کەس و بنەماڵە بکڕێت و بیانکات بە دوژمنی بزوتنـەوەی ڕزگـاری نیشـتمانی کـورد. ئیـدارەی کۆلۆنیـالیزم چالاکانـە کەسـانی لاواز بەکاردەهێنێ بۆ ئەوەی سیاسەتەکانی خۆی پیادە بکات.

سیاسەتی "پەرتکە- زاڵبە" بە شـێوەیەکی چڕوپـڕ و لەسـەر ئاسـتێکی تەسك پیادە دەکرێ. ئەم سیاسەتە دوژمنایەتیەکی قوڵ لە نێـوان خـێزان و خێڵـەکان دروسـتدەکات، بۆیـە دەبینـین ئـەو ڕوداوانـەی پێیـان دەوتـرێ "تۆڵەسـەندنەوە" لەسـەر ئاسـتێکی دی شـێوەیەکە لـە شـێوەکانی پیـادەکردنی سیاسـەتی "پەرتکـە-زاڵبـە". هـەمو ئەوانـەش دەیسـەلمێنن کاریگـەرە دەرەکییـەکان بـە تـەواوەتی گەشـەکردنی ئـابوری و کۆمەڵایـەتی کۆنترۆڵ دەکەن. هەروەها ئەو کۆمەڵگانەی لە جیاتی مێژوی خۆیـان مێـژوی ئیمپریـالی و کۆلۆنییەکان دروستدەکەن، دینەمۆی ناوەکییان هێزێکی ڕێنماییکەرو بڕیاردەری نیـە چونکە تەنها دینەمۆی ناوەکی بەهێز دەتوانـێ بـەرەنگاری دەسـتدرێژییە دەرەکییـەکان ببێتەوەو لاوازی بکات و ئەرکەکانی لەبار بەرێت و شـێوازی لـەبار بـۆ بەرهەڵسـتی ئـەو دەسـتێوەردانەو پـەراوێزکردنیان بدۆزێتـەوەو کۆمەڵگـە وا لێبکـات مێـژوی خۆی دروست بکات.

بێگومان داڕوخانی سیستمی دەرەبەگایەتی لە ئوروپاو سەرهەڵدانی سـەرمایەداری و پاشـان گەشـەکردنی بـەرەو ئیمپریـالیزم پـەیوەندی بــە دینــەمۆی نـاوەکی کۆمەڵگـەی ئوروپاوە هەیە. لە ئوروپا دینەمۆی ناوەکی ئەو پرۆسەیەی ئاراستە دەکـرد بـەڵام دوای ئەوەی لە ئوروپا سەرمایەداری پێی نایە قۆناغی ئیمپریـالیزم و سیستمێکی سـەرمایەداری جیهانی دروست بـو ئیـتر خـودی دینـەمۆی نـاوەکی بـۆ وڵاتـە کۆلۆنییـەکان بـوە کاریگـەری دەرەکی و کۆلۆنییەکانیش ملیان بۆ کەچ کرد.

پێویستە بە وردی لێکۆڵینەوە لەسەر پەیوەندی نێوان دینەمۆی ناوەکی و کاریگەری دەرەکی بکرێ چونکە پارچە پارچەکردن و دابەشکردن ڕەهەندێکی سەرەکی لە مێژوی کوردستان دروستکردوە. وێرانکردنی شارو شارۆچکەو گوندەکان و بەکارهێنانی چەکی کیمیایی و پرۆسەی جینۆساید و ڕاگواستنی بە کۆمەڵی کورد لە نیشتمانی خۆیان بۆ ناوچە بیابانەکان و دەستبەسەرکردنیان لە ئۆردوگای زۆرەملێ ئاکامی کاولکارانەی ئەو پرۆسەیە دەردەخات.

ئەمرۆ کۆمەڵگەی کوردەواری ڕوبەڕوی مەترسی گەورە دەبێتەوەو بەکارهێنانی چەکی کیمیایی گرنگترین مەترسییە. کورد بە هۆی بەکارهێنانی چەکی کیمیاییەوە چەندین جار ڕوبەڕوی لەناوبردنی بە کۆمەڵ بۆتەوە. چەکی کیمیایی پێویستی بە دەرامەتی مادی دیاریکراو هەیە. ئەو دەوڵەتانەی کوردستان وەك کۆڵۆنیەکی هاوبەش دەچەوسێننەوە دەرامەتی مادی زۆریان هەیە بۆیە ئەو دەوڵەتانە دەتوانن کەرەستەی خاوی ئەم چەکە لە بازاڕی نێودەوڵەتی بکڕن و لە ڕێگەی کۆمپانیا فرە ڕەگەزەکانەوە کارگەی چەکی کیمیایی دروست بکەن. وڵاتێکی وەك عراق دەتوانێت بە داهاتێکی کەمی نەوتی کورد ئەو چەکە بکڕێت و بەکاریشی بهێنێت. ئەو دەوڵەتانەی کوردستان وەك کۆڵۆنیەکی هاوبەش دەچەوسێننەوە ئامادەن پێکەوە ئەو چەکە بە چڕی بەکاربهێنن. ئەو دەوڵەتانە لە گرنگی مافەکانی مرۆڤ تێدەگەن بەڵام لە هەمان کاتدا دەشزانن بەرژەوەندی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان دەبات بەڕێوە. هەروەها ڕای گشتی و ڕۆژنامەی کاریگەر و دەستەی گوشار کار لە سیاسەتی ئەو دەوڵەتانە ناکات و بچوکترین بایەخ بە ڕەخنەی دەزگا پەیوەندیدارەکانی مافی مرۆڤ نادەن.

بێگومان بەکارهێنانی چەکی کیمیایی و تاوانی جینۆساید لە دژی گروپێکی ئەتنی یا نەتەوەیەك کارێکی نامرۆڤانەو فاشیستی و ڕەگەزپەرستانەیە بەڵام ئەگەر لەناوبردنی بە کۆمەڵی دانیشتوان تاکە ڕێگەی کۆنترۆڵکردنی کوردستان و پاراستنی بەرژەوەندییەکانی کۆڵۆنیالیزم بێت ئەوا ئەو دەوڵەتانە ئامادەن ئەو تاوانە ئەنجام بدەن.

بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان بە شەڕی کلاسیکی لەناوناچێت بۆیە چەکی کیمیایی وەك چەکێکی کۆکوژ کورد توشی مەترسی گەورە دەکات و هەڕەشەی

لەناوبردنی لێدەکات چونکە لە ڕوی پراکتیکەوە ئەستەمە خەڵکی مەدەنی لەم چەکە بپارێزرێت. چەکی کیمیایی بە تەنها مرۆڤ لەناو نابات بەڵکو ژینگە وێراندەکات و هاوسەنگی سروشتی لاسەنگ دەکات و ڕوەك و ئاژەڵ لەناودەبات و ئەو ناوچانەی ئەم چەکەی تیا بەکاربهێنرێ بۆ چاندن ناشێت لێرەدا جارێکی دی چەکی کیمیایی ناوەرۆکی کاریگەری دەرەکی دەخاتەڕوو.

ئەم چەکە بە مەبەستی دەربەدەرکردنی کورد لە چوارچێوەی تیرۆری دەوڵەت بەکاردەهێنرێت. ئەو دەوڵەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبەش دەچەوسێننەوە بە مەبەستی گۆڕینی دیموگرافیای کوردستان دەیان جار کوردیان دەربەدەر کردوە.

ڕاگواستن جۆری جیاوازی هەیە: ڕاگواستن لە ناوەوەو لە دەرەوەی وڵات و ڕاگواستنی دەمامکدار.. هتد. مەبەست لە ڕاگواستنی دەمامکدار ئەوەیە کە گروپێك لە دانیشتوان لەبەر چڕی و بەربڵاوی تیرۆری دەوڵەت گۆشەگیر دەبێت و پاشان بە ناچاری وڵات بەجێ دەهێڵێت.

میللەتی کورد بە هۆی کیمیاباران و پرۆسەی ڕاگواستن کە بەری سیاسەتێکی چڕی تیرۆری دەوڵەتە ڕوبەڕوی مەترسییەکی گەورە دەبێتەوە. دەوڵەتە ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالیزمەکان دوای ئەوەی ئامرازەکانی نەیانتوانی کورد بتوێننەوە هەوڵدەدەن پاکتاوی جەستەییان بکەن. لە ئەنجامە گرنگەکانی کاریگەری دەرەکی بە تایبەتی لە ئەنجامی شێوازەکانی چەوساندنەوەو تیرۆرکردن مرۆڤی کورد زیاتر پرسیار لە ناسنامەی نەتەوایەتی و ناسنامەی کوردستان دەکات و ئەمەش پەرچەکرداری تیرۆری دەوڵەت و پرۆسەی لەناوبردن بوو بەڵام کۆلۆنیالیزمەکان دەیانەوێت میللەت بێ ئیرادەو ملکەچ بێت و لێیان بترسێت و داوای مافەکانی نەکات و گوێڕایەڵی هەمو فرمانێك بێت چونکە زۆر بە ئا سانی حوکمڕانی ئەو جۆرە میللەتە دەکرێت. بە ڕاستی لە کارەساتدا دەژین. کارەساتێك ڕەهەندەکانی لە قۆناغێکدا ئاشکرا دەبێت میللەت دژی چارەنوسێك خەبات بکات کە هێزە ئیمپریالی و کۆلۆنیالیزمەکان بۆیان دیاریکردوە. ئەمە لە کاتێکدا دوژمنانی کورد بە نوێترین و فڕکەرترین چەك وەك چەکی کیمیایی و بایۆلۆجی خۆیان تەیار کردوەو لەسەر فراوانترین ئاستیش هاوکاری دەکەن. بەڵام

نەتەوەی کورد دابەش و پارچە پارچە کـراوەو هیـچ مـافێکی نەتەوایـەتی و دیموکراتـی نیـەو لـەنێو دۆزەخـی دوژمنـاندا درێـژە بـە خـەباتی نەتەوایـەتی دەدا بـارودۆخی لـە کۆڵۆنی خراپترە.

دەکرێ لەم ڕونکردنەوەیە ئەم ئەنجامە دەربهێنین:

پرەنسیپی بڕیاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلان، پرەنسیپێکی دروستە نەك لەبەر ئەوەی سەرکردە بولشەفیکەکان سوربون لەسەر جێبەجێکردنی یا لەبەر ئـەوەی لینـین یـا سـتالین لـە نوسـینەکانی خۆیـان ئاماژەیـان بـۆ کـردوەو نـەك لەبەرئـەوەی لـە جاڕنامەکـەی وڵسـۆنی سـەرەك کۆمـاری وڵاتـە یـەکگرتوەکانی ئـەمریکادا هـاتوە، بـەڵکو لەبەر ئەوەی هەڵەسەنگاندنێکی بابەتیانە جێبەجێ کردنی ئەم پرەنسـیپە دەسـەپێنێ. بەڵام ئەو وڵاتانەی کوردستان وەك کۆڵۆنییەکی هاوبـەش دەچەوسـێننەوە هـەوڵدەدەن ئـەو کوردانـەی وشـیاری نەتەوایـەتییان هەیـە بـە چـەکی کیمیـایی و بـایۆلۆجی و جینۆسـاید لەناوبـەرن بۆیـە پێویستە کـورد خـۆی مـافی چارەی خۆنوسـین بـۆ خـۆی بسەلمێنێت. ئەگەر کورد بە هەر نرخێك بیەوێت لەژێر چەتری سەدام حوسەین بژیـت ئـەوا پرەنسـیپی بڕیـاری مـافی چـارەی خۆنوسـینی گـەلان هـەتك دەکـات چونکـە ئـەو دەوڵەتانەی کوردستان دابەشدەکەن هەمیشە ئامادەن کـورد قـەتلۆعام و قـەلاچۆ بکـەن. لەبەرئەوەی وشیاری نەتەوایەتی کورد ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاد دەکات بۆیە مـافی چـارەی خۆنوسین مافێکە قابیلی دواخستن نیە.

ڕەوشی بیروکرات و فەرمانبەرەکان

نکوڵیکردن له ناسنامەی نەتەوایەتی دیاردەیەکه لەنێو توێژه کۆمەڵایەتییەکانی تریش دەبینرێ. پێشتر ئەو نکۆڵیکردنەمان لەنێو موڵکدارو شێخ و سەرەك خێڵ و پیشەسازو بازرگان و کرێکارانی کەرتی خزمەتگوزارییە گشتیەکان و بیروکراته پایه بڵند و فەرمانبەره بچوکەکان باس کردوه.

تا ئێستا پۆلیس چوار جار بانگی کردوم بۆ لێکۆڵینەوەو پرسیارو وەڵام و زۆربەی ئەو پۆلیسانەی منیان گرتوەو لێپێچینەوە یان لەگەڵدا کردوم و ئەشکەنجەیان داوم بە ڕەچەڵەك کورد بون. ئەو کەسانه هەرگیز پێویستیان بەوە نەبو بڵێن "ئێمە کوردین" چونکه له ڕوخسارو قسەکردن و ڕەفتاریانەوە بەدی دەکرا بۆیە بە هەمو مانایەکی وشه ئایدولوجیای ڕەسمییان وەرگرتوەو بانگەشەی تەتریك دەکەن.

ڕۆژێکیان یەکێك له پۆلیسەکان به توندی و به توڕەیی بە ڕومدا هەڵشاخاو، وتی "پێویسته بنوسیت نەماف هەیەو نه چەپ بەڵکو بە تەنها ئەتاتورك هەیەو خەڵکی ئەم وڵاتە هەمویان تورکن". ئنجا دەستیکرد بە جنێودان و سوکایەتی پێکردنم و پاشان لەگەڵ پۆلیسەکانی دی کەوته ئەشکەنجەدانم. له ناکاو ڕوی تێکردم بە توندی و توڕەیی وتی: "من کوردێکی تەمەن بیست و حەوت ساڵەم و خۆشم لەمجۆره کێشانه هەڵناقورتێنم بەلام تۆیەکی (چروم)ی بۆچی بایەخ بە مەلەسەی کورد دەدەیت؟" پێویسته بنوسیت "هەمویان تورکن"، هێشتا هەر له حاڵەتی هەڵچون و توڕە بوندا بو پێم وت: "تۆ خۆت دەڵێیت من کوردم" بەوەش بۆم ڕونکردەوە کارێکی نابەجێیە بوترێ خەڵکی ئەم وڵاتە هەمویان تورکن ئەو پۆلیسەی ئەشکەنجەی دەدام بە نەڕاندنەوە گەڕایەوە: بۆچی قسەکانم دوبارە دەکەیتەوە؟ مەبەستم ئەوە نەبو ئیتر لەبەرخۆیەوە کەوته بۆڵەبۆڵ هەرگیز مەبەستم ئەوە نەبو.. هەرگیز مەبەستم ئەوە نەبو.."

به درێژایی مانەوەم له زیندان تێبینیم دەکرد زۆربەی پاسەوانەکان کورد بوون. هەروەها ئەو کەسانەی ئەشکەنجەی گیراوەکانیان دەدا بە ڕەچەڵەك کورد بون. ئەم

دیاردەیە لایەنێکی تراجیدی هەیە: خەڵکانێك لە پێناوی ژیانێکی سـەربڵند خـەبات بـۆ کـورد دەکـەن بـەڵام ئەوانـەی خـەباتیان بـۆ دەکـرێ بـە زەبـری ئەشـکەنجە وا لـــە قوربانییەکانیان دەکەن ئیمان بە بیروڕای داگیرکـەران بـهێنن بۆیـە ئـەو کەسـانە پێش هەمو کەسێك قۆڵی لێ هەڵئەکەن ئەگەر مەسەلەکە پەیوەندی هەبێ بە چەوساندنەوەو سوکایەتی پێکردن و ئەشکەنجەدانەوە.

زۆری ژمارەی کورد لەنێو پاسـەوانی زیندانـەکان گـەلێك هـۆی هەیـە: هـۆی یەکـەم، ئـەم پیشـەیە چارەسـەری کێشـەی بێکارییـان دەکـات. هـۆی دوەم هۆیـەکی گرنگـترە لەبەرئـەوەی ئـەو کەسـانەی لـە سـایەی کۆلۆنیـالیزم پـەروەردە دەبـن کەسـانێکی شـەڕئەنگێزو ترسـنۆکیان لێدەردەچێت. ئـەو کەسـانە بـە بـارودۆخێکدا گـەورە دەبـن یارمـەتییان نـادات گەشـە بـە کەسـایەتی خۆیـان بـدەن بۆیـە لـە ڕێگـەی هـەلگرتنی ناسنامەی نەتەوەی باڵادەست و ئاراستەکردنی شەڕەنگێزی لە دژی ئەو نێوەندەی تێیدا گـەورە بـوون و بینینـی خـود لەسـەر ئاسـتی کۆلۆنیالیسـت و حکومـەتی کۆلۆنیـالیزم کەسایەتی خۆیان دەسەلمێنن و لێرەشدا زیندانەکان بـە تایبـەتی زیندانـە تایبەتییـەکان ڕۆڵێکـی زۆر گرنـگ وازیدەکـەن. پاسـەوانی زیندانـەکان لـە ڕیـزی نزمـترین توێـژی کۆمەڵایەتین بۆیە زیندانەکان شوێنێکە وێنای مەینـەتی و نزمـی ئاسـتی کۆمەڵایـەتیان دەکات و دەرفـەتی تۆڵەسەندنەوەشـیان پێـدەدات تـا شـەڕئەنگێزی و ڕقوکینەکـەیان بەسـەر زیندانیـە سیاسـییەکاندا خـاڵی بکەنـەوە. کـاتێك پاسـەوانەکان دەرفـەتی ئەشکەنجەدانی کۆمۆنیست و بێباوەڕەکان بۆ دەرەخسێت بەوپەڕی درندایەتییەوە بونی خۆیان دەسەلمێنن.

زۆری پاسـەوانی کـورد لـە بەندیخانـەو زیندانـە تایبەتـەکان وام لێدەکات بـڕوا بـەم ڕاڤەکردنە بهێنم. هەر جارێك بابەتی ئەشکەنجەو زیندان و داپلۆسینی ناو زیندانـەکان بوروژێـنرێت شۆڕشـگێڕەکانی ڕۆژئـاوای تورکیـا ئـەو کوردانـەیان بیردەکەوێتـەوە کـە ئەشکەنجەیان داون.

دەوڵەت زۆربەی پاسەوانی زیندانەکانی لە کوردەکان دادەنێت تـا دزێوتریـن ڕەفتـار بنوێنن لەبەرئەوەیە شۆڕشگێڕانی ڕۆژئـاوا هەڵوێسـتێکی نێگـەتیف لـە مەسـەلەی کـورد

وەردەگرن بەڵام ئەو هۆیانەی شۆڕشگێڕانی ڕۆژئاوا لێی تێناگەن دەوڵـەت زۆر بـە باشـی سود لەو بارودۆخە وەردەگرێت.

لێکۆڵینەوەکانی پۆلیس دەریدەخات زۆربەی پۆلیسە نێهنییەکانیش کوردن، لێرەدا قسە لەسەر ئەو مامۆستایانە دەکەین کە ئایدۆلۆجیای ڕەسمی دەوڵەتیان وەرگرتوە. ئەو مامۆستایانەی ئیدعای تورکبونـی خۆیـان و هـەمو خـەڵکی تورکیـا دەکـەن و ناوهێنـانی کـورد بـە تـاوان دادەنێـن هـەرگیز بۆیـان گرنـگ نیــە سـەر بـە چ حزبێکـن، ئـەندامی بزوتنەوەی نەتەوەیی فاشیستی بـن یـا ئـەندامی ئـەو ڕێکخراوانـەی ئیدعـای مارکسـیزم دەکـەن مادامـەکی ئایدۆلۆجیـای ڕەسمییـان وەرگرتـوە چونکـە ئـەو کەسـانە پێویسـتیان بەوە نییە بچنـە نـاو هیـچ بزوتنەوەیـەکی سیاسـی ڕاسـتڕەو یـا چـەپڕەوەوە، هـەروەها والی و پارێزگاو بریکاری دەوڵـەت و سـەرۆکی دادگاکـان تۆڕێکـن لـەو جـۆرە کەسـانە. لـە کۆتـایی شەسـتەکاندا کـاتێك لـە دەزگـا زانسـتییەکاندا کـارم دەکـرد زۆرم بینـی لـەو بیروکراتییانە کە بەرگرییان لە تیۆری و پراکتیکەکانی ڕەسمی دەکرد.

بەهـەرحاڵ پێویسـتە ئـەم بابەتـەش ڕونبکەینـەوە. کـورد چـۆن کـاری لـە ئیـدارە گشتییەکانی تورکیا دەستدەکەوێت؟ دەوتـرێ لـە تورکیـا هاووڵاتیـان مـافی یەکسانییان هەیەو کەس بە خاتری زمان یا ئاین جیاوازی لە نێوانـدا نـاکرێ. هـەمو کەسـێك مـافی هەیە بە ئازادی پیشـەکەی خـۆی هـەڵبژێرێت وەك ئـەوەی ببێـت بـە والی و پارێزگـار و بریکاری گشتی و سەرۆکی دادگـاو مامۆسـتاو پارلـەمانتار.. هتـد، ئەمـەش تـورك و ئـەو کوردانەی بە خۆیان دەڵێن تورك دەگرێتەوە. هیچ کەسێك مامەڵـەی جیـاوازی لەگـەڵدا ناکرێ. هەمو کەسێك ئازادی لە هەڵبژاردنی پیشـەکەی خـۆی هەیـە وەك ئـەوەی ببێـت بە دکتۆر یا پارێزەر.

ئـەو وتانـە بـە ڕوکـەش ڕاسـتە، بـەڵام پێویسـتە مـەرجێکی زۆر گرنگت تیـابێت بـۆ ئەوەی چێژ لە دادپەروەری وەربگری و هەمان مافی تورکێکـت هـەبێت، ئـەویش نکۆڵـی لە ناسنامەی کورد بکەیت و ناسنامەی نەتەوەی تورك هەڵبگرێت. مرۆڤـی کـورد هـەمو کـارێکی دەسـتدەکەوێ مادامـەکی نکۆڵـی لـە ناسـنامەی کوردایـەتی خـۆی دەکـات و بـە ئاشکرا دەڵێت بە تورکبونی بەختەوەرەو مادامـەکی بـە هـەمو شـێوەیەك دژایـەتی ئـەو

کەسانە دەکات کە نکۆڵی لەناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان ناکەن. بەڵام ئەگەر کوردایەتی بکەیت و سووربیت لەسەر ناسنامەی نەتەوایەتی کورد تەنها زیندانی دەبێت. بێگومان پرەنسیپی یەکسانی یەکێکە لە پرەنسیپە بنەڕەتیەکانی دیموکراسی بۆیە ئەگەر پرەنسیپی دادپەروەری ئەمجۆرە مەرجەی بۆ دابنرێت بێبەهاو مایە پوچ دەکرێت لەبەرئەوەی ڕێوشوێنێکی ئەنتی دیموکراسی و سروشتێکی فاشییانەی هەیە. تا ئێستا لە تورکیا پرسیار لەسەر شێوازی پیادەکردنی پرەنسیپی دادپەروەری و دوو هەڵوێستی نەکراوە. ئەمەش بێنرخ و بێبەها کردنێکی ترسناکی دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤە.

کاتێك بولگارستان دانی نەدەنا بە ناسنامەی نەتەوایەتی تورکەکانی ئەوێداو دەستیکرد بە گۆڕینی ناوی تورکەکان و پیادەکردنی سیاسەتی بە بولگاریکردن ئەم دوو هەڵوێستیە بە جوانی ئاشکرا بوو، چونکە تەنها لەو حاڵەتەدا پیاوانی دەوڵەت و حکومەتی تورکیاو ڕۆژنامەو زانکۆو نوسەرو سەندیکاو دەزگا یاساییەکانی تورکیا، ئەو سیاسەتەی بولگارستان لە دژی تورکەکانی بولگاریا پیادەی دەکرد بە سیاسەتێکی ڕەگەزپەرستی و فاشیستی و ئیمپریالی و کۆلۆنیالییان دادەنا، ئەو کەس و دەزگایانە دەیانوت بولگارستان ڕێوشوێنێکی کۆنەپەرستانە دەگرێتەبەر کاتێك وازهێنان لە ناسنامەی نەتەوایەتی دەکاتە مەرجێك بۆ پیادەکردنی پرەنسیپی دادپەروەری لە نێوان تورك و بولگارەکان بەڵام دەوڵەتی تورکیاش هەمان سیاسەت بەرامبەر بە کورد پیادە دەکات. بەمشێوەیە ڕوداوەکانی بولگارستان بە جوانی دوو ڕوویی فیکرو ڕەفتاری تورکی ئاشکرا کرد. لەگەڵ ئەوەشدا، ڕێگە نادەن کورد هێندێك کارو پیشەی دیاریکراو بکات. بۆ نمونە ژمارەی ئەو کوردانەی لە کۆلێجی سەربازی قبوڵ دەکرێن زۆر کەمەو ئەگەر لەگەڵ کۆی ژمارەی دانیشتوان بەراورد بکرێن و ساڵ بە ساڵیش ژمارەیان کەمتر دەکات، ئەمە سەرباری ئەوەی گەشەکردنی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی ژمارەی ئەو کوردانەی لە کۆلێجی سەربازی قبوڵ دەکرێن، هەروەها زۆر بە دەگمەن بیروکراتە کوردەکان لە دەزگاو نێوەندە بڕیار بەدەست و وەبەرهێنەکانی (استثمار) وەك ئیدارەی دەوڵەت بۆ پلاندانان و بانکی پارێزگاکان دەبینین.

بـه كورتـى: دواى ئـەوەى قسـەم لەسـەر گۆڕينـى چينــە باڵادەسـتـەكانى كـورد كـرد پێويستە بوترێ كە بيروكراتە كوردەكانيش سەر بە هـەمان چينـى بـەكرێگيراون. بـەڵام لەبەرئـەوەى زۆربـەى ئـەو كەسـانە لـە كوردسـتان كارناكـەن كارەكانيـان وەك موڵكـدارە گەورەو شێخ و سەرەك خێڵ و بازرگان و پيشەوەرە كوردەكان بە جوانى دەرناكەوێت.

لەگـەڵ ئەوەشـدا كـارێكى بەسـودە ئەگـەر بــە تـێرو تەسـەلى لێكۆڵينــەوە لەســەر بـارودۆخى توێـژە دياريكراوەكـانى نوسـەران و گۆرانيبێــژان و فۆلكلۆرييــەكان بكـەين. نوسەرانى تورك ڕۆژانەو لە هەمو بۆنەيەك توركبوونى خۆيان دوبارە دەكەنەوە كـەچى نوسـەرانى كـورد نـاتوانن قسـە لەسـەر ناسـنامەى نەتەوايـەتى خۆيــان بكـەن و ئەگـەر جەخت لەسەر كوردبونى خۆيان بكەن ئەوا سوكايەتييان پێدەكرێ و بە نەتەوەپەرست و ڕەگەزپەرست و شۆڤێنى تاوانبار دەكرێن. ئايا ئەمـەش جۆرێـك لـە دژايـەتى كردنـى تيا نيە؟ كارێكى ئاسايى و سروشتيە نوسەرێكى تورك شانازى بە ناسنامەى نەتەوايەتى خۆيەوە بكات، لـە كاتێكدا نوسـەرێكى كـورد نـاتوانێت هـەمان شـت بكـات يـا پێـى وايـە پێويسـت ناكـات ناسـنامەى نەتەوايـەتى خـۆى ئاشـكرا بكـات. ئايــا بــە ڕاسـتى كـارێكى خەمۆكى نيە پەيوەندى نێـوان كـوردو نەتەوەكـەى لەسـەر شـەرم بونيـاد نرابێـت؟ ئايـا جێگــەى غــەم و كەســەر نيــە كــورد بــە توركــى بنوســێت و كلكايــەتى بــۆ ئـــەدەبى توركى بكات؟

ئايا پزيشك و پاريزەرو ژميريـارو ئـەندازيارانى كـورد هـەمان شـتيان لەسـەر پيـادە نـابيت؟ ئـەى چ شـتيك لەسـەر گۆرانـى بيژەكـان بليـين؟ راسـتە لــەم ســاڵانەى دواييــدا وشيارى نەتەوايەتى لەنيو تويژى پيشەوەران گەشەى سەندووە بــەڵام ئـەو گەشـەكردنە ئاراستەيەكى گشتى وەرنەگرتوە.

بارودۆخی پارلەمانتارەكان

لێكۆڵینەوە لەسەر بارودۆخی پارلەمانتارەكان لە ڕوی یاساییەوە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە. ئەم دەقانەی خوارەوە لە دیباجەی دەستوری ١٩٨٢ توركیادا هاتوە:

"دوای ئەوەی شەڕێكی ناوخۆی توندوتیژی ئەوتۆ كە لە مێژوی كۆماری توركیا بێوێنە بو خەریك بو هەڵدەگیرساو هەرەشەی لەناوبردن و دابەشكردنی لە دەوڵەت دەكردو حورمەتی نیشتمانی تورك و نەتەوەی نەمری تورك و پیرۆزی دەوڵەتی توركیای پێشێل دەكردو دوای ئەوەی هێزی سوپای توركیا لەسەر خواستی نەتەوەی تورك بە بزوتنەوەی ١٩٨٠/٩/١٢ هەستا، و نەتەوەی توركیش ڕەزامەندی لەسەر ئەو یاسایە دەربڕی كە ئەنجومەنی دەستوری وەك نوێنەری شەرعی نەتەوەی تورك ئامادەی كردبوو، دوای ئەوەی ئەم یاسایە لە لایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەییەوە دانیپیانرا ئیتر بڕیار درا بخرێتە بواری پراكتیكەوە.

-بە پێی نەتەوەگەرایی و پرەنسیپەكانی ئەتاتوركی سەركردەی نەمرو قارەمانی بێوێنەی دامەزرێنەری كۆماری توركیا،

-بە پێی بڕیاری كۆماری توركیا بۆ دەستەبەركردنی ئەندامێتی هەمیشەیی دانپیانراوی توركیا لە لایەن میللەتانەوەو هێنانەدی خۆشگوزەرانی و بەختەوەری مادی و مەعنەوی لە ئاستی مەدەنی هاوچەرخدا،

-لەبەرئەوەی دەستەلاتی دەوڵەت بەبێ هیچ كۆت و بەندێك پشت بە سەروەری ئیرادەی ڕەهای نەتەوەی تورك دەبەستێ هیچ كەسێكی دەستەلات پێدراو یا دەزگایەكی دەستەلات پێدراو ناتوانێ ئەو دەستەلات پیادە بكات و دەستدرێژی بكاتە سەر ئازادی دیموكراسی و سیستمی یاسا كە تەعبیر لە بەرژەوەندی میللەت دەكات.

-نابێ جیاكردنەوەی دەستەلاتی دەزگاكانی دەوڵەت جیاكاری لە پیادەكردنی دەستەلات دروستبكات بۆ ئەوەی هەر دەزگایەك لە چوارچێوەیەكی ئاشكرای دابەشكردنی كاردا بە گیانێكی هاوكاری ڕێكوپێك یەكێك لە ئەركە دیاریكراوەكانی دەوڵەت بە شێوەیەك جێبەجێ بكات تەنها دەستورو یاسا ڕەچاو كراوەكان سەروەر بێت.

-نابــێ پشــتگیری لــە بیرۆکەیــەك یــا دیدێــك بکــرێ کــە دژی بەرژەوەندییــە نیشتمانیەکانی تـورك و پرەنسـیپی یـەکێتی دەوڵـەتی تورکیـاو یەکپارچـەیی خـاکی تورکیــاو لــە دژی بــەها مێژوویــی و ڕەوشــتییەکانی میللــەتی تــورك و لــە دژی نەتەوەگەرایی و پرەنسیپ و ڕیفۆرم و تازەگـەری ئـەتاتورك ئاراسـتە دەکـرێ، هـەروەها پێویستە بە پێی پرەنسیپی عەلمانیەت پیرۆزی هەستی ئاینی و کاروبـاری ئـاینی تێکـەڵ بە کاروباری سیاسی نەکرێت.

-بـە پێـی ئـەم دەسـتورەو بـە مەبەسـتی دەسـتەبەرکردنی دادپـەروەری کۆمەڵایـەتی هەموو هاووڵاتیەك ماف و ئازادی بنەڕەتی هەیەو هەمو کەسێك هەر لە ساتەوەختی لە دایك بونیەوە لە چوارچێوەی کولتوری نەتەوەیی و مـەدەنی و سیسـتمی یاسـادا مـاف و دەرفەتی ژیانی هەیە تا بتوانێت خۆشگوزەرانی مادی و مەعنەوی دابین بکات.

-لەبەرئـەوەی کۆمەڵگەی هاووڵاتیـانی تورکیـا کۆمەڵگەیـەکی یـەکگرتوە بـە هـۆی هەستکردن بە سەربەرزیو شانازی بـەخۆکردن و بەشـداری خۆشـی و ناخۆشـی نەتـەوە دەکات و بەرامبەر بە خۆشبەختی و دژواری و یەکێتی نەتەوە ماف و ئەرکی هەیەو لـە ناخـەوە هەسـتدەکات پـەیوەندی بـە هـەمو لایەنـەکانی ژیـانی میللەتـەوە هەیـەو لـە چوارچێوەی ڕێزگرتنـی بێمـەرجی مـاف و ئـازادی ئـەوانی دی مـافی ئـەوەی هەیـە بـە ئاشـتی و برایـەتی و خۆشەویسـتی بـە ئاشـتی بژیـت ئـەوەش لـە ئیمـانێکی پتـەو بـە پرەنسیپی "ئاشتی لە وڵات و ئاشتی لە جیهان" سەرچاوە دەگرێت.

ئـەم دەسـتورو بڕیارانـە بـە مەبەسـتی کتومـت پیـادەکردن و ڕاڤـەکردنی لـە لایـەن میللەتی تورکەوە دەخرێتە بەردەسـتی ئـەو هاووڵاتییـە تورکانـەی شـەیدای نیشـتمان و نەتەوەو دیموکراسین.

لـەم دەسـتورەدا تێبینـی بـەکارهێنانی ئـەم دەســتەواژانە دەکرێـت: "ڕێزگرتـن لـە نیشـتمانی تـورك" و "نەتـەوەی نـەمری تـورك" و "پـیرۆزی دەوڵـەتی تورکیـا" و "دەستەڵاتی ئەو دەوڵەتەی.. بەبێ هیچ کۆت و مەرجێك دەستەڵاتی لە نەتەوەی تـورك سـەرچاوە دەگـرێ" و "بـەرژەوەندی نەتـەوەی تـورك" و "پرەنسـیپی یـەکێتی دەوڵـەتی تورکیاو یەکپارچەیی خاکی تورکیـا" و "ئـەو هاوڵاتیـە تورکانـەی شـەیدای نیشـتمان و

نەتەوە دیموکراسین".. هتد. یاسادانەرانی دەستوری سالی ١٩٦١-١٩٦٢ سوربون لەسەر ئەوەی دینەمۆو سروشی دەستورەکە لە نەتەوەگەرایی تورك سەرچاوە دەگرێ. تەنها لە دیباجەی دەستورەکە چوار جار وشەی تورك بەکارهاتوە. هەمان شیوازیش لە مادەکانی دی ئەم دەستورە دەبینرێ.

مادەی (٢٦) پەیوەندی بە "ئازادی دەربرین و بلاوکردنەوەی بیروڕا" هەیە لەم مادەیەدا ئەم برگانە دەخوینینەوە:

٣-ئەو زمانەی بە حوکمی قانون قەدەغە کراوە بۆ دەربرین و بلاوکردنەوەی بیروڕا بەکارناهینرێ.

٤-ئەو چاپەمەنی و قەوان و شریت و ڤیدیۆو کاسیت و وینەو ئامرازەکانی دی دەربرین بە پیی بریارنامەیەکی (رسوم) یاسایی دەستی بەسەرا دەگیرێ یا لە حالەتی نائاساییدا بە پیی بریاریکی دەستەلاتدارانی پسپۆر دەستی بەسەرا دەگیرێ، پیویستە دەستەلاتداری پسپۆر لە ماوەی (٢٤) کاتژمیر بریارەکە بخاتە بەردەستی دادوەری پسپۆر و دادوەری پسپۆریش لە ماوەی (٣) رۆژ بریاری جیبەجێ کردنی دەربکات.

ئەم مادەیە بە روکەش جگە لە زمانی تورکی ریگە بە زمانەکانی دی نادات بە زمانی کوردیشەوە چاپەمەنی بلاوبکەنەوە. بەلام سەرتاپای ئەم بریارە پەیوەندی بە زمانی کوردییەوە هەیە چونکە چاپەمەنی بە زمانی ئینگلیزی و فرەنسی و ئەلمانی و عەرەبی و ئەرمەنی و ئەفریقی و فارسی و عیبری و چەندین زمانی دی بەبی گرفتیکی ئەوتۆ بلاودەکریتەوە. لە یاسای "ئازادی رۆژنامەنوسی (مادەی ٢٨-٢) ئەم دەقە هاتووە: "ئەو زمانەی بە حوکمی قانون قەدەغە کراوە ریگەی پینادرێ چاپەمەنی بلاوبکاتەوە". لە مادەی (٤٢) کە تایبەتە بە "ماف و ئەرکەکانی پەروەردەو فیرکردن" ئەم شتانە دەخوینینەوە:

٩-لە دەزگاکانی پەروەردەو فیرکردن تەنها زمانی تورکی کە زمانی دایکی هاوولاتیانی تورکە بەکاردەهینرێ.

١٠-پرەنسیپە تایبەتیەکانی خویندن بە زمانی بیانی لە دەزگا زانستی و پەروەردەییە رەسمیەکان و لەو دەزگا زانستییە تایبەتانەی بە زمانی بیانی دەخوینن

به بڕیارنامەیەك دەست نیشان دەكرێ بەڵام ئەم بڕیارە تایبەتەكانی یاسای نێودەوڵەتی ناگرێتەوە.

لە بەرواری ١٩٨٣/١٠/١٩ یاسای تایبەت بە "بڵاوكردنەوە چاپەمەنی بە زمانە ناتوركییەكان" دەرچووەو بە پێی ئەم یاسایە قسەكردن بە زمانی كوردی قەدەغە دەكرێ، لە بڕگەی یەكەمی ژمارە (٢٩٣٢)ی ئەم یاسایە "ئامانج و ڕێو شوێنەكان" ئەم دەقە هاتوە:

"ئەم یاسایە بە ڕەچاوكردنی یەكێتی و سەروەری دەوڵەت و یەكپارچەیی خاك و نەتەوەو كۆمارو ئاسایشی نەتەوەیی و پاراستنی سیستمی گشتی ئەو پرەنسیپ و گەلاڵەنامە تایبەتیانە ڕێكدەخات كە پەیوەندی بە چاپەمەنی و بڵاوكردنەوەی بیروڕای زمانە یاساغەكان هەیە".

بڕگەی دوەمی ئەم قانونە بە ناوی "ئەو زمانانەی بۆ دەربڕین و بڵاوكردنەوەی بیروڕا بەكارناهێنرێت". ئەمەش دەقەكەیەتی:

"هیچ زمانێك ڕێگەی دەربڕینی بیروڕاو برەوپێدان و بڵاوكردنەوەی چاپەمەنی پێنادرێ ئەگەر زمانی ڕەسمی ئەو وڵاتانە نەبێت كە دەوڵەتی توركیا بە ڕەسمی دانبیپیاناوە، جگە لەو بڕیارە نێودەوڵەتیانەی دەوڵەتی توركیا مۆریكردوە و ئەو بڕیارانەی پەیوەندیان بە چاپەمەنیەكانی پەروەردەو زانست هەیە لەگەڵ چاپەمەنی پەیمانگەو دەزگا ڕەسمیەكان".

دەقی بڕگەی سێیەمی ئەو یاسایەی پەیوەندی بە "زمانی دایكی هاووڵاتیانی تورك" هەیە بریتیە لە: "زمانی توركی زمانی دایكی هەمو هاووڵاتیانی توركە،

أ-هیچ چالاكیەك بە مەبەستی بەكارهێنان و بڵاوكردنەوەی زمانە ناتوركیەكان ڕێگەی پێنادرێت.

ب-زمانە ناتوركییەكان بۆ نوسینی پۆستەرو لافیتەو دراوی بیانی و تابلۆو دابەشكردنی قەوان و كاسێت و ڤیدیۆو ئامرازەكانی دی لە كاتی كۆبونەوەو خۆپیشاندان بەكارناهێنرێت، ئەگەر پێشوەخت لە بەرزترین نوێنەری دەستەڵاتی دەوڵەت لەو شوێنە مۆڵەتی بۆ وەرنەگیرێت".

بڕگەی چوارو پێنج و شەشی ئەم یاسایە بۆ یاسای "سزای تاوان" تەرخانکراوە.

بە پێی مادەی (١٣٤)ی یاسای ١٩٨٢ پەیمانگەیەك بە ناوی "پەیمانگەی ئەتاتورك بۆ لێکۆڵینەوەی زمان و کولتورو مێژو" دروستدەکرێ. ئەمەش دەقی مادەکەیە:

"بۆ پێناساندن و بلاوکردنەوەو پەخشکردنی بیروڕای ئەتاتورك و پرەنسیپ و ڕیفۆرمەکان لە بواری کولتورو مێژوو زمانی تورکی پەیمانگەی ئەتاتورك لەسەر شێوەی دەزگای یاسای گشتی دروست دەبێ کە لە نێوەندی لێکۆڵینەوەی ئەتاتورك و کۆمەڵەی مێژوی تورك و نێوەندی کولتوری ئەتاتورك پێکدێت. ئەم دەزگایە ڕاستەوخۆ دەبەسترێتەوە بە نوسینگەی سەرەك وەزیرو سەرەك کۆماریش سەرپەرشتی و کۆمەکی دەکات".

دینەمۆو سروشی ئەحکامەکانی دەستوری تورکیا لە نەتەوەگەرایی تورك سەرچاوە دەگرێت. هەروەها مادەی (٨١)ی ئەم یاسایە تایبەتە بە یاسای "سوێندخواردن".

ئەندامانی پارلەمانی تورکیا پیش ئەوەی دەست بەکار بن لەبەردەم ئەنجومەنی نەتەوەیی مەزنی تورکیا ئەم سوینده دەخۆن:

"سویند دەخۆم بە شەرەفم کە پاریزگاری لە بون و سەربەخۆیی دەولەتی تورکیا بکەم و یەکیتی نیشتمان و نەتەوە بپاریزم و بەرگری لە سەروەری بیسنورو رەهای نەتەوە بکەم و دلسۆزی کۆماری دیموکراسی و عەلمانیەت و پرەنسیپ و ریفۆرمەکانی ئەتاتورك بم و لەو پرەنسیپانەش لانەدەم کە مافەکانی مرۆڤ و ئازادییە گشتییەکان و یەکیتی نیشتمانی و ئاشتی کۆمەلایەتی و خۆشگوزەرانی بۆ هەمو کەسیك دەستەبەر دەکات. سویند دەخۆم بە دلسۆزی بۆ یاسا بمینمەوە".

لە دەستورەکەی تورکیا ئەم فۆرمە دوبارە دەبیتەوە: "یەکیتی نیوان دەولەت و یەکپارچەیی خاك و نەتەوە". دوجار لە دیباجەی دەستورو یەکجار لە مادەی (٣): "یەکیتی دەولەت و زمانی رەسمی و زانست و سرودی نیشتمانی و پایتەخت" و یەکجار لە مادەی (٥): "ئامانجە بنەرەتی و ئەرکەکانی دەولەت" و یەکجار لە مادەی (١٣): "وابەستەیی ماف و ئازادییە گشتیەکان" و یەکجار لە مادەی (١٤): "ماف و ئازادییە بنەرەتییەکان و پاراستنیان لە دەستدریژی" سێ جار لە مادەی (٢٨): "ئازادی

ڕۆژنامەنوسی" و "یەکجار لە مادەکانی ٣٠، ٣٣، ٥٨، ٦٨، ٦٩، ٨١، ١٠٣، ١١٨، ١٢٢، ١٣٠، ١٣٣، ١٣٥، ١٤٣ دوبارە دەبێتەوە.

ئەم فۆرمە (٢٢) جار لە مادە جۆراوجۆرەکانی ئەم دەستورە دوبارە بووەتەوە. ئەم فۆرمە لە فۆرمەکانی دی زیاتر نکوڵی لە بونی نەتەوەو ناسنامەی ئەتنی کورد دەکات. بە پێی ئەم بیرۆکەیە مرۆڤی کورد تا نەبێت بە تورك و واز لە ناسنامەی نەتەوایەتی کورد نەهێنێ چێژ لە ئازادییە گشتیەکان وەرناگرێت.

ئەم فۆرمە لە دەستورەکەی ساڵی ١٩٦١ تەنها یەکجار لە مادەی (٣) دوبارە بۆتەوە کە تێیدا هاتوە: "یەکپارچەیی خاك و نەتەوەو دەوڵەتی تورکیا قابلی جیابونەوە نیە".

لە مادەکانی (٧٧ و ٩٦) کە تایبەتە بە فۆرمی سوێند خواردنی پارلەمانتارو سەرەك دەوڵەتەکان ئەم دەستەواژەیەی تیا هاتووە: "سەربەخۆیی و یەکپارچەیی نیشتمان و نەتەوە"، بەڵام لە سایەی ڕژێمی کودەتاچیەکەی ١٩٧١/٣/١٢ گۆڕانکاری گەورە بەسەر یاسای ١٩٦١دا هات. لە دوای کودەتاکە تەعبیری: "یەکێتی و یەکپارچەیی خاك و نەتەوەو دەوڵەتی تورکیا قابلی جیابونەوە نیە" لە (١٣) شوێنی جیاوازی ئەم دەستورە زیادکراوە، ئەم فۆرمە یا وەك خۆی و بەبێ دەستکاری خراوەتە سەر هێندێك مادە یا دوای دارشتنەوەی بۆ هێندێك مادەی دی زیادکراوە. بۆ نمونە: مادەی (١١) پێش ئەوەی گۆڕانکاری بەسەرا بێت بە ناوی "ناوەرۆکی ماف و ئازادییە بنەڕەتیەکان" داڕێژرابو، بەڵام دوای ئەوەی گۆڕانکاری تیا کرا ناونیشانەکەی بو بە "ناوەرۆك و سنوری ماف و ئازادییە بنەڕەتیەکان و پاراستنیان لە دەستدرێژی". ئەم دەستەواژەیە دوجار لەم مادەیەدا بەکارهاتووە.

ئەم فۆرمە لە دەستورەکەی ١٩٦١ سێ جار لە مادەی (٢٢)ی "ئازادی ڕۆژنامەنوسی"و یەکجار لە مادەی (٢٦)ی "بەکارهێنانی ئامرازەکانی ڕاگەیاندن جگە لە ڕۆژنامە" و دوجار لە ماوەی (٢٩)ی "دروستکردنی هاوبەندەکان" و یەکجار لە مادەی (٤٦)ی "دروستکردنی سەندیکاکان" و یەکجار لە مادەی (٥٧)ی "ئەو پرەنسیپانەی پێویستە لەسەر پارتە سیاسییەکان ڕەچاوی بکەن" و یەکجار لە مادەی (١٣١)ی "ئیدارەی ڕادیۆو

تەلەفزیۆن و ئاژانسی هەواڵە ڕەسمییەکان" و یەکجار لـە مـاوەی (١٣٦)ی "دروسـتکردنی دادگاکان" بەکارهێنراوە.

لە دوای کودەتا سەربازییەکان دەستورێکی نوێ دانـەنرا یـا گۆڕانکارییـەکی ڕیشـەیی بەسـەر دەسـتورەکە نـەهێنرا. لەهـەر دوو حاڵەتەکـە دژایـەتی کردنـی مەسـەلەی کـورد هـەوێنی سـەرەکی ئـەو ئیجرائاتـە سـەرکوتکەرانەیە بـو. هـەمو شـێوازێك بـەکارهێنراو پاساو بۆ هەمو ڕێو شوێنێك دەهێنرایـەوە بـۆ ئـەوەی ناسـنامە و مافـە نەتەوایـەتێکانی کـورد نەسـەلمێنن، هـەروەها بـە پلـەی یەکـەم مەسـەلەی کـورد هـۆی سـەرەکی هـەردوو کودەتا سەربازییەکە بو.

کورد لە تورکیا هەمو کارێکی دەست دەکەوێت ئەگەر واز لە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خـۆی بـهێنێ، بـۆ نمونـە کـورد دەتوانێـت ببێتـە پارلـەمانتار بـەڵام کـاتێك تەماشـای مادەکانی ئەم دەستورە دەکەین چـۆن متمانـە بـەو پارلەمانتارانـەی دەوڵـەت بدەیـن کـە خۆیان بە کورد دادەنێن. ئایا بە پێـی مادەکـانی ئـەم دەسـتورە وازهێنـان لـە ناسـنامەی کوردایەتی و بوون بە تورك ئەرکی پارلەمانتارە کوردەکان نیە؟ کەواتـە نـاوەرۆکی ئـەو سوێندخواردنە چیە؟

بۆرجوازی بچوکی کورد

دوای ئەوەی بارودۆخی گروپە دیاریکراوەکانمان دەست نیشان کرد، ئەو پرسیارەمان کرد هەنوکە چ گروپێك هەستی نەتەوایەتی هەیەو کامیان بەرگری لەو هەستە دەکات؟ وەڵامی ئەو پرسیارەمان بەوە دایەوە کە خەڵکی شۆڕشگێڕو دیموکراتخواز بـەرگری لـەو هەستە دەکات.. بەڵام ئەو شۆڕشگێڕو دیموکراتخوازانە کێن؟

ئەو توێژە گەلێك خوێند کارو پیاوی ئاینی دەرچوی فێرگە ئاینیەکانی تیایـە. ئـەو کەسانە لە چوارچێوەیـەکی گشـتی کێشـەی کوردسـتان لـە تورکیـاو ڕۆژهـەڵاتی نزیـك و جیهان تاوتوێی دەکەن و بۆ جەماوەری شـیدەکەنەوەو چارەسـەری بـۆ پێشـنیاز دەکـەن. ئەو خوێندکارو پیاوە ئاینیانە بە هۆی پێکهاتـەی فیکرییـان لـە بـارودۆخی کوردسـتانی تورکیاو ڕۆژهەڵاتی نزیك و جیهان تێدەگەن، هەروەها لە خەڵکانی دی باشترو زوتـر لـە

بارودۆخی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی نیودەولەتی و بارودۆخی سیاسی کورد تیدەگەن. ئەو کەسانە سەرەتا ئەم کیشەیە لەلای کەسە نزیکەکانی خۆیان باسدەکەن، پاشان ئاستی قسەکانیان هیدی هیدی فراوانتر دەکەن تا دەگاتە ئاستی میللەت. لە سایەی وشیاری پیشوەختی ئەو کەسانەدا وشیاری نەتەوایەتی گەشە دەکات و بلاودەبیتەوە بۆیە لە سەرەتای حەفتاکان بە تایبەتی لە دوای کودەتاکەی ١٢ی ئازار دەستەلاتداران ئەو فیرگانەیان داخست دوای ئەوەی لە ماوەی کاریگەری ئەو فیرگانە تیگەیشتن. لەبەر ئەوە دەستەلاتداران تەنها ئەو کەسانەیان دادەمەزراند کە دەرچوی فیرگە ئاینیەکانی سەر بە دەولەت بون. بەلام هۆی سەرەکی گەشەکردنی وشیاری نەتەوایەتی پیاوە ئاینیەکانی (مەلاکان) فیرگە ئاینیە کۆنەکان دەگەریتەوە بۆ ئەوەی خویندن لەو فیرگانە بە زمانی کوردی بو چونکە لە جیاتی زمانی عەرەبی بە زمانی کوردی قورئانیان تەفسیر دەکردو بە زمانی کوردی میژو و ئەدەب و کولتوری کوردییان دەخویند بە پیچەوانەی بنەماکانی خویندن لە فیرگە ئاینیەکانی سەر بە دەولەت.

مەلاکان سەر بە تویژیکی تایبەتی روناکبیرانی کوردن و ئەو تویژە لە ریزی ئەنتلجیتسیا ریزبەند دەکەین لە ریگەی بەراوردکردنی کیشەکانی کۆمەلگەکەی خۆیان لەگەل کیشەی کۆمەلگەکانی دی دەتوانن لە ناوەرۆکی کیشەکان تیبگەن و تەنها ئەوان دەتوانن زانیاری و هەستی نەتەوایەتی و دیدو بۆچون و چارەسەری پیشنیازکراو بگەیەنن بە میللەتەکەیان. لیرەدا چەمکی ئەنتلجیستیا و چەمکی روناکبیران جیاوازیان هەیە. بروانە:

(Ismail Besikci, Bilim Yontemi. Turkiye deki Uygulama I, Kurtlerun. Mecburi Iskani, Komal Yayinevi, Istanbul, 1977, P. 79 etc).

لە تورکیا سزا توندەکانی ئیدارەی پەروەردە بۆ ئەوەیە خویندکاران لە کیشە راستەقینەکەیان -واتە مەسەلەی کورد- دوربخریتەوە. لە ریگەی ریو شوینەکانی ئایدۆلۆجیای رەسمی و پەروەردەو دەزگاکانی خویندنی بالا کە بە پیی رینماییەکانی ئەتاتورك پیی دەوترێ "یۆك- Yok" داوا لە خویندکاران دەکرێ تیکەل بە پرۆسەی تەتریك بن و خۆیان لە کیشەی کۆمەلگەی کوردەواری و کوردستان دوربخەنەوە.

سەرەرای ئەوەش جیهان رۆژ لە دوای رۆژ بچوکتر دەبیتەوەو دەزگاکانی راگەیاندن کاریگەرییان زیاتر دەبێ و ئاستی پەیوەندی نیوان تاك و گروپەکان چرترو فراوانتر دەبیت و بزوتنەوەی نیشتمانی کورد بەردەوام گەشە دەکات و دەزگای شیخ و مولکدارەکانیش مشتومریکی زۆری دروستکردوە بۆیە خویندکاران لەم مەسەلەیە دورناخرینەوە.

پیشتر باسمان کردوە کە ئەوەی دەرەبەگەکان بەردەوام شوینیان بۆ خۆیان کردووەتەوەو لە نیو بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردا بوون بە کەسانیکی گرنگ لە گۆرانکاری دیموکراتی و شۆرشگیریدا. دەتوانین هەمان بیرۆکە بە شیوازیکی دی دەربرین: ئەوەی ئەو سەرەك خیل و مولکدارە گەورانەی تا دوینێ دژایەتی شۆرشەکانی کوردیان دەکرد و لایەنگیرییان لە دەولەت دەکرد ئەوا ئەمرۆ لە ریزی شۆرشگیرو دیموکراتخوازەکانی کوردن و شوینی شایستەیان لەنیو بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد هەیە.

هەر لەو ماوەیە بورجوازی بچوکی کوردیش لەنیو گروپە شۆرشگیرو دیموکراتخوازەکان شوینی خۆی گرت. هەروەها پیشەوەرەکانی وەك بەرگدرو پینەدۆزو دارتاش و کریکارانی کەرتی خزمەتگوزارییەکانی وەك شەرتاش و بۆیە کاران و شۆفیری ئۆتۆمبیل و خاوەن پیشە ئازادەکانی وەك پاریزەرو پزیشك و ئەندازیارو بیناسازو مامۆستاو فەرمانبەران تیکەل بە بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردبون بەلام ئەو جوتیارانەی پارچە زەوییەکی بچوکیان هەیە هەرگیز بنکەیەکی گرنگ لە بزوتنەوەی نەتەوایەتی دروست ناکەن.

ئایا دەتوانین قسە لەسەر چینی کریکاری کورد بکەین کە رەوشیکی تایبەت بە خۆی هەبیت؟ پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر ئەم بابەتە بکەین. بۆ نمونە بارودۆخی باتمان و تاتڤان چۆنە؟ ئیستا گەلیك کریکارو بەشیك لە چینی کریکاران شوینیکی شایستەیان لە بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد هەیە.

رونکردنەوەی ئەو پەیوەندییانە پیویستی بە وەلامدانەوەی ئەم پرسیارانە هەیە: ئەو چینە کۆمەلایەتیەی لە شەستەکانەوە بەشداری لە بزوتنەوەی نەتەوایەتی

کوردستان دەکەن چ بونیادیکیان هەیە؟ کۆمەلەی (٤٩) کە لە کۆتایی سالی ١٩٥٩ زیندانی کران کێ بون[٨] و کۆمەلەی (٢٣) لە چ کەسانیك پیکهاتبوو (دادگاییکردنیان سالی ١٩٦٣ دەستی پیکرد[٩]، سەر بە کام چینی کۆمەلایەتین؟ ئەندامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا (لە سالی ١٩٦٥ دامەزراوە) سەر بە چ چینیکی کۆمەلایەتین؟ تەنها بە وەلامدانەوەی ئەو پرسیارانە لە ماهیەتی بریارەکانی تاوانبارکردن تیدەگەین کە سالی ١٩٧١ دەرهەق بە ئەندامەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان دەرکراوە. ئەو کەسانەی داواکاری گشتی سەربازی بە ئەندامی پارتی دیموکراتی کوردستان دایان دەنیت. سەر بە چ تویژیکی کۆمەلایەتین؟ پیویستە هەمان پرسیاریش لە بارەی ئەو کەسانەوە بکریت کە سالی ١٩٦٩ بە تۆمەتی دامەزرینەری پارتی دیموکراتی کوردستانی تورکیا تاوانبار کرابوون.

چ کەسیك لە چوارچیوەی "کۆمەلەی رۆژهەلات"ی پارتی کریکارانی تورکیا کاری دەکرد؟ سەر بە کام چینی کۆمەلایەتی بون؟ پارتی کریکارانی تورکیا چۆن لە رۆژهەلاتی تورکیاو ناوچەکانی دی کاری دەکرد؟ پارتی کریکارانی تورکیا لەناو چ چین و تویژیکی کۆمەلایەتی کۆمەلگەی کوردەواری ئەندامی هەبو؟ دواتر ئەو پەیوەندییانە سالی ١٩٧٥ لەگەلْ دامەزراندنەوەی پارتی کریکارانی تورکیا چۆن گەشەیان کرد؟ بونیادی چینایەتی خویندکاران و ئەندامانی دی یانەکانی کولتوری شۆرشگیری لە رۆژهەلات کە سەرەتای سالی ١٩٦٩ لە ئەنقەرەو ئەستەنبول و شارەکانی دیاربەکرو سیلڤان و ڤزلك و باتمان دامەزران چ شتیك روندەکاتەوە؟ بەهەرحالْ زۆر گرنگە لیکۆلینەوە لەسەر پەیوەندی ئەو کوردانە بکرێ کە لە سەرەتای حەفتاکانەوە لە ریزی ریکخراوە چەپەکانی تورکیاو ریکخراوە کوردستانییەکان کاردەکەن، ئەمە سەرەرای ئەوەی پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر ئەوە بکرێ کە سەر بە چ چینیکن. رەهەندی راستەقینەی پەیوەندی نیوان چینە کۆمەلایەتیەکان چۆنە؟ ئەو شۆرشگیرو دیموکراتخوازانەی دادگای سەربازی دیاربەکر سالی حوکمی بە سەرا سەپاندن سەر بە کام چینی کۆمەلایەتی بون؟

سەرباری ئەوەش پێویستە لێکۆڵینەوە لەسەر پارتی کارگەرانی کوردستان بکرێ، ئەو ڕێکخراوەی مێژوی دروستبونی دەگەڕێتەوە بۆ ناوەڕاستی حەفتاکان چۆن توانی لە ماوەیەکی کورتدا لەسەر ئاستی هەرێمایەتی و لەسەر ئاستی چینە کۆمەڵایەتییەکان گەشەیەك بکات ڕێکخراوە کوردستانیەکانی دی نەیانتوانی ئەو سەرکەوتنە بە دەست بهێنن، بۆیە جێگەی خۆیەتی لێکۆڵینەوە لەسەر ئینتمای چینایەتی ئەندامانی پارتی کارگەرانی کوردستان بکرێ، هەروەها ئەو ڕێوشوێنانەی ساڵانی هەشتاکان لە شاری دیاربەکر دژی ئەم پارتە وەرگیرا بە سەرچاوەیەکی گرنگی ئەم بابەتە دادەنرێت. بۆیە پێویستە بگەڕێینەوە بۆ بڕیارەکانی تاوانبار کردن و کۆنوسی و لێپێچینەوەکان و بڕیارەکانی دادگاو.. هتد. پێویستە هەمان لێکۆڵینەوە لەسەر ئینتمای چینایەتی ئەندامانی ڕێکخراوەکانی دی بکرێت کەبە تۆمەتی دی حوکم دراون. سەرباری ئەوەش پێویستە لێکۆڵینەوەیەکی ورد لەسەر تەمەن و شوێنی نیشتەجێ بون و پیشەی باوکان و چالاکی دایکانی ئەندامەکانی گروپە سیاسیەکان بکرێ، بۆ نمونە لێکۆڵینەوە لەسەر هەمو لایەنەکانی پێشکەوتنی سیاسی و کۆمەڵایەتی کوردستان بکرێ.

ڕوناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنی و ڕوناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنیالیزم
(لێکۆڵینەوەی حاڵەتێك)

ڕۆژی ١٩٨٩/٦/٢٨ تەحسین سەراج- Tahsin Sarac- کۆچی دوایی کرد. لە دوای مردنەکەی ڕۆژنامەو گۆڤارەکانی تورکیا دیدو بۆچونی ژمارەیەك ڕوناکبیری تورکیان بڵاوکردەوە وەك: سەرۆکی کۆمەڵەی زمانزانی (جەواد گەرای- Cevat Geray)، شاعیرو نوسەر وەجهی تیمور ئۆغلو- Vecihi Timuroglu، شاعیر و نوسەر موزەفەر ئیلهان ئەردۆست- Muzafar ilhan Erdost، نوسەرو ڕۆژنامەنوس ئەحمەد قارەمان- Ahmet Kahvaman، نوسەر ئەحمەد سای Ahmet Say، چیرۆکنوس و زمانزان سیڤگی ئوزال Sevgi ozed، شاعیر- ئەحمەد تیلی Ahmet Telli، ژنە شاعیر و زمانزان گولتان ئاکین- Gultan Akin، شاعیرو زمانزان عەلی پۆسکولو ئۆغلو- Ali Puskullu oglu، شاعیر محەمەد ئۆزگوچلو- Mehmet Ozquclu، نوسەر ئالوك گەرگەر- Haluk Gerger، نوسەرو

رۆژنامـەنوس- ئورهـان توکـاتلی- Orhan Tokatli، شـاعیر ئەحمـەد عـارف Ahmet Arif، شاعیر ئوزدەمیر ئینجە- Ozdemir inca، نوسەر رەمزی ئەتانچە Ramzi Tnance، نوسـەر مستەفا شەریف ئوناران Mustafa Serif Onaran، شاعیر جاهید کولـەبی- Cahit Kulebi، شاعیر رەفیق دورباس Refik Durbas. هتد. (بروانە رۆژنامـەی Milliyet رۆژی ١٩٨٩/٧/١، رۆژنامەی Cuhuriyet رۆژی ١٩٨٩/٧/٢، گۆڤاری 2000 e Dogru و رۆژنامـەی Cumhuriyet رۆژی ١٩٧٤/٧/٤.. هتد).

روناکبیرانی تورك بەمشیوەیە بـە دیـدو بۆچونـەکانی خۆیـان دەردەبـری: تەحسـین سەراج بە زمانیکی پەتی دەینوسی و شارەزایی لە زمـان و کولتـوری تورکـی هـەبوەو لـە سایەی شیعرەکانی ئەو شاعیرەدا زمانی تورکی بـە سـەرەنایەتی خـۆی گەیشـت. وەجهی تیمور ئۆغلو دەلیت: "ئەو شاعیرە لە وشیارییەکی قولەوە بە دوای ئەو وشە تورکیانەدا دەگەرا کە هاوماناى زاراوە بیانیەکان بون، هەروەها بە نوسین و ئاخاوتنەکانی دژایـەتی ئیمپریالیزمی دەکـرد". عـەلی پۆسـکولو ئۆغلـو دەلیـت: "تەحسـین سـەراج بـە زمـانیکی تورکی پەتی شیعری هۆنیوەتەوە، ئەوەش شیوازیکی جیاوازی بە شـیعرەکانی بەخشیوە بۆیـە لـە ریگـەی دارشـتنەوەی وشـەگەلیکی نـویٚ گەنجینـەیـەکی خسـتە سـەر زمـانی تورکی". رەفیق دوبراس دەلیت: "تەحسین سەراج شاعیریکی بیگەردی زمانی تورکییەو ماۆستایەکە بیگەردترین فۆرمی زمانی کردوە بە شیعر". لـە سایەی بەرجەسـتەکردنی هەسـتە شـیعرییەکانی، زمـانی تورکـی بـو بـە زمــانی شـیعر دوای ئـەوەی تورکمانییـە کۆنەکەی لیپالاوتوە.

تەحسـین سـەراج یـەکیك بـو لـەو کوردانـەی نکۆلـی لـە کوردبونـی خـۆی کـردوە. جاریکیـان وتـی: خیزانەکـەی لـە ئاسـیای ناوەراسـتەوە هـاتوەو دوای بـەجیٚ هیشـتنی خوراسان لە شاری موش نیشتەجیٚ بوە (بروانـە گۆڤـاری Turkiye Yaziluri، ژمـارە (١١) شوباتی/ ١٩٧٨، ل ٢٢-٢٩).

ئەم هەلویست و رەفتارە لە کن روناکبیرانی ولاتە کۆلۆنیکراوەکان هەستی پیدەکریٚ چونکـە مرۆڤـی کۆلۆنیکـراو هەمیشـە خـۆی لـە ئاسـت کۆلۆنیالیسـتەکان دادەنیـت. ئـەم هەلویستە لەسەر روناکبیرەکانیشیان پیادە دەکریٚ.

روناكبـيرانی وڵاتـــه كۆلۆنيكراوەكـان بـۆ ئـەوەی كۆمەڵگـە دانياپيـابنيت و لـەنيو روناكبيرەكانی جيگەی خۆيان دەكـەن بـە بيـانی چونكـە شـيوەی بيركردنـەوەو رەفتـاری سيستمی پەروەردەيی نەتەوەی باڵادەست كار لە ناخ و دەرونی ئەو روناكبيرانە دەكات.

ئەم رونكردنەوەيە دژايەتييەكی گـەورەی تيايـەو پيويسـتە جـەختی لەسـەر بكـریّ. تەحسين سەراج يەكيكە لەو نوسەرانەی سەردانی گەليك وڵاتی كردوەو گەليك نوسەری كولتــورە جياوازەكــانی ناســيوە. ســەراج لــە ريگـــەی بەشـــداربونی لـــە كۆنگـــرە نيودەولەتيەكاندا ئەو بابەتانەی لەسەر ئاستی جيهان چارەسەركردوە كە پەيوەندی بـە زمان و كولتور و لايەنە جياوازەكانی كولتورەوە هەبوەو هـەر لـەو كۆنگرانـەش كيشـەی زمـان و كولتـوری نەتـەوە چەوساوەكانی بـاس كـردوەو چارەسـەری بـۆ پيشـنياز كـردوە بــەڵام نــازانریّ چـۆن ئـەو كۆنگرانــە كاريگـەرييان لەســەر ســەراج نــەبوەو هەســتی نەتەوايەتييان نەبزواندوە.

ئەگەر نوسەريكی تورك بەرهەميك بە زمانی بيانی بنوسيت وەك زمانی ئينگليزی يا فرەنسی يا ئەلمانی يا عەرەبی.. هتد، روبەروی زەحمەتيكی ئەوتۆ نابيتەوە. هەرگيز ئينگليزەكان يا فرەنسيەكان يا ئەوانی دی بە لايانەوە گرنگ نيە ستايشی كەسيك بكەن لەبەرئـەوەی بـە ئينگليزييـەكی نايـاب يـا فرەنسـييەكی جـوان يـا ئەلمانيـەكی پـەتی دەنوسيت يا بە نوسەريكی وەسف بكەن "تا ئەوپەری رادە شارەزايی لە زمانی ئينگليزی هەيە". بە بۆچونی من تەنها ئەم حالەتە بيلايەنی تيايە بەڵام لە سايەی كەشوهەوای كۆمەڵايەتی و سياسی باوی ئيستای توركيا شتەكان روالەتيكی دی بە خۆيەوە دەگريت.

ئەگـەر ئـەم بارودۆخـە وينـا بكـەين: گريمـان دەولـەتی (س) توركيـای داگــيركردوەو داگيركـەران بريـاری ســرينەوەی نەتــەوەی تــورك دەردەكــەن و بــە نەتـــەوەی (س)ی دادەنين و زمانی نەتەوەی تورك بە بەشيك لە زمانی نەتەوەی (س) دادەنيـن. لـە دوای ئەو بريارە زمانی (س) دەبيتە زمانی نوسين و قسەكردن بۆيە ئـەو كەسـەی سـەرپيچی لەو بريارە بكات بە توندترين شيوە ســزا دەدريـت.. هتـد. ئايـا لـەم حالەتـەدا دەتوانـين بلين ئەو نوسەرانە تورك نين و سەر بە نەتەوەی (س)ن و نكولی لە توركبونــی خۆيـان دەكەن و بە زمانی (س) دەنوسن. ئەمەش لايەنيكی مەسەلەكەيە بــەڵام لايـەنی دوەمـی

مەسەلەكە پەیوەندی بە تێگەیشتنی ڕوناكبیرانی نەتەوەی (س) هەیە. ئایا ستایشی ئەو نوسەرە توركانە دەكەن كە بوون بە (س) و تواونەتەوە) و پێیان دەڵین "بە زمانی پەتی (س) دەنوسن" یا "جوانترین شێوەی زمانی (س) بەكاردەهێنن؟. ئایا پڕ ماناترو پڕ بایەختر نییە ڕوناكبیرانی (س) دژایەتی پرۆسەی تواندنەوەی نەتەوەی تورك بكەن؟

ئایا لەم حاڵەتەدا چاكترین جۆری نارەزایی دەربڕین ئەوە نییە كە واز بهێنرێ لە نوسین و قسەكردن بە زمانی (س) و ڕوناكبیرانی نەتەوەی (س)یش پشتگیری لەم نارەزاییە بكەن. وەجهی تیمۆر ئۆغلو بەمشێوەیە تەعبیر لە تەحسین سەراج دەكات: "نوسین و قسەكانی بە زمانی توركی ئامرازێكی دی دژایەتی كردنی ئیمپریالیزم بو". لەم هەلومەرجەدا تەنها ڕەتكردنەوەی قسەكردن و نوسین بە زمانی توركی جۆرێكە لە نارەزایی دەربڕین لە دژی تیرۆریزم. بەڵام ئەمرۆ یاساو ئایدۆلۆجیایەك لە توركیا نیە نوسین و قسەكردن بە زمانی توركی قەدەغە بكات. بەلكو بە پێچەوانەوە تەماحێكی زۆر بۆ هاندانی زمانی توركی دەخرێتە بەردەست. لە بەرامبەر ئەوەشدا قسەكردن و نوسین بە زمانی كوردی لە مەودایەكی دوردا سەركەوتوترین و چالاكترین شێوازی دژایەتی كردنی كولتورگەرایی كۆلۆنیالیزم و ئیمپریالیزمی توركیایە. ئەمرۆ ئەو كەسانەی لە توركیا بە زمانی كوردی دەنوسن و قسە دەكەن بە توندی سەركوتدەكرین بۆیە لەم بوارەدا تیرۆری دەولەت بە چڕی پیادە دەكرێت.

لە بولگارستان نكۆڵی لە كەمایەتی تورك دەكرێ و ناویان دەگۆڕن بە ناوی بولگاری و هەوڵی تواندنەوەو بە بولگاریكردنیان دەدرێ و ئاخاوتن و نوسین بە زمانی توركی قەدەغە دەكەن.

ئەگەر لەم هەلومەرجەدا توركێك وینا بكەین كە چیرۆكێك یا شیعرێك بە زمانی بولگاری دەنوسێت. ئایا ڕوناكبیرێكی بولگاری ڕێگە بە خۆی دەدا ستایشی ئەو توركە بكات و بلێت زمان و كولتوری بولگاری پێشخستوە یا بلێت ئەم نوسەرە "توركە" باشترین كەسە بە زمانی بولگاری دەنوسێت؟ ئایا هەڵوێستی ئەم ڕوناكبیرە هەڵوێستێكی دروستە؟ ئایا پێویست نیە هەر لە سەرەتاوە دژی پرۆسەی بە بولگاریكردن و

تواندنـەوە نـارەزایی دەربریـت؟ ئایـا نـارەزایی دەربریـن لـە دژی ئاخـاوتن و نوسـین بــە زمانی بولگاری باشترین هەلویستی تورکەکان نیە؟

ئەگەر ئیستا فەلەستینیەك لە ئیسرائیل یا لە کـەرتی غـەزە یـا لـە کـەناری رۆژئـاوا وینـا بکـەین و لـە نیـوان خـۆی و زمـانی عیـبری و زمـانی عـەرەبی پەیوەندییـەکی لـەو جۆرەی سەرەوە دروست بوە. ئــەو پەیوەندییـە شـیبکەینەوەو هـەمان ئـەو پرسـیارانەی سەرەوەش بکەین.

لە واقیعدا وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە زۆر رون و ئاشکرایە. مەحالـە بـە شـیوازی چەوسـاندنەوە و سـزادان تواندنـەوە لـە بوتقـەی (س) قبــول بکریـت چونکـە سـتایش کردنـی ئـەو دەقـە ئـەدەبی و شـیعرییانەی بـە زمـانی کولتـوری (س) دەنوسـریت مانـای بـەرگریکردن لـە ئیمپریـالیزمی کولتـوری دەگەیـەنیت. ئـەم دیاردەیــە هیــچ پاسـاویك هەلناگریت چونکە نوسینی ئەو تورکە بولگارییانــەی نکۆلـی لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خۆیان دەکەن لە لای کەس پەسـەند نیـە. هـەمان شـت لەسـەر ئـەو نوسـەرانەش پیـادە دەبیت کە ستایشی ئەو دەقانە دەکەن.

بـەڵام سـەبارەت بـە کـورد پرۆســەی تواندنــەوەو تــەتریك کــردن و رەتکردنــەوەی ناسـنامەی کوردایـەتی نـەك هـەر بـەکاریکی سروشـتی دەزانـن بـەلکو تورکبونـی کـوردو رەتکردنەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی بە هەنگاویکی دیموکراتی و شۆرشگیری دادەنریت. ئەمــەش کاریگــەری دەزگــای ئایدۆلۆجیــای رەسمــی دەردەخــات چونکــە کاریگــەری ئایدۆلۆجیای رەسمی دەگاتە رادەی نکۆلی کردن لە بونـی کـورد، هـەروەها ئایدۆلۆجیـای رەسمی نەیهیشتوە ئەم کیشەیە بگاتە ئاستی وشیاری خەلکی.

تەحسـین سـەراج نکۆلی لـە کوردبونــی خـۆی دەکـرد و بــە ئــەرکی خــۆی نازانــێ تیرۆرکردنی کورد شەرمەزار بکات یا بەرگری لە مافەکانی کورد بکـات. سـەراج بـە پیـی چەمکەکانی ئایدۆلۆجیـای رەسمـی و لـە چوارچیـوەی رایەلـەکانی ئایدۆلۆجیـای رەسمـی میژوی راڤەدەکرد. بۆ نمونـە دەنوسـیت: ".. ١٩٢٦: پیلانـەکانی ئینگلـیزو راپەرینەکـەی شیخ سـەعید لـەژیر دروشمـی "ئـاین لیمـان دور دەکەویتـەوە"، سـەراج لـەم نوسـینەیدا کورد بە مرۆڤ ناونابـات، وەك؛ "لـە ناوەراسـتی بـازاردا کوردیـك لەسـەر پـەتی سـیدارە

دەبینم" و "ئەو دەولەتەی دەزانیت چۆن باج کۆبکاتەوە سەربازگیری بکات بەلآم هەرگیز بیری نەکردۆتەوە هاولآتیانی خۆی فیری زمانی تورکی بکات" و "ئەو جوتیارانەی زمانی تورکی نازانن هەرگیز دژایەتی چینی بالآدەستیان پیناکریت". شتیکی ئاشکرایە تەحسین سەراج لە تەوقە سەرییەوە تا قولەپیی نوقمی ئایدولۆجیای رەسمی بووە. سەراج سور بو لەسەر ئەوەی دەولەت کورد فیری زمانی تورکی بکات.

سەراج بە عەقل و بە دل بیری لە ئەلتەرناتیفیکی دی نەدەکردەوە، واتە ئازادی خویندن و قسەکردن بە زمانی کوردی. بۆچی سەراج نەیدەتوانی بە دەولەت بلیت دەست لە سەرکوتکردنی زمانی کورد هەلبگرەو با هەمو کوردیك لە نوسین و قسەکردنی زمانەکەی خۆی ئازاد بیت، بەلکو گلەییکردنەکەی لە دەولەت دووروییەکە لە کوفر گەورەتر بو.

دەولەتی تورکیا بۆ ئەوەی کورد فیری زمانی تورکی بکات و زمانی کوردییان لە بیربەریتەوە هەمو شیوازیك بەکاردەهینێ بەلآم کاتیك سەراج مولکدارو شیخ و سەرەك خیلەکان بە چینی بالآدەستی کۆمەلگەی کوردەواری دادەنیت لە راستیدا نوینەرایەتی دیدو بۆچونی ئایدولۆجیای رەسمی دەکات.

پیویستە لە کاتی شیکردنەوەدا هەمو وردەکارییەکان لەبەرچاوبگرین تا بزانین بۆچی کەسیکی وەك تەحسین سەراج کە کەسیکی پەیوەندیدارە بە مەسەلەی ئەدەب و کولتورو بەشداری گەلیك کۆنگرەی نیودەولەتی کردوە نکۆلی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆی دەکات. هەروەها پیویستە لە هەمان کاتدا لیکۆلینەوە لەسەر هەلویست و رەفتاری ئەو روناکبیرە تورکانە بکەین لە جیاتی ئەوەی رەخنە لەم دیاردەیە بگرن کەچی پشتگیری لیدەکەن. سەرباری ئەوەش پیویستە وەلآمی ئەم پرسیارە بدەینەوەو بە قولی لیکۆلینەوەی لەسەر بکەین: چۆن ئەم دووفاقییە لە بیروراو هەلویست و رەفتاری روناکبیرانی تورك دروست بوە؟

ئەم دیاردەیە ئەوە ئاشکرا دەکات کە بیری تورك لە سروشتیدا بیریکی گشتگیر نییە، بەلکو لەسەر هەلویستیکی سادەی نەتەوەپەرستی دەژی. ئەم هەلویستە بە پیی وتەی "بە تەنها تورك دۆستی تورکە" خۆی دوبارە دەکاتەوە. مافەکانی مرۆڤ لە روانگەی

ئایدۆلۆجیای تورکەوە بریتیە لە مافەکانی تورك. ئەگەر لە سەرتاسەری ئەم دونیایە تورکیك زیانی لیبکەویت پیویستە نارەزایی لەسەر دەربرین، هەروەها پیویستە رەخنە بگیریٚ لە پیشیلکردنی مافەکانی تورك و ریکخراوە نیودەلەتیەکانیش پشتگیری لەم هەلویستە بکەن. دەبیٚ سوربین لەسەر وتەی تەنها تورك دۆستی تورکە تەنانەت ئەگەر ئەو دەولەتەی تورك دەچەوسینیتەوە لە لایەن ریکخراوە نیودەولەتیەکانیشەوە رەخنەی لیبیگریت و گوشاری بخریتە سەر. بەلاّم خودی تورك بەردەوام کورد دەچەوسینیتەوەو زمان و کولتوری یاساغ دەکات. ئەو ستەمەی تورك لە کوردی دەکات زۆر زیاترە لەو ستەمەی دەولەتەکانی دی لە تورکی دەکەن کەچی بەرامبەر بە هەمو دونیا نارەزایی لەسەر چەوسانەوەی تورك دەردەبرن. تورك لە ولاّتەکانی دی زۆر ستەمکارترو زۆردارترە بەلاّم دەیەویت کەس قسە لەسەر زولم و چەوسانەوەی کورد نەکات، کەچی کاتیك زولم لە تورك دەکریت دەیەویت هەمو کەسیك هاوکاری و هاودەردی بیسنوری خۆی دەربریت. لەگەلٚ ئەوەشدا گەرەکیانە رای گشتی جیهان زولم و چەوساندنەوەی کورد بە هەند وەرنەگریت. سیاسەتی چەوساندنەوەی کورد چاوی تورکی لە ئاست ئەو شۆرشە جیهانیە کویر کردوە کە دژی ئەشکەنجەدان و ستەم و پیشیلکارییەکانی مافی مرۆڤ بەرپا بووە. ئەم سیاسەتە لە پرەنسیپە جیهانیەکانی دورخستونەتەوەو وای لیکردون لە بازنەیەکی بەتالی بیناوەرۆکی نەتەوەپەرستیدا بخولینەوە.

پیویستە لەو مانای "هاوولاّتی"یە تیبگەین کە دەزگاکانی دەولەت و رۆژنامەو پارتە سیاسیەکانی تورکیا لە هەمان چوارچیوەدا بەکاریدەهینن. تورکەکانی بولگارستان لەبەرئەوەی بە هاوولاّتی دادەنران. بەو جۆرە پیشوازییان لیدەکرا نەك لەبەرئەوەی لە دەست ستەم و زۆرداری رایان کردبوو بەلاّم بیباکی بەرامبەر بە کورد و ریزنەگرتن لە وەزعی سیاسی پەنابەرانی کوردەکانی باشوری کوردستان، ئەوانەی لە ترسی چەکی کیمیایی پەنایان بۆ تورکیا هینابو لەبەرئەوە بو بە هاولاّتی دانەئەنران بەلکو بە کۆمەلیك دوژمن دادەنران، ئەمە لە کاتیکدا پیویستە ئەوانەی بەرگری لە مافەکانی مرۆڤ دەکەن نارەزایی لەسەر هەمو پیشیلکارییەك دەربرن. کاتیك ئەزدال ئینونو-ی

سەرۆكی پارتی سوسیال دیموكرات لە سەردانیكی ناوچە كوردنشینەكان لە رۆژهەلآت گەرایەوە رۆژنامەنوسەكان لییان پرسی بۆچی پەنابەرە كوردەكان لە ئۆردوگای زۆرەملی دەست بەسەر دەكریت كەچی دەرفەتی باشتر بۆ پەنابەرە ئەفغانیەكان دەرەخسینرێ. ئینونو لە وەلآمدا وتی لەبەرئەوەی ئەفغانیەكان تورك و هاوولآتین (رۆژنامەی جمهورییەت ژمارە ١٩٨٩/٨/٧).

ئەم بابەتە بەمشیوەیە كورت دەكریتەوە: روناكبیرانی ولآتیكی كۆلۆنیكراو لە بابەت تەحسین سەراج هاو بیچمەكانی لەبەرئەوەی نكۆلی لە كوردبونی خۆیان دەكەن و سورن لەسەر توركبونیان و زمان و كولتوری كوردیان لەلا مەبەست نیە روناكبیرانی دەولەت كۆلۆنیالیزم ریزیان لیدەگرن.

شیوازەكانی دزینی كولتوری كوردی: گۆرانیبیژەكان

لە ناوبردنی كولتوری كورد یەكیكە لە سیاسەتە گرنگەكانی ئایدۆلۆجیای رەسمی بەلآم بۆ ئەوەی بەم ئامانجە بگەن ئەم شیوازە دەگرنە بەر: سەرەتا گۆرانییە میللیە كوردییەكان وەك خۆی وەردەگرن. ئەم ئەركە كۆمەلیك پسپۆری مۆسیقاو ئەدەبی میللی و فۆلكلۆری و ژمارەیەك ئەفسەر جیبەجیی دەكەن، پاشان دوای كەمیك دەسكاری دەقی گۆرانییەكان دەكریتە توركی و ئاوازەكەیشی لەگەڵ مۆسیقای توركی دەسازینرێ. پرۆسەی دەستكاریكردنی گۆرانیە میللیەكان ماوەیەكی دیاریكراو دەخایەنیت و هەر لەو ماوەیەشدا پسپۆرە توركەكانی گۆرانی میللی لە وینەی محەمەد ئۆزبەك رۆلیكی گەورە لەم پرۆسەیە وازیدەكەن. پاشان گۆرانیەكە لە بەرگە تازەكەی بلآودەكریتەوەو لە تەلەفزیۆن پیشاندەدرێ. پسپۆرەكان بۆ چرینی ئەو گۆرانیانە، گۆرانی بیژی كورد هەلدەبژیرن وەك جەلال گویزال ساس، موعەزەز تورونگ، ئیبراهیم تاتلیساس، عیزەت ئالتوغەشە، سەلاحەدین ئەلیای، حوسامەدین سوباشی، بەدری ئایسالی، كوچك ئەمرا، بورهان چاچان، جەلال یارگیجی، هولیا سوەر، عەلی رزا گویند ئۆغلو، نورای عەفیفتاش.. هتد. وتنی ئەو گۆرانیانە بە دەنگی گۆرانیبیژی كورد دوو خەسلەتی هەیە: یەكەم، دەنگی كوردەكان بۆ گۆرانیە میللیە كوردییەكان گونجاوترە، دوەم، وتنی

گۆرانی کوردی بە زمانی تورکی بە دەنگی ئەو گۆرانی بیژانە دەوریکی گرنگ لە ئەتەتریککردنی کورد وازیدەکات.

ئەوەی بەسەر گۆرانی کوردی دیت هاوتای پرۆسەی ئیمپریالیزمی کولتورییە لە کوردستاندا و ئەمەش جۆریکە لە دزینی میراتی کولتوری میللەتی کورد. بۆ نمونە پسپۆری بەناوداری تورك لە گۆرانی میللی محەمەد ئۆزبەك لەسەر دانانی گۆرانی بەیاز گول و قرمزی گول کە بە گۆرانی میللی تورکی سال دانراوە خەلات دەکریت بەلام لە راستیدا ئەم گۆرانیە یەکیکە لە گۆرانییە میللیەکانی کورد تەحسین تەها-ی شاعیرو گۆرانیبیژ وتویەتی و بە زۆری رادیۆی بەغدا پەخشی دەکات و ناوە کوردییەکەی ئەم گۆرانیە "رابە جوتیار دهلو رابە"یەو لە تورکیا قەدەغەیە. ئەم گۆرانیە لە تورکیا وەك پارچە مۆسیقایەکی تورکی پیشکەش دەکریّ. ئایا ئەمە نمونەیەکی ئاشکرا نیە لە دزیکردن!!؟

گۆڤاری Tempo لە ژمارە (١٥)دا لە بەرواری ٩-١٥/٤/١٩٨٩، ل ٢٤-٣٠، بابەتیکی سەرەکی بەم مانشیتە بلاوکردۆتەوە: زمانیکی یاساغ و مۆسیقایەکی ریگەپیدراو: گۆرانی کوردی و وشەی تورکی:

ئەمرۆ لە تورکیا گۆرانی میللی برەوی هەیە: گۆرانی "باخچەیە گیال کی گویزم" بۆ گۆرانیبیژی تورك جەلال گویزە لساس ئاوازی بۆ دانراوەو وەك پارچە مۆسیقایەکی تورکی پیشکەش دەکری، بەلام لە واقیعدا وینەیەکی دەستکاریکراوی گۆرانیەکی میللی کوردییە بەناوی)(دە رابە گول بچینین) و هونەرمەندی بەناوبانگی کورد عارف جەزراوی لە رادیۆی بەغدا تۆماری کردوە. تا ئیستاش گەلیك گۆرانیبیژی تورك ئەم گۆرانیەی وەك گۆرانیەکی میللی تورکی دەلینەوە بۆ نمونە عیزەت ئالتونمەشە، هولیا سوەر، سەلاحەدین ئالپای و ئیبراهیم تاتلیساس.

هونەرمەندی تورك سەلاحەدین ئالپای دەلیت؛ سەرەرای ئەوەی شارەزاییم لە زمانی کوردی نیە بەلام دەزانم گۆرانی "حەماملی بویندادر" و "دیاربەکر دوزدەدر" و "هەلەیار زالم یار" و "ئالتون یوزوگوم قرلدی های" لە گۆرانیە میللیەکانی خەلکی

کوردستانە. جەلال یارجی دەلیت گۆرانی "ور دەهولچی" گۆرانیەکی میللی کوردیە (گۆڤاری Tempo ژمارەی سەرەوە، ل ٢٧-٢٨).

هەروەها گۆڤاری Tempo ی لیستیکی لەو گۆرانیە میللیە کوردیانە بلاوکردۆتەوە کە وەك "مۆسیقای میللی تورك" پیشکەش دەکرێ. لیستی ناوی گۆرانیەکان بە ناوی "گۆرانیە بەناوبانگەکانی کوردۆ بیسك" بلاوکراوەتەوە.

گۆرانیە تورکییەکان	گۆرانیە کوردییەکان
+بیرمومدر/ بەدری ئایسالی و ئیبراهیم تاتلیساس	+یەك مۆمیك/ ئانونیم
+بەن یاتم/ ئیبراهیم تاتلیساس و کوچك ئەمرا	+ لی دۆنمام: محەمەد شیخۆ
+گولە ئویان ساباهتر/ ئاکتان چەلیك	+گولی رابە سیبەیا،/ ئانونیم
+ئوی فورات فورات/ عیزەت ئالتونمەشە	ئۆی فورات فورات: شیڤان
+هەلەیار، زالم یار/ س. ئالپای و ع. ئالتونمەشە	+ئەز کواکم لی لی/ حەسەن جەزراوی
+جان مەرجان/ بورهان چاچان	وەللا گۆڤەند رانابە/ ئاتونیم
+بەن دە گیدەم پایتەختە/ ع. ئالتونمەشە	+دیاربەکر پایتەختە/ سەیدا هەمۆ
+گویلزار/ ع. ئالتونمەشە	"گولزار، دەردا مەنایەك بو بویە سەد هەزار/ ئانونیم
+مادەن داخی دوماندر/ ع. ئالتونمەشە	+دایکامن/ ئانونیم
+ماردین قاپی شەن ئۆلور/ ئانونیم	+ئەندەڤەرە پایتەختە/ ئەنۆ دینۆ

+مەكتــەبین باجـالاری/ موعــەزەز تورونگ	+هات كاروانە ماردینە/ فەخری بامیمە
+لی نازە/ عیزەت ئالتونمەشە	+لی نازێ لی نازیلە/ ئانونیم
+كارانفیل ئەكـەر میســن/ جــەلال گویزەلساس	+راكا میدیاتە كاشە/ ئانونیم
+ئەسمــەرم بیچــم بیچـــم/ زەكــی مران، بولند ئەروسی ئەمەل ساین، عیزەت ئالتونمەشە	+بەرچەم بەرچەم دیچومە/ ئانونیم
+بەیاز گول، قرمز گـول/ ئیـبراهیم تاتلیسـاس، حوسـامەدین ساباسـی، عـــەلی رەزا گوینـــد ئوغـــدو، هولیاسوەر نورای عەفیفتاش.	+جوتیار/ تەحسین تەها
+هـایدە خـانی گویرەیـــم ســەنی: ئاتونیم	+لی لی خانی/ ئەنۆدینو
+هـای هـای گــدی گویــزەل یــار/ ئەتیلاكایا	+های های گدی هایرۆكی/ شڤان
+ئای دوخدو سویا دوشـتو نارینـە/ جەلال یارجی	+هاوار هاوار رابە نارینە/ ئانونیم
زاپ سویا/ جەلال یارجی	+سینەمە ئانونیم

هیندیـك نوسـەری رەگەزپەرسـت و كۆلۆنیـالی تــورك وەك جوشـكون ڤیرجـە چیــژ وەردەگرن كـاتیك دەلیـن زمـانی كوردی زمـانیكی سـەرەتاییەو پیویسـتە لەسـەر زەمـین نەمینێ و لەناوچونی خزمەت بە مرۆڤایەتی و كورد دەكات بۆیــە بــەردەوام ئـەو وتانـە دوبارە دەكەنەوە

(Coskun Kirca: Bayn Mitterand, Milliyet, 3-5-1989: Olacak Gibi Degil, Milliyet 5-6-1989: Maksatlari ne?, Milliyet 21-8-1989).

لیرەدا پیویستە سەرنجی ئەم میکانیزمەی خوارەوە بدەین: سەرەتا بەرهەمی هونەری میللی کوردی و مۆسیقای کوردی دەدزن.. هتد، ئنجا بەرهەمە دزراوەکان وەك "فۆلکلۆرو مۆسیقای تورکی" پیشان دەدەن و دوای ئەوەش فۆلکلۆرو مۆسیقای کوردی قەدەغە دەکەن و بەبی ئەوەی ناوی زمانی کوردی بهینن رایدەگەیەنن "زمانیکی سەرەتاییەو پیویستە بە یەکجارەکی لەناوببریت..".

ئەگەر گۆرانییە میللیەکانی کورد لە رادیۆو تەلەفزیۆنی تورکیا دەربهینن هیچیان بۆ نامینیتەوە!

ئەگەر یەکیك رەخنەبگریت لەو بیرورایانە و سکالانامەیەك لە دژی ئەو کارە رەگەزپەرستانەیە بەرزبکاتەوە بە ناوی "سوکایەتی کردن بە نەتەوەو دەولەت" و "سوکایەتی کردن بە کەسایەتیە نمونەییەکانی نەتەوەو دەولەت" سزا دەدریت. بەلام ئیمە چ شتیك لەسەر ئەو دزییانە بلیین؟ هەلبەتە هیدی هیدی وشیاری لەسەر ئەم بابەتە گەشە دەکات. کورد لە پیناوی پاراستنی میراتی هونەری و مۆسیقای میللی و ریگەگرتن لە تالانکردنی دریژە بە خەبات دەداو دەمامك لەسەر بیروراو کردەوە ناشیرینەکانی تورکیای کۆلۆنیالیزم لادەبات.

بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد و گەشەسەندنی سەرمایەداری لە کوردستاندا بیگومان گەشەسەندنی سەرمایەداری و پەرەسەندنی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردستان پەیوەندییان بە نیواندا هەیە بەلام ئەو پەیوەندییە لە رووی پرەنسیپەوە جیاوازە لەگەلْ ئەوەی بە تیۆری دەوتریت. بە کورتی دەقە تیۆرییەکەی بریتیە لە: چینی بالادەستی گەلیکی چەوساوە بۆ ئەوەی بازاریکی تایبەت بە خۆی هەبێ سیفەتی بەرژەوەندی نەتەوەیی دەداتە پال بەرژەوەندییە تایبەتیەکانی خۆی و هەر لەسەر ئەو بناغەیەش بزوتنەوەیەکی نەتەوەیی گەشەسەندوو لە دەوری ئەو چینە کۆدەبیتەوە. پیشتر باسم کردوە چۆن مولکدارەو گەورەو شیخ و سەرەك خیل و بازرگان و پیشەوەرەکانی باکوری کوردستان نکولییان لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان کردووەو بوون بە چینیکی بەکریگیراو. ئەم دیاردەیە ریگەمان لی ئەگرێ کە ئەو تیۆرییە کۆنە بە راست دابنیین لە کوردستاندا لەگەلْ ئەوەشدا، خودی چینی بە کریگیراو بەری

سروشتی گەشەکردنیکی شیواو سەرمایەداری بوون لە کوردستاندا، هـەروەها لـە هـەمان کـاتدا ئـەو گەشـەکردنە بـووە هـۆی گەشەسـەندن و پیشـکەوتنی کەسـانی شۆرشـگیرو بورجوازی بچوکی کورد و بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردیش گورو تینیکی زیاتری پـەیدا کردو لە ئەنجامی فراوانبونـی ئاسـتی پـەیوەندی نیـوان خـەلکی کوردسـتان ئـەویش بـە هـۆی دروسـتکردنی ریگـەوبان و فراوانبونـی ئاسـتی دەرفـەتی خوینـدن و کۆچـی گوندنشینەکان بەرەو شارە کوردییەکان و پیشکەوتنی بەردەوامی ئاوەدانی و هتد.

شتیکی ئاشکرایە دروستکردنی تـۆری ریگـەوبان و فراوانبونـی ئاسـتی بلاوبونـەوەی دەزگاکانی راگەیاندن (تەلەفزیۆن و رادیۆو رۆژنامە) و زیادبونی دەرفـەتی خوینـدن لـە کوردسـتان مەبەسـتی سـەرەکی تواندنـەوەی کـورد بـو. بیگومـان ئـەو هەنگاوانـە کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر گەشەسەندنی بزوتنەوەی نەتەوایـەتی کـورد هـەبوو. بـۆ نمونە ئەو هەوالانەی پـەیوەندی بـە سـەرکوتکردنی تورکـەکانی بولگارسـتان و بـەرگری فەلەستینیەکان هەبو گفتوگۆو مشتومری ئەوەی لە نیو کوردەکـان وروژانـد کـە بـیر لـە دوارۆژی خۆیـان بکەنـەوە هـەمان شـت لەسـەر دروسـتکردنی تۆریـك ریگـەوبان پیـادە دەبیت، هەرچەندە ئامانجی سـەرەکی دروسـتکردنی ریگـەوبان بـۆ کارئاسـانی هـاتوچۆی هیزی سەربازی و گواستنەوەی ئامیرو جبەخانەکانی بوو بەلام یارمەتی زۆرینەی کورد دەدا یـەکتری ببینـن و پـەیوەندی لەگـەلْ نیوەنـدە دیاریکراوەکـان ببەسـتن. وشـیاری سیاسی کورد بە زیـادبونی دەرفـەتی خوینـدن لـە کوردسـتاندا بـەردەوام گەشـە دەکـات. سەرەرای ئەوەی بەنداو و جۆگەکانی ئاودیری سنوردارن بەلام ئەو جوتیارانـەی پارچـە زەوییـەکی بچوکیـان هەیـە دەرفـەتی ئـەوەیان بـۆ دەرەخسـیت بەروبومـەکانیان زیاد بکەن و بە مەبەستی باشترکردنی ئاستی بەرهەمـەکانیان تـەکنۆلۆجیا بەکاربـهینن و پەیوەندییـە فیودالییـەکان لـە ریگـەی بـەکارهینانی ئـامیری نویـوە زووتـر هەلدەوەشیتەوەو گەشەسەندنی سـەرمایەداری ئـەنجامی گرنگـی لیدەکەویتـەوە چونکـە کوردستان لە پال فراوانبونی ئاستی پراکتیزە کردنی دیموکراتیزم پیشکەوتنیکی خیراو بەربلاو بە خۆیەوە دەبینیّ.

ئەگەر قسە لەسەر بابەتی وشیاری بکەین: ئەوان قسە لەسەر چەوساندنەوەی تورکەکانی بولگارستان دەکەن و لە بەرامبەر ئەوەشدا ئیمە قسە لەسەر سەرکوتکردنی میللەتی کورد دەکەین بەلاّم ئەمە پەرچەکرداریکی گەورە دروست ناکات چونکە چارەسەرکردن و هەلسەنگاندنی هاوبەشی ئەم دوو بابەتەو ئاشکراکردنی دوو هەلویستیی لە بیرکردنەوەو رەفتاردا مەسەلەیەکە پەیوەندی بە وشیارییەوە هەیە بۆیە دەولەت بە هیچ جۆریك نایەویت ئەم وشیارییە بەرجەستە بیت لەبەرئەوە وشیاری کیشەو دەردەسەری بۆ دروستدەکات.

رۆژنامەو رادیۆو تەلەفزیۆنەکان باسی ئەوە دەکەن میللەتی ئیسرائیل رەخنە دەگرێ لە سیاسەتی حکومەتەکەی بەرامبەر بە فەلەستینیەکان و لەسەر کیشەی فەلەستینیەکان لەگەلّ حکومەتەکەی ناتەبایە بۆیە وەك نارەزاییەك دەرژیتە سەرجادەکان بەلاّم لە تورکیا نابیت کەس دژی سیاسەتی سەرکوتکردنی کورد نارەزایی دەربریت و خۆپیشاندان سازبکات. ئەگەر بە شیوەیەکی چون یەك بروانینە ئەو رووداوانە بۆچی لە ئیسرائیل ئەو کارە دەکرێ و لە تورکیا ناکریت ئەوا هیچ پاساویکی بۆ نادۆزینەوە. ئەمرۆ خەلکی کوردستان لەو ناکۆکیانە تیدەگات. گەشەکردنی وشیاری کۆمەلاّیەتی گوریکی گەورە دەدات بە بزوتنەوەی نەتەوایەتی.

رۆژنامەو تەلەفزیۆنەکانی تورکیا بەردەوام ئەم دەستەواژانە دوبارە دەکەنەوە: "ئەو کەسانەی لە عراقەوە رایانکردوە" و "ئەو کەسانەی لە باکوری عراق پەریونەتەوە" و پەنابەرە عراقیەکان". بەلاّم خوینەر یا بینەر هەلەیەکی کوشندە دەکات ئەگەر بپرسیت بۆچی خەلکی باشوری کوردستان پەنایان بۆ تورکیا هیناوەو بۆچی پییان ناوتریت "کورد" یاخود "ئەو کوردانەی لە عراقەوە رایانکردوەو داوای پەنابەریتی لە تورکیا دەکەن" یا "کوردەکانی عراق" لەم چرکەساتەدا وشیاری دەست پیدەکات و خوینەران و بینەران دەپرسن: بۆچی کورد دابەش بوە "کوردەکانی باکوری عراق و کوردی تورکیا" و بۆچی خیلەکانیان دابەش و پارچە پارچە کردوەو بیر لە کوردەکانی ئیران و سوریاو یەکیتی سۆڤیت دەکەنەوە. کاتیك بیر لە دابەشکردنی کوردستان دەکریتەوە پرۆسەی بەرجەستەبونی وشیارییەك دەست پیدەکات کەس

ناتوانیت ریگەی پیبگریت، لەبەرئەوە دەولەت بیهودە هەولدەدا بەهەر نرخیك بوە ریگە لەم پرۆسەیە بگریت.

گەشەکردنی سەرمایەداری رۆلیکی گەورە لە قولکردنەوەو فراوانکردنی ئاستی وشیاری دەبینیت چونکە سەرمایەداری چەند گۆرانکاری بەسەر بنەما کۆمەلایەتیە دوگماکان و پەیوەندی مرۆڤ بە خاك و دیموگرافیا دەهینیت بە هەمان ئەندازەش گۆرانکاری بەسەر بونیادی فیکری دانیشتواندا دەهینیت و لە هەمان کاتدا بە خوایشت بیّ یا بە تۆپزی ئەو شتانەی یاساغ بووە لەنیو دەچیت و خەلکی گفتوگۆ لەسەر بابەتە نهینییەکان دەکەن، ئەمەش دەبیتە مایەی ریسواکردنی رژیم و بە ناچاری دەبیت دان بە لایەنە لاوازەکانی خۆیدا بنیت.

نوسەری ئینگلیزی هارۆلد پنتەر Harold Pener شانۆگەرییەکی بە ناوی "زمانی شاخ" نوسیوە. پنتەر دەلیت دوای ئەوەی بە بارودۆخی کوردەکانی تورکیا ئاشنابو سروشی نوسینی ئەم شانۆگەرییەی بۆ هاتوە (گۆڤاری Tempo ژمارە (١)، ئایاری ١٩٨٩). بابەتی ئەم شانۆگەرییە بریتیە لەوەی دایکیك سەردانی کورە زیندانیەکەی دەکات. کاتیك دایك و کورەکەی پیکەوە قسەدەکەن یەکیك لە پاسەوانەکان قسەکەیان پیدەبریّ و رویدەمی دەکاتە دایکی کورە زیندانییەکەو زۆر بە شیوەیەکی ناشیرین پیی دەلیت: یاساغە بەزمانیکی لەناوچو قسە بکەیت، لە ئیستا بەدواوە کەس بە زمانی شاخ قسە ناکات و پیویستە بە زمانی رەسمی ولات قسە بکەیت". بەمشیوەیە کۆتایی بە قسەکردنی نیوان کورو دایکەکە دەهینریّ. لە سەردانی دواتردا پۆلیسیك دەچرپینیّ بە گویّی دایکی کورەکەدا: دەتوانیت بە زمانی شاخ قسە لەگەلّ کورەکەت بکەیت چونکە تا ماوەیەکی دی ریگەیان داوە بە زمانی شاخ قسە بکەن بۆیە کاتیك کورو دایکەکە یەکتری دەبینن، کورەکەی پیی دەلیت: "ئیستا دەتوانین بە زمانی خۆمان قسە بکەین.. ریگەیان داوە بە زمانی خۆمان قسە بکەین". سەرەرای ئەوەی کورەکە زۆر لە دایکی دەپاریتەوە قسە بکات بەلام دایکی کورەکە ورتە ناکات و هەولیدەدا بە سەرنجەکانی گوزارشت لە تورەبون و رق و کینەکەی بکات. دەشیت ناوەرۆکی بیدەنگی و تورەبون بە قۆناغیك راڤە بکەین کە تییدا سەرنج لە هیندیك شتی دیاریکراو بدەین و یەکەم

تۆوی رابونی وشیاری بچینین. هەروەها گەشـەکردنی وشـیاری دەبیتـە مایـەی نـارەزایی دەربرین و دایکی کورە زیندانیەکەش هەولیدەدا بە بیدەنگی نارەزایی خۆی دەربریت.

لە سالانی پەنجاکاندا بـە مەبەسـتی گەشـەکردنی سـەرمایەداری هیندیـك دەسـتمایە لەژیرخانی کوردستان سەرمایەگوزاری کرا، ئەمە لە پال ئەوەی هەولدەدری ریبازەکـانی "نەتـەوە گـەرایی" کۆنـترۆل بکـری کـە ئەگـەری ئـەوەی لیدەکـرا لـە پاشـەرۆژدا سەرهەلبدات. ئەم سیاسەتە لـە پـەنجاکان هیندیـك سـەرکەوتنی بـە دەسـت هینـا بـەلام باوردۆخەکـە لـە سـالانی شەسـتەکان بـە تـەواوەتی ئـاوەژو بویـەوە چونکـە سـالی ١٩٦٩، دامەزراندنی یانەی کولتوری شۆرشگیری لە رۆژهەلات ریگەی لەبەردەوامبونی پرۆسەی تـەتریك و تواندنـەوە گـرت و بەرهەلسـتی کۆمەلایـەتی و سیاسـیش دەسـتی پیکـرد، لەبەرئـەوە ئـەمرۆ هیـچ ئەگـەریك بـۆ سـەرکەوتنی پرۆسـەی تـەتریك و تواندنـەوە نەماوەتەوە و بەرگری کۆمەلایەتی و سیاسی لە هەمو کاتیك بـەهیزترە. ئیستا لاوانـی کورد هەرچەندە شارەزایی تەواویان لە زمانی تورکی هەیە بەلام لە کاتی دادگاییکردندا بە زمانی کوردی بەرگری لە خۆیان دەکەن بۆیە دەبینین سەرەرای هـەمو جۆرەگرتـن و سـزادانیك ئـەم ریبـازە زیـاتر لـەنیو کوردەکـان بلاودەبیتـەوەو وشـیاری میژویـی و کۆمەلایـەتییان زۆر بـە خـیرایی گەشـە دەکـات. چـۆن ئـەمرۆ نـاتوانری رەورەوەی گەشـەکردنی سـەرمایەداری بوەسـتینری هـەر بـەو شـیوەیەش ئەسـتەمە گەشـەکردنی وشـیاری نەتەوایـەتی پـەکبخریت. ئـەو شـتانەی پەیوەندییـەکی دیالیکتیـان بـە گەشەکردنی رۆژهەلاتەوە هەیە.

دیدو بۆچونەکان لە بارەی گەشەکردنی "رۆژهەڵات"

دەولەت و رۆژنامەو نوسەرو زانکۆو پارتە سیاسی و ریکخراوە پیشەییەکانی تورکیا "مەسەلەی کورد" بە "مەسەلەی رۆژهەڵات" لە قەلەم دەدەن و دووپاتیدەکەنەوە کە ئەم مەسەلەیە پەیوەندی بە مەسەلەی ئابورییەوە هەیەو دەلین لەبەر هەلومەرجی جوگرافی و دەزگا فیودالەکان و دواکەوتویی میللەت تا ئیستا رۆژهەڵات بە دواکەوتویی ماوەتەوە. ئەم حالەتە قابیلی چارەسەر کردنە.

کاریکی زۆر بە سودە ئەو چارەسەرانەی بۆ گەشەکردنی رۆژهەڵات پیشنیاز کراوە لە نزیکەوە لیکۆلینەوەی لەسەر بکریت. ئەو پیشنیازانە بە پلەی یەکەم پشت بە چەمکی "گەشەکردن بە سەرپەرشتی دەولەت" دەبەستیت. چەمکی وەك "ئەو پرۆژانەی دەزگاکانی دەولەت جیبەجییان دەکات" و "ئەو پاداشتانەی دەولەت پیشکەشی دەکات" بەکاردەهینرێ. واتە پشت بەو قسانە دەبەستیت کە دەلیت کەرتی تایبەت ناتوانێ گەشە بە رۆژهەڵات بدات. پارتی گەلی کۆماری و دەزگا سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان ئەم نەریتە لە سیاسەتیاندا دەگرنەبەر. پارتە سیاسیەکانی دی کەمیکیان پشتگیری لەم پرکردنەوەیە دەکەن یا بە لایەنی کەمەوە بەلین بە میللەت دەدەن شتیکیان بۆ بکەن. هەلەی سەرەکی لە لۆجیکی شتەکان لەوەدایە کە زۆر زەحمەتە ئابوری رۆژهەڵات بە سەرپەرشتی دەولەت گەشە بکات، ئەمە لە کاتیکدا سەرمایەداری لە تیکرای ناوچەکانی دی تورکیا گەشەی کردوە. لە لایەکی دی، خالیکی نیوەندی سیاسەتی دەولەتی تورکیا لە گەشەپیدانی رۆژهەڵات زیاتر "ئامانجە سەربازییەکان" رەچاو دەکات لەبەرئەوەی دەولەت دەیەویت لە مەسەلەی کورد رزگاری بیت بۆیە هەولدەدا بەهەر نرخیك بوە خۆی لە مەترسیەکانی مەسەلەی کورد دوربخاتەوە چونکە دەولەت بە ئاشکرا نکۆلی بونی مەسەلەی کوردو نەتەوەی کورد دەکات کەچی بە نهینی دانیپیادەنیت. کاتیك دەولەت بیر لە سەرمایەگوزاری رۆژهەڵات دەکاتەوە وەك لیدانی ریگەوبان و راکیشانی ئاو و کارەباو دروستکردنی بەربەست و کارگەو تۆری پەیوەندی هەمیشە بیر لەوە دەکاتەوە چۆن ئەو سەرمایەگوزارییە

یارمەتی دەدا مەسەلەی کورد چارەسەر بکات، واتە تەتریك کردن و تواندنـەوەی کـورد. دەولەت بەردەوام لە خۆی دەپرسیت تا چ رادەیەك ئـەو سـەرمایەگوزارییە یـا شـتەکانی دی کارئاسـانی لـە پرۆسـەی بـە تـورك کردنـی دەکـات بۆیـە هـەولدەدا ئـەو جـۆرە سـەرمایەگوزارییە بکات کـە تـەتریك کردنـی کـورد سـاناتر و خـیراتر بکـات، بـۆ نمونـە دەولـەت بـە مەبەسـتی گواسـتنەوەی ئـامیر و کەلوپـەلی سـەربازی وەك تـانك و تـۆپ و سـەرباز ریگـەوبان دروسـت دەکـات یـا کـاتیك خویندنگەیـەك دروسـتدەکات ئـەوەش لەبەرچاو دەگریت چۆن ئەو بینایە وەك بنکـەی سـەربازی یـا گرتووخانـە بەکاربـهینیّ، هەروەها دەولەت پیی وایە ئەستەمە کورد تـەتریك بکریـت ئەگـەر کۆچکردنـی بـەرەو رۆژئاوا ریگەی پینەگیریت ئەو سەرمایەگوزارییەی ئامـانجی سـەربازی لـە پشـتەوە بیـت زۆر زەحمەتە بتوانیت رەورەوەی گەشەکردن لە رۆژهەلات بخاتەگەر.

سـەرباری ئـەوەش سـەرمایەگوزاری دەولـەت و بنکـەکانی بەرهەمـهینانی سـەر بـە دەولـەت، بنکـەی بـەرتیل و گـەندەلی و خزمایـەتی و کۆمـەلیك دەزگـای پەککـەوتووی بیبەرهەمە.

ریگەیـەکی دی بـۆ گەشەکردنی رۆژهـەلات هەیـە کـە پشت بـە چـەمکی "گەشـەکردن بـە سەرپەرشتی کەرتی تایبەت" دەبەستیت و متمانـە دەکاتـە سـەر "دەسـت پیشخەری دەزگاکانی کەرتی تایبەت" و "ئەو پاداشتانەی دەزگاکانی کەرتی تایبەت پیشکەشیان دەکات".

هەلبژاردن و پیادەکردنی ئەم ریگەیە لـە دوای ١٩٨٠ دەسـتی پیکـرد بـە تایبـەتی لـە سەردەمی حکومەتەکـەی ئـوزال. ئـەوەش لیکۆلینـەوەی کاراکتـەرەکان و پیشکەشـکردنی پاداشـت بـە دەزگاکـانی کـەرتی تایبـەتی رۆژئـاوا دەگریتـەوە بـۆ ئـەوەی لـە رۆژهـەلات سـەرمایەگوزاری بکـەن، هـەروەها حکومـەت قـەرزیکی زۆری دەدا بـۆ ئـەوەی کارگـەی پیشەسـازی خشـت و کارگـەی چارەسـەرکردنی لۆکـەو کارگـەی چیمـەنتۆو شـیرەمەنی و ئـاژەلی دابەسـتە دروسـت بکـریّ، ئەمـە لـە پـال ژمارەیـەك لـە پیشەسـازییانەی بەرهەمەکانیان دەنیرنە دەرەوە و وەرشـەی بەرهەمـهینان. سـەرباری ئـەوەی حکومـەت بـەلیندەرەکانی رۆژئـاوای ولات هـاندەدا تـا لـە بونیاتنانـەوەی رۆژهـەلات وەك دروستکردنی ریگەوبان و راکیشانی ئاو و وزەی کارەباو ئاودیری سەرمایەگوزاری بکەن.

حکومـەت لـە پـاڵ ئـەوەی قـەرزیکی زۆری بـە سـودیکی کـەم پیشکەش دەکـرد، ئـەم کارئاسانیانەشی دەکرد: بەلینی دەدا رەسمی گومرکی لەسـەر ئـەو ئامیرانـەی لـە دەرەوە دەهینـرین هەلگریت و لە حالەتی کرینی ئامیری تورکی دەولەت خۆی تا رادەی لـە ٢٥٪ نرخـی کرینەکـەی بـدات و هـەمو ئـامیرە هینـراوەکـانیش لـە پـارەی زیـادە ببەخشـیت، هەروەها حکومەت بەلینی دەدا بری باج بە پیی قەوارەی بری سەرمایە بێ.. هتد. ئـەو کاراکتەرانـە بەشـیکن لـە پشـتگیریکردنی ئـەو بەلیندەرانـەی سـەرمایەگوزارییان لـە رۆژهەلات دەکرد و پشتگیری ئەو بەلیندەرانەش دەکرێ کە سەرمایەگوزاری لـە رۆژئـاوا دەکەن یا ئەوانەی بە ئەسل خەلکی رۆژهەلاتن.

بـەلیندەرە رۆژئاواییـەکان سـەرەرای ئـەوەی کارئاسـانییان بـۆ دەکـرێ بـەلام لـە رۆژهـەلات سـەرمایەگوزاری ناکـەن و روداوەکـانی سـالانی هەشـتاکان باشـترین بەلگەیـە لەبەرئـەوەی بـەلیندەرەکانی کـەرتی تایبـەت لـە رۆژئـاوا مەسـەلەی کـورد لەسـەر سـەرمایەگوزاری لـە رۆژهـەلات بـە مەترسـی دەزانـن. بۆیـە گۆڤـاری Dogru 2000e لـە بەرواری ١٩٨٨/١١/٦ دەنوسیت: کەرتی تایبەت بە کەلکی گەشەکردنی رۆژهەلات نایەت.

پیم وایە تەنـها خـەلکی رۆژهـەلات و بـە تایبـەتی خـاوەن پیشـە ئازادەکانی کـەرتی بازرگـانی و پیشەسـازی دەتوانـن رەورەوەی گەشـەکردنی رۆژهـەلات بخەنەگـەر. بـە وشەیەکی دی، گەشەکردنی رۆژهەلات لە ریگەی ریکخستنی هەولەکان لەگەڵ بورجوازی کـورد دیتـە دی، واتـە ئـەو کوردانـەی وشـیاری نەتەوایـەتیان هەیـەو بـەرگری لـە بونـی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن. لـە سـەرەوە باسـم کـردوە دەولـەت بـە پیـی توانـا هـەولدەدا ریگە بـە خـاوەن پیشـەکانی رۆژهـەلات نـەدا سـەرمایەگوزاری لـە ناوچـەکانی خۆیـان دا بکەن بەلام ئەگەر لە رۆژئاوا سەرمایەگوزاری بکەن کۆمەکیان دەکـات بۆیـە ئـەو جـۆرە سەرمایەگوزارییە روبەروی گەلیك کۆسپ و کیشە دەبیتەوە.

لەمرووە کیشەیەکی گرنگی دی هەیە. پیشتر باسم کردوە "چینی بالادەستی کـورد" بـوە بـە تویژیکـی بـەکریگیراو، کەواتـە چـۆن تویژیکـی بـە کریگـیراو دەتوانـێ بورجوازییـەکی کوردی دروسـت بەرهـەم بـهینێ؟ ئـەم کیشـەیە پـەیوەندی بـە وشـیاری نەتەوایەتییەوە هەیە. ئەمرۆ نەوەی چینی شیخ و مولکدارە گـەورەو سـەرەك خیـل و

بازرگانـەکان وەك بـاوك و باپـیرو پسمامەکانیان رازی نـابن نۆکەرایـەتی بکـەن چونکــە دەزانن ئەم کارە بۆ خۆیان و خیزانەکانیان کـاریکی پـر شـەرمەزارییە. هەنوکـە نـەوەی نـویٚ پرسـیار لـە سـەر رابـردو ئیسـتای کۆمەلگـەی کـوردەواری دەکـات. لەبەرئـەوەی لـە ناوەرۆکی نۆکەرایەتی ئەم قۆناغـەو سروشـتی ئـەو دەورەی لییـان داوادەکـریٚ، تیدەگـات بۆیە نۆکەرایەتی رەتدەکەنەوە و بیر لـە ژیـانیکی لایـەق و سـەرفراز دەکەنـەوە. ئەگـەر هەر کوردیك بیر لە بارودۆخی کۆمەلگەی کوردەواری لـە تورکیـا و رۆژهـەلاٌتی نزیـك و جیهان بکاتەوە زۆر بـە ئاسـانی بـەم ئەنجامـە دەگـات. ئەگـەر هـەر کوردیـك بـارودۆخی کوردسـتان لەگـەلٚ خـەباتی رزگـاریخوازی فەلەسـتین و باشـوری ئــەفریقیاو ئــەریتیریاو ئـەمریکای باشـور و ئەفغانسـتان و فلیپـین و بولگارسـتان بـەراورد بکـات ئەسـتەمە بـەم ئەنجامە نەگات.

لە لایەکی دی، سالاٌنی هەشتاکان ئەوەی ئاشکرا کـردوە ئـەو بورجوازییـە کوردییـەی گرنگـی بـە هەسـت و بـیری نەتەوایــەتی دەدا خەریکـە دروســت دەبیــت و تــۆوی ئــەم پرۆسەیەش دەمیکە چینراوە.

کاریکی سروشتییە سوسیالیزم بیرو پلانی خۆی بۆ گەشەســەندنی کوردسـتان هـەبیٚ بۆیـە ئـەم بابەتـە پانتاییـەکی گـەورە لـە بەرنامـەی پارتــە سوسیالیســتەکان دەگریــت. سەبارەت بە گەشـەکردنی رۆژهـەلاٌت هـەولم داوە لـە ریگـەی خویندنـەوەی روداوەکـانی رابوردو هیندیك لایەنی پەیوەندیدار بە گەشە هەنوکەییەکانی کوردستان بخەمەروو.

لـە کۆتـاییدا سـەرنج بـۆ ئـەو پروپاگەندانـە رادەکیشـین کـە دەولـەت و هینـدیـك لـە پارتە سیاسییەکان برەوی پیدەدەن بـەوەی زۆر جـاران رایدەگەیـەنن بودجـەی دەولـەت سـەرمایەگوزارییکی زۆری بـۆ رۆژهـەلاٌت تـەرخانکردوەو دوپـاتی دەکەنــەوە رۆژهــەلاٌت خەرجییەکی (نفقە) گەورە دەخاتە ئەستۆی دەولـەت بـەلاٌم ئەگـەر لیکۆلینـەوە لەسـەر ئـەو خەرجییانـە بکـەین دەبینـین خەرجیـەکان لـە دروسـتکردنی بنکـەی جەندرمــە و پۆلیس و زیندان و ریگەی سـەربازی و خـانووی پیـاوانی پۆلیـس و سـوپاو هـەوالگری و شـتی دی سـەرف دەکـریٚ. لـەم سـالاٌنەی دواییـدا لـە ناوچـە جۆراوجۆرەکـانی کوردسـتان زیاتر لە (١٠٠) بنکەی تازە بۆ پۆلیـس و جەندرمـە دروسـتکراوە زیـاتر لـە (٥٠) بنکـەی

تازەش بۆ پۆلیس لە قۆناغی دروست بووندایەو چاوەروان دەکرێ بنکەی زیاتر دروست بکرێ. ئەو پیگە سەربازییانەی جاران بۆ حەوانەوەی ٨-٩ سەرباز تەرخاندەکرا ئەوا ئەمرۆ زیاتر لە (٦٠-٧٠) سەربازی تیا دەژی، هەروەها رۆژانە ژمارەی بنکەکانی پۆلیس و ژمارەی دروستکردنی خانوی فەرمانبەرە مەدەنی و عەسکەرییەکان زیا دەکات. لەم سالآنەی دواییدا دەولەت زیاتر لە (٥٠) بەندیخانەی دروستکردوەو پلان بۆ دروستکردنی زیاتریش دادەریژیت.

دەولەت بۆ ئەوەی شەری نیوان کورد و کورد خەستتر بکات بەردەوام ژمارەو موچەی پاسەوانی گوند زیاد دەکات و مەشقیکی زۆر بەهیزە تایبەت و سیخورەکانی دەکات بۆیە شتیکی ئاشکرایە ئەو خەرجییانەی دەولەت پیویستی بە تەرخانکردنی بودجەیەکی زۆر هەیە چونکە ئەو جۆرە کارانە تەنها بە پارە دیتەدی. ئەگینا ئەستەمە کاریکی وەك پاسەوانی گوند سەرنجی خەلکی رابکیشێ. ئەمە خەرجییە سەرەکییەکانی بودجەی دەولەتە.

لە پالْ ئەوەشدا تیچونی (تکالیف) پرۆژەی GAP هەیە (پرۆژەیەکی ئاودیری مەزنە لە باشوری رۆژهەلآتی ئەنادۆل لە کۆمەلیك بەربەست پیکدیت). ئاشکرایە ئامانجی پرۆژەی GAP خزمەتکردنی ناوچەکانی رۆژئاوای تورکیایە نەك رۆژهەلآتی تورکیا.

کوردستان سەرچاوەی سروشتی زۆری هەیە وەك نەوت، خەلوز، فۆسفات، کرۆم، مس، ئاسن و سەرچاوەی ئاو،.. هتد، لەبەرئەوە کاریکی سروشتیە ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبەش دەچەوسیننەوە بە مەبەستی بەکارهینان و تالآنکردن و زامنکردنی پرۆسەی بە تالآن بردنی ئەو سەرچاوە سروشتییانە ناچارن سەرمایە گوزاری بکەن.

بنەما مادییەکانی لایەنە لاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری

پێشتر باسمان کردوە ئەو میللەتەی دەبێتە ئامانجی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" ڕووبەڕوی گەورەترین تراجیدیا دەبێتەوە. ئەمڕۆ کورد نەتەوەیەکی پارچە پارچەو دابەشکراوەو دۆخێکی سیاسی نیەو تەنانەت باردۆخی لە کۆلۆنی خراپترە. دەولەتە بەهێزەکان کوردستانیان دابەش و پارچە پارچە کردوەو بە مین و تەلی درکاوی و قەلای چاودێری و فرۆکەی سیخوری سنوریان بۆ کیشاوە. ئامانجی سەرەکی ئەو دەولەتانە ئەوەیە ڕێگە نەدەن کوردەکان پەیوەندییان لە نیواندا هەبیت.

ئەو کۆمەڵگەی دەبێتە قوربانی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" لایەنی لاوازی ترسناکی هەیە. لایەنە لاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری چیە؟ بۆچی کورد لایەنە لاوازەکانی تیناپەڕینێ؟ پیش ئەوەی وەڵامی ئەو پرسیارانە بدەینەوە، سێ بابەت هەیە بە ڕوکەش ناکۆکن بەڵام لە واقیعدا تەواوکەری یەکترین پیویستە باسیان بکەین.

یەکەم- ئەحمەدی خانی و داستانی مەم و زین

(Mehmet Emin. Boz arslan, 2 a. ed, Komal Yayinevi, Istanbul, 1975).

لە دیباجەی داستانەکەی ئەحمەدی خانی هەستیکی پڕ جۆش و خرۆش بەدی دەکەین (ئەحمەدی خانی لە سەدەی حەڤدەهەمی زاینی ژیاوە). خانی لە بەشی پینجەمی "کول و دەردی مەکوردا" ل ٥٢-٥٩ و لە بەشی شەشەمی "بۆچی داستانی مەم و زین م بە زمانی کوردی نوسیوە"، ل ٦٠-٦٧ باسی کیشەی کوردو زمانی کوردی دەکات و بە هەستیکی نەتەوەیی قول و کاریگەر باسی ژێردەستەیی کورد دەکات. بۆچی کورد وای لیهاتووە کە بیگانە فەرمانڕەوایی بکات. دابەشبونی کوردستان لە نیوان عوسمانی و فارس دا خانی غەمبار کردوە، دوبەرەکی نیوان کوردان خۆشیان چەند ئەوەندە خانی غەمبار کردوە بەوەی تیمیکیان بۆ سەرکەوتنی فارس شەری تیمیکی دی دەکات کە پشتگیری لە عوسمانیەکان دەکرد، لەبەرئەوەی خانی دەیزانی پەرتەوازەیی و دوبەرەکی تەنها مالی کورد ویراندەکات. خانی زۆر بە ڕاشکاوی دەلیت لەبەرئەوە داستانەکەی بە

زمانی نەتەوایەتی نوسیوە تا بیگانەکان نەتەوەی کورد بە نەزان و پیاوکوژ و خوینریژ تاوانبار نەکەن. وە بلین کورد تەنها شەرو خوین رشتن دەزانێ. خانی بە پیزانینەوە باسی ئەدیبەکانی پیش خۆی دەکات کە بە زمانی کوردی شیعریان نوسیوە وەك عەلی حەریری لە سەدەی یازدەهەمی زاینی و شیخ ئەحمەدی مەلای جزیری لە سەدەی دوازدەهەم و فەقێ تەیران لە سەدەی چواردەهەمی زاینی. خانی ١٦٤٨ فەرهەنگیکی بە ناوی "نۆبەرەی بیچیگان" بە زمانی عەرەبی- کوردی بۆ منالان داناوە.

لە بەشی پینجەمی داستانی مەم و زین دوازدە بەیتی شیعر هەیە کە لە دەقە تورکییەکەدا نەهاتووە. خانی لەم دوازدە بەیتەدا بەوپەری هەستیاری و زۆر کاریگەرانە باس لە خراپی بارودۆخ و تواناکانی کورد. دەکات[١٠].

دوای ئەوەی داستانەکەی ئەحمەدی خانی دەخوینینەوە ئەم پرسیارانە دەبیت بە ئەمری واقیع: ئەگەر کۆمەلگەیەك لە سەدەی حەڤدەهەم شاعیرەکانی هیندە بە بیگەردی و بە پەرۆشی تەعبیر لە هەستی نەتەوایەتی خۆیان بکەن بۆچی یەك ناگریت؟ بۆچی دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی کوردستان بەردەوام قولتر دەبیتەوە؟ بۆچی وشیاری نەتەوایەتی لە کوردستان بەرجەستە نابیت؟[١١].

کتیبی دوەم ئەفسەری روسی ئاریانۆڤ- Aurianov دایناوە بە ناوی "شەرەکانی نیوان روسیاو تورکیاو ئیران و بارودۆخی کورد لە تورکیا و ئیران و روسیا لە سەدەی نۆزدەهەم". ئاریانۆڤ یەکیك بوو لە سەرکردەکانی دەستەی ئەرکانی روسیا. نوسەر لەم کتیبەدا کردەوەکانی "سوارەی حەمیدی" تا سالی ١٨٩٩ باس دەکات. ئەم کتیبە سەرپەل عادل ئەفەندی و رائید مستەفا ئەفەندی وەریانگیراوەتە سەر زمانی تورکی. سالی ١٩٢٦ خانەی پەخشی حاکمیەتی میللی Hakimiyeti Milliye لە ئەنقەرە ئەم کتیبەی لە (٢٠٩) لاپەرەدا بلاوکردۆتەوە.

ئاریانۆڤ لەم کتیبەیدا تیبینی گرنگی تۆمار کردوە: ئاریانۆڤ دەلیت کورد نەك هەر هەستی نەتەوایەتی لاوازە بەلکو هەستی نەتەوایەتی نییەو ئەم روداوەش دەکاتە بەلگەی قسەکانی: "لە نزیك روباری ئاراس یەکەکانی ئیمە پەلاماری خیلیکی کوردیان داو لە ئەنجامدا شەریکی قورس لە نیوان هیزەکانی هەردولا هەلایسا کەچی خیلە کوردەکانی

دی هەلویستی تەماشاکاریان هەبو، ئەمەش سەرکەوتنی ئیمەی ساناکرد. ئەمە لە کاتیکدا دوای هەفتەیەك خۆمان بۆ پەلاماردانی خیلـە تەماشاکارەکان ئامـادە کـرد. ئـەم ئەفسـەرە روسیە بە تەنها نالیت کورد هەستی نەتەوایەتی لاواز بو بەلکو لە هەمان کاتدا کوردی بـە درنـدەو دزو چەتەو شتی دی ناوبردووە. (ل ١٢٩- لاپەرەکانی دی).

پیـم وایـە سـەرنجەکانی ئاریـانۆڤ دەربـارەی هەسـتی نەتەوایـەتی کـورد زۆر لـە راستیەوە نزیکە چونکە ژمارەی جاش لـە عـراق و پاسـەوانی گونـد لـە تورکیـا بەلگـەی نـەبونی هەسـتی نەتەوایـەتی کـوردە[١٢]. ئایـا بنەمایـەکی مـادی ئەمشـیوە رەفتـارە راڤـە دەکات؟ کاریکی بە سودە بـە وردی لـەم بابەتـە بروانـین. لـەم سیاقەدا ئـەو ریکخسـتنی کارەی لەسەر ئاژەلداری دامەزراوە بـە نیشـاندەریکی گرنـگ دابـنرێ، هـەروەها بونیـادی خیلە کوردییەکانیش پەیوەندی بەم ریکخستنەوە هەیە.

کتیبی سییەم دیوانەکەی جگەرخوین‌ی گـەورە شـاعیری سـەدەی بیسـتەمی کـوردە. جگـەرخوین زۆربـەی ناوچـەکانی کوردسـتان گـەراوەو شـارەزاییەکی زۆری لەسـەر کوردستان پەیداکردوە.

لەبەرئەوەی "شاری ژیـن- Sehri - Jin"ی جگەرخوین پـەیوەندی بـە بابەتەکـەوە هەیـە بۆیـە پیویسـتە لیکۆلینـەوەی لەسـەر بکـرێ. جیـاوازی نیـوان بەرهەمەکـەی جگـەرخوین و نوسـەرەکانی پیـش خـۆی لەوەدایـە کـە جگـەرخوین چارەسـەر بۆ کیشەکە دادەنیت.

ناوەرۆکی کتیبەکەی جگەرخوین بەمشیوەیە کورتدەکریتەوە:

گەنجیکی سەرشیت و چـەتون بـەردەوام بـە سـواری ئەسـپەکەی و بـە لـوت بـەرزی بەسەر لوتکەی چیاکاندا دەسوریتەوە و هەست بە لیپرسراویتی ناکات و بە بێ ئامـانج دەژیت و تەنها دەیەویت سەرنجی خەلکانی دی بەلای خۆیدا راکیشیت. رۆژیکیان گەنجە سەرشـیتەکە لـە سـەرچلییەکی سـەر شـاخیکدا چـاوی بـە پـیریژنیکی کلۆلـی ناشـیرین دەکەویت کە دوژمنەکانی فراندبوویـان و دەسـتوقاچیان بـە زنجیر بەسـتبوەوە. وەزعـی پیریژنەکـە گەنجـە سەرشـیتەکە زۆر نارەحـەت دەکـات بۆیـە لیـی نزیـك دەبیتـەوەو سەبارەت بە ناوی و خراپی وەزعی پرسیاری لیدەکات.

کاتیك گەنجەکە لە پیریژنەکە نزیك دەکەویتەوە پیرەژنەکە هیدی هیدی سـەردەمی لاویتی و شۆخیتی دیتەوە خەیالی و هەست بە بەختەوەری دەکات، بەڵام ئەو کەسانەی ژنەکەیان یەخسیر کردبو ریگە نادەن گەنجـە سەرشـیتەکە لیـی نزیـك بکەویتـەوە بۆیـە لـەم حالەتـــەدا جەســتەی ژنەکــە دەئاوســیت و هــەمو ئەندامــەکانی لەشــی دەکەونــە فرتەفرت و پاسەوانەکان دەست دەکەنەوە بە ئەشـکەنجەدانی و ژنەکـەش دەبیتـەوە بـە پیریژنە ناشیرینەکەی جاران.

گەنجەکە ئەو روداوە لە یاد ناکات و دەیەویت بەهــەر نرخیـك بـوە بزانـێ ئـەو ژنـە کییەو بۆچی وای بەسەرهاتوە، تاکو سەرەرای وریایی و قایمکاری پاسەوانەکان توانی بــە نهینی لە پیریژنەکە نزیك بکەویتەوە بزانیت کییە.

پیریژنەکە دایکی کورەکە بوو. لە ناکاو بیرۆکەیەکی بە میشکدا هات کەواتــە منیـش دایکم هەیە چونکە پیشتر بیری لەم مەسەلەیە نەکردبوەوەو لـە خۆیشی نەپرسـی بـوو دایکی کییەو لە کوییە، لیرەدا لە سەرکیشی خۆی تیدەگات بۆیە بە قولی بیری لە خـۆی و لە دایکی دەکاتەوە. کورەکە لە خۆی دەپرسی بۆچی پیش ئیستا بیری لە دایك و براو خوشکەکانی نەکردۆتــەوە؟ لەبەرئـەوە تـا زیـاتر بـیری لـەم مەسـەلەیە دەکـردەوە زیـاتر کلۆلی و چارەرەشی خۆی بۆ دەردەکەوت.

گەنجەکـە بریـاردەدا دایکـە پـــیرو پەریشـانە کۆتکراوەکـەی لـەو بارودۆخــە دژوارە رزگاربکـات بۆیـە بریـاریدا لـە ئیسـتاوە تواناکـانی بـۆ سـەرنـج راکیشـانی خـەلکانی دی و شمشیرەکەی بۆ خزمەتی ئەوانی دی بەکارنەهینێ بەلکو هەمو هـیزو توانـای خـۆی بـۆ رزگارکردنی دایکی بخاتەگەر. دایکی لـەو چـەند دیـدارە نهینیـەدا بـە کورەکـەی وتبـو؛ خوشك و بـرای مولکـداری گـەورەو شـیخ و سـەرەك خیـل و بازرگـانی بچوك و دادوەرو جوتیاری هەیە.

گەنجەکە بە سواری ئەسپەکەی هەمو کەسوکاری خۆی دەدۆزیتـەوەو سەرگوزشـتەی خراپی وەزعی دایکیان بۆ دەگیریتەوەو رزگـارکردنی دایکی بـە پیویست دەزانـی بـەلام خوشـك و براکـانی بـە بونـی دایکیــان نــازانن و تەنانــەت بیریــان نــەکردبوەوە لــەوەی ئـەوانیش خـەلك ئاسا دایکی خۆیـان هـەبیت بـەلکو بـە لایانـەوە گرنـگ نـەبو دایکیـان

هەبيت يا نە چونكە ژيانيكى دەولەمەندو كامەران دەژيان و دلسۆزترين دۆست و هاوپەيمانى ئەو كەسانەش بون كە دايكيان يەخسيرو كۆتكردبو، لەبەرئەوە حاشايان لە دايك و برا گەنجەكەيان كرد.

گەنجەكە بەرامبەر بە كەمتەرخەمى و نابەرپرسياريتى براو خوشكە دەولەمەندەكانى هەستى بە دلتەنگى و كەساسييەكى زۆر دەكرد و دلنيا بوو لەوەى ناتوانيت پشتيان پێ ببەستيت بۆ رزگاركردنى دايكى ئيتر وەك دوا هەوليك كەوتە گەران بە شوين برا جوتيارەكەيدا. برا جوتيارەكەى پياويكى هەژار بو، ژيانى لەسەر پارچە زەوييەكى بچوك و گاليسكەيەكى بچوكى تەختە بەند بو. ئوميدى بە ژيان نەبوو بەلكو پياويكى كورتبين و ناحالى بو. تواناى شت وەرگرتنى نەبو، لە سەرگوزشتەى بە ديل گرتن و ناهەموارى وەزعى دايكى حالى نەدەبوو.

هەرچەندە كورە گەنجەكە خۆيشى لە بارودۆخيك دا نەبو ئيرەيى پيببريت بەلام سوربو لەسەر رزگاركردنى دايكى بۆيە دواى بيركردنەوەيەكى تيروتەسەل بۆى دەركەوت تەنها پشت بە برا جوتيارەكەى دەبەستريت. لەبەرئەوە پەيوەندى لەگەلدا پتەوكرد تا رۆژيكيان برا جوتيارەكەى دەستى كرد بە گيرانەوەى سەرگوزشتەى خوشك و براكانى كە چۆن مال و مولكيان بە تالان بردوەو چۆن لەسەر دەستى ئەوان توشى چەوسانەوەو ستەم بۆتەوە(١٣).

پيم وايە جگەرخوين زۆر باش لە بارودۆخى چينە كۆمەلايەتييەكانى كوردستان تيگەيشتوە چونكە دەيزانى هۆى مادى، مولكدارە گەورەو شيخ و سەرەك خيل و بيروكراتەكانى وا ليكردوە نكۆلى لە ئەسلى خۆيان بكەن بۆيە پيويستە لەو هۆيانە تيبگەين (بيگومان ئەم دەقەى ئيستا لەوانەيە جياوازييەكى زۆرى لەگەڵ كوردييەكەيدا هەبيت لەبەرئەوەى ئەم دەقە كراوە بە توركى- فرەنسى- عەرەبى و پاشان جاريكى دى كراوەتەوە بە كوردى بەلام سەد مەخابن كە نەمتوانى پوختەى ئەم روداوە لە خودى ديوانەكەى جگەرخوين وەربگرم ياخود بە لايەنى كەمەوە بەراوردى بكەم چونكە ديوانەكەم لەبەردەست نەبو).

دووەم- شیوەکانی کارکردن و تایبەتمەندییەکانی بونیادی خیلە کۆچەرو ئاژەلدارەکان

کوردستان ناوچەیەکی شاخاوییەو دەکەویتە ناوجەرگەی رۆژهەلاتی نزیك و ئاژەلداری بە یەکیك لە گرنگترین سەرچاوەی داهاتی کورد دەژمیردریٚ. خیل و خیزانە کوردەکان لە پیدەشتە فراوانەکاندا مەرومالاتیان دەلەوەرینن و ریگەش بە خەلکانی دی نادەن لە پەریزو لەوەرگەکانیان مەرومالات بلەوەرینن. کاتیك بچوکی پاوانەکان ئالیکی مەرومالاتیان بۆ دابین ناکات ئیتر ئاژەلدارەکانیش ناتوانن ژمارەی ئاژەلەکانیان زیادبکەن. بۆیە زەرەرو زیانیان لیدەکەویت ئەگەر خەلکانی دی لە دەرگەکانیان بەکاربهینن. ئەم بارودۆخە خیلە کوردەکانی لە یەکتری جیاکردۆتەوەو بووەتە مایەی دروستکردنی بونیادیکی خیلەکی داخراو. هەرخیلیك لە پیناوی پاراستنی سنوری لەوەرگەکەی شەری خیلەکانی دی دەکات بۆیە گروپی چەکداریان بۆ هینانە دی ئەم ئامانجە دروستکرد چونکە ریکخستنی بونیادی خیل بناغەیەکی لەباری بۆ دروستکردنی ئەو گروپانە هەبو، کەواتە تا ژمارەی مەرومالاتەکان زیادبکات فراوانکردنی سنوری لەوەرگەکان دەبیتە کاریکی پیویست، ئەمەش مانای شەرو پیکدادانی شەری نیوان خیلە دراوسیکان دەگەیەنیت بۆیە شەر بووە بە رەهەندیکی گرنگی نیوان خیلەکان.

مەترسی لە دەستدانی لەوەرگەکان هۆیەکی سەرەکی پەرتەوازەیی خیلەکان بوو. بیگومان ئەم کیشە گرنگە جگە لە کورد روبەروی گەلانی دی بووەتەوە. ئەم کیشە روبەروی سەرجەم ئەو میللەتانە بوەتەوە کە ئاژەلداری سەرچاوەی سەرەکی داهاتیان بووە. ئەگەر کشتوکال و ئاژەلداری پیکەوە بەراوردبکەین ئەوا دەبینین کشتوکال وەك سەرچاوەیەکی داهات پیویستی بە کاری زیاتر هەیە لەبەرئەوە لەم حالەتەدا ئەو خیزانانەی زەوی دەچینن پەیوەندی دۆستانە لەگەل خەلکانی کیلگە دراوسیکان دەبەستن چونکە کشتوکال خیزان و خیلەکان هاندەدا پەیوەندی ببەستن و هەوال بگۆرنەوەو کەشیکی لەبار بۆ لە دایك بون و گەشەکردنی هەستی نەتەوایەتی دەخولقینیٚ، بە پیچەوانەی ئاژەلداری کە لە ناوچەیەکی سنورداردا دەبیٚ و بە ئاشکرا

گیانی دوژمنایەتی "ئیمە دژی ئەوانین" دەچینیت، کەچی کشتوکاڵ گەشە بە پەیوەندی نیوان خیلەکان دەدا.

لە چوارچیوەی ئەو پەیوەندییەی پیی دەوتری "ژیانیکی ئازاد" بە ئاشکرا خۆپەرستی دەبیتە مۆرکی رەفتاری تاکەکان و تەنها بیر لە خۆیان و کەسوکارو خیلەکەیان دەکەنەوە.

ئەو دەستیوەردانە دەرەکییانەی نەزمی ناوخۆو پەیوەندی ناوەکی خیل دەکەن بە ئامانجی خۆیان روبەروی پەرچەکرداری راستەوخۆ دەبنەوە. بەڵام مەرجی سەرەکی سازشکردنی نیوان خیل و داگیرکەران ئەوەیە دەست لە بونیادو پەیوەندی ناوەکی خیل وەرنەدەن، بە وشەیەکی دی، خیل دەبیت بە کۆیلەی شاڵاوبەران و ئەو خیلانەی پەلاماری لە وەرگەکانیان دەدەن ئەگەر نەتوانیت پاریزگاری لە نەزمی ناوخۆی بکات بۆیە لەم حالەتەدا خیل ناسنامەی خۆی لە دەست دەدا.

سییەم- کوردستان کەوتۆتە سەر ریگەی کۆچ و داگیرکەران

کاتیك لە سایەی ئەوەی پیی دەوتری "ژیانیکی ئازاد" گوشاریکی دەرەکی بەهیز دەکەویتە سەر هەریمەکە تەنها لەو کاتەدا خیل بەرگری خاك و لەوەرگاکەی خۆی دەکات بەڵام بەرگری لە هەریمەکەو خیلەکانی دی ناکات. ئەو خیلەی روبەروی ئەو جۆرە گوشارە دەبیتەوە لە پیناوی مانەوەی خۆی و پاراستنی لەوەرگەکەی یا لەگەڵ دوژمنی دەرەکی ریکدەکەویت یا هاوکاری دوژمنەکەی دەکات. ئەم هەلویستە تەنها لەسەر حسابی خیلەکانی دی دەبیت. ئەگەر گوشاری دەرەکی لە هیزیکی داگیرکەری بەهیزەوە بیت بە گشتی خیل پیی وایە لەسەر دەستی ئەو هیزە رزگاری دەبیت و لەو حالەتەدا خیل ژیانیکی "ئازاد" بەسەر دەبات و کەس ناتوانیت بیچەوسینیتەوە خیل بە هەمو لقەکانی خۆیەوە ناتوانیت یەکبگریت و نیوەندیك بۆ بەرهەلستیکردنی داگیرکەری دەرەکی دروست بکات، ئەمەش مانای وایە ئەستەمە بتوانن داگیرکەران دەربکەن.

لەم حالەتەدا پێویستە پەیوەندی نێوان ئابوری خێڵ کە بە پلەی یەکەم پشت بە ئاژەڵدارییەوە دەبەستێت و هێزی داگیرکەر چارەسەر بکرێ. ژمارەیەك لەو خێڵانەی لە هەندێك شوێنی دیاریکراو ئاژەڵداری دەکەن پێشوەخت لەوەرگەو شوێنی نیشتەجێ بونی زستانەیان دەست نیشان دەکەن و لەوەرگەکانیان لە دەستدرێژی خەڵکانی دی دەپارێزن. کورد بەر لە شاڵاوی عەرەبەکان، واتە لە قۆناغی بە ئیسلامبونی لە سەدەی حەوتی زاینی ڕێکخستنی ئابوری و کۆمەڵایەتی لەو جۆرەی هەبو. من پێم وایە کورد بە یەکگرتویی روبەروی شاڵاوبەران نەبۆتەوە، بەڵکو هەر خێڵێك بە جیا بەرگری لە زەوی و لەوەرگەکانی خۆی کردوە، واتە هەر خێڵێك بە مەبەستی لاوازکردنی خێڵە ناحەز یا دراوسێ یا دوژمنەکانی هاوکاری هێزی داگیرکەری کردوە، ئەمەش بە دیویکی دی ئەوە دەگەیەنێت کە کورد وەك میللەت لە پێناوی بەرژەوەندی خۆی خەباتی نەکردوە بەڵکو لە پێناوی بەرژەوەندی خەڵکانی دی خەباتی کردوە، بەوەش پاساو بۆ مانەوەی خۆی دەهێنێتەوە.

هەندێك دەقی دی ئەو تیۆرەی پێ راست نیە کە دەڵێت کورد بەرامبەر بە شاڵاوەکانی عەرەب-ئیسلام یەکگرتو نەبوە بەڵکو پێیان وایە کورد بەرهەڵستی سوپای ئیسلامی کردوەو شەرێکی خویناوی لە نێوان هەردوولا هەڵایساوە و سوپای عەرەب لەو شەرەدا سەرکەوتنی بە دەست هێناوەو لە ئەنجامدا کوردە دیلە بە تەمەنەکانیان کوشتوە و گەنجەکانیان وەك کۆیلە و کچ و ژنەکانیشیان وەك کەنیزەك فرۆشتووە.

پەلاماری تورکە ئۆغۆزەکانی ئاسیای ناوەراست نەك هەر هەمان روداوی لێکەوتەوە بەڵکو دژایەتی و ململانێی نێوان خێڵە کوردەکانی قووڵتر کرد. لە راستیدا ئەو دژایەتی و ناکۆکییانە خۆیان هەبون و داگیرکەران تەنها سودیان لێوەرگرت بۆ ئەوەی کوردستان کۆنترۆڵ بکەن. لە لایەکی دی، هەندێك لە خێڵەکان پەیوەندییان بە داگیرکەرانەوە دەکرد بۆ ئەوەی هەڵویستیکی بەهێزیان بەرامبەر بە خێڵەکانی دی هەبێت و ئەمەش لە نوسینی ئەو لێکۆڵیارو نوسەرانە بەدی دەکرێت کە لێکۆڵینەوە لەسەر مێژوی کورد دەکەن. هەروەها هەندێك نوسەر لە جیاتی ئەوەی جەخت لەسەر تایبەتمەندییەکانی میللەتی کورد بکەن بە عەرەب یا فارس یا تۆرانیان لە قەڵەم

دەدەن. ئەو ئیعتبارانــە پشت بـە سروشـتی پـەیوەندی نیـوان ئـەو نوسـەرانەو دەولەتـە عەرەب و فارس و تورکەکانەوە دەبەستیت. بـۆ نمونـە، ئـەو نوسـەرانە کـورد بـە فـارس ناودەبەن ئەگەر پــەیوەندییان لەگـەڵ ئـیران هـەبیت بـە شـان و بـالی کـوردا هەلئـەدەن بـەلاّم بـە فـارس دایـان دەنیـن. بیگومـان نوسـینەکانی ئـەو نوسـەرانە لـە ئاسـتی قسـەی پروپوچدایـە، لەگـەڵ ئەوەشـدا گرنگــی تایبــەتی خۆیــان هەیــە، چونکــە رەهــەندیکی سەرەکی لە فیکرو رەوشتی ئەو نوسەرانە ئاشکرا دەکات.

سەرباری ئەوەش، پەلامارەکان ئەو هەولاّنەیان لەناوبرد کە بـۆ بـە نیوەنـدی کـردن دەدراو جوگرافیای کوردسـتانیش کـە دەکەویتـە سـەر ریگـەی هـاتوچۆی داگیرکـەران لـە رۆژهەلاّتـەوە بـۆ رۆژئـاوا بـە پیچەوانـەوە هـەمو هەولـەکانی ریکخسـتن و بـە نیوەنــدی کردنی لەباربرد. شالاّوی عەرەبەکان لە سەدەی حەوتەمی زاینی و تورکە ئۆغۆزەکان لە سەدەی یازدەهەمی زاین و مەغۆلەکان لە سەدەی سیازدەهەم و شالاّوی تەیمور لەنگ لـە سـەدەی پازدەهـەم کاریگەرییـەکی گـەورەی لەســەر بونیــادی ئــابوری و کۆمەلاّیــەتی و سیاسـی کوردسـتان هـەبو. سـولتان سـەلیم سـالی ١٥١٤ (شـەری چالدیران) بـە مەبەسـتی داگیرکردن پـەلاماری کوردسـتانی دا. شـەرەکانی عوسمـانی-فارسـی لایــەنیکی تراجیـدی هەبو چونکە لە لایەك سوپای هەردوولا لـە کوردسـتان شـەریان دەکـردو لـە لایـەکی دی وسوپای هەردولا پشتیان بە مرۆڤی کورد دەبەست. بیگومـان ئـەو روداوانـە گۆرانکـاری گرنگیان لە بونیادی کۆمەلی کوردەواریدا دروستکرد.

ئــەم بابەتــە لایــەنیکی دی هەیــە: لەبەرئــەوەی ئــاژەلدارە کوردەکــان لــە خیلــە کۆچەرییەکان بون لە کاتی شالاّوەکاندا زۆر بە ئاسانی خۆیان لە بەرەنگاری داگیرکـەران دەدزییەوە. ئەم هەلویستە ئەو هەولاّنەی لاوازتر کرد کە بـۆ دروسـتکردنی سیسـتمیکی نیوەندی دەدرا تا خیلە کوردەکان کۆبکاتەوە. کـاتیك هینـدیـك لـە خیلـەکان بـەرەنگاری شالاّوبەران و داگیرکەران دەبونەوە خیلەکانی دی پەنایان بۆ چیـا بلنـدە دور دەسـتەکان دەبرد. زۆربەی خیلە ئاژەلدارەکان بە هەمو شیوەیەك هاوکاری یەکتریان رەتدەکـردەوە. بۆیە هەر جاریك کوردستان روبەروی داگیرکردن دەبو ئەم حالەتە دوبارە دەبوویەوە.

مەبەستم نیە باسی میژوی هەزاران سالەی کورد بکەم بەلکو هەولدەدەم گەشە بە گریمانە دیاریکراوەکانی بنەما مادییەکانی دابەشکردن و پارچەپارچە کردنی کوردستان بدەم. بۆ نمونە، بۆچی کورد بوو بە ئیسلام و نەبوو بە مەسیحی یاخود بۆچی لەسەر ئاینە کۆنەکەی خۆیان واتە ئاینی زەردەشتی نەمایەوە. ئەمەیان بابەتیکە خەلکیکی زۆری سەرقال کردوە. پیم وایە کورد توشی زەحمەت نەبوە کە ئیمانی بە ئیسلام هیناوە چونکە بە زۆر نەبوە بە ئیسلام ، رەنگە لە هیندیك شوین شەری خویناوی لە نیوان کورد و عەرەب رویدا بیت بەلام راستی دەکەمەوە ئیسلام لە کوردستان روبەروی هیچ کیشەیەك نەبۆتەوە چونکە ئیسلام وەك ئاینی دەولەت گەشەی کردوە هەروەها لەبەرئەوەی موسلمانە داگیرکەرەکان زۆر بەهیزبون دەزانین خیلە گۆشەگیرە کوردەکان بەرامبەر بەو هیزە گەورەیە چۆن هەلویستیان وەرگرتوە. خیلە کوردەکان لە ئەنجامی ریکەوتن لەگەلّ داگیرکەراندا دریژەیان بە ژیانی خۆیان دەداو لە سایەی ریکەوتن یا ملدان بۆ دەستەلاّتی موسلمانەکان پاریزگارییان لە بونی خۆیان دەکرد. داگیرکەران ئەم خاسیتەی خیلە کوردەکانیان قۆزتەوەو گروپە چەکدارەکانیان بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بەکاردەهینا، بەلکو گروپە چەکدارەکانی کورد خۆبەخشانە بون بە شمشیری دەستی داگیرکەران. بیگومان مسۆگەر کردنی ژیانی هیندیك لە خیلەکان لەسەر حیسابی خیلەکانی دی بو، لەبەرئەوە تەنها لەم هەلومەرجەدا تیدەگەین بۆچی کورد نەبو بە مەسیحی چونکە مەسیحیەت وەك دینی هەژاران و شۆرشیك لە دژی سیستمی بالاّدەست گەشەی دەکردو ئاینی مەسیحی لە سەرەتای مەسیحیەتدا هیچ هاندەریکی نەبوو ولاّتانی دی داگیر بکات، و ئاینی مەسیحی هەرەشەی لە سیستمی خیلەکی کورد نەدەکردو دۆخیکی ئەوتۆی نەدەخولقاند هەرەشە لە بونی کورد بکات. پیم وایە ئیسلام- مەسیحیەت لە رووی بونیادو گەشەکردن و پەیوەندییان بە دەولەتەوە جیاوازی زۆر لە نیواندا هەیە[١٤].

گریمانەیەکی دی هەیە پەیوەندی بە ژیانی کۆچەری و ئاژەلداری و بونیادی خیلەکی و شیوەی ژیانی نیشتەجێ بونی کوردەوە هەیە پیش ئەوەی بە ئاینی ئیسلام

ئاشنا بیت. کورد پیش ئەوەی ببیت بە ئیسلام قۆناغی سیستمی خیلەکی و ژیانی کۆچەری تیپەراندبوو، هەروەها لە ناوچەی میزوپۆتامیا (ناوچەی نیوان دوو رووبار) کۆمەلگەی کشتوکالییان دامەزراندبوو. کورد لەو سەردەمەدا دراوسیّی عەرەب بوەو هیندیك جاریش لەسەر حیسابی ئەوان گەشەی کردوە. لە داگیرکردنی ئیسلامەوە تا سەردەمی ئەمەوی زۆرینەی کورد بە کشتوکالەوە خەریك بووە. لەو سەردەمەدا خیلە عەرەبەکان بە پالپشتی دەولەت شەری کوردیان دەکرد، بەلام لەبەرئەوەی دەولەت پشگیری لە کورد نەدەکرد بە ناچاری و بۆ خۆپاراستن پەنایان بۆ چیاکان دەبرد. بەمشیوەیە سیستمی کۆچەری و پەیوەندی خیلایەتی و ئاژەلداری جاریکی دی بۆ کوردستان گەرایەوە. زۆریك لە میژنووسان بروایان بەم گریمانەیە هەیە، لەوانەش Ziya Gokalp و خەلکای دی

(Ziya Gokalp, Kurt Asiretleri Uzerinde, Sosyolojik Arastirmalar, Komal Yayinlari, Istanbul, 1976).

لە لایەکی دی، لیکۆلیاران دوپاتی دەکەنەوە کە بەشیکی زۆری کورد مەسیحی بوە بەلام دوای ئەوەی ئاینی ئیسلامی وەرگرتوە ژمارەیەکیان بوون بە موسلمان و بەشەکەی دی لەسەر ئاینی خۆیان مانەوە و تیکەلی ئەرمەنیەکان بون. کوردە مەسیحیەکان بە ئاین و ئینتمای نەتەوایەتی خۆیانەوە پابەندبون. کوردە مەسیحیەکان بە زۆری لە ناوچەی پەریڤانی ئەرمینیا دەژین.

کورد لە سەدەی دەهەم و یازدەهەم بە هۆی لاوازی ئیمپراتۆریتی ئەمەوی هەولیکی زۆریدا ریزەکانی خۆی ریکبخات، هەولی مەروانییەکان لە ناوچەی دیاربەکرو جزیرەو حەسنەوییەکان لە باشوری کوردستان بە مەبەستی یەکگرتنەوەی خیلەکانی کورد بوو، هەروەها لە رۆژهەلاتی کوردستان و لە ناوچەکانی لورستانی گەورەو بچوك هەمان هەولی یەکگرتنەوە هەستی پیدەکرا. هەر لەو ماوەیەدا یەکیك لە خیلە کوردەکان دەولەتی ئەیوبی دامەزراند بەلام شالاوی بەردەوامی تورکە ئۆغۆزەکان ئەو پرۆسەیەی لەباربرد. سەرباری ئەوەش کورد نەیتوانی بونیادی سیاسی ریکبخات بۆیە خیلە کوردەکان بە هۆی بونیادی داخراوی خیل نەیانتوانی یەکبگرن.

چوارەم- فرەیی سەرچاوە سروشتیەکانی کوردستان

سەرچاوە سروشتیەکانی کوردستان یەکیك بوو لە هۆکانی لاوازکردنی کوردستان و کۆمەڵگەی کوردەواری. دەولەتە رۆژئاواییەکان لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا بۆیان دەرکەوت کوردستان سەرچاوەی سروشتی زۆری هەیە بۆیە کاتیك بیرە نەوتی زۆر گرنگیان دۆزییەوە دەولەتە ئیمپریالییەکان لە نیوان خۆیاندا کەوتنە پیشبرکێ بۆ ئەوەی دەست بەسەر بیرە نەوتەکاندا بگرن. بەمشیوەیە بە هیدی هیدی سامانی کوردستان بووە گەورەترین دوژمنی کورد. کاتیك دەولەتە ئیپمریالی و کۆلۆنیالییەکان دلنیا بون لەوەی هەمو خاکی کوردستانیان بۆ کۆنترۆل ناکرێ پلانی دابەشکردنیان دارشت تا بە باشترین شیوە کوردستان کۆنترۆل بکەن. بەوەش زۆری سەرچاوەی سروشتی کوردستان دەچیتە پال هۆکانی لاوازی و دابەشکردنی کوردستان کە پیشتر باسم کردوەو بریتین لە: ئابوری ئاژەلداری کە پشت بە بونیادی خیل دەبەستیت و گرنگی ئیستراتیجی جوگرافیای کوردستان کە دەکەویتە سەر ریگەی هاتوچۆی داگیرکەران. ئەم پیوەرە تازەیە کارئاسانی لە دابەشکردن و پارچە پارچە کردنی کوردستاندا کردو بەوەش پرۆسەی دابەشکردن قولتر و فراوانتر بووە.

بە گشتی زۆری سەرچاوەی سروشتی دەبیتە مایەی خۆشگوزەرانی ئابوری و پیشکەوتنی کۆمەل بەلام سەبارەت بە کورد ئەو ئەنجامەی لینەکەوتەوە چونکە کورد خاوەنی ولات و نیشتمانی خۆی نەبو. ململانیی نیوان دەولەتە ئیمپریالی و کۆلۆنیالییەکان بە مەبەستی کۆنترۆل کردنی سەرچاوەی سروشتی کوردستان هەمیشە دژی بەرژەوەندییەکانی کورد بوەو هاوکاری نیوان ئەو دەولەتانە خەباتی رزگاریخوازی کوردی نوقمی دەریایەکی خوین کردوە.

پێنجەم- بونیادی سیاسی خێلە کۆچەرەکانی کورد

بێگومان بونیادی خێلەکی کورد ترسناکترین لایەنی لاوازی کۆمەڵگەی کوردەوارییە. شێوەی ڕێکسختنی خێلەکی کۆمەڵگەی کوردەواری و سروشتی چالاکی ئـابوری کـە پشت بـە ئـابوری ئـاژەلداری دەبەسـتێت جیـاوازی زۆری نیـە لەگـەڵ میللـەتانی وەك تـورك و مەغۆل و لە ئاسیای ناوەراست و عەرەب لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراسـت و بەربـەر لـە بـاکوری ئەفریقیا.. هتد. بە شێوەیەکی ئاسایی خێل لە چەند تیرەو گروپێك دروست دەبێت کە پێیان وایە بۆ بەرەبابێك دەگەرینەوەو پەیوەندی نیوانیـان لەسـەر خزمایـەتی دروست دەبـێ و ئـەندامانی خێـل بـە یـەك زمـان یـا بـە یـەك زاراوە قسـە دەکـەن و نـەریت و کولتوریکی هاوبەشیان هەیە. خێل لە ڕێکخستنی سیانی کۆمەڵگەی کوردەواری بە پلەی یەکـەم دیـت. ڕێکخسـتنی کۆمەڵایـەتی لـە دەزگـای خـیزان و عەشـیرەت پێکدیـت و پەیوەندی نیوانیان لەسەر خزمایەتی و ڕەچەلەکی هاوبەش دادەمەزریت.

ئەو خێلانەی ژیان و گوزەرانیان لەسـەر ئـاژەلداری بـەند بـو زۆر جـاران نیشـتەجێ نەدەبوون و یاخود لە دوای نیشتەجێ بونیان وازیان لە نەریتی خۆیـان نـەدەهینا. ئـەو خێلانە لە دوای نیشتەجێ بونیان دەستیان کرد بە فەلاحـەت کـردن بـەڵام پێیـان وابـو یـەك ئەسلیان هەیـە. ئـەو خێلانـە بـە درێژایـی سـەدان سـال لـە ڕیگـەی هینـانی ژنـی ڕفینراو یەخسیری خێل و نەتەوەکانی ترەوەو کۆیلـەو کرێکـارە کشـتوکالییەکان.. هتـد، خوینیان تیکەل بە خوینی خێل و میللەتانی دی دەبیت. بۆ نمونە لـە کـاتی شـەڕەکاندا خەلکانی خێلی دۆڕاو دەبن بە ڕەعیەتی خێلی سەرکەوتو ئەگەرچی خێلـە دۆڕاوەکـەش شانازی بە بن و بنەچەی خۆیەوە دەکات.

خێـل کۆمەڵگەیـەکی بچوکەو ئەندامـەکانی لـە ڕیگـەی پـەیوەندی خزمایەتییـەوە یەکدەگرن. خێل بـە شـێوەیەك خـۆی ڕێکدەخـات تـا بتوانـێ وەڵامـی پێداویسـتییەکانی ژیـان بداتـەوە، واتـە خێـل بنکەیـەکی ئـابوری دروسـتدەکات. خێـل بـە مەبەسـتی خۆپاراستن لەو مەترسییانەی هەرەشە لە سامانی ئاژەل یا بەروبومی کشـتوکالی دەکات یا بە هۆی پێشـبرکێی لەگـەڵ خێلـە ناحـەزەکانی دی یـا لـە کـاتی گـەرمیان و کوێسـتان

دروست دەبێت بۆ ئەوەی پاریزگاری لە هیزی خیل و بنەماله بکات، هەروەها خیل لە دەرەوەی چوارچیوەی خیزان ژن و ژنخوازی دەکات.

رەچەلەك و بن و بنەچەی خیل و پەیوەندی خوین و خزمایەتی بە ژنهینان دروست نابێ بەلکو لە ریگەی منالبونەوە دروست دەبێ، ئەمەش مانای سیستمی باوکایەتی دەگەیەنیت، واتە ناوو، ئابروو میراتی بە پیی سیسمی باوکایەتی دەست نیشاندەکرێ.

لەبەرئەوەی خیل کۆمەلگەیەکە پشت بە کاری بە کۆمەل دەبەستیت بۆیە ئامرازەکانی بەرهەمهینان بە مولکی هەمو خیل دادەنرێ و بە تەمەنترین کەس بە هەلبژاردن خیل بەریوە دەبات و لەسەر شیوەی کارکردن ژن و پیاو بە کۆمەل بریار دەدەن. پەیدابون و بلاوبونەوەی سیستمی مولکداریتی تایبەت و دابەشکردنی کار هۆی راستەقینەی داروخانی بونیادی خیل بو.

پەیکەری خیزان لە خیلە کۆچەرییەکاندا تەنها لە باوك و دایك و منالەکانیان دروست نابیت بەلکو زۆر جاران باپیرو کورەکەی و کورەزاکانی دەگریتەوەو لە هیندیك حالەتی دەگمەندا خیزان لە باپیرەو داپیرەو کورو کورەزاکانیشیان دروست دەبیت. لە راستیدا ئەو جۆرە خیزانانە کۆمەلگەیەکی بچوکەو خەلکانیکی زۆر لە ژیر چەتری خیزانیکدا لە ژمارەیەك خانوی بچوك پیکەوە دەژین. کاتیك ژمارەی خانوەکان زیاد دەکات خودی خیزانەکان دەبیت بە عەشیرەتیکی تازە. خیل لە (٣-٤) یا تەنانەت (١٠) عەشیرەت دروست دەبیت. عەشیرەتەکان تا ژمارەیان زیاتر بێ و روبەری لەوەرگەکانیان فراوانتر بێ ژمارەی ئەو کەسانەش زیاتر دەبێ کە لە دەرەوە پەیوەندی بە خیلەوە دەکەن و بەوەش خیل گەورەتر دەبیت و سەرزەمینیکی فراوانتر کۆنترۆل دەکات و زۆر جاران ئەو گەورە بوونە لەسەر حیسابی خیلەکانی دی دیتەدی.

خیلەکانی کورد لە ئەنجامی زۆربونی ژمارەی دانیشتوانی کوردستان ژمارەیان زیاتر بووە. هەروەها هەلومەرجی جوگرافیاو پیداویستی لەوەرگەکانی گەرمیان و کویستان بەشداری لە زۆربونی ژمارەی خیلەکان دەکەن.

خیل یەکەیەکی سیاسی تەکنیکی- کارگێرییە. لە راستیدا خیل "دەولەتیکی" بچوکەو ناوکی ریکخستنی حکومەتیك پیکدەهینێ. لە سیستمی خیل دابەشکردنی ئەرك و فرمان هەر لە سەرەك خیلەوە تا سەرەك خیزان دەگریتەوە. خیل بە پەیوەندی خوین، واتە پەیوەندی خزمایەتی و سیستمی سەرکردایەتی کردن و گویرایەلی دەبیتە دەزگایەکی بە دیسپلین، بەلام ئەم دیسپلینە تەنها کاروباری ناوخۆی خیل دەگریتەوە چونکە پەیوەندی نیوان خیلەکان و پەیوەندی بە خیل و نەتەوەکانی ترەوە بیسەروبەری بالی بەسەرا دەکیشیت. خیل هەمیشە بە وریایی دەروانیتە ئەو مەترسیانەی لە دەرەوە هەرەشەی لیدەکات. هەرکاتیك خیلەکانی ناوچەکە یا خیلەکانی نەتەوە دراوسیکان بەرەو لاوازی برۆن یەکسەر شەروتالانکردن دەست پیدەکات و بچوکترین دەرفەت دەقۆزنەوە بۆ ئەوەی دەست بە سەر بەروبومی ئەو خیلانەدا بگرن کە کشتوکال دەکەن.

دەکرێ بۆ خۆپاراستن لە شەری نیوخۆیی خیلەکان کۆنفدراسیۆنیکی سیاسی لەسەر ئاستی سەرەك خیلەکان دامەزریت بەلام پیویستە سەرەك خیلەکان واز لە هیندیك دەسکەوتی خۆیان بهینن بۆ سەرکردایەتی کۆنفدراسیۆنەکە. ئەم کارە لەبەر سروشتی بونیادی ناوخۆی خیل کاریکی زۆر زەحمەتە لەبەرئەوەی میملانیی نیوان خیلەکان لە پیناوی ناوو ناوبانگ و رەچەلەك و شەرەف کۆسپیکی گەورە لە بەردەم کۆنفدراسیونەکە دروستدەکات. کاتیك یەکیك لە خیلەکان ئەوەندە بەهیزبیت بتوانیت هەمو خیلەکانی دی بخاتە ژیر رکیفی خۆیەوە ئەوکاتە یەکیتی سیاسی نیوان خیلەکان دادەمەزریت. ئەمەش هەنگاویکی زۆر گرنگە بۆ ئەوەی دەولەت دروست بیت، واتە لە پیناوی ئەوەی ریکخستنیکی نیوەندی دروست بکرێ.

بۆچی دەولەتیکی کوردی لە رۆژهەلاتی نزیك دروست نەبو؟
چۆن کورد ملکەچی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" کرا؟

لە سایەی سیستمی خیلەکیدا بە دەگمەن زیدە بەرهەم دەبیَ. خیل - وەك ریسایەکی گشتی- تەنها بە گویرەی پیداویستیەکانی خۆی بەرهەم دەهینیَ، ئەمەش حالەتی شەرو ململانیی بەردەوام لە نیوان خیلەکان دروستدەکات. شەرەفنامەی بەدلیسی: بە تیروتەسەلی پشیوی نیوان خیلە کوردەکانی باس کردوە.

یەکیك لە هۆ گرنگەکانی کەمی زیدە بەرهەمی خیل پەیوەندی بە خزمایەتی نیوان سەرەك خیل و ئەندامەکانیەوە هەیە چونکە پەیوەندی خوین و خزمایەتی ناهیلیت دژایەتی لە نیوان هەردوولا دەربکەویت. سیستمی فیودالی لە ئەوروپا ئەم حالەتەی تیا بەدیناکریت لەبەرئەوەی پەیوەندی نیوان ئاغاو ئەو کۆیلانەی لە زەویوزارەکانی کاریان دەکرد لەسەر زیدە بەرهەم و کەلەکەبونی سامان دامەزرابو کە دواتر دژایەتی نیوان کۆیلەو مولکدارەکانی لیکەوتەوە.

ئەو کۆمەلگانەی گەشەکردنیان لە کۆمەلگەی کوردەواری دەچیت، چەمکی مولکایەتی تیا بەرجەستە نەبوو، هەروەها ئەم چەمکە هیچ ئیعتباریکی بۆ دانانریت بۆیە لەم حالەتەدا چەمکی دادپەروەریش گەشە ناکات- ئەم حالەتە لەسەر کۆمەلگەی تورکی و مەغولی پیادە دەبیت. ئەو خیلانە ئەوەندەی هیزی سەربازی بواری پیدابن روبەریکی بەرفراوانیان لە خاکی میللەتانی دی داگیرکردوەو ئیدعای خاوەنداریتی ئەو سەرزەمینانەیان کردوەو سەروەری ئەو میللەتانەشیان لەسەر خاك و زەوی خۆیان رەتکردۆتەوە.

بە پیی هیندیك دیدوبۆچونی دی سیستمی خیل زیدە بەرهەمی هەبوە بەلام ئەو زیدە بەرهەمە مولکی تایبەت بوەو لەم حالەتەدا دژایەتی نیوان سەرەك خیل و ئەندامەکانی سەرهەلداو دەرئەکەویَ. ئەم حالەتە لە دوای جیگیربون و دەسکردن بە کشتوکال بە تەواوەتی بە دیارکەوت، کەچی لەگەل ئەوەشدا پیداویستیەکانی بن و بنەچەو شەرەف هەر مایەوە. ئەمەش یەکیکە لە خالە لاوازە سەرەکیەکانی کۆمەلگەی

کوردەواری. ئەو کۆمەلگانەی بەردەوام ژمارەی خیلەکانی زیاد دەکات و پیداویستیەکانی بن و بنەچەو شەرەف تییدا سەروەر دەبیت لەبەر فرەیی ئارەزوەو بۆچونەکان زۆر زەحمەتە بتوانیت ریکخستنیکی نیوەندی بۆ سەرکردایەتی کردن و بەریوەبردنی کاروباری خیلەکان دامەزرینیت. بیگومان ناتوانریت هەمو داواکارییەکان جیبەجیٚ بکریٚ، ئەمە سەرباری ئەوەی کەشیکی لەبار بۆ یەکگرتن دروست نابیت چونکە دەولەت بە دەستەلاتیکی نیوەندی خاوەن دەستەلاتیکی گشتگیر دادەمەزریت. هەروەها جوگرافیای کوردستانیش بۆ دروستکردنی دەستەلاتیکی نیوەندی لەبار نەبو بەلکو تۆپۆگرافیای زەوییەکەی بە چیا سەرکەش و دۆلی قول و روباری خورو نەبونی ریگەوبان هاندەریك بوون بۆ دروست بونی بونیادی دەستەگەری و سەربەخۆی.

ئیبن خەلدون ئەم حالەتەی بەمشیوەیە وەسف کردوە: "ئەو مەلبەندانەی فرە خیل و فرە کۆمەلگەیە زەحمەتە دەولەتیکی بەهیزو جیگیری تیا دامەزریت". بروانە:
(Mukaddima I,2 a. Ed, Dergah Yayinlari, Istanbul, 1988. pp. 496-499).

لە کوردستاندا کە خیلی دراوسیٚ و نزیك بە یەك زۆرن زۆر سروشتیە "تاکەکانی بۆ دەستەلاتیکی بالا ملنەدەن" و "دەستەلاتیکی بالایان پیٚ قبول نەبیت"، هەروەها لە کوردستان گروپی دی هەیە لە پەراویزی سیستمی خیلایەتی کوردا دەژین. ئەو گروپانە هیچ سیفەتیکی خیلەکیان تیا نیەو لە ناوچە شاخاوییە دوردەستەکان دەژین. ئەو خیلانە بە هۆی دوری ناوچەکانیان لە ریگەی سەرەکی شاروگوندەکان بە دەگمەن روبەروی سوپای عەرەب و سەلجوق و جەنگیز خان بونەتەوە.

لە پال ئەو گروپانەی سەرەوە گروپی ئەرمەنی و سریانی و ئەرسودوکسی و تورك و چەرکەس و.. هتد، لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستان هەبون وەك مەسیحی و یەهودی و کوردی ئیزیدی و سوننە و عەلەوی و حەنەفی و شافعی.. هتد.

یەکیك لە خەسلەتە گرنگەکانی بونیادی خیل ئەوەیە ریگە نادات کەشیکی لەبار بۆ کارکردن گەشە بکات چونکە بونیادی خیل سیستمی هەرەمی بۆ کەسایەتییەکان هەیە. بە پیی ئەم سیستمە ئەو کەسانەی نازناوی ئاشیر، واتە "کورانی خیلٚ"یان هەیە کارناکەن وەك داربرین و دارهینان ئەوانە لایان وایە هەرکەس پلەوپایەی کۆمەلایەتییان لەوان کەمتر بیٚ مسکینی ئەوانە. چالاکی ئاشیرەکان بریتیە لە

راوکردن و بەشداریکردن لە شەرو.. هتد. یەکێك لە تایبەتمەندییە گرنگەکانی سیستمی خێڵ ئەوەیە کە کارکردن بە ناشایستە دەزانریت و ئەمەش یەکێکە لەو هۆیانەی بونیادی خێلی ئیفلیج کردوە، هەروەها یەکێکە لەو هۆیانەی تیماندەگەیینێ کە هۆی دواکەوتن و گەشەنەکردنی پەیوەندییەکانی سەرمایەداری چیە.

هەروەك لە سەرەوە باسمان کردوە بونیادی خێل لایەنیکی لاوازی کۆمەلگەی کوردەوارییە لە بەردەم دروست بونی دەستەلاتیکی نیوەندی. ئەم لاوازییە خەسلەتیك نیە تایبەت بە کورد بەلکو لە هەمو میللەتەکانی دی هەبوە، بۆ نمونە عەرەب و تورك. ئیمپریالیزمی بریتانی لە سالانی بیستەکان و لە کاتی پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" ئەم لاوازییەی لە دژی عەرەب قۆزتەوەو چەند دەولەتیکی عەرەبی دروست کرد لە جیاتی ئەوەی دەولەتیکی عەرەبی دروست بکات چونکە خێلە عەرەبەکان زۆر هەستیار بون بەرامبەر بە ملکەچ کردن بۆ خێلەکانی دی یا لە ژیر سەرکردایەتی خێلیکی دی بمیننەوە بۆیە ئیمپریالیزمی بریتانی دروستکردنی چەند دەولەتیکی عەرەبی بە ئاسانترین چارەسەر دادەنا.

نەبونی دەولەت و دەستەلاتیکی نیوەندی دیاردەیەکە لەگەل رەگەزەکانی دی دینەمۆی کۆمەلگەو دەستیوەردانە دەرەکییەکان یەکدەگریتەوە. پیشتر رونمکردۆتەوە هۆیەکی سەرەکی دروست نەبونی دەولەت و دەستەلاتیکی نیوەندی جوگرافیای کوردستان بوو کە دەکەویتە سەر ریگەی هاتوچۆی داگیرکەران، هەروەها هەولمداوە روپیویکی (مسح) گشتی بکەم لەسەر ژیانی کورد لە سەدەکانی پیش ئیسلام.

کاتیك تورکە ئۆغۆزەکانی ئاسیای ناوەراست لە ناوچەکانی فارس و عراقەوە گەیشتنە ئەنادۆل و کوردستان بونیادی خیلی وەك ئۆغرەکان هەبو، بۆ نمونە مەروانیەکان و حەسنەوییەکان و شەدادییەکان و روادییەکان.. هتد. ئەو خێلانە قوارەیەکی شیوە دەولەتیان هەبو بەلام لە ماوەی پەلامارەکانی تورکە ئۆغزەکان هیدی هیدی ئەو پەیکەرانە خەسلەتی خۆیان لە دەست دا چونکە ئەو خیل -دەولەت- تانە رازیبون مل بۆ سەلجوقیەکان کەچ بکەن بە مەرجیك سەربەخۆییان لە کاروباری ناوخۆی خیلەکان پیبدری.

سەرباری بونیادی ئـابوری ئـاژەلداری و بونیـادی خێـل کـە پشـت بـە بـن و بنەچەو پەیوەندی خوین و چەمکی شەرەف دەبەستیت ئەو شالاوو پەلامارانـەش ریگـەیان نـەدا دەستەلاتیکی نیوەندی لە کوردستان دروست بیت. کوردستان دوابەدوای ئەو شالاوانە لە لایـەن ئیمـپراتۆریتی عوسمـانی-فـارس گـەمارۆ دراو لـە راسـتیدا کوردســتان دەوری ناوچەیـەکی دابـراوی دەبینـی. گرنگـترین بەلگـەش لەسـەر ئــەو قسـانە ئیمـپراتۆریتی عوسمانی- فارسی بەردەوام لەسەر خاکی کوردسـتان شـەریان دەکـرد، بـەلکو لـە واقیعـدا هـەردوولا بـە سـەربازی کـورد شـەریان دەکـرد. هـەروەها کـوردە سـوننەو عەلەوییـەکان رەهەندیکی دی ئەم کیشەیە بون.

لە کۆتاییدا دەولەتە ئیپمریالی و کۆلۆنیالییەکان لـە پینـاوی کۆنـترۆلکردنی سامانی سروشتی کوردستان بە تایبەتی بیرە نەوتەکان ململانییان دەکرد.

کۆمەلگەی کوردەواری ئامـادەگی شـەری تیـا نـەبو تـا ئـەرکی هـیزە ئیمپریـالی و کۆلۆنیالیـەکان سـانا بکـات بۆیــە ئـەم دوو فاکتــەرەی دوایـی پارچـە پارچـە کـردن و دابەشکردنی کوردستانی کرد بە شتیکی حەتمی بـۆ ئـەوەی کۆنـترۆلکردن و تـالانکردنی سامانی سروشتی ئاسانتر بیت.

کـاتیك ئـەو فاکتەرانــە دەچیتــە پـال دینـــەمۆی نــاوەکی کۆمەلگــەو کاریگــەرە دەرەکیـەکان پیویسـتە سـەرمان سـورنەمینێ لـەوەی بۆچـی دەسـتەلاتیکی نیوەنـدی لـە کوردستان دروست نەبو بەلام لە رۆژهەلاتی نزیك دروست بوو.

دەستەواژەی "کورد خولیای ئازادییە" چ مانایەك دەگەیەنیت؟

زۆر جاران دەوترێ کورد خولیای ئازادییەو پرەنسیپی سەرەکی ژیانیان ئەوەیە بە ئازادی بژین و سەر بۆ کەس شۆڕنەکەن. ئەم گوتەیە لەسەر ژیانی تاکەکانیش پیادە دەبیت. راستە کورد لە دژی کورد بەرگری لە ئازادی خۆی دەکات بەلاَم ئایا دژی ستەم و چەوساندنەوەی ئەو دەولەتانەی گەمە بە چارەنوسیان دەکەن بەرگری لە ئازادی و کەرامەتی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن؟ ئەگەر مەسەلەی توانای بەرگریکردن لە ئازادی بەلاوە بنیین ئایا داوای ئازادی لە دەولەتە داگیرکەرەکان دەکەن؟، روداوەکانی کۆمەلی کوردەواری ئەو قسەلۆکانە بە درۆ دەخەنەوە. ئەگەر بابەتی تۆلەسەندنەوە بە نمونە وەربگرین ئنجا دەزانرێ کورد تا چ ئاستیك بە "ئازایەتی و قارەمانی و بویری" ناوی دەرکردوە. چەند گروپی خیلیك لەناو خۆیاندا یا لەگەلْ خیلیکی دراوسێی خۆیان، لەوانەیە خزمایەتیشیان لە نیواندا هەبیت لەسەر مەسەلەی شەرەف بە شەر دین و کوژراو و برینداریکی زۆریان دەبیت بۆ ئەوەی پەلەی شەرەف لەسەر شانی خۆیان بسرنەوە. بەلاَم پیاوانی جەندرمە و یەکتری لەتوپەت نەکەن خۆیان بە دوور دەگرن و تەنها کاتیك تەدەخول دەکەن کە رەوشتی ئەو قارەمانانە ریسوایی و جیگای بەزەییە ئیتر ئەوەی بە زیندویتی مابیتەوە بە ریز کەلەپچەیان دەکەن بەرەو بنکەی پۆلیس پەلکیشیان دەکەن، تەنانەت زۆرجاران ژن و منالْ و کەسوکاری شەرکەرەکانیش بە کەلەبچە کراوی بەرەو بنکەی پۆلیس پەلکیش دەکەن. گەورە لیپرسراوی دەستەیەکی سەربازی یا سەربازیکی ئاسایی دەتوانیت ئەم کارە بکات، کەچی شەرکەرە ئازاکان بە بیهودە لە جەندرمەکان دەپارینەوە بۆ ئەوەی بەرەلاَیان بکەن.

لە بنکەی پۆلیس یا بەندیخانەکان ژنان بە تایبەتی کچان جیادەکرینەوە بۆ ئەوەی سەربازو جەندرمەکان دەستدریژی بکەنە سەریان. لەم حالەتەدا ئەو میرخاسانەی لە شەری تۆلەسەندنەوەی ئابروتکاویان سلیان لە مردن نەدەکردەوە چ دەکەن؟ ئەو میرخاسانەی دەیانزانی جەندرمەو سەربازەکان چ لە ژن و کچ و خوشکەکانیان دەکەن بەلاَم بیدەنگ دەبن.

ئـەو قارەمانانـەی بیبەزەییانـە یـەکتریان دەکوشت و شـیر ئاسـا شـەری شـەرەفیان دەکـرد تەنانـەت نـاویرن هـەوالی چارەنوسـی ژن و کــچ و خوشـکەکانیان لـە سـەربازو جەندرمـەکان بپرسـن. ئەمـە چ چـەمکیکی ئازادییـە؟ ئایـا ئەمـە رەفتـاری کەسـیکە بــە ئازادی و سەربەخۆیی و سەربەرزی خۆی بنازیت؟ هـەولدەدەم ئـەو بنـەما مادییـەی لـە پشت ئەم هەلویست و رەفتارەوەیە لیکبدەمەوە.

لـە سـەرەتاوە پیـم باشـە ئامـاژە بـە دژایـەتی نیـوان ئـازادی و سـەربەخۆیی تاکەکـەس و ئـازادی بـە شـیوەیەکی گشتی بکـەم چونکـە یـەکیکیان کاریگـەری ئـەوی دی نـاهیلیت. پیشـتر ئەوەم رونکردۆتەوە کورد لە چوارچیوەی بونیادی خیل پشت بە ئاژەلداری دەبەستیت. ئـەم دەزگا کۆمەلایەتیـە (سیسـتمی خیلـەکی) خیـل و تاکـەکان لـە یـەکتری جیادەکاتـەوە. کـاتیك هەر خیلیك هەولدەدا لەوەرگەکەی لە دەستدریژی ئەوانی دی بپاریزیت ئەم جیاکردنەوەیـە قولـترو چرتـر دەبیتـەوە. ئـەم دیاردەیـە پـەیوەندی نیـوان تاکـەکان لاواز دەکـات، هـەروەها نـاهیلیت دانیشـتوان بـە چـری لـە شـوینیکدا کۆببنـەوە. ئەمـە سـەرەرای ئـەوەی فاکتـەری جوگرافیـاو دوری نیـوان گوندەکـان دەبیتـە مایـەی دورەپـەریزی و پەرتـەوازەیی تاکـەکان. لـیرەدا بۆمـان دەردەکـەویت بۆچـی هەسـتی نەتەوایـەتی گەشـە ناکـات. ئـەو ناوچانـەی دانیشتوانی لە یەك دورن و هـەر (٣-٥) مـالیك لـە بـەرزایی شاخەکان یـا لـە قولایـی دۆلـەکان پـەرش و بلاوبونەتـەوەو پـەیوەندی کۆمەلایـەتی و ئـابوری تاکـەکانی لـە جیـی نەبوانـەو هەوال و بیروراکان بە دەگمەن بلاودەبیتەوە، هەستی نەتەوایەتی بەهیز لەو ناوچانـە گەشـە ناکات لەبەرئـەوەی هەسـتی نەتەوایـەتی لـەو ژینگـە ئـابوری و کۆمەلایەتییـە گەشـە ناکـات. ئـەندامانی خیـل نـاتوانن واز لـە پابـەندی خیـل و سـەرەك خیـل بـهینن بۆیـە تـا ئـەو بەربەستانە بە یەکجارەکی لەناونەبریت ئەستەمە هەستی نەتەوایـەتی گەشـە بکات و ئـەو بەربەسـتانەش تەنـها لـە ریگـەی پرۆسـەی گەشەسـەندنی وشـیاری نەتەوایەتییـەوە لەناودەبریت، واتە گواستنەوەی هەستی نەتەوایەتی لە ئاستی خیلەوە بۆ ئاستی نەتەوە.

شتیکی ئاساییە ئەو کەسانەی لە هەلومـەرجیکی ئـابوری و کۆمەلایـەتی و کولتـوری لـەو جـۆرە پـەروەردە دەبـن خـەلکانیکی خۆپەرسـتن و تەنـها بـیر لـە ئـازادی کەسـیتی خۆیان دەکەنەوە.

پیشتر ئەو هۆکارە سەرەکیانەمان باس کرد کە تەحەکومیان بە میژوی کورد کردوە بەلام هەنوکە پیویستە رەهەندیکی نویی بۆ زیادبکەین. ئەو رەهەندەش بە شیوەیەکی هەستپیکراو پەیوەندی بە پەسەند کردنی پرەنسیپی رازی بوون هەیە. کورد بە دریژایی میژو هەولیداوە بە پیی پرەنسیپی رازی بوون کاربکات کاتیك ولاتەکەی روبەروی داگیرکردن و شالاو بۆتەوە. کورد میکانیزمیکی بۆ پاراستنی ولاتەکەی دروست نەکردوە تا بۆ بەرەنگاربونەوەی شالاوبەران و داگیرکەران بەکاری بهینیّ. مادامەکی ئازادی خیل و ئازادی تاکەکەس مسۆگەر دەبیّ و مادامەکی شالاوبەران و داگیرکەران دەست لە کاروباری خیل وەرنادەن کورد خۆبەخشانە سەر بۆ هیزی شالاوبەرو داگیرکەر شۆردەکات، تەنانەت سەرشۆرکردن لە پیناوی پاراستنی ئازادی خیل و ئازادی تاکەکانی ئەگەر لەسەر حیسابی چەوسانەوەی نەتەوەش بیت قبول دەکریت. خیلّ و تاکەکانی پەیمانیکی بەهیزیان بۆ روبەروبونەوەی شالاوبەرو داگیرکەرە دەرەکییەکان نەبەست بەلکو تەنها بەرگرییان لە قەوارەی خۆیان دەکرد. هیزە شالاوبەرو داگیرکەرەکان ئەو لاوازییەی کۆمەلگەی کوردیان بۆ پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" قۆزتەوە، دوای ئەوەی لایەنە لاوازەکان بناغەیەکی لەباری بۆ پیادەکردنی سیاسەتیك رەخساند کۆمەلگەی کوردی وردوخاش و ویرانکردو کردی بە کۆیلە. ئەمرۆ کۆمەلگەی کوردەواری کۆمەلگەیەکی کۆیلەیە. چونکە لە جیهاندا کۆمەلگەیەك نیە جگە لە کۆمەلگەی کورد ژمارەی لە (٣٠) ملیۆن کەس زیاتر بیّو تەنانەت وەزعی لە ئاستی کۆلۆنی خراپتر بیت.

ئەمەش مانای وایە ئازادی تاکەکەس و ئازادی خیل تەنها یەك هەنگاو لە کۆیلایەتی نەتەوە دورە.

لە واقیعدا ئەم دوو راستییە دوو دیوی دراویکە چونکە ئازادی نەتەوایەتی تەنها بە هینانە دی ئازادی نەتەوەو وازهینان لە بەشیکی ئازادی تاکەکان دیتەدی.

چەمکی ئازادی تاکەکەس پەیوەندی بە شیوەی رەفتارو هەلویستی کەسەکەوە هەیە: کاتیك کەسیك هەلویستیکی دیموکراسی دەبیت مانای ئەوە نیە هەمو شتیك بە ئارەزوی خۆی دەکات بەلکو مانای وایە ئەو کەسە ئامادەیە لەسەر هەلویستەکەی

گفتوگۆ لەگەڵ خـەلکانی دی بکـات بـیرورا ئـالوگۆر بکـات بـۆ ئـەوەی سیاسـەتیکی تـەباو گونجـاو دابنیـت و هەسـتی بالأدەسـتی بەسـەر خـەلکانی دی لـە کـن دروسـت نـەبیت و چاوەروان نەبیت خەلکی گویرایەلی بکات و دەبێ لە گەلیاندا سنگ فراوان بیت.

کورد تا هەنوکە نازانیت چۆن لـە پینـاوی ئـازادی و سـەربەخۆیی نیشـتماندا گیـانی بـەخت بکـات بـەلکو دەزانیـت چـۆن بـە دنـەدانی دەولـەت لـە شـەری تۆلەسـەندنەوەدا یەکتری بکوژن، بەلأم کاتیك سەربەخۆیی نیشتمان دیتە ئاراوە ئیتر ئازادی تاکەکەسـیان وەبیر دیتەوەو کۆیلایەتی پەسەند دەکەن. ئایا شتیکی ئاشکرا نیـە کـە کەسـیك لەسـەر ئاستی نیشتمان ئازاد نەبێ لەسەر ئاستی خیزان و خیلیش ئازادی راستەقینەی نـابیت؟ ئـەو کەسـەی لـە ئــازادی و سـەربەخۆیی نیشـتمان بیبـەش بـێ بیگومـان لـە ئــازادی تاکەکەسیش بیبەش دەبیت.

هەرگیز گرنگ نیە مرۆڤ بزانیت چۆن لە پیناوی تۆلەسەندنەوەدا دەمریـت بـەلکو گرنـگ ئەوەیـە بزانیـت چـۆن لـە پینـاوی سـەربەخۆیی نیشـتمان و شـکاندنی کۆتـی کۆیلایەتی گیان بەخت دەکات.

دامەزراندنی پارتی کارگەرانی کوردستان وەرچەرخانیکی گرنگ بو لـە میـژوی کوردو کوردسـتاندا چونکـە ئـەم پارتـە فیرمـان دەکات چۆن لـە پینـاوی ئـازادی و سـەربەخۆیی نیشتمان گیان بەخت بکەین. پارتی کارگەرانی کوردستان بە هەلویستیکی تۆکمـەو ژیرانـە کـە پشـت بـە شـارەزایی دەبەسـتیت گـەلیك کیشـەی بـۆ دەولـەتی رەگەزپەرسـت و کۆلۆنیالیزمی تورکیا دروست کردوە. دەولەتە داگیرکەرەکانی کوردستان چـەندە ریکخـراوە کوردییەکان تاوانبار دەکەن بە نەتەوەگەرایی چەپەکانیش بە تایبەتی چەپی تورکیـا بـەو شـیوەیە تاوانباریـان دەکـەن و ریکخـراوە کوردییـەکان بـە "بزوتنـەوەی نەتەوەپەرسـتی" ناودەبەن و تەنانەت ئەو تۆمەتە ئاراستەی ئەو ریکخراوە کوردانەش دەکەن کە خۆیان بە ریکخراویکـی مارکسیسـتی-لینیسـتی دەزانـن. بـە بۆچونـی مـن ئـەو تاوانبارکردنـە لـە راستیەوە زۆر دورە. بەلأم نابەرجەسـتەیی هەسـتی نەتەوایـەتی گـەورەترین خـالی لاوازی ریکخراوە کوردستانیەکانە. هەستی نەتەوایـەتی زۆر بـە سـانایی بریتیـە لـە خۆشەویسـتی نیشتمانی و خۆشەویستی ئینتما بۆ نەتـەوەو بـەرگریکردن لـە بـەهاو هیمانیشـتمانیەکان.

ئایا ئەمە لەسەر بارودۆخی کورد پیادە دەبیت؟ بەلێ، پیادە دەبیت، بەڵام بۆچی کورد بایەخی زیاتر بە زمان و کولتوری خۆی نادات؟ ئەو کەسەی بە زمانی کوردی قسە بکات یا بیەویت بە زمانی کوردی قسە بکات بە "نەتەوەپەرست" تاوانبار دەکرێ، کەواتە چۆن بە کەسیك بلیین سوسیالیست کە قسەکردن بە زمانی کوردی رەتدەکاتەوە؟ چەپەکان ئەو کەسانەی ناویکی کوردی وەك "بروسك" لە منالەکانیان دەنیــن بــە "نەتەوەپەرست" وەسفیان دەکەن، ئەی بۆچی پییان دەوترێ ئینتەرناسیونالیست ئەگەر ناویکی تورك وەك "ئالپاسلان=جەنگیز" لە منالەکانیان بنین؟ ئایا شۆرشگیرە فەلەستینیەکان بە زمانی عیبری دەنوسن و قسە دەکەن؟ ئایا ئەگەر بە زمانی عەرەبی قسەبکەن و بنوسن پییان دەوترێ "نەتەوەپەرست"؟

سیاسەتی بەشیکی گەورەی سوسیال دیموکراتەکانی تورکیا و مارکسیە تورکەکان داواکارییەکانی میللەتی کورد لە بەرچاوناگرن بەلکو سیاسەتیان بە جۆریك دادەریژن تەعبیر لە بیروکرداری هیندیك "نیوەندی هەستیار" بکات. بە دلنیاییەوە ئەمجۆرە رەفتارە، رەفتاریکی تەمومژاوییە، هەروەها بە هەمان ئەندازەی ئەو تەمومژییەش نازانرێ بۆچی کورد هەولدەدا بیروچالاکیەکانی بە جۆریك ئاراستە بکات چەپی تورك و سوسیال دیموکراتەکانی تورکیا بە راست و دروستی بزانن. سەرەتا پیویستە کورد بزانیت مافیان لە شتە دیاریکراوەکان هەیە بۆیە کاتیك لەو شتانە تیگەیشتن و بروایان پیهینا هیچ بونەوەریك ناتوانیت کار لەسەر شیوەی رەفتارو هەلویستیان بکات.

کورد نابیت چاوەروانی بکات چەپەکانی تورکیا پییان بلین چۆن بیربکەنەوەو چۆن کاربکەن چونکە مافیکی سروشتی خۆیانە بە زمانی کوردی قسەبکەن، بەلکو پیویستە داوای ئەو مافاش بکەن لەبەرئەوە لە ئیستا بە دواوە ئەرکی کورد نیە درەندەترین نوینەری رەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی تورکیا لە وینەی بلند ئەجەوید، ئەردال ئینونو، پرۆفیسور مومتاز سویسال، ئوغور مومجو، ئیسماعیل جەم و پرۆفیسۆر توکتایش ئاتەش تییگەیەنن کە مافیکی سروشتی خۆیانە بە زمانی کوردی بنوسن و قسە بکەن، بۆیە کاتیك بە هۆی بیروچالاکیەکانیانەوە دەدرینە دادگا پیویستە ئامادەگی ئەوەیان تیا بیت بە هەمو شیوازیك بەرگری لە بیروچالاکیەکانی خۆیان بکەن.

"پاسەوانی گوند" بەڵگەی لاوازی کۆمەڵگەی کوردەوارییە

لە دوای هێرشەکەی ناوەراستی ئابی ١٩٨٤ بۆ سەر ئێرۆو شەمدینلی بارودۆخێکی نوێ لە تورکیا هاتە ئاراوە چونکە بە سەرەتای شەری پێشمەرگایەتی لە کوردستان بارودۆخێکی تازەش لە تورکیا دەستی پێکرد.

تورکیا پێی وایە پاسەوانی گوند باشترین شێوازە بۆ رووبەروبونەوەی گەریلا. دەولەت گوندنشینە کوردەکان چەکدار دەکات و ئەرکی دابینکردنی ئاسایشی گوندەکانیان پێدەسپێرێ. زۆر جاران جوتیارەکان بە زۆر دەکرین بە پاسەوانی گوند. دەولەت بە شێوازی جۆراوجۆر پشتگیری لەم دەزگایە دەکات بۆ ئەوەی میللەت بکات بە پاسەوانی گوند. پاسەوانی گوند لە پال موچەکەی خۆیان خەلاتی مادی و مەعنەوی دەکرین و دەولەت بەرامبەر بە تەسلیم کردنی سەری هەر پێشمەرگەیەك بە هەزاران لیرە پاسەوانی گوند خەلات دەکات و بەهای خەلاتەکەش بە پێی گرنگی گەریلاکە و پلەی سەرکردایەتی لەناو رێکخراوەکەی دەگۆرێت.

دەولەت بۆ ئەوەی پێویستیەکانی بە پاسەوانی گوند مسۆگەر بکات و ژمارەیان زیاد بکات مامەلە لەگەڵ زیندانیەکان دەکات بە تایبەتی ئەوانەی بە تاوانی کوشتن حوکمدراون، دەولەت بەلێنی بەردانیان پێدەدات ئەگەر ئامادەگی دژایەتی کردنی پارتی کارگەرانی کوردستانیان تیا بێ بەلام ئەگەر لە دەستی داد رایانکردبێت ئەوا دەولەت بەلێنیان پێدەدا نەیانگرێت و دوسیکەشیان دابخات. فەرمانبەرە گەورەکانی دەولەت و سەرەك خێلەکان دەربارەی ئەم بابەتە گفتوگۆی جیدیان لەگەڵ تاوانبارەکان دەکردو ئەگەر ئەو گفتوگۆیانە کۆتایی بە رێکەوتن بهاتایە یەکسەر بە پاسەوانی گوند ناونوسیان دەکردن. بەمشێوەیە سالی ١٩٨٥ گەلێك لە تاوانبارە ئاساییەکان کران بە پاسەوانی گوند. رێکەوتن و گفتوگۆی نێوان فەرمانبەرە گەورەکانی دەولەت و تاوانبارەکان تۆمارنەکراون لەبەرئەوەی بە سەرزارەکی ئەنجام دەدرا. بۆ نمونە، تایەر ئادیامانی سەرۆکی خێلی ژیرکی Jirki لە بەیتولشەباب، سالی ١٩٧٥ بە بۆنەی خەتەنەکردنی کورەکەی ئاهەنگێکی سازکرد. لە کاتی ئاهەنگەکە دەمەقالەیەك لە

نیوان خۆی و بریکاری پاریزگارو نوینەری دادگای گشتی رودەدا، بریکاری پاریزگار لە بەردەم ژمارەیەك لە ئەندامانی خیلەکەی شەپازلەیەك دەسرەوینیتە تایەر ئادیامان دوابەدوای ئەو روداوە لە هەمو لایەکەوە تەقە لە بریکارو دەستەکەی دەکریٚ و لە ئەنجامدا (٦) جەندرمە دەکوژریت و بریکاری پاریزگارو نوینەری دادگای گشتی رادەکەن و خیلی ژیرکی-یش دەدەنە شاخ و ماوەی (١٠) سال لە شاخ دەمیننەوە، بەلاٚم لە ئایاری سالی ١٩٨٥ گەرانەوە بۆ گوندەکەی خۆیان دوای ئەوەی ریکەوتن لەسەر ئەوەی تاوانبارەکانی روداوەکە بکەن بە پاسەوانی گوند
(2000 e Dogru, 22-5-1988, pp. 8-15; Milliyet, 10-8-1987; Sabah 15-8-1989).

دیاردەی پاسەوانی گوند زەقترین لایەنی لاوازی کۆمەلگەی کوردەوارییە. فەرمانبەرانی دەولەت بە ئاشکرا دەلین: "دەزگای پاسەوانی گوند ناویکی دییە بۆ پرۆسەی لەناوبردنی کورد بە دەستی کورد لە ناوچەی رۆژهەلاٚت" و رۆژنامەکانی تورکیاش بەردەوام جەخت لەسەر ئەم بۆچونە دەکەن. (بروانە گۆڤاری سەباح، رۆژی ١٣-١٩/٨/١٩٨٩).

گەشەکردنی ئەم دەزگایە لە دوارۆژدا دەکەویتە سەر لایەنە لاوازەکانی کۆمەلگەی کوردەواری. ئەو لایەنانەی پیشتر رۆژنامەکانی تورکیا سەرنجیان بۆ راکیشابو.

دەزگای پاسەوانی گوند یەکیکە لە میکانیزمە مەزنەکانی تیرۆرو سەرکوتکردن. لە هیندیك ناوچە پۆلیس و جەندرمەو سوپا گیراوەکان تەسلیم بە پاسەوانی گوند دەکەن چونکە لەسەر دەستی ئەوان دزیوترین و دلرەقانە ترین جۆری ئەشکەنجە دەدرین. بۆ نمونە لوت و گوییان دەبرن و چاویان هەلدەکۆلن و لاشەکانیان پارچە پارچە دەکەن. ئەرکی پاسەوانی گوند بە پلەی یەکەم ترساندن و تۆقاندنی میللەتە بۆ ئەوەی ریگە لە پیداویستیەکانی بەردەوامی بون و چالاکی گەریلا بگرن (بروانە گۆڤاری 2000 e Dogru، رۆژی ١١/٦/١٩٨٩، ل ٢٠-٣٢، رۆژی ٢٥/٦/١٩٨٩، ل ١٦-١٨).

دەولەت بە هۆی توانا ماددییەکانییەوە دەتوانیت خەلکانیکی زۆر لە دەوری خۆی کۆبکاتەوە و موچەی مانگانەیان پیبدات و خەلاٚتی مادی و مەعنەوییان بکات. بەشیك لە سەرکەوتنەکانی دەولەت دەگەریتەوە بۆ بەربلاٚوی ئاستی بیکاری دانیشتوان و هەلومەرجی ژیان و گرانی گوزەران لە کوردستاندا، ئەمە سەرەرای ئەوەی دەولەت

چەکی بەسەر زۆریك لە جوتیاراندا دابەشکردوەو زۆر بە ئاسانی کردونی بە پاسەوانی گوند. دەولەت بۆ ئەوەی سیاسەتی "پەرتکە- زالبەو لەناوبەرە" قولترو توندتر بکاتەوەو ئاستی پیادەکردنی فراوانتر بکات سود لە خراپی هەلومەرجی کوردستان وەردەگریت هەرچەندە من پیم وایە کاتیك دەولەت بتوانیت هەزاران کەس بکات بە پاسەوانی گوند بەلگەی لاوازییەکی ترسناکی کۆمەلگەی کوردەوارییە. مەسەلەی پاسەوانی گوندە کوردنشینەکان هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی بریتیە لەو کوردانەی لەسەر حیسابی دەولەت هەلدەستن بە ترساندن و تیرۆر و کوشتنی ئەو کوردانەی داوای یەکسانی و ئازادی دەکەن. لەنیو بزوتنەوەرزگاریخوازەکانی جیهان خەلکانی خائین هەبوە دژی میللەتەکەی خۆیان هاوکاری هیزە ئیمپریالیو کۆلۆنیالی و دەستەلاتدارانیان کردوە، بۆ نمونە هیند، جەزائیرو باشوری ئەفریقیاو ئەنگۆلاو فەلەستین.. هتد. بەلام سەبارەت بە کورد بارودۆخەکە جیاوازە چونکە ئەم دیاردەیە رەهەندیکی کۆمەلایەتی وەرگرتوە. ئەمەش تەنها بەوە لیکدەدریتەوە کە هیندیك تویژی کۆمەلایەتی کۆمەلگەی کوردەواری هەستی نەتەوایەتییان نیە. لەبەرئەوە پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر دیاردەی پاسەوانی گوند لە باکوری کوردستان و جاشایەتی لە باشوری کوردستان بکریّ.

هەروەها چارەسەرکردنی ئەم بابەتەش گرنگە: ئەو هاوکارو بریکارو یارمەتیدەرانەی دەولەت، ئەوانەی لە ریزی پاسەوانی گوند کاردەکەن لە لایەن دەولەتەوە دەخرینە ژیر چاودیرییەکی وردەوە چونکە زانیاری زۆریان لەسەر کردەوە نایاساییەکان و ئەشکەنجەدان و قەتلوعامەکانی هیزەکانی ئاسایش و شوینی گۆرە بە کۆمەل و شتەکانی دی هەیە، بۆیە هەمیشە لە لایەن خودی دەولەتەوە هەرەشە لە ژیانیان دەکریّ (بروانە گوڤاری 2000 e Dogru، رۆژی ١٩٨٩/٢/١٦ و رۆژی ١٩٨٩/٣/١٨، ل ٣٦، رۆژی ١٩٨٩/٣/٧، ل ٢٤، رۆژی ١٩٨٩/٦/٤، ل ٨-١٤).

لەوانەیە پاسەوانی گوندەکان قسە لەسەر قەتلوعامەکانی دەولەت بکەن و تاوان و ئەشکەنجەدان و پیلانەکانی ئاشکرا بکەن بۆیە دەولەت دژی ئەو کەسانەی زانیارییان لەسەر نهینیەکانی هەیە پشت بە سیاسەتی "پاکتاوکردن" دەبەستیت. ئەو کەسانەی

پاكتاو دەكرين هەر لە سەرەتاوە هـۆی مردنەكـەیان دیـاریكراوە: لـە شـەری گـەریلاكانی پارتی كارگەرانی كوردستان كوژراون.

لەم بارەیەوە پیـم باشـە چـەند نمونەیـەك لەسـەر میـژوی كـورد بهینمـەوە، یەكـەم نمونە شۆرشەكەی شیخ سەعیدی پیرانە لە سالی ١٩٢٥.

ئەو مولكدار و شیخ و سەرەك خیلانەی بەشدارییان لە شۆرشەكەی شـیخ سـەعیددا كردبوو یا ئەوانەی بەشدارییان نەكردبو، بەسەر چوار گروپ دابەشدەكرین:

١-ئەوانەی راستەوخۆ بەشدارییان لە شۆرشدا كردبو،

٢-ئەوانەی لایەنگیرییان لە دەستەلاتی نیوەندی دەكرد،

٣-ئەوانـەی پـەیوەندییان بـە شۆرشـەوە نـەبو بـەلام لـە ناوچـەكانی ژیـر دەسـتەلاتی شۆرش دەژیان،

٤-ئەوانەی نە پەیوەندییان بە شۆرشەوە هەبو، نە لەژیر دەستەلاتی شۆرش دەژیان.

گروپی یەكەم جگە لە (٥-٦) یەكە گشت سوارەی حەمیدی دەگرتەوە و گروپـی دوەم سەرەرای شیخ جەمیل چـەتۆی گـارزان و ئـەمین رامـانلی باتمـان شـیخەكانی نورسـین و كوفرەڤی و هیزان-ی دەگرتەوە و گروپی سییەم ناوچـەی زیـلان و گروپـی چوارەمیـش باقی ناوچەكانی كوردستان و ئەنادۆلی دەگرتەوە.

بەم بۆنەیەوە روداویكی دزیـو هەیـە شـایانی سـەرنجدان و تیروانینـە: ئـەو سـەرەك خیل و شیخانەی پشتگیرییان لە شۆرش كردبو یا سۆزیان بەرامبەر بە شۆرش هـەبو یـا بەشـدارییان لـە شـۆرش كردبـو یـا بەشـدارییان نـەكردبو یـا لـە سـەركوتكردنی شـۆرش پالپشـتی هیزەكـانی حكومـەتیان دەكـرد، هـەموویان گیران و ئەشـكەنجەدران پاشـان لـە سـیدارە دران یـا دورخرانـەوە. بـۆ نمونـە لـە گەرمــەی شۆرشـدا شـیخ جـەمیل چـەتۆ لایـەنگیری لـە دەولـەت دەكـردو هاوكـاری زۆری پیشـكەش بـە هیزەكـانی حكومـەتی نیوەندی دەكرد كەچی نە خیانەت و نە پەیوەندی گەرموگوری لەگەل ئەتاتورك كە بە وشەی براكەم نامەی بۆ دەنوسی و شیخیش بە هەمان شیوە وەلامی دەدایـەوە لـە پـەتی سیدارە رزگاری نەكردو خیزانەكەشیان بۆ دەرەوەی ولات دورخستەوە، هەروەها ئـەمین

رامانلی سەرەرای ئەوەی پێشتر لایەنگری لە هێزەکانی حکومەت دەکرد بەڵام هەر گوللەبارانیان کرد. دواتر بە تیروتەسەلی باسی ئەو روداوانە دەکەین.

سەرەرای ئەوەی شێخ نورسین و شێخ کوفرەڤی پشتگیری زۆریان لە دەولەت دەکرد کەچی لە سزای دورخستنەوە رزگاریان نەبو. ئەوانەی ناویان لە گروپی دوەمدا بو روداوی زۆر نایاب و دزیویان بینی. کاتێك شۆرش گەیشتە بەتلیس زۆر بە خێرایی گەلێك هەریمی گرتەوە و شۆرشگێرەکانی والی بەدلیس بە دیل گیرا لە لایەن شۆرشگێرەکانەوە بەڵام شێخ نورسین و شێخ کوفرەڤی دەستیان لەگەڵ حکومەت تێکەل کردو والی بەتلیسیان لە دیلیتی رزگار کرد. لە دوای دامرکاندنەوەی شۆرش هەردوکیان بۆ شاری قونیە دورخرانەوەو لە پاش ماوەیەکی کورت والی پێشوی بەتلیس بوە والی شاری قونیە. هەردوو شێخە دورخراوەکە بە پەلە شاندیکیان پێکهیناو داوای چاوپێکەوتنی والی تازەیان کرد. بەشداربوانی شاندەکە (وەفدەکە) بریتی بون لە باوکی شێخ قاسم و شێخ عەبدولباقی و شێخ مەعسوم و شێخ سەلاحەدین و برازاکەی شێخ ئەحمەد. ئەم گفتوگۆیە لە نیوان وەفدەکەو والی تازە رویدا:

-بەریز جەنابی والی:

"بێگومان جەنابتان ئاگادارن ئیمەیان بۆ قونیە دورخستۆتەوە"

-بەلێ، ئاگادارم.

-هەروەها، دەزانن ئیمە بەشداریمان لە شۆرشدا نەکردوە بەلکو هاوکاریمان لە دامرکاندنەوەی شۆرشدا کردوە.

-ئەمەش دەزانم.

-هەروەها ئیمە جەنابی عالی مەقامتمان لە دەستی چەتە کوردەکان رزگارکرد.

-بەلێ دەزانم.

-ئایا ئەنقەرەتان لەو کارە ئاگادارکردۆتەوە؟

-بەلێ، ئەوەشم کردوە.

-کەواتە ئیوەو ئەنقەرەش بە وەزعمان دەزانن، ئەی بۆچی بریاری دورخستنەوەی ئیمەتان داوە؟

-بەلی، دەولەت چاکەیەکی گەورەی لەگەڵ کردون لە جیاتی ئەوەی ملتان بقرتینێ فرمانی دورخستنەوەتانی دەرکردوە چونکە دەولەت بەمشیوەیە بیردەکاتەوە: ئیوە پیش ئیستا بەهیزبون و هەر بەو هیزەتان شۆرشتان لەناوبردو تا ئیستاش هیزتان ماوە، کەواتە چۆن دلنیابین لەوەی لە پاشەرۆژ ئەو هیزە لە خزمەتی جوداخوازەکاندا بەکارناهینن؟ لەبەرئەوە حوکمی دوورخستنەوەتان دراوە. سەربارى ئەوەش ئیوە شەری میللەتەکەی خۆتان کردوەو دەولەت چۆن بروا بە یەکیك دەکات شەری میللەتەکەی خۆی بکات.

گروپی سییەم توشی کوشتن و قەلاچۆکردن و دورخستنەوە بووە. سەرەرای ئەوەی ناوچەی زیلان دەرەسی بەشدارییان لە شۆرشدا نەکردبو بەلام دانیشتوانەکەی روبەروی کوشتنی بە کۆمەل بونەوەو ئەو کەسانەشی نەکوژران بریاری دورخستنەوەیان درا. گروپی چوارەم روبەروی گرتن و دورخستنەوە بووە.

لیرەدا پیویستە پرۆسەی دورخستنەوەو دادگاییکردن لە یەکتری جیابکریتەوە. لە دوای شکست هینانی شۆرشەکەی شیخ سەعید ژمارەیەك سەرکردەی ناوداری کورد بۆ سوریا رایانکردو دادگای ئیستقلال (لە دوای دادگای ئاسایشی دەولەت دامەزرا) بە ئامادە نەبوونی خۆیان دادگاییکردن سزای دان و بەلام لەبەرئەوەی لە سوریا بون بریارەکە جیبەجێ نەکراو لە نیو ئەو کەسانەی بۆ سوریا رایانکردبو خەلکی سەر بە هەردوو خیلی چەتۆو کلیچاسلان هەبو کە دوای ئەوەی پارتی دیموکرات لە سالی ١٩٥٠ حوکمی گرتە دەست بە لیبوردنیك گەرانەوە بۆ تورکیا.

هیندیك لە دورخراوەکان دوای دەرچونی بریارنامەی ١٩٤٧ دەیانتوانی بۆ مال و نیشتمانی خۆیان بگەرینەوە بە پیی بریاریکی ئەو سەردەمەی حکومەت کەسێ مەرجی بۆ گەرانەوەیان دانابو:

١-لە رۆژئاوای ولات نیشتەجێ بن.

٢-یا زەوییەکانیان بدەنەوە بە دەولەت و زەوی تازە لە دەولەت وەربگرن.

٣-یا زەوییەکانیان بە خەلکی ناوچەکە بفرۆشن.

ئەم بریارە جوتیارەکانیشی دەگرتەوە، بۆ نمونە خیلی بابان و مۆنکی دوای ئەوەی بۆ ئەنادۆل دورخرانەوە زەوی دەولەتیان وەرگرت و لە بناری چیای نەمرود گوندی سۆفروت (ئاتفان) یان دروستکرد، فیودالەکانی وەك مولکدارو شیخ و سەرەك خیلەکان دوای ئەوەی سالی ١٩٤٧ لە تاراوگە گەرانەوە بۆیان هەبو زەوییە زەوتکراوەکانیان وەربگرنەوە.

نمونەی دوەم، پەیوەندی بەو شۆرشگیرە کوردانەوە هەیە کە راستەوخۆ شانبەشانی شیخ سەعید بەشداریان لە شۆرشدا کردبو. مەلیك فورات کورەزای شیخ سەعید بە زمانی (کازم دیریك)ی والی ناوچەکە ئەم روداوە دەگیریتەوە (بروانە گۆڤاری Girisim، ئاب/ ١٩٨٩، ل٢١). مەلیك فورات دەلیت: ئەو ماوەیەی کازم دیریك لە سالی ١٩٣٦-١٩٤٧ لە تراقیا دەژیا، سەردانی شیخ عەلی رەزا ئەفەندی مامی کردوەو هیندیك روداوی دیاریکراوی سەردەمی شۆرشی بۆ گیراوەتەوە بە وتەی کازم دیریك: لە کاتی شۆرشدا حاجی موسای سەرەك خیلی هویتی و شیخ موحسین و شیخ عەبدولباقی بنەمالەی کوفرەڤی سەردانیان کردوەو پییان وتوە ئەگەر دەولەت ٥٠٠٠٠ لیرەی ئالتونیان پیبدات ئامادەن دژایەتی شۆرش بکەن. شیخ دەیزانی حکومەتی تورکیا ئەم سازشە قبول ناکات بەلام لەگەل ئەوەشدا دووجار ئەم پیشنیارەی پیشکەش بە حکومەت کردو جاری دوەم حکومەت رازی بو پارەکە بدات بەو مەرجەی دژایەتی شۆرش بکەن، بەلام لە دوای دامرکاندنەوەی شۆرش حکومەت ئەو دوو شیخەی بانگ کردو پیشەکی دوو ئەوەندەی پارەکەی خۆی سەندەوە لییان و ئنجا لە ولات دوریخستنەوە.

نمونەی سییەم روداویکە لە سالانی سییەکان لە ناوچەی ساسون رویداوە. ئەمینی پەریخانی پەیوەندییەکی ئەوەندە توندوتۆلی لەگەل دەولەت هەبوو تەنانەت سلی لە تەسلیم کردنی براکانی خۆیشی نەکردەوە کە دۆستایەتی شۆرشیان دەکرد، لەگەل ئەوەشدا دەولەت ئەمینی گرت و لە سیدارەی دا. لە کاتی گرتنی ئەمینی یەکیك لە براکانی لە کولانەی مریشك خۆی شاردبوەوەو ئەمینی بە شوینی براکەی دەزانی و بە دەنگیکی بەرز لە بەردەم جەندرمەکان هاواریکرد: وەرە دەرەوە، ئەگەر فراڤین بە من بکەن ئەوا شیو بە تۆش دەکەن و بەمجۆرە براکەی خۆی بە کوشتن دا. رژیم لەبەرئەوە

ئەمینی لە سێدارەدا چونکە لەپاڵ هێزەکانی حکومەت بەشداری لە دامرکاندنەوەی شۆڕشدا کردبوو، گەلێك نهێنی دەوڵەتی دەزانی، هەروەها دەوڵەت متمانە بە کەسێك ناکات برای خۆی بە کوشتن بدات.

ڕاپەڕینی دەرسیم لە ساڵی ١٩٣٧-١٩٣٨ نموونەی چوارەم زیاتر ڕوندەکاتەوە. دەوڵەت هەوڵیدەدا لە ڕێگەی پێشکەشکردنی خەڵاتی مادی و مەعنەوی هێندێك کورد بە تایبەتی ئەو کەسانەی لە سەرکردایەتی شۆڕشەوە نزیك بون بەلای خۆیدا ڕابکێشێت. ڕابەری برازای سەید ڕەزا-ی سەرکردەی شۆڕش یەکێك بو لەو کەسانە. لە سەرەتای شۆڕش ئەفسەرێکی گەورەی سوپای تورکیا پەیوەندی بەرابەرەوە کردو بەرامبەر هەر زانیارییەك خەڵاتی مادی پێشکەش دەکرد وەك پارەو قوتوی ئاڵتونی جگەرە یا نێرگەلەیەکی بەنرخ یا چەرخێك یا زنجیرێکی ئاڵتون یا گەردن بەندێکی مرواری.. هتد. بێگومان زانیارییەکانی ڕابەر زۆر گرنگ بو چونکە خزمایەتی لەگەڵ سەرکردەی بزوتنەوەکە هەبو، ڕابەر بە زووترین کات زانیاری لەسەر پلانی شۆڕش و ئەندامەکانی بزوتنەوەکە گۆڕانکاری لە ناوچە ئازادکراوەکان دەگەیاندە دەزگای هەواڵگری دەوڵەت.

یەکێك لە کردەوەکانی ڕابەر ئاشکراکردنی شوێنی عەلی شێر بو. عەلی شێر یەکێك بو لەو کەسانەی بەشداری لە شۆڕشی کۆچگیری کردبو، هەروەها سەرکردەیەکی دیاری ڕاپەڕینی دەرسیم-یش بو.

هێزەکانی ئاسایش شەوێك غافڵگیریان کردو کوشتیان، کە ژنەکەی ویستی بەرەنگاری هێزەکەی ئاسایش ببێتەوە ئەویشیان کوشت لەگەڵ منداڵە ساواکەیدا.

ڕابەر گەلێك خراپەکاری و تاوانی بۆ تورکیا کردوەو پاشان ئەو خیانەتە گەورەیەی بۆ میللەتی کورد ئاشکرا بوە. تورکیا لە شوێنی خۆی خەڵاتی مادی و مەعنەوی ئەو خائنەی کردوە. ساڵی ١٩٣٨ دوای ئەوەی شۆڕشی دەرسیم سەرکوتکرا، هێزەکانی ئاسایش دوا ئۆپراسیونی خۆیان ئەنجام دا شەوێك لە ناکاو هەڵیانکوتایە سەرماڵی ڕابەرو زۆر بە خشکەیی کوشتیان و ماڵەکەیان بە وردی پشکنی و ئەو دیاریانەشیان بردەوە کە ئەفسەرە گەورەکەی تورك بەرامبەر بە زانیارییەکانی پێشکەشی کردبو، وەك بڕێك پارەی نەختینەو قوتوی ئاڵتون و چەرخ و زنجیری ئاڵتون و بازنگ و گەردنبەندی

مرواری.. هتد. هیزەکانی ئاسایش دوای ئەوەی کارەکـەیان ئـەنجام دا واتـەواتی ئـەوەیان بلاّوکردەوە کە دزو ریگر چونەتە سەرمالی رابەرو خۆیـان کوشـتوەو مالەکەشـیان تـالاّن کردوە. چارەنوسی رابەر حالەتیکی نمونەیی هەمو خائنیکە هەر لە کرینی تا کوشـتنی. کـورد لـە دوای ئـەو روداوە نـاوی رابــەر لــە منالــەکانیان نــانین، هــەروەها نــاوی ئــەو منالاّنەشیان گۆری کە ناویان رابەر بو.

ئەگەریکی گەورە هەیە ئەم حالەتە لەگـەلّ پاسـەوانی گوندەکـانیش دوبـارە بیتـەوە بـەلاّم لەبەرئــەوەی پاســەوانی گونــد نــەیتوانی ریگــە لــە گەشەســەندنی بزوتنــەوەی رزگـاریخوازی کـورد بگریـت بۆیـە دەولـەت ئـەرکیك بـە پاسـەوانی گونـد دەســپیری لــە ریکەوتنامەکاندا نەهاتوە چونکە بە پیی ریکەوتنامەکان پاسەوانی گوند تەنها بـەرگری لـە گوندەکـەی خۆیـان دەکـەن، واتــە ریگــە نــادەن "چەتــەکان" بچنــە گوندەکانیــان و هیزەکـانی ئاسـایش لـە وەزعـی گوندەکـەیان ئاگـادار دەکەنـەوەو لـە دۆزینـەوەو ئاشـکرا کردنی ریگاو شوینیان و ئەو جیگایانەی بۆسـەی لی دەنینـەوە یارمـەتییان دەدەن بـەلاّم هیزەکانی ئاسایش داوا دەکەن پاسەوانی گونـد لـە چیاکـانی شـەری "چەتـەکان" بکـەن، واتە ناچاریان دەکەن لە دەرەوەی گوندەکانی خۆیان شەری گـەریلا بکـەن. ئـەو کەسـەی سەرپیچی لەو فرمانە بکات هەمو موچەکانی لیدەسەننەوە.

هەنوکە دەولەت بیر لە چەکدارکردنی خیلـەکان دەکاتـەوە بـۆ ئـەوەی شـەری پـارتی کارگەرانی کوردستانیان پیبکات. بەمشـیوەیە دەولـەت دەزگـا فیودالـەکان دەپـاریزیت و دریـژە بــە تەمــەنیان دەداو پشـت بــە دەزگـای مولکـدارو شـیخ و سـەرەك خیلـەکان دەبەسـتیت بـۆ ئـەوەی ریگـە لـە گەشەسـەندنی بزوتنـەوەی نەتەوایـەتی کـورد بگریـت. پیشتر گفتوگۆمان لەسەر ئەو مەسەلانە کردوە.

ئەنجام

چۆن دۆخی پارچە پارچەکردن و دابەشکردن تیدەپەرینرێ

پیشتر رونکردنەوەی دیاریکراوم لەسەر پارچە پارچە کردن و دابەشکردنی کوردستان و ملکەچ پیکردنی نەتەوەی کورد بۆ سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" پیشکەش کردوە و ئاماژەم بەوەش کردوە ئەو میللەتەی لە ساتیکی میژوییدا دەبیتە قوربانی سیاسەتی "پەرتکە-زالبەو لەناوبەرە" گەورەترین کارەساتی بەسەرا دیت، هەروەها ئەوەشم رونکردۆتەوە چۆن شیخ و مولکدارو سەرەك خیل و بازرگان و بیروکرات و فەرمانبەران بون بە چینیکی بەکریگیراو و چۆن نکولییان لە ئینتمای نەتەوایەتییان کردوەو لە ئەسلی خۆیان داشۆراون. کورد لە دوا چارەکی سەدەی بیستەم لە ناشایستەیی ژیانی خۆی تیگەیشتوە بۆیە لە پیناوی بونی نەتەوایەتی و لە پیناوی ئەوەی هەمان مافی گەلانی دی هەبێ دەستی بە شۆرش کردوە.

ژمارەی کورد لە ناوچەی رۆژهەلاتی نزیك لە (٣٠) ملیۆن کەس زیاترە، بەلام سەرەرای ژمارەی دیموگرافی گرنگی کورد دۆخیکی سیاسی سەربەخۆی نیە، ئەمە لە کاتیکدا لە جیهان دەولەت هەیە ژمارەی دانیشتوانەکەی ٢٥٠٠٠- ٥٠٠٠٠ کەسە. هاوکاری نیوان ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسیننەوە خەباتی رزگاریخوازی کوردیان لە دەریایەکی خویندا نوقوم کردوەو نەیهیشتوە خەباتی سەرفرازیی کورد سەرکەوتن بە دەست بهینێ.

جاریکی تر دووپاتی دەکەینەوە کە هۆی سەرەکی نوشوستی کورد و دوبارە بونەوەی قەتلوعام و قەلاچۆکردن دەگەریتەوە بۆ ئەوەی سەرکردایەتیەکی پیشەکەوتوو رابەریتی خەباتی کورد ناکات و بۆ بالادەستی عەقلیەتی خیلەکی لەنیو ریکخستنەکانیدا و ئەو دەورەی شیخ و مولکدارو سەرەك خیلەکان دەیبینن لە شکستی خەباتی نەتەوایەتی کورد و هەروەها بۆ ئەوەی کورد پشت بە هیزی تایبەتی خۆی نابەستیت و پەنا بۆ ئەو دەولەتانە دەبات کە سیاسەتی کوشتنی کورد بە دەستی کورد دادەریژن، هەروەها دەگەریتەوە بۆ باوەرهینانی کورد بەوەی تا ژمارەی مارکسیست-

لینینیستەکان لە ریزی ریکخراوە کوردستانیەکان زۆرتر بێ دەرفەتی گەیشتن بە ئامانج زیاتر دەبیت.

پیم وایە ئەو بیروڕایانە زۆر سادەو سەرپییین و ناتوانیت لیکدانەوەیەکی گرنگ بۆ نوشست هینانی بزوتنەوەی نەتەوایەتی بکات لەبەرئەوەی دابەشکردنی کوردستان هۆی سەرەکی خراپی ئەو واقیعەیە چونکە دابەشکردن و پارچە پارچەکردنی کوردستان لە جیهاندا هاوتای نیە. داگیرکەران کوردستانیان کردوە بە گۆڕەپانی تاقیکردنەوەی نویترین و فرکەرترین چەك و ئەوەندەی چەکی کیمیایی بە چری و بە فراوانی بەکاردیت لە هیچ شوینیکی دی دونیا بەکارنەهاتووە. لە کوردستان رۆلەکان نیودەولەتییانە دابەشدەکریّ. دەولەتیکیان کورد کیمیاباران دەکات و دەولەتیکی دی نەبونی بەلگەی بەکارهینانی چەکی کیمیایی راستدەکاتەوەو هەردوو دەولەتەکەش بە بیانوی "دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی ولأت ریگە نادەن بە ریکخراویکی نیودەولەتی وەك نەتەوە یەکگرتوەکان لیکۆلینەوە لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی بکات[١٥].

دابەشکردنی ئیپمریالییانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبەش بەکارهینانی چەکی کیمیایی ئاسان کردوە. خەباتی رزگاریخوازی کوردستان بە تەواوەتی لە لایەن دوو دوژمنەوە گەمارۆ دراوە، لەبەرئەوە لەم حالەتەدا کیشەی کورد بۆ نمونە بە کیشەی فەلەستین بەراورد ناکریّ چونکە بە راستی ناهەقی دەکەین ئەو لاوازییەی لە خراپی هەلومەرجی دابەشکردنی کوردستان کەوتۆتەوە بخەینە ئەستۆی ریکخراوە کوردستانییەکان چونکە ئەگەر وا بکەین ئەرکی شیکردنەوەی کیشەکە زۆر ئاسان دەکەین سەبارەت بە "هیزی زاتی"یش هەلبەتە کورد خەبات لە پیناوی بەرژەوەندییەکانی خۆیدا دەکات بۆ ئەوەی ولأتەکەی رزگار بکات و چیژ لە سەروەت و سامانەکەی وەربگریت بۆیە کاریکی نابەجییە خەبات بکەیت بۆ ئەوەی کوردستان تەسلیم بە خەلکانی دی بکریّ، هیچ نەتەوەیەك بە نەتەوەی کوردیشەوە کاری نابەجیّ لەو جۆرە ناکات. کورد لە پیناوی ولأتەکەیدا شەر دەکات لەبەرئەوە شتیکی ئاساییە بە دوای هاوپەیماندا بگەریت بەلأم جیگیر نەبونی پەیوەندی نیوان

هاوپەیمانــەکان کیشــەیەکە پــەیوەندی بـــە دابەشــکردن و پارچـــە پارچـــەکردنی کوردستانەوە هەیە.

ئیستا پیویسـتە ئـەم پرسـیارانە بکـەین: بۆچـی ولاتـانی یـەکیتی سـۆڤیت و چـین و ئەلبانیاو ئوروپای رۆژهەلات بە پیی پرەنسیپی مافی بریاری چارەی خۆنوسینی گەلان پشتگیرییان لە شۆرشـی رزگـاریخوازی نەتـەوەی کـورد نـەدەکرد؟ بۆچـی ئـەو دەولەتانـە مەسەلەی کوردیان پشتگوی دەخست، ئەمە لە کاتیکدا پارچە پارچە کردنـی کوردسـتان دەستکردو لە بـەرژەوەندی سیاسـەتی ئیمپریـالیزم بـوو؟ بۆچـی دەولەتـە کۆمۆنیسـت و سۆسیالیستەکان نەك هەر پشـتگیرییان لـە کـورد نـەدەکرد بـەلکو دەولەتـە کۆنـەپاریزو رەگەزپەرست و کۆلۆنیالیەکانیان پوچەل دەکردو زۆر چاکیش دەیانزانی ئەو چەکە لـە کوردسـتان بـەکاردەهینری؟ هـەروەك دەزانـری زیـاتر لـە (٣٠) پسـپۆری سـۆڤیت لەسـەر چۆنیتـی بـەکارهینانی چـەکی کیمیـایی ئامۆژگـاری سـوپای عراقیـان دەکـرد. ئەمـەش رونیدەکاتەوە بۆچی یەکیتی سۆڤیت دژی رژیمی سـەدام حوسـەین نـارەزایی دەرنـەبری کـاتیك گـازی ژەهـراوی بەرامبـەر بـە کـورد بـەکارهینا. لـەم رووەوە دەکـری گـەلیك پرسیاری دی بکری.

کوردستان تراجیدیای ناوجەرگەی رۆژهەلاتی نزیکـەو ژمـارەی دانیشـتوانی لـە (٣٠) ملیــۆن کـــەس زیـــاترەو پارچـــە پارچـــە و دابەشـــکراوەو مافـــە دیموکراســـی و نەتەوایەتییـەکانی لیزەوتکراوەو نەتەوەیەکـە تەنانـەت لـە ئاسـتی کۆلۆنـی نزمـترە و بـەردەوام روبـەروی پرۆسـەی لـەناوبردن دەبیتـەوە. تراجیدیـای کـورد لـە کارەسـات و قـەلاچۆکردنی گـەلانی ئـەزتیك و مایـاو ئـەنکا ترسـناکترە کـە لـە سـەدەی شـازدەهەم روبـەروی ئـەو گەلانـە بۆتـەوە، گـەلانی ئـەنکا لـە ماوەیـەکی کورتـدا بـون بـە قوربـانی پرۆسەی قەلاچۆکردنی دەولەتە کۆلۆنیالیزمەکان. ئـەو قۆناغـە بەخیراییـەکی ریژەیـی لە ژیانی ئەو گەلانە کۆتایی هات کەچی کورد لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە تا ئەمرۆ دەبیت بە قوربانی قەتلوعام و قەلاچۆکردن بەلام کورد ئیستا لە نالەباری ژیـانی خـۆی تیگەیشـتووە. ئـەو دەولەتانـەی کوردسـتان وەك کۆلۆنیـەکی هاوبـەش دەچەوسـیننەوە چەکی کۆکوژی ئـەوتۆیان هەیـە کـورد نـەتوانیت بەرامبـەری بـەرگری لـە خـۆی بکات.

لیرەدا لایەنی تراجیدی کورد زۆر بە جوانی دەردەکەویت. چەکی کیمیایی و گازی ژەهراوی بە مەبەستی بەکارهینان بەرهەمهینراوەو بە کردەوەش بەکاریان هینا بۆیە لەم ئاستەدا مەسەلەکە پەیوەندی بە پیشمەرگە کوردەکانەوە نامینێ و دەبیت بە مەسەلەی گشت مرۆڤایەتی چونکە بە راستی ریسواییە بۆ مرۆڤایەتی هیندە بە بیباکی چەکی کۆکوژی لە بەردەم رای گشتی بەکاربهینرێ. یاد کردنەوەی قوربانیەکانی هیرۆشیما لە رۆژی ٦ ئاب و قوربانیەکانی ناکازاکی لە رۆژی ٩ ئاب و گوتارە پرجۆش و خرۆشەکانی ئەم دوو بۆنەیەو نەفرەت و ریسواکردنی ئەو کەسانەی تراجیدییەکەیان خولقاندوە ریگەیان لە بەکارهینانی ئەم گازە ژەهراوییە نەگرت. لە ١٧ی ئازاری ١٩٨٨ شاری هەلەبجەو لە کۆتایی ئابی هەمان سال ناوچەکانی باشوری کوردستان کیمیاباران کران بۆیە شەرمەزارییە بۆ مرۆڤایەتی یادی روداوەکانی (٤٥) سالْ لەمەوبەر بکاتەوەو نەفرەت لە سەبەبکارانی ئەو تاوانە بکات کەچی ئەمرۆ لە ئاست کیمیابارانی باشوری کوردستان چاو دەنوقینێ.

پیم وایە سێ ریگە بۆ تیپەراندنی پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان هەیە. ریگەی یەکەم، ئاستی لیکۆلینەوەی زانستی لەسەر کوردستان و کۆمەلی کوردەواری فراوان بکرێ. زانست بۆ کەسیکە پیویستی پیی هەبیت و کوردیش پیویستیەکی زۆری بە زانست هەیە. هەروەها پیویستە بە دیدیکی نوێ لیکۆلینەوە لەسەر میژوی رۆژهەلاتی نزیك و میژوی تورکیاو ئیران و عراق و سوریا بکریت و ئەم لیکۆلینەوە تازەیە بۆ کورد زۆر زەرورییە چونکە گەشەکردنی زانیاری زانستی وشیاری نەتەوایەتی کورد زیاد دەکات.

ریگەی دوەم بریتیە لە گەشەپیدان و فراوانکردنی ئاستی خویندنەوەو نوسین بە زمانی کوردی. چونکە بە کوردی نوسین رۆلیکی گەورەی هەیە بۆیە پیویستە گشت هەولەکان بخریتە گەر بۆ ئەوەی بە ئەلفبایەکی هاوبەش یەك شیوازی نوسین لە زمانی کوردی بسەپینرێ. رەنگە ئەلفبای لاتینی باشترین شیواز بیت بۆ تیپەراندنی ئەو سنورە سیاسییەی کە ئیمپریالیزم و دەستوپیوەندەکانی لە هەریمەکە دایانرشتوە.

ریگـەی سـییەم باسـکردن و خسـتنەروی مەسـەلەی کـوردە وەك مەسـەلەیەکی نیودەولـەتی، لەبەرئـەوەی تـا ئیسـتا هـەولدراوە مەسـەلەی کـورد لـە چوارچیـوەی پەیوەندییە دووقۆلییەکانی نیوان تورکیا و ئیران یا تورکیـاو سـوریا یـا عـراق و ئـیران چارەسەر بکرێ. ئەمجۆرە چارەسەرکردنە لە کۆتاییدا دەبیتە هۆی "لەناوبردنی کـورد" چونکە گفتوگۆ نهینییەکان تەنها بۆ ئەوەیە کارەساتیکی نوێ بەسەر کورد بهینرێ.

کـاتیك لیکۆلینـەوە لەسـەر مەسـەلەی ئـەلفبا دەکـەین ئنجـا دەبینـین سیسـتمی کۆلۆنیالیزمی نیودەولەتی تا چ رادەیەك ئامانجەکانی بەدی هیناوە. کورد لە تورکیـا بـە ئەلفبای لاتینی و لە عراق و سوریاو ئـیران و بـە ئـەلفبای عـەرەبی و لـە روسـیاش بـە ئەلفبای سیریلی- سلاڤی دەنوسیت. سەرەرای ئەوەی ئەم وەزعـە یارمـەتی گەشـەکردن و پیشخستنی نوسین و قسەکردنی زمانی کوردی داوە بەلآم بە دلنیاییـەوە گەشەسـەندنی هەستی یەکیتی لەلای مرۆڤی کورد دواخستوە. لیرەدا زۆر بە جوانی دەردەکەویت چۆن هـەمو دەزگاکـان سیاسـەتی "پەرتکـە- زالبـەو لەناوبـەرە" پیـادە دەکـەن بۆیـە وشـیار کردنەوەی کورد لەم مەسەلەیە باشترین شیوازە بۆ ئەوەی ریگـە لـە فراوانبونـی ئاسـتی ئەم ئەنجامە نیگەتیڤانە لەسەر زمانی کوردی بگریت. زمانزانەکان پییان وایە ئـەلفبای لاتینی زۆر شیاوە بۆ فۆنەتیکی کوردی.

لە سییەکانی سەدەی بیسـتەم بـالیۆزی تورکیـا لـە تـاران خەسـرەو قـەرەدە Husrev Gerede لە سەردانیکی شای ئیراندا کوردی بە دوژمنـی هاوبـەش نـاوبردوە. قـەرەدە لـە کاتی قسەکانی سوربو لەسەر گەشەپیدانی پەیوەندی دۆستایەتی نیوان هـەردو دەولـەت تاکو بە شیوەیەکی باشـتر بتوانـن شـەری دوژمنـی هاوبـەش بکـەن. "پلانیکـی سـەربازی هاوبەشمان لە دژی کورد دارشتوە"

(Husrev Gerede, Siyasi Hatiralarim I, Iran (1930-1934), Vakit Basimevi Istenbul, 1952, pp. 68-69).

سەرجەم ریکەوتننامە مۆرکراوەکانی نیوان تورکیاو عراق بە مەبەستی لەناوبردنی کورد مۆرکراوە، بەلکو ئەستەمە هیچ گفتوگۆیەکی دوقۆلی و سـێ قۆلـی ئـەو ئامانجـەی نەبیت. مەسەلەی کورد مەسەلەیەکی نیودەولەتیە لەبەر ئـەوە پیویسـتە هـەول بدەیـن بـۆ ئـەوەی ئـەم مەسـەلەیە بخریتـە بـەردەم ریکخـراوە نیودەولەتیـەکان بۆیـە پیویسـتە

نوینەرانی کورد بانگهیشتی ئەو ریکخراوانە بکرین تا تەعبیر لە دیدو بۆچونەکانی خۆیان بکەن بەلاَم ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسیننەوە بە بیانوی "دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی ولاَت" نارەزایی دەردەبرن. لە راستیدا ئەو بیانوانە دیدیکی رەهانیە، بۆ نمونە عراق سنور بەزاندنی سوپای تورکیاو ئۆپوراسیونە سەربازییەکانی لە باشوری کوردستان بە دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی ولاَت لە قەلەم نادات کەچی هەردوو دەولەتەکە دوای کیمیابارانی باشوری کوردستان بە بیانوی دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی ولاَت ریگەیان نەدا تیمیکی نەتەوە یەکگرتوەکان لیکۆلینەوە لەسەر خاکی ولاَتەکەیان بکات، سەرباری ئەوەش خودی بیرۆکەی "دەستیوەردان لە کاروباری ناوخۆی ولاَت" دژی پرەنسیپی مافەکانی مرۆڤە.

لە بیستەکانی سەدەی بیستەم کاریگەری ئیمپریالیزم لەسەر مەسەلەی کورد زۆر بەهیزبو. ئیمپریالیزم ئازاریکی گەورەی بە کوردستان گەیاندوە. کۆلۆنیالیستەکان بۆ ئەوەی کوردستان کۆنترۆل بکەن و هەر بزوتنەوەیەك چەند بچوکیش بێ لە پیشکەدا لەناوبەرن هەمو تەکنەلۆجیاو چەکیکی مۆدیرنی ئەو سەردەمەیان بەکارهینا وەك ئەوەی بیانەوێ هەواش لە کورد قەدەغە بکەن بۆیە لیکۆلینەوەی زانستی گرنگترین میتۆدە بۆ ئەوەی ئەم وەزعە خراپە بگۆریت، هەروەها فیربون و گەشەپیدانی نوسین و قسەکردن بە زمانی کوردی هەمان کاریگەری میتۆدی زانستی هەیە چ جای ئەوەی چارەسەر کردنی کورد بۆ ئاستی جیهانی بەرزبکریتەوە.

زانست بە شیوەیەکی باشتر یارمەتیمان دەدا لە کوردستان تیبگەین، هەروەها فرەیی لیکۆلینەوەی زانستی یارمەتی بەرجەستەبونی وشیاری سیاسی دەدا. ئەو گفتوگۆیانەی لیکۆلینەوەکان دەیانوروژینێ بەشداری لە بلاَوبونەوەو قولکردنەوەی وشیاری سیاسی دەکات و هیدی هیدی دەبیتە هیزیکی مادی. ئیتر بە ئاسانی لە چەمکی کۆمەلگەو نەتەوە تیدەگەین(١٦).

لەبەر ئەو هۆیانە پیویستە زۆر بە وردی ئاستی کاریگەری لیکۆلینەوە زانستیەکان لەسەر مەسەلەی کورد چارەسەر بکەین. مامۆستا فواد کۆپرولو Fuad Koprulu بە

جوانی پەیوەندی نیوان زانست و ئایدۆلۆجیای لە میژودا ئاشکرا کردوە کاتیك دەلیت:
"کاریکی بیهودەو مایەی پەژارەیە بە مەبەستی هینانەدی ئامانجە سیاسیەکان یا بەرگریکردن لە ئایدولوجیا نادروستەکان میژو بکریت بە شاهیدیکی ساختە، سەرەرای ئەوەش بە خۆشحالییەوە دەبینین ئەو جۆرە هەولانە، هەولدانیکی رەفتەنییە (عابر) چونکە ئەو زانایانەی دەربارەی حەقیقەتی میژو لیکۆلینەوەی بابەتی ئەنجامدەدەن رۆژ لە دوای رۆژ ژمارەیان زیاد دەکات"

(W. Barthold- F. Koprulu, Islam Medeniyeti Tarihi, 2a. ed, Diyanet Isleri Baskan Ligi Liyi Yayin Lari, Ankara, 1963, pp XXII- XXIII).

مامۆستا کۆپرلو بەم راستکردنەوەیە تەعبیر لە میتۆدیکی زانستی دەکات بەلام مەرج نیە ئەو کەسە پشتگیری و بەرگری لە بیرۆکەیەك دەکات بەرامبەر بەو بیرۆکەیە سەر راست و راستگۆبیت. پیم وایە مامۆستا کوپرولو بەم راستکردنەوەیە دەیەویت رەخنە لە زاناکانی بلۆکی رۆژهەلات بگریت بەلام ئەو بارودۆخەی باسیدەکات جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ باردۆخی تورکیا نیە چونکە خودی کوپرولو وەك ئەوانی دی بە مەبەستی هینانەدی ئامانجی سیاسی و بەرگریکردن لە ئایدۆلۆجیای رەسمی دەولەتی تورکیاو متمانە پیبەخشینی میژو دەکاتە شاهیدیکی ساختە. ئەو کەسانە هەمو توانایەکی خۆیان دەخەنەگەر بۆ ئەوەی کورد لەناوبەرن و وەك گروپیك پیشنیان بدەن کە دەوری لە میژودا نیە. ئەو کردەوانەی دژایەتی زانست و بەرگری لە ئایدولوجیای رەسمی دەکات رۆژ لە دوای رۆژ چرتر دەبێ. هەروەها ئەو هەولانەی مامۆستا کۆپرولو نوقلانەی بۆ لیدەدا رەفتەنی نیە بەلکو بە پیچەوانەوە بەردەوام ئاستی ئەو کردەوانە فراوانتر دەبێ. بۆ نمونە ئەو ولاتانەی تورکیا ئاسا ئایدۆلۆجیای رەسمی تیدا بالادەستەو دەبێ بەهایەکی زانستی هەبیت ئەمجۆرە رەوشتە دەبیتە هەلویستیك کە زانکۆکان وەك نیوەندیکی زانستی ناتوانن دەستبەرداری بن.

سەرەرای ئەوەش پیویستە زانست بە پیی میتۆدی زانستی پیادە بکرێ چونکە یەکیکە کە پرەنسیپەکانی زانست. تاقیکردنەوەکان دەریانخستووە ئەو کەسەی لیکۆلینەوە لەسەر کاروباری کوردستان و کۆمەلگەی کوردەواری دەکات پیویستە کەسیکی ئازاد بیت و بابەتییانە بیربکاتەوەو رەفتارو بیرکردنەوەی ئازادانە بیت و

چاوەری نەكات دۆخیكی دیموكراسی و ئازادی بیتە ئاراوە ئنجا لیكۆلینەوە بكات بەلكو پیویستە لە رەفتارو بیركردنەوەدا ئازاد بیت، بەلام ئەو كەسەی ری. لە ئایدۆلۆجیای رەسمی و یاساو سیستمی كارگیری بگریت و كەسیكی كراوە نەبیت و بە پیی یاساو سیستم رەفتار بكات ئەوا رەفتارو بیركردنەوەی ئازاد نابیت و پیویستە لیكۆلیار بە ئازادی لیكۆلینەوە بكات و ئەنجامی لیكۆلینەوەكەیشی لە ئەستۆ بگریَ. بۆ نمونە كاتیك لیكۆلینەوە لەسەر ریكخراوە كوردستانییەكانی دوای دامەزراندنی كۆماری توركیا دەكەین دەبینین هەمو سەرچاوەكانی بەردەستمان سەرچاوەی رەسمییە، واتە ئەو بەلگانەی تەعبیر لە دیدوبۆچونەكانی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەكەن، بەلام پیویستە لیكۆلیار ئاگای لەو سەرچاوانەش بیت كە نوسەرە كوردەكان لەسەر هەمان بابەت نوسیویانە چونكە هەلسەنگاندن و شیوازی تیگەیشتنی پەیمانگە جیاوازەكانی كورد لە ئوروپا لەسەر ئەم بابەتە لە پەیمانگەیەكەوە بۆ پەیمانگەیەكی دی بە تەواوەتی جیاوازی هەیە. ئایا راویژكردن بە نوسەرە كوردەكان پیویست نیە بۆ ئەوەی لیكۆلیار بیرۆكەیەكی دروستی لەلا گەلالە بیت؟ كەچی گەرانەوە بۆ ئەو جۆرە بەلگەنامانە بە تاوان دادەنریت، كەواتە لەم حالەتەدا هەلویست و رەوشتی لیكۆلیار چۆن دەبیَ؟

لە لایەكی ترەوە دەتوانریَ رەخنە لەو بەلگەنامە رەسمییانە بگیریَ بە مەرجیك ئەو رەخنەیە پشت بە روداویكی كردەیی هەست پیكراو ببەستیت و لە راڤەكردنی روداوەكان دا ئاماژە بە سەرچاوە جۆراوجۆرو دیدو بۆچونە جیاوازەكان بدریَ و ناتەبایی و روداوو لیكدانەوە رەسمیەكان راست بكریتەوە. ئایا لیكۆلیار رەچاوی ئەو رەخنانە دەكات تەنانەت ئەگەر روبەروی گرتن و راوەدونانیش بیتەوە؟ ئەگەر لیكۆلینەوە لە مەیدانیكدا بكەین رەخنەگرتن یا راستكردنەوەی دژە تیروانینەكانی بەلگەنامە رەسمیەكان حەرام بیَ تییداو دیدو بۆچونی جیاواز تاوان و سزای یاسایی لەسەر بیَ، ئایا لەم حالەتەدا هەلویستیكی دوگما وەرناگرین ئەگەر رەخنە رەچاو نەكەین؟ ئایا زانست لە كەشیكی لەو جۆرەدا پیشدەكەویت؟ ئایا لە سایەی هەلومەرجیكی لەو بابەتە بیركردنەوەو كاركردن بە چ شیوازیك دەبیت؟

لیرەدا ئـازادی بیرکردنـەوەو ئـازادی کـارکردن دەبیتــە کـاریکی پیویسـت. ئەمــەش مـەرجیکی سـەرەکی هـەمو میتۆدیکـی زانسـتی و خەسـلەتیکی بنــەرەتی هـەمو زانــاو لیکۆلیاریکـە، بــەلکو ئــازادی بیرکردنــەوەو ئــازادی کـارکردن ئــەرکی سـەرەکی هــەمو لیکۆلیاریکه و له ریگەی ئەو دوو ئازادییە بریار له جێ متمانـەیی لیکۆلیـار دەدرێ کـە پەیوەندییەکی توندوتۆلی بەدەست بە پاکی و لیکۆلینەوەی بابەتیانەی لیکۆلیار هەیەو ئەمـــەش خەســـلەتیکە لــــە دەرەوە بەســـەر لیکۆلیـــار ناســـەپینرێ بــــەلکو لە ناخییەوە هەلدەقولێ.

ئازادی بیرکردنەوەو ئازادی کارکردن بۆ کورد دوو ئەرکی زۆر پیویستە چونکە ئـەو زانیاریانەی ئیستا لەبەر دەستدایە یا ناتەواوە یا ساختەیە. سیاسـەتی ئـەو دەولەتانـەی کوردسـتان وەك کۆلۆنیـەکی هاوبـەش دەچەوسـیننەوە وا دەخوازیت ئـەو زانیارییانــەی پـەیوەندی بـە کۆمەلگــەی کوردەوارییــەوە هەیــە ناتــەواو و نادروسـت بیـت و هــەمو ریوشوینیکی پیویست بۆ هینانەدی ئەم ئامانجە دەگرنەبەر. ئەو بەلگەنامەو دۆسیانەی پەیوەندییان بە کوردەوە هەیـە یـا لـە ناویـان بـردوە یـا لـە شـوینیکدا هـەلیانگرتوە بـە زەحمەت دەستی لیکۆلیارانی پیدەگات چونکـە حەزناکـەن لیکۆلیـارو دەزگـا زانسـتیەکان لە ناوەرۆکی مەسـەلەی کـورد تیبگـەن و بـە هـەمو ریگەیـەك هـەولدەدەن ئـەو ئامانجـە بهیننەدی، ئەمە سەرەرای ئەوەی بە ئەنقەست راسـتییەکان دەشـیوینن بۆیـە دەربـارەی کوردستان و کۆمەلگەی کوردەواری پیویستیمان بــە زانیارییـەك هەیـە پشـت بـە راسـتی ببەستیت و شەفافیەتیکی زۆری تیابی. ئەو زانیارییانە تەنها لە سایەی کەشیکی ئازاددا دیتە دی کە گشت کۆت و بەندەکانی ئایدۆلۆجیا بشکینیت.

لــەم سـیاقەدا لایــەنیکی بنــەرەتی دی مەســەلەکە دەردەکـەویت ئــەویش: ئــازادی وتەزایەك نیە بەروی دەولەت و دەزگاکانی پۆلیس و بریکاری گشتی و دادگاکان بوتریت بـەلکو پیویسـتە ئـازادی لیکۆلیـار لـە تەوژمـە سیاسـییە جیاوازەکـان بپـاریزیت، بۆیــە پیویسـتە کـورد لیکۆلینـەوەی زیـاتر لەسـەر ئـەم لایەنـە بکـات چونکـە کوردسـتان لــە ناوچەرگـەی رۆژهـەلاتی نزیـك دا دابـەش و پارچــە پارچــە کــراوەو خــودی نەتــەوەی کوردیـش روبـەروی سیاســەتی "پەرتکـە-زالبــە"ی ئیمپریـالیزم و دەسـتوپیوەندەکانی

دەبیتەوە. هەنوکە چەند دەولەتیکی دیاریکراو لەبەر گەلیك هۆی جیاواز بە شیوازی جۆراوجۆر پشتگیری لە پارت و گروپە سیاسییەکانی کورد دەکەن. لەم هەلومەرجەدا پارت و گروپە سیاسییەکانی کورد بە هۆی ئەو یارمەتیانەی وەریدەگرن رەخنە لەو دەولەتانە ناگرن بەلاّم ئەم هەلویستە دژ بە میتۆدی لیکۆلینەوەی زانستیە. هەروەها ئەو دەولەتانە ریگە نادەن لیکۆلیاران زانیاری باوەرپیکراویان لەسەر کوردستان دەست بکەویت.

ئەو کاتەی کوردستان لە بیستەکانی سەدەی بیستەمدا دابەش و پارچە پارچە دەکرا گەلانی ئاسیاو رۆژهەلاّتی نزیك و باکوری ئەفریقیا داوای مافی چارەی خۆنوسینیان دەکردو پیادەکردنی ئەم مافەش لەسەر ئاستیکی بەرفراوان گفتوگۆی لەسەر دەکرا. لەبەرئەوە پیویستە لەم چوارچیوەیە لیکۆلینەوە لەسەر هەلویست و رەفتاری ئەو سەردەمەی شۆرشی ئۆکتۆبەر لە سالی ١٩١٧ و بۆلشەفیزم بکەین. شتیکی ئاشکرایە ئیمپریالیزم کوردستانی دابەش و پارچە پارچە کردوەو ئەم دابەشکردنەش ئەرکەکانی ئاسان کردون و برەو بە سیاسەتیان دەدا. هەروەها پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر میژوی دامەزراندن و داروخانی کۆماری (سالی ١٩٤٦) بکەین چونکە تەنها بە لیکۆلینەوە زانیاریمان لەسەر کوردستان و رۆژهەلاّتی نزیك زیاد دەکات، ئنجا دوبارەکردنەوەی کتیبەکانی لینین و ستالین دەربارەی بریاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلان ئەگەر لە چوارچیوەی ئەو پرسیارانەی سەرەوە لیکۆلینەوەی لەسەر نەکەین نە هیچمان فیردەکات و نە کیشەکانمان چارەسەر دەکات لەبەرئەوەی واقیع پیمان دەلیت: ئەوەی لینین و ستالین لەسەر ئەم بابەتە نوسیویانە بە فیعلی زۆر بە نیوەناچلی پیادە کراوەو روداوەکانی یەکیتی سۆڤیت و رۆمانیاو بولگاریاو یوگسلافیاو چین و.. هتد، ئەو راستیە ئاشکرا دەکات بۆیە پیویستە بە وردی لیکۆلینەوە لەسەر هۆیەکانی جیاوازی نیوان تیۆری و پراکتیك بکریّ. ئەمەش یەکیکە لە ئەرکە گرنگەکانی سوسیالیستەکان. لیکۆلینەوە لەسەر ئەم بوارە دەبیتە سەرچاوەیەك بۆ زیادبونی زانیارییەکانمان.

کاریکی بیسودە ئامۆژگاری کورد بکریّ بەوەی مەسەلەی کورد بەبیّ "پیشرەوایەتی چینی کریکار چارەسەر ناکریّ. لەبەرئەوە پیویستە لیکۆلینەوە لەسەر ئەو هۆیانە

بکەین کە چینی کریکاری تورکیا وا لیدەکات لە مەسەلەی کورد پشتگیری لە دەولەت و حکومەتی تورکیا بکات و بۆچی هەرگیز پشتگیری لە داواکاری شۆرشگیرو دیموکراتخوازەکانی کورد نەکردوە.

لە تورکیا بەردەوام دەوپاتیدەکەنەوە کەمالیزم دەوری سەرکردایەتی لە رینمایی و رزگارکردنی گەلانی رۆژهەلات و گشت گەلانی چەوساوەو کۆلۆنی وازیکردوە. کەمالییەکان چۆن دەتوانن برەو بە پروپاگەندەی "گەلانی چەوساوە" بدەن ئەمە لە کاتیکدا هیشتا مەسەلەی کوردستان مەسەلەیەکی زیندوەو بە یارمەتی و هاوکاری خۆیان ئیمپریالیزمی بریتانی کوردستان دابەش و پارچە پارچە کردوە؟

پیویستە بپرسین بۆچی سەدام حوسەین بەبێ رەچاوکردنی رای گشتی جیهانی هیندە بە بیباکی چەکی کیمیایی بەکاردەهینێ؟، ئایا ئیسرائیل دەتوانێ چەکی کیمیایی لە دژی فەلەستینیەکان بەکاربهینێ، ئەی ئەگەر دەتوانیت بۆچی بەکاری ناهینێ؟ پیویستە زۆر بە وردی لیکۆلینەوە بکەین لەسەر ئەوەی بۆچی یەکیتی سۆڤیت پشتگیری لە رژیمی رەگەزپەرست و فاشیستی و کۆلۆنیالیزمی سەدام حوسەین دەکردو چ شتیك وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا وا لیدەکات لە رۆژهەلاتی نزیك راپۆرتی نهینی لەسەر کورد ئامادە بکات و گرنگی زیاتر بەم بابەتە بدات، ئەمە لە کاتیکدا تا چەند سالیك لەمەوبەر تەنها وەك مەسەلەیەکی هەوالگری تەماشای مەسەلەی کوردی دەکرد. بۆچی (٣٠) پسپۆری سۆڤیت لە عراق لەسەر چۆنیتی بەکارهینانی گازی ژەهراوی مەشقیان بە عراقیەکان دەکرد، بۆچی؟

خالیکی سەرەکی دی هەیە: لە زۆربەی وڵاتانی جیهان لە بەرامبەر کیمیابارانی میللەتی کورد خۆپیشاندان دژی حکومەتی عراق سازکرا، بەلام بۆچی تورکیا ریگەی نەدا خۆپیشاندان لە دژی عراق سازبکرێ؟ لە تورکیا پۆلیس بلاوەی بە خۆپیشاندەرەکان کردو ژمارەیەك لەو خۆپیشاندەرانەی گرت کە لە بەردەم بالیۆزخانەی عراق لە ئەنقەرە تاجە گولینەی رەشیان بە دەستەوە بو، هەروەها ژمارەیەك لەو خۆپیشاندەرانەشیان گرت کە بلاوکراوەیان لە دژی رژیمی عراق بلاودەکردەوە. ئەم کارە تەنها مانای پشتگیریکردنی عراق و رژیمەکەی سەدام حوسەین دەگەیەنیت.

پێویستە هاوکاری نێوان عێراق و تورکیا لیکۆڵینەوەی لەسەر بکرێ. بۆچی لە تورکیا ڕێگە نادرێ دژی کیمیابارانی میللەتی کورد ڕژێمی سەدام حوسەین شەرمەزار بکری، بەڵام ڕێگە دەدرێ لە دژی سیاسەتی حکومەتی ئیسرائیل خۆپیشاندان و کۆڕو کۆبونەوەی گشتی بۆ پشتگیری کردنی فەلەستینیەکان سازبکرێ و بە کوشتنی دوو فەلەستینی بە ئاشکرا تاوانبار بکرێ؟

لەبەر ڕۆشنایی ئەو شتانەی سەرەوە دەتوانم بلێم زانست و سیاسەت دوو پیشەی زۆر جیاوازن. زانست بواری قابیل کردنی تیا نییە و لیکۆڵیاری زانستی چەمکە زانستیەکان لە شوینی شیاوی خۆی بەکاردەهینیت و لە ژێر گوشاری ئایدۆلۆجیای ڕەسمی و یاساو سیستم و گەڵاڵە نامەکان واز لە هیچ شتیکی خۆی ناهینیت. بەڵام سیاسەت پیشەیەکی دییە و زۆر جاران سیاسییەکان لەگەڵ گروپەکانی دی پەنا بۆ چارەسەری مامناوەندی و پیکهاتن و دەست بەردار بوون لە هەندێ شت دەبەن و لە بەرامبەر ئەوەشدا گروپەکانی دی دەست بەرداری هیندیك شتی خۆیان دەبن. ئەمەش تاکە شیوازە بۆ پیادەکردنی سیاسەت بۆیە پێویستە بە ئاشکرا جیاوازی لە نێوان سیاسەتمەداران و لیکۆڵیاران بکرێ، هەروەها پێویستە سیاسەتمەداران و دەزگا سیاسیەکان لە سەربەخۆیی زانست تیبگەن. ئەم بیرۆکەیە لە ماوەیەکی دوردا خەسلەتی گەورەی بۆ کوردستان دەبیت لەبەرئەوە پێویستە پشتگیری لە زاناو دەزگا زانستیەکان بکریت چونکە ئەوەی فیکر لە زانست وەربگرێ کار بۆ پیشخستنی دەکات و کوردیش پێویستیەکی زۆری بە زانست هەیە[١٧].

ئەو لیکۆڵینەوانەی پەیوەندی بە کوردستانەوە هەیە دەشیت بۆ ئامانجی جۆراوجۆر سودیان لیوەربگیریت. ئەو ئامانجە کاتیك دەبیت بە ئامانجیکی گرنگ ئەگەر بە مەبەستی دۆزینەوەی چارەسەریکی دیموکراتی و شۆڕشگیرانەی مەسەلەی کورد بەکاربیت بەڵام لیکۆڵینەوەکان بە مەبەستی لەناوبردن و تواندنەوەی کورد ئەنجامدەدرێ تا ئۆپۆزیسیۆنیکی سیاسی و کۆمەڵایەتی دروست نەبیت پشتگیری لە کورد بکات. لیکۆڵیاران بیرو هەلویست و ڕەوشتیان بە پیی جیاوازی دیدو بۆچونەکانیان جیاواز دەبیت. ئەگەر لیکۆڵینەوە بە مەبەستی هینانەدی ئامانجی دووەم

بيت ئەوا بە شیوەیەکی نهینی ئەنجام دەدریَ بۆیە ئەو جۆرە لیکۆلینەوانە ناخریتە بەردەم رای گشتی بۆ ئەوەی قسەیان لەسەر نەکریَ و رەخنەیان لی نەگیریَ بەلآم دروستترین شیوازی لیکۆلینەوە ئەوەیە پابەند بیَ بە میتۆدی زانستیەوە. چونکە یەکیك لە گرنگترین سیفەتەکانی زانست بریتیە لەوەی ئەنجامی لیکۆلینەوەکە بخریتە بەردەم رای گشتی. ئەمەش هەنگاویکی زانستی سەرەکییە کە بابەتییانەی لیکۆلینەوەکان دابین دەکات.

ژنە پرۆفیسۆر "یونا ئەلیکسەندەر Yona Alexander لە زانکۆی جۆرج تاون لە واشنتن وەك پسپۆریك لە کاروباری سیاسی نیودەولەتی و تیرۆر کاردەکات و کاتیك لەسەر کورد دەنوسیت چەمکی "ئەو نەتەوەیەی لە پیناوی سەرکردەکانی دی شەر دەکات" بەکاردەهینیَ. "جیل هامبۆرگ Jill Hamburg" وتاریکی بە ناوی "میللەتیکی لە بیرکراو: جیهان و کورد" لە گۆڤاری "The Nation" بلآوکردۆتەوە. جیل لە وتارەکەیدا دەلیت کورد هەمیشە دەوری بەکریگیراو دەبینیَ بۆیە ناتوانیت لە پیناوی رزگارکردنی نیشتمانەکەی خۆی دریژە بە خەبات بدات. جیل بە کورد دەلیت "جاشی هەمو کەسیك".

یۆنا ئەلیکساندەر لە کۆریکدا بە ناوی "هاوسەنگی هیزو تیرۆر لە رۆژهەلآتی ناوەراست "پیشنیازی پەیمانیك لە نیوان عراق و تورکیا و ئیسرائیل دەکات بۆ ئەوەی مەترسی مەسەلەی کورد لەناوبەریت (رۆژنامەی سەباح- Sabah- رۆژی ١٩٨٩/٨/٢٨).

ئەو زانیاریانە بە دوو ریگە بەکاردەهینریَ، لە لایەك دەلین: مادامەکی کورد هەمیشە لە پیناوی سەرکردەکانی دی شەر دەکات کەواتە دەتوانین سودیان لیوەربگرین، هەرچەندە ئەو سودە کەمیش بیت لەبەرئەوە پیویستە دژی نەیارەکانی خۆمان پر چەکیان بکەین و هەمو پیداویستیەکانی دەستپیکردنی پرۆسەکەیان دابین بکەین و بە تیرو تەسەلی بیر لە هەمو خەسلەت و ئەگەرەکان بکەینەوە و سیاسەتی "پەرتکە- زالبە"ش پیادە بکەین.

ئەم لیکدانەوەیە ریز لە مافەکانی مرۆڤ و مافی نەتەوەکان ناگریت بەلآم لەگەلٚ ئەوەشدا سیاسەتیکە ئەو دەولەتانەو دەزگا هەوالگرەکانیان پشتی پیدەبەستن، بۆ نمونە

پاسەوانی گوند لە تورکیا لەسەر ئەو بنەمایە دروست بووە. لە لایەکی دی، دەشیت ئەو بیروڕایانەی سەرەوە بە ئاراستەیەکی دی بەکاربهێنرێ، واتە لە پیناوی هینانەدی ژیانیکی سەرفرازو خولقاندنی کەشیکی لەبار کە شایستەی مرۆڤ بیت هاوکاری و یارمەتی میللەتی کورد بدات. ئەم راڤەکردنە بە تەواوەتی لەگەڵ مافەکانی مرۆڤ و مافی نەتەوەکان یەکانگیر دەبیت.

بیگومان بۆ کورد رووسوری نیە لە سەریان بنوسریت: "کورد لە پیناوی سەرکردەکانی دی شەر دەکات" یا بە "جاشی هەمو کەسیك" ناوببرین بەلکو زۆر بە ئاسانی شەمەزارییە ئەو شتانەیان لەسەر بنوسریت بۆیە پیویستە کورد خۆی ئەو ریسوایی‌و شەرمەزارییە لەسەر شانی خۆی لابەریت. راستە سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" سیاسەتیکی ئیپمریالییە بەلام خودی کوردستان و نەتەوەی کورد دابەش و پارچە پارچە کراوە. پیشتر ئاماژەم بۆ پەیمانی نیوان تورکیاو عراق و ئیسرائیل کردوە کە لە کۆری "هاوسەنگی هیزو تیرۆر لە رۆژهەلاتی ناوەراست" پیشنیاز کرابوو. ئەم پیشنیازە لە رۆژی ١٩٨٩/٨/٢٨ لە رۆژنامەی –سەباح- بلاوکراوەتەوە. هەروەها گۆڤاری گوین ئایدن Gun aydtin هەمان رۆژ زانیاری لەسەر ئەو بابەتە بلاوکردۆتەوە. گۆڤاری گوین ئایدن لەسەر دەرمانخواردکردنی پەنابەرە کوردەکانی ئۆردوگای قیزل تەپەی نزیك بە ماردین لە سەرەتای حوزەیرانی ١٩٨٨ نوسیویتی: "بریتانیا دلنیایە عراق (٢٠٠٠) پیشمەرگەی کوردی لە نزیك ماردین دەرمانخوارد کردوە. بەلام Bora Pazan لە لەندەن هەوالیکی بە مانشیتی "هەوالیکی دزیو" بلاوکردۆتەوە. کەنالی تەلەفزیۆنی بریتانیا INT و بە هاوکاری دەزگای پزیشکی نیودەولەتی International- IMP Medical Relict ئاشکرای کردوە کە دەزگای هەوالگری عراقی پیشمەرگە کوردەکانی دەرمانخوارد کردوە.

بە پیی زانیارییەکانی Gwynne Roberts ئازمایشەکانی خوین و میزو ئەو نانەی بۆتە هۆی ژەهراویکردن دەیسەلمینیت "ئاویتەی فۆسفاتی ئۆرگانی" کە ژەهریکی ئاویتەی جیوەیە ئەو حالەتەی دروستکردوە، هەروەها بە پیی راپۆرتەکانی ئەو کاتە (غازی ئەتروشی) کە سیخوریکی عراقی بو بە ئازادی لەناو ئۆردوگای پەنابەران دا هاتوچۆی دەکرد.

کوردەکانی عـراق دوای ئـەوەی گونـدو شـارەکانیان کیمیابـاران کـرا بـە ناچـاری بـۆ رزگارکردنی ژیانی خۆیان پەنایان بۆ تورکیا هینا. کاتیك کوردەکان گەیشتنە تورکیا لـە ئۆردوگای زۆرەملی چوار دەور گیراو بـە تـەلی دەرکـاوی و قوللـەی چـاودیری و بنکـەی پۆلیس نیشتەجیٚ کران و ریگەیان پینەدرا پەیوەندی بـە کوردەکـانی بـاکورەوە بکـەن و ریگـە بـە کوردەکـانی بـاکوریش نـەدرا یارمـەتی کوردەکـانی باشـور بـدەن. پەنابــەرەکان نـەیاندەتوانی بـەبیٚ مۆلـەت لـە ئۆردوگـا بچنـە دەرەوە و بیگاریـان بــە هــەمو کەسـیك دەکـردو پیداویسـتییە سـەرەکییەکانی وەك نـان و ئـاو و خیـوەت و پــەتو و.. هتــد بــە گویرەی پیویست بۆ دابین نەکردن و بایـەخیان بـە لـەش سـاغی و خوینـدن و خۆراکـی منالەکانیان نەدەدا، ئەمە لە کاتیکدا سیخورەکانی عـراق بـە ئـازادی و بـەبیٚ پرسـینەوە هــاتوچۆی ئۆردوگاکــەیان دەکــرد و دەیــانتوانی بــە مەبەســتی ژەهراویکردنــی نــانی پەنابەرەکان پەیوەندی بە خاوەن نرخەکانەوە بکەن. ئایا بەم ئاسـانییە هـەزاران کـەس دەرمانخوارد دەکریٚ؟ ئایـا بـەبیٚ ئاگـاداری دەولـەتی تورکیـا و دەزگـا هـەوالگرەکانی ئـەو کارە دزیوە ئەنجام دەدریٚ؟ لە کۆتاییدا بەبیٚ ئەوەی لیکۆلینەوە لەگەلٚ خاوەن فرنـەکان بکـە ن دۆسـیەی کیشـەکەیان داخست. بیگومـان ئـەم حالەتـە یەکیکـە لـە ئەنجامـەکانی دابەشـکردن و پارچــە پارچــەکردنی کوردســـتان. ئــەو دەولەتانـــەی کوردســـتان وەك کۆلۆنیەکی هاوبەش دەچەوسینەوە سود لەم کارئاسانییە وەردەگرن.

ئەو میللەتەی بە پیی سیاسـەتی "پەرتکـە-زالبـە" دابـەش و پارچـە پارچـە دەکـریٚ توشی گەورەترین کارەسات دەبیتەوەو بەشیك لە کارەساتی ئەو میللەتە بریتیە لـەوەی: "لە پیناوی سەرکردەکانی دی شەر بکات" یا دەوری "جاشی هەمو کەسـیك" وازیبکـات. ئەم وەزعە ریسواییە بۆ ئەو میللەتەو ئەو بارودۆخە پر شەرمەزارییە بە تـیروانینیکی قول و لیکۆلینەوەیەکی وردی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" کۆتایی پیدیت، و ئەمـەش بـە گەشــەپیدانی وشـیاری کۆمەلایــەتی و میژویــی دیتــە دی. راســتە کــورد بەرهەلســتی حالـەتیکی وەك دەرمانخواردنەکـەی پەنابـەرەکانی بـۆ نـاکریت کــە دەزگــای هــەوالگری پلانـی بـۆ دادەریـژیٚ بـەلام دەتوانیـت نۆکەرایـەتی دەولەتـە داگیرکــەرەکانی کوردســتان نەکات بۆیە نابیت کورد لـە جیـاتی ئـەو دەولەتانـە شـەربکات بـەلکو پیویسـتە بـە پیـی

بـەرژەوەندی نەتەوایـەتی خـۆی رەفتـار بکـات و هـەر بـەو شـیوەیەش وڵاتەکـەیان رزگار دەکەن.

بـە پیـی هەلومـەرجی هەنوکـەیی پیـادەکردنی پرەنسـیپی بریـاری مـافی چـارەی خۆنوسـینی گـەلان بـۆ کـورد بـوە بـە مـافیکی حاشاهەلنەگر. روداوەکـان سـەلماندویانە عـەرەب و تـورك و ئیرانیـەکان تەنـها لـە ریگـەی بـەکارهینانی چـەکی کیمیـایی و بایۆلۆجی و گازی ژەهراوی سەرکوتکردن و نایەکسانی و راگواستن دەتوانـن حوکمرانـی کورد بکەن. ئەو دەولەتانە هەمو توانایەکی خۆیان دەخەنـە گـەر بـۆ ئـەوەی ناسـنامەی کوردسـتان لەناوبـەرن. ئـەو دەولەتانـە لـە ریگـەی سیاسـەتی دورخسـتنەوەو راگواسـتن خیزانی کورد لەبەر یەکهەلدەوەشیننەوە و منالەکانیان لە ژیانیکی پر لە تـرس و لـەرز گەورە دەبن و کورد ناچار دەکەن لە ئۆردوگای زۆرەملی بژیـت و بـە چـەکی کیمیـایی و گـازی ژەهـراوی جوگرافیـاو ژینگـەی کوردسـتان ویـران و پیـس دەکـەن و دارسـتانەکانی دەسوتینن و ئاژەل و پەلەوەر لەناودەبەن و دارستانەکان دەکەن بە زەوییەکی روتـەن و نۆکـەرو سـیخورەکانیان بـۆ دنـەدانی کـورد لـە دژی کـورد بـەکاردەهینن و پیـادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" فولتر دەکەنەوەو بچوکـترین نـاکۆکی نیـوان کـورد دەقۆزنـەوە بۆ ئەوەی ئاگری ئاژاوەو شەری تۆلەسەندن هەلگیرسینن.

شـتیکی ئاشـکرایە ئـەم حوکمـە خویناوییـە پشـت بـە تـیرۆری دەولـەت دەبەسـتیت. بۆچـی تـورك و عـەرەب و ئیرانیـەکان سـورن لەسـەر ئـەوەی حوکمرانـی کـورد بکـەن؟ حوکـم کردنـی کـورد هیـدی هیـدی بـوە بـە کـاریکی تاقـەت پروکیـن چونکـە وشـیاری نەتەوایەتی کورد وردە وردە گەشەدەکات و بە خیرایی بلاودەبیتەوە.

پیم وایە لە کۆتایی سەدەی بیستەمدا توانای چەوساندنەوەی هیچ کەسـیك نامینـێ بۆیە بە خویناویترین ئامراز نەبیت رابونی نەتەوایەتی کورد لـەناو نـاچیت لەبەرئـەوە کـاریکی حەتمیـە کـورد بریـاری مـافی چارەی خۆنوسـین پیادەبکات، چونکە تەنـها لـە ریگەی پیادەکردنی مافی چارەی خۆنوسین پرۆسەی راگواسـتن و دورخسـتنەوەو ژیـانی ئۆردوگای زۆرەملی و تینویتی و برسیتی و نەخۆشی کۆتایی پیدیت.

پیشتر ئەوەم رونکردۆتەوە چۆن پەنابەرە کوردەکانی تورکیا لە ئۆردوگـای زۆرەملـی لـەژێر قوللـەی چـاودێری و بنکـەی پۆلیـس ژیانیـان دەگوزەرانـد و چـۆن ڕێگـەی چونـە دەرەوەیـان لـە پەنابـەران دەگـرت و سـیخورەکانی عراقیـش بـە ئـازادی هـاتوچۆی ئۆردوگاکانیان دەکرد. هەروەها ئەوەشم رونکردۆتەوە چۆن بە دەستی هەوالگری عـراق و تورکیا (٢٠٠٠) کورد دەرمانخوارد کران. ئـەو رووداوانـە دەیسـەلمێنن عـەرەب و تـورك و ئێرانییـەکان تەنـها لـە ڕێگـەی چەوساندنەوەو سـتەم و تـیرۆر دەتوانـن حوکمـی کـورد بکـەن. لـیرەدا جـاریکی دی پیـادەکردنی مـافی چارەی خۆنوسـین بـۆ کـورد دەبیـت بـە مافیکی حاشاهەلنەگر.

رۆژگـاریك کـورد بـۆ ماوەیـەکی زۆر کـورت حوکمرانـی خـۆی کـردوە و تەنـها لـەو کاتانەدا هیمنی و ئاشتی بالی بەسەر کوردستاندا کیشـاوە. ئەگـەر کۆتـایی شەسـتەکان و سـەرەتای حـەفتاکان وە بـیر بهینینـەوە کـە مـەلا مسـتەفای بـارزانی سـەرکردایەتی بزوتنـەوەی رزگـاریخوازی ئـەو سـەردەمەی دەکـرد، هـەمو کەسـیك سـەرنجی دەدا چـۆن هیمنـی و ئاشـتی بـالی بەسـەر کوردسـتاندا کیشـابو، هـەروەها چـۆن ناکۆکییـە کۆمەلایەتییەکان شەری چەکدارییان لینەکەوتەوە بۆیە پیویسـتە لیکۆلینەوەیـەکی ورد لەسەر هەمو دامودەزگاکانی ئەو سەردەمە بکریت. ئەگەرچی تەمەنی کۆمـاری مـەهاباد زۆر کـورت بـو (سـالی ١٩٤٦) بـەلام خـەلکی رۆژهـەلاتی کوردسـتان بـە هیمنـی و ئاشـتی دەژیا. ئەو رووداوانەش دەیسەلمینن کورد لە هەمو کەسـیك باشـتر بـە لیـك حـالی بـون و دادپـەروەری و ریزگرتـن لـە مافـەکانی مـرۆڤ دەتوانیـت حوکمرانـی کوردسـتان بکـات. بەلام ئەوانەی بە ئاگرو ئاسن حوکمی کوردستان دەکەن خۆیان ئاژاوەو پشیوی لە ولات دەخولقینـن. هـەروەها لـە سـەردەمی حوکمـی ئـەمیر بـەدرخان لـە ١٨٤٠-١٨٤٨ هیمنـی و ئاشتی و دادپەروەری لە ناوچەی جزیـرە سـەروەر بـو، بـەلام عوسمـانی و بریتـانی و فرەنسـی و روسـییەکان ئـەو سیستمەیان بـە دل نـەبو بۆیـە هـەمویان هاوکار عوسمانییـەکانیان دەکـرد بـۆ ئەوەی دەستەلاتی بەدرخان لەناوبەرن.

چەمکی ئاشتی لەلای کورد و ئەو دەولەتانەی کوردستان وەك کۆلۆنییەکی هاوبـەش دەچەوسیننەوە جیاوازییەکی گەورەی هەیە چونکە چەمکی "نەزم" و "ئاشتی" لە لای

ئـه و دەولەتانـە جگـە لـە داپلۆسـین و تـیرۆرو ئیفلیـج کـردن و هەناسـە لیـبرینی کـورد هیچی دی ناگەیەنیت.

لە سایەی سیستمیکی دیموکراسی کە جیگەی تیرۆری دەولەتی تیا نابیتـەوە نـەزم و ئاشتی و ئازادی و دادپەروەری گەشە دەکات. دەلین کورد و عەرەب بەشداری لە حوکمی عراق دەکەن و تورك و کورد بەشداری لە حوکمی تورکیا دەکـەن.. هتـد. ئایـا میللـەتی کورد کیمیاباران دەکریت ئەگەر بە ئازادی بەشداری لە بەریوەبردنی عـراق بکات؟ ئایـا پرۆسەی راگواستنی بە زۆر رویدەدا؟ ئایا ئەفسەریکی عراقی دەویرێ بلیت: "بە چەکی کیمیـایی هـەموتان لەناودەبـەین و شـینایی لــەم ناوچەیــە نــاهیلین"؟ ئایــا کــورد دەرمانخواردو قەلاچۆ دەکریت؟

سەبارەت بە تورکەکانی بولگارستان: گریمان تورکەکان بە نـاوی بولگـاری رازیبـون و هیـدی هیـدی دەبـن بـە بولگـاری. شـتیکی ئاشـکرایە ئـەو کـەس و تاقمانــەی دەبــن بــە بولگـاری هـەمو توانایـەکی مـادی و مەعنـەویان دەخریتـە بەردەسـت، هـەروەها کـاریکی مەنتیقیـە ئـەو تورکانـەی نکۆلـی لـە ناسـنامەی نەتەوایـەتی خۆیـان دەکــەن لــە گشــت ئیدارەکانی دەولەت و حزبی دەستەلاتدار و دونیای سیاسەت کاریان پیبدریت، ئایـا لـەم حالەتەدا دەتوانین بلیین تورك و بولگار بەشداری لە حوکمی بولگارسـتان دەکـەن؟ ئـەم بارودۆخە کتومت لە بارودۆخی کورد دەچیـت. لەبـەر رۆشـنایی ئـەو شـتانەی سـەرەوە دەگەینـە ئـەو ئەنجامـەی پیویسـتە کوردیـش وەك هـەمو نەتـەوەکانی دی مـافی چـارەی خۆنوسین پیادە بکات.

زۆرجـاران دەوتـرێ کـورد ئـامیری دەسـتی بیگانەیـە -واتـە ئیمپریـالیزم- و ولاتـانی رۆژهـەلاتی نزیـك کـورد بـۆ دژایـەتی کردنـی ولا تـانی دی بـەکاردەهینن کـەچی کـاتیك باسی وەزعی کورد دەکەن فرمیسکی تیمساحی بۆ دەریژن. بەلام ئەگەر لـە قولایـی ئـەو هەستە وردبینەوە جگە لە قەشمـەری و گالتـەکردن بـە کـورد لـە پـال جۆریـك لـە لـوت بـەرزی و هەسـتی شـانازی بـە نەتەوایـەتی کردنـەوە هیچـی دی بـەدی ناکـەین. ئەوانــە هەرگیز پەنجە بۆ سیاسەتی "پەرتکە-زالبە" دریژناکەن، ئەگـەرچی خراپـی بـارودۆخی کـورد و بـەکارهینانیان لـە لایـەن خـەلکانی دی ئـەنجامی سیاسـەتی "پەرتکـە-زالبـە"یـە

لەبەرئـەوە پیویسـتە بـە تونـدی دژایـەتی ئـەو سیاسـەت و کەسـانە بکـات کـە گالتــەیان پیدەکـەن و ئـابروی نەتەوایـەتییان پیشـیل دەکـەن، هـەروەها پیویسـتە کـورد بــە دوای شیوازی گونجاودا بگەریت بۆ ئەوەی خەلکانی دی ئیستغلالی نەکات.

پەراویزەکان

١-پێم باشە سەبارەت بەم چاوپێکەوتنە لە بارەی بابەتێکە دی قسە لەسەر هەلویستی جیهان سەلجوق Jihan Selcuk و نادر ماتەر Nadire Mater بکەم. نادر لەسەر پارتی کارگەرانی کوردستان پرسیاری لە سەلجوق کرد. سەلجوق لە وەڵامدا دەلیت: لەبەرئەو هۆیانەی رونیکردۆتەوە پارتی کارگەرانی کوردستانی قبول نیە ل١٧. پرسیارو وەڵامی نیوان ئەو دوو کەسە بە پیی مینۆدیکی زانستی نەبوو چونکە بە هۆی ئایدۆلۆجیای رەسمی و پیادەکردنی یاسا لە تورکیا ناتوانریت وەڵامیکی باوەرپیکراو لەسەر "بابەتی پارتی کارگەرانی کوردستان" پیشکەش بکریّ بۆیە لیکدانەوەکانیان دیدو بۆچونی رەسمی دەولەت و چەمکەکانی دوبارە دەکاتەوە. ئەمەش بە کورتی مانای تاوانبارکردنی پارتی کارگەرانی کوردستان و ناوزراندنی و وەسفکردنی ئەو پارتەیە بە کۆمەلیك "چەتەی تاوانبار" و "تاقمیك دزو جەردە" کە ژن و منال و گەنج و پیر دەکوژیت و.. هتد. وڵاتیك قورسترین سزای لایەنگرانی پارتی کارگەرانی کوردستان بدات و جنیودان بە کاریکی زانستی بزانیت و ئەم شیوازە هیچ شتیکمان بۆ رون ناکاتەوەو ئەمەش هەمان شیوازو دیدو بۆچونی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەولەتە چونکە ئەو شتانە دوبارە دەکەنەوە کە دەولەت حەز بە بیستنیان دەکات. ئەمەش هەلویستیکی تره کە بیرەوشتییەکی زۆری پیوە دیارە. لەبەر ئەم هۆیە ئەرکی روناکبیرو رۆژنامەکانی تورکیا خولقاندنی کەشیکی کۆمەڵایەتی و سیاسی ئەوتۆیە ریگە نەدات ئەو کەسانە سزا بدریت کە خەباتی پارتی کارگەرانی کوردستان بە باشی ناو دەبەن. هەروەها پیویستە خەبات لە پیناوی هینانەدی کەشیك دا بکەن لە سایەیدا بیری نەیاری ئەتاتورك و کەمالیزم بە تاوان دانەنریت.

هەروەها پیویستە وتەکانی سەرەك ئەرکان جەنەرال نەجیب تورمتای Necip Torumtay. کە لە رۆژی ١٩٨٩/٨/١٧ بلاوکرایەوە لە هەمان چوارچیوەی راڤە بکریّ. تورومتای دەلیت: ئەو کەسەی پشتگیری و کۆمەکی پارتی کارگەرانی کوردستان بکات

دوژمنـی ئیمەیـە (رۆژنامـەی Cumhuryet، رۆژی ١٩٨٩/٨/١٨). ئەگـەر لـەم حالەتـەدا بمانەوێ خۆمان لە مەترسی گەورە بپاریزین نابیت بە زانیاری بڕواپیکراو قسە لەسەر رووداوەکانی رۆژهەلآت و پارتی کارگەرانی کوردستان بکەین. لیرەدا مرۆڤ ناتوانیت بیر لەم وتەیەی ڤۆلتیر نەکاتەوە کە دەلیت: "هەرگیز لەگەلّ وتەکانت تەبا نیم بەلآم هەموو توانایەکی خۆم دەخەمەگەر بۆ ئەوەی بەرگری لە دیدوبۆچونەکانی خۆت بکەیت".

نادر ماتەر هەلەی کرد ئەو پرسیارەی کرد چونکە پرسیارەکەی پیشوەخت وەلآمەکەی ئامادە کرابوو، هەروەها سەلجوقیش هەلەی کرد هەر لە سەرەتاوە پرسیارەکەی رەتنەکردەوە و بلیت هەلەیە وەلآمی پرسیاریك بدەیتەوە ئەگەر مافی ئەوەت نەبیت هەلویستیکی پۆزەتیڤ لەسەر ریکخراویك دەربریت چونکە ئەگەر هەلویستیکی پۆزەتیڤ لەسەر ئەو ریکخراوە دەربرین ڕووبەڕووی سزای یاسایی دەبیتەوە.

بۆ ئەوەی وینەیەکی روونمان لەسەر سزادانی ئەو کەسانە هەبیت کە هەلویستیکی پۆزەتیڤیان لەسەر پارتی کارگەرانی کوردستان هەیە، پیویستە بگەڕیینەوە بۆ سەر دادگاییکردنەکەی مەهدی زانا (رۆژنامەی جمهورییەت، رۆژی ١٩٨٨/٨/٣). مەهدی زانا-ی حاکمی شاری دیاربەکر لە مانگی ئاب لە چاوپیکەوتنیکدا لەگەلّ رۆژنامەی ناوبراو دەلیت: "من لایەنگیری لە بزوتنەوەی رزگاریخوازی نیشتمانی دەکەم بە سەرکردایەتی پارتی کارگەرانی کوردستان". مەهدی زانا لەسەر ئەم قسانەی لە لایەن دادگای سەربازییەوە بانگهیشت کرا بۆ ئەوەی بە (٥-١٠) سالّ زیندانی حوکم بدرێ.

لە لایەکی دی سەلجوق بە گالتەپیکردنەوە رەخنە لە پارلەمانتارەکانی رۆژهەلآت دەگری چونکە داوای مافە نەتەوایەتی و دیموکراتیەکانی خۆیان نەدەکرد بەلآم نوسەر و روناکبیرانی تورك زۆر بە گەرمی پیشوازییان لەو پارلەمانتارە کوردانە دەکرد کە نارەزاییان لەسەر سیاسەتی تواندنەوەی کورد دەرنەدەبری و هیچ داواکارییەکی نەتەوایەتییان پیشکەش نەدەکرد و پیییان دەوتن: "وەك هەر تورکیك و رەنگە لە تورك باشتریش بەرگرییان لە بەرژەوەندی دەولەتی تورکیا و نەتەوەی تورك کردوە". ئەم هەلویستە پشتگیرییەکی زۆری لیدەکراو روناکبیرانی تورك ئەم هەلویستە یان بە

هەلویستیکی پیشکەوتوخوازانە و شۆرشگیرانەو ریبازیکی دیموکراسی ناودەبرد بۆیە توشی شاگەشکە دەبون کاتیك کەسانیکی وەك تەحسین سەراج نکۆلی لە کوردبونی خۆیان دەکرد و خۆیان بە تورك دەزانی. ئەم تویژە هەرگیز شایانی ئەوە نیە رەخنەی لی بگیرێ.

بیگومان نکولی کردن لە ناسنامەی نەتەوایەتی و هاندانی پرۆسەی تواندنەوەو تەتریك کردن هەلویستیکە بە هیچ شیوەیەك پەیوەندی بە دیموکراسی و شۆرشگیرییەوە نیە. پیشوازیکردن و هاندانی ئەو هەلویستانە لە لایەن نەتەوەی بالادەست جگە لە ساختەو تەلە نانەوە هیچی دی نیە و یەکیکە لە پیداوویستییەکانی سیاسەتی رەگەزپەرستی و کۆلۆنیالی. ئەو کەسانەی لە رابوردودا نکۆلیان لە کوردبونی خۆیان کردوە، لە ماوەی پرۆسەی بەرجەستەبونی وشیاری نەتەوایەتی کۆمەلگەی کوردەواری کە هەردەم بەرەو پیشەوە دەچیت ریسوا دەبن و فیکرو هەلویستیشیان بە بیرەوشتی لە قەلەم دەدرێ.

سەرەرای ئەوەی نوسەر و رۆژنامەنوس و فەرمانرەوایان پیشوازی لەو کەسانە دەکەن کە نکولی لە ناسنامەی نەتەوایەتی خۆیان دەکەن بەلام رەتکردنەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی لە رابردو، و داهاتوشدا تەنها رقوکینە بەرهەم دەهینێ. ئەم نکۆلی کردنە رەفتاریکە شایانی ئەوەیە ریسوا بکریت. و نەوەکانی ئیستاو داهاتوش رەخنەی لیدەگرن. پیشوازی و هاندانی ئەو کەسانە بۆ هەتاهەتایە بەردەوام نابیت چونکە دینەمۆی کۆمەلایەتی و سیاسی لە کوردستان. زۆربە خیرایی گەشە دەکات بۆیە ئەو کەسانە درەنگ یا زوو ناچاردەبن دەربارەی ئەو بابەتە هەلویستی دیاریکراو وەربگرن.

٢-بە هەستیکی پر جۆش و خرۆش وەلامەکەی بریاری تاوانبارکردن پیشکەش بە دادگا دەکرا. بەرپرسانی باری نائاسایی و دەستەی دادگا نەیاندەویست بەلگەیەك بۆ دۆسیەی کیشەکە زیادبکرێ بەرگری لە ناسنامەی کورد و کوردستان و زمانی کوردی بکات لەبەرئەوەی وەلامەکە بە بەلگەیەکی رەسمی دادەنراو دەبو لە داهاتودا لەسەر ئەو بنە مایە مامەلە لەگەل کیشەکە بکرێ بۆیە دادگا بە توندی رەتیدەکردەوە ئەو بەلگەنامەیە بخاتە سەر دۆسیکەیان چونکە لە گرنگی وەلامەکە تیدەگەیشت. دادگا

داوای له تاوانباران کرد هەرچیان هەیە بە سەرزارەکی لـە بـەردەم دادگـا قسـەی لەسـەر بکەن تا لە کۆنوسی دانیشتنەکاندا وتەکانیان تۆمار بکرێ. دادگا سەربازییەکانی تورکیـا لـە بەرئـەوەی وەك هۆبەیـەکی دەزگـای هـەوالگری لـە کوردسـتان کاریـان دەکـرد بۆیـە وەرگرتنی وەڵامەکە و زیادکردنی بۆ دۆسیەی تاوانباران بە کیشـەیەکی سیاسـی دادەنـرا نەك کیشەیەکی یاسایی.

سالی ۱۹۷۱ لە کاتی دادگاییەکانی رۆژهەڵات گەنجەکان بەرهەلستی هەلویسـتیکی لـەو شیوەیەی دادگایان کردو سوربون لەسەر ئەوەی نەچنە دادگا ئەگەر دادگا لە هەلویسـتی خـۆی پەشـیمان نەبیتـەوەو وەڵامەکـەیان لیوەرنــەگریت. ئـەم هەلویسـتەی گەنجـەکان بەرهەلستییەکی ئاشکرا بـو چونکـە گـەنجان زۆر بـە تونـدی و بـە پـەرۆش و هۆشـیاری بەرگرییان لە کیشەیەك دەکرد داواکارە گشتییەکان بە تاوانیان دادەنا. بەرپرسانی باری نائاسایی و داواکاری گشتی سـەربازی لـە هەلویسـتی بیوینـەی گەنجـەکان سەرسـام بـون. دادگـا چاوەروان بـو ئـەو گەنجانـەی ئیدعــای کوردبونــی خۆیــان کــردوە دانبنیــن بــە هەلەکـەی خۆیـاندا و داوای لیبـوردن بکـەن و بلیـن جـاریکی دی ئــەو هەلەیــە دوبـارە ناکەنەوە لەبەر ئەوەی نیازیان نەبوە جەخت لەسەر رەگەزیکی نـاتورك لـە وڵاتەکـەیان بکەنەوە چونکە خۆشیان بە تورك دەزانن. کاتیك بەمشیوەیە لە ئیفادەکـەیان دەبنـەوە ئیتر دەکرێ وەڵامی بریارەکانی تاوانبارکردن بخریتـە سـەر دۆسـیەی کیشـەکەیان بـەڵام ئــەوەی چاوەروانیــان نــەدەکرد رویـدا. دادگــا ترســی لــەم هەلویســتە هــــەبوو بۆیــە نەیدەویست بیکاتە بەلگەنامەیەکی رەسمی. دادگا لـە دوای وتویژیکـی دورودریـژ ناچـار بـوو وەڵامـی ئەوانـە لەسـەر بریـاری تاوانبـارکردن وەربگریـت. دوای ئـــەوەی وەڵامەکـە هـاوپیچی دۆسـیەی تاوانبـاران کـراو لـە کۆنوسـی دانیشـتنەکانی دادگـا ئامـاژەی بـۆ کــرا قۆناغیکی نوێ دەستی پیکرد. گەنجەکان دەیانویست دەقـی وەڵامەکـە لـە بـەردەم دادگـا بخویننــەوە بـەڵام دادگـا بـە بیـانوی دریـژی وەڵامەکـە ریگـەی خویندنـــەوەی پینـــەدان. گفتوگۆکان لە کۆتایی ۱۹۷۱ تا سەرەتای ۱۹۷۲ لە چـەندین دانیشـتن و دادگـای جۆراوجـۆر دریـژەی کیشا تـا لـە دواییـداو لـە یـــەکیك لـە دانیشـتنەکانی دادگـا گەنجـەکان دەقـی وەڵامەکەیان خویندەوە.

بە بۆچوونی من ئەو ئەنجامەی لەو رووداوانە کەوتەوە بریتی بو لە: بەرپرسانی باری نائاسایی گومانیان لە پیاوانی ئاسایش و کاریگەرییان لەسەر گەنجەکان پەیداکرد و بە شایستەی ئەوەیان نەدەزانین متمانەیان پیبدەن بۆیە ئیستا لە جیاتی ئەوان سەرباز بەکاردەهینن.

لایەنیکی پر بایەخی دادگاییەکانی رۆژهەلأت لە سالی ١٩٧١ ئەوەیە کورد بە دیدیکی سیاسی بەرگرییان لە ناسنامەی نەتەوایەتی و خاسیەت و خەسلەتەکانی کۆمەلگەی کوردەواری دەکرد. دادگاییەکانی کوردستان لە دوای ١٩٨٠/٩/١٢ بووە مایەی بەرجەستەبونی هەلویستیکی زۆر توندوتۆل و وشیارانە. زیندانی و بەندکراوەکان لە بەردەم دادگاو داواکاری گشتی بە زمانی کوردی قسەیان دەکرد و هەر بە زمانی کوردیش لە بەردەم دادگادا داکۆکییان لە خۆیان دەکرد. بۆیە دادگا بە ناچاری هانای بۆ وەرگیری زمانی کوردی -تورکی برد. لە ناوەراستی هەشتاکانەوە تەنانەت ئەو کوردانەی زمانی تورکیشیان دەزانی بە زمانی کوردی داکۆکییان لە خۆیان دەکرد. بەمشیوەیە هەلویستیکی تۆکمە و وشیارانە لەنیو کوردەکان بەرجەستە بو.

داکۆکی لەخۆکردن بە زمانی کوردی لە بەردەم دادگای تورکیا شتیکی کەم نیە. دادگاکان بە توندی دژایەتی ئەو هەلویستەیان دەکرد و رایاندەگەیاند هەر کەسیك بە زمانی کوردی قسە بکات و سور بێ لەسەر قسەکردن بە زمانی کوردی و هەر کەسیك بلیت زمانی دایکی زمانیکی کوردییە سزای یاسایی دەدرێ و ئیستا بە سەدان دۆسیەی تایبەت لەو جۆرە دادپرسیانە (الدعاوی القضائیة) هەیە. هەمو کەسیك مافی هەیە بە زمانی کوردی قسە بکات ئەمەش بە تەنها خەلکی شاری دیاربەکر ناگریتەوە بەلکو هەمو خەلکی کوردستان دەگریتەوە. کاتیك زیندانیە کوردەکان لە گرتوخانەی دیاربەکر بۆ گرتوخانەیەکی تایبەت بە رۆژئاوا دەگویزرینەوە لە بەردەم دادگاو داواکاری گشتی بە زمانی کوردی قسە دەکەن، زۆربەی بەندکراو و زیندانی و تاوانبارەکان ئەم رەفتارە دەنوینن.

سالی ١٩٧١ کوردەکان هەولیاندەدا سەربەخۆیی زمانی کوردی بسەلمینن بەلأم ئیستا لە ریگەی قسەکردن بە زمانی کوردی بە کردەوە دەیسەلمینن زمانی کوردی زمانیکی

سەربەخۆیە، کەچی سەرەڕای ئەوانەش داواکارە گشتیەکان بەردەوام بە زمانی تورکی بریار ئاراستەی کوردەکان دەکەن بەبێ ئەوەی هیچ شتیك لە وەڵامی کوردەکان تیبگەن بۆیە دەبینین بە سەدان کەسی وەك مەهدی زانا-ی حاکمی پیشوی شاری دیاربەکر بە بیانوی ئەوەی بە زمانی کوردی قسەیان کردوە حوکم دەدرین- رۆژنامەنوسەکانی ئەو سەردەمە بەمجۆرە لەسەر مەهدی- یان دەنوسی: "لەبەرئەوەی مەهدی زانای حاکمی پیشوی شاری دیاربەکر سەر بە ریکخراوی "Ozqurlok Yolu"یە بە تۆمەتی ئەوەی بە زمانی کوردی بەرگری لە خۆی کردوە داوایەك لە دژی بۆ دادگای سەربازی سەر بە لەشکری حەوت بەرزکراوەتەوە".

مەهدی زانا لە دوا دانیشتندا بە دادگای سەربازی راگەیاند بە زمانی کوردی بەرگری لە خۆی دەکات بۆیە دەستەی راویژکاری دادگاو داواکاری گشتی بریاریاندا بە تاوانی ئەوەی بە زمانی کوردی قسەی کردوە سەرلەنوێ رەوانەی دادگای بکەنەوە. ویداد ئەرکان Vedat Erkan-ی داواکاری گشتی سەربازی زۆر بە راشکاوی دەلیت: "لەسەر خاکی دەولەتی تورکیا زمانیك نیە ناوی زمانی کوردی بیت و ئەوەی هەیە زمان نیە بەلکو وشەگەلیکی تیکەلاو و دیاریکراوی بە ئەسل تورکیە و بە تیپەربونی کات شکلی زاراوەی وەرگرتوە. بەڵام بەکارهینانی ئەم زاراوەیە لە لایەن کەسانیکی دیاریکراوەوە بە هاندانی دەولەتە بیانیەکان و بۆ مەبەستی دیاریکراو هەرگیز مانای بونی رەگەزی کورد و زمانی کوردی لە نیو میللەت و نیشتمانی تورك ناگەیەنێ. ئەمرۆ ئەم زاراوەیە لە رۆژهەڵات و باشوری ئەنادۆل وەك ئامرازیکی دەربرین بەکاردەهینری.

ئیمە روبەروی ئەم زاراوەیە نەبوینەوە تا نەبوە بابەتی پروپاگەندەو جیگەی شانازیکردن لەبەرئەوەی ئەم زاراوەیە رۆژیك لە رۆژان بە زمانی دایك دانەنراوە.. ئەمەش راستیەکە کەس لاری لیی نیە. بەڵام هەستی نەتەوایەتی تورك بریندار دەکەین ئەگەر ئەو کەسانەی لە زمانی تورکی تیناگەن بە کورد و خاوەن زمانی خۆیان ناوبەرین. (رۆژنامەی جومهورییەت رۆژی ١٩٨٨/٨/١١).

ئەو برگەیەی سەرەوە ئاستی رەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزمی تورکیا لە کوردستان ئاشکرا دەکات. بە راستی ئەو وتانە کینە ئامیزن. زیندانیەکان دەلین ئیمە کوردین و

داواكاره گشتيەكان وەلاميان دەدەنـــەوە: "كـورد لـە توركيـا نيـە، و ئيمـە هـەمومان توركـين"، بـەندكراو و زيندانييـەكان بـە زمـانى كـوردى دەدويـن و داواكـاره گشـتيەكان سـەرەراى ئـەوەى لـە قسـەكانيان تيناگـەن كـەچى دەلـين: "زمـانى كـوردى نيـە بـەلكو وشەگەليكى دياريكراوى توركى كۆنە". هەروەها دەلين ئەم زمانـە هەسـتى نەتەوايـەتى تورك برينـدار دەكات. ئايا ئـەم وتـە نابەجييانـە جنيـودان و سـوكايەتى كـردن نيـە بـە كورد؟ ئايا ئەم جنيودانە هەستى نەتەوايەتى كورد بريندار ناكات؟

كيشـەيەكى دى هەيـە: ئيفـادەى زيندانييـەكان لـە ريگـەى وەرگـيرى راسـتەوخۆ وەرگيريت. بـەلام چـۆن دلنيـابين لـەوەى ئـەو وەرگيرانـە شـارەزاييان لـە زمـانى كـوردى هەيە؟ بۆ نمونە، ئاستى زانيارى هەر وەرگيريك لە زمانى توركييەوە بۆ زمانى فرەنسى و بـە پيچەوانـەوە لـە ريگـەى بروانامـەى دبلـۆم لـە وەرگـيرانى راسـتەوخۆو لـە ريگـەى ليكۆلينەوەى لەسەر زمان و ئەدەب و فەلسەفەى فرەنسى زامن دەكرێ. دادگاكان خۆيان ئـەم مەرجـە دادەنيـن بـەلكو مـەرجيكى سـەرەكى دادگاييكردنيشـە لەبەرئــەوەى تەنــها وەرگـيرانيكى ورد دەسـتەبەرى ئـەوە دەكـات بـەرگرى تاوانبـار بــە راسـتگۆى بـۆ دادگـا بگويزيتەوە بۆيە تەنها زانينى زمانى فرەنسى بۆ وەرگيران بـەس نيـە بـەلكو پيويسـتە دبلۆمـى لـە فەلسـەفەى فرەنسـيش هـەبێ. چـۆن بزانــين ئــەو كەسـانەى دادگاكـان بــە وەرگيريـان دادەمـەزرينێ شـارەزاييان لــە زمـانى كورديـدا هەيــە؟ ئايـا پيويسـت نيــە دبلۆميان لە فەلسەفەى كورديدا هەبێ؟

٣-يەكيك لەو هەوالانەى لەسەر ئەم بابەتە لە رۆژنامـەكان بلاوكراوەتـەوە: "رەوانـە كردنى تيمە ئاينيەكانە بۆ (١٧) ويلايەت- هيرشى راگەياندن".

ئەم تيمانە سەربارى ئەوەى وتارى هـەينيان لـە مزگەوتـەكان دەخوينـدەوە قسـەيان بۆ جەماوەر دەكرد و وەلامى پرسـيارى فيرگـەو دەزگـا فيرگوزارييـەكانى دى و زانكـۆ و سەربازگەكانيان دەدايەوە.

تيمەكانى راگەياندن پيش ئەوەى دەست بـەكاربن لـە چوارچيـوەى ئـەو سـيمينارەى بۆ ئەم مەبەستە ريكخرا بـو مەشـقيكى قورسـيان لەسـەر دەسـتى پيـاوانى هـەوالگرى و

فەرمانبەرانی ئیدارەی گشتی پۆلیس دەبینی. هەر تیمیك لە ٢ یا ٣ پیاوی ئاینی پیکدەهات و بەسەر ئەم هەریمانەدا دابەشکران:

-تیمی یەکەم: هەریمی تاکیرداغ- کیرکلارەلی- Tekirdag- Kirklareli

-تیمی دوەم: هەریمی ئاگری- قارس- Agri- Kars

-تیمی سییەم: هەریمی ئەرزرم- ئەزرینجان- Erzurum- Erzincan

-تیمی چوارەم: هەریمی وان- هەکاری- Van- Hakkari

-تیمی پینجەم: هەریمەکانی سیرت- موش- بتلیس- Sirrt- Mus- Bitlis

-تیمی شەشەم: هەریمی ماردین- دیاربەکر- Mardin- Diyarbakir

-تیمی حەوتەم: هەریمی بنگۆل- تونجەلی- Bingol- Tunceli

-تیمی هەشتەم: هەریمکی ئادیامان- Adiyan an- San liurfa

(رۆژنامەی حورییەت Hurriyet، رۆژی ١٩٨٧/٤/٢١) هەر لە هەمان رۆژنامەو لەسەر هەمان بابەت هەوالیکی دی دابەزیوە: راگری زانکۆی (سەدەمین سالّ)ی شاری وان پرۆفیسۆر تەنها دبایسون رایگەیاند: گوتاری ئاینی لە زانکۆکەمان نەخویندراوەتەوە بەلکو کۆنگرەیەکمان لەسەر یەکیتی و هاوکاری بەستوە. ئەم کۆنگرەیە بە هاوکاری نوسینگەی والی شاری دیاربەکرو زانکۆی دیجلە و پەیمانگەی ئەتاتورك بۆ کولتورو زمان و میژو ریکخراوە. وا چاوەروان دەکریّ کۆنگرەی لەم بابەتە لە هەریمەکانی دی رۆژهەلات وەك قازانتاپ Ganizntep و شانلویرفا Sanliurfa و قارەمانماراش Kahramanmarus ببەستریّ و مامۆستایانی زانکۆش بەشداری تیا دەکەن (رۆژنامەی حورییەت، رۆژی ١٩٨٧/٤/٢١). سالی ١٩٨٥ پەیمانگەی لیکۆلینەوەی تورکیا کتیبیکی لە ئامادەکردنی کۆمەلیك مامۆستای زانکۆ بە ناوی (ئەنادۆلی رۆژهەلات و یەکیتی نیشتمانی تورکیا" بلاوکردەوە.

٤-یەکەم ژمارەی گۆڤاری Dogru e 2000 لە لاپەرەی یەکەمیدا بابەتیکی بە ناوی "دەولەتی عەلمانی بانگهیشتی جیهاد دەکات" بلاوکردۆتەوە کە تیدا هاتوە سوپاو پۆلیس و فەرمانبەرانی ئیدارەکان لە ریگەی دابەشکردنی بلاونامەی ئایەتی قورئانی و فەرمودەکانی پیغەمبەر خەلکی رۆژهەلات بۆ "گویرایەلی خوداو پیغەمبەری خودا" و

"جیهاد لە ریگەی خودا" لە دژی "بەرەی گاوران" بانگهیشت دەکەن. ئەو بلاَونامانە لە کۆتایی سالی ١٩٨٥-دا بە فرۆکەو هەلیکۆپتەر بلاَودەکرایەوە، هەروەها پۆستەریان بە هەمان دروشم بە دیواری مزگەوت و چایخانەکانەوە هەلدەواسی و داوایان لە دوکاندار و چایچیەکانیش دەکرد پسولەی وەرگرتنی پۆستەرەکان ئیمزا بکەن.

ئەمەش دەقی چوار لەو بلاَونامەو پۆستەرانەیە:

دەقی یەکەم:

هاولاَتیان، بیر لە ئامۆژگارییەکانی ئیسلام بکەمەوە، "وقاتلوا في سبيل الله الذين يقاتلونكم، و لاتعتدوا ان الله لا يحب المعتدين (سورة البقرة، الآية ١٩٠) (لە پیناوی خوادادا شەری ئەوانە بکەن کە شەرتان لەگەلّ دەکەن، وە دەست دریژی مەکەن، خودا دەست دریژکارانی خۆش ناویت.

هاولاَتیان:

چەتە جوداخوازەکان دەیانەوێ لە بەها پیرۆزەکانی وەك ئاین و منال و ژن و نیشتمان و ئالاَی ولاَت و رەوشت دورتان بخەنەوە بۆیە ئەرکی سەرشانتانە وەك هەمو موسلمانیك دژایەتیان بکەن کەواتە ئەرکی سەرشانی خۆتان بەجیێبهینن و هاوکاری هیزەکانی سوپا بکەن.

دەقی دوەم:

هاولاَتیان: پیغەمبەری کەریم (د.خ) دەفەرمویت: "من حمل علينا السلاح فليس منا، و من غشنا فليس منا"، واتە ئەوەی چەکمان لیهەلگریت لە ئیمە نیە، و ئەوەی فیل و گزیشمان لیبکات لە ئیمە نیە.

ئەو چەتە تاوانبارانە چەکەکانیان ئاراستەی خۆت و دایك و باوك و براو خوشك و ژن و منالەکانت دەکەن و دەیانکوژن و شەرەفیان دەشکینن لە ئیمە نین، ئەو چەتانە شەرەف و کەرامەت و ژیانت پیشیلدەکەن و نۆکەرایەتی ئەرمەن دەکەن. کەواتە پیویستە هیزەکانی ئاسایش لە شوین و جیگەی چەتە جوداخوازەکان ئاگاداربکەنەوە ئەگینا خۆتان بەرامبەر بە خودا تاوانبار دەبن.

دەقی سییەم:

هاوڵاتیان، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمویت: "و اطیعوا الله و رسوله و لا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم و اصبروا ان الله مع الصابرین"، سورة الانفال الآیة ٤٦، (فەرمانبەرداری فەرمانی خوداو پیغەمبەری خودابن، کیشەو دوبەرەکی لەناو خۆتان دا پەیدا مەکەن چونکە فاشیل دەبن و بەختتان دەروات و، خۆراگربن خودا لەگەڵ خۆراگراندایە).

هاوڵاتیان، ئەو چەتەو ریگرانەی بە ناوی "خەبات لە پیناوی رزگاری نیشتمانی" و "ئازادی" قسەت بۆ دەکەن لە راستیدا یەکیتی و نەفس بەرزیت دەشکینن لەبەرئەوە مەهیلن ئەو خائین و دەستدریژکارانە بە خۆیانەوە توشتان بکەن.

ئەو چەتە خائینانەی بەبێ جیاوازی تەقە لە ژن و منال و پیرو پەککەوتە دەکەن و دەیانکوژن و سەروەت و سامانیان دەدزن و دەستدریژی دەکەنە سەر ژنان هیچ نرخیک بۆ ئاین و ئابرو و رەوشت دانانین.

باوەر بە درۆکانیان مەکەن. هاوکاری هیزەکانی ئاسایش بکەن کە لە پیناوی ئیوەدا دەجەنگن.

دەقی چوارەم:

هاوڵاتیان، خوا لە کتیبی پیرۆز دەفەرمویت: "ولا تکونوا کالذین تفرقوا و اختلفوا من بعدها جاءهم البینات و اولئك لهم عذاب عظیم". سورة ئال عومران. ئایەتی ١٠٥ (ئەی موسلمانان ئیوەش مەبن بەو میللەتانەی دوای ئەوەی ئایەت و بەڵگەی رونیان بۆ هاتە خوارەوە ریگەی پەرتەوازەیی و ناکۆکی و جیاوازیان بەرنەدا، خودا ئەشکەنجەیەکی سەخت و دژواری بۆ ئەو کەسانە ئامادە کردوە).

ماوەی هەزار سالە نەتەوەی تورك بە خوینی ملیۆنان شەهیدی موجاهید ئیسلام دەپاریزیت. ئەمرۆ نەتەوەی تورك بوە بە ئامانجی دەولەتە ئیمپریالیەکان و دوژمنانی تورك و ئیسلام. بنوارە خیزانەکەت و پرسیار لە دایکت و باوکت بکە و بیرت نەچیتەوە چەند موجاهید لە پیناوی ئەم خاکەدا شەهید بون.

سوپای تورکیا گـەورەترین و یەکـەمین سـوپای جیـهانی ئیسلامە کـە خیانـەتکارانی لەناوبردوە، ئەو راستیەش دوژمنانی ئیسلام و تورکیا دەیزانن. ئەوانە لە ریگەی پـارتی کارگـەرانی کوردسـتان و دەسـتوپیوەندەکانیان هـەولدەدەن چەواشـەت بکـەن. ئاگاداربـــە نەکەویتە داوی خیانەتکارانەوە.

هەروەك تیبینی دەگریت ئـەو چـوار دەقـەی سـەرەوە بـە پیـی ئایـەتی هـەلبژاردەو فەرمودەی دیاریکراو جەخت لەسەر دژایـەتی نیـوان ئیسلام و ئنتیمـاو تایبەتمـەندیتی نەتەوایەتی دەکات. لیرەدا مەسەلەکە پەیوەندی بە راڤـەکردنی ئـەهلی سـوننەوە هەیـە بۆ قورئان، هەرچـەندە راڤـەکردنی ئـەهلی شـیعەش جیاوازییـەکی زۆری لەگـەڵ ئـەهلی سوننەدا نیە، بۆ نمونە حکومەتەکەی خومەینی هەولیدەدا بـە هـەمان ئـامراز خـەباتی پارتی دیموکراتی کوردستان و رابونی بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد لەناوبەریت.

سەرەرای ئەوەش پەیوەندی نیوان حکومەتی ئـیران و پـارتی دیموکراتـی کوردسـتان بـە سـەرکردایەتی مەسـعود بـارزانی دروشمـەکانی ئیسـلام لاواز دەکـات (هەرچـەندە گەشـەکردن و نـاوەرۆك و هۆیـەکانی ئـەو پەیوەندییـە دەزانـین بـەلاّم ئـەم بابەتـە لـە چوارچیوەی ئەم لیکۆلینەوەیە دەچیتە دەرەوە) لەبەرئەوەی بـەردەوام جـەخت لەسـەر دژایەتی نیوان ئیسلام و ئینتمای نەتەوایـەتی دەکـەن کـەچی لـە هـەمان کـاتدا شۆرشـی کوردستانی باشور لە دژی حکومەتی عـراق بـە رەوا دەبینـن بـەلکو زۆر جـاران شۆرشـی کورد و داوا نەتەوایەتییەکانی کورد ئاینی ئیسلام بە تەواوکەری یەکتر دادەنین.

لـە دەقـی چـوارەم بـاس لـە ئامـانجی دەولەتـە ئیمپریالیـەکان دەکــەن لـە تورکیـا و ئایدۆلۆجیای رەسمیش بەو هیزە دادەنین کە بتوانین ئەو ئامانجانـە لەناوبـەریت بـەلاّم هەنوکە کورد دەزانیـت دەولەتـە ئیمپریالیـەکان چـۆن ململانییـان لەسـەر دابەشـکردنی کوردســتان دەکــردو چــۆن خــودی بریتانیـــاو کەمالیـــەکانی دۆســـتیان کوردســـتانیان دابەشـکرد، لەبەرئـەوە ئایدۆلۆجیـای رەسمـی نـاتوانیت ریگـە لـــە رابونـــی وشـــیاری کورد بگریت.

لەگـەڵ ئەوەشـدا، دەولـەتی تورکیـا بـە هـۆی رەهـەندەکانی خـەباتی پیشـمەرگایەتی کوردستان بایەخیکی نیوەندی بە پروپاگـەندە ئاینیـەکان دەدا. دەسـتەلاّتدارانی تورکیـا

لە ئابی سالی ١٩٨٩ کوردستانیان لە بلاونامەو پۆستەری ئاینی نوقوم کرد (بروانە Gunaydin, Tercuman Gunes). مەلەسەی یەکیتی و هاوکاری و چارەنوسی هاوبەش و برایەتی ناوەرۆکی ئەو بلاونامەو پۆستەرانە بون. بەلام کاتیك دەستەلاتداران گوو دەرخواردی گیراوە سیاسیەکان دەدەن ئیتر چۆن یەکیتی و هاوکاری دیتە دی؟ ئایا کوشتنی جوتیاران بە بیانوی تیرۆریست و سوتاندنی تەرمەکانیان بۆ ئەوەی بەلگەی تاوانەکانیان بسرنەوە، یەکیتی و هاوکاری دیتەدی؟ دەستەلاتدارانی تورکیا لە لایەك پروپاگەندە بۆ هەستی ئاینی دەکەن و لەلایەکی دی گوو دەرخواردی زیندانیەکان دەدەن و جوتیاران دەکوژن و تەرمەکانیان دەسوتینن و ریگە نادەن هەوالەکانیان بلاوبکریتەوە. ئایا ئیسلام لەسەر ئەو کردەوانە چ دەلیت؟

٥-پیویستە زیاتر لە زاراوەی "نیونەتەوەیی" وردبینەوە. سالی ١٩٧٤ لە عراق شەری نیوان کۆلۆنیالیزمی عەرەب و کورد هەلایسا. کوردەکانی باشوری کوردستان دژی رژیمی سەدام حوسەین شۆرشی رزگارییان بەرپاکرد. پیشمەرگە کوردەکان دوو فرۆکەی میك-یان خستە خوارەوەو یەکیك لە رۆژنامەکانی تورکیا وینەی فرۆکەکانی بلاوکردەوە کە منالانی کورد لە نزیکەوە تەماشایان دەکرد. بە راستی وینەیەکی خەماوەر بوو. ئایا ئەو منالانەی سەیری پارچە فرۆکەکانیان دەکرد بیریان لە چ شتیك دەکردەوە؟

ئەو دوو فرۆکە میکەی کوردستانیان دەسوتاند و روبارو دەریاچەکانیان ژەهراوی دەکرد و پیکهاتەی کیمیایی زەوییان دەگۆری، دەستکردی بەهیزترین دەولەتی سوسیالیستی جیهان بوون. ئەو فرۆکانەی دارستان و کیلگەیان دەسوتاند و خانوبەرەو بەربەستیان خاپور دەکرد و ئاژەل و بالندەیان دەکوشت تەمسیلی تەکنۆلۆجیایەکیان دەکرد زۆر بیبەزەییانە دژی منال و ژن و پیری کورد بەکاردەهینران.

ئەو منالانەی ئەو دەمە تەمەنیان لە نۆ سال کەمتر بو، ئەمرۆ پیشمەرگەی کوردستانن، ئایا ئەو کەسانە چۆن تەماشای ئەو کۆمەك و هاوکارییە دەکەن کە یەکیتی سۆڤیت پیشکەشی رژیمی کۆلۆنیالیزمی فاشیستی رەگەزپەرستی بەعسی دەکرد؟ تەقینەوەی سەدان بۆمبی کریکارانی سۆڤیت بەسەر خەلکانی کەساسترین نەتەوەی سەرزەمین واتە نەتەوەی کورد چۆن لیکبدەینەوە؟

نەتەوەی کورد چۆن بەشداری لە خەباتی چینی کریکارانی ژاپۆن و ئەلمانیاو وڵاتە عەرەبیەکان و تورکیا بکات؟ کورد نەتەوەیەکی دابەشکراوەو مافە نەتەوایەتیو دیموکراتییەکانی لیزەوتکراوەو زۆر بیویژدانانە سامانە سروشتییەکانی بە تاڵان دەبرێ. کورد نەتەوەیەکە لە پیناوی مانەوەیدا شەری چەکی کیمیایی دەکات کەواتە کاتیك نەتەوەی کورد ژن و منالٌ و گەنج و پیرەکانی کیمیاباران دەکریت و بە کۆمەل لە ئۆردوگای پەنابەران دەژین چ پشتگیرییەکی یەکیتی سۆڤیت و کۆماری چینی میللی و ئەلبانیاو ڤیتنامی بۆ دەکرێ، ئەمە لە کاتیکدا ئەگەر ئەو وڵاتانەو چینی کریکارانی پشتگیری خەباتی رزگاریخوازی نەتەوەی کورد بکەن رەنگە کاریگەرییەکی بنەرەتی و هەست پیکراوی لەسەر کورد هەبیت.

سالی ١٩٨٨ عیراق زۆربەی ناوچەکانی باشوری کوردستانی کیمیاباران کرد. رۆژانی ١٦ و ١٩٨٨/٣/١٧ هەلەبجەو رۆژانی ٢٣-٢٥/ ئاب/ ١٩٨٨ ناوچەکانی ئامیدی و بادینانی کیمیاباران کردو زیاتر لە (٣٠) پسپۆری سۆڤیت لە کارگەکانی بەرهەمهینانی چەکی کیمیایی کاریان دەکرد، بۆیە کاتیك کوردەکان پییان زانی داوایان لە یەکیتی سۆڤیت کرد پسپۆرەکانی لە عیراق بکشینیتەوە. رۆژنامەی "الشرارة" کە زمانحالی یەکیتی نیشتمانی کوردستانە لە ژمارە (٣)ی نیسانی ١٩٨٨ لیستیکی بە ناوی (٣٠) پسپۆرەکەی یەکیتی سۆڤیت بلاوکردەوە کە لە کارگەکانی بەرهەمهینانی چەکی کیمیایی عیراق کاریان دەکرد، بەلام سۆڤیت داواکەی کوردی پشتگوێ خست. رۆژنامەی پراڤداری سۆڤیتی لە رۆژی ١٩٨٨/٩/١١ نوسیویتی "ئەمریکا ئیدعای بەکارهینانی چەکی کیمیایی دەکات"، ئەمە لە کاتیکدا وەزیری بەرگری عیراق عەدنان خەیروللا تولفاح لە رۆژی ١٩٨٨/٩/١٥ لە بەغدا وتی: "چەکی کیمیایی بە مەبەستی بەکارهینان دروستکراوە" (Medya Gunese ژمارە ٧ و Amegun Bayrayi، تەموزی ١٩٨٨).

بەرهەمهینانی چەکی کیمیایی و بەکارهینانی دژی میللەتیکی چەوساوە چۆن لەگەڵ بیری سوسیالیزم و چەمکی نیونەتەوەییدا دەگونجیت؟

ئەوانە جگە لە کورد میللەتیکی دی شك نابەن بەردەوام چەمکی نیونەتەوەییان وەبیر بهیننەوە "پیویستە ئەرکە نیونەتەوەییەکانتان بیرنەچیتەوە"، ئایا چینی

کریکاران و ئەو دەوڵەتانەی ئیدعای سوسیالیزم و کۆمۆنیزم دەکەن پابەندییکی نیونەتەوەییان بەرامبەر بە کورد نیە؟!!

ئایا هیچ ئاسەواریك یا نیشانەیەك یا هەوالیك هەیە بەڵگە بیت لەسەر ئەوەی چینی کریکارانی تورکیا پشتگیری لە خەباتی رزگاری نەتەوەیی و دیموکراتی کورد دەکات؟ کەواتە لەم حالەتەدا چەمکی نیونەتەوەیی چ مانایەك دەگەیەنیت؟

لە لایەکی دی پیویستە بابەتیانە و بەدەر لە کاریگەری دروشمەکان لیکۆلینەوە لەسەر پیادەکردنی چەمکی بریاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلان لە یەکیتی سۆڤیت و ولاتانی ئوروپای رۆژهەلات بکەین. هەروەها پیویستە زۆر بابەتیانە لیکۆلینەوە لەسەر کیشەکانی ناوەوەی یەکیتی سۆڤیت بکەین وەك کیشەکانی نیوان کۆماری ئەرمینیاو ئازەربایجان و مەسەلەی قەرەباغ و ململانیی ئەتنی و مشتومر و کیشمەکیشی جۆرجیا و کۆمارەکانی دیو کیشەی نیوان کۆمارەکانی بەلتیق و مۆلداڤیاو کۆمارەکانی ئاسیای ناوەراست و پرۆسەی تواندنەوەی کەمایەتی تورکی بولگارستان و خاپورکردنی گوندەکانی هەنگاریا لە رۆمانیاو لەناوبردنی ناسنامەی نەتەوایەتیان. هەروەها پیویستە لیکۆلینەوەی تیروتەسەل لەسەر ململانیی نیوان سرب و ئەلبانەکانی ناوچەی کۆسۆڤۆی نزیك بە سنوری یوگسلافیاو ئەلبانیا بکەین، سەرباری لیکۆلینەوەی مەسەلەی مەکدۆنیا بۆ ئەوەی بزانین ئەو دەوڵەتانە چۆن پرەنسیپی بریاری مافی چارەی خۆنوسینی گەلانیان پیادە کردوە.

٦-بۆ زانیاری زیاتر لەسەر بەکارهینانی ئەم چەمکە بروانە

(Alprslan Turkes, Temel Gorusler, Dergah Yayinlari, 3. Bs, Istanbul, 1976, s. 35).

Turhan Feyzioglu, Milliyiet, Dergah Yayinlari, Istanbul 1975, s. 243-250.

Ahmet Kabakle, Komsu Hakki, Tercuman, 6.10. 1985.

Ahmet Kabakl, Esraiya Aicaktir, Tercuman, 12-13-10. 1985.

Ilhan Bardakcl, Gukurdaki Kahpe, Tercuman, 13-10-1984.

Ergun Goze, Hakkari’den ingitereye Kader, Yahut Yalan cinin Mumu, Tercuman, 15. 10. 1984.

Coskun Kirca, Milli Birlik ortami, Hurriyet, 6-3-1987.

Coskun Kirsse, Diller, Dileikler, Hurriyet, H-3-1987.

Rauf Tamar, Bu Adam Ne Diyor? Tercuman, 7-1-1985.

Rauf Tanar, Tepkiler, Tercuman, 12-1-1985.

چوشکون قیرجه Coskun Kirca له وتارەکەی سەرەوەیدا بە ناوی Milli Birlik ortami بە ئاشکرا جەخت لەسەر ئەم بیرۆکەیە دەکات: "جوداخوازو لایەنگرەکانیان، ئەوانەی داوای فەوارەیەکی سەربەخۆ دەکەن نوشستی دەهێنن و هەر خۆشیان دەگەنە ئەو باوەرەی هیچ کەسیك جگە لە تورکبون و توانەوەی لە پرۆسەی تەتریك ریگەیەکی دی بۆ نامینیتەوە". هەر هەمان نوسەر لە نوسینیکی دی بە ناوی Diller Dilcikler دەلیت: زمانی کوردی زمانیکی زۆر سەرەتاییە و لە ناوچونی ئەو زمانە یەکیکە لە پیداویستیەکانی مەدەنییەت. سەرباری ئەوەش تەتریك کردن بۆ ئەم زمانە زەروورییەو خزمەتی دەکات.

٧-گەلیك جار بۆ ئەوەی رۆلی ئەسپ لە شەری نیوان داگیرکەرانی ئسپانی- پورتوگالی و دانیشتوانی رەسەنی ناوچەکە رونبکریتەوە ئاماژە بەم تراجیدیایە دەدریّ: کاتیك هەردوو هیزە شەرکەرەکە لە مەیدانی جەنگ روبەروی یەکتر دەبنەوە، لە سەرەتای شەرەکە یەکیك لە سەرکردەی خیلەکان پەلاماری سەرکردەی داگیرکەران دەدا کە بە خۆی و چەك و شمشیرەکەیەوە لەسەر پشتی ئەسپەکەی بو. سەرکردەی خیلەکە ئەسپەکە بریندار دەکات و سەرکردەکەش لەسەر پشتی ئەسپەکە دەکەویتە خوارەوە بەلاّم خیرا هەلدەستیتەوەو لولەی تفەنگەکەی دەکاتە پەلاماردەرەکە- لەو ساتەدا سەرکردەی خیلەکە بە حەپەساوی ئەم پرسیارە لە خۆی دەکات.. چۆن هەستایەوە، هەر ئیستا من کوشتم و کەوتە سەرزەوی، ئەی کەواتە ئەو کەسەی بەرامبەرم راوەستاوەو دەیەویت شەرم لەگەلدا بکات کییەو لە کویوە هاتوە؟ سەرکردەی خیلەکە دەگاتە ئەو باوەرەی ئەوەی بەرامبەری راوەستاوە مرۆڤ نیە بەلکو خوداوەندە بۆیە یەکسەر چەکەکەی دەستی فریدەداو کرنوش بۆ سەرکردەی داگیرکەرەکان دەبات و دوابەدوای ئەویش سەرکردەو جەنگاوەرەکانی دی کرنوش بۆ سەرکردەی داگیرکەران

دەبەن ئیتر دەبیتە گەرەلاوژێ و ترس و سەرسامی هەمویان دەگریتەوە داگیرکەرەکانیش ئەم دەرفەتە دەقۆزنەوەو هەمویان لەناودەبەن.

پوختەی مەسەلەکە ئەوەیە سەرکردەی خیلەکە تا ئەوکاتە ئەسپی نەدیبو بۆیە وا دەزانیت ئەسپ و سوارەکەی سەری یەکشتن. کاتیك سەرکردەی خیلەکە ئەسپەکە دەکوژیت بەلام سوارەکە دەبینێ ئامادەیە شەری بکات ئیتر دەگاتە ئەو باوەرەی شەری کەسیکی پیرۆز دەکات و بەرامبەر بە خوداوەند هیچی پیناکریت. بروانە:

Eduardo Galeano: Lasvenasabiertasde Americalatina, La Habana, Casade Las Amricas, segunda (edicion, 1979, p. 38).

٨-بروانە ئەو دادگاییکردنەی پەیوەندی بە کۆمەلەی (٤٩) هەیە (گۆڤاری میدیا گوینئیشی Medya Gunesi، رۆژی ١٩٨٨/٤/١، ژمارەی یەکەم، ل ٤٧). فەوزی بیلگە (Fevzi Bilge) لە وتاریکیدا بە ناوی "بەشیك لە میژوی سیاسیمان" ناوی هەر (٤٩) کەسەکەی نوسیوە بەلام لیستەکە ناوی شەرەفەدین ئەلچی Serafettin Elci تیانیە کە ئەندامیکی کۆمەلە بو، بەلکو لە جیاتی ئەلچی ناوی کەسیکی دی دوو جار دوبارە بۆتەوە.

دکتور ناجی کوتلای- Nacikutlay. ئەندامیکی کۆمەلەی (٤٩)ە وتاریکی لەسەر کۆمەلەکە نوسیوە، ناجی لە وتارەکەیدا دەلیت پیویستە لیکۆلینەوەیەکی جیدی لەسەر کۆمەلەی (٤٩) بکرێ (بروانە گۆڤاری Beryeh، رۆژی ١٩٨٩/١، ل ٢٩-٤١). Bergeh گۆڤاریکی کوردی- تورکیەو لە سوید دەردەچیت.

٩-بروانە ئەو دادگاییکردنەی پەیوەندی بە کۆمەلەی (٢٣) هەیە.

(Bir Kurt, Devrimcisi Edip Karahan in anisina, Komal Yayinlari, Istanbul 1997. pp-89-136).

١٠-سالی ١٩٦٨ چاپی یەکەمی داستانی مەم و زین لە وەرگیرانی مامۆستا محەمەد ئەمین بوزئەرسەلان Mehmet Emin Bozarslan کەوتە بەر دیدەی خوینەران (ئەستەنبول Gun Yayinevi). دەقە کوردی و وەرگیراوە تورکییەکەی لە یەك لاپەرەدا بەرامبەر بە یەك چاپکرابو بەلام ئەو دوازدە بەیتە شیعرەی کە بابەتی لیکۆلینەوەکەی ئیمەیە چاپنەکرابو زۆرم پێ خۆش بو ئەو دوازدە بەیتە لەم کتیبە بنوسمەوە بەلام لەبەر دەستم نەبو بۆیە هیوادارم ئەم یادەوەرییە هیندیك لایەنی مەسەلەی کورد رون بکاتەوە.

لە هاوینی ١٩٧١ لە كاتی حوكمی كودەتاكەی ١٢/ ئازار لە گرتوخانەی سەربازی دیاربەكر بوین و محەمەد ئەمین بوزئەرسەلان-یش یەكێك بو لەو زیندانیانەی بە تۆمەتی پەیوەندی بە یانەی كولتوری شۆرشگێر لە رۆژهەلات گیرابو.

پاش نیوەرۆیەكیان داواكاری گشتی سەربازی بۆز ئەرسەلانی بانگ كردو ماوەی دوو كاتژمێر لەلای خۆی گلیدایەوەو لە كاتی گەرانەوەیدا هاتە لام و پیی وتم: "جاریكی دی لیكۆلینەوە لەسەر دۆسیەی مەم و زین دەكەن بەلام ئەمجارەیان خودی داواكاری سەربازی لیكۆلینەوەكە دەكات و منیش بە هۆی بەشی پینجەم (دەردەكانمان) و بەشی شەشەم (بۆچی مەم و زین بە زمانی كوردی نوسراوە) تاوانباركرام كە بانگەواز بۆ كیشەی كورد و جوداخوازی دەكات و هەستی نەتەوایەتی تورك بریندار دەكات.

ئەمینی لەسەر قسەكانی بەردەوام بو: "پیم وتن بانگەوازم بۆ هیچ كیشەیەك نەكردوە، ئەگەر بانگەوازم بكردایە ئەو دوازدە بەیتە شیعرەشم بلاودەكردەوە بەلام هەروەك لە كتیبەكە تیبینی دەكرێ تەنها نوقتەم بۆ داناوە، ئەمەش مانای ئەوەیەو ویستومە خۆم لە كیشە بە دور بگرم. لە وەلامدا پییان وتم: "ئەمەیان راستە، ئیمە زۆر باش ئەمە دەزانین، هەروەها ئەوەش دەزانین ئەو كتیبەی پیشكەش ئیسماعیل بیشكچیت كردوە بە دەستوخەتی خۆت ئەو دوازدە بەیتە شیعرەت بۆ نوسیوە"، بەلام نكۆلیم لیی كرد، ئنجا كۆپی كتیبەكەیان پیشاندام و دیسانەوە نكولیم لە دەستوخەتەكەی خۆم كردو دواتر شیعرەكەیان بە دەست و خەتی خۆم پێ نوسیمەوە و رەوانەی دائیرەی لیكۆلینەوەی سزادانیان كرد.

ئەو كتیبەی بۆزئەرسەلان پیشكەشی كردبوم رەوانەی زانكۆی ئەتاتورك-ی كردبو لە شاری ئەرزروم چونكە لەوێ مامۆستا بوم. پیاوانی ئاسایش زەرفەكەیان كردبوەوەو تەنها ئەو لاپەرانەیان كۆپی كردبو كە بە دەستوخەتی خۆی نوسیبوی و پاشان نامەكەیان داخستبوە.

ئەو دوازدە بەیتەی بلاونەكرابوەوە بە شیوازیكی زۆر نایاب و سەرنج راكیش داریژرابون.

له دوای ماوەیەکی کورت دادگای رۆژنامەنوسی ئەستەنبول له بارەی بلاوکردنـەوەی کتیبەکە لیکۆلینەوەی خۆی دەست پیکرد بەلام دوای تویژینەوەیەکی دورو دریـژ دادگا بریاریدا دۆسیەکە دابخات.

سـالی ١٩٧١ لەوکاتـەی لیکۆلینـەوەیان لەگـەلم دەکـرد سـەرۆکی زانکـۆی ئـەتاتورك و هیندیـك لـە راگـری کۆلیـج و مامۆسـتاکان شـاهیدییان لەسـەرم دەدا. سـەرۆکی زانکـۆ پرۆفیسۆر کەمال بایکئوغلو Kemal Biyiloglu بەمشـیوەیە وەلامـی پرسـیاریکی دادوەری لیکۆلینەوەکـەی دایـەوە: "بـە ئـەرکی سەرشـانی خۆمـم دەزانـی چـاودیری نامـەکانی ئیسماعیل بیشکچی بکەم چ ئەو نامانەی پۆستی دەکرد یا ئەو نامانەی بۆی دەهات".

ئەمە لایەنیکی روداوەکە بو بەلام لایەنی دوەمـی روداوەکـە بـە راسـتی تراجیدییـە. لە کاتی قسەکانمان بۆز ئەرسـەلان پیـی وتم: "باشـتر وایـە نامەیـەك رەوانـەی ئەنقـەرە بکـەیت و بـە شـیوازیك تییـان بگەیـەنیت ئـەو کتیبـە لـە کتیبخانەکـەت لابـەرن و لـە جیگەیەکی دی بیشارنەوە بۆ ئـەوەی نەکەویتـە بەردەسـتیان لەبەرئـەوەی لەوانەیـە لـە رۆژانی داهاتوودا مالەکەت بپشکنن. منیش یەکسەر بە قسەیم کرد.

لـە ناخـەوە پیـم وابـو شـتەکان ریگـەی ئاسـایی خـۆی گرتۆتەبـەر تویژینەوەکـە ماوەیـەکی دورو دریـژ دەخایـەنیت و پاشـان دۆسـیەی کیشـەکە دادەخـەن. بـەلام بـۆز ئەرسەلان لەسەر یانەی کولتوری شۆرشگیر لە رۆژهەلات لیکۆلینەوەیان لەگەل دەکرد.

لە تەموزی ١٩٧٤ بە لیبوردنیکی گشتی ئازاد کرام و گەرامەوە بۆ مـالی خۆمـان و لـە کاتی ریکخستنی کتیبخانەکەم تیبینیم کرد ژمارەیەك کتیـب و لەتـە رۆژنامـەو پارچـە گۆڤـار دیارنـەمابو کـە پـەیوەندی بـە کوردسـتان و کۆمەلگـەی کـودەواری و زمـانی کوردییەوە هەبو. کاتیك لە خیزانەکەم پرسـی پیـی وتم: "سـالی ١٩٧٢ کـاتیك نامەکەتم پیگەیشت ترسیکی زۆرم لینیشت و وامدەزانی یەکسەر مالەوە دەپشکنن بۆیە تەنها ئەو کتیبانـەم نەسـوتاند کـە نـاوت هینـابون بـەلکو هـەمو ئـەو کتیـب و لەتـە رۆژنامـەو گۆڤارانەشم سوتاند پەیوەندییان بە کوردەوە هەبو" کەچی مالـەوەیان نەپشکنی بـەلام من هیمنی خۆمم لە دەستدا.

لە ماوەی کودەتاکەی ١٢/ ئازاری/ ١٩٧٩ و ١٢/ ئەیلول گەلیك کتیب و رۆژنامەو گۆڤارم لە کیس چو کە سەرچاوەیەکی گرنگی لیکۆلینەوەکانم بو. بەشیکی پۆلیس دەستی بە سەرا گرت بەلام زۆربەی بوە قوربانی ئەو ترسەی بالی بەسەر مالەکەمدا کیشابو بۆیە ئەو بەلگەنامە بەنرخانەی لە کیسم چوە مەحالە بتوانم لە لیستیکدا ریزیان بکەم. هەر کاتیك قسە لەسەر مەم و زین و پۆلیس بکریّ هەمیشە ئەو روداوەم بیردەکەویتەوەو دلم بۆ ونکردنی ئەو گەوهەرە بە نرخەی مەم و زین دەگوشریت. پاشان زۆر بە پەرۆشەوە کەوتمە گەران بە دوای ئەو دوازدە بەیتەداو داوای یارمەتیم لە برادەرەکانی خۆم کرد بەلام دەستم نەکەوتەوە.

لە ناکاو رۆژیکیان بیرم کەوتەوە کتیبەکەی مەم و زین-م دابو بە یەکیك لەو برادەرانەی خۆم کە گرنگی بە لیکۆلینەوە دەدا تا سەرنج و دیدو بۆچونەکانی خۆیم لەسەر کتیبەکە پیّ بلیت بەلام دوای خویندنەوەی بریاریدا خۆی لیکۆلینەوەی لەسەر بکات و کتیبیکی مەم و زین-ی بە زمانی کوردی بەهەر دوازدە بەیتەکە دەستکەوتبو، ئەو دوازدە بەیتەی لە وەرگیرانەکەی بۆزئەرسەلان نەبو. ئەو دوازدە بەیتەو وەرگیراوە تورکییەکەی بۆ رەوانە کردم. ئەو دوازدە بەیتە لە سیاقی داستانەکەی مەم و زین بەمشیوەیەی خوارەوە بو:

کول و دەردیّ مە کوردا

گە رویّ هەبویا مە پادشاهەك	ظاهیر ڤەدبو، ژبۆمە بەختەك
حاصل بیویا ژ بۆ وی تاجەك	ئەلبەتە دبو مەژی رەواجەك
غەم خواری دکر ل مەیەتیمان	تینانە دەریّ ژ دەست لە ئیمان
غالب نەدبو ل سەر مەئەڤ روم	نەدبونە خرابەبیّ د دەست بوم
مەحکومیّ عەلییەو صەعالیك	مەغلوب موطیعی تورك و تاجیك!!
ئەمما ژ ئەزەل خودیّ و ساکر	ئەڤ روم و عەجەم لسەر مەراکر
تەبەعییەتی وان ئەگەرچی عارە	ئەو عارە ل خەلقی نامدارە
ناموسە ل حاکم و ئەمیران	تاوان چییە شاعیر و فەقیران؟

ئەڤ قولزومێ روم و بەحری تاجیك هندی کوبکن خروج و تەحریك
کورمانج دبن ب خون موله ططەخ وان ژیك ڤەدکن میثالی بەرزەخ

گەردێ هبووا مە ئیتیحادەك ڤیکرا بکرامە ئینقیادەك
روم و عەرەب و عەجەم تەمامی هەمیان ژمەرا دکر غولامی

تێبینی:

له وەرگێرانی ئەم شیعرانەدا پشتم بەستووە بە دەقە فەرەنسیەکەوەو لەگـەڵ دەقـە ئسپانییەکەدا بەراوردم کردوەو گەراومەتەوە سەر وەرگـێرانیکی د. عـیزالدین مصطفـی رەسول لە کتێبی (ئەحمـەدی خـانی شـاعیرو بیرمـەندو فەیلەسـوف" کـە لـە چاپخانـەی (الحوادث) چاپ کراوە سالی ١٩٧٩، هەروەها ئاگادار بووم لەسەر لیکۆڵینەوەیـەکی رەشـید فەندی لەسەر خانی. (وەرگێر).

١١-لە دوای چاپکردنی داستانی مەم و زین کتێبیکی دی بە زمانی تورکـی بـە هـەمان ناونیشـان لەگـەڵ دەسـتکارییەکی بچـوك (مـەموزین) کەوتـە بـازارەوە. ئـەم کتێبـە نوسـەرەکەی نـاوی ئەحمـەد فایـەق بـو. ئـەم نوسـەرە جـەخت لەسـەر ئـەوە دەکات کـە مەموزین بەشێکە لە کەلەپوری کۆنی تورك بروانە:
(Sirri Dadas Bilge, Istanbul, 1969 D. VII).
و داستانەکەش لە ناوچـەی جزیـرە رویـداوە بـەڵام نوسـەر بـە هیـچ جۆریـك باسـی ئەحمەدی خانی نەکردوە. نوسەر پەنای بۆ میژونوسی تـورك (فـەخرەدین کـیرز ئوغلـو Fahrettin Kirzioglu) بـردوەو دەلیـت: ئـەو خیلـە تورکانـەی پییـان دەوتـرێ بۆتـان لـە سەردەمی داریوش دا لە ناوچەی جزیرە ژیـاون و کـەناری رۆژهـەڵاتی روبـاری دیجلـەش بە ناوی ئەو خیلانە ناونراوە.

ئـەم کتێبـە هـەر زوو لـە بـازار کۆکرایـەوە. پیـم وایـە هـەوالگری تورکیـا لــە پشـت بڵاوکردنەوەو کۆکردنەوەی ئەم کتێبەوە بوو. ئەمەش نمونەی ئیمپریـالیزمی کولتـوری

دەولەتی تورکیایە بەرامبەر بە کوردستان، رەنگە بەراوردکردنی دەقە ئەسلی و دەقە ساختەکە کاریکی شیاو بیت بۆ ئەوەی زانیاریان لەسەر سروشت و شیوازەکانی شیواندنی کەلەپوری کورد هەبیت.

١٢-ئەم پرۆسەیە بە دیویکی دی ئیعتباراتی پۆزەتیڤی هەیە. بۆ نمونە، ئەو پیشمەرگانەی لە کاتی روبەروبونەوە لەگەڵ هیزە چەکدارەکانی تورکیا گیان لە دەست دەدەن میللەت بە شەهیدیان لە قەلەم دەدا بۆیە دەبینین لە هەمو شاریك گۆرستانیکی تایبەت بە شەهیدان هەیە کە بەریورەسمیکی پرشکۆ تەرمی گەریلاکانی تیا بە خاك دەسپیردریَ. سەرەرای ئیجارائاتی گرتن و تۆقاندنی پۆلیس و سوپا لە دژی خەلکی بۆ ئەوەی بە ریزو شکۆمەندی دزو جەردەکان بە خاك نەسپیردریت و پرسەیان بۆ دانەنریت کەچی هیندیك جار پرسەی شەهیدان چەندین هەفتە دریژە دەکیشیَ. هەروەها دەزگاکانی دەولەت دەیانەویت هاولاتیان بە هیچ جۆریك بایەخ بە تەرمی گەریلا کوژراوەکان نەدەن تا لەسەر بیباکی خەلکی بەرامبەر بە تەرمی گەریلا کوژراوەکان و پشتگیری نەکردنی جەماوەر لە هیزی پیشمەرگە بەلگەیەکیان بە دەستەوە بیت، لەگەڵ ئەوەشدا خەلکی بەشداری بە خاکسپاردن و پرسەی پاسەوانی گوندەکان ناکەن و خودی خیزانی کوژراوەکان سکالا لەو وەزعە دەکەن و بە زمانی خۆیان دەلین: کەس بایەخ بە مردوەکانمان نادات.

لە باشوری کوردستان ئەو کەسانەی خیانەت لە میللەتی کورد دەکەن پییان دەوتریَ جاش بۆیە پیویستە وشەی جاش لیکۆلینەوەی لەسەر بکریَ.

لە واقیعدا بیرۆکەی ئەم ناولینانە لە دیاردە سروشتیەکانەوە سەرچاوەی گرتوە. کاتیك جاشەکەریك دەچیت بۆ لەوەر لە دایکی جیادەبیتەوە ئیتر ناگەریتەوە و تیکەل بە ئاژەلەکانی دی دەبیت بۆیە هەولدەدا لە ئەسپ و هیسترەکان نزیك بیتەوە بەلام دەکەیتە بەر پیَ لەقەیان یا ئەگەر بە تەنیشت گاگەلەوە بروات دەکەویتە بەر شاخە تیژەکانیان لەبەرئەوە لەگەڵ مریشك و مانگا دەلەوەریت، واتە هەمیشە لە دایکی دور دەکەویتەوە.

١٣-بریاری رزگارکردنی دایکیان دەدەن و بە رزگارکردنی دایکیان شەر لە نیوان مولکدارە گەورە و شیخ و بازرگانە بچوك و خیل و ئەو حاکمەی دایکیانی بە دیل گرتوە، هەلدەگیرسیت بەلام تا شەرەکە کۆتایی نەیەت دایکیان رزگاری نابیت. ئەفسانەی شاری ژین زۆر دورو دریژەو زۆر زەحمەتە لیرەدا کورت بکریتەوە چونکە لەهەر بەشیك لە بەشەکانی ئەم داستانە هەستیکی نەتەوایەتی بیگەردو پرجۆش و خرۆش دەبینریٚ، ئەمە سەرباری هیندیك هەلویستی شۆرشگیرانە دەبینریٚ چونکە سەرپیچی کردن لەم داستانە شتیکی ئاساییە.

١٤-لەبەرئەوەی ئەسلی کورد بۆ گۆتی و مادەکان دەگەریتەوە بۆیە لیکۆلینەوە لەسەر میژوی کورد و سروشتی پەیوەندی نیوان گۆتی و ئاشوری و گەلانی ئۆراتوو مادەکان گرنگی تایبەتی خۆی هەیەو پەیوەندییەکی توندوتۆل لە نیوان ئەرمەن و ئورارتەکان هەبوو.

١٥-دوای ئەوەی ئاگربەستی عراق-ئیران لە ١٩٨٨/٨/٢٠ راگەیەنرا، عراق بە ماوەیەکی کورت باشوری کوردستانی کیمیاباران کرد. لە گەورەترین پرۆسەی جینۆساید هەزاران کەس لە باشوری کوردستان بون بە قوربانی ئەم چەکەو بە سەدان هەزار کەسیش بەرەو سنوری ئیران- تورکیا رایانکرد. ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بە هۆی بنکەی سەربازی و ویستگەی راداری لە هەریمەکە دەیتوانی بەلگەی تەواو لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی بخاتەروو بەلام لە جیاتی ئەو کارە ئەنجومەنی پیران نارەزایی دەربری و سزای بەسەر عراق دا سەپاند (رۆژنامەی جومهورییەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١١) حکومەتی عراق نکۆلی لە بەکارهینانی چەکی کیمیایی کردو بارزانی و تالەبانی-یش بە خائین لە قەلەم دا.

حکومەتی تورکیا بەیاننامەیەکی بلاوکردەوە کە تییدا هاتوە: "تورکیا دوای ئەوەی لیکۆلینەوەی لەسەر خاکی عراق ئەنجامدا هیچ بەلگەیەکی لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیایی دەست نەکەوت (رۆژنامەی میللیەت، رۆژانی ١٤-١٩٨٨/٩/١٥).

هەروەها (١٢) دەولەتی ئوروپی داوایان لە نەتەوە یەکگرتوەکان کرد بە مەبەستی لیکۆلینەوە تیمیکی پسپۆر رەوانەی باکوری عراق بکات و نەتەوە یەکگرتوەکانیش

لەلای خۆیەوە عراقی لەم داواکارییە ئاگادارکردەوە بۆ ئەوەی ریگـە بـە تیمیکـی پسـپۆر بدات لە باکوری عراق لیکۆلینـەوەی پیویست ئـەنجام بـدات (رۆژنامـەی جومهوریيـەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١٤)، بـەلام عـراق بـە بیـانوی "دەسـتیوەردان لـە کاروبـاری نـاوخۆی ولات" پاداشـتنامەکەی نەتـەوە یـەکگرتوەکانی رەتکـردەوە. عـراق بـەیانیکی رەسمـی دەرکــردو تییدا ئاماژە بە "لیکۆلینەوەکەی تورکیا دەکات کە هیچ بەلگەیەکی لەسەر بەکارهینانی چـەکی کیمیـایی دەســت نەکــەوتوە" (رۆژنامــەی جومهوریيــەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١٥). هەروەها تورکیاش داواکاری تیمیکی پسپۆری بۆ ئازمـایش کردنـی پەنابـەرە کوردەکـانی لە تورکیا رەتکردەوە (رۆژنامەی میللیەت، رۆژی ١٩٨٨/٩/١٦).

تورکیـا دەیـوت پزیشـکە تورکــەکان ئازمایشــی پیویســتیان ئــەنجامداوەو هیــچ بەلگەیەکیان لەسەر بەکارهینانی چەکی کیمیـایی لـە دژی کـورد دەسـت نەکـەوتوەو بـە بیـانوی بروانــەبون بــە توانــاو لیـهاتوی پزیشـکەکان رەتیکـردەوە پزیشـکی نەتــەوە یەکگرتوەکان ئازمایش لەسەر کوردەکان بکات.

لە سەرەتای حوزەیرانی ١٩٨٩ حکومەتی بولگارستان تورکەکانی بولگاریای ناچارکرد ولات بەجێ بهیلن، لەو سەردەمەدا حکومەتی تورکیا ئیدعـای دەکـرد "دەسـتەلاتدارانی بولگارستان تورکەکانیان بە سیرەمیکی (مصل) نەزانراو کوتاوە" بۆیە داوای لە تیمیکـی نەتەوە یەکگرتوەکان کرد لیکۆلینەوە لە تورکیاو بولگارستان بکەن و هـەر بـە فیعلیـش تیمەکــــە لــــە هــــەردوو ولاتەکــــە لیکۆلینــــەوەی کــــرد و بەمــــەش دۆســــیەی "سیرەمی نەزانراو" داخرا.

دووروویـی نزمـترین رەوشـتی مرۆڤـە. تورکیـا لـە لایـەك سـورە لەسـەر "کەرامــەتی پزیشکە تورکەکان" و لیکۆلینەوەی تیمیکـی نەتـەوە یـەکگرتوەکان رەتدەکاتـەوە، بـەلام هەر خودی تورکیا داوا لە نەتەوە یەکگرتوەکان دەکات تیمیك بۆ ئازمایشـی تورکـەکانی بولگارسـتان رەوانـە بکـات. تورکیـا لـەم حالەتـەدا گومـان لـە توانــاو لیـهاتویی پزیشـکە تورکەکان دەکات.

هەلویسـتی تورکیـا بەرامبـەر بـە پەنابـەرە کوردەکـان زۆر رون و ئاشـکرایە: تورکیـا بەدەست تیکەلاوکردنی لەگەل رژیمی عراق روی دزیو و ناشیرینی عراق دەشاریتەوە.

١٦-نكۆلی كردن له ناسنامەی نەتەوایەتی كورد و لەناوبردنی ناسنامەی كوردستان گرنگترین جیاوازییە كوردستان لە كۆلۆنیە كلاسیكیەكانی دی جیادەكاتەوە. رۆژانە ئەم جیاوازیە دەبینین.

رادیۆو تەلەفزیۆنەكانی توركیا بەم دەستەواژانە باسی پەنابەرە كوردەكانی توركیا دەكەن: "ئەو عراقیانەی لە توركیا داوای پەنابەریتی دەكەن" و "ئەوانەی لە باكوری عراقەوە هاتون" و "پەنابەرە عراقیەكان" و .. هتد. بەلاّم هەرگیز باسی كورد ناكەن، چونكە ئەگەر قسە لەسەر كورد بكەن دان بە ناسنامەی كوردا دەنین.

نوسەری باشوری ئەفریقیا J.M. Coetzee چیرۆكیكی بە ناوی "لە چاوەروانی بەربەرییەكان"دا بلاّوكردۆتەوە تییدا پەیوەندی نیوان كۆمەلگەی كۆلۆنی و فەرمانرەوا سپیپیستەكان چارەسەر دەكات.

ئەم چیرۆكە باس لە دانیشتوانی گوندیك دەكات یا بە شیوەیەكی دیاریكراو باس لە كۆمەلیك كۆچەری دەكات بە بیانوی پشتگیریكردن لە گەریلاكان دەیانگرن. گیراوەكان بۆ سەربازگەیەك دەگویزنەوەو لەویّ زۆر درندانە ئەشكەنجەیان دەدەن بۆ ئەوەی ئیعتراف لەسەر پەیوەندی نیوان خۆیان و گەریلاكان بكەن بەلاّم گوندنشینەكان ورتە ناكەن بۆیە ژمارەیەكی زۆریان لەژیر ئەشكەنجە گیان لە دەست دەدەن و ئەوانی دی بە سەختی بریندار دەبن.

باوك و كچیك لە نیو گوندنشینە گیراوەكان دەبن، لە كاتی لیكۆلینەوە باوكەكە لە پیش چاوی كچەكەی دەمریت و تەرمەكەی بۆ چەند رۆژیك لە تابوتیكدا لە بەردەم كچەكەی بەجیّ دەهیلن، ئنجا دەست دەكەن بە ئەشكەنجەدانی كچەكەو چاویكی دەردەهینن و هەردوو دەست و قاچی دەشكینن بەلاّم كاتیك حاكمیكی سپیپیست لیكۆلینەوە لەگەلّ دەكات بەزەیی وەزعی دیتەوە پاشان هیدی هیدی ئەو بەزەییە دەبیت بە خۆشەویستی.

لیرەوە چیرۆكەكە دەست پیدەكات. نوسینی چیرۆكەكە ئەوەندە كاریگەرو هەست بزوینەرە تەنانەت لە دوای خویندنەوەیشی تا ماوەیەكی زۆر كاریگەری لەسەر ناخی مرۆڤ دەمینیتەوە. رۆژیكیان بیرم لە پەیوەندی مرۆڤانەی ئەو چیرۆكە دەكردەوە كە

بە شیوازیکی زۆر نایاب داریژرابو کەچی بیهودە هەولدەدا ناوی کچەکەم بیربکەویتەوە. کاتیك جاریکی دی چیرۆکەکەم خویندەوە ئنجا بۆمدەرکەوت نوسەر ناوی بۆ کچەکە دانەنابو، بەلکو هەر ئەوەندە دەلیت: "زامی قاچی کچەکە خەریك بو بۆگەنی دەکرد" یا "لە ناکاو کچە چکۆلانەکە تەرمی پارچە پارچەکراوی باوکی و گریان و لاوانەوەی سەر تابوتەکەی بیردەکەوتەوە" و.. هتد. هەرگیز ناولینەنانی کچەکە سەرسامی نەکردم چونکە نکۆلی کردن لە ناسنامەی کەسەکان و ریگەنەدان بە وەرگرتنەوەی ناسنامەی خۆیان زەقترین خاسیەتی کۆلۆنیالیزمە چونکە کۆلۆنیالیستەکان کەسەکانی بندەستیان بە خاشاك و میگەلیکی بێ سیماو مرۆڤی بێ ئارەزو و بێ ئیرادە دادەنین و بە داپلۆسین و سەرکوتکردن و توندوتیژی ئیرادەیان لەناودەبەن.

Coetzee بەم چیرۆکەی دەگاتە ئاستی کەلەنوسەرەکان. نوسەر پەیوەندی روحی نیوان کۆمەلگەی کۆلۆنی و کۆمەلگەی کۆلۆنیالی بە شیوازیکی رەمەکی بۆ ناخی مرۆڤ شۆردەبیتەوە.

لیکۆلینەوە زانستیەکان لە پال بەرجەستەبونی ناسنامەی نەتەوایەتی ئەنجامیکی سیاسی گرنگ بە دەست دەهینێ. کاتیك ریکخراوە کوردستانیەکان لە هۆی دابەشکردن و چۆنیتی دابەشکردنی کوردستان تیدەگەن ئیتر چەوساندنەوەی کورد لە لایەن ولاتە کۆلۆنیالیەکان بۆ نزمترین ئاست دادەبەزیت یا ئەگەر ریکخراوە کوردستانیەکان تیگەیشتن بۆچی بەم شیوازە مامەلەو روبەروی کورد دەبنەوە ئەودەمە ئەنجامەکانی ئەو روبەروبونەوەیە بۆ نزمترین ئاست دادەبەزیت.

١٧-ئەو لیکۆلینەوانەی پەیوەندییان بە کوردستانەوە هەیە لەگەلٚ ئەو لیکۆلینەوانەی پەیوەندییان بە چارەسەرکردنی مەسەلەی کوردەوە هەیە دوو میتۆدی زۆر جیاوازن و نابێ تیکەل بکرین.

لە حالەتی دوەمدا، واتە لە حالەتی بەرجەستەبونی پیشنیازەکانی چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد، ئایدۆلۆجیاو سیاسەت دەبیت بە بابەتی لیکۆلینەوە، ئەمەش پشت بە دەستەلاتی سیاسی و کۆمەلایەتی ئەو ریکخراوانەوە دەبەستیت کە ئەو چارەسەرانە

پێشنیاز دەکەن چونکە تا هێزی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئەو لایەنانەی چارەسەرەکان پێشنیاز دەکەن بەهێزتر بێت چارەسەرە پێشنیازکراوەکانیش بەهێزتر دەبن.

بەڵام ئەو لێکۆڵینەوانەی پەیوەندی بە کوردستانەوە هەیە پەیامێکی زانستی هەیەو پشت بە کۆکردنەوەی زانیاری دەبەستێت بۆیە پێویستی بە دەستەڵاتی کۆمەڵایەتی و سیاسی نیە بەڵکو تاکە کەسێك دەتوانێت ئەو لێکۆڵینەوەیە ئەنجام بدات. پێم باشە لەم بوارەدا ئەزمونێك بخەمە بەر دیدەی خوێنەران:

لە حوزەیرانی سالی ١٩٨١ لە لایەن بنکەی سەرکردایەتی پۆلیسی ئەنقەرە دەستگیر کرام، ئەو ماوەیە تیرۆری دەولەت هێندە چڕ بوو زیندانیەکانیشی گرتبۆوە. ماوەی سێ شەو لە بنکەی ناوبراو مامەوە. لە بەرەبەیانی شەوی سێیەمدا یەکەی تایبەتی شاری ئادا پازاری- Adapazari- داوای کردم. من و شۆفێرەکەو دوو پۆلیس و دوو فەرمانبەری مەدەنی بە سەیارەیەك دەرویشتین بۆ ئادابازاری. هەردوو پۆلیسەکە کورد بون چونکە کورد بون لە روخسارو فۆنەتیکی تورکیەکەیاندا دیاربوو، بەلکو خۆشیان وتیان خەلکی رۆژهەلاتن. ئەو دوو پۆلیسە، یەکێکیان نزیك شۆفێرەکەو ئەوی دی لە تەنیشت منەوە دانیشت بو. ئەو پۆلیسەی لە تەنیشتی من دانیشتبوو، لە ناکاو بەبێ هیچ پیشەکیەك لیی پرسیم: باشە، ئەم مەسەلەیە چۆن چارەسەر دەکرێ؟

بەم مانایە وەڵامم دایەوە: مەبەستت لە کام مەسەلەیە؟

"ئەو مەسەلەی لە سەرت نوسیوە، واتە مەسەلەی کورد"

ئیتر تێگەیشتم پۆلیسەکە زانیاری لەسەر دۆسییەکەم هەیە.

ئۆتۆمبیلەکە لە شەویکی ئەنگوستەچاو لە ئەنقەرەوە بۆ ئاداپازار بەری کەوتبوو. شەقامەکان چۆل و هۆل بون. کەس بە گرتنەکەمی نەدەزانی. بە ترس و دلەراوکێ بیرم دەکردەوە چۆن وەڵامی پرسیاری پۆلیسەکە بدەمەوە کە جاریکی تریش دووبارەی کردەوە.

کەواتە پێم بلێ ئەم مەسەلەیە چۆن چارەسەر بکەین؟ رات لەسەر ئەم بابەتە چیە؟ وەڵامم دایەوە: "هەولمداوە لێکۆڵینەوەی زانستی لەسەر کۆمەلگەی کوردەواری و مەسەلەی کورد بکەم چونکە زەروری نیە لێکۆڵیار پێشنیازی چارەسەری کێشە کۆمەڵایەتی و سیاسیەکان بکات".

بەڵام پۆلیسەکە سور بوو لەسەر پرسیارەکەی خۆی: لەگەڵ ئەوەشدا، پیم بلیٚ چۆن ئەم مەسەلەیە چارەسەر دەکریٚ و رات لەسەر ئەم مەسەلەیە چیە؟، "من لیکۆلیارم و هەولدەدەم لیکۆلینەوە لەسەر کۆمەلگەی کوردەواری بکەم و شارەزایی لەسەر هەمو لایەنەکانی مەسەلەی کورد پەیدا بکەم". پۆلیسەکە بەم وەڵامە قایل نەبو. بەلکو هەولیدەدا وەڵامیکی دیاریکراوی لەسەر پرسیارەکەی دەست بکەویت:

"زۆر باشە، گەلیك لیکۆلینەوەت کردوەو لیکۆلینەوەی تریش ئەنجام دەدەیت. هەمو شتیك فیربویت و تیگەیشتی، هەنوکە چۆن ئەم مەسەلەیە چارەسەر بکەین؟

بە دریژایی وەقتەکە شۆفیرو پۆلیسەکەی تەنیشتی بیدەنگ بون، کەچی پۆلیسەکەی تەنیشتم سوربو لەسەر ئەوەی وەڵامیکی دیاریکراوی لەسەر پرسیارەکەی دەست بکەویت. وەڵامم دایەوە:

"هیشتا لیکۆلینەوەکانم تەواو نەکردوەو کاتی پیویستم بۆ تەواوکردنی لیکۆلینەوەکانم نیە چونکە زۆربەی کاتەکەم لە زیندان بەسەر دەبەم".

لەگەڵ ئەوەشدا جاریکی دی پرسیارەکەی دوبارە کردەوە. ئەم پەیڤینە بۆ ماوەیەکی کورتی دی دریژەی کیشا تا لە کۆتاییدا ئەم چەند وشەیەم پیی وت: "چارەسەر کردنی مەسەلەی کورد مانای پیادەکردنی چالاکی سیاسی دەگەیەنیٚ، ئەم چالاکییەش ئەرکی پارت و ریکخراوە سیاسیەکانە کە تا رادەیەکی زۆر پشت بە هیزی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەو پارت و ریکخراوە سیاسیانە دەبەستیت. ئەو ریکخراوانە دەتوانن سنوریك بۆ قەدەغەکردنی زمان و کولتوری کوردی دابنین و داوای ئازادی نوسین و قسەکردن بە زمانی کوردی بکەن و داوابکەن رۆژنامەی کوردی دەربکریٚ و رادیۆو تەلەفزیۆنی کوردی دامەزریت و خویندنگە بۆ فیرکردنی زمانی کوردی دروست بکریٚ بە بۆچونی من رەنگە ئەمە چارەسەری کیشەکە بکات. لە لایەکی دی خەلکانیك هەیە لەوەش زیاتر داوا دەکەن. داوادەکەن کورد خۆی ناوچە کوردنشینەکان بەریوەبەریت. لەوانەیە لایەنیك ئەم پیشنیازانە بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد پیشکەش بکات. کۆمەلیکی دی دەلیت، بۆچی لەگەڵ تورك بژین؟ ئیمەش حەزدەکەین دەولەتی خۆمان هەبیٚ و خەبات بۆ هینانەدی ئەو ئامانجە دەکەن. گروپیکی دی

بەمشیوەیە هەلویستی خۆی دەردەبرێ: بۆچی کورد لە نیوان ئیران و عـراق و سـوریاو تورکیا دابەش کراوە؟ ئیمەش دەولەتیکی سەربەخۆ و دیموکرات دروست دەکەین. ئـەو پیشنیازانە بە مەبەستی چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد دەخرینە روو بەلام جیبەجێ کردنی ئەو پیشنیازانە تا رادەیەکی زۆر پشت بـە هـیزی سیاسـی و کۆمەلایـەتی خـاوەن پیشـنیازەکان دەبەسـتیت. چونکـە تـا بـەهیز بـین ئـەو پرۆژانـەی پیشـکەش دەکـەین بەهیزتر دەبیت. لە بارەی ئـەم مەسـەلەیە مـن شـتیکی زۆرم پـێ نیـە، ئەمـە سـەرەرای ئەوەی زانیاری تەواوم لەسـەر هـیزی ئـەو گـروپ و ریکخراوانـە نیـە. ئەگـەر رەئـی مـن وەربگـرن ئـەوا دەلیـم: ئـەمرۆ لـە جیـهان ١٦٦ دەولـەت هەیـە بـا کوردسـتانیش ببیتـە دەولەتی ١٦٧، خۆ بومەلـەرزە رونـادات ئەگـەر کوردسـتان ببیتـە دەولـەتی ١٦٧ی جیـهان. ئەمەش ئارەزوی منـە بـەلام چارەسـەر کردنـی کیشـە سیاسـیەکان بـە ئـاوات و ئـارەزوی کەسیتی نایەتەدی. ئەمرۆ زۆر ولات سود لە کوردستان وەردەگریت بۆ ئەم پیشکەوتن و پیشـنیازانە ئـەو دەولەتانـەی کوردسـتان وەك کۆلۆنیـەکی هاوبـەش دەچەوسـیننەوە نارەحـەت دەکـەن و بـە هـەمو شـیوازیك هــەولدەدەن ریگـە لـەو روداوە بگـرن، ئەمـە سەرەرای ئەوەی لیکۆلینەوە لەسەر ئارەزوی شەخسی ئەنجام نـادرێ. ئیمـە ناچـارین لـە ریگەی دیاریکردنی فاکتە فیعلیەکانەوە لە کیشـەکان تیبگـەین بـەبێ ئـەوەی پـەیوەندی نیوان ئەو فاکتانە پشتگوێ بخەین".

لـە دوای ئـەم رسـتانە گفتوگۆکـەش کۆتـایی هـات و تـا گەیشـتینە ئاداپـازاری کـەس ورتـەی نـەکرد. پۆلیسـەکان بـە دریژایـی ریگەکـە بـەبی تورەبـون و قسـەپێ بریـن گوییان لی دەگرتم.

گەشتی ژیانی ئیسماعیل بیشکچی

ئیسماعیل بیشکچی سالی ١٩٣٩ لە ئسکلیپ- Isklip لە نزیك پاریزگای چوروم- Corum-ی تورکیا لە دایك بوەو هەر لەوێ خویندنی سەرەتایی و ئامادەیی تەواوکردوە. لە زانکۆی ئەنقەرە بروانامەی لیسانسی لە زانستە سیاسییەکان بەدەست هیناوەو سالی ١٩٦٧ لە زانکۆی ئەتاتورك لە ئەرزروم پلەی دکتۆرای لە زانستی کۆمەلایەتی بەدەست هیناوە. بیشکچی لە کاتی خزمەتی سەربازی لە ناوچەی بەدلیس و هەکاری لە سالانی ١٩٦٢-١٩٦٤ بە میللەتی کورد ئاشنا بووە.

بیشکچی دەلیت:

کاتیك بە مەبەستی خزمەتی سەربازی گەیشتمە باشوری رۆژهەلاتی تورکیا بە چاوی خۆم میللەتیکم بینی زمان و میژو و دابونەریتی لە ئیمەی تورك جیاواز بو. ئەم میللەتە بە خۆی نالیت: تورکی شاخاوی، هەروەك ئیمەی تورك پییان دەلیین، بەلکو بە خۆیان دەلین: کورد.

لەوکاتەوە بیشکچی هەولە فیکری و چالاکییە زانستییەکانی بۆ لیکۆلینەوەی بارودۆخ و میژوی کورد و بەرگریکردن لە مافە نەتەوایەتی و دیموکراتی و تایبەتمەندە شارستانیەکانی میللەتی کورد تەرخانکردوەو هەولدەدا روناکبیرانی تورك لەو راستیە تیبگەیەنێ کە زۆربەیان نکولی لیدەکەن و دەولەتی تورکیاش ماوەی حەفتا سال زیاترە بە ئاگرو ئاسن روبەروی دەبیتەوە.

بیشکچی پەیامی خۆی لە (٣١) لیکۆلینەوەو تویژینەوە بلاوکردۆتەوە، بۆ نمونە:

-"ریکخستنی کۆمەلایەتی یەکیك لە خیلە کۆچەرەکانی کورد کە زستانان لە ناوچەی سیلڤان باروبنە دەخەن و هاوینانیش دەچنە سەرچیاکانی نەمرود و سۆڤان" _نامەی دکتوراە، ١٩٦٧).

-"ئەو گۆرانکارییە کۆمەلایەتیانەی لە رۆژهەلاتی ئەنادۆل بەسەر خیلە کۆچەرەکانی کورد هاتوە".

-"شیکردنەوەی خۆپیشاندانەکانی رۆژهەلات"، ١٩٦٨.

-"گۆرانکارییەکانی رۆژهەلات و کیشەکانی بونیاد" (خیلی کۆچەری عەلیخان)، ١٩٦٩.

-"سیستمی کۆمەلایەتی لە رۆژهەلاتی ئەنادۆل"، ١٩٦٩.

-"بنەما کۆمەلایەتی و ئابورییەکانی گروپە ئەتنیەکان"، ١٩٦٩.

-"پیادەکردنی میتۆدی زانستی لە تورکیا- یەکەم، راگواستنی کورد"، ئەم کتیبە دەستی بە سەرا گیراو نوسەرەکەیشی درایە دادگا، ١٩٧٧.

-پیادەکردنی میتۆدی زانستی لە تورکیا- دوەم: تیزی تورك بۆ میژو، تیۆری زمانی خۆر. ئەم کتیبە دەستی بەسەرا گیراو نوسەرەکەیشی درایە دادگا.

-پیادەکردنی میتۆدی زانستی لە تورکیا- سییەم: پەیرەوی ناوخۆی پارتی گەلی کۆماری (١٩٢٧)، کتیبیکە لەسەر مەسەلەی کورد، بە هۆی ئەم کتیبەوە بە تاوانی بریندار کردنی هەستی نەتەوایەتی بە سێ سال زیندانی حوکم درا، ١٩٧٨.

-کوردستان کۆلۆنییەکی نیودەولەتییە". ئەم کتیبە دەستی بە سەرا گیراو نوسەرەکەیشی زیندانی کرا، پاشان بە شیوەیەکی کاتی ئازاد کرا.

-"زانست و ئایدولۆجیای رەسمی دەولەت: دیموکراسی و مەسەلەی کورد".

-"روناکبیریك و ریکخراویك و مەسەلەی کورد" ئەستەنبول، ١٩٩٠.

بیشکچی بەم تویژینەوەو لیکۆلینەوانەی بوە دیرینترین زیندانی سیاسی دەولەتی عەلمانی و دیموکراسی تورکیا چونکە بە پیشیلکاری کەرامەت و شەرەفی دەولەت تاوانبار کراوە لەبەرئەوەی تورکیا لیکۆلینەوە لەسەر مەسەلەی کورد بە یەکیك لە قەدەغەکراوەکان دادەنێ و نابیت کەس قسەی لەسەر بکات. بەلام بیشکچی دەلیت: "من لە پیناوی رزگارکردنی شەرەفی تورك خەباتیکی ئاشتیخوازانە دەکەم تا بوار بە گفتوگۆی زانستی بدرێ چونکە گفتوگۆی زانستی قەدەغەکردن و سانسۆر رەتدەکاتەوەو پشت بە ئازادی رادەربرین و ریزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ دەبەستیت.

بیشکچی لە سالی ١٩٧١ بە دواوە ریگەی دادگا مەدەنی و سەربازییەکانی بەرنەداوەو تا ئیستاش بە دوو سەدەو نیو حوکمدراوە کە (١٥) سال و نیوی لە زیندان بەسەر بردوە.

بیشکچی جیگەیەکی شایستەی لەنیو روناکبیرانی تورك و خۆشەویستیەکی زۆری لە لای میللـەتی کـورد و ریزیکـی بیپایـانی لـەنیو روناکبـیرانی میللـەتانی هەریمـەو ناوبـانگیکی جیـهانی هەیـە. زۆریـك لـە روناکبـیرو سیاسـەتمەدارانی ئوروپـاو ئـەمریکا چەندین جار بەرگرییان لیی کردوەو داوای بەردانیان کـردوەو سالآنەش لـە پایتـەختی ولآتە ئوروپاییەکان کۆرو کۆبونەوە بۆ لیکۆلینەوەی بیروراو تیۆرییەکانی ساز دەکریّ.

تـا ئیسـتا ژمارەیـەك ریکخـراوی نـاحکومی خـەلآتی زانسـتی و ئـەدەبییان پیشـکەش کردوە بەلآم تەنها خەلآتی یەکیتی نوسەرانی نـەرویجی وەرگرتـوە لەبەرئـەوەی ولآتـانی ئەسـکەندەناڤیا چـەك بـە تورکیـا نافرۆشـن. بیشـکچی بـەم وتانـەی خەلآتـەکانی دی رەتدەکاتەوە: من دووروویی ئەو دەولەتانە رەتدەکەمەوە کە چەك و پـارە بـە دەولـەتیك دەدەن بەرپرسـیارە لـە ویرانکردنـی قـەوارەی کوردسـتان و لـەناوبردنی میللـەتی کـورد، هـەروەها خـەلآتی ئـەو ریکخـراوە ناحکومیانـەش رەتدەکەمـەوە کـە دەیانـەویت بـە خـەلآتکردنی قوربانیـەکانی سیاسـەتی دزیـوی دەولـەتی تورکیـا تاوانـەکانی سەرشـانی خۆیان بسرنەوە.

سەرچاوەکان

-VAN ROOY, TAMBOER, Kees; Kurdish Bibliography No 1, Amesterdam, Internation Society Kurdistan, 1968. 2 Vol.

-MINORSKI, Vladimir: Encyclopedie de I, Islam O

-NIKITINE, Basile: Les Kurdes. Etude Sociologigue et historique. ethistorique Paris, Editions d'aujourd'hui, 1965.

-BRUINESSEN, Maarten Martinus van: Aqha and Sheikh and State. On the Social and political orynis ation of Kurdistan, 1978.

-BARB, Heinrich Alfred: Geschichte von funf Kurden Dynastien, Wien, 1958.

-CHERIF PASHO, General: Memorandum sur les revendications du peuple Kurde (Presente a la Coference de pix de paris, 1919.

-BEDIR KHAN/ EMIR SOUREYA AUIH. GIBBONS: the case ot Kurdistan against Turkey. Phildelphia, 1928.

-OLSEN, Robert: the emeryence of Kurdish Nationalism, and the sheikh said Rebellion, 1880- 1925. Texas, University of Texas, 1989,

-ZAZA, Noureddine: Me vie de Kurde ou lecri du Peuple Kurde, laus anre, Pierre- Marcel Favre, 1982.

-EAGLETON, william Jr: The Kurdish Republic of 1946. London. Oxford University press, 1963.

-VANLY, Ismet Cherif: Le Kurdistan irakien, entite nationale- Etude de lavevolution de 1961- Neuchate, la Baconniere, 1970.

-BOIS, Pere thomas (Lucien Rambout): Connaissance des Kures. Beyrouth, Khayats. 1965.

-Chaliand, Gerard (ed), KENDAL, A.R. GHAS,SEMLOU, A. ROOSEVELT Jr, I. S. VANLY, M. NAZDAR: LES Kurdes et le Kurdistan. La question nationale au

proche- Orient Preface de Maxime R,dinson. Paris, Francois Maspero (petite Collection Maspero). 1978.

-ROTH, Juryen (ed.), I BESIKGI, A. R- GHASSEMLOU, H. RESO,K. YASAR: Geoyraphie der Unterdruckten, Die Kurden Hambury. Rowohlt (rororo- Taschenbuch 7125), 1978.

-KUTSCHERA, Chris: le mouvement national Kurde- Paris, Flammarion, 1979.

-DESCHNER, Gunter: Saladins Sohne, Munchen, Droener Knaur, 1983.

-MORE, Christiane: les Kurde saujourd, hui, Mouvement national et partis politiques. Preface de Maxime Rodinson- Paris, L'Harmattan, 1984.

-MARTORELL, Manuel: los Kurdos: historia de una resis tencia. Madrid, Espasa- Calpe, 1991.

بەشی یەکەم:

١-پێشەکی چاپی عەرەبی.

٢-تێروانینێك دەربارەی ناسنامەی کورد و کوردستان.

٣-دروستبونی کۆلۆنییەکانی سەدەی نۆزدەهەم.

٤-خەسلەتەکانی سیاسەتی "پەرتکەو-زالبە".

٥-بارودۆخی سیاسی کوردستان و میللەتی کورد.

٦-کوردستان کۆلۆنییەکی هاوبەشە.

٧-مەسەلەی کورد مەسەلەی کەمایەتی نیە.

٨-هەلوەشانەوەی کۆلۆنییە کلاسیکییەکان و کوردستان.

٩-ململانیی ئیمپریالیزم لەسەر دابەشکردنی کوردستان (١٩١٥-١٩٢٥).

١٠-گەوهەری مەسەلەی کورد: پارچە پارچەکردن و دابەشکردنی کوردستان و پیادەکردنی سیاسەتی "پەرتکە- زالبەو ویرانکە" لە دژی میللەتی کورد.

١١-کوردستان کۆلۆنییەکی نیودەولەتییە.

١٢-دروشمەكانی كەمالیزم.

١٣-مافەكانی مرۆڤ و كورد.

١٤-دوو هەلویستی لە راڤەكردنی پرەنسیپی "یەكسانی"دا.

١٥-دروشمی "یەكیتی و هاوكاریكردن".

١٦-مەسەلەی ناسنامە لەلای "روناكبیرانی كورد".

١٧-نەتەوە یەكگرتوەكان و كورد.

١٨-كوردستانی ئەمرۆ، كوردستانی جاران نیە.

١٩-مەسەلەی كورد و پرۆژەی باشوری رۆژهەلاتی ئەنادۆل (GAP).

٢٠-تیرۆری دەولەت لە كوردستاندا.

٢١-بنەما مادی و مەعنەوییەكانی زەبروزەنگی گەریلا.

٢٢-كاریگەرە نیگەتیڤەكانی ئایدۆلۆجیای رەسمی.

٢٣-ئەنجامە هەست پیكراوەكانی زەبروزەنگی گەریلا.

٢٤-ریو شوینەكانی كۆلۆنیالیزم و روناكبیرانی تورك.

٢٥-گرنگی لیكۆلینەوەی زانستی.

بەشی دووەم:

١-تیروانینیك لەسەر "چینە بالادەستەكانی كورد".

٢-كورد و ریو شوینی سەركوتكەرانەی دەولەت.

٣-گۆرانكارییەكانی بونیادی چینە كۆمەلایەتیەكانی كوردستان لە سەدەی نۆزدەهەمدا.

٤-شیخ خزمەتی ئایدۆلۆجیای رەسمی دەكات.

٥-"دادگاییەكانی رۆژهەلات" لە ١٩٧١.

٦-كودەتا سەربازییەكان دوو بواری گرنگ بۆ كاركردن هەلدەبژیرن.

٧-بەكارهینانی ئایدۆلۆجیای ئیسلامی لە دژی مەسەلەی كورد.

٨-گرنگی تەبایی تورك- ئیسلام و مەسەلەی كورد.

٩-بناغە كلاسیكیەكانی بیرۆكەی نیشتمانپەروەری: لەناوبردنی و ئەنجامەكانی.

١٠-چینی باڵادەست نیە بەڵکو چینی بەکریگیراو هەیە.

١١-بارودۆخی کوردستانی باشورو رۆژهەڵات.

١٢-چەپی تورك و مەسەلەی کورد.

١٣-چەمکی "رەگەزپەرستی کەمایەتی".

١٤-گرنگی وتوویژەکان دەربارەی شیوەی بەرهەمهینان لە کوردستاندا.

١٥-دینەمۆی ناوەکی و کاریگەرە دەرەکییەکان.

١٦-ناوەرۆکی سیاسەتی "پەرتکە-زالبە".

١٧-رەوشی بیروکرات و فەرمانبەران.

١٨-بارودۆخی پارلەمانتارەکان.

١٩-بورجوازی بچوکی کورد.

٢٠-روناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنی و روناکبیرانی وڵاتانی کۆلۆنیالیزم (لیکۆڵینەوەی حالەتیك).

٢١-شیوازەکانی دزینی کولتوری کوردی: گۆرانی بیژەکان.

٢٢-بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد و گەشەسەندنی سەرمایەداری لە کوردستان دا.

٢٣-دیدوبۆچونەکان لە بارەی گەشەکردنی "رۆژهەڵات".

٢٤-بنەما مادییەکانی لایەنە لاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری.

٢٥-بۆچی دەولەتیکی کوردی لە رۆژهەڵاتی نزیك دروست نەبو؟

چۆن کورد ملکەچی سیاسەتی "پەرتکە- زالبە" کرا؟

٢٦-دەستەواژەی "کورد خولیای ئازادییە" چ مانایەك دەگەیەنیت؟

٢٧-"پاسەوانی گوند" بەڵگەی لاوازی کۆمەڵگەی کوردەوارییە.

٢٨-ئەنجام.

٢٩-پەراویزەکان.

٣٠-سەرچاوەکان.

٣١-گەشتی ژیانی نوسەر.

تێبینـــی: بــەڕێز (ڕێبـوار ڕەشـید) بەشـێکی لـە کتێبـی " کوردســـتان کۆلۆنییەکی نێو دەوڵەتی" وەرگێراوەتە سەر زمانی کوردی.